ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

КЛИМЕНТІЙ ЗІНОВІЇВ

Вірші. Приповісті посполиті

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ
РСР

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ім. О. О. ПОТЕБНІ

ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVII—XVIII ст.

СЕРІЯ
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

«НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ — 1971

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ім. О. О. ПОТЕБНІ

КЛИМЕНТІЙ ЗІНОВІЇВ

Вірші. Приповісті посполиті

Підготовка тексту І. П. ЧЕПІГИ
Вступна стаття В. П. КОЛОСОВОЇ та І. П. ЧЕПІГИ
Історико-літературний коментар В. П. КОЛОСОВОЇ

«НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ — 1971

До рукописної збірки поета кінця XVII — початку XVIII ст. Климентія Зіновієва входять його власні вірші та зібрані ним українські прислів'я і приказки. В багатьох віршах оспівується праця ремісників та хліборобів. У передмові подається мовно-історичний опис пам'ятки. Додається історико-літературний коментар віршів та словник малозрозумілих слів.

Пам'ятка дає багатий матеріал для дослідників лексики, фразеології, фонетики, словотвору, синтаксису української мови, а також для вивчення взаємозв'язків книжної й живої народної мови тієї епохи.

Відповідальний редактор
В. В. НІМЧУК

Редакція мовознавчої літератури та словників
Зав. редакцією *М. Л. Мандрика*

7—1—3
76—71М

КИЇВСЬКИЙ ПОЛІГРАФІЧНИЙ КОМБІНАТ

ВИЗНАЧНА ПАМ'ЯТКА УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА

Іван Франко, науковий доробок якого на ниві вивчення давньої української літератури важко переоцінити, писав у 1890 році: «Ані літопис Величка, ані вірші Климентія, ані драми Довгалевського, ані віршова переробка новел Боккачія, ані множество інших творів літературних того часу не були публіковані друком, не зробили на суспільність українську того впливу, який би були могли зробити» [1]. Дещо пізніше, 1896 р., великий Каменяр у передмові до I тому започаткованої Археографічною комісією Наукового товариства ім. Шевченка серії публікацій «Пам'яток українсько-руської мови і літератури» повторив цю думку, наголошуючи на тому, що все найкраще, «що в ньому (давньому українському письменстві.— *Авт.*) було, не мало щастя до друку, а через те й не могло мати такого впливу, який би мало, бувши надрукованим. Не попали в друк ані огнисті твори Івана Вишенського, справедливо названі одним переписувачем «Книга злото», ані знаменита «Палінодія» Копистенського, ані наші літописи старі й козацькі, ані більшина драм і інтермедій, ані много, много інших праць, що довгі літа лежали в рукописах, присипані пилом, або зберігалися по курних хатах мужицьких та дяківських...» [2]

Зарахована Іваном Франком до найкращих надбань українського письменства, рукописна збірка віршів Климентія пролежала у безвісті для дослідників близько півтора століття. Судячи з поміток та пізніших дописувань народних афоризмів, її читали, але копій збірки не було, і сучасники не згадують про неї жодним словом.

Лише у 50-х роках XIX ст. на рукопис Климентія натрапив невтомний шукач давніх українських пам'яток, письменник та етнограф О. В. Шишацький-Ілліч. Знахідка привернула увагу багатьох українських

---

[1] І. Франко, Наші коляди, Львів, 1890, стор. 14.

[2] І. Франко, Апокрифи і легенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив д-р. Ів. Франко, «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. Видає Комісія археографічна Наукового товариства ім. Шевченка», т. І, Львів, 1896, стор. I—II.

культурних діячів[1]. Невдовзі П. Куліш надрукував у журналі «Русская беседа» велику розвідку про Климентія і подав «кулішівкою» частину його віршів або уривки з них[2].

Підходячи до оцінки давньої літератури позаісторично, П. О. Куліш виніс Климентієві суворий присуд як «чужому народному духові і смакові віршописцю»[3].

П. Куліш опублікував як ілюстрацію до своєї розвідки близько чверті віршової спадщини Климентія. Вона зацікавила вчених різних галузей науки: на твори поета почали посилатися, розв'язуючи спірні мовні питання; до них зверталися як до історичних свідчень очевидця[4]. Безпосередньо з рукопису Климентія, отриманого від Куліша, робив виписки народних прислів'їв та яскравих фразеологізмів О. Маркович, а їх використовувала у художніх творах і Марко Вовчок[5].

На початку XX ст. В. М. Перетц, якого особливо цікавили проблеми давньої української поезії, виявив бажання глибше ознайомитися з творами Климентія. Але дослідник зіткнувся з непереборними труднощами: рукопис поета зник. Вчені гадали, що він згорів під час пожежі на Кулішевому хуторі.

Проте збірці Климентія не судилося загинути. У 1909 р. на неї натрапив С. І. Маслов, переглядаючи матеріали бібліотеки Київського університету[6].

В. М. Перетц відразу розпочав опрацьовувати рукопис і на початку 1911 р. доповідав про свою роботу на засіданні Товариства любителів старого письменства у Петербурзі. Повідомлення В. М. Перетца викликало жвавий інтерес з боку російських вчених. А вже у 1912 р. в серії «Пам'яток українсько-руської мови і літератури» В. М. Перетц опублікував усю віршову спадщину Климентія з грунтовною передмовою-дослідженням[7]. Прислів'я

---

[1] Див. лист О. В. Марковича до О. В. Шишацького-Ілліча від 31/VIII 1858 р., «Правда», № 4, вип. XI, 1889, стор. 158.

[2] Див. П. Куліш, Климентий, украинский стихотворец времен гетмана Мазепы, «Русская беседа», т. V, кн. 17, 1859, стор. 79—140. Цю ж статтю з невеликими доповненнями і редакторськими поправками П. Куліш надрукував як перший розділ свого «Обзора украинской словесности» в січневому номері «Основи» за 1861 р. (стор. 159—234).

[3] Див. статтю П. О. Куліша в ж. «Основа» за 1861 р., № 1, стор. 194.

[4] Огляд робіт, у яких міститься посилання на твори Климентія, а також оцінку його віршів М. Г. Чернишевським, О. М. Пипіним, М. І. Петровим, М. П. Дашкевичем, П. Г. Житецьким та І. Франком див. у кн.: В. П. Колосова, Климентій Зіновієв. Життя і творчість, «Наукова думка», К., 1964, стор. 5—8.

[5] Див. В. Доманицький, Невідомі вірші єромонаха Климентія, ЗНТШ, т. LXXXI, 1908, стор. 52.

[6] Див. С. И. Маслов, Обзор рукописей библиотеки императорского университета св. Владимира, К., 1910, стор. 5—6.

[7] Вірші єром. Климентія Зиновієва сина. Видав з передмовою Володимир Перетц. «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. Видає Археографічна комісія Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка», т. VII, Львів, 1912 (далі — Вірші єром. Климентія).

та приказки, що входять у збірку окремим масивом, дослідник збирався видати в спеціальній праці, присвяченій народним приповідкам[1].

Із часу наукової публікації віршів Климентія минуло більше піввіку. Вона стала в пригоді радянським ученим, які дали об'єктивну оцінку творчості давнього письменника-етнографа і визначили його почесне місце в історії розвитку української мови, літератури та фольклористики.

Проте інтерес до рукопису Климентія не зменшується, а дедалі зростає. Літературознавці, мовознавці, фольклористи, етнографи, історики, філософи вбачають у творчому доробку письменника ще далеко не вичерпане джерело для дальших спостережень і наукових відкрить. Книга ж В. М. Перетца давно вже стала бібліографічною рідкістю. З огляду на це й постало питання про нове видання усієї спадщини Климентія — власне його віршів і зібраних ним (та доповнених іншими збирачами) народних афоризмів. Оскільки збірка Климентія становить неоціненний матеріал для вивчення історії української мови, визнано найдоцільнішим видати її в серії «Пам'ятки української мови» (з додатком до віршів історико-літературного коментаря).

* * *

Усе, що на сьогодні відомо про Климентія,— відомо лише з його рукопису-автографа. Уважно вчитуючись у вірші поета, «виловлюючи» з них історичні натяки, ненароком кинуті свідчення автобіографічного характеру (давні письменники не любили говорити про себе), досліджуючи мову, можна уявити в загальних рисах життєвий шлях поета і датувати час появи його рукопису.

У мезовірші, яким поет гадав закінчити свою книжку, він називає себе так: «Иеромонах Климентіи Зѣновіѣв син». Ім'я «Климентій», очевидно, у поета друге, одержане після постриження в ченці. «Зѣновіѣв син» могло в часи Климентія означати і прізвище, й по батькові. Ось чому дослідники подають ім'я поета по-різному: Климентій, Климентій Зиновієв син, Климентій Зиновʼєв, Климентій Зиновій, Климентій Зиновʼєвич, Климентій Зіновʼєв, і, нарешті, Климентій Зиновієнко. І. Франко вважав, що дописані до вірша «Ω школярахъ, дрова крадущих, и о школѣ» рядки про школяра Трястю автобіографічні, і називав поета Климентій Трястя[2].

Виходячи з української традиції утворення прізвищ за батьківським ім'ям, спиняємося на варіанті (теж умовному) — «Климентій Зіновіїв».

Народився Климентій десь у кінці 40-х — на початку 50-х років XVII ст., певно, на Правобережжі. Проте в той час рідко хто міг прожити все життя в одній місцевості. Під тягарем обставин, тікаючи від панського

---

[1] Див. Вірші ієром. Климентія, стор. VII.

[2] Див. І. Франко, Климентій Трястя і Григорій Сковорода, «Історія української літератури, ч. І. Від початків українського письменства до Івана Котляревського». Кінець 1907 р. Розділ XVI. Рукопис. Зберігається у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, ф. III, № 571, арк. 223 зв.

Життя в монастирі він сприймав як необхідність перестраждати тут, на землі, заради «потойбічного царства». Від імені усіх іноків, «те(р)пя́щыхъ о звн(и)шнѣ и по внѣ премногія зѣло напасти и ско(р)бы...» (72 зв.), він лише молив бога дати сили знести всі «печа́ли».

До того ж Климентій протягом всього життя багато хворів: на «немощи трясавичныя», «бо́лѣзни зубныя», «ѡ(т) ка(ш)лю проклято́го з(ъ) свѣто(м) жегна́ння» і взагалі «всѣ не́мощи позна́лъ: кро(м), б҃гъ вкры(л), пара́лѣжны(х), фра(н)цузки(х), не взна́лъ» (316).

Але ні душевні, ні фізичні страждання не зломили Климентія, не зменшили його невгамовної цікавості до навколишнього світу, не вгасили любові до людей і життя. Морально здорова людина, він не розумів безпричинної меланхолії і відверто зізнавався:

Гды (б) добрые и мнѣ б҃гъ давалъ поводже(н)я́:
  нѣгды бы(м) дар мно(г)[о] не по(з)налъ смуще(н)я́.
Аже и поневолѣ мушу я ско(р)бѣти:
  що не могу́ ве(с)елиту днѣ мало мѣти (63).

Як монах, Климентій багато мандрував («І азъ пишущы(и) се тожъ негды(с) промандровалея: любь в далекіє краѣ...»). У віршах він згадує Канів, Бахмут, Тор, Запорізьку Січ, Литву, Волинь та Польщу, говорить про русинаків-українців, росіян, білорусів, волохів, поляків, євреїв, циган, бойків.

Дуже можливо, що вимушені мандри поета («І лѣпшъ бы никому доброму дороги ни знатъ: да при бе(з)пѣчности в дому всегда̀ пробува́т(ь)») були пов'язані з процедурою збирання монастирями «доброхотныхъ подаяни(и)» («Мы́ же повсе(г)да за тыхъ г(с)да б҃лгаемъ: ѡ(т) котры(х) мл(с)тыню іногда при(и)ма́емъ»), а також з іншими обставинами, породженими специфікою церковно-монастирського життя: відвідуванням різних монастирів з нагоди якогось свята, вшанування або перенесення ікони, організацією нової обителі тощо. Дослідники, як зараховували Климентія до «мандрованих дяків», помилялися. Адже сам поет називає себе «ієромонахом», тобто ченцем-священиком.

Проте чернецький чин, якого Климентій набув як піп-удівець під час пострижения або дослужився до нього у монастирі, не забезпечив поетові спокійного життя і певного становища в суспільстві. Вже немолода людина, він за щось зазнав утисків. У цю тяжку годину Климентій і вирішив укласти із своїх віршів книгу («бу́дучи в гонѐнін, писавъ із(ъ) ско(р)бн іхъ»).

Тривалий час, видимо, до кінця життя (а вмер Климентій після 1712 р.) він жив на Лівобережній Україні, де у монастирі на Чернігівщині й було знайдено його єдину збірку віршів.

Основні віхи життєвого шляху Климентія уявляються (і домислюються) на основі його віршів. Можна додати, що він надзвичайно багато читав, особливо «старовічних», як він називає, книг, любив мистецтво у різних

його князах — архітектуру, живопис, музику (сам співав, складав релігійні пісні и писав ноти до них), знав безліч народних творів (пісень, дум, оповідань, легенд, переказів) і особливо кохався у прислів'ях та приказках.

* * *

До нас дійшло 272 твори (або уривки з них) Климентія найрізноманітного змісту. Поет писав про все, що його вражало в навколишньому світі, про що роздумував і що відчував. Однак, широко узагальнюючи тематичну розмаїтість віршів Климентія, їх можна звести до двох міцно пов'язаних між собою груп — соціально-побутової та філософсько-релігійної.

Творчість Климентія припадає на часи, значені не стільки яскравістю
зовнішньополітичних подій, скільки загостреністю і суперечливістю внут-
рішнього життя України кінця XVII — початку XVIII ст. «Трактат про
вічний мир» між Росією та Польщею (1681 р.) закріпив розподіл України
на дві частини. Лівобережжя, яке ввійшло до складу Російської держави,
потроху загоювало рани, що їх завдавали Україні ворожі навали. Розви-
валося сільське господарство, зростали міста і містечка, вирувало життя
в ремісництві, розгорталася торгівля, поставали нові школи. Києво-Моги-
лянська колегія згуртувала навколо себе видатних наукових і літературних
діячів, які підтримували жваві стосунки з Росією і прагнули возз'єднати
з її допомогою Правобережну Україну з Лівобережжям. Іоаникій Галя-
товський, Лазар Баранович, Антоній Радивиловський, Інокентій Гізель,
Варлаам Ясинський, Стефан Яворський, Дмитро Туптало, Іван Величковсь-
кий, а також маловідомі і зовсім не відомі письменники [illegible] літературних
низів» творили українське письменство.

Проте це було зовнішнє, видиме благополуччя. Гострі соціально-еконо-
мічні конфлікти роздирали Україну. Місце польських феодалів, [illegible]нених
національно-визвольною війною 1648—1654 рр., зайняли українські пани.
«Не мордовали так пани лядские своих подданых и не забивали до смерти
киями, как отец п. Андрея (мова йде про Дмитра Горленка, прилуцького
полковника.— *Авт.*) мучил мужиков и козаков; да и сам п. Андрей не едных
людей боем своим припровадил до калецтва и смерти»[1],— зізнавався у
1709 р. гетьманові Скоропадському новий прилуцький полковник Нос.

На «послушенстві» і «повинностях» селян — основної маси тогочасного
українського населення — зростало багатство козацької старшини, яка зосе-
редила у своїх руках усю владу — адміністративну, військову та судову.
Невпинно глибшала прірва між козацькою верхівкою і «чернню військовою»,
серед якої все збільшувалась кількість «убогих малогрунтових» або и зо-
всім «безгрунтових» козаків.

Дуже строкатим було населення міст та містечок. Тут жили міщани,
селяни, козаки. Міщани й козаки займалися ремеслом, торгівлею, селяни —

[1] А. М. Лазаревский, Очерки малороссийских фамилий, «Русский архив», кн. 8, М., 1875, стор. 273.

землеробством. Безхатні наймитували у більш заможних жителів. У містах знаходив притулок і бродячий люд, який постійно поповнювався зубожілими вихідцями з усіх станів суспільства. Час від часу по всій Україні прокочувалися хвилі народних заворушень. Прихід до влади гетьмана Мазепи (1687 р.) ознаменувався повстанням більшості населення Лівобережжя. На Правобережній Україні соціальний і національний гніт спричинився до загострення визвольної боротьби, особливо у період між 1702—1704 рр. Мазепа жорстоко придушував спалахи народного гніву. Ототожнюючи поняття «поспільство» з «гультяйством», він з неприхованою зневагою писав у 1708 р. начальнику Посольської канцелярії Головкіну, що «гультяйство» й «посполство» хотять «чесних і багатих» знищити і пожитки їх пограбувати[1]. А «чесні і багаті», з благословіння свого гетьмана, продовжували прибирати до рук землю — «займали», випрохували, купували, відбирали її силою у слабших сусідів. Захопивши великі угіддя, вони йшли на все, щоб прикріпити до них «тяглих людей», перетворити їх на своїх підданих[2].

Вірші Климентія мають неоціниме значення для кращого розуміння цього безжалісного, давно минулого відрізку української історії, наповнюють його для нас живою кров'ю[3]. Читаючи твори, написані очевидцем, ми бачимо, як «человѣкъ человѣка ра(д) бы в(ъ) єди́нъ ча́сь з(ъ)губы́т(ъ) и гды (б) мощно то мо(г)лъ бы жыва́го поглотитъ)» (4). У нас викликає відразу збирач мита — «люты(и) вовкъ», який вибирає у бідняка останнє, щоб не тільки панові, а й собі «шкатулу набити». Разом з Климентієм ми тавруємо орендарів, махлярів, купців, лихварів, «нечесты(х) господарѣвъ», несправедливих суддів, хабарників, «немилосердних» урядовців та всіх інших, хто грабує, обдурює, «губить» простий народ. Як і Климентій, ми співчуваємо «голишамъ», «сиротамъ-побѣдашамъ», наймитам-бурлакам, «нендзнымъ», «нищетны(м)» многочисленному убогому люду.

Окремі твори Климентія на соціально-побутові теми сприймаються як стогін людини, що страждає від несправедливості. Проте віручи в «божество(н)не» походження земної влади, поет-чернець вимагає беззастережного підкорення їй («хто земному пану зычливость ховаетъ то(н) и о(т) нб(с)ного ласку отрымае(т)»). Він намагається поставити себе над станами і справедливо розсудити «обѣ стороны». Звідси глибокі суперечності у його творчості: як «монах-законник» він стоїть на боці існуючого ладу, а як поет

---

[1] Див. Н. Костомаров, Мазепа и мазепинцы. Историческая монография, вид. 2, СПб., 1885, стор. 419.

[2] Див. «Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка». Чернигов, 1908, стор. 276.

[3] «Серед літературних пам'яток феодальної України аж до кінця XVIII ст. навряд чи можна назвати ще якесь джерело такого пізнавального значення, як вірші К. Зіновієва», відзначає історик О. Компан у своїй монографії про міста України, раз у раз посилаючись на свідчення поета («Міста України в другій половині XVII ст.», Вид-во АН УРСР, К., 1963, стор. 25).

правдиво змальовує дійсність і тим самим розкриває непривабливу суть «вста-новленого богом порядку».

Климентій відобразив з безліччю цікавих побутових подробиць усю прошарки феодально-кріпосницької України: селян, козаків, міщан, чорн... і біле духовенство, панство. Але головним героєм його віршів уперше в історії давньої української книжної поезії став трудовий народ. Найбільш уваги приділив поет ремісникам, створивши справжню, єдину в своєму род... віршову енциклопедію тогочасних ремесел та промислів. Якщо Іван Вишен-ський захищав «хлопа, кажемяка, сѣдельника, шевца», доводячи їх рівність серед інших [1], то Климентій звеличив їх у численних «похвальних словах».

У рукопису Климентія не збереглося віршів, спеціально присвячених вітчизні. Але його патріотичні висловлювання свідчать про любов до бать-ківщини. Він палко обстоює мир між народами — «вшелякими языками» і протиставляє йому «военну руину»:

А гдѣ про(и)де(т) за(с) індѣ вое(н)на руина:
    нескоро поправи(т)сѧ вня(т) таѧ крайна.
І не зовсѣмъ тежъ своі(м) достатко(м) зберет(ъ)сѧ:
    бо по(д) часъ до печива и хлѣбъ приберет(ъ)сѧ.
А гды гдѣ жите(л)ствуетъ поко(и) тыхоми(р)ны(и):
    то(и) кра(и) на всякую ре(ч) зостае(т) обы(л)ны(и) (291).

Вірші Климентія доповнюють наші уявлення про духовний світ тодіш-ньої освіченої людини, про її естетичні уподобання. У цьому аспекті багато дає також і його філософсько-релігійна лірика. У традиційному для духов-ної поезії дусі Климентій розробляє мотиви смерті, «скорби и печали», «грѣ-ховности», «покаяніѧ» тощо. Подібно до Касіана Саковича чи Кирила Тран-квіліона-Ставровецького або безіменних поетів, які розповідали про безсилість перед невблаганною смертю багача з його «шкатулами, золотом нафасова(н)ными», і земних царів з їх безмежною владою, Климентій пере-раховує всіх, кого стинає смертна коса,— від посполитого люду до королів і гетьманів.

Та найцікавіша проблема, яка постає при ознайомленні з філософсько-релігійними творами Климентія, це — поет і бог. Як чернець-священнослу-житель, Климентій мусив щоденно обертатися в колі церковних догм, що не могло не позначитись на формуванні його особистості. Проте він, виходець з народу, не поривав з ним і в чернецтві — завдяки особливостям свого ха-рактеру й умовам тодішнього монастирського життя. Народне світосприй-мання, в тому числі і сприймання бога — багато в чому інше, ніж пропо-новане церквою,— увійшло в його кров і плоть.

Постійне переплетення цих двох факторів — клерикального і народ-ного — становить найхарактернішу рису суперечливого світогляду Климен-тія і простежується не тільки в його соціально-побутових творах, а й у фі-лософсько-релігійній ліриці.

[1] Див. Іван Вишенський, Твори, Держлітвидав України, К., 1959, стор. 100.

Так, повторюючи принагідно засвоєне ним напам'ять біблійне визначення бога як «справедливого судії», Климентій стосовно до конкретних життєвих ситуацій висловлює сумнів щодо цього положення — типовий для народної оцінки бога. У вірші «Ω женахъ, ꙁ дѣте(и) умираючи х)» поет, вважаючи, як і кожна віруюча людина, що смерть, як і життя, від бога, не може згодитись з жорстокістю і нерозважністю всевишнього, який відбирає матерів від новонароджених. Він гірко дорікає богові:

Ω бже твo(р)чє, гожє(с) жалю на(м) примножаєшъ,
же мте(р) о(т) дытяти и о(т) насъ о(т)быраєшъ (84 зв.)

Майже особиста образа відчувається і у вірші «Ω уломны(х) люде(х), або те(ж) ω калѣкахъ», коли Климентій просить бога не карати нащадків за гріхи предків:

Неха(и) бы родычовє самы о(т)бували
за свои грѣхи: а не потомки стр(д)али (176).

Ще яскравіше виявляється незадоволення поета у творах, де йдеться про явища природи. Цікаві не стільки досить наївні аргументації Климентія щодо доцільності того чи іншого явища, скільки виразний прояв вільнодумства. Ієромонах не хоче сприймати беззаперечно все, що йде від бога, а переглядає необхідність, розумність, досконалість божого витвору. Його не задовольняє, що «створи(л) бгъ вѣтръ бо(л)шъ люде(м) на пако(ст)» (5), а левів та ведмедів — «на шкоды людя(мъ) вплодылъ» (142 зв.). У чисто народному дусі він іронізує з приводу того, що бог перестарався під час творіння світу:

Хотѣлося бгови абы чи(мъ) ꙁабавлят и
(жебы подобно зна(т) то дарємно не гуляти), —

внаслідок чого з'явилися на землі гади й жаби:

А и без тоєи бы людиє нечистоть.
могли бы соверш(ршенно на свѣтѣ ся обыд(и)ти (176).

Звичайно, бог у Климентія виступає не лише як злий, не дуже розумний, не дуже всесильний, не дуже обачний творець. Монах Климентій, «дитина свого часу», як його схарактеризував великий Каменяр[1], далеко не є богоборцем. Протест проти діянь бога, породжений гуманністю поета, завжди розбивається об покірливе «вільно богу, що хотіти, то чинити», віками прищеплюване народові церквою. Але важливо, що бог у Климентія — цілком земний, з багатьма притаманними людям рисами, в тому числі й вадами. З ним можна розмовляти, просити, дорікати, радитися. Климентій шанує бога насамперед як великого «труждателя» (часом невдалого — але то інша річ!), бо для нього, як і для народу,— праця є основою життя.

Таке типове для народного світогляду олюднене сприйняття бога та інших біблійних персонажів, стягнення їх, за словами Франка, з церковних

[1] Див. І. Франко, Твори в двадцяти томах, т. XX, К., 1956, стор. 621.

п'єдесталів[1] на початку XVIII ст. все активніше проникало в літературу демократичного напряму, щоб пізніше — у другій половині XVIII ст., набрати яскравого травестійного характеру.

До розглядуваної проблеми — поет і бог — тісно примикає питання про пізнання навколишнього світу, яке у Климентія набирає форми розуміння «тайн божих». У цьому теж є момент вільнодумства, бо ієромонах замислюється над такими речами, які він повинен був би сприймати з сліпою вірою.

Так, «святая святих» християнського православного ортодоксального вчення — це догмат про єдиного бога в трьох особах, який важко збагнути здоровим глуздом — саме таким, який був властивий Климентію. Згадаймо з цього приводу зауваження Маркса: «Християнство... не може бути узгоджене з розумом, бо «світський» розум перебуває в суперечності з «релігійним» розумом,— що висловив уже Тертулліан своєю класичною формою: «verum est, quia absurdum est» («це істинне, бо абсурдне»)[2].

Климентій плутає три божественні іпостасі, точніше, розподіл функцій між ними. У вірші «Слово ѡ сотворенїи б͠го(м) zемли...» поет піддає сумніву таке засадне положення християнської релігії, як друге пришестя Христа. Він перераховує біблійні факти безпосереднього втручання бога в земні справи: перший — створення Адама і Єви, другий — народження Христа і життя його з людьми, а після цього логічно приходить до висновку, що майбутній прихід Христа на землю, щоб «живы(х) и ме(р)твы(х) судит(ъ)», буде третім пришестям, а не другим, як вчить «Євангеліє». [illegible] Климентій відверто заявляє, що в жодній з книг, яких він багато перечитав, не порушено цього питання:

> тое на памя(т) едному мнѣ взы(и)шло:
> а іны(м) не вѣмъ эда(в)на то на мы(с)ль чи при(и)шло.

Однак віра перемагає розум — і Климентій закінчує свої [illegible] роздуми такою сентенцією:

> Не мощно бо вѣмъ высотъ нб(с)ны(х) измѣрити —
> [illegible] тан(и) б͠жи(х) и судебъ [illegible]
> [illegible] создателю всѣхъ о все(м) [illegible],
> а намъ zемны(мъ) не ѡ всѣхъ дѣла(х) его [illegible] — 185)

Уся збірка спостережливого і вдумливого поета наповнена [illegible] «дивная річ», «чудне діло», «дивні обичаї», «ми удивляємо». [illegible] різні прояви життя, яке вражало його діалектичною [illegible] і плинністю:

> Всяка рѣчь на свѣтѣ премѣнна бываетъ:
> ка(ж)ды(и) свѣтски(и) ч͠лкъ и іно(к) признат(ъ) мусить
> Премѣняю(т) фо(р)тецы и те(ж) розные муры
> и вси преходя(т), яко во(з)душные вѣмъ [illegible])

[1] Див. І. Франко, Твори в двадцяти томах, т. XVI, К., 1955, стор. 212.
[2] К. Маркс і Ф. Енгельс, Твори, т. I, Держполітвидав, К., 1958, стор. 94—95.

[illegible] ставлячи безліч питань, Климентій переважно сам відповідав [illegible]:

Грѣхо [illegible] судбахъ б[illegible](х) [illegible] не [illegible]куровати:
да [illegible] всѣхъ намѣненны(х) рѣчи(х) с[illegible](х) поко(и) да(т) (311 зв).

[illegible] Климентія християнська церква скрізь про[illegible]вала [illegible] протестувати проти того, щоб людський розум осягав суть будь-[illegible] явищ, — [illegible] природничих, чи то суспільних. Найосвіченіші сучасни-[illegible] поета, [illegible] духовні особи, були самі щиро переконані у недозволе-[illegible] [illegible] в «тайни божі» і застерігали від подібних спроб свою паству.

З[illegible] особливої уваги здається не те, що Климентій відмовлявся [illegible] незрозумілі для нього речі: знаменними є активна спостереж-[illegible] старовинного поета над навколишнім світом, вільнодумний [illegible] з при[illegible] ду [illegible] чи інших явищ і сумнів у непогрішимості деяких церковних [illegible].

* * *

Климентій був добре обізнаний з правилами силабічного віршування, [illegible] для [illegible] поезії того часу. У своїх віршах він прагнув їх до-[illegible], а порушення їх (різна кількість складів — «с[illegible]», «розір-[illegible]», «нерівна каденція») пояснював тяжким душевним станом і не-сприятливими зовнішніми обставинами («І азъ пишущи [illegible] розныхъ мѣсца(х) [illegible] не [illegible]ного мѣсца на тое не маючи» (195 зв.). І справді, з 290 [illegible], які поет сам [illegible] як 13-складники, лише 75 [illegible] витри-мані в [illegible] розмірі. Є у нього і 11-, 12-, 14-, 16- та 18-складові вірші, теж не [illegible]. Римування парне, різко переважає жіноча рима — 2770 пар (усього в [illegible] 3055 пар віршових рядків). Найчастіше це — [illegible] дієслівні рими. Трапляються і неврівні каденції — [illegible] [illegible] — [illegible].

[illegible] (enjambements) у віршах Климентія небагато (1,2%). Їх [illegible], [illegible] незадоволення, захоплення [illegible] [illegible].

Жанрова при[illegible] творів Климентія досить різноманітна — тут [illegible] (у [illegible] розумінні цього жанру), елегію, морально-[illegible] [illegible] псалми, молитву, [illegible], [illegible] вірші, а також [illegible] акровірша [illegible] мезовірш[illegible]. Своєрідно відбита у його віршах [illegible]. Проте у Климентія нема жодного панегірика на честь [illegible] — усі його «похвальні вірші» прославляють тіль-ки звичайних трударів за їх працю.

Вищаваний рукопис нараховує 321 аркуш in 4°. Написаний на папер[illegible]

[illegible] про метрику, ритміку, риму, синтаксичну структуру [illegible] [illegible] віршів Климентія див. у зазначеній праці В. П. Колосової, стор. 168—200.

чорним чорнилом. Початки заголовків і деякі приписки на полях виконано кіновар'ю. Письмо Климентія — типове для другої половини XVII — початку XVIII ст., що виробилося під впливом київської школи так званого нового (латинського) письма [1]. **У пам'ятці втрачено три перші аркуші, 23 аркуші в кількох місцях посередині і закінчення.**

Фактично рукопис складається з трьох частин. Перша (197 аркушів) — це книга, яку Климентій сам старанно підготував для читачів. Вірші переписані начисто, згруповані тематично в десять розділів (до одинадцятого увійшли різнорідні вірші — «поєдинковыє»). Завершується книга традиційними зверненнями до читачів з проханням прихильно зустріти книгу.

Друга частина (аркуші 200—269) — це «Приповѣсти або тєж прислові посполитыє» [2]. На початку їх Климентій знову звертається до читача з проханням дописувати прислів'я за алфавітом: «На кую лѣтєру вспомнѣте, кто(н) припишу(и)тє». Для цього в кінці групи прислів'їв на певну літеру він залишав порожнє місце, іноді навіть по кілька аркушів. На арк. 262—269 подана «Наука особная з ты(х) же приповѣсти(н) гдє людє(мъ) младымъ положє(н)на єсть» — збірничок «приповісток» повчального змісту, розташованих довільно, без дотримання алфавіту. На звороті 269 аркуша читаємо перелік назв дерев — «Рахуба древа(м) розны(мъ) якъ на всєлє(н)ной много обрѣтає(т)ся».

Третя частина (аркуші 270 — 321 зв.) — це 77 віршів, створених поетом, очевидно, пізніше і занесених до збірки в міру появи їх. Спершу поет хотів, щоб його співбрати-«вѣршописцы» додавали до книги свої вірші, «жебы то нє было сє(и) книзѣ докончє(н)а: // до самóго зє(м)ного свѣту ісполє(н)чє́н(ъ)а», але потім закреслив ці рядки і почав знову записувати до збірки власні твори. Вони не згруповані в окремі розділи, написані недбало, з численними поправками і вставками.

У рукопису є пізніші дописування, зроблені рукою не Климентія, зокрема після кожної групи «приповістей» на відповідну літеру, на бічних, нижніх, рідше — на верхніх полях. Є в рукопису сліди опрацювання тексту П. Кулішем — помітки і підкреслення, зроблені олівцем.

Нині рукопис зберігається у відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР під шифром VIII. 73.

Уважне вивчення віршів Климентія дозволяє датувати рукопис періодом між 1700 і 1709 рр., причому біля двох років пішло у Климентія на укладання книги («І хочъ мала кни(ж)ка, рокъ два ко(н)позалє(мъ)»). Зви-

[1] Див. И. Каманин. Главные моменты в истории развития южно-русского письма в XV—XVIII в. — «Палеографический изборник. Материалы по истории южнорусского письма в XV—XVIII в., изданные Киевской комиссией для разбора древних актов». К., 1884, стор. 14—15.

[2] Уперше частина народних афоризмів, зібраних Климентієм, була опублікована М. Номисом з позначкою «Кл[иментій]».— Див. «Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича і других», СПб., 1864. Проте Номис переплутав виписки О. В. Марковича і подав приповісті Климентія з позначкою «Ст[арий] Зб[ірник]».

[illegible] серед віршів, що увходили до цієї книги, були твори, написані по-[illegible].

К[illegible] Климентій користується традиційною для кінця XVII — початку XVIII ст. правописною системою української літературної мови. Відзначимо лише деякі особливості його правопису.

Письменник вживає переважно ъ; ь трапляється тільки в словах *оне*, [illegible], [illegible] (*рівь*) і кількох інших.

У тексті вживаються такі надрядкові літери: **в, г, д, и, ж, з, к, л, м, н, р, с, т, ч, х, ѣ**, а також лігатура **ст**.

Для позначення пом'якшеності попереднього приголосного перед **о** автор використовує літеру **і**: *хмел ьо(с)но* (52), [illegible] (52), *малое[illegible]ъ* (135 зв.), [illegible] (23 зв.), [illegible] (241 зв.), [illegible] (203 зв., 206 зв.) (однак пор.: [illegible] — 281 зв., 214 зв.).

Перед голосними Климентій вживає або **і**, або **ѣ**: *пріязно*, *пріяю* (134), [illegible] (138 зв.), *рикоѣ ия(з)* (134), *гонѣнія* (72 зв.), *брашѣ* (80), [illegible] (41 зв.), *писаніє(мъ)* (43 зв.), *грѣє* (240 зв.), [illegible] (206), *знеющнѣетъ* (240 зв.).

Літера **ѡ** виступає переважно на початку слова і в прийменнику: *ѡхаяне(н)* (62), *ѡгненны(х)* (129 зв.), *ѡсобно* (142 зв.), *ѡстро(ж)но* (154 зв.), *ѡле(и)* (174), *ѡ змѣ(р)зающих мразомъ* (15), *ѡ козакахъ* (37), *ѡ бгоме(р)зкихъ* [illegible] *шепотнйцахъ* (79 зв.).

Проривний звук **г** автор передає частіше через **г** або рідше архаїчно, буквосполученням **кг**. Іноді вживає латинське **g**: *гоы* (27, 36 зв., 62, 63 зв. і т. д.), *нѣгды* (24 зв., 35), *гарло* (34), [illegible] (47), [illegible] (114 зв.), [illegible]*вании* (115), *интролѣгато(р)* (129 зв.), *гитара(ми)* (134 зв.), *гонтарйхъ* (134 зв.), [illegible] (28), [illegible], *що* [illegible] *робить* [illegible] (278 зв.), *гра(зм)атики* (114 зв.), *кгоы* (64 зв., 113 зв.), [illegible] (48), [illegible] (45).

Часто на місці **з** на початку слова вживається латинське **z**: [illegible] (16), *zміа* (15).

Величезна [illegible] пам'ятки [illegible] дає багатий матеріал для історика фонетичної будови української мови. Відзначимо характерніші фонетичні [illegible] в рукопису.

Етимологічне [illegible] або зберігається: *розны(х)* (134), *сѣлпровъ* (138), [illegible] (1[illegible] зв.), [illegible] (14[illegible] зв.), [illegible]*чиковъ* (233 зв.), [illegible]*сировъ* (276 зв.), [illegible] (21[illegible]), [illegible] (2[illegible]5), *вѣршовъ* (145 зв.), *хозъ* (146), *по(д)ерзизнесъ* (11[illegible] зв.), [illegible] (141), або замість нього в закритому складі виступає **у**: [illegible] (51 зв.), [illegible], *пи(о)крѣглять* (66), [illegible] (84), [illegible] (174 зв.), *путь* (2[illegible]), *на лѣчени(м)* (252 зв.), *кушьлово* (227), [illegible] (206 зв.); у дописаних приповістках: *рюпня* (236 зв.), [illegible] (2[illegible]8), [illegible] (224 зв.).

Є випадки, коли **у** під наголосом виступає на місці давнього **е**, що після [illegible] та й перетворився в **о**: *жинъку* (2[illegible]).

На місці етимологічного **е**, що перейшло в **і** в новозакритому складі, виступає **ѣ**: *[illegible]* (67 зв.), *мѣдны(х)* (119), *камѣн(ъ)ж* (116 зв.), *ремѣн(ь)* ([illegible]5), *пѣчъ* (209), хоч зустрічаються випадки, коли такого переходу немає: *[illegible]* (24 зв.), *кам(е)н* (6). **Ѣ** виступає також на місці старого **ѣ**: *сѣло(м)* ([illegible] зв.), *[illegible]ѣ.не* (112 зв.), *хлѣбъ, цвѣту* (212 зв.), *бѣду* (213), *[illegible]ѣ(с)* (241), *дѣти, помѣрно* (19), *вѣтръ, ω вѣтрѣ* (5), *сѣна* (45 зв.), *рѣкахъ* (78 зв.), *[illegible]ѣ* ([illegible] зв.), *о д[illegible]ѣ, о Литвѣ* (20), *по правоѣ* (28).

Один раз у дописаній пізніше приповістці зафіксовано дифтонгічну передачу **ѣ** у слові *дієдъ* (210 зв.).

Дуже часто на місці ненаголошеного **ѣ** виступає **е**: *кушнерáх* (133), *ресниц(е)* (133 зв.), *гребе(н)цѣ, гребе(н)ники* (138), *резник, резнику́, ре(з)ника́ми* (118), *навет(ъ)* (187 зв.), *розе(д)ра́но* (236), *поеси́* (211 зв.), *ωтре[illegible]* (268), *колесникахъ* (280), хоч є й *колѣсниковъ* (280 зв.).

Дуже поширене поплутання традиційних **ы** та **и** як свідчення того, що литеру **ы** на той час читали як передньо-середнє українське **и**: *Крывымъ* (218 зв.), *зымою* (227 зв.), *умыра́т(ъ)* (286), *вымыва́ти* (279 зв.), *птыца* (156), *[illegible]ины* (148), *кухмі́стра(х)*, *кухмы́стра* (138), *високоповáжные* (138), *хорошые* (130 зв.), *хытрецъ* (128 зв.), *выноград* (121 зв.), *подыве(н)е* (98), *родычи* (92 зв.), *зерѣмыли* (91 зв.), *прыя́гъ* (91), *вѣрыти* (90 зв.), *по(д)рыгъ* (53), *жыво(т)* (48 зв.), *гу́бытъ* (56).

Відбито чергування **е** з **о** після шиплячих перед здавна твердим приголосним: *охочого* (235 зв.), *ничого* (174) *[illegible](т)* (207 зв.), *жона̀, жону* (47 зв., 82, 90 зв., 91 і т. д.), *чоловѣка* (203 зв.).

Зафіксовано чергування **а** з етимологічним ненаголошеним **о** перед складом з **а**: *гарче* (175), *гарячого* (217), *гарячи(и)* (24[illegible] зв.), *калач* (2[illegible]9 зв.), *калачемъ* (248, 174), *калáчникахъ* (126 зв.), *гара(з)дъ* (224). Проте у слові *богиварцах* жодного разу не зафіксовано цього чергування [illegible] [illegible]. Проте у слові *богиварцах* [illegible]

[illegible] на сторінках рукопису, новсток один раз. *багато* (203)

Широко відбито [illegible] чергування **у—в**: *[illegible]* *у луг(ъ)* (214 зв.), *[illegible]* (19 зв.), *[illegible]* *удо(в)ствѣ* (97 зв.), *із(ъ) уми* (78), *на [illegible]* (205, 2[illegible]4 з[illegible]), *[illegible]* (99), (216 зв.), *ускочив у гречку* (248), *у гре[illegible]* (24[illegible] зв.).

У дописаних приповістках зрідка зустрічаються слова [illegible] **і(и)** в позиції перед сонорним: *и(м)[illegible]* (2[illegible]4), *[illegible]* (267), *і[illegible]не(т)* (220), *[illegible]зниевъ* (221 зв.).

Засвідчене сполучення **ры**, відповідно до староруського **ръ**, у відкритому складі: *трыв[illegible]* (143 зв.), *грымитъ* (262 зв.).

Для рукопису Климентія характерною є така українська [illegible] риса, як зміна **л** на **в** у словах із давнім **ъл, ьл**: *во[illegible]* (243 зв.), *вовну* (112), *по(в)[illegible]* (224 зв.), *ковбасцѣ* (214), *по(в)торà* (249) *[illegible]* (235), *[illegible]* (249), *мовчи(т)* (2[illegible]6), *мовчанка* (227 зв.), *помо[illegible]* (2[illegible]7), *вовкомъ* (67), *вовніе* (249),

вівчє (206), *вовкъ* (216 зв.), *в човнѣ* (205), *шовковà* (252 зв.), *товкачъ* (217 зв.) та ін., у дієсловах минулого часу чоловічого роду в 3-й особі одн.: *при(и)шовъ* (237 зв.), *пустивъ* (238), *хотѣвъ* (251 зв.), *хвативъ* (252), *провидѣвъ* (28), *умѣвъ* (32 зв.), *говорив*, *плака(в)* (208) і багато інших. Цікаво, що у віршах паралельно вживаються форми з л і в. Пор.: *во(л)къ* (19), *удо́лжъ* (161), *з(ъ)upо́лно* (32), *вдавúлъсѧ*, *весе ш(л)сѧ* (16 зв.), а в приповістках переважають форми з в — прояв розмовної практики народу.

Письменник часто диспалаталізує р, навіть перед голосними а, о, у: *ратúнку* (163 зв.), *ратова́ти* (50 зв.), *рату(и)* (277 зв.), *господарà* (262), *грал,я* (207), *дѣраво(г)[о]* (209 зв.), *кру(ч)ка* (233) *бураки* (233 зв., 249), *ич(с)тырà* (260, 167 зв.), *золотара(м)* (134 зв.), *мо́ру сѧ равня́ти* (298 зв.), *ноздрими* (24 зв.). Значно рідше зустрічається м'яке р у цій позиції: *мн(с)тырѧмъ* (29 зв., 30), *поря́дку*, *дрюкую(т)* (121); в останньому слові, може, й помилково, бо на цьому ж аркуші кілька разів воно вживається у формі *друкую(т)*.

У рукопису відбито також ствердіння шиплячих: *пожыте́чна*, *зажывати* (38 зв.) *хоро́шоє*, *ничо́го* (45 зв.), *дє(р)жа́щы(х)*, *кормя́щыхъ* (88 зв.), *з(ъ) чы(н)ку* (91 зв.), *выро(с)шы* (104), *щыро(ст)*, *вѣршы* (132), *мужы́чє* (26).

Цікаві різні асимілятивні і дисимілятивні явища, зафіксовані в пам'ятці: *козбà* (276 зв.), *про(з)бою* (17), *ща(с)ливости* (100), *нещастѧ* (143 зв.), *ща(ст)ѧ* (141), *вы(ш)шь* (204 зв.), *зницаютъ* (138), *щєзаю(т)* (318 зв.), *до(ж)чъ* (276, 209 зв., 250 зв.), *ро(ш)чину* (235), *з дымомъ и цидомъ* (216), *нѣ щымъ* (317), *ищезаєтъ* (276 зв.), *тхорѣ* (147 зв.), *музчина* (277), *на́сню* (63), *на(и)доро́жшию* (46) та ін.

У рукопису переважає тверде ц — характерна риса сучасних північних говорів української мови: *з(ъ) сє(р)ца* (28), *обѣца́ти* (32,36), *тво(р)цы* (42), *ошука́нцах*, *пога́нца(х)* (42 зв.), *злочи(н)цамъ*, *зазо(и)ца(мъ)* (45), *тєлица*, *молодица* (46), *птыца* (156), *сѧ залєца́ю*, *патєри́цы* (46), *кадѣлницы* (47), *чє(р)ницахъ* (70), *голубица* (221), *обцалики*, *дра(т)ни́цы* (114 зв.), *працує(т)* (126). Проте зрідка трапляється і м'яке ц: *стрыхолцѣ*, *ко(н)цѣ* (114 зв.).

Передаючи в основному етимологічне написання груп приголосних у словах типу *чє(ст)ны(х)*, *тяжє(ст)но* (134), *ср(д)ца* (29 зв.), *шлѣ(и)ництво* (125 зв.), пам'ятка все ж фіксує і характерне для живої української мови спрощення в групах приголосних: *сонцє* (237 зв.), *рємєсни́к* (276 зв.), *щасливому* (257 зв.), *позно* (251), *позняѧ* (241).

Іменники середнього роду на -я (з давньоруських на -ие,-ье) письменник передає і в традиційному написанні, і з закінченням -ѧ, або -ъѧ: *подывє(н)є*, *бра(н)є* (98), *здоро́в(ъ)є* (86), *начи(н)є* (114 зв.), *начи(н)нє* (132 зв.), *потка(н)є* (255), але *безоѣл(ъ)ѧ* (68 зв.), *моло(т)ѧ* (285), *на ро(с)пу(т)ка(н)ѧ* (115), *ща(ст)ѧ* (37 зв.), *збожа* (139 зв.), *зѣлѧ* (239), *клы(н)ѧ* (125 зв.).

Окремі фонетичні явища, зафіксовані в рукопису (континуанти етимологічних о, е, старого ѣ в ненаголошеній позиції, деякі особливості

консонантизму — твердість звука р, диспалаталізація ц), зближують мову Климентія з мовою сучасних північних говорів.

Рукопис Климентія може бути цікавим і для дослідника історичної морфології української мови. Вкажемо, зокрема, на закінчення давального відмінка однини в іменниках чоловічого роду другої відміни. Поряд з традиційним закінченням **-у**, **-ю** поширене закінчення **-ови**, **-еви**, **-овѣ**, **-евѣ**: *отцеви* (127 зв.), *шевцу* (115), *бѣсови* (42), *поповы* (99), *гостеви* (87 зв.), *господареви* (116, 145), *купцеревѣ*, *ша(л)вѣревѣ* (133), *медвѣдевѣ* (142), *отѣкачевѣ* (155), *товаровѣ* (242 зв.), *всевидцевѣ* (104 зв.), *богачевѣ* (260).

Засвідчене закінчення **-ѣ** у давальному і місцевому відмінках однини іменників першої відміни м'якої і мішаної груп: *на бинѣ* (113), *в ночѣ* (111 зв.), *о дщерѣ* (92 зв.), *в клѣтѣ* (177 зв.), *по хвылѣ* (192); у називному і знахідному відмінках множини іменників чоловічого роду другої відміни м'якої і мішаної груп: *гостѣ* (87 зв.), *кли(н)цѣ*, *стырачѣ*, *стрылцѣ*, *натягачѣ*, *ко(н)цѣ* (114 зв.), *колодязѣ* (124), *штыхарѣ*, *золотарѣ* (117), *комарѣ*, *мотылѣ*, *ѣжѣ*, *тру(т)нѣ*, *ше(р)шнѣ*, *слепнѣ* (176 зв.), *кораблѣ* (285 зв.), *же(н)цѣ* (277 зв.), *ко(р)цѣ* (278 зв.), *обручѣ* (111 зв.), *ткачѣ* (110 зв.).

Іменник із словами *двѣ*, *ωбѣ*, *три* вжитий у формі двоїни: *в головѣ* (234 зв.), *ωбѣ ωцѣ* (234), *три недѣлѣ* (206), *ωбѣ странѣ* (127 зв.), *двѣ жонѣ* (90 зв.), але є й *обѣ болѣзни* (52).

В орудному відмінку іменників середнього роду на **-я** поряд із закінченням **-емъ** поширене **-ѧмъ**, **-ямъ**: *правылямъ* (114 зв.), *начи(н)ям* (132 зв.), *корѣн(ъ)я(м)* (267), *с корѣня(м)* (245 зв.), *нещи(ст)ямъ* (32).

Трапляються закінчення **-ои** в родовому відмінку прикметників жіночого роду однини: *без(ъ)пра(в)нои бе(з)сме(р)тнои зе(м)лѣ* (202), *сырои коваины*, *з (с)тарои лазе(н)ки* (240), *доброи муки* (212 зв., 234 зв.); закінчення **-ін** в називному відмінку множини прикметників: *на добріи жо(р)на* (234 зв.), *старецкіи сунки* (170), *старецкіи цехи* (127., *пе(р)стенѣ златіи*, *потребъ... це(р)ковніи* (46 зв.).

Представлені закінчення **-мо** у формах теперішнього і простого майбутнього часу та в наказовій формі: *пождемо* (240 зв.), *дождемо* (211), *не лѣнѣмоса* (288 зв.), *спѣшѣмо* (152 зв.).

Інфінітив дієслів після голосного основи має суфікс **-т(ъ)** і **-ти**: *обѣцати*, *о(т)давати* (32), *заробити*, *нагородити* (59), *частовати*, *погибати* (94), *учинит(ъ)*, *изгубит(ъ)* (108 зв.), *порядити*, *пошити* (110 зв.), *вымиват(ъ)*, *набрат(ъ)* (281 зв.).

Зворотна частка **сѧ** виступає відносно відповідного дієслова і з препозиції і в постпозиції: *сѧ зволи(т)* (79 зв.), *обходитисѧ* (81 зв.), *прилучае(т)сѧ* (82 зв.), *сѧ ко(н)чити* (97 зв.), *сѧ зна(и)дуетъ* (114), *досмо(т)рѣтисѧ* (119), *вроди(т)сѧ* (122), *наклопотя(т)сѧ* (132 зв.), *учитисѧ* (127), проте переважає постпозитивна позиція.

У рукопису зафіксований величезний матеріал для вивчення історії

українського словотвору. Так, широко представлені суфіксальні і префіксальні [illegible]: *[illegible]* (277 зв.), *брянц(я)* (152), *не[illegible](л)*, *перси(л)* (2[illegible]), *[illegible]* (252), *сорокота* (244), *напа(ст)* (274), *пе(р)ньыни* (2[illegible] зв.), *[illegible]* (124), *[illegible]* (110 зв.), *[illegible]ри(ст)* (220 зв.), *[illegible]* (219), *[illegible]* (223), *кры(м)ка*, *[illegible]*, *торя(н)ка* (141), *прося[illegible]* (…), *[illegible]* (1[illegible]) і багато ін. Впадає в око величезна кількість іменникових утворень на означення процесів виробництва, назв професій: *[illegible]* (109 зв.), *[illegible]да(р)ство* (113), *[illegible]* (111 зв.), *музыцтво* (1[illegible] зв.), *[illegible]*, *[illegible](р)ство* (114), *мѣрочництво* (115 зв.), *олѣ(и)ни[illegible]* (125 зв.), *[illegible](р)ство* (130 зв.), *ω [illegible]* (264), *ω каменносѣчцахъ* (280), *[illegible]* (282), *папѣ(р)никовъ* (279 зв.), *судники* (152), *швецъ* (234 зв.), *пряла*, *ткала* (110 зв.).

У віршах трапляються також складні іменники: *одънословъ* (253), *свинопасъ* (258 зв.), *повслова* (235), *сѣножити* (276), *ма(р)нотравцею* (169), *о вин[illegible]рахъ* (122), *пивова(р)* (140).

Рукопис відбиває велику кількість утворень із суфіксами на означення згрубілості або здрібнілості: *дѣдыща* (166), *конища*, *теля(т)ко* (223), *панєнята* (277 зв.), *фрука(л)це* (235), *язычку*, *книжки* (237 зв.), *в кошелику* (241 зв.), *лозє(н)ки* (240), *рогатинки* (241 зв.), *з грошыкомъ* (243), *словечка* (259 зв.), *осудови(с)ка* (98).

Широко представлене явище субстантивації: *не би(и) старого, єслй не берє(т) чужого* (264 зв.), *охочого не внятн* (235), *щасливому сы(р) на колодѣ* (257 зв.), *що в трезво(г)[о] на внѣ, то в пяно(г)[о] на язы[ц]ѣ* (257), *посла(в)ши ду(р)ного и за нымъ другого* (237).

Найбільше прикладів субстантивації прикметників дає збірка приповістей. Субстантивований прикметник там найчастіше стоїть у чоловічому роді, бо ознака виражається безвідносно до реальної статі особи[1].

Багато в рукописі представлено словотворчих засобів прикметників: *жйтны(и)* (70 зв.), *щодє(н)ны(х) тру(д)нико(в)* (121 зв.), *смаковйты потрáвы* (126), *овча(р)скіе сопѣлки* (131), *[illegible]* (224), *неписмєнныхъ* (67 зв.), *просяны(и) овсяны(и) хлѣб* (199), *горѣлчаны(и)* (66), *безве(д)рно времѧ* (158 зв.) та ін.

Із займенникових утворень привертає увагу вживання слова *жадны(и)* у значенні «кожний»: *жадни пташка* (21[illegible]), *жадной свинцѣ по ковбасцѣ* (214).

Дослідник знайде в рукописі величезний матеріал з історії дієслівного словотвору, зокрема на префіксальний, суфіксальний і префіксально-суфіксальний способи творення дієслів: *перє[illegible]ръ* (277), *побѣгле* (234), *зо[illegible]ты збере(т)*, *зиде(р)житъ*, *за[illegible]ти* (2[illegible]2), *[illegible](р)н[illegible]*, *сбѣлчвъ* (234 зв.), *згои(т)сѧ*, *зо[illegible]ои(т)сѧ* (241), *ша(л)вѣр[illegible]тъ* (168 зв.), *[illegible]тіетъ* (63), *знемощнєтъ* (141) та ін. Багато дієприслівників на -чи, -ши: *[illegible]ючи*, *ночуючи*

---

[1] Див. про це детальніше у кн.: С. П. Самійленко. Нариси з історичної морфології української мови, ч. I, «Радянська школа», К., 1964, стор. 51.

(218), [illegible] (220), *ходячи* (220 зв.), *говорячи* (221), *да(в)ши*, *подякова*[illegible] (224), [illegible] (225), *мѣвши* (225 зв.), *тетячи* (277 зв.), *і учи* (232 зв.), [illegible] (242 зв.) та ін.

У рукописі представлений цікавий матеріал на утворення прислівників або адвербіалізованих форм та словосполучень: *беззазо(р)но* (40 зв.), *в(ъ)*[illegible] *сені* (235), *вмѣсиць* (271 зв.), *частохро(т)но* (98), *бе(з)ропотно* (41), *нашв*[illegible] [illegible], *накип*[illegible] (220), *ничково* (233), *надолго* (232 зв.), *пе(р)шъ* (234), [illegible] *рука(д)нию* (235), *рачки* (241), *сырено*, *маслячно* (245), *груз(ъ)ко*, *ка(л)н*[illegible] (247 зв.), [illegible] *юшно* (250), *пѣшы* (261), *надогадъ* (264 зв.), *вчетве(р)тое* (97 зв.), *до часу* (290), *вкупѣ* (73 зв.), *по старому* (87 зв.), *вдесятеро* (122), *по моско(в)ски(и)* (123 зв.), *наздогономъ* (144 зв.), *часо(м)* (180 зв.).

Зафіксовано Климентієм і інші частини мови, зокрема вигуки: *ой жа*[illegible] (236 зв.), *о щюбъ ти упівся* (236 зв.), *цюр мене* (254 зв.), *не кажы охъ*, *кажи* [illegible] *дицъ* (267), *ба* (245 зв.); сполучники: *але* (118 зв. і ін.), *чи* (119), *або* (287), [illegible] (250, 250 зв., 251 зв., 252 зв.), частки: *бы* (160), *абы* (200, 200 зв.), *ажъ* (200 зв.) і т. ін.

Рукопис дає прекрасний матеріал для вивчення історії українського синтаксису. Тут можна натрапити на старі конструкції, наприклад, родового межі: *язикъ Киева доведить* (258 зв.), орудного місця на означення шляху, яким проходить рух: *не пе(р)ве е окно(м) с хаты утѣкати* (227 зв.), конструкції з прийменником по та формою місцевого відмінка на означення події, після якої щось відбувається: *по сме(р)техъ попо(в)* (272) і т. п., багато інверсивних зворотів: *і в свя(т) вечо(р) не я(с)тса рыба рождествен*[illegible] *ски(и)* (146 зв.); *една(к) к готово(и) ого(н) лѣпшъ* [illegible] *колоѣ* (169), *і в(ъ) велики(и) роботу пра(з)дник оставляютъ* (121 зв.); *і до* [illegible] *ма(з)ства часъ не скоренчютъ* (117 зв.); *по овѣ не* [illegible] *шкуры з* [illegible] (237 зв.), [illegible] (31 зв.).

Привертають увагу конструкції складних речень — сурядних і підрядних, сполучників і сполучних слів, за допомогою яких з'єднуються прості речення, наприклад: *и слишно чини(т)* [illegible] (145); *маковоны*, *що кухa(р)ки мако мна(т)*, *бра*[illegible] [illegible] *зитывае(т) бавлютъ*, *веретена що жо(н)ки ни(т)ки выпрядаю(т)* (231), [illegible] *ны(мъ).люде(м) убоги(мъ) на свѣтѣ*: [illegible] *же не могутъ скинте* [illegible] [illegible] *сти имѣти* (54) і т. д.

Винятковий інтерес для дослідника історичного синтаксису становить збірка народних афоризмів, зібрана Климентієм, у якій зафіксовано синтаксичні конструкції розмовної мови народу.

Слід підкреслити, що більшість фонетичних, морфологічних, словотворчих, синтаксичних явищ, відбитих у пам'ятці, збігається з літературно-національною нормою української мови.

У своїх віршах Климентій широко відобразив Україну кінця XVII — початку XVIII ст. з її соціально-економічними конфліктами та етнографічно-

побутовими особливостями. Давня українська поезія та й художня література взагалі ще не знали тоді такої широти тематики. Величезне коло питань, які зачіпає Климентій, позначилося на розширенні словесно-художніх засобів віршів, зокрема лексики і фразеології [1].

Багатство лексико-фразеологічного матеріалу нашої пам'ятки можна висвітлити тільки в ряді статей чи спеціальному великому дослідженні. Ми спинимося лише на загальній характеристиці лексики та фразеології рукопису.

Передусім привертає до себе увагу цикл віршів про ремісників. У пам'ятці таких творів кілька десятків [2].

Отже, лексикон Климентія поширений передусім за рахунок назв професій: ѡ *шевцáх* (161); ѡ *мелникахъ, або тє(ж) о мѣрóчнико(х)* (116 зв.); ѡ *тéсля(х)* (112 зв.); ѡ *шаповáла(х) и о коновáлахъ* (111 зв.), ѡ *бондаряхъ* (111); ѡ *ткачáхъ* (110); ѡ *олѣйникахъ* (125 зв.); ѡ *токаряхъ* (130 зв.); ѡ *колесникáхъ* (280); ѡ *котлярáхъ* (278 зв.) і т. ін. Крім назв професій, тут широко представлена лексика на означення предметів виробництва. Наприклад, продукція римарів: *хомуты, узды* (275), *шоры, шлéи, бычѣ, постолы, ро(н)зыки, ка(н)тарѣ, попруги до ку(л)бакъ, пута ремѣнные, триноги, нага(и)ки або тєжъ ка(н)чуки* (275 зв.); котлярів: *казаны, трубы, ко(р)цѣ, лѣ(и)ки, притрубники, ленбыки, мѣднѣ ква(р)ты, ка(н)дѣ(и)ки* (278 зв.); токарів: *ло(ж)ки, оздобные тарѣлки, ящѣ, слупы, балясы, лыхтарѣ, кубки на же(р)товни(к), гробнѝцы, солнѝцы* (130 зв.), *тє(р)тки, що перецъ тру(т), макогоны, що мáкъ мну(т), брязка(л)ца що дѣтє(и) забавляютъ, веретєна що жо(н)кѝ ни(т)кѝ выпрядáю(т), кача(л)кѝ, що жо(н)кѝ хусты качáютъ, овча(р)скіє сопѣлки, козацкіє стрѣлы* (131); шаповалів: *рукавицы, лямцы, опанчý, кєцу, панчохи* (112) і т. п.

При читанні деяких віршів створюється враження, ніби письменник сам працював або жив серед ремісників, про яких пише. Часто в них іде мова не тільки про продукцію ремісників, а й скрупульозно відтворюється процес виробництва. Тому значну частину виробничо-професійної лексики Климентія становлять назви знарядь виробництва. У кравців, скажімо, це *пра(с), ножицы, напє(р)стокъ, игó(л)ка* (132 зв.); у теслів *шлачги, тыбл(ъ)* (113). Особливо детально поет описує шевське виробництво, подаючи при цьому величезний список назв шевських інструментів та інших знарядь виробництва: *копыла, прявыга, ор(т)нѝцы, спрєнцы, ло(и)никѝ, цвѣшки, смо(л)ники, нáру(ч)ки, кра(в)нѝцы, стырачѣ, моло(т)кѝ, ва(н)цтаки, тóпки, клещáчки, обцашкѝ, смолý, воскъ, выхты, клє(и)стєра, писáчки*

---

[1] Про залежність мови письменника від предмета зображення, від індивідуального знання письменником живої народної мови див., напр.: П. Житецкий, Очерк литературной истории малорусского наречия в XVII в., К., 1889, стор. 53—74.

[2] У вірші «О разны(х) всяких) ремесникахъ и о честны(х) рукоделія(х) их» поет називає 72 професії, більшість яких він описує в окремих творах. Крім того, Климентій оспівує ще чимало ремесел і промислів, не перелічених у цьому вірші.

140 і т. п., всього кілька десятків назв. Климентій детально описує процес виробництва шевця, включаючи сюди й чинбарське ремесло,— від вичинення кіри до пошиття чобіт, вживаючи при цьому чимало, так би мовити специфічно чинбарських чи шевських словосполучень: *укладáе(т) в квась гнѣн(ъ) выправляют(ъ), шкуры стрыхýе(т)* (115), *шкýры пересыпáют(ъ)* (114 зв.) та ін. Професійних фразеологізмів чимало у всіх віршах про ремісників. *вара(т) воскъ, закладаетъ в гнѣздо* (126 зв.) — у вірші про воскобійників, ... *хилии и ганяти* (127 зв.) — про перевізників; *воза(мъ) глабчáсты(мъ), воза(мъ) драбы(н)часты(мъ)* (280 зв.) — про колісників; *лямцы валя(т)* (112) — про шаповалів і коновалів; *точа(т) балясы* (130 зв.) — про токарів. Климентій вживає ці словосполучення ще у прямому значенні. З часом велика кількість їх стала фразеологічними виразами[1]. Таким чином, вірші Климентія є свідченням того, що ремісничa лексика і фразеологія XVII—XVIII ст. мала величезний вплив на формування слів і понять мови пізніших часів. Використовуючи професійну лексику різних категорій, Климентій розширював «можливості лексичного і фразеологічного складу мови художньої літератури»[2].

Рукопис Климентія є важливим джерелом вивчення специфічно-побутової лексики. У ньому знайшли відбиття назви одягу, домашніх речей, продуктів споживання, господарських речей та приміщень: *кошу(л)* (110 зв.), *рукавицы, опанчý, кéцу, панчóхи* (112), *лáва, колыска* (102), *тарѣлка, ложка* (153), *убрýсы, кварты, казана* (153 зв.), *цебе(р)* (270), *мя́со, сáла* (148), *солонины* (147 зв.), *ме(д)* (140), *сóло(д), пивò* (139), *бороиино* (139 зв.), *хлѣбы пшени(ч)ные* (37 зв.), *хлѣбъ, ха(р)чъ* (87 зв.), *стравы* (87), *горѣлки, винà* (65), *горѣлчаны(и) трýно(к)* (83 зв.), *олѣ(и)* (125 зв.); *нари(т)ники, шлеи, ужыща* (274 зв.), *обротѣ, вожжи, цуги* (274 зв.), *клѣтѣ, інбирѣ, комóры* (321), *лохы, пивнúцы, ста(и)нѣ* (321 зв.).

Дослідник знайде тут багато назв на означення спорідненості і свояцтва. *жонà* (32 зв.), *муж* (90), *родытеле(и), о(т)цà, мт̃е(р)* (47 зв.), *родытеле(л)ку* (84 зв.), *дѣдахъ, баба(х)* (97 зв.), *дѣте(и)* (103 зв.), *до(ч)ку, кумы* (106), *дитына, мтка* (107); назв хвороб: *колючка* (52), *кáше(л)* (108), *глухотà, нѣмотà* (107 зв.); *трясавы(ч)наѧ нѣмощ* (314 зв.), *хоробъ бѣсны(х)* (316), *нѣмощи парáлѣжны(и), фра(н)цýзки(и)* (316).

На аркуші «Рахýба древа(м) розни(мъ) ...» письменник перелічує 69 порід дерев, переважно тих, що росли на Україні, зауваживши при цьому: «ко(л)ко знáле(м) и чувáле(м), то(л)ко и написале(мъ)» (арк. 270). Це своерідний невеличкий словничок ботанічної номенклатури.

---

[1] Пор., наприклад, пізніше значення словосполучення *баляси точити*: «Українські приказки, прислів'я і таке інше. Спорудив М. Номис», СПб., 1864, стор. 255(12969). Див. також «Російсько-український словник», т. I, «Наукова думка», К., 1968, стор. 31.

[2] Див. «Курс історії української літературної мови», т. I, Вид-во АН УРСР, К., стор. 126.

Є в рукопису розділ віршів, присвячених тваринному світу, у них зафіксовано значну кількість назв тварин: *мє(д)вѣдь, пчелы* (142 зв.), *заєцъ, рогачи, птіцы* (143), *конѣ, бы(д)лины* (146 зв.), *кôзы, козє(л), козà* (146), *рогаты(и) това(р), воловє, крáвы, конѣ, лвы* (147), *го(р)ностаи, соболѣ, лисицы, бабакі, куницы, дикіє козы, сугаки, рысѣ, пéски, котú, тхорѣ* (147 зв.) і т. ін.

У вірші «Ω створе(н)яхъ бжи(х) и діяволски(х)» поет перелічує 37 зоологічних назв (176—177). Цікаві лексеми на означення явищ природи: *голощеки, слóти, дождєвны плюхóты* (159).

Зафіксовано в рукопису назви військових атрибутів: *во(и)сковыє клє(и)нóты, примíоты, поясы срѣбрныє, сага(и)даки, шаблѣ, ω(и)стра, ку(л)бáки* (47), *а(р)матъ* (120); предметів церковного вжитку: *мúтры* іли *патерúцы, сцéптры, кадѣлницы, вѣнцы до ωбразóвъ, корóны* (47), *покровцы, воздýшки* (135).

Пам'ятка фіксує абстрактну лексику: *ω печáли, радости, ω ско(р)би, трýдно(ст)* (56), *сму(т)комъ, вєсєліє, утѣха* (56 зв.), *бѣда* (60), *жалости* (95 зв.).

Емоційний і пристрасний по натурі, Климентій вживає у віршах чимало експресивної лексики: *лядащо* (98 зв.), *драпѣжца(х), видырца(х)* (19), *плутóвъ* (40 зв.), *лгаровъ* (69), *окаянницє* (85 зв.), *глупáчє* (93 зв.).

Про органічний зв'язок поетичної мови Климентія з живою народною свідчить той факт, що в віршах його є безліч суто народних виразів, пов'язаних з побутом та виробництвом: *коти по го(р)шкахъ никáютъ* (148), *свѣцкимъ здáєтся то(и) чи(н) за хлѣбъ пшєничны(и)* (70 зв.), *убогіє зáвшє обливаютъ смутко(м) ся прємноги(мъ)* (55), *собка(т)ся волáми* (159), *бóрщъ глушити* (514 зв.), *стýки гряки* (111 зв.), *сылаю пхáєтє* (93), *лыхая годúна* (85), *кúємъ пáры(т)* (83 зв.), *выворожатъ с калúтки* (80), *пяному зда(ст)ся жє и козы в золотѣ* (64), *жє нє можє(т) інъ бѣдны(и) гдє певно сѣдѣти: и єдного мѣсца я(к) потрєба нагрѣти* (60 зв.), *мусѣтъ нá свѣтѣ такъ жи(т) я(к) набіжи(т). І ты(м) рóгомъ чєсáты(с) которы(мъ) достáнєтъ* (58 зв.), *березовы(мъ) пѣро(м) выписуєи(т) та трєба* (36 зв.) і т. ін.

Мова віршів рукопису рясніє численними порівняннями, що взяті з живої народної мови: *у гно(и) я(к) чà закєпáти* (39), *валяєт(ъ)ся якъ свиня в болотѣ* (64), *зло(и) жоны я(к) шкáпы нє вмѣє(т)* [*на у(з)дѣ*] *дє(р)жáти* (93 зв.), *яко нє пу(д)кóваны(и) ко(н) в зымѣ попо(л)зáєтъ* (104 зв.), *коло огню я(к) муха є(ъ) укропѣ вє(р)ти(т)ся* (138). Численні побажання, прокльони з живої мови кінця XVII — початку XVIII ст. також потрапили до віршів поета: *бода(и) и(х) пєкєлныє дябли рвали за лытки* (80), *бода(и) такóго зрѣли в замѣс(ъ)ко(м) покои* (53), і *що(б) такóму ты(л)ко в жывотѣ во(р)чáло* (53).

[illegible] Климентія є яскравим свідченням того, як у літературній мові [illegible] XVII — початку XVIII ст. посилювалися роль і значення тих [illegible] [illegible] джерело грунтувалися на основі народно-розмовної мови [illegible] черпала з народних джерел і тематику, і живі сло[illegible]

[illegible] джерелом вивчення живої української мови кінця XVII — [illegible] XVIII ст. є також збірка прислів'їв, приказок, народних афоризмів, [illegible] Климентій. Недаремно радянські вчені, які займаються [illegible] висвітленням, вважають його одним з перших вітчизняних етнографів і дослідників народного життя[1]. Фактично це поки що одна [illegible] відомих збірок народної мудрості, складена принаймні на 30 років [illegible] від збірки І. Ушаеського (1738—1743 рр.)[2].

Климентій зібрав понад півтори тисячі таких перлин, крім того, в ру[копис]і є ще близько двохсот приказок, прислів'їв, ідіомів, дописаних [illegible]

Чимало прислів'їв та приказок поет використовує у віршах, розуміючи [illegible] своєму афористичну місткість фольклорної формули. У багатьох випадках Климентій уводить їх до тексту вірша без змін, частіше модифікує, щоб пристосувати до розміру віршового рядка. Письменник ніби спирається на авторитет народу, зафіксований у тій чи іншій перлині народної мудрост[і]. Наприклад: *всегу(г) прислова рука завше руку миетъ* (154); *великъ свѣтъ да [illegible] отѣ(т), з(в)да(в)ни повѣдают* (55 зв.); *з давны(х) часо(в) припо[illegible] тая то пробуваетъ: не мѣ(и) собѣ сто ко(п) я(к) сто друго(в) повѣ[illegible]* (50 зв.); *бо мовя(т) на ви(д) глядя здоров(ъ) я испыту(и)* (8 зв.), *бо по[illegible], голова мѣсца шукаетъ* (11 зв.); *правдивая приповѣ(ст) зостае(т) [illegible] вѣка: же для добро(г)[о] мовятъ замо(к) чловѣка* (321 зв.). В окремих віршах на підтвердження тієї чи іншої думки Климентій наводить кілька прислів'їв, наприклад:

Хо(ч) то мовять правдою не пожывитися,
а лыше(и) о(т) неправды завше хранитися

Кгды (ж) из дна моря пра(в)да стая вы(и)мается:
и хочъ непожытечна, а часо(м) спріяеть (4)

Детальне анатомування поетичної мови Климентія (див. далі коментар до віршів поета) яскраво виявляє її широку народну основу. Пам'ятка це

---

[1] Див. П. М. Попов, Розвиток української фольклористики — У кн.: «Українська народна поетична творчість», т. I, «Радянська школа», К., 1958, стор. 76; О. С. Ком[illegible], Перша збірка українських приказок, «Вітчизна», 1958, № 12; К. Г. Гуслистий, В. Ф. Горленко, О периодизации истории украинской этнографии, «Советская этнография», 1961, стор. 136; В. Ф. Горленко, Нариси з історії української етнографії, «Наукова думка», К., 1964, стор. 85—90, стор. 183—190.

[2] Див. про це в кн.: Н. Петров, Очерки из истории украинской литературы XVII и XVIII века, стор. 2—5; «Курс історії української літературної мови», т. [illegible], стор. 116—117.

раз пересвідчує у тому, що «витвори усної народної творчості, її мови все більше тиснули на писемну літературу і її мову»[1]. У цьому величезне значення збірки Климентія для дослідження історії української мови.

* * *

Рукопис публікується згідно з вимогами «Правил видання пам'яток української мови XIV—XVIII ст.» (К., 1961).

Усі графічні варіанти кириличних літер передаються сучасним українським шрифтом з додаванням таких букв: ѣ, ѧ, ѡ, ѵ, ѱ, ґ, ъ.

Надрядкові літери введено в рядок і взято в круглі дужки.

Надрядкові лігатури розчленовано і введено в рядок у круглих дужках, як і надрядкові літери. Титла в традиційних словах (*бг҃ъ, бл҃гловит(ъ), д҃ша, Хс҃, нбо҃, спс҃ителъ, пн҃ъ* і т. ін.) зберігаються.

При публікації зберігаються графічні варіанти літери г (г, кг, g) та з (з, z, s).

Текст розбито на слова згідно з сучасними правописними вимогами. Велика літера вживається також відповідно до вимог сучасної орфографії.

Частку **ся** у постпозиції передано разом з дієслівними формами.

Щодо пунктуаційних знаків допускаємо відступ від рекомендацій, поданих у «Правилах». Враховуючи те, що більша частина рукопису — це віршова спадщина письменника, зберігаємо пунктуацію рукопису, бо вона становить інтерес не тільки для дослідника історії правопису, а й для історика-віршознавця.

Кінець кожного аркуша пам'ятки позначено двома паралельними похилими рисками і на полях проставлено номер аркуша відповідно до авторської нумерації, зробленої кириличними літерами. Помилки в авторській нумерації відзначено у виносках.

У тексті пам'ятки наявні квадратні дужки. Вживання їх обумовлюється у виносках, на відміну від квадратних дужок, унесених до тексту при підготовці його до друку.

Пізніші дописування на полях рукопису, а також дописані прислів'я, приказки та народні афоризми після кожної групи зібраних автором «при повісток» на відповідну літеру відзначаються у виносках.

У доданому до публікації словнику деяких малозрозумілих слів реконструйовано їх початкові форми. Наведено лише ті значення реєстрових слів, з якими вони виступають у пам'ятці.

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР присвячує це видання пам'яті Володимира Перетца — одного з дослідників і видавців спадщини Климентія Зиновієва.

---

[1] «Курс історії української літератури» [illegible], стор. [illegible]

І А чловекъ чловѣка ра(д) бы в(ь) єдинъ часъ з(ъ)губыт:[1]
и гды (б) мощно то мо(г)лъ бы жывáго поглотит(ь).
А гдѣ бгъ не хощет(ъ) грѣшны(х) люде(й) сме(р)ти:
але(ч) храни(т) жебы кому и нáгле не вме(р)ти.
І часъ же в(ь) грѣха(х) сущы(х) спсе не погуби:
але о(т)ческую свою млис(т)ь к(ъ) на(м) всугуби.
То є(ст) жебы(х)мо свои(х) и грѣховъ позбыли.
и нб(с)ную твою радо(ст) наслѣдили[2].

2. Ω людє(х) правдивы(х), и хотящихъ правды, и учитися, наука

Хо(ч) то мóвятъ правдою не пожывитися:
а лѣпше(й) о(т) непрáвды дáвше храни(т) ся
Кгды (ж) из дна моря пра(в)да стáє выи(м)áєть:
и хочъ не пожыточна а чáсо(м) спріяєть.
І паки пра(в)ду рекши тылко бо(й)ся бга:
а такъ прáвая бýде(т) до нба дорóга //4
І єще (ж) якоже та(м) прéжде пóвыше рѣхъ:
такую (ж) рѣчъ, що мо(в)ло пра(в)да то є(ст) не грѣхъ.

Zачи(м) неха(й) всякъ зволи(т) в(ъ) пра(в)дѣ ся кохáти:
ко(т)рою лáгвыи зможе(т) часо(м) оправдати.
А понева(ж) и са(мъ) бгъ во все(мъ) є(ст) правдивы(й):
прé(д) нимъ же не оправдитъ вся(к) несправе(д)ливы(й).
Тѣмъ ко(ж)дому правдивы(мъ) быти подобáєтъ:
єсли хто по се(мъ) вѣку в(ъ) нбѣ жи(т) желáєтъ.

---

[1] Збереглося вісім останніх рядків цього вірша. За нумерацією Клементія, доведеною лише до 25-го вірша, це був 9-й вірш. Отже, втрачено три аркуші рукопису, на яких містилося 8 і початок 9-го вірша. Нумерація віршів починається з цього твору.

[2] З правого боку на полі написано червоним чорнилом, до вертикалі:

о тв(р)ѣніи бжіемъ єще ли(ст) ѕ

3. Ω болѣзне(х) всяко(г)[о] створе(н)а животного, паче же о члч(с)кихъ; по словесе(х) ап(ст)лски(х)

Аще едино(м) удъ страждe(т) то стражду(т) и вси с ни(м):
и о(т) главы до ногу купно болѣютъ з(ъ) тымъ.
А глава главою всѣмъ удомъ пребываєтъ:
где (без) главы ничто же живо не бываєтъ.
А осо(б) жывотворитъ все єдина глава
Хс: Іжъ всѣ(м) жывотны(м) и члкомъ слава. // 4 зв.
Бо гда Хс глава всѣх, о(т)ята бяше:
тогда все аки без гла(в) до тре(х) дни(и) стра(ж)даше.
І по стр(с)техъ его ве(с) родъ вѣрны(и) смутися:
а по воскрсѣніи за(с) возвеселися.
Тѣмъ Хе глазо нша болѣзни на(мъ) сцѣля(и):
и (от) дшепагубны(х) грѣховъ насъ о(т)враща(и).
Да не посты(д)но тебе в(ъ) послѣдны(и) де(н) сряще(мъ):
и навѣки блгода(т) ω(г) тебе обрящемъ.

4. Ω вѣтрѣ

Подо(б)но створи(л) бгъ вѣтръ бо(л)шъ люде(м) на пако(ст):
неже на выгоду: кгды (ж) чини(т) многу [и:][1] напа(ст).
То е(ст) бѣду твори(т), іжъ [огне(м):][1] храмы запаляетъ:
и множе(ст)во в(ъ) водахъ люде(и) потопляетъ.
А особно іногда клѣты превращаєтъ
и з(ъ) фундаме(н)ту стре(м)гла(в) часо(м) обращаетъ.
А часо(м) на люде(и) з(ъ) стра(н) многи(и) вре(д) приноситъ:
на скоты и на быд(д)ла ƶаразливо(ст) вноситъ. / 5
А часо(м) те(ж) бурею крушы(т) и древеса:
и стра(ш)ливая творитъ на свѣтѣ чудеса.
А іногда особъ за(с) кого и ƶморозитъ:
аще и з(ъ) мразо(м) в(ъ) зымно(м) часѣ ся умножитъ.
Ему же аще (б) звόлилъ бгъ вόлю подати:
то мо(г)лъ бы з(ъ) долинами и гόры зравняти.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

І хо(ч) бы его Хс былъ и не сотвори́лъ:
мощно же ко́жды(и) праве (б) по не(м) сѧ не тужилъ.

Zачи(м) нехаи(и) на(мъ) бже не твори(т) вѣтръ злости:
ле(ч) приде(р)жан(ъ)емъ крѣпки(м) круши́ ему́ ко́сти.
А признае(мъ) пра́вда е(ст) [ча́со(м) хо(ч) мала́ѧ][1] о(т) вѣтра выго́да:
кгды бывае(т) в(ъ) слне(ч)номъ пале́н(ъ)ю охло́да.
І на вѣян(ъ)ѧ з(ъ)божа помѣрны(и) надобенъ:
а бо́лѣе не вѣмы на что̀ ю́жъ подо́бенъ.
Кро(м) чаровницы могу́тъ з(ъ)бытны(х) требова́ти
вѣтровъ: а на(м) бже да(и) того̀ и не зна́ти.
Да і ѡ(т) вѣтро(в) злы(х) рачъ насъ бже храни́ти:
да и za то̀ особно будемъ тѧ хвали́ти. // 5 зв.

5. Ѡ о г н ѣ

На́ збы(т) створилъ бгъ ди́вно огне(н)ны(л) елеме(н)тъ:
которы(и) растлѣва́етъ и крѣпки(и) фундаме(н)тъ.
А нѣ(ст) мощно нико(г)да̀ пламе(н) в руки взя́ти:
н(ж) бы пла́ме(н)ну тя́же(ст) возмо(г)лъ кто̀ дозна́ти.
Ты(л)ко вся́кому его требѣ себѣ мѣти:
тако я́сти варити, я́ко и согрѣти.
А что чу(д)нѣе же с ка́менiѧ ро́дитъ:
а во іны(х) ѣе́ща(х) нѣ(ст) вовѣки не пло́дитъ.
Кро(м) особно в(ъ) крvста́ле(х) жите(л)ствуетъ та(и)но:
и про́мене(м) слнѐчны(мъ) можетъ вы(и)ти я́вно.
І та́кожъ якъ с ка́мени сы́лу із(ъ)являе́тъ:
еднакъ мало се(и) шту́ки на свѣтѣ быва́етъ.
А с ка́мени вся́кому ла́т(ъ)во впотребля́ти:
а́ще начне(т) желѣзомъ ка́ме(н) ударяти.
І я́ко все̂ дал бже чловечому роду:
тако и о́гнь створилъ еси̂ на(мъ) на выгоду.
Котроѧ то выго́ды о(т) насъ не о(т)н(и)му(и):
ле(ч) до ко(н)чины̀ вѣковъ в камени zахову(и). // 6
Бо̀ и za тое дѣло тѧ̀ блгода(р)ству́емъ:
а по ко(н)чина(х) нши(х) вгасѝ молебству́емъ.
Абы(х)мо то(г)да̀ уже ни зрѣли вовѣки:
его же грѣшны(м) еси̂ зготовалъ пре(д) вѣки

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

6. Ω тв(р)нѣнін бжо(м) ω люде(х) грѣшны(х):
Како то и для которы(х) дшъ, храни(т) гдь бгъ обытели
и грады и веси, и всякіа хр(с)тія(н)скаа жылища

В ко(ж)до(и) селит(ъ)вѣ мѣетъ стаа дша быти:

для ко(т)роа из(ъ)выклъ бгъ грѣшны(х) многи(х) хранити,

Бо нѣ(т) села и града та(к)же и ωбытели:

же(б) не мѣли нѣ едно(и) сто(и) дшѣ жытели.

Ко(т)ро(и) ради храни(т) бгъ всѐ то селѣніе:

и грѣшнымъ являе(т) своє до(л)готе(р)пѣніе.

І намъ ω спсителю грѣшнѣ(и)ши(м) ласкавъ буди:

а трудовъ бѣдъ и ско(р)бе(и) нши(х) не позабуди. // 6 зв.

І недосто(и)ныи бо на тѧ мѣемъ надежду:

же з(ъ) ласки свое(и) даси на(м) нетлѣнну одежду.

І ты Хва мти о насъ всε(г)да млисѧ:

и о спсѣніи ншемъ непреста(н)но по(т)щысѧ.

7. Ω именахъ бзскихъ

Гдь бгъ себѣ ѕѣло много іме(н) маєтъ:

а противны(и) діяволъ єму сѧ равняєтъ.

Аже ни в чемъ не зоста(л) злы(и) бгу соравнѣнъ:

и єщѐ з(ъ) прочіими с(ъ) нбсѐ извержѐнъ.

Імѐна (ж) бгу. Хс Спсъ, и Ізбавитель:

вл(д)ка г(с)дь Іс грѣшны(х) искупитель.

И всєго свѣта творецъ, и цръ всяко(и) славы:

єму же нѣ(ст) мощ(ъ)но да(т) зупо(л)нoѧ хвалы.

І ωсобъ именуетъ онъ сы(и) вседе(р)житель:

не довѣдомы(и) оцъ, и всѣмъ на(мъ) спсите(л).

І чл̃колюбецъ тожде нарыцаєтъ:

понеже просящы(м) всѐ с(ъ)вышше подаваε(т). // 7

І никто не зможе(т) всѣх імѐнъ єго зчитат(ъ):

точію долженъ мо(л)бу до него возсылат(ъ):

Тѣмъ пребл̃ги(и) слове вѣрныхъ не забуди:

и всѣм славящы(мъ) тебѐ мл(с)тивы(и) буди.

8. В ѣ (р) ш ъ д о б г а м л и т в е (н) н ы (и) о(т) ч е л о в ѣ к а г р ѣ ш н а г о

Бже и за то̀ прошу̑ та̀ ω прощеніе:
  да(ж)дъ ми з(ъ) ωсо(б)но(н) ла(с)ки си ізвѣще́ніе.
Ест(ъ) ли кто на се(м) свѣтѣ мнѣ грѣха́ми ра́вны(и):
  я́ко то аз(ъ) е́смъ еди(н) грѣшны(и) и ѕлонра(в)ны(и).
І вѣмъ творче мо(и) и(ж) всѣхъ в(ъ) грѣха(х) превышша́ю:
  то́кмо мл(с)ти твое(и) не о(т)чаева́ю.
Може(ш) бо и менѐ на пу(т) правъ наставúти:
  и дшевную всяку скве(р)ну очистúти.
І не опустѝ менѐ вл(д)ко до конца̀:
  а́ще и о(т)ню(д) мои(м) грѣха(м) не машъ конца̀.
І не послѝ мнѣ еще в(ъ) грѣха(х) сущу сме(р)ти:
  до(н)деже има(м) гла́вы враговъ своихъ сте(р)ти. // 7 зв
Ω что̀ бже на мл(с)ть твою упова́ю:
  дшу ис тѣломъ грѣшны(м) тебѣ поручаю.
Ты же всемоги(и) дѣла рукъ свои(х) не пре́зри:
  но грѣхѝ колико и(х) в себе мѣю пре́зри.
І в(ъ) послѣдны(н) стра(ш)ны(н) тво(и) де(н) мѧ не остави:
  и на правúцы твое(и) с(ъ) ώвцы поста́ви.

9. Ω л ю д е́ х ъ, ω с у ж д а́ ю щ и (х) л ю д е (и)

Не судѣте грѣшны(х), не бу́дете сужде(н)ны:
  да̀ и вши всѣ грѣхѝ бу́ду(т) бго(м) проще(н)ны.
Бо кото́рые люде которы(х) осужда́ютъ:
  тые смe(р)телны(мъ) грѣхо(м) бгови согрѣша́ютъ.
Прето которы(и) вúди(т) своѧ согрѣшеніѧ·
  то(и) бе(з) труда заслужи(т) у бга спсе́ніѧ
І да(и) бже и на́мъ нико́го не ωсужда́ти.
  бы(х)мо не осужде(н)но мо(г)лѝ пре(д) тебѣ стати. // 8

10. Ω л е ж а щ ы х ъ в н е́ м о щ а х ъ

Кгдӹ кому тѣлеснаѧ прилу́чи(т) хоро́ба:
  тому змѣняе(т)сѧ всѧ̀ лúчнаѧ оздо́ба.
Бо мо́вя(т) на ви(д) глядѧ здоро(в)ѧ испыту(н):
  а що не красе́нъ хо́ры(и) тому сѧ не дыву(н).

2*

І нéмощъ никого о(т)ню(д) не украшáетъ:
ты(л)ко згола красотꙋ̀ тѣле(с)ну згубляетъ.
І я(к) ко(л)векъ томꙋ̀ хто̀ буде(т) з яки(и) часъ лежа(т):
а не да(и) бже нáгле никóму умирáт(ъ).
В до(л)го(и) нéмощи лежа̀ може(т) сповѣдати:
и те(ж) сакрáме(н)тъ сты(и) особно приняти.
І требѣ и ѕдоровымъ о сме(р)ти памятáт(ъ):
и конець сме(р)тны(и) [з(ъ) рѣчю][1] из(ъ) покаяніе(м) при-
(и)мова(т).
Ты̀ же бже не всѣм хоры(м) жывóтъ пресѣца(и):
но прóчіи(х) хóры(х) в(ъ) грѣха(х) сущыхъ возставля(и).
Абы̀ мо(г)ли сѧ тебѣ тво(р)цу прислужи́ти:
и покая́ніемъ о(т) грѣхъ дши о(т)мы́ти. // 8 зв.

11. Ω желающыхъ себѣ смe(р)ти(и)

Много таки(х) е(ст) в свѣтѣ что сме(р)те(и) жадáю(т):
ко(т)рымъ жада(н)емъ свои(мъ) бгу наругаютъ.
Бо желáю(т) и прóсятъ у гсда сме(р)ти:
а і без прозбы кгды ча(с) при(и)де(т) мýся(т) вме(р)ти.
Приходи(т) же сме(р)ть часо(м) в половинѣ вѣку:
а іному старому уже человѣку.
А іны(х) и о(т) пе(р)се(и) беретъ себѣ дѣти:
в(ъ) пе(р)вомъ рокꙋ̀ и́ли те(ж) за(с) у двою лѣты.
А іны(мъ) мате(р)нее чрево гробъ бываетъ:
если не породи(в)ши ма(т)ка умирáетъ.
Ѕачи(м) сме(р)ти вовѣки не треба желáти:
при(и)де(т) я(к) комꙋ̀ ю(ж) бгъ изво́ли(т) послáти.
Токмо да(и) бже в(ъ) грѣха(х) на(м) не умирáти,
жебы кáры вѣчнои не наслѣловати. // 9

12. Ω смéрти

Ω сме(р)те сме(р)те чему ты та(к) éсте(с) стра(ш)на:
не ты(л)ко ты̀, ле(ч) твоѧ и пáмя(т) ужáсна.
Кгды (ж) богаты(х) и вбоги(х) нѣгды не минáешъ·
але равно з(ъ) дшáми всяки(х) разлучáешъ.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Ӕко то розмаитых п̃нов̓ъ бл̃городныхъ:
 такъ сла(в)ны(х) и преславны(х) и великородныхъ.
На високи(х) гонора(х) породы шляхе́тной:
 и велича(и)ши(х) власте(и) фамиліи славе́тнои.
А особливе простыхъ и великомо́жныхъ:
 че(ст)ны(х) же и прч(ст)ны(х) и ясневе(л)можныхъ.
Та(к) за(с) гетмано(в) и кро́ле(в) де(р)жавныхъ:
 а посполу и цре(и) великоде(р)жавныхъ.
А заты(м) еп(с)повъ всяки(х) освященныхъ:
 и всяки(х) а(р)хіереевъ преосщенныхъ.
И з(ъ) убо́ги(х) дхо(в)ны(х) ѡсобъ на(и)по(д)лѣ(и)шихъ:
 а з нѐми тако(ж) вмя(т) и патріа(р)хъ стѣ(и)ши(х). // 9 зв.
Ƶачимъ дава(н) дово(л)но наве(т) кому жи́ти:
 если́ то не мощно никому опусти́ти.

13. Ѡ учащы(х) см умирати пре(ж)де сме(р)ти то е(ст) о імѣючи(х) всє(г)да а́ки пре(д) ѡчима в(ъ) ср(д)ца(х) свойхъ стра(х) бжи(и): и в(ъ) умѣ ісхо(д) сво(и)

Учи́см члвѣче по всм дни́ умира́т(ъ):
 сирѣчъ не запомина(и) о сме(р)ти памята́т(ъ).
Бо ґды при(и)де(т) тебѣ ча(с) з(ъ) свѣто(м) си(мъ) жеґна́ти:
 то(г)да̀ ю(ж) см не вве(р)нешъ учи́ти(с) вмирати.
Сме(р)ть бо все(г)да̀ в хи(т)рости свое(и) е(ст) тако́ва:
 же ба(р)зѣ(и) о́нам ждеть кого̀ не гото́ва.
И ко(г)да к(ъ) готовому кому̀ она̀ при(и)детъ:
 то бо(л)ше(и) не хотячи́ таковаго при(и)метъ.
І та(к) при(и)ме(т) же то(к)мо з(ъ) дше́ю разлучить:
 а не мѣт(ъ) буде(т) власти готоваго му́чи(т).
І таковам вѣмъ сме(р)ть, сно(м) см имену́етъ:
 бо довѣчно(и) що взяла̀, муки не прому́етъ. // 10
Лечъ з(ъ) дшею тое́ю сама́ см жекгна́етъ:
 а жа(д)ну зло(ст) дшѣ то(и) чи.и́т(ъ) вла(ст) не ма́етъ
Бо готоваго дша̀ всѣ мыта(р)ства про(и)детъ:
 и пре(д) маеста́тъ бжи(и) бе(з)па́ко(ст)но до(и)детъ.
Ƶачимъ да(и) бже бы(с)мо всѣ готовы были́:
 жебы по сме(р)те(х) нши(х) на́ нбсе́хъ жилѝ.

14 Ѡ в и д и м ы (х) с м е(р) т е (х) ч л̃ в ѣ ч е (с) к и х ъ, с л у ч а ю ч и (х) с а, я̃ к о с т р а (ш) н ы е (с т)

Яко не да́(л) бг̃ъ сме(р)ти члвѣку зна́ти:
и которою будет сме(р)тю са ко(н)ча́ти.
Ежели бы пригоду свою̀ человѣкъ зна́лъ:
то (б) са стере́глъ, и злою сме(р)т(ь)ю не погиба́лъ.
А́же тò и пригоды своеи не зна́еть:
да ма(р)не и на́гле сво(и) жывотъ из(ъ)трача́етъ.
Ѡ бж̃е (ж) бж̃е, на́ве(т) да(л) бы(с) зна́т(ъ) прыго́ду:
то особную вчини́лъ бы есѝ выго́ду. // 10 зв.
А то ниспо́дѣва́нна трафи(т)са прилу́ка:
а(ж) пре(з) прыгоду злу́ю, з(ъ) дш̃ею разлука.
І не готового сме(р)ть кого застыга́етъ:
и бе(з) покая́нія з(ъ) свѣта изхожда́етъ.
Хо(ч) то писа(н)но, бу(д)те готовыми всегдà:
а неподобно же(б) кто не (з)грѣш̃и(л) никогдà.
Една(к) же понева(ж) та́к, и тыхъ дш̃и при(и)ма(и):
и бы́вшія н(мъ) грѣхѝ мл̃(с)ти́вно проща(и).
І може(ш) вѣрны(х) о(т) тѣхъ случаевъ хова́ти:
и хр(с)тія(н)скія ко(н)чинѣ̀ сподобля́ти.
І неха(н) бы(с) невѣрны(м) давалъ тыа сме(р)ти:
а вѣрному вся́кому да(и) хр(с)тія(н)ско вме(р)ти.
Це(р)ковъ хр(с)тія(н)ски(х) в тà кончинъ все(г)дà про́ситъ:
и безпреста(н)но о то(мъ) к тебѣ мо(л)бы вно́ситъ:
І а́зъ окая(н)нѣ́(и)ши(и) ѡ тое (ж) та прошу̀:
да(ж)дъ и мнѣ конецъ блг̃и(н), мл̃и(т)вы приношу̀.

15. Ѡ у м и р а́ ю щ ы (х) г д ѣ с а н е р а (ж) д а́ ю т ъ // 11

Ве(л)мѝ мало члв̃ѣкъ тамо умира́етъ:
где́ са в(ъ) яково(н) странѣ на свѣ́тъ наро(ж)да́етъ.
Бо повѣдаю(т), головà мѣсца шука́етъ:[1]
и гдѣ са кому̀ суди(т), та(м) ю полага́етъ.
А гдѣ за(с) ро́ди(т), да же(б) та́мо и умира́лъ:
рѣдко бываетъ тое, бы̀ з(ъ) мѣсца не взруша́лъ.
Развѣ малы(н) ско(н)чи́т(ъ)са кро(м) пресѣленія:
або якого о(т)то(л) те(ж) ѡ(т)дале́нія.

[1] Починаючи з цього рядка, наступні п'ять відкреслені з лівого боку вертикальною рискою олівцем. На полі помічено А.В. Підкреслено фразу: *голова мѣсца шукает.*
Далі в тексті дуже багато підкреслень олівцем, майже всі фразеологізми, проте їх відзначати не будемо.

І що (ж) мѣемо о то(мъ) дѣлѣ южъ чинити:
то(к)мо до(л)жни(с)мо бга повсюду хвалити.
Кгды (ж) и двидъ рє(к), хвали бга на всяко(м) мѣстѣ:
а нє то(к)мо на то(м) где сѧ уроди(л) мѣстѣ.
І хо(ч) чл҃къ ве(з)дѣ, изгрѣшити можетъ:
єдна(к) же и сп(с)тисѧ гды схочє(т) возможетъ.
І хотѣлъ бы праве вся(к) на ѡ(т)чи(з)нѣ сѧ скончит(ъ):
лє(ч) та(м) сѧ ско(н)читъ, где бгъ мѣсце кому назначи(т):
І да(и) то(к)мо бже хр(с)тія(н)ски конати:
а по кона(н)яхъ дши зво(л) в(ъ) нбо при(и)мовати. // 11 зв.

16. Ѡ раждающы(х) сѧ чл҃вѣцєхъ:

почто ради скоро роди(т)сѧ ѡ(т) утробы мтє(р)нєи на свѣтъ в(ъ) ми(р) сє(и), заплачє(т) пє(р)вѣє, а нє во(з)смѣє(т)сѧ

Нє на радо(ст) чл҃къ в(ъ) ми(р) сє(и) сѧ раждаєтъ:
для того наро(ж)дшися, и проплакиваєтъ[1].
Ꙁнаючи же нє радо(ст) є(ст) на земно(м) свѣтѣ:
и(ж) будє(т) печа(л) и ско(р)бъ и фрасуно(к) мѣти.
Нє жнєтъ бо в(ъ) мирѣ сє(м) пра(в)дива потѣха
лє(ч) в(ъ) нбѣ заслужоны(м) совє(р)шє(н)на в(ъ)тѣха.
А здє лю(б) хто ща(с)ливы(и), и нє будє(т) ско(р)бъ зна(т):
єдна(к) о сп(с)нии до(л)жє(н) сѧ печаловат(ъ).
Жебы мо(г)лъ спсєниє ѡ(т) бга получит(ъ):
и в(ъ) нб(с)но(и) о(т)чизнѣ навѣки вѣкомъ жит(ъ).
Котро(г)|о| да(и) на(м) бже всѣмъ вѣрны(мъ) доступити:
и вѣчно с(ъ) стыми всє(г)да та хвалити // 12

17. Ѡ зєґару або тє(ж) ѡ годинику и ѡ годинѣ смє(р)тно(и)

Егда зєґа(р) годины в сво(и) часъ выбіяєтъ,
в то времѧ смє(р)тныѧ на(мъ) часы прє(з)начаєтъ.
Бо вѣкъ на(ш) хо(ч) бы долги(и) власнє якъ годына:
а(х) нє вѣмы что справитъ минута єдина.
Індѣ жъ сѧ зоветъ зѣґа(р) годи(н)никъ, лю(б) ѕлолой:
которы(м) устраяти прилично живо́тъ сво(и).

[1] Проти цих двох рядків з лівого боку на полі олівцем зроблено помітку: *NB.*

А понева(ж) то во всемъ мирѣ не новина:
ко(ж)дому человѣку сме(р)тнаа часiна.
I неминущаа то смертнаа дорога:
ко(т)рою влучи(т) бже да(и) до тебе бга.
А ко(л)ко жывучй, едно де(н) сме(р)тны(и) при(и)детъ:
и дша хо(ч) грѣшна хо(ч) свята, з(ъ) тѣла вы(и)детъ.
Бо и мовя(т) часъ за часъ, а к(ъ) ве́черу ближе(и):
та(к) же и де(н) за де́н(ъ) но(щ) за но́щъ, к(ъ) сме(р)ти бли(ж)ше(и).

Прето братiе требѣ на сме(р)ть памятати:
и на прихо(д) сѧ еѧ̀ прыуготовляти.

18. Ω некрще(н)ныхъ мл(д)нцахъ умира́ючихъ // 12 зв.

Лучше(и) бы сѧ дѣтыцу на свѣтъ ни ра(ж)да́ти:
нежели некрще(н)ну z свѣта умира́ти.
Лица̀ бо Хвого навѣкъ не будетъ зрѣти:
и радости прв(д)ныхъ не буде(т) тожъ мѣти.
I хо(ч) цѣле до вѣчныхъ мученi(и) не по(и)детъ.
Една(к) же и поко́евъ нб(с)ны(х) не до(и)детъ.
Прето: родителiе поспѣша(и)те крща́т(ъ):
и вскорѣ хр(с)тiя(н)ми рожде(н)ны(х) сотворя́т(ъ).
А крщенiѧ на долгъ часъ не о(т)клада(и)те:
Ле(ч) за(с) я(к) на(и)скорѣ(и)ше у кр(с)тъ увожда(и)те.
Бо я(к) повѣда́ю(т) сме(р)ть не вѣ(ст) несе(т) стары(м):
та(к) те(ж) особливѣ(и)ше и мл(д)нца(м) малы(мъ).
Zачи(м) мы дхо(в)ные того̀ постерѣгаемъ:
и на тое пи(л)но васъ про́сты(х) научаемъ.
I не о(т)ве(р)га(и)те пре(ч) се(и) ншо(и) науки:
бы(с)те по сме(р)техъ, вѣчно(и) не видѣли му́ки.
Ω(т) котро(и) всѣхъ крще(н)ны(х) г(с)ди сохранѝ:
и зде о(т) невидимы(х) вра(г) кр(с)то(м) боронѝ. // 13

19. Ω снѣда́емыхъ ѕвѣрми

Хр(с)тiя́номъ вся́ка сме(р)ть зла́ѧ неприли(ч)на:
и ѕвѣроя́днаѧ те(ж) особъ необы́чна.
Ты(л)ко (ж) волѧ бжiѧ и то́е справу́етъ:
а по бе(з)зако́нiя(м) нши(м) зна(т) да(р)ствуетъ.

Ізво(л) же мл(с)тивы(и) г(с)ди бже наш:
о(т) тѣхъ лют а(х) сме(р)те(и) всѣхъ вѣ(р)ны(х) хранити на(с).
І посыла(и) таки сме(р)ти басу(р)маномъ:
а конче(н)ѧ добріи, дава(и) хр(с)тіяномъ.

20. Ѡ убиваюшы(х) сѧ з(ъ) це(р)кве(и), или з нѣкои(х) іны(х) высокихъ буди(н)ковъ: або z дрѣвъ лѣсны(х), іли те(ж) в(ъ) кладязѣ глубокіе в(ъ)падающихъ

Ганебнаѧ і тò сме(р)ть на свѣтѣ бывае(т):
ктò из(ъ) яко(и) висотѝ в сме(р)ть сѧ забивае(т).
І ѡ(т) тое(и) сохраня(и) г(с)ди напасти:
не попуща(и) никому с(ъ) висоты пасти. // 13 зв.
Але рату(и) яко ѡ(т) грѣхопаденіѧ:
також де и ѡ(т) того злого паденіа.
Допуща(и) такое zлò тебе не знающимъ:
а на(мъ) че(ст)ную сме(р)ть да(ж)дъ, та просла(в)ляющи(мъ).

21. Ѡ прибиваючи(х)сѧ zемлею

Не бе(з) причины тò зна(т) и землѧ прибивае(т):
подобно ты(х) що ею самы сѧ заклынаю(т).
Бода(и) повѣдаю(т) насъ живы(х) зе(м)лѧ поже(р)лà:
а даре(м)но касаю(т) такого сѧ глгола.
Бо не кленѣте(с) нбо(м) и землею писанно:
и не да(р)мо то пре(з) ахъ сты(и) прог.глагола(н)но.
Претò кожде(г) о! храни бже ѡ(т) нагло(и) сме(р)ти:
и бе(з) покаяніѧ не дава(и) уме(р)ти.

22. Ѡ умираючи(х) мл(д)нцѣ(х) и двица(х) принятіи шлюбо(в): або по пр(с)тѣ(и) мовячи, послѣ вѣнча(н)ѧ заразъ // 14

Не могу згола на тò розуму прибрати:
я(к) бы могле(м) о тако(и) речи написати.
Же и того на свѣтѣ много сѧ лучаетъ:
что з(ъ)вѣнчавшисѧ індѣ мл(д)нецъ вмирае(т).
Яко (ж) бы таковогo ме(р)твого поминать:
мл(д)нцемъ ли іли те(ж) не мл(д)нце(м) назва(ть)
Що (ж) из(ъ) ѡставшеюсѧ двицею чинити
знову по пе(р)вомъ шлюбѣ іному обручити.

Такъ же за(с) и з(ъ) мл(д)нцем треба поступова́т(ъ):
гды (б) обручница вме(р)ла то̀ (з)ъ іною звѣнча́т(ъ).
Еще жъ и того̀ мно́го на свѣтѣ бывает:
скоро сѧ оженитъ а за́разъ и вмира́етъ.
Если бы зна(л) своѭ̀ сме(р)ть, не мѣлъ бы и жени́ти:
жебы̃ ты(л)ко даре́мно у грѣхъ не вступи́ти.
Zачимъ бж̃е воскорѣ мла́дыхъ не разлуча(и):
а́ле многіи лѣта ласкаве падава(и).

23. Ѡ утопа́ющихъ во вода(х) мо(р)ски(х), и на малы́х рѣкахъ ро́зныхъ // 14 зв.

Стра(ш)на и лю́та и та̀ сме(р)ть е́же утопа́ти:
не да(и) бж̃е ко(ж)дому доброму еи дозна́ти.
Лечъ потопѝ г(с)ди язы́ковъ невѣрныхъ:
а сохраня(и) о(т) тако(и) зло(и) сме(р)ти всѣхъ вѣрныхъ.
Бо вѣрны(м) добры(м), треба доброи и сме(р)ти:
а невѣ(р)нымъ злы́ми сме(р)тми треба гла́вы с(ъ)те(р)ти.
И по ре́вности нш̃о(и) сокрушѝ імъ гла́вы:
а на(с) вѣрующи(х) в тѧ сподобѝ вѣчнои сла́вы.

24. Ѡ зме(р)зающихъ мра́зомъ.

Zла́ѧ и то̀ сме(р)ть еже мразо(м) сѧ ко(н)ча́ти:
и не да(и) никому такъ бж̃е погиба́ти.
На́глаѧ бо бываетъ и таѧ ко(н)чи́на:
и лю́таѧ сме(р)тнаѧ и сро́gаѧ причи́на.
Же и тѣло часо(м) будетъ не погребе(н)но:
а що на(и)го(р)шъ и звѣ(р)ми іногда снѣде́нно.
І рату(и) насъ г(с)ди о(т) того̀ и хранѝ:
и ты̀ мт̃и бж̃іѧ всѣхъ вѣрны(х) боронѝ.

25. Ѡ согаря́ющихъ во ѡгнѝ // 15

Не да(и) бж̃е тако́ю сме(р)т(ъ)ю сѧ ко(н)ча́ти:
ѡгне(м) горѣти, и зле крѣпко пострада́ти.
А да(и) бж̃е пре(з) своѭ̀ сме(р)ть з(ъ) тѣла о(т)н(и)тѝ:
и с(ъ) покая́ніемъ к тебѣ бг̃у при(и)тѝ.
І хо(ч) кому̀ в(ъ) рожде(н)ю вчини́ле(с) назначе(н)ѧ:
про́симо таково́го декрету премѣнен(ъ)ѧ.
Па́че же ѡ(т) вѣчнаго ѡгнѧ̀ насъ свободѝ:
и ца(р)ствіѧ свое́го з(ъ) ст̃ы́ми сподобѝ.

26. Ѡ умира́ючи(х) на путѣ́хъ, а не в(ъ) до́мѣ(х) свои(х)

Я̀ко в дому вся́ку речъ добро̀ справова́ти:
  тако те(ж) споко(и)нѣ(и)ше(и) вѣмъ и умира́ти.
І не тыл(ъ)ко що в дому̀ будетъ споко(и)нѣ(и)ше(и):
  ле(ч) осо́бно ещѐ и дше спсе(н)нѣ(и)ше(и).
Бо в дому̀ ство́ри(т) спо́вѣ(д), и при(и)ме(т) причащен(ъ)ѧ:
  и сподоби(т)сѧ в бга взя(т) за грѣхѝ проще́н(ъ)ѧ.
А в(ъ) пу́ти не да(и) бже нико́му сѧ конча́ти:
  а́ле пособству(и) хоры(мъ) к(ъ) до́мо(м) поспѣша́ти.
Да и набы(т)ки свои роспорадя́тъ я́къ нале́жи(т):
  и о(т)пишу(т) кому схотя(т), що принале́жи(т). // 15 зв.
А хоча(и) и г(с)днѧ zемлѧ̀ на вся́комъ мѣстѣ:
  една(к) умира́ти лу(ч)ше(и) в дома́шне(м) мѣстѣ.
А гды кому и в путѝ сме(р)ть бже подасѝ:
  то(к)мо грѣхи ему̀ простѝ и дшу спсѝ.

Ѡ умира́ючихъ бога́тыхъ, ли(ст) спѕ[1].

27. Ѡ умира́ючи(х) на́глыми сме(р)тми, то е(ст) іме(н)но бе(з) жа(д)ны(х) причинъ, або прѝключо(к), ни ма́ло не хорѣвши, и не лежавши

Сохраня(и) бже всѣхъ на(с) о(т) на́глои сме(р)ти:
  и не да(ж)дъ вся́ку вѣрну в(ъ) грѣсе(х) уме(р)ти.
Но да(ж)дъ до́брѣ всѣмъ вѣрны(м), я(к) слу(ш)но конча́ти:
  и хр(с)тія(н)ско с(ъ) покая́ніемъ вмирати
И сподобля(и) сто́го ісповѣда́нія,
  и прч(с)ты(х) твои(х) та́и(н) причаща́нія.
І неха(и) буду(т)[2] при сме(р)ти все бу́ду(т) памята́ти:
  и до ко(н)цà язы́ко(м) я́сно глгола́ти.
А на́глую сме(р)ть дава(и) всѣмъ тебе хуля́щы(мъ):
  а к на(мъ) мл(с)ти(в) бу́ди, тѧ тво(р)ца хвалящымъ. // 16

---

[1] Цей рядок виділено зверху і знизу горизонтальними рисками.
[2] Слово *буду(т)* закреслене рукою автора, оскільки воно повторюється в цьому ж рядку.

28. Ѡ убиваю́щы(х), и́ли губя́щы(х) сме(р)тми самы(х) себе: з свои́хъ неразсужде́ни(и)

Ча́сто на свѣтѣ лю́де то́е чува́ютъ,
 же то̀ ча́со(м) і́ные са́мы сѧ ѕгубля́ютъ.
Або і́ны(и) не зво́ли(т) фрасу(н)ковъ сте(р)пѣти:
 или о(т) като́вски(х) ру́къ, не хо́че(т) умрѣти:
І́жъ ю(ж) в темни́цѣ сѣдѧ чека́етъ страчен(ъ)ѧ.
 и сам собѣ учи́нитъ ду(р)но застраче́н(ъ)ѧ.
А по(д) часъ о(т) згубле(н)ѧ може(т) сѧ зкупи́ти:
 а(л)бо лю́де че(ст)ные могу(т) свободи́ти.
А самому не тре́ба себѣ погубля́ти:
 а̀ле и в злы(х) приго́да(х) треба уважа́ти.
Бо хто са(м) себе з свѣта сего̀ погубля́етъ:
 то(и) Іюдино(и) нагоро́ды заробля́етъ.
Іюда позна́вши сво(и) про(с)ту́по(к) вдави́лъсѧ:
 и до бе(з)коне́чны(х) мукъ навѣки всели(л)сѧ.
Ѕачи(м) утрапле(н)ные са́мы не губѣте:
 але в(ъ) Хр(с)та̀ рату́нку из(ъ) плаче́мъ просѣте.
Мо́же(т) то(и) ско(р)би ваши в ра́до(ст) претвори́ти:
 и ла(с)ка́выми ва́ши(х) наступцовъ вчини́ти. // 16 зв.

Ѡ(т) зде починаю(т)сѧ вѣрши ѡ люде(х) злы(х)

29. Ѡ вра́зе(х) види́мы(х): то е(ст) о человѣце(х) злы(х)

Пи́сано е(ст) сохрани́ мѧ ѡ(т) врагъ види́мыхъ:
 ба(р)зѣ(и) паче нежелѝ о(т) тѣхъ невиди́мыхъ.
Бо ѡ(т) невиди́маго кр(с)томъ оборо́нишь:
 а о(т) види́маго го(р)шъ, ничи́мъ не о(т)мо́ли(ш).
Ни кр(с)то́м сты(м) ни те(ж) всякою про(з)бою:
 а ни впя(т) же яко́ю тво́ею гро́з(ъ)бою.
Ты(л)ко аще не г(с)дь бгъ тебѣ помо́же(т):
 ниякаѧ жа(д)наѧ рѣчь ти не помо́же(т).
Тѣмъ сты(и) Дви(д) ца(р) та(к) до бга мли(л)сѧ:
 и нимало в(ъ) мли(т)вѣ то(и) не ѡмили(л)сѧ.
Еже ізмѝ мѧ о(т) всѣхъ лука́вы(х) человѣкъ
 през(ъ) в(ъ)ве(с) мо(и) всемире(н)ны(и) о(т) тебѣ
 да(н)ны(и) вѣкъ.
І о(т) всенеправе(д)ны(х) муже(и) мѧ изба́ви:
 и мл(с)ть г(с)подскую свою̀ мнѣ проба́ви. // 17
І нши бже мо(л)бы грѣшные услышѝ:
 чего о(т) тебе проси(м) того̀ насъ не лишѝ.

30. Ѡ клеветникахъ

Комꙋ рцы ми подобенъ клеве(т)никъ: сатанѣ:
    поневажъ начáлнико(мъ) е(ст) всяко(и) ѕло(и) винѣ.
А чемꙋ же тò тако, и паки мнѣ повѣждь:
    рекꙋ ти не инáко ты са(мъ) о не(мъ) увѣждъ.

Поневажъ и пре(д) бгомъ сатанá клевещетъ:
    áще и мꙋки вѣчно(и) тáко(ж) де трепéщетъ.
Но обаче якo бѣсъ, бѣсовскаа твóритъ:
    сице и человѣкъ злы(и) на всѣ(х) ло(ж) говóритъ:
А самъ са выставуетъ пре(д) всѣ(х) прв(д)никомъ.
    а е(ст) прокляты(мъ) та(и)ны(м) на(д) всѣхъ ябеднико(мъ)

Тѣмъ ѡ(ч)бы на(с) бгъ храни(л) о(д) тѣ(х) препятіа:
    кр(ст)наго ради ꙁáны дре(ь)ле распятіа.

Его же до(л)женъ ко(ж)ды(и) о тое млити:
    абы са на(м) даровалъ о(т) вра(г) свободúти. // 17 зв.

31. Ѡ пеняковáтыхъ людехъ ꙁлыхъ.

Еслѝ мовя(т) на когò, хтò пенѣю лѣзе:
    таковы(и) злы(и) человѣкъ го(р)шъ ножа рѣже.
І бода(и) пе(н)нымъ нѣгды не служило щаст(ъ)а:
    же великое людя(м) добрым(ь) чинятъ нещаст(ъ)а.
Лучше(и) бы пе(н)ному было на шію вложити:
    нежелѝ бѣдны(х) люде(и) правдивы(х) зводити.

І бода(и) паки мовлю бгъ таки(х) не мнóжилъ:
    же не еди(н) на свѣтѣ о(т) ни(х) ба(р)зо стрвожилъ.
Бо пе(н)ные далеко о(т)стоятъ о(т) правды:
    ко(л)ко в шелягꙋ срѣбра то(л)ко ꙋ нихъ правды.
Ꙁачи(мъ) окая(н)нымъ лѣпшъ бы по пра(в)дѣ жити:
    нежели непра(в)дою дши імъ губúти.
Мы же братіе прошу васъ по пра(в)дѣ живѣмъ.
    хочъ убоги буде(мъ), а ꙁла людя(мъ) не чинѣмъ.

32. Ѡ не хотящы(х) тру(ж)датиса честны(мъ) трудомъ. То есть ѡ злодѣяхъ

Вѣждь ѡ лѣниве. Іже не хоще(ш) труждати:
    и то(и) же навыкъ чужды труды присвояти // 18
Ѡбóю бо тѣхъ жде(т) ско(р)бъ певнаа премнóга:
    з(ъ)готованнаа навѣкъ о(т) г(с)да бга.

Что (ж) бы то за особы двѣ гдѣ быти:
что в разбоя(х) и в тат(ъ)ба(х) ѕвы(к)ли себѣ жити[1].
І в се(и) ніне(и) странѣ є(ст) такихъ много ѕѣло:
ко(т)ры(х) ѕдавна якое нещаст(ъ)а имѣло.
А тепе(р) намножило всюда дшъ безбожны(х):
бо не мѣютъ ка(р)ности(и) о(т) люде(и) побожны(х).
Токмо таки(х) вѣчныа муки ожыдаютъ:
ко(т)рыхъ онѝ за сіе и не сподѣваютъ.
Кому жъ вподобимъ си(х) злы(х) люде(и) то(к)мо сме(р)ти:
котраа може(т) и іхъ главы злѣ соте(р)ти.
Бо яко сме(р)ть не щади(т) нѣеды никого же:
тако и ѕлы(и) человѣкъ творитъ то же.
Ѕачи(м) уклонѣте(с) зла и творѣте блго:
да не вни(и)дете навѣкъ та(м) до пѣкла злаго.

33. И се ѡ ѕлодѣяхъ

Не облича(и) бже всѣхъ точію крадящыхъ:
люде(м) ѕвлаща убоги(м) пакости творящыхъ. // 18 зв.
Котрые и богатыхъ в(ъ) нищетѹ уводятъ:
и даремне на свѣтѣ ѡные и плодятъ.
Ѕачимъ бже таковы(х) скореня(и) из(ъ) свѣта:
и я(к) може(ш) прекраща(и) ты(х) злы(х) люде(и) лѣта.

34. Ѡ драпѣжца(х) нико(г)да не насыщаемыхъ; іли те(ж) о видырца(х) подобны(х) дре(в)нему мытарѣвѣ [еѵ(г)листу Ма(т)фѣю, і прочіи(мъ)][2] ко(т)ры(и) зда(в)на ю(ж) чрез(ъ) покаяніе сп(с)шися о(т) грѣховъ своихъ, ннѣ в(ъ) нбѣ жыте(л)ствуетъ, но насъ всѣхъ бга тво(р)ца молебствуетъ

Рече приповѣ(ст) во(л)къ що спо(т)кае то з(ъ)ядѣ:
та(к) и чловекъ драпѣжны(и) никому не дадѣ.
Ты(л)ко ра(д) кую любо пе(р)сону лупити:
жебы мо(г)лъ яко (ж) ко(л)векъ шкатулу набити.
Кому (ж) рече(м) подобе(н) драпѣжъ то(к)мо во(л)ку:
же не знае(м) если є(ст) ѡ(т) бжіяго полку. // 19

[1] На полі проти цих двох рядків написано: *вопросъ — о(т)вѣтъ*, перші літери цих двох слів виведені червоним чорнилом.
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Кро(м) цѣле сѧ наречетъ са(м) всѣмъ господиномъ:
кгды (ж) са(мъ) сѧ постанови(л) на то властели́номъ.
А указъ па(н)ски(и) часомъ того́ и не знаетъ:
что слуга в ча(с) сво(и) тако(ж) и себѣ з(ъ)правля́етъ.
Прето̀ и мыто̀ добро (б) выбыра́т(ъ) помѣрно:
а не згола оско(р)бля(т) бѣдны(и) лю(д) безмѣрно.

А та(к) и ва́съ мытаре(и) може(т) бгъ прости́ти:
ежели мл(с)ты́ню бу́дете творити.

35. Ѡ купца́хъ и ѡ продавца́хъ фа(л)ши́вы(х) и о продающы(х) вино̀, и во́ду в(ъ) вино̀ [сирѣчъ вгорѣлку][1] ли́ющи(х), и осо(б) наклѐпы творя́щы(х) піющы(м) для дшегу́бны(х) и(мъ) прибы(т)ко(в)

Ѡто ва(мъ) тре(мъ) пе(р)сонамъ то́е сѧ звѣща́е(т):

же за тое васъ всѣ(х) гнѣвъ бжи(и) ожыда́етъ.
Понева(ж) то у вино̀ во́ду мѣша́ете:

и бгу крѣпко крѣпко ты(м) согрѣша́ете. // 19 зв.

36. І многи(и) наро(д) тютю́нъ всюда зажыва́етъ[2]:
ко(т)рымъ повѣтрѧ мы́та з себе збуваетъ.
А ба(р)зѣ(и) у дорозѣ в во(и)ску и на мо́рѣ:
хочъ не ра(д) мусѣтъ зажы(т) и поневолѣ.
А ты̀ насъ простѝ, а мы̀ буде(мъ) зажыва́ти:

хто ва(м) блгослови(в) то(и) буде(т) и прощати.
А хо(ч) ви́жду и му(д)ры(и) часо(м) ƨажыва́етъ:
ты(л)ко жъ у скору(м) часѣ его покидаетъ.
Една(к) пытаю васъ що з(ъ) того за пожы́то(к):
в ма(р)котности з мало веселіѧ прибы́то(к).
Для того̀ и вое(н)ны(и) наро(д) ƨажывает:
и посполиты(и) хто хоче(т) вжываетъ.
Осо(б)ливе реме(с)никъ інъ для снꙋ̀ прогна́н(ъ)ѧ:
и до свое(и) роботы охо́ты прида́н(ъ)ѧ.
По(л)но по(л)но наве(т) и(м) менѐ не прелща(и)те:
творѣте опро(ч) мене якъ собѣ зна(и)те.

Може и вы̀ такъ я(к) мы дши всѝ ма́ете:
окро(м) мое(г)[о] грѣха тя(г)нѣт(ъ) якъ знаете. // 24

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[2] Вірш без початку. Аркуші 20—22 зв. чисті; аркуш 23 при нумеруванні випущено в оригіналі. Над першим рядком тексту на арк. 24 олівцем надписано: *нѣтъ здѣсь 4-хъ четвертокъ*

Самы бгу и за то̀ о(т)вѣтъ дасте̂ за себе:
а я тое(и) науки не при(и)ма́ю до себе.
Ра(д) бы(мъ) хо(ч)бы его̀ нѣгды и не вида́ти:
а не ты(л)ко нечисто(ст) ту́ю ʐажыва́ти.
Да(и) мнѣ бже о(т) того зѣл(ъ)ѧ вхорони́ти:
же(б) несмра(д)ными усты̀ млтву чини́ти.

37. Ω табаѣцѣ. и о ужыва́ющихъ е̂ѧ

ʐла́ѧ вилодылася ре(ч) и всю́да е(ст) я́вна:
же̂ розны(и) лю(д) зажывае(т) табаку зда́вна.
А ба(р)зѣ(и) в Ли́твѣ тое ве(л)ми̂ е(ст) недо́бре:
бо жоны и дѣти и(х) зажывають до́бре.
І ту(т) таки(х) е(ст) много же еѧ вжыва́ютъ:
ты́е но́здрами пахаю(т), а тые вытяга́ютъ.
І хто̀ того навчи́вся и лю́л(ъ)кою тягну́т(ъ):
потреба (б) доконе́чно о(д) того̀ повстягну́т(ъ).
Бо в не(мъ) ча(ст) пеке́лного ды́му обрѣта́етъ:
и хто̀ тя(г)нетъ то из(ъ) устъ то(г)[о] смра(д) ізхо(ж)да́етъ. // 24 зв.
І хочъ и вла́сти тя(г)ну(т), една(к) не о́бе(л) то че̄стно:
а ню́хати на(и)па́че бры́дко и безче́стно.
Кгды (ж) тя(г)нучи̂ ды(мъ) про(ч) во(н) из(ъ) у(ст) выпуща́етъ:
а ню́хаючи паче себе̂ оскверняетъ.
Же в(ъ) ноздра(х) та̀ нечисто(ст) ему оста́етъся:
з(ъ) чего часо(м) и не̄мо(щ) лютаѧ стае(т)сѧ.
Бо мо(з)гъ в головѣ его̀ таба́ка з(ъ)суша́етъ:
же вла(с)не я(к) швецъ ду́бо(м) шкуры пересыпа́е(т).
І не слышк(т) таба́чни(к) збы(т)ны(и) ухані ѧ:
анѣ смра́ду а́нѣ те(ж) блгоуханіѧ.
Тако́му и сще(н)ства особъ возбраня́ютъ:
и сти́ти не всю́да таки(х) позволя́ютъ.
Бо хто̀ но́со(м) не чуе(т) не цѣлъ пробуваетъ:
вла(с)не составу собѣ якого не ма́етъ.
А сще(н)ство мѣетъ то(и) обы́ча(и) о(т) вѣка:
, же требуе(т) цѣлого на то̀ человѣка.
Е́стъ же и такіе що іные и ядя́тъ:
и тые паче бгу и сты(м) всѣмъ бры́дятъ. // 25
А і́ные в горѣлку в су(д)на вове(р)гаютъ:
и на погибе(л) собѣ люде(и) оскве(р)няютъ.

Таки(х) бы годыло (б) сѧ не ты(л)ко киемъ би(т):
але иного хо(ч) бы и із(ъ) свѣта єгубит(ъ).
Ѡсоб ю (ж) іны(и) навы(к) ба(р)дакомъ тягну́ти:
пре(з) котры(и) не єдному пры(ш)ло смы(с)лу збу́ти.
Іные бо ба(р)дакомъ та(к) сѧ затяга́ють:
а(ж) на(г)ле души свои в то(и) часъ изве(р)гають.
І сами(х) себе бѣсу ѡфѣру дава́ютъ:
я(к) тые що з горѣлки пяніе вмира́ютъ.
Ты(мъ) обо́имъ пеке(л)на буде(т) нагоро́да:
о(т)іме(т) бо сѧ о(т) ныхъ ѡ(т) него свобо́да.
На(м) же по хр(с)тія(н)ски(и) да(и) Х̃е умира́т(ъ):
и позбувши всѣ(х) грѣховъ н̃бо наслѣдствова́т(ъ).

38. Ѡ идучи(х) на́ слободы людѐхъ // 25 зв.

Хто ко(л)векъ собѣ іще(т) на жи(т)лò слободы̀:
ма́ло в(ъ)хо́дя(т) з(ъ) ме(ж) таки(х) вели́кои бѣды̀.
Бо готовые ха́ты идучѝ покида́ютъ:
а прыше(д)ши на́ слободу готовы(х) не ма́ютъ.
А що на(и)го(р)ше(и) ча́со(м) худо́бы забыра́ютъ
и ты(л)ко що з(ъ) дш̃ами живы(х) оставля́ютъ.
Уже (ж) то(г)дà где з(ъ)хоче(т) то скочи(т) хо(ч) к(ъ) лѣсу:
и го́лы(и) уже наве(т) хо(ч) к самому бѣсу.
Пожытечнаѧ ему судыла(с) слободà:
дово(л)наѧ пустынѧ и лика и водà.
Нащо любо зволи(т)сѧ хо(ч) утопитисѧ:
а ежелѝ захоче(т) волно и вдави́тисѧ.
Ѡто (ж) мѣе(ш) за свое тепе(р) ду(р)ны(и) мужы́че:
а бы(в)ши(и) на свое(г)[о] п̃на бунтовниче.
Не хотѣле(с) п̃нови послуше(н)ство о(т)дава́т(ъ):
и в(ъ) цѣлости з(ъ) всѣмь свои(мъ) в(ъ) єдно(м) мѣ(с)цу пробува(т).
Ги́н(ъ) же тепе(р) за свое злое непоко(р)ство:
и за упрямую твою гордо(ст) и упорство. // 26
І добре тые чи́ня(т), що прочан̀ь обдыраютъ:
б̃гъ и(х) прости(т), за тое згола грѣхà не ма́ютъ.
І не ты(л)ко потреба (б) таки́хъ обдыра́ти:
а́ле из(ъ) сами́ми дш̃ами разлуча́ти.
Понева(ж) не хотѣвъ пу(д) ки́мъ бувъ чини́т(ъ) пови́нно(ст):
обдерѝ и хо(ч) заби(и) за тую учи́нно(ст).

Бгъ zа бу(н)товника якъ мовятъ не повѣситъ:
  але и нагородою ещѐ потѣшитъ.

Кгды (ж) учинивъ своему пну пáко(ст) мнóгу:
  не ты(л)ко пну и самому бгу.
Якъ сѧ мѣвъ то мѣвъ треба было (б) прете(р)пѣти:
  а за те(р)пеніе сп(с)ніе мо(г)лъ бы мѣти.

Zачи(м) вы пнове таки(х) не вáжте(с) щадѣти:
  втѣкáючи(х) прóчъ самы(х) дерѣ(т) бѣ(т), и берѣ(т) дѣти.
І о(т)ню(д) мл(с)ти такимъ не показу(и)те:
  але сове(р)шенно та(к) таковы(мъ) справу(и)те.

39. Ω zаблуждáючи(х) в дорóга(х) люде(х) // 26 зв.

Zлы(и) чл҃вѣку и то(и) трафу́нок бывáетъ:
  кгды в велико(и) дорозѣ часо(м) заблуждáетъ.
І в(ъ) мáло(и) в(ъ) несвѣдомо(и) тое (ж) сѧ лучáетъ:
  еслѝ добре дорóги когò не роспытáетъ.
А хо(ч) и роспытаетъ гдѝ хто злы(и) злѐ спрáви(т):
  и на пу(т) певны(и) же(б) не зблудивъ не напрáви(т).

А та(к) тогò кры(и) бж҃е и сме(р)ть постызáетъ:
  же в зы́мны(и) форту(н)ны(и) часъ блудящи зме(р)зáе(т).
А в лѣтны(и) часъ в(ъ) пусты́ни разбо(и)никъ забиваетъ:
  або те(ж) спо(т)кáвшисѧ и ѕвѣръ из(ъ)ядáетъ.
Ω zлы(и) человѣче же(с) пу(т) добре не сказáлъ:
  да для тебе чл҃къ сме(р)тію пострадáлъ.
Бода(и) же еси тогò дознáлъ и на собѣ:
  жебы(с) з(ъ)блуди(л) а бг҃ъ да(в) тое (ж) ѕлò и тобѣ.

Же(с) з(ъ) умы́слу изогна(л) чл҃вѣка z свѣта:
  хочь бы(с) и záразъ луну(в) не дожда(в)ши свѣта.
А хоча(и) и дождешъ бг҃ъ еднакъ не забу́де:
  помсти(т)сѧ скоро, же и тобѣ та(к) же бу́де. // 27
А по(д) часъ на свѣтѣ и тóе прилучáетъ:
  же и не зблудѧ в дорозѣ з(ъ) свѣто(м) сѧ жеgнаетъ.
Кгдѝ ко(н) норови́сты(и) буде(т), або пристáне(т):
  а заты(м) чл҃ку взымѣ духу не стáнетъ.
Прето кóне(и) упрямы(х) в(ъ) зло(м) разѣ не ощажа(и):
  але zдоро(в)е свое на(и)лучше(и) уважа(и).
А гды буде(ш) в зло(мъ) разѣ конѧ ощажáти:
  то певне приготу(и)сѧ з(ъ) свѣто(м) сѧ прощáти.

Лѣпш бы никому доброму дороги не знат(ъ):
да при бе(з)пе́чности в дому̑ всегда пробуват(ъ).

А хо(ч) и в доро́зѣ то да(и) бже не блудити:
але да(и) ща(с)ливе к(ъ) до́мови сѧ возвратити.

40. Ѡ присяга́ющы(х) не по пра́вдѣ

Прися́жно(ст) не по правдѣ да(р)мо сѧ не мина́е(т)
хо(ч) на(г)ле вмре(т) або я(к) сѧ клене(т) та(к) става́етъ.
Бо то великаѧ ре(ч) е(ст) кому̑ присягати:
а непра(в)дою імѧ̀ бжіе прызывати. // 27 зв.
Хоча(и) и по правдѣ то една(к) дѣло то стра(ш)но:
же кля́ти себе сме(р)тно аж вспо(м)нѣти ужа́сно.
І я(к) обѣ сторонѣ прыся(г)ну(т), що чинити:
то ве(л)мѝ з(ъ) тру(д)но(ст)ю то(и) су(д) буде(т) сѧ ко(н)чити.
Едно добре другое буде(т) зле прысягати:
не знати кому вѣру з(ъ) про́ме(ж)ку и(х) поня́ти.
А кождое твори(т) сѧ прысягае(т) по правдѣ:
ты(л)ко (ж) едно̀ лукаво буде(т) а не по̀ пра(в)дѣ.
Ежелѝ бы провидѣвъ обо(х) сторо(н) и(х) ср(д)ца:
каза(л) бы сро́кго кара(т) крывопрыся(ж)цу з(ъ) се(р)ца.

Же то маеста(т) бжи(и) лга́ніемъ ображаетъ:
бу(в)ши винны(мъ) неви(н)нымъ себе содѣловае(т).
Аже мусѣ(т) ку домо(м) и(х) и та́къ о(т)пустити:
и до обличе(н)ѧ конецъ праву о(т)ложити.

Аза́ли лукавого воскорѣ бгъ обявить:
и ѕлое дѣло его̀ всена́ро(д)но обличитъ. // 28

41. Ѡ клену̑щых(ъ)сѧ ло́жно

Хто̀ не по пра(в)дѣ ко(г)да ко(л)ве(к) клене(т)сѧ ло́жно.
тому̑ и на́гле з(ъ) свѣта сего̀ з(ъ)гинути можно.
Частокро(т)не бо тое вѣмъ на свѣтѣ бываетъ
же воскорѣ бжаѧ помста ты(х) не мина́етъ.

Кгды̀ повѣдаю(т) з(ъ) бго(м) не з(ъ) хлопце(мъ) жа(р)това́ти:
не треба хо(ч) сѧ вине(н) не ви́не(н) заклына́ти.
Але ты(л)ко (ж) то завше в(ъ) нера(з)судны(х) веде(т)сѧ:
же інъ не в(ъ)пра(в)ду бго(м) и дшею клене(т)сѧ.
А то проклынатисѧ вели(к) грѣхъ, надаремно:
и прызывати імѧ Іссово даре́мно.

Нεха(и) волю сѧ таки(и) нε клεнε(т) да прызнаεтъ:
бо гнѣвъ бжи(и) на єгȯ ту(т) жε то собѣ знáєтъ:
Лѣпшε(и) стокротъ на себε ємꙋ̀ правду при(з)нáти:
да прощε(н)ну бы(т): нεжε гнѣвъ бжи(и) о(т)рымáти.

42. Ω позываючи(х) людε(и) до ста(р)шыхъ // 28 зв.

Мнóго є(ст) охотниковъ людε(и) позывáти:
и ско(р)би(и) набавляти, и хлѣба збавляти.
Гды (ж) іны(и) нε та(к) чини(т) то за своѝ пáко(ст):
яко вла(с)нε з(ъ) умыслу твори(т) то на пáко(ст).
Былε бы мо(г)лъ которы(х) людε(и) озло(б)ляти:
и самóи худобы óны(м) ущε(р)бляти.
Що (ж) за тóε таковы(мъ) то людям(ъ) бываεтъ:
гнѣвъ бжи(и) из(ъ) ка(р)ностю óны(х) нε минáεтъ.
Понεва(ж) кто до бга слε(з)но будε(т) волáт(ъ):
и ска(р)гу з(ъ) ср(д)чною скрухою прεкладáт(ъ).
Пεвнε услыши(т) г(с)дь бгъ нεви(н)ны(х) нεви́нно(ст):
а помсты(т)сѧ óны(мъ) за пако(ст)ную учи(н)но(ст).
Прεто злобныε, людε(и) хлѣба нε (з)бавля(и)тε:
гды (б) хтȯ и годε(н) тогȯ бы(л) волю(с) проща(и)тε.
Лучшε(и) бо ва(м) на собѣ стокро(т) прεтε(р)пѣти:
нεжε творящи тóε стру(п) ср(д)чны(и) мѣти. // 29
І прошꙋ̀ заты(м) вε(л)цε, нраво(в) ты(х) прεста(н)тε:
а z вшεлякими лю(д)ми̇ в лю(б)вѣ жити ста(н)тε.
Бо мовя(т) гдε любо(в) та(мъ) са(м) бгъ прεбываε(т):
и на мѣючи(х) εѧ дхъ сты(и) почиваεтъ.
А що по сотворε(н)ю зла южъ прощáεтε:
тоε нεважно є(ст), вѣмъ жε и сáмы знáεтε.
А та(к) и єщε прошу васъ в(ъ) лю(б)вѣ жытεлству(и)тε [1]:
а мεнε проща(и)тε за сε, и в(ъ) до(л)гъ вѣкъ здра(в)ству(и)тε
Я̇ ва(мъ) на добрыε дѣла пораду давáю:
и г(с)ду бгу васъ в(ъ) хранεніε вручаю.

---

[1] Цей і наступний рядки вірша відкреслені олівцем двома паралельними рисками, а на полі написано: *л. 30 об.* Мається на увазі кінцівка вірша «Ω чинячи(х) пáкости мн(с)тыра(мъ) и црква(мъ)».

43. Ω чинячи(х) пакости мн(с)тыра(мъ) и црква(мъ)

Ка́мє(н)ные зна(т) ср(д)ца в ты(х) люде(и) быва́ютъ:
    ко(т)рые мн(с)тырямъ пако(ст) сотворя́ютъ.
Людє на ѡбытели стые дава́ютъ:
    а они готовоє о(т) ни́хъ о(т)даляютъ. // 29 зв.
Нє го(д)ны таковы́є кты́торы похвалы:
    алє досто(и)ны ты́є всякои нєсла́вы.
Жє то хр(с)тїянами себє наzываютъ:
    да власнє басу(р)манє цє(р)квы́ разграбля́ю(т).
Нє хочє(м) мы кты́торе(и) таки́хъ мѣти:
    лє(ч) жє(б) з(ъ) прислу́гами и(х) нє было на свѣтѣ.
Цє(р)кви́ и обы́тєли людє созыда́ютъ:
    а они и созданны(х) внѣвечъ обдыраютъ.
Хто̀ бо вѣмъ хо(ч) малоє цє(р)кви учини(т) zло̀:
    постыгнє(т) великоє за тоє єго̀ zло̀.

А хто̀ тє(ж) хо(ч) мало́є часо(м) вчи́нитъ бл҃го:

    будє(т) и єму̀ в сє(и) вѣкъ и в(ъ) будущы(и) бл҃го.
Zачи(м) прошу̀ васъ таки(х) ѕлы(х) дѣль нє чинѣтє:
    имєнно мн(с)тыря́мъ пако(ст) нє творѣтє.
Алє овщє(мъ) пакостит(ъ) ужє пєрєста́нтє:

    а бл҃го твори́т(ъ) цє(р)квамъ и обытєлє(м) ста(н)тє.
А хо(ч) на мн(с)тырѣ нищо нє дава(и)тє:
    то прина(м)нѣ(и) готовы(х) речи(и) нє о(т)нима(и)тє. // 30
Бо хто обы́тєлємъ и цє(р)квамъ пакоству́єтъ:

    у́зри(т) воскорѣ гнѣвъ бжи(и), нєха(и) памя(т)ству́єтъ.
Кгды (ж) цє(р)ковъ ма(т)кою сѧ всѣмъ на(мъ) назызаєтъ:
    а зла́ѧ личи́на ма(т)цѣ зло приношаєть.
Ω ужє (ж) zлыє рабы́ того́ сѧ пока(и)тє.
    и цѣлє учинко(в) сѧ тыхъ выстєрѣга(и)тє.

І проще(н)ства о(т) бг҃а zа тоє впраша(и)тє:
    и пречъ нравы таки́є злыє о(т)вє(р)га(и)тє.
Покая́нїє Хр(с)тосъ всякоє при(и)му́єтъ:
    и ка́ющы(м)сь о(т) злы(х) дѣлъ проще(н)ство да(р)ству́єтъ.

То(н) жє Хс҃ нєха(и) васъ о(т) всѣхъ ѕо(л) о(т)вратитъ:

    и до бл҃готворєни(и) всячєски(х) настави́тъ.
А я́ zа вѣршовноє сє ѡбличєнїє:

    прошу мл(с)тє(и) вшихъ всѣхъ о прощєнїє.

44. Ω х у́ л я ч и х ъ   ч и́ н ъ   д͠ х о́ в н ы (и)[1]

І то(и) человѣкъ ве(л)мѝ ƶле поступова́етъ:
ко(т)ры(и) на чи(н) д͠хо(в)ны(и) хулу̑ наноша́етъ. // 30 зв.
Годыло (б) сѧ и тому̑ то́е памята́ти:
же его̀ и ƶа тое б͠гъ буде(т) карати.
Бо в(ъ) Хр(с)то́во(и) осо́бѣ д͠хо(в)ны(и) сѧ зна(и)ду́етъ:
и я́ко Х͠с дѣла Х͠ви справу́етъ.
Ѓды (ж) кого прости(т) и са(мъ) б͠гъ того проща́е(т):
а кого̀ бл(с)витъ и б͠гъ бл͠гословляетъ.
Мѣю(т) бо вѣмъ на собѣ Х͠ву осо́бу:
и хр(с)тія(н)скую подаютъ всѣмъ оздобу.
А и́ны(и) злы́е слова̀ о д͠хо(в)ныхъ говоритъ:
и многіи чудеса̀ неподобно творитъ.
І абы̀ не посты(г)ло зло̀ ты(х) чудотво(р)цовъ:
же ху́лятъ с͠ще(н)нико(в) своихъ б͠гомо(л)цовъ.
Уже (ж) хо(ч) о(т) сего̀ дн͠ѧ в(ъ) ша(н)ности и(х) мѣ(и)те:
и слушати и(х) словесъ и в(ъ) лю(б)вѣ мѣ(т) хтѣ(и)те.
І в(ъ) ѡско(р)бле(н)ныхъ вами проще(н)ства спраша(и)те:
и любовію о́ны(мъ) то̀ нагорожа(и)те.
А та(к) буде(т) васъ за то̀ б͠гъ бл͠гословляти:
и хр(с)тія(н)скихъ ко(н)чинъ добрѣ сподо(б)ля́ти. // 31
Я́ мл(с)тя(мъ) в͠шимъ та(к) о то(м) поража́ю:
и ла(с)цѣ в͠шо(и) себе поко(р)но вруча́ю.
І до(л)жнико́въ в се(мъ) мѣстѣ ту(т) же полага́ю:
вла́сне якъ това́рышо(в) прочъ не ра(з)розня́ю.
Же(б) вкупѣ чита(т) было̀ ѡ позыча́ючихъ:
и з(ъ) до(л)говъ на́ сторону о утѣкаючихъ[2].

45. Ω д о л ж н и к а́ х ъ, х т о̀   к о м у̑   д о́ л ж е н ъ: а б о̀   т е (ж)   в и́ н е н ъ.

Не да(и) бже позыча́тъ, але да(и) свое ма́т(ъ):
бо мовя(т) ду(ш)но я(к) два правя(т), третему нѣчо(г)[о] да(т).
Добро̀ такому чего ко(л)векъ позыча́ти:
которы(и) може(т) в пру(д)ком часѣ и о(т)да́ти.

[1] Проти цього вірша відзначено на полі чорнилом: *NB*.
[2] Початкові літери всіх цих чотирьох рядків написані червоним чорнилом.

А ви(н)ному двояка часомъ скоробъ бываетъ:
гдѣ пре(з) назначе(н)ны(и) часъ вдвое о(т)даваетъ.
Же то е(ст) такая речъ пу(д) часъ меновите:
до(л)жны(и) на себе облѣкъ да(ст) о(т)дат(ъ) совите. // 31 зв.
І видѣле(м) на свѣтѣ тое в(ъ) своемъ вѣку:
же пре(з) прешлы(и) те(р)мѣнъ да(л) в(ъ)двое члвѣку.
І суже(н)но на судѣ, бы тое стало такъ:
на Волыню еды(н) ся ошукалъ неборакъ.
Бо мовил(ъ) ко(г)да в то(и) часъ з(ъ)упо́лно не о(т)дамъ:
хо(ч) еди(н) де(н) похыблю мови(т), вдвое о(т)дамъ.
Та(к) же ему бѣдному ꙁа неща(ст)ямъ стало:
же друго(и) половины даремне не стало.
Присуды(л) ля(х) же(б) жыду русѣнъ о(т)да(л) вдвое,
и мусѣлъ старатися бѣдны(и) было тое.
Хто (ж) чи судія тому вине(н) чи самъ вины(и)
не вѣмъ: подобно бо(л)ше(и) ошука(л)ся ви(н)ны(и).
Нащо было в(ъ) облыцѣ такъ ся обѣцати:
же пре(з) реченець буду в(ъ)двое о(т)давати.
І то не готовызну да(л) ты(л)ко всю худобу
в сту талярах(ъ): а(ж) про то збу(л) свою оздобу.
Же много из(ъ) жало(с)ти хорѣлъ для фрасунку:
пото(м) ста(л) пи(т), и уме(р) з(ъ) хмеліово(г)[о] тру(н)ку. // 32
А жона при зло(и) не(н)дзѣ пошла запрядати:
а дѣти свои жыдамъ почала на(и)мати.
Прето не да(и) на(мъ) бже в до(л)гѝ упадати:
але и до(л)жны(м) ся да(и) в(ъ)скорѣ свобождати.

46. Ω утѣкаючихъ ꙁ долговъ

Недобрѣ и то(и) собѣ зго́ла поступаетъ:
ко(т)ры(и) надо(л)жившися людя(м), да утѣкаетъ.
Ꙁнаетъ неха(и) же буде(т) бгъ его за то карат(ъ):
же такую важи(в)ся пако(ст) людя(м) сотворят(ъ).
Умѣвъ гроше(и) у люде(и) готовы(х) позычати.
а не умѣе(т) ѕлы(и) рабъ знову имъ о(т)давати.
Да та(к) блгодѣтеле(м) своимъ важи(т)ся чинит(ъ):
бгъ его со злодѣи за тое можетъ судит(ъ).
Бо вла(с)не укравъ, и прочъ окая(н)ны(и) втѣкаетъ:
со Іюдою таки(и) уже собѣ ча(ст) маетъ.

І якъ не бл҃года(р)нымъ бу́де(т) таковы́мъ го́ре:
гдѣ̀ о(т)шлютъ по смерте(х) тѣхъ в(ъ) преіспо(д)нее мо́ре. //
Ра(д) бы ю́жъ бл҃готво(р)цемъ свои́мъ в(ъ) то(и) часъ о(т)дава́т(и)
да то(г)да̀ ю́жъ не бу́детъ нихто̀ о(т) ни́хъ о(т)бира́т(ъ).
І тое непохы́бно спра́витъ таки́мъ ʐлонравство:
и ʐа выгоду лю(д)зску ʐло́е неблгодарство.
Мо(г)лъ бы окая(н)ны(и) сы́нъ гды̀ нѣчимъ о(т)дава́ти:
то не всты(д)но было́ бы ему̀ и о(т)робля́ти.
Ко(г)да̀ позычавъ або̀ пи́въ, то бгу прысяга́въ:
же мови(т) о(т)да́мъ: а́же я́ко нецно́та солга́въ.
А іны(и) на о(т)робъ бере(т) и не о(т)робляетъ:
да я́ко зло́дѣ(и) злы́(и) сы́н, из(ъ) мѣста утѣка́етъ.
Утѣка(и) же утѣка(и) ʐлы(и) и прокля́ты(и) вра́же:
если̇ тобѣ діяволъ та(к) учинити ка́же.
Бода(и) еси̇ конечне на собѣ того̀ дозна́лъ:
якъ я́ тобѣ в си(х) вѣ(р)шахъ мои(х) наименова́лъ.
І вѣрую бгу, хто̀ чуждое похыща́етъ:
тому̀ поісти(н)нѣ са даремне не мина́етъ.
Або где ко(л)векъ таки(и) не втече́тъ рукъ като́вски(х):
и́ли ге(ж) ба(р)зѣ(и) що го(р)шъ мучени(и) чо(р)то́вскихъ.
І не тре́ба такого мѣт(ъ) ʐа хр(с)тіяни́на:
але ʐа жыдовы́на ме(р)зского погани́на. // 33
Бгъ тому̀ хто позычавъ кому̀ в(ъ)тро́е запла́титъ:
хо(ч) имѣніемъ ʐемны(м), хо(ч) нб(с)нымъ о(г)пла́титъ.
А тому̀ зло́му рабу̀ и на земли ʐло пошлетъ:
хочъ калѣцтво(мъ) скарае(т) хо(ч) бѣса в него вошлетъ.
ʐачи(м) вы̀ до(л)жники̇ такъ чини́ти не де(р)за(и)те:
хо(ч) о(т)робля(и)те хо(ч) заробля(и)те, а о(т)дава(и)те.
А не хочете ʐаробляти або о(т)робля́ти:
то̀ не встыда(и)теса и худобою о(т)дава́ти.
Абы̀ я(к) себе змо(г)ли о(т) до(л)го́въ свободи́ти:
и(ж) бы ва(м) в(ъ) бга вѣчно(и) ка(р)ности не заслужи́ти.
Я́ соско(р)бячи̇ вашо(и) ʐги́белѣ, поражаю:
о(т) ко(т)ро(и) ва(м) свобо́дны(м) бы(т) пріяте(л)ско пріяю.
А на мене за си́ю нау́ку не дывѣте:
а до(л)ги̇ о(т)бува(и)те да здоро́вы жывѣте.

47 Ѡ люде(х) ты(х) що все ты(л)ко чего ко(л)ве(к)
в люде(и) іны(х) позычаю(т):
а свое(г) [с] [я(к) на пако(ст)][1] ничо́го не ма́ю(т);
и не ста́раю(т)сѧ мѣти собѣ тако(ж) // 33 зв.

Много таки(х) ви́ди(м) що всего̀ позыча̀ю(т):
а свои(х) жа́дны(х) речи(и) у до́мѣхъ не ма́ютъ.
І о стара(и)е жебы̀ в ны(х) было̀ не дба́ютъ:
и хто не позы́чи(т) то з(ъ) гнѣвомъ осу(ж)да́ютъ.
А собѣ ма(и) да и мнѣ не да(и), в присло́вю мо́вятъ:
една(к) гу(л)таѣ ве(д)лу(г) присло́ва не тво́рятъ.
Ƶвыча(и)но ра(з) и други(и) в(ъ) людь(и) попроха̀ти:
а не без(ъ)преста(н)но все ты(л)ко докуча́ти.
Тако́е то гу(л)тя(и)ство и всты́ду не зна́етъ:
же жа(д)ного дна людя(м) добры(мъ) напрыкря́е(т).

І за тое о(т) люде(и) со́ро(м) і о(г) бга грѣхъ:
а они̇̀ низа́цо то маю(т), и творя(т) смѣхъ.
Ƶачи(м) ко(ж)ды(и) гултаю осма́къ не пропива(и):
да̀ і собѣ у дворѣ та(к) потребное ма(и).
А та́къ не бу́де(ш) людя(мъ) доку́ки чини́ти:
и ты́е (ж) люде ста́ну(т) тебе хвали́ти. // 34

48. И се тому́ жъ подо́бное.
Ѡ хотящи(х) люде(х) все що ко(л)век(ъ)
о(т) іны(х) [ту́пе або те(ж)][1] да(р)мо ѡ(т)бира̀ти

В кождого праве боли́т(ъ) чему(с) га̀рло.
хто̀ ƶаставляе(т) кого̀ спѣва(т) да̀рмо
І це(р)ковъ мови(т): вще(д)ры̀ да пою ти:
а що да́ро(м) хо(ч) взят(ъ), то о(т)кажу̑ ти̇̀.
І присловіе рече коли̇̀ да́ха,
то та(к)же буде(т) и о(т) мене взя̀ла.
А та(к) оста(в)те вы тую моро́ку:
и не буде(т) ва(мъ) жа́дного поро́ку.

49. Ѡ в(ъ)тручаю́щы(х) сѧ не в своѣ рѣчи:
па́че же к(ъ) неиму́щы(м) никоего начальства,
сирѣчь власты, а вмьшуватисѧ рады
в(ъ) всякое не свое дѣло,
що̀ имъ и не приналежитъ // 34 зв.

Нѣgды праве человѣкъ то(и) ста(т)ку не ма́е(т):
котры(и) не в свои рѣчи да(р)мо сѧ втруча́етъ.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А своего дѣла ѡнъ не хо́четъ смотрѣти:
точію чужды(х) тщы(т)сѧ охочо глядѣти.
І не старае(т)сѧ справъ свои(х) доглядати:
ты(л)ко бѣгаеть часто ины(мъ) роспра(в)ляти.

Такому (б) треба сказа(т), инѣ в на(с) не пра(з)дни(к):
а твоѧ мило(ст) хто(с) на(м) іны(и), а не вказни(к).

50. Ω неправдивы(х) щыростя(х) человѣковъ:
не щы́рыхъ кгды убо кто іному сотвори(т) любо
и веліе единоѡщи благодѣяніе.
Но послѣжде тому (ж) болѣе стокро(т)
(вмѣсто того)[1] злодѣяніе

Рече Двидъ ѡ б[illegible]ски(х) к(ъ) люде(мъ) премѣна(х):
и о люд(д)ски(х) к(ъ) люди(м) же на [illegible] пере мѣна(х). [illegible]
Кгды рекъ бывае(т) з(ъ)мѣна десница вышнѧго
во благо: а змѣна су(т) в [illegible] шуиця нижнѧго.

Сирѣчъ бгъ десницею бл[illegible] подавает(ъ)
а шуйцею человекъ злыи(и) то [illegible]бирает(ъ)
Да ѡбрати(т)сѧ (ж) болѣзнь на его вѣ[illegible]
а невин(н)ны(и) радо(ст)но воздас(т) [illegible].

Тѣмъ ю(ж) бже не́хъ на(м) [illegible] не ст[illegible]
ле(ч) неха(и) в(ъ) ямы что на(м) [illegible] [illegible]лють.
Да и ѡни аза́ли наказавши(с) приид[illegible]тъ
в чувство, и покаявши(с) до [illegible] не [illegible]
Zаступа(и) же на(с) бже о(т) всяки(х) [illegible]
и дару(и) на(мъ) прочее добры(х) [illegible]

51. Ω людехъ самыхъ себе [illegible] убива́ющы(х), ску́пости ради

Много люде(и) бывало скупы(х) з(ъ) [illegible]
а і тепе(р) немало и за нишихъ вѣко[illegible]
Есть таки(х) же всѣхъ речи(и) [illegible]
а для злои ску́пости [illegible] zгибают[illegible] [illegible] зв.
Не диво хто у себе ничого не мает[illegible]
да з голоду на свѣтѣ [illegible] умирает(ъ).

[1] Крупн[illegible] [illegible] [illegible] у р[illegible]

А в кого є(ст) а буде(т) з голоду умирáти:
того ве(л)ми здѣ и та(мъ) бгъ буде(т) карáти.
Кгды (ж) не мови(т) бгъ на(м) да(л) и еще обѣцáлъ:
и ещ.ѐ пошлетъ ласку я́ко жъ и посылáлъ.
І не мови(т) бгъ на(м) дал и іны(м) вдѣля(и)мо:
а себе и домáшны(х) гладо(м) не згубля(и)мо.
Кусъ хлѣба и впя(т) ѡсма(к) никого не вродйвъ:
а бгъ всякую ре(ч) людя(мъ) на пожы́токъ створи(в).
Прєто чего желае(т) дша то потщы́сѧ:
для дшѣ свое(и) нѣгды тружда(т) не лѣни́сѧ.
Чего̀ дша желаетъ хо(ч) кошулю застáвъ:
жебы є̑сте(с) для нѐ(и) где ту́ю рѐчъ достáвъ.
Бо хо(ч) ко(л)ко бога(т)ства бу́де(ш) собѣ з(ъ)бирáтъ:
а по сме(р)ти з(ъ) собою не зможе(ш) нищо̀ взя́т(ъ).
Ты(л)ко на се(м) свѣтѣ що г(с)дь да(л) пожыва(и):
а проклятую ску́по(ст) пречъ о(т) себе о(т)ве(р)га(и) [1]. // 36

52. Ѡ уписующых(ъ)сѧ в коzакѝ дурны́хъ мужыка(х), и знóву выписуватисѧ хотя́щы(х)

То́же(с) ду(р)ны(и) мужы́ку ба(р)зе неуважны(и)
же ты(л)ко безчѐсть(ш) чи(н) козацки(и) повáжны(и).
Zасягле(с) того чину, áже погоржáешъ:
не бы(в)ши и в во(и)ску, ю(ж) выступи(т) гадáешъ.
Нихто́ тѧ вписувати нѣтъ не приневоля́лъ.
áле са(м) сѧ з(ъ) доброи волѣ єсте(с) вписáлъ.
А не хо(ч) с козаками у во(и)ско завытáтъ:
я́ко(с) не хотѣлъ пре(д) ты(м) тя́гло(с)ти о(т)бувáт(ъ).
Прето березовы(мъ) пѣро(м) выписува(т) тѧ̀ треба:
и худо́бу гды̀ мáе(ш), на рату(ш) взя(т) потрѐба.
Абы̀ есѝ якого̀ козáцтво: памятáль:
и дру́ги(м) мужыкамъ та(к) чини́ти заказа(л).
Ѡто (ж) гды(с) не втопи(л)сѧ напро(д) где у во́ду.
при(и)ми (ж) козáцкую хо(р)бацѣ нагоро́ду. // 36 зв.
Бы(с) не запомнѣлъ тое(и) речи а(ж) до сме(р)ти:
по́ку(л) сѧ обвѣси(ш), чи те(ж) суди(т)сѧ̀ вме(р)ти.

---

[1] Починаючи з цього аркуша і далі, на нижніх полях у розбивку написано: *Сія кни-жи-ца ѡ(т)ца І є-ни-дія Ро-жое-ца.*

53. Ω козакáхъ, не гóдны(х) похвáлы, меновите ω ты(х) zлы(х) и ωкая(н)ныхъ сынáхъ, и не о(т)цевски(х) дѣтях(ъ); которые у во(и)ско іду(т); а люде(и) на путе(х) ідучи(х), або ѣдучи(х) о(б)дырáю(т): или що ко(л)векъ насы(л)ствіемъ рабýючи, пáкости сотворяютъ

Ве(л)мѝ тые козакѝ zлѣ собѣ поступáютъ:
 же идучи у во(и)ско люде(и) гдѣ обдырáютъ.
Подобало (б) імъ тогдà мл(с)тыню даяти:
 а не та(к) на погибе(л) імъ вѣчну сотворяти.
Zапамяталые тò зна(т) в(ъ) таковы(х) злы(х) дýшы:
 же покáзуютъ бѣсу вго(д)ные анѣмýшы.
І неха(и) тое собѣ злые рабы̀ будутъ знáт(ъ):
 же з(ъ) пóмстою своею Хс не буде(т) минáт(ъ).
І воскорѣ таковы(х) мóжетъ выкореняти:
 и памя(т) іхъ со шумомъ навѣки погубляти. // 37
І пóку(л) себе узрятъ у погибеляхъ вѣчны(х):
 не буду(т) собѣ ща(ст)ѧ мѣ(т), и лѣтъ до(л)говѣчныхъ.
Побию(т) бо слезы навѣкъ, о(т) ны(х) оско(р)бленныхъ:
 и всяки(х) хоча(и) мало о(т) ны(х) же оздобле(н)ныхъ.
І у во(и)ска поше(д)ши ку домо(м) не возврятятъ:
 áле будут ганéбно головáми накладáт(ъ).
Що і козака(мъ) таки(м) Хе Спсителю да(и):
 и таковы(х) о(т) мечà и кулѣ не сохраня(и).
Бы̀ и прочіе злые о то(м) же памятáли:
 и пáко(с)те(и) невинны(мъ) люде(м) не сотворяли[1].

54. Ω пекýщы(х) хлѣбы пшени(ч)ные а хо(ч) и жытные фа(л)шыве z галуномъ, и продающыхъ

Ве(л)мѝ и тые люде бгу согрѣшáют:
 которые и хлѣбы з(ъ) фа(л)ч(ъ)ю продавáютъ.
Мѣшаючи у тѣсто галýнъ для надмéн(ъ)ѧ:
 ко(т)рые ра(з)вѣ са(мъ) вра(г) похвáли(т) и(мъ) чинéн(ъ)ѧ // 37 зв.

[1] З лівого боку на полі написано іншим почерком: *Ω козакахъ плдô ны(х) лис(т) рзд напредъ*. Справді, на арк. 164-му є такий вірш.

О́нъ бо на дшевре(д)но дѣло научáетъ:
и сотворяти волю свою́ помагáетъ.
І перепеча(и) тое(и) учиться науки:
же(б) за злы(и) прибыто(к) да(т) себе бѣсу в ру́ки.
І ты́ми ошука(н)ствы самы́ са ошукаютъ:
ко(г)да̀ погину(т) з(ъ) свѣта сего. то(г)да̀ познáю(т).
А лу(ч)ше(и) бы тепе(р) згибе(л) свою̀ познáти:
да конечне ошука(н)ствъ лю(д)зски(х) перестáти.
Я́ ва(м) шкаянные тое поражаю:
и дочасно(и) ка(р)ности бжо(и) зде прі́ю.
А вѣчнои я́ко са(м) собѣ не желáю:
та(к) и вамъ тогосвѣтно(и) кары не жадáю.
Жадаю изгибели вѣчно(и) басу(р)мáномъ:
а ца(р)ства нб(с)ного зычу хр(с)ті́яномъ

55. Ѡ волочáщы(х) са че(р)нцахъ[1] по мѣста(х) по школа(х), и по ко(р)чемны(х) двора(х) // 38

Мно́гіе волоцю́ги з(ъ) гу(л)та(и)ства бывáютъ:
осо(б)но и че(р)нцѣ[2] тако(ж) са пробѣгаютъ.
Не хота(т) в(ъ) мн(с)тыре́хъ послушани(и) мѣти:
и ве(д)лугъ своего спсе́ніа те(р)пѣти.
Да повѣе(т)са іны(и) к бѣсу по свое(и) во́лѣ:
шукаючи на згибе(л) собѣ своя́во́лѣ.
А своявола добра̀ да не пожыте́чна:
з ко(т)ро́(и) са рождáе(т) згибе(л) доконечна.
Ѡсобливе те(ж) че(р)нца̀[3] она̀ погубляетъ:
а і свѣтско(г)[о] та(к)же вѣмъ не направляетъ.
Прето̀ сто (б) дѣло всѣ(м) е(и) не зажывати.
да стате́чно(ст) и цноту з побожно(ст)ю ховáти.
А́же не ты(л)ко свѣцки(и) часо(м) ховáт(ъ) не вмѣетъ:
да туда (ж) і че(р)нецъ і́ны(и) ва(н)дро́вны(и) шалѣетъ
І люде(и) до зго(р)ше́н(ъ)а свѣцки(х) привожáетъ:
и погибели свое(и) дшѣ примножáетъ. // 38 зв.
Такому не потреба мл(с)тыню давáт(ъ):
áле всюда го(д)но е(ст) кі́ями частовáт(ъ).

---

[1] Зверху після слова «че(р)нцахъ» надписано блідішим чорнилом *и че(р)ница(х).*

[2] Зверху над цим словом надписано: *че(р)ници.*

[3] Зверху над цим словом надписано: *и че(р)ницю.*

I будє(т) іны(и) чє(р)нєць прє(з) вве(с) вѣкъ сѧ волочи(ть);
    а трафляє(т)сѧ тому в школѣ сѧ и ско(н)чи(ть).
Або гдѐ на(г)лє лу̂не(т) у ко(р)чємномъ дому:
    то уже и нє знати що чинйти тому
Може(т) нєра(з)су́дно(и) то(и), шинка(р)цѣ напйти:
    а що го(р)шъ и комєди(и) якихъ начинити.
I кгды̀ в ко(р)чмѣ чини(т), в гно(и) я(к) ѱа закопа́ти:
    понєва(ж) та(к) важы(л)сѧ злє поступовати.
I чє(ст)нымъ zако(н)ника(мъ) нєславу вношати:
    и мнс)тыря(м) бєчєстно(ст) наволокати.
Людя(м) здає(т)сѧ жє вся(к) чє(р)нєць та(к) злонра(в)ны(и);
    я(к) о(н) нєпо(т)ливы(и) стань и прєжкайны(и).
Нє хо̂чє(т) н(ъ) ми(с)тыру то(и) жыте(л)ствовати: // 39
    и ста(р)шому и братии сѧ повинєвати
Да злы(и) рабъ яко гу(л)та(и) завшє волочит(ъ)сѧ.
    а в мн(с)тыру нигдѣ єму жи(т) нє хочет(ъ)сѧ.
Бы̂лє бы по городахъ людимъ) очи водить
    бода(и) тылько єго катъ само(г)[о] [illegible]
I єслй впя(т) мо(в)лю гдє таки(и) в(ъ) ми[с] [illegible]
    а(ж) нєсла́ва zакону нашєму[1] проє[illegible]
Бо напро(д) згинє(н)а о(н) мнс)тыр[illegible]
    жє мовитъ жа(д)ны(и) мнѣ [illegible] нє при[illegible]
Мушу сѧ волочити по то[illegible]
    а то̀ лжє(т) бы̂лє (б) єму [illegible]
I за(с) брешє(т) жє мови(т) [illegible]
    бывае(т) то и пра(в)да, жє [illegible]
Една(к) лже(т) то я̂ко пєсъ. в(ъ) мн(с)ты[illegible]
    всяки(х): пачє (ж) ко(т)рыє добрє [illegible]
Бо мовя(т) во(л)но ѱови и на бга брє[illegible]
    и на ко(г)[о] ко(л)вєкъ я(к) ѱови [illegible]
Бо що̀ и о(т) шы́бєнцъ котрыє [illegible]
    и тыє в(ъ) мн(с)тыряхъ часомъ сѧ [illegible]
А чє(р)нєцъ в(ъ) мн(с)тыру нє [illegible]
    єдно̀ то будє(т) бѣсу по [illegible]
Ко(т)ры(и) и нагороду о(т) нєг[illegible]
    пр[illegible]па(ст) в[illegible]
I хто (ж) того̀ в [illegible]
    и з(ъ) прєставлъшимисѧ братьми [illegible]

[1] З [illegible]
[illegible] Почерк автора

Неха(и) уже са́мъ себѣ таки(и) поминаетъ:
    и бгови за дѣла злые о(т)вѣтъ дава́етъ.
А помина́нія онъ ѡ(т)нюд(д) не досто́инъ:
    але осудови(с)ка и по сме(р)ти досто́инъ.
Есть же то пра(в)да я(к) не едно(и) мтри дѣти:
    іны(и) хо(ч) стра(н)ствуе(т)[1], да ста́то(к) бу́де(т) мѣти.
Не по(и)де(т) таковы(и) где в ко(р)чму ночова́ти:
    але до свце(н)ника може(т) ся в(ъ)проха́ти[2]. // 40
Або хо(ч) и до просты(х) та(к)же люде(и) че́стныхъ
    а не до ко(р)чемны(х) ко(т)рыхъ домо́въ бе(з)че́стны(х).
І подякова(н)е людя(мъ) [добры(м)][3] вста́вши ѡ(т)да́ти:
    и в(ъ) пу(т) сво(и) где надобно з(ъ) бгомъ поспѣша́ти.
І не буде(т) то(и) в(ъ) градѣ и в веси медлѣти:
    ты(л)ко па́че в(ъ) мн(с)ты(р) впя(т) жи́ти хотѣти[4].
Тому гды̀ попроси(т) и я(л)му(ж)ну да(т) годи́тъся:
    буде(т) бо за дающы(х) то(и) бгу мли́т(ъ)ся.
І якъ в мн(с)тыру начнетъ з(ъ)нову пробуват(ъ):
    начне(т) за блготво(р)цевъ к(ъ) бгу мо(л)бы вноша́т(ъ).
І а́зъ пи́шущы(и) се, то(ж) неды(с) прова(н)дрова(л)ся:
    лю(б) в далекіе краѣ, да зле не блука(л)ся
І впя(т) беззазо(р)но ста́лъ в(ъ) мн(с)ты(р) поспѣша́т(ъ):
    и в не(м) по да(в)нему з ла(с)ки бжо(и) и ста́ршы(х), пребыва(т).
А неува́жны(х) плуто́въ ты(х) не похваля́ю:
    еднакъ не волочити(с) и ты(мъ) щыро прія́ю. // 40 зв.
Бо̀ лу́чше(и) на едно(м) е(ст) мѣсцу сто́кро́тъ жити:
    и в(ъ) ѡби́тели сто(и) бе(з)ропо́тно служи́ти.
Та(к) мощно и бгови чаемъ угоди́ти:
    и пре(з) по́мо(щ) его̀ всѣ грѣхи̇ о(т)дали́ти.
Прето и вы̀ браті́е з(ъ)во(л)те ся возвращат(ъ):
    к(ъ) мн(с)тыря(мъ) на жы(т)ла, и до сме(р)те(и) пробува(т),
Неісхо(д)но: бо всякъ в мн(с)тыру̀ живущы(и).
    обряще(т) блже(н)ство в се(и) вѣкъ и во буду́щы(и).

---

[1] З правого боку на полі рукою автора зроблено уточнення до слова «стра(н)ствуе(т)» – *ідетъ*.

[2] З правого боку на полі є запис: *Не ма(ш) в(ъ) книзѣ се(и) бо(л)шого на(д) сего вѣ(р)ша ч строкъ и четы́ри*. Почерк автора.

[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[4] З лівого боку на полі проти інтервалу між рядками написано рукою автора: *бавити(с)*, уточнення до слова «хотѣти», на що вказують відповідні значки, зроблені червоним чорнилом.

Ко(т)ро(г)[о] б͠жє(и)ства ва(м) и мнѣ да(и) б͠же за(с)лужит,
бы(л)мо пре(з) заслу́ги мо(г)лй по смє(р)тє(х) в(ъ) нб͠ѣ жйти.
Чего̀ и впя(т) ва(мъ) zычу, и да(и) то б͠жє:
а волочи́тиса бє(з)пу́тнє ба(р)зо непригожє.
Уже (ж) и о(т) васъ вандровны(х) прощеніѧ желаю:
а о(т) вандрово(к) ва(с) бг͠у в(ъ) храненіе вручаю.

36. Ѡ босака́хъ, що бо́сыє безъ ѡбувѣніѧ в зымѣ хо́дятъ // 41

Ве(л)мй на свѣтѣ люде то удывитє(л)ныє:
и згола никому вѣмъ нє зрозумитє(л)ныє.
Імє(н)но тые що сѧ наzываютъ босакй:
нє зна(т) чи люде они чи якіе каду́кй.
Бо́сіє бо черє(з) всю̀ зыму явствє(н)но хо́дятъ:
и не бо́снє мѣю(т) бы(т), та(к) то люде(и) зво́дятъ.
Zна(т) то же людя(м) о́чи во(л)шебство(м) заслѣпля́ю(т):
ко(т)рыє сапоговъ в ны(х) на нога(х) нє видаютъ.
Ѡнй в сапога(х) хо́дя(т) а бо́сін zдаю(т)сѧ:
мало ко(т)рыє в хы́тро(ст) такую придаю(т)сѧ.
Кгды (б) то нє ошука(н)ство мо́щ(ъ)но (б) и нагу ходи́т(ъ):
и на моро(з) все тѣло своє голоє о(т)кры́т(ъ).
А́же яко не мо(щ)но є(ст) ходити го́лому:
тако теж нє можно є(ст) ходи́ти и бо́сому.
То проявы́лисѧ нѣякіє поку́сы знат(ъ):
котры(х) и в(ъ) старовѣчны(х) кни́га(х) нє можє(м) начитат(ъ).
І єщє пр(о)роками са́ми сѧ наzываютъ:
и през(ъ) по́мощъ вражую людє(и) ошукива́ютъ // 41 зв.
Нє знаю совє(р)шенно, ты(л)ко та(к) мови(т) му́шу:
же нє еди(н) боса́къ zаписа(л) бѣсови ду́шу.
Іжъ бы єму̀ до смє(р)ти ре́чи(л) во всє(мъ) помага(т):
на згибе(л) д͠шє(в)ную прибы(т)ки собыра́т(ъ).
Zа щѡ ты(м) прокля́ты(мъ) босака(м) нє щоб) чини́ти:
ты(л)ко по го́лы(х) нога(х) по пята(х) по туре́цки(и) би́ти.
Або ѡсобливѣ(н)шє ѡгнємъ припаля́ти:
кгды̀ нє бои(т)сѧ мра́зу и о(г)ню̀ не можє(т) боя́ти.
Або же(б) таковому но́ги ка́тъ пош(д)тыма́лъ:
и ѱо́мъ на з(ъ)ядѣніе до д(ъ)я́бла прєчъ повє(р)га́лъ.
Нє важилися (б) ю(ж) бо(л)шъ всего̀ свѣта дури́ти:
але могли (б) в сапогахъ види́мо ходи́ти.

Ещѐ пре(д) прóсты(мъ) людомъ зову(т)сѧ чудотво(р)цы·
    а лю(д) не знае(т) же всѣхъ дѣлъ ѕлы(х) оні то тво(р)цы.
І люде(и) своими преле(ст)ми просты(х) пре(л)щаютъ
    а люде бѣдные злы(мъ) сына(мъ) вѣры до(н)маютъ.
Было бы и(м) з ны(х) свое(и) вѣчно(и) погибели:
    а тò и люде(и) ещѐ привóдя(т) до згибели. // 42
І к томỳ злые рабѝ ᴢажываю(т) табáку:
    если бы хто побо(ж)ны(и) ỳби(л) в сме(р)ть я(к) собáку.
І о(т)кровéніѧ нѣякіѧ баснослóвлятъ:
    а хтò не да(ст) ялму(ж)ны то(г)[о] заѡчне злослóвлятъ.
А сáмы злословіѧ го(д)ны и всѣхъ ка(р)носте(и):
    то е(ст) като(в)скими рукáми го(д)ны ша(и)носте(и).

І притворя́ю(т) сáми собѣ стобли́вости·
    будучи испо(л)не(н)ны всякои бе(з)чи(н)ности.
Бо не ѡбытáю(т) в че(ст)ныхъ яки(х) люде(и) двóрахъ:
    да бо(л)ше(и) по ко(р)чемныхъ своявo(л)ныхъ дóмахъ.

І тáкъ же по пиему рáды сѧ и упивáт(ъ):
    да к томỳ и безчи́нно(ст) злýю показовáт(ъ).
Уже (ж) написáлемъ доволно ѡ ѡшукáнцахъ·
    о звóдника(х) босакáх нечестивы(х) погáниа(х).
Лу(ч)ше(и) бы̀ и(м) на шіи собѣ сыла вкладáти:
    нежелѝ та(к) по мирỳ ходячи плутовáти.
І треба (б) ᴢвязáвши босакà дóбре затынáт(ъ):
    же(б) призна(л) я(к) то нóги в него не могу(т) змерзáт(ъ). // 42 зв.
Чи зеліямъ котры́мъ нóги собѣ натыраютъ:
    чили те(ж) ᴢлые духи и(м) та(к) допомагáютъ.

Бо нево(з)можно та(к) сѧ ᴢ мтери народи́ти:
    ты(л)ко на ѡшукáнство могу(т) то що(с) роби́ти.
Ζа щò пе(в)не достои(н)но и(х) ᴢ свѣта погуби́ти:
    жебы̀ и пáмя(т) вовѣкъ и(х) мо(г)лà погибати.

Нáсъ же бже о(д) такои(и) зло(и) наýки сохранѝ:
    и ѡ(т) всяки(х) злы(х) дѣлъ до сме(р)те(и) нших) боронѝ

57. Ω ᴢлобѣ люде(и) памятозлóбны(х), урядовы(х)

Еслѝ ктò озлобленны(х) сырóтъ не прощáе(т):
    такому са(мъ) г(с)дь бгъ до зѣла о(т)мщáетъ.
Кро(м) сыротѣ ско(р)бному из(ъ) мосту да в вóду:
    а неха(и) бы на своѝ ко(ж)ды(и) позрѣлъ врóду.
А прв(д)ны(и) судіѧ в(ъ) правду разсуждáетъ:
    и вышнему судіи Хр(с)ту подражáетъ. // 43

А не будеть судіи тому подражати:
можетъ въ послѣдни(и) днь о себѣ познати.
Да уже в тое время тое не ве(р)нетьса:
ко(г)да о(т) нб(с)ны(х) вратъ до ада ве(р)нетъса.
Тѣмъ и памятозлобны(х) Хъ бже наставъ
на стезю спсе(н)ную: и грѣхи имъ оставъ.

58 Ω невѣгласа(х) укоряющы(х) тыхъ люде(и):
ко(т)рые писаніе(мъ) сты(мъ) выкладають
что полезное на по(л)зу дшъ и(х).
А ώни [нера(з)су(д)ные головы][1] ʐлослове(т)
и ненавидя(т) тѣхъ труждателе(н),
на добрые дѣла писаніе(м) научающыхъ,
и спсеніа імъ желающыхъ

ʐна(и)те и раʐумѣ(и)те таковые люде:
что ва(мъ) ʐа тые рѣчи в(ъ) послѣдны(и) де(н) буде.
Прошу васъ, наставнико(в) свои(х) не хулѣте:
але повину(и)теса и бга [ʐа ныхъ][1] млѣте. // 43 зв.
Ωни бо вамъ подаю(т) спсенну науку:
бысте по сме(р)те(х) не (и)шли у вѣчную муку.
І кгды будете слуша(т) ώны(х) то науки:
певне свободытеса ω(т) будущо(и) муки.
А если о(т) учащы(х) словъ тѣхъ не при(и)мете:
то чего не ʐычу ва(м), подѣломъ при(и)мете.
І если ʐапасную хто собѣ дшу маешъ:
воля твоя согрѣша(и) я(к) ты собѣ знаешъ.
А если єдну маешь, то я(к) тую згубышъ:
а другои запасно(и) мѣт(ъ) собѣ не будешъ.
Що то(г)да вчини(ш), и хто в то(и) ча(с) ти поможе(т):
воістыи(н)ну уве(с) свѣтъ помо(г)ти не зможе(т).
Ты(л)ко пре(д) тобою є(ст) двѣ зна(ч)ны дороги:
хо(ч) на спсе(н)ные хо(ч) на (з)гибе(л)ные иди пороги.
Єднакъ горде хощу же(б) сп(с)лас(ъ) твоя дша:
по вся дни млю бга о(т) всея дша.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

І бгъ ти на доброе неха(н) помагаетъ:
а о(т) злы(х) обычаевъ неха(н) сохраняетъ. // 44
А на мене zа сіе прошу не гнѣва(н)ся:
але на свѣтѣ здравъ бу(д), и к тому спаса(н)ся.

59. Ω цыганахъ и о жыдахъ

Цыгане да і жиды едны еднымъ равны:
понева(ж) ве(л)ми тые люде е(ст) zлонравны.
Бо в ны(х) то(л)ко е(ст) правды я(к) в шелягу сребра:
бода(н) н(м) без(ъ)пре(с)та(н)но каты крушыли ребра.
Же zбытечные людя(мъ) чиня(т) ошука(н)ства:
где ко(л)векъ приѣха(в)ши до яко(г)[о] па(н)ства.
А землѣ свое(н) зогола нигдѣ собѣ не маютъ:
ты(л)ко не мовячи я(к) цыгане пробуваютъ.
Тако(ж) туляю(т)са и жиды по всемъ свѣту:
абы где в якихъ zемля(х) и в котро(м) повѣту.
А пре(д)ся жъ где е(ст) жиды свои дворы маю(т):
а цыгане где днь где но(ч) по свѣту туляютъ.
І я(к) не мѣю(т) домовъ що(б) и ща(ст)я не мали:
а на ѡстато(к) жебы и дяблы и(х) побрали.
І да(н) г(с)ди, абы тое такъ са имъ стало:
и(ж) бы навѣки тоеи нечистоты не стало. // 44 зв.

60. Ω катахъ

Кождого ремесника люде похваляютъ:
и яко то потребны(х) люде(н) ублажаютъ.
Кгды (ж) всяки(х) реме(с)нико(в) потреба на свѣтѣ:
и да(н) бже вшеляки(х) ку потреба(мъ) мѣти.
Че(ст)ные реме(с)ники работаютъ чесно:
и жыте(л)ствуютъ в сво(и)(х) вѣцѣхъ благоче(ст)но.
Една(к) и нече(ст)ное на свѣтѣ е(ст) ремесло,
мевовите мистро(в)ство, або те(ж) катовство.
А ... ката потреба всегда своего часу:
же(б) дава(л) ты(мъ) zлодѣя(м) и забо(н)ца(мъ) прасу.
І прошу васъ ми(ст)рове, добре таки(х) справля(н)те:
чве(р)ту(л)те и палѣте и бѣте и стына(н)те.
А если ко(г)да кого вѣшати будете,
то примучи(т) пе(р)шъ до(б)ре неха(н) не забудете.
І жа(д)нои zлочи(н)цамъ фо(л)gи не показу(н)те:
а якъ потреба своимъ реме(с)ло(мъ) справу(н)те. // 45

Ва(мъ) то ю(ж) досконалє такаа вла(ст) дана:
не будете грѣха мѣт(ъ) о(т) вы(ш)нягo пна.

Бгъ васъ ла(т)во за то всѣхъ во(з)може(т) простити:
если з(ъ)хочете ко(т)ры(и) то(и) уря(д) zложити.
А тепе(р) якъ належи(т) реме(с)ломъ ты(м) керу(и)те:
и єди(н) з(ъ) єдины(м) в ла(с)цѣ жывѣте, и з(ъ)дравству(йте)

61. Нищенски(и) вѣршъ

Осе жъ пнове пришовъ до васъ и я:
що мѣю собѣ хорошое има.
А хорошое такъ, же есмо Свыридъ
и самъ такъже хороши(и) глядѣте(с) мнѣ на ви(д).
А правда гречны(и) естемъ и хороши(и):
и богати(и) же много мѣю воши(и).
Звол(и)ся (ж) славнаа мѣща(н)ко мнѣ в голову по(и)ска(т):
то може(ш) о(т) мене того (ж) ска(р)бу са набра(т).
А ты мнѣ за то(и) сьа(р)бъ ничого не да(и):
тыл(ъ)ко за мене дочку свою о(т)да(и).
І еще минѣ да(и) много и вѣна:
хоча(и) принамнѣ(и) из вязочку сѣна. / 45 зв.
Або на(и)дорожшую рѣчь, мѣхъ полова:
и додатку к тому добры(и) ку(л) соломы.
А тепе(р) бу(д) соби такъ ве(л)ми zдорова:
и товста якъ яловаа корова.
А дочка неха(и) ростѣтъ якъ телица:
же(б) хорошаа була молодица.
Бо я на еи давно са zалецаю:
и уже и на весъл(ъ)е са прибираю.

62. Ѡ zолотарахъ

Сіи вѣрши з(ъ) поча(т)ку е(ст) zатру(д)нѣнн...
зрозумѣютъ пре(з) сты(и) дхъ ум(д)ре(н)ни [1].
Золотара трѣба бы агглом равняти:
же може(т) нб(с)нии сосуды зробляти.
А то в таки(и) це(л) тое не інакъ ставаетъ:
и(ж) всяки(и) щырозло(т)ны(и) посу(д) нбо маетъ.

[1] З правого боку на полі написано два рядки: *Пересказомъ вѣмъ сію всю книгу писанно: для того іное в не(и) не к строцѣ влига(н)но.* З несення В. М. Перетца цих рядків до тексту твору здається невиправданим. Це лише авторське пояснення, чому вірш про золотарів, яких Климентій підносив дуже високо, потрапив у розділ «О людехъ злыхъ»

Наприкла(д) якъ то митры іли патерйцы
та(м) бо ца(р)скіи вѣнцы сцѐптры[1] в(ъ) бжо(и) де(с)нйцы. // 46
І прочее мо́же(т) са всѣ за(с) зна(и)дова́ти:
ко(т)ро́е звыкло зде в насъ на́ зе(м)ли быва̀ти.
Менови́те ве(л)можны(х) ге(т)ма́новъ булавы̀:
до кото́ры(х) потреба хотя́щы(м), головы̀.
А інны во(и)сковые дѣлаютъ кле(и)но́ты:
и приличные во(и)намъ ро́зные примио́ты.
І поясы̀ дѣлаю(т) срѣбрные му(д)ріи:
и е(г)лски бля́хи робятъ прем(д)ріи.
І ѡсо́бъ капыту́ла(м) дѣлаютъ печа́ти:
о ко(т)ры(х) а(ж) не зна́емъ я(к) рещѝ поча́ти.
Такъ же и вла(с)тѐлскіи лѣски оздобля́ютъ:
я(к) імъ повѣлѣва́ю(т): та́ко потрафля́ю(т).
І позлоцоныи те(ж) з срѣбра робя(т) ку́бки:
и всякіи до столо́въ пи(с)ки(х) втожъ посу(д)ки.
І до ѡлтаре(и) стыхъ рѣчи пр(с)толніи:
и многіи потрѐбы та(к)же це(р)ко́вніи.
І па(н)намъ пе(р)стенѣ злáтіи ізробля́ютъ:
и ка́ме(н)ми дра́гими ѡнѣхъ украша́ютъ. // 46 зв.
Додава́ю(т) же кшта(л)товъ и на сага(и)да́ки:
и на сага(и)да́чные ѡ(и)стра и ку(л)ба́ки.
І ша́блѣ драгоцѣнно срѣбромъ осажа́ю(т):
же а(ж) зря́щіи на нихъ ве(л)мѝ са удывля́ю(т).
І ǥузѣки ро́бятъ и оклада́ютъ но́жна:
и всего̀ нео(т)мовны всѣ бо и(мъ) возмо(ж)на[2].
І оправля́ю(т) тако(ж) прм(д)ріи ножѣ:
которы(х) де(р)жатъ собѣ бога́тіи мужѣ[3].
А щò е(ст) кадылницы и срѣбрны ли(х)тарѣ:
и ля(м)пы, все то іое робя(т) золотарѣ.
І до ѡбразо́въ вѣнцы̀ ручки и коро́ны:
при(и)ми до своѐи и(х) бже оборо́ны.
І що ко(л)векъ на́ земли свѣтъ се(и) потребу́етъ:
все то золота(р) свои(м) розумо(м) готу́етъ.
Zачы(м) бже іхъ мо(л)бы са(мъ) ласка́ве слышѝ:
и вѣчного живота̀ з(ъ) стыми не лишѝ.

---

[1] Під цим словом унизу написано олівцем рукою П. Куліша *скипетра.*
[2] З правого боку на полі іншим почерком написано *возмо(ж)на*
[3] З правого боку на полі іншим почерком написано. *ножѣ.*

63. Ω мужє(х) ƶлы(х), убива́ющы(х) жо́ны своа до смє(р)ти. Судйти бы́ трєбѣ таковы(х) налютѣ(и)шоє смє(р)тноє осу(ж)дєніє, пачє іны(х) забо(и)цо(в), вмѣсто // 47
ѡ(т)цеубі(и)цовъ, йли мт҃рє(и), и брати(и), и сєстръ.

Лу(ч)шє(и) бы імъ трєѡкая(н)нымъ, самы(х) сєбѐ уби(и)ство(м) погубйти:
гєжє ѡ(т)цà или мтє(р), іли брата, йли сєструу: або жону убйти.
Ґды (ж) Іюдына ча(ст) ожидає(т) іхъ

Всякии(и) забо(и)ца бу́де(т) о(т) бг҃а сужде́ны(и):
и до безконечны(х) му́къ буде(т) осужде(н)ны(и).
Іно бо невѣрного вмѣсто звѣра убйт(ъ):
а іноє вѣрного з(ъ) свѣта сего̀ згубйт(ъ).
Іно за(с) мєчни(к) твори(т), что̀ лю(д) росказу́єтъ:
за то̀ сєбѣ велйка грѣха̀ не при(и)му́єтъ.
А роды́телє(и) свои(х) іли жє́нъ ƶабо(и)цы:
не у́зря(т) лица̀ во вѣкъ пр(с)то́и тр(о)цы.
Алє буду(т) та́мъ гдѐ са и ни сподѣваю(т):
конєчно собѣ нєха(и) ты́є того̀ чаютъ.

Не то́кмо бо грѣхъ ѡ(т)ца̀ и мт҃є(р) убйти:
а́лє и жону, із(ъ) ки(м) прися(г) вѣкъ ко(н)чйти.
Прєто (ж) і жонъ своихъ убива́т(ъ) не дє(р)за(и)тє:
алє на су(д) бж҃и(и) всѣ собѣ памята(и)тє. // 47 зв.

Сѐ жє ѡ людє(х) до́бры(х) побо́жны(х) мл(с)тивы(х) ласка́вы(х) и ѡ стра(н)ноприє́мны(х)[1]

64. Ω странолю́бны(х). то є(ст) ѡ при(и)муючи(х) стра(н)ныхъ в домы̀ свои: и прєпокоєва́ющы(х) любє́зно[2]

Кто стра(н)ныхъ и убо́ги(х) в до(м) сво(и) при(и)му́єтъ:
то(и) сєбѣ поко(и) вѣчны(и) в(ъ) нбсѝ готу́єтъ.
І кто̀ нє́мощны(х) калѣкъ в дому̀ прєдє(р)жає(т):
и до смє(р)ти тѣхъ в(ъ) мл(с)ти хова́єтъ.

---

[1] Більшість початкових букв цієї фрази і слово мл(с)тивы(и) написано [illegible] воним чорнилом.

[2] Перед початком цього вірша з правого боку на полі написано [illegible] чорнилом, проте іншим почерком: *NB*.

Того̀ са(м) стра(н)ствовавы(и) бг҃ъ сном҃ь наречѐтъ:
и в(ъ)ни(и)дѝ в радо(ст) вѣчну в(ъ) днѣ послѣдны(и) речѐтъ.
I пáки, кгды(с) о нищы(х) ты мл(с)рдовáлъ:
при(н)ми (ж) о(г) мене в нб҃ѣ мздꙋ̀, ея же(с) желáлъ. // 48
I красоты̀ нб(с)но(и) все(г)дà наслажда(и)сѧ:
и в(ъ) славѣ мое(и) вѣчно тáмо утѣша(и)сѧ.
I да(и) г(с)ди и намъ того̀ доступи́ти:
бы(х)мо с(ъ) ст҃ы́ми сѧ мо(г)лѝ весели́ти.

65. Ѡ люде(х) мл(с)тивы(х), сирѣчъ, ѡ творящы(х) ялму(ж)ны сіѧ вѣ(р)шъ писа(н)на: тáѧ бо и(м) бл҃года(т) о(т) г(с)да е(ст) дáнна

Бл҃же́нъ мл(с)тивы(и) іжъ помлова(н) бꙋ́де(т):
мл(с)тини бо рáди вѣчно(и) кáзны збꙋ́де(т).
Ни за что̀ ꙋ́бо та(к) я(к) бо(л)шъ за мл(с)тыню:
буде(т) мѣти себѣ б҃жію бл҃гостыню.
А та(к) за дая́ніе и́мъ в(ъ) нб҃ѣ ѡ(т)да(ст)сѧ:
не точію тóе, но стокре(т) возда(ст)сѧ.
Сторы́щею бо рече мл(с)тивы(и) при(и)меть:
и жыво(т) вѣчны(и) о(т) б҃га воспри(и)меть. //, 48 зв.
Мы̀ же повсе(г)дà за тыхъ г(с)да бл҃гáемъ:
о(т) котры(х) мл(с)ти́лю иногдà при(и)маемъ.
Бл҃годѣтеле(м) нши(мъ) б҃же нагородѝ:
и ѡ(т) ско(р)бе(и) време(н)ныхъ и вѣчны(х) свободѝ.

66. Ѡ прошéніи мл(с)тыни

Пи́ше(т) Екклесіáсте(с), же лу(ч)ше(и) умрѣти:
а неже просящаго кс(г)да себѣ зрѣти[1].
А Х҃ Спсите(л) са(мъ) просити насъ ꙋ́читъ:
ища(и) рече обря́ще(т) и прося(и) полꙋ́чить.
Тѣмъ тебе Хр(с)те млѧ̀ и о(т) люде(и) проси(мъ):
по словесе(х) ти к(ъ) рабо(м) ти мо(л)бꙋ вно́симъ.

[1] Проти цих двох рядків на правому полі, мабуть, рукою autора написано *стáр[ши] зако(н)*, проти наступних двох рядків: *но(в) зак[онъ]*. У квадратних дужках відновлено відрізані літери.

Совѣту(и) же и(мъ) Спсе да мл(с)ть на(мъ) твóрятъ:
и любовъ уго(д)ную тебѣ к на(мъ) о(т)вóря(т).
А ты̀ и(мъ) ȥа тò ца(р)ствомъ нб(с)ны(мъ) нагородѝ:
а ȥдѐ пре(ж)де нá зе(м)лѝ о(т) ско(р)бе(и) свободѝ. // 49
I дару(и) и на(м) с ни́ми безгрѣшно пожи́ти:
абы(х)мо в тебе ла(с)ку мо(г)лѝ заслужи́ти.
А по кончи́на(х) нших нба доступи́ти:
и тáмо тѧ з(ъ) сты́ми навѣки слави́ти.

67. Ω творя́щы(х) мл(с)тыню

Пишу̀ о люде(х) творы́т(ъ) мл(с)тыню могу́щы(м):
але абы̀ творили на(и)паче неіму́щы(м).
Бо та(к) мовя(т) еже мѣе(т) хто сво(и) достато(к):
то(и) ȥавше мѣетъ сове(р)ше(н)ны(и) и статокъ.
А хтò такóвъ ялму(ж)ны твóри(т) многомогу́щы(м):
ему же(б) пáче мѣ(т) взгля(д) досто(и)но к(ъ) неимущы(м).
Кгды (ж) многомо(щ)ны(и) и са(м) о себѣ сѧ пожи́витъ:
а вбоги(и) бѣдны(и) рѣдко са(м) себе пожи́витъ.
Тѣмъ да(и) бже и нищы(м) прв(д)но дая́ти:
и доро(л)но за(с) самыхъ себе пожы(в)ляти. // 49 зв.

68. Ω члвѣку котры(и) я(л)мужну дава́етъ: а ему̑ за тое са(м) бгъ нагорожа́етъ

Вся(к) побожны(и) творити мл(с)ты́ню мóже:
и(х) же імéна ты̀ са(м) знае(ш) Хе бже.
I за мл(с)ты́нное ωнымъ творéніе:
дару(и) и(м) ȥдравіе и дша(м) спсéніе.
I в(ъ) книга(х) жыво(т)ны(х) са(м) такóвы(х) напишѝ:
и цр(ст)віѧ своéго ȥа тóе не лиши.

69. Ω блгодѣтеле(х) вели́кихъ и малы́хъ. Млѝтва

Спсѝ г(с)ди всяки(х) мои(х) блготвóрце(в):
мо(л)бáми рождше(и) тѧ̀ и сты(х) чудотворце(в).
I да(ж)дъ и́мъ нб(с)ную ȥа тò нагорóду:
а нá зе(м)ли о(т) всѣхъ бѣдъ и ско(р)бе(и) свобóду. // [illegible]

І все по желанія(х) ср(д)цъ імъ подава(и):
и яко ѕѣницу ѡка всє(г)дà сохраня(и).
А ѡсобно рачъ о҃ны(мъ) дарова(т) лѣта мно́га:
смире(н)но мли(мъ) за ны(х) та всеще(д)ра бг҃а.

70. Ω друзѣхъ ѕычли́вы(х)

Ѕ давны(х) часо(в) приповѣ(ст) та́а тò пробува́етъ:
не ма(и) собѣ сто ко(п) я(к) сто друго(в) повѣда́е(т).
Бо сто копъ я(к) то мовя(т) гро́ши слы́на:
а дру́зы не забуду(т), я(к) яка́а годы́на.

Хова(и) бж҃е приго́ды, а(ж) та(к) тебѣ помогу́тъ:
и подадутъ рату(н)ку я(к) ко(т)рые из(ъ)могутъ.
Прото треба из(ъ) всѣми по (д)ру́зки(и) пробува́ти:
и всѣми сы́лами и(х) ласки запобы́гати.
Бо хтò не хоче(т) людя(мъ) лю(д)зкс(с)ти выявляти:
того̀ и в прыгодѣ мало буду(т) ратовати.
Кгды̀ мовя(т) не іма(и)са хто ко(л)векъ за прыгоду:
не да(и) бж҃е ко(ж)дому, а(ж) буде(т) мѣ(т) свободу. // 50 зв.
Ѕачи(мъ) прошу васъ з(ъ) всѣми прія(з)ливе живѣте:
и другъ ѕа друга еще и бг҃у са мл҃те
А васъ бг҃ъ я́ко оц҃ъ сн҃овъ буде(т) любити:
и о(т) всяки(х) напасте(и) всє(г)да стане(т) храни́ти.

71. Ω премѣнностя(х) свѣтовы́хъ

Вся́ка рѣчъ на свѣтѣ премѣне́нна быва́етъ:
ко(ж)ды(и) свѣтски(и) чл҃къ и но(ѣ) призна́(ъ) ма́етъ.
Премѣняю(т) фо(р)тѐцы и те(ж) ро́зные мүры
и вси прехо́дя(т) я́ко во(з)душные вѣмъ хму́ры.
І люде то(ж) сме(р)тями розными са ко(н)чаютъ:
а гра́ды з(ъ) ѡбы́те(л)ми и вѣси не вмираютъ.
А хоча(и) пу(д) ча́съ пре(з) мѣчъ и о́гнь, и умира́ютъ:
то за ки(л)ко лѣтъ пото(м) изно́ву воскреса́ютъ.
Сирѣчъ гра(д) и ѡбы́те(л) мощно вля(т) осадити:
а чл҃къ уме(р)шы(и) не може(т) южъ ожи́ти.
Развѣ в(ъ) послѣдны(и) дн҃ь судны(и) то(г)дà ожи́етъ:
и нагоро́ду то(г)дà за дѣла воспри(и)метъ
І на(м) бж҃е твои(м) рабомъ нб҃омъ нагороди̂:
и о(т) ка́зни вѣчноа мли(м) та всѣхъ свободи̂. // 51

72. Ѡ ѡдноѡкихъ людѣхъ

Називає(т)ся з(ъ) едны(м) ѻко(м) по(л)чл҃вѣка:
бо не до само(г)[о] то(и) еще ко(н)ца калѣка.
Ґды (ж) головину свѣта едноѡчны(и) може(т) зрѣт(ъ):
а на ѡбѣ слѣпы(и), не може(т) и мало видѣт(ъ):
Бо подлу(г) прислѡвіа чи плака(в) бы слѣп(ъ) сте(ж)ки:
если (б) хо(ч) мало видѣвъ прохо(д) якои(с) сте(ж)ки.
І гды бы одноѡки(и) зрѣлъ скро(з) склянне ѻчи:
мало до про(з)рителства мѣл бы себѣ помочи.
Ты(л)ко из(ъ) ѡкуля(р)ми глядѣлъ бы едны(м) ѻко(м):
вла(с)не бы я(к) на смѣхъ, а(л)бо те(ж) якъ нароко(м).
Една(к) добро и едно ѡко же тако(ж) види(т):
а на ѡбѣ ѡслѣпши(и) ничого то(и) не види(т).
І да(и) г(с)ди ѻче(и) намъ не утрачати:
бы(х)мо мо(г)ли всяку речъ я(с)но ѡглядати.

73. Ѡ колючкахъ, що колю(т) в бокахъ у люде(и) часомъ // 51 зв.

Ꙁлаа и то хороба колючка бываетъ:
же вла(с)не якъ копіемъ пу(д) бокъ удаяетъ.
А та(м) жа(д)наа ѡстро(ст) во вну(т)ръ не бываетъ:
токмо затве(р)дѣлаа кро(в) тое спра(в)ляєтъ.
І ины(и) чловекъ мусѣтъ а(ж) з того умрѣти:
зачи(м) ко(ж)ды(м) добры(м) еи не да(и) б҃же мѣти.
І жденѝ ѡ(т) всѣхъ хр(с)тіянъ бл҃го[честивы(х)],
а ѡбрати на басу(р)манъ злы(х) и не[че]стивы(х).

74. Ѡ болѣзне(х) животовыхъ

Внутрнаа и внѣшнаа болѣзн(ъ) разно(ст) м[аю(т)]:
же то невидимо и видимо болѣютъ.
Хо(ч) то на(д) всѣхъ болѣзне(и) злѣ(и)ша го[ло(в)]наа:
але та(к)же недобра и животоваа.
Сіи ѻбѣ болѣзни е(ст) невидиміи:
а позвѣ(р)хо́вные з ранами видиміи.
Видимую ла(т)вѣ(и)ше(и) мо(щ)но исцѣлити:
а невидимую не ла(т)во улѣчити. // 52
Прето о(т) болѣзни кры(н) б҃же животово(и):
и не да(и) те(ж) г(с)ди кому и головно(и).

Із живо́тны(х) болѣзне(н) люде умираю(т):
многи су(т) дозна́вцы тое освѣдчаю(т).
Ѿ(т) си(х) дво(х) болѣзни(н) г(с)ди всѣхъ храни́:
и не(ж) до ко(н)чинъ вѣ́ко(в) я́ко бгъ борони́.

І о про́чі(н)х немоща(х) ли(ст) тді[1]

75. Ѡ піяныхъ людѐхъ [богáты(х) и убо́ги(х)][2]
чи́нячи(х) раско́лы, тò е(ст) ту(р)ба́цѣи
або те(ж) бу́нты, и за(с) неспоко(и)ности
з всякими мятѐжи, безви(н)не бе(з)ви́нны(мъ)
з нера(з)су(д)ны(х) голо́въ своихъ;
и злы(х) и цѣле неува́жны(х) нра́во(в)

Посполи́те мо́вя(т) то да(ст) бгъ са упи́ти:
а ѡнъ не хо́че(т) пя́ны(н) спа́ти са положи́ти. // 52 зв.
Да чи́ни(т) ту(р)баціи, и всѣ непоко́и:
бода(и) такого зрѣли в замѣс(ъ)ко(м) поко́и.
Же то не ты(л)ко бу́нты якие вщьна́етъ:
ле(ч) и лагодны(м) людемъ спа́ти не дае́тъ
Вно́чи: ко(т)рые мѣю(т) по(д)выгъ к(ъ) набоженству:
а его вра́гъ к всякому навчае(т) шале(н)ству.
Гды (ж) бу́детъ ша́статиса мно́ги(х) укоряа.
и домовны(мъ) жы́теле(м) поко(и) не дава́а.
І хочъ ляже(т) із лихо(м), собѣ где и спати:
не спа́тиме(т) мо́лко(м), всѐ ли(ш) буде(т) во(р)ча́ти
І що(б) тако́му ты(л)ко в жыботѣ во(р)ча́ло:
жѐ за нымъ споко(и)но(с)те(и), всъмъ нѣгъ анѣ мало.
І еще проклына́е(т), са(м) і прокля(т)а го́денъ:
якъ в то(и) ча(с) слугà бѣсо(в), а кля́ти не годенъ.
Тако́му ѱу̀ хто важны(и) у шію дава́етъ:
а за вдарен(ь)а вдаря́юща бгъ проща́етъ.
Гдѝ бе(з)ви(н)ны(м) мо́вя(т) жа(л) за́вше мно́го мо́же:
бода(и) таки(и) бу(н)тсвни́къ на́гле чслысль, да(и) бже. // 53
Любо то Хс у́чи(т) мѣ(т) к всѣ́м(ъ) любо(в). то зна́е(м):
една(к) к трезвы(м) а не к злы(м) повѣдаю(т) пя́ны(м)[3].
Zичи(м) бѣдные неха(и) огляда́ю(т)са:
жде(т) погибе(л) ту (ж) вѣчна гдѝ не покаю(т)са.

---

[1] Цей рядок написано червоним чорнилом і виділено горизонтальними рисками з обох боків.

[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[3] Другу половину рядка, починаючи від слів «а не...» закреслено і збоку написано іншим почерком вертикальний рядок: *Еднакъ ко трезвы(м) а не к(ъ) пяни(м) имѣтъ тую мае(м).*

І [illegible] мо́вить, пии) да не вы(п), то зна(и):
да [illegible] бу(н)товь жадных) не почина(и).
Да лчжь спокой(н)но спати и че(ст)но проспйса:
а якъ захочеш(ъ) чего на дво(р) проходйса.
А в хатѣ же(ьис) то(и) не утраты(л) пиоты:
и не поличенъ (быс) (был) з всякими нецноты.
Кто [illegible] так(ъ)ли) (был) на ма за зле не мѣ(и):
да за вѣрность сеи) до мене брате(р)ско любо́въ мѣ(и).
Я [illegible] яко братъ, тебѣ в то(м) прїйю:
І от) твое(и) м(л)с)ти прощенства желаю.
І само) от) спсителя м(л)с)ть хощу влучит(ь):
и тебѣ по се(мъ) свѣтѣ зычу в нбсѣхъ бы(т)[1]. // 53 зв.

Ωни здѣ починаю(т)ся ω богатства(х)
и ω нищетахъ, и о не(н)дза(х)
и ω ско(р)бехъ и о печалехъ, и ω мятежахъ

76. Ω убогихъ людехъ

Ω горе бѣдны(мъ) люде(м) убоги(мъ) на свѣтѣ:
же не могутъ скуте(ч)но(й) радости имѣти.
А богатому аще и ско(р)бь часо(м) ткнет(ъ)ся:
то в то(м) же ему часѣ рыхло и минет(ъ)ся.
Б богачь судя(м) [illegible] мздою забиваетъ:
и тою до конца [illegible] ослѣпляетъ.
А убоги(и) небракъ хо(ч) мало сполкне(т)ся:
певне [illegible] да(р)мо не минется.
Бо [illegible] в [illegible] бѣдни(и) [illegible]:
или [illegible] ины(м) лихо(м) то(р)говати.
І [illegible] богатыхъ м(л)с)ти не получитъ: 54
то хо(ч) ра(д) або не ра(д), z днею [illegible]лучитъ.
Ω [illegible] то ты [illegible] ωпущаешь:
на ско(р)бь и на слезы и(х) око(м) не смотряешь.
Чи ты(м) же богачь ца(р)ство може(т) куповати:
а ты яко бгъ можеш) и не(н)дзному дати.
А поневажъ судїя есте(с) справе(д)ливы(и):
сотвори (ж) и на земли в пно(в) су(д) правдивы(и).

[1] Унизу сторінки приписано: Ω мо(м) не(и)но(и) сожители сему *прили(ч)ное слово ли(ст) тф.*

Абы тѧ судію бо(л)шъ ю(ж) не оско(р)бляли:
    і жебы безви(н)не дшъ бо(л)шъ не погубляли.
Алє дару(и) власте(м) ми(р) и любо(в) в(ъ) іхъ ср(д)ца:
    мли(м) ти сѧ г(с)ди ншъ о(т) всего ср(д)ца.

77. Ω мятежно(мъ) житіи члч(с)ко(мъ), и о убоже(ст)вѣ

Велúкъ свѣтъ да нѣгдє дѣ(т), людє повѣдаю(т):
    и нело(ж)ную прáвду о томъ признавáю(т).
Кгды (ж) свѣту и землѣ нѣ(т) ко(н)цà здає(т)сѧ бы(т):
    а не зна(н)де(т) убóги(и) гдє без(ъ)ско(р)бно пожúт(ъ). // 54 зв.
Якъ рекъ ап(ст)лъ бѣдà в(ъ) пустыни и в(ъ) морѣ:
    развѣ не є(ст) печáли на нбси горѣ.
А то вездѣ житіе на zемлѝ мятéжно:
    а на(и)барзѣ(и) в(ъ)богих) сѧ де(р)житъ ско(р)бь приле(ж)но.
Тѣмъ поісти(н)нѣ бѣдà и горе убóгимъ:
    же зáвще облываютъ смутко(м) сѧ премноги(мъ).
А часомъ з(ъ) ско(р)бы са(мъ) сѧ человє(к) погубляєть:
    о(т) чегò бже храни́ много то бывáєть.
Бо понєважъ з(ъ)бы(т)нѧ ско(р)бь тое справляєтъ:
    же ско(р)бныи(и) всякои(и) втѣхи своеи(и) забываєть.
А якъ мовя(т) хочь печа(л)ь на єдну годúну
    кому̀ лучитъ: запомине(т) и милу родину.
Богáты(и) в(ъ)скорѣ скорбь може(т) премѣнити:
    а вбоги(и) бѣдныи(и) не вѣ(с)ть какъ ѥѧ из(ъ)быти.
Кро(м) єму [кто][1] (и)къ п(е)ча(л) в радо(ст) презрить:
    а к тому̀ ѻному самъ бгъ ласку сотворить.
А са(мъ) мало себе ктò z ско(р)би свобождáєть: // 55
    кро(м) паче іны(и) добрыи(и) помощи давáєть.
Zачимъ ω боже вбогимъ подава(и) ратунку:
    жебы не погубили надежди з фрасýнку

78. Вѣршъ вторы(и) ω мятежно(мъ) житіи: о(т) ско(р)бе(и) кого бгъ не хранитъ

Великъ свѣтъ да нѣгдє дѣ(т), з(ъ)да(в)на повѣдáютъ:
    zлыє людє безско(р)бно пожúт(ъ) не давáютъ.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Хочь бы южъ хотѣлъ, о единомъ б҃зѣ
мыслити: а(ж) не даю(т) ѕлыѥ вра́зи мно́зи.
То(к)мо са(м) промы́слниче бл҃ги(и) да(и) пожи́ти:
и не да(и) мнѣ д҃шѣ грѣшно(и) погуби́ти.

79. Ѡ щасли́во(м) [кому̑ б҃гъ да(л)][1] жи́тіи чл҃ч(с)комъ

Если до́бре фо(р)туна мно́го кому̑ слу̑житъ:
то же(б) помнѣлъ и дру́га ко(т)ры(и) ве(л)ми ту́жы(т).
Бо и ему также де свѣта не прежи́ти:
не грѣхъ бы и ско(р)бному помощъ приложи́ти.
А ему приложи(л) бы б҃гъ бо(л)шъ поваже́н(ъ)ѧ
и всѣхъ жела́емы(х) добръ помноже́н(ъ)ѧ. // 55 зв.

80. Ѡ печа́ли

Ды́вная рѣчь, що в хатѣ пѣчъ, та(к) повѣдаю(т):
о ко(т)ро(и) пе́чи пра́вятъ и са́мы не зна́ютъ [2].
Пѣчъ бо имену(е)(т)сѧ печа(л) непотребна:
ко(т)рая и кождому завше безпотребна.
Печа́л(ъ) кому̑ сѧ лучи(т) радости не маетъ:
ле(ч) ѡвшемъ ср(д)це его̀ крѣпко увядаетъ.
Печа(л) іно(г)да з(ъ) свѣта гу́бытъ человѣка:
и раз(ъ)лучаетъ д҃шу у посро(д)ку вѣка.
Ѡ(т) чего̀ сохраня(и) насъ всѣхъ Іс҃се б҃же:
да жадное на(мъ) злое одолѣт(ъ) не зможе.

81. Ѡ ско(р)би і се, то(к)мо не ѿ велико(и)

Ско(р)бь быва́е(т) ча́со(мъ) кгды тру̑дно(ст) ору̑дуе(т):
а особно я(к) по(и)детъ да не (з)ѡрудуетъ.
Лу(ч)ше(и) бы было̀ ба(р)зѣ(и) жебы̀ ни почина́лъ:
нежели́ неви(н)не сѧ даремне ту(р)бова́лъ.
А ве(л)мѝ того̀ мно́го на свѣтѣ бываетъ:
же не справи(в)ши к(ъ) дому сѧ повороча́етъ. // 56

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[2] На полі з правого боку проти цих рядків олівцем помічено. NB.

82. Ω скорби

Яко огнь пре(д) водою хо(ч) не ра(д) смиряе(т):
тако и радо(ст) из(ъ) сму(т)комъ жития не мае(т).
А веселие пре(з) себе само ликовствуетъ.
и обрѣтши(н) в око(л) вля(ч)но то(р)жествуетъ.
I мнѣ пола(и) г(с)ди такъ то(р)жествовати:
сы(мъ) из(ъ)бывши печа(л) мо(г)ль тя бл͞года(р)ствовати.

83. Ω скорби паки, и се

У...ха о(т) очію моею сокрыса:
а в(ъ)мѣсто оноя ско(р)бъ и печа(л) о(т)крыса.
Которую може(ш) бже в радо(ст) претворити.
и без(ъ)печа(л)но мнѣ да(т) на земли пожити.
Тѣмъ мо(л)бу Хр(с)те яко блгъ услыши:
и с(ъ) стыми вѣчно(и) радости не лиши.

84. Ω ско(р)бны(х) люде(х) збытие // 56 зв.

Ω(т) збы(т)ны(х) ско(р)бе(и) ско(р)бны(м) лица увядаю(т).
и особе(л)но з(ъ) тѣла внѣвечъ изпадаютъ.
Писано бо же ско(р)бны(м) засыхаютъ кости:
о(т) опечали(в)ши(х) и(х) презѣлноя злости.
А що го(р)ше(и) часо(м) же тщы труды бываютъ:
же злобные и трудо(в) іхъ не погадаютъ.
Ты (л)ѣо развѣ (г)ъ може(т) труды помянути.
и сп(с)шемъ (л)ас(т)ки свое(и) не забути.

85. И се причитаи до ско(р)бы вѣршъ молитвенны(и) до бга

Бже мо(и) чему (ж) то мя ты есте(с) оставилъ:
наставъ же мя паки я(к) бы(л) еси настави(л).
Да не всуе ти буду на свѣтѣ зде жити:
но даждъ мнѣ з(ъ) добры(м) плодо(м) к тебѣ ся явыти.
На тебе бо едного токмо уповаю:
и о(т) тебе мл(с)ти всенадеждно чаю. // 57

86. Вѣршъ в до бга млитвенны(н) о премѣну скорби(и) и печале(и)

Іссе бже почто ма тако(с) ѡпустылъ:
еда ли ю(ж) ꙁа грѣхи до ко(н)ца ма забылъ.
Не забы(х) та ты(л)ко са во ско(р)бехъ не ѡ(т)ча(н):
але и еще на ма обычно упова(н).
Вѣси жъ самъ бже яко на та уповаю:
и інага г(с)да кро(м) тебе не знаю.
Іны(н) бо богъ кро(м) мне не може(т) та сп(с)ти:
раз(ъ)вѣ можетъ в(ъ) пагубу по сме(р)ти в(ъ)вести.
Ѡ млю та не преда(ж)дь ма іному богу:
бо затрачу и тую до тебе дорогу.
Не печалу(н) зѣло. Азъ и та паматаю:
с(ъ) прочіими купно на та призыраю.
Призыра(н) же тво(р)че мо(н) око(м) мл(с)тивнымь:
и бл(с)веніе(мь) вѣшь ма блгостінымъ. // 57 зв.
Ублгословлю та и о(т) врагь свобождѹ.
и вневечь супостатовъ твои(х) побѣждѹ.

87. До бци во ско(р)би

Повѣждь мнѣ ѡ двіце пречстаа мы:
еда ли буду еще до(л)го ско(р)би знати.
Повѣмъ ти же уже ихъ бо(л)ше(н) не познаешь:
аще усер(д)но на ма мте(р) уповаешь.
Уповаю ср(д)чно ч(с)таа двице:
невѣсто прекрасна(г)[о] вышны(х) сы(н) ц(р)ице.
Ты же ма о(т) гонящы(х) невредіна соблюди.
и ѡ(т) всяки(х) печали(н) сама ма свободи.

88. Се же кому ко(л)(ь)векъ о самомъ себѣ вѣршъ мли(т)ве(н)ны(н) до Іса

Призырая(н) на землю и творя(н) ю пря(с)ніса:
млитвами рождше(н) та дару(н) мнѣ сп(с)тиса // 58
Да сп(с)шеса мте(р)нымъ м(о)ленiемъ еа.
могу вни(н)ти в(ъ) го(р)нiаа обытели твоа.

І ωна́мо в(ъ) бл҃ги(х) твои(х) ликова́ти:
    и з(ъ) ст҃ы́ми навѣкъ тебе выхваля́ти.

89. Ω бога́тсвѣ и ω нищетѣ

Ко(ж)ды(и) бы хотѣлъ себѣ тако(ж) богаты(м) бы(т):
    а́ле мусѣтъ на́ свѣтѣ такъ жи(т) я(к) набѣжи(т).
І ты(м) ро́гомъ чеса́ты(с) которы(мъ) доста́нетъ:
    и буде(т) троха имѣ(т), я(к) робити ста́нетъ.
Бо убогихъ повсюду бо(л)ше є(ст) на(и)па́че:
    и правды́ваѧ то рѣчъ є(ст) а не іна́че.

Богатство кому то бг҃ъ исхо́че(т) дарова́г(ъ):
    и́ны(и) мало на то́е будетъ и працова́т(ъ).
А ины(и) хо(ч) пре(з) вве(с) вѣкъ труды полага́етъ:
    а една(к) побѣд(н)никъ мало чего̀ ма́е(г).

І дн҃ь о(т) днѧ̀ працуетъ и не може(т) мѣти:
    ты(л)ко мусѣтъ бѣдны(и) хо(ч) и не ра(д) те(р)пѣти. // 58 зв

І подобно то га(к) бг҃ъ восхотѣлъ из(ъ)да́вна:
    що поставилъ чловека чловеку нера́вна.
Бо єсли (б) праве мо(г)ли всѣ богатыми бы(т):
    то нѣкому было бы и хлѣба роби́т(ъ).

Ты же б҃же не забу(д) убоги(х) до конца̀:
    его же мл(с)ти и ла(с)цѣ не ма(ш) конца̀.
А богаты(мъ) повелі̀ вбоги(х) вспомага́ти.
    а нб(с)нымъ цр(ст)вомъ ра(ч) и́мъ нагорожа́ти.
И а́втора вспоможи сего я(к) нищетна:
    бл҃года(т) бо и мл(с)ть твоѧ неіще́тна.

90. Ω убогихъ и ω богаты(х)

Що далѣ(и) на свътѣ го(р)шъ бѣда настава́е(т):
    же убоги(и) человѣкъ во всемъ погиба́е(т).
Хочъ може(т) бѣдны(и) в люде(и) що и зароби́ти:
    то богаты(и) не хоче(т) слу(ш)не нагороди́ти. // 59
І що̀ и́мъ за корь(ст) іжъ мзды̀ уде(р)жава́ютъ:
    а з(ъ) того уде(р)жан(ъ)ѧ пожи́тко(в) не ма́ютъ.
Бо стокро(т)ны(и) и(м) за то̀ уще(р)бокъ быва́етъ:
    кгды̀ за слезы убоги(х) бг҃ъ таки(х) кара́е(т).
Ал(ъ)бо громовым огне(мъ), або те(ж) водо́ю.
    а(ж) выходя(т) и(м) тые вде(р)жан(ъ)ѧ з(ъ) бѣдо́ю.

[Тв]ои(м) работника(м) прошу нагорожа(и)те:
и ечными(м) шелягом(м) где зароби(т) не вкры(в)жа(и)ть.
Бо за м(л)(с)тыню и тое са вмѣняеть:
кто трудника(мъ) я(к) слу(ш)не го(д)ны(мъ), заплачае(т).
А написаршего ма се слово простѣте:
и здраво и спсе(н)но в(ъ) до(л)ги(и) вѣкъ живѣте.
Бо написа(х) у ко(р), іжъ нба ва(мъ) пріяю:
и паки м(л)(с)ть вшу о ла(с)ку впрашаю.

91. Ω по(д)ражанiи Хво(м) до власте(и) // 59 зв.

Не барзо тепе(р) власти Хр(с)ту по(д)ражаютъ:
Бо рѣдко ко(г)да и(х) прощаю(т).
и(ж) проступившы(х) помне(н)емъ злобны(мъ):
А хо(ч) и простятъ або из(ъ)
а не з(ъ) м(л)(с)рдіемъ сй благоутробнымъ.
А пе(с)ль бгъ не тако якъ они справуеть:
бо паки кающы(х)са грѣшнико(в) милуе(т).
А в ны(х) звыча(и) зале(д)во и кающы(х)с(ь) прощати:
а наваше еднакъ зло памятати.
Z. т(мъ) ω бѣда бѣда вселила(с) на свѣтѣ:
же нѣгде згола грѣшну чловеку задѣти.
Іо(к)мо іны(и) из(ъ) скорби мови(т) на іхъ душу:
вля(т) по пре(ж)нему тое (ж) дѣло чини(т) мушу.
Да они о(т)повѣдять за ма во де(н) су(д)ны(и):
когда сяде(т) судити в(л)(д)ка чудны(и).
Нась же Хр(с)те о(т) гнѣва таковы(х) свободи:
и о(т) вѣчны(х) золъ вѣрны(х) рабъ свои(х) свободи. //

[illegible]

96. Ω злополучія(х), сирѣчь
о ты(х) же ско(р)бехъ

Окаян(н)и(и) тотъ іже в ско(р)бе(х) дни прово(ж)лаетъ.
а ω(т)рады на радо(ст) себѣ нѣдыы не маетъ.
Таковому годи(т)са ср(д)цемъ соболѣзноватъ:
а ратунку гды мощно мл(с)тивно подава́т(ъ). // 62
І его хранитъ бгъ о(т) злополученія:
и стокро(т) возмезди(л), и сподоби(л) спсенія.
Прето подава(и) помощь люде(м) побѣдѣны(м):
не буде(ш) зрѣти себе тако(ж) де озлобле(н)ны(м).
Блже(н) бо мл(с)тивы(и) іжъ помлова(н) будетъ:
са(м) бгъ доброчинно(с)те(и) тако(и)[о] не забуде(т).

97. Ω блгополучностя(х) члчески(х)

Бл.же(н) ко(т)ры(и) члкъ блгополучно(ст) стяжа(л):
не завиди: бгъ ему за годно(ст) то дарова(л).
Которы(и) и тебѣ ласку може(т) показати:
и блгополучіе тако(ж) де даровати.
Токмо млиса і(с)деви завше прилежно:
да пожіе(ш) и ты в вѣку свое(м) безмя(т)е(ж)но.

98. Ω меланхоличныхъ людехъ:
сирѣчь [яко бы те(ж)][1]
ω смутны(х) всегда, же іному
и добре са поводи(т), а онъ нѣтъ вѣдома,
чего смути(т)са. // 62 зв.

В добры(х) інъ поводже(н)яхъ за́вше обытаетъ
а дывна речъ же тое(г)да смуте(н) пробуваетъ.
Не дивно же хто жие(т) при всѣхъ недостаткахъ
а ω(н) в роскоша(х) многихъ и во всѣхъ доста(т)кахъ
И сму(т)но ходи(т) все(г)да, и тежъ печалуетъ:
и не знае(м) чего южъ таковы(и) смутуетъ.
Гды (ж) жадная вѣ(м) пенязи у него не жиетъ
а ωнъ вла(с)не в фрасу(н)ку або в ско(р)би жиетъ.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Ґды (б) добрыє и мнѣ б҃гъ давалъ поволже(н)а:
    нѣгды бы(м) даремно(г)|о| не по(з)на́лъ смуще(н)а.
Аже и поневолѣ му́шу а ско(р)бѣти:
    що не могу́ ко(н)тенту анѣ ма́ло мѣти.

99. Ω вступуючихъ z роско́ше(н) свѣтовы(х)
люде(и) бога́тых, во убо́гое
и нище(т)ное жи́тіє іноче(с)кое.
и не ко́ялиса на по́то(м).

Же (б) не ско(р)бѣли и не ка́ялиса на по́то(м)
не призапа́си(в)ши з(ъ) потрєбу
свою імѣніа, сирѣчь вєще(и):
и ядє́ніа и питіа и гроше(и) на(и)паче.
Ґды (ж) и во іноце(х) бе(з) имѣніа трудно,
и ве(л)ми ну(д)но, паче же прежде
богатство имущым(ъ)[1] // 63

Zдає(т)са же пробу́де(т) ни ѣвши ни пи́вши:
    бога́ты(и) в че(р)нецкое житіє вступи(в)ши.
І здає(т)са же буде(т) ничо́го не трєба:
    разсмотри(т)са на поты(мъ) а(ж) всего̀ потрєба.
Бо ґды (ж) много тако́вы(х) бога́ты(х) бываєтъ:
    же іны(и) всю̀ худо́бу в(ъ) мн(с)ты(р) даваєтъ.
Ему́ са види(т) буде(т) и то(г)да̀ ко(н)тентъ мѣт(ъ):
    а(ж) з за дубовы(х) двєре(и) не бу́де(т) и видѣт(ъ).
А хоча(и) двє́ри бу́дутъ и не дубо́выє:
    не бу́дуть растворе(н)ны тожъ[2] и сосно́выє.
Із ру́къ бѣдны(и) небора́къ буде(т) ю(ж) глядѣти:
    и не бу́детъ того̀ що̀ прежде имѣлъ мѣти
Zачи(мъ) бога́ты(и) напро́дъ постерѣга(и)са:
    и гды̀ хо(ч) в че(р)нечество здоровъ по(с)трыга(и)са.

Ω че(р)ница(х) ро́зны(х) ω(т) сего̀ мѣ(с)ца ωбрѣтеши
ли(ст) о. А за ты́ми и бо(л)ше(н) о че(р)ница(х)
же зна(и)дешъ, напродъ да́лѣ(и) на перека́занъ
в мно́ги(х) мѣстѣхъ, по ли́стахъ іщущи. // 63 зв.

100. Ω(т) zдѐ почина́ю(т)са вѣршы,
ω пян(ъ)ствѣ и ω пяницахъ

Ωста́нса члвѣче пя(н)ства проклято́го:
    бо часо(м) на(г)ле люде умыраю(т) з то́го.

[1] Праворуч на полі приписано іншим почерком: *Знаєтъ конъ насщо о(г)...*
бе(т)

[2] Слово *тожъ* було пропущене і надписане автором над рядком.

А хо(ч) пи(и) да помѣ(р)но же(б) не много тратылъ
    або жебы(с) и всеа худобы не зтратылъ.
Бо пяному зда(ст)сѧ же и козы в золотѣ:
    а са(м) валяе(т)(ь)сѧ якъ свиніѧ в болотѣ.
У пяного решето гроше(и) повѣдае:
    а кгды проспи(т)сѧ то(г)да и чеха немае.
Z решета бере(т) грощи пяны(и) za що пити:
    а тре(з)вому нѣзащо решета купити.
Прето о(т) запо(и)ства хо(ч) мало повстя(г)нися:
    а робити що роби(ш) о(т)то(л) не лѣнися. // 64
А та(к) знову на норѣ свое(и) скоро станешъ:
    если запиватисѧ уже перестанешъ.

101. Ѡ хоробѣ z пя(н)ства бываемо(и)

Не жало(б)на хороба что з(ъ) пя(н)ства бывае(т):
    жало(б)нѣ(и)шаѧ таѧ що сама случаетъ.
Бо пяны(и) доброво(л)но хоробы добудетъ:
    а ѡсобно и грѣха часо(м) придобудетъ.

Кгды (ж) скорѣ(и) згрѣши(т) пяны(и) и самому бгу:
    и людя(м), упившисѧ вчини(т) пако(ст) многу.
Мы же братіе всє(г)да тре(з)вы зостава(и)мо:
    ап(ст)лское слово ѡхочо сполня(и)мо.
У винѣ рече е(ст) блудь не упива(и)тесѧ:
    але о(т) пя(н)ства пыле выстерѣга(и)тесѧ.
І не забороняе(т) правда ап(ст)лъ пит(ь):
    але немощны(м) и впя(т) печа(л)нымъ и велит(ь):
Кгды рече стомаха рады испи(и) мало вина:
    токмо абы не была каѧ злаѧ вына. .. 64 зв.
Прето да(и) намъ г(с)ди в(ъ) трезвости кожити.
    абы(х)мо в тебе могли ласку заслужити.

102. Ѡ незажываючи(х) вина [сирѣ(ч) горѣлки][1] або те(ж) и всяко(г)[о] хмѣлного напитку

К подывѣн(ъ)ю ѡсобно(мъ) и тые бываютъ:
    що жа(д)ныхъ тру(н)ковъ пяны(х) нѣгды не вжываю(т).
Бо кожды(и) фа(н)тазѣю може(т) причитати:
    для ко(т)ро(и) праве мусѣлъ пити перестати.
Або з(ъ)мовя(т) безмѣ(р)но худобу пропивалъ:
    або те(ж) неуважно з(ъ) лю(д)ми сѧ задыралъ.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Zна(т) то пе(д)лу(г) сло(в) ля(д)зски(х), неще(п)сное гáрло:
випáтко добрò що было у домỳ пожа(р)ло.
І по само(и) правдѣ бы(т) мѣетъ не інáко:
але цѣле нá свѣтѣ тóе то є(ст) тáко.
Гы(м) то мовя(т) не винò ле(ч) пя(н)ство проклято:
дл(и) бже же(б) о(т) всѣхъ оно былò о(г)нято. // 65

Една(к) же я(к) ап(ст)лъ сты(и) всѐ написáлъ:
и словесно за(с) многи(х) нáродо(в) научáль.
Наставляя кождого на дѣло подобно:
и сие слово многи(мъ) глгола(л) особно.
Не яды(и) ядущаго да не осуждаетъ:
и не пія(и) піющыхъ да не укоряетъ.
Тѣмъ же в(ъ) бжію славу мѣрно зажыва(и)мо:
а стымъ его даро(м) мы не погоржа(и)мо.

103. Ω zарекáющы(х) ся горѣлки пйти, и зновý пючихъ

Zле то(и) чйни(т) ко(т)ры(и) ся пити зарекáетъ:
часто ся зарекае(т), а еднакъ не кáетъ.
Вле(г)це собѣ тую тáкъ кля(т)ву поважáютъ:
а не мине(т)ся да(р)мо того не уважáютъ.
Zачи(м) человѣче переста(н) зарекати:
во(л)но и бе(з) зароку тобѣ пи(т) перестáти. // 65 зв.
А ежелй не можешъ пити покидáти:
то зво(л) не по многу горѣлки zажывати.
А то що зажываешъ горѣлокъ по мнóгу:
а пре(з) зарокъ и кля(т)ву пие(ш) грѣшишъ бгу.
І еслй пяны(и) мѣешъ собѣ злы(п) обыча(и):
то выпива(и) помѣрно я(к) належитъ звыча(и).
А так и худобы не будешъ утрачáти:
да богови и людя(м) ме(н)ше(и) проступáти.

104. Ω винѣ або тѐжъ ω горѣлцѣ[1]

Давъ бгъ и горѣлчаны(и) труно(к) на пожйтокъ:
а хтò збы(т)не буде(т) пи(т) не иде(т) у пожйтокъ.
А інъ хочъ бы и мало пи(в) то не пануеть.
але власне руками сылу о(д)и(и)муетъ.

[1] Проти цього вірша на полі є позначка чорнилом VB.

А хо(ч) то є(ст) же часо(м) немоцъ пу(д)крѣпляєтъ:
    и сму(т)ныхъ іногда мало пу(д)веселяєть.
Еднакь же хо(ч) хто тро́ха zажи́є(г) чре(з) сылу:
    то ледво оста́не(т)ся и живы(мъ) насы́лу. // 66
Zвлаща хто на голову буде(т) хорова́ти:
    добро (б) тако́му ѡ(т)ню(д) єи не вжыва́ти.
І лучше(и) бы человѣкъ то(и) цѣле zдравствова́лъ:
    и ѡсма(к) бы в кишѐнѣ в цѣлости зна(и)дова́лъ.

І ктѐ є(и) не кушає(т) ме(н)шъ б͠гу згрѣша́єтъ:
    и людя(м) добры(мъ) ника(к) то(и) не проступаєтъ.

105. Ω пя́нствѣ, и ещѐ

Пя́ного повѣдаютъ, тако́ва моли́тва:
    я(к) уме(р)шого когѐ проты(в) когѐ би́тва.
Бо я(к) хоры(х) по(ст) тако пя́ны(х) мо(л)ба ва́жна:
    и обѣтница б͠гу пя́ного нева́жна.

І хо(ч) бы пя́ны(и) нѣгды б͠гу ся не м͠ли́лъ.
    воісты(н)ну в то(и) ре́чи вовѣкъ бы не (з)грѣшылъ.
Кгды̀ пя́ного таковѐ мовя(т) моленіє:
    я(к) фарисе(и)ско нѐгды(с) было хвалѐніє.

Прето вдосто(и) насъ б͠же часты мытаре(и)ско(и):
    бы(х)мо не о(т)рымали пла́ты фарисе(и)ско(и). // 66 зв.
І да(и) г(с)ди всякн(м) людя(мъ) ти(г) помѣрно:
    абы не оско(р)бляли тя тво(р)ца безмѣрно.
Ты(л)ко абы̀ во славу твою выпива́ли:
    и тре(з)вымъ смысло(м) тебѣ хвалу о(т)давали.

106. Ω трезвы(х) і о піяныхъ[1]

Если̇ мовя(т) тре(з)вому мо(ш)но з(ъ) пя́ны(м) жи́ти:
    то може(т) и пороса з(ъ) всвкомъ пожи́ти.
Ты(л)ко жъ не мощно сему̇ слову вѣрова́ти:
    же(б) мощно поросяти з вовко(м) пробува́ти.
Такъ и пяны(и) з(ъ) тре(з)вымъ не живетъ лагодно:
    а то цѣлая правда zостаєтъ подобно.
Понева́жъ трезвы(и) дѣло че(ст)но размы(ш)ля́єтъ:
    а пя́ны(и) хочъ мысли(т) то ты(л)ко похыбля́є(т).

---

[1] З правого боку на полі написано червоним чорнилом Ω *пяны(х) ... е(х), чинячи(х) расколы ли(ст) н͠в.*

Коли (ж) мовя(т) що в(ъ) тре(з)вого на вмѣ жыте(л)ствуе(т).
то пяны(и) самы(м) слово(м) не запамя(т)ствуетъ:
Прето да(и) бж҃е бы(х)мо в(ъ) трезвости кохали·
бы тебе нъгды, и тво(и) лю(д) не оско(р)бляли. // 67

107. I сіе тому жъ подобное, ѡ пяныхъ, и ѡ неписменныхъ

Яко тя(ж)ко трезвому из(ъ) пяны(мъ) обытат(ъ):
тако и писме(н)ному из просты(м) пробуват(ъ).
Бо в просто(г)[о] мужыка просты(и) єстъ ѡбыче(и):
а в писме(н)ныхъ особны(и) полѣты(ч)ны(и) звыча(и).
Повѣдаю(т) же ко(ж)ды(и) собѣ любитъ равна:
дозна(н)но то самою пра(в)дою из(ъ)давна.
I из(ъ) простыми бж҃е да(и) в(ъ) любвѣ пробуват(ъ):
бы(х)мо посполу мо(г)ли нбо наслѣдствова(т).

И приповѣсты посполитые лю(д)зкие,
ѡсобно научаютъ тре(з)во(с)ти, гды мовя(т)[1].
Добро тому пи(т), в ко(м) хмѣл(ъ) спи(т).
и паки: пи да ума не пропи.
и єще: пи(и) да не вы(и).
и з(ъ)нову (ж), пи да не впива(и)са, ме(ж) чужыми лю(дми)
выстерѣга(ючи)са
бо хмѣл(ъ) мови(т) безпечне, да не (с)тате(ч)не[2]. // 67 зв.

108. Ω ѡбычаяхъ людзски(х), же в(ъ) пяны(х) іные ѡбычаи, а в трезвыхъ іные, або добрые, або тежъ злые

Чудное дѣло и то на свѣтѣ бываетъ:
же не єди(н) в(ъ) человѣку норовъ пробуваетъ.
В трезво(г)[о] любо добры(и) любо злы(и) обыча(и).
и в пяно(г)[о] те(ж) або злы(и), или добры(и) звыча(и).
I та(к) бы вѣмъ потреба тое уважати:
же и сты(м) бы пяны(м) мощно (б) са о(т)мѣняти.

---

[1] З лівого боку на полі написано червоним чорнилом: *зрѝ*

[2] Далі, у кінц. аркуша, червоним чорнилом, почерком автора, написано: *Вѣрши похва(л)ные любячи(мъ) пиво пити, и про(ч): за едины(ж) гаковы: Кому не вади(т); или не шкодитъ: ли(ст) рчи.*

Іли ж(е) для [illegible] бжи(й) з(ъ) н(е)ба при[illegible]:
    да ни [illegible] са упилъ, то бе(з) штуки [illegible] не [illegible].
Бо хмѣл(ъ) [illegible]на такую в собѣ справу маетъ,
    же на и[illegible] на злое люде(и) привождаетъ
А до доброго ба(р)зо мало ω(н) приво́дитъ:
    ты(л)ко все люде(и) розны(х) до лихо́го зво́дитъ.

Для того да(и) бже на(м) са не упива́ти
    але для сп(с)ні а в(ъ) трезвости быва́ти. // 68

109. Ω ωкка́зіяхъ вся́кихъ, я́ко пре(з) ωкказ[і]я(х) або те(ж) чре(з) оказію, доброго дѣла и зло(г)[о] орудова(н)а ла(т)во завше стае(т)са сове(р)шенно

При окка́зіи слушло(и) мо́же(ш) дѣло спра́вит(и):
    а бе(з) ωкказіи ча(с) да(р)мо ты(л)ко страви(т).
Ωкказіа добра е(ст) во вся́кую требу:
    спра́ви(т) потребующи(м) на всяку потре́бу.
Бо мо́вя(т) zамуты́са, творѝ того дѣла:
    и замути́вши(с) справи(ш) хоча(и) и безд[ѣ]л(ъ)а.
І при окказія(х) все за штýку уxо́дитъ:
    хо(ч) ча́сомъ и за і́ны(мъ) дѣ[л]о(м) где хто хо́ди(т).

І да(и) бже за злы́ми дѣлы не хот[ѣ]ти
    іжъ бы нико(г)дà чего зло́го не чини́ти. // 68 зв.

110. Ω урядовы́хъ люде́хъ, слу́хаючи(х) ябедниковъ[1]

Щò тò пно́ве у васъ е(ст) таки(и) за звы́ча(и)
    же тò ωско(р)бляете слугъ своихъ на(д)звы́ча(и).
А на(и)паче слугъ вѣр[ны](х) и [и]жъ заслуже(н)ныхъ,
    и жа(д)лою мѣр[о]ю в [ч]е(м) не ωд(н)зренъхъ.
Кгды (ж) ме(р)зскимъ ла ве(г) нико(м) вѣру имаете
    а(ж) они лгу(т) яко чи вы и не знаете
На́ве(т) кажѣт(ъ) ты(м) [illegible] дове(д) дово(ж)дати:
    а собѣ того̀ часу всяко розсуждати.
А не мѣли бы слушны(х) доводовъ давати:
    тò зволя(и)те кійми таки(х) частова́ти.
Іжъ бы не смѣли в други(и) разъ того̀ чини́ти:
    да жебы̀ и іному мо(г)ли запрѣти́ти
Прего (ж) прошу̀ ты(х) лгаровъ, нѣgды не слуша(и)те:
    да дубовые по́че(ст)ки таки(м) дава(и)те.

---

[1] На полі проти цього є ри[с]а помітка, зроблена чорнилом: N.B.

111. Ω свѣдѣтелехъ неправдивы(х): зблаща пу(д)суды при(и)муюч(и)х: и ло(ж)но свѣдѣтє(л)ствуючи(х) // 69

Свѣдѣтели ло(ж)ные тое собѣ зна(и)те:
хочъ мало на су(д) бжи(и) ко(г)да вспамята(и)те.
Же то васъ за неправду буде(т) бгъ судити:
и памя(т) вшу з(ъ) свѣта може(т) скоренити.
Роди(т) бо ва(м) неправда тѣлесную згибе(л):
и дшевну наноси(т) вто(ж) ва(м) же погибє(л).
Пре҆то и мзды за тое собѣ не при(и)му(и)те:
да по справе(д)ливости ю(ж) свѣдѣтє(л)ству(и)те[1]. // 69 зв.

112. Ω(т) где же починаєт(ъ)сѧ ω че(р)нцахъ и о хотящы(х) в че(р)нечество

Ƶ давны(х) часо(в) свѣтовы(и) лю(д) то повѣдаетъ:
же никого че(р)наѧ рыза не спасаетъ.
І в че(р)нцахъ єсли та(к) же из(ъ)хочетъ грѣшити:
то да(и) г(с)ди жебы дшѣ не з(ъ)губити.
І бѣлаѧ рыза такожъ не погубляєтъ:
ежели хто добрыѧ дѣла о(т)правляєтъ.
Ты(л)ко то кожды(м) на грѣхъ покута бываетъ:
а не треба єѧ хто не согрѣшаєтъ.
А що за(с) ω че(р)нецко(м) ткне(т)сѧ тежъ закону:
о котро(мъ) несвѣдомо свѣцкому всякому.
Бо гды (б) вѣда(л) что єму в че(р)нца(х) буде(т) случа(т):
нѣгды (б) пу(д) прысягою не хотѣлъ пострыга(т).
І навяза(в)ши (б) на сѧ каме(н) в(ъ) воду втопи(л):
нежели (б) на вѣчную ско(р)бъ в(ъ) че(р)нецтво вступи(л).
// 70
Бо пра(в)да то же в че(р)нцахъ вѣчнаѧ невола:
а свѣцки(мъ) во всѣхъ речахъ сове(р)шеннаѧ вола.
І свѣцкимъ здаетсѧ то(и) чи(н) за хлѣбъ пшеничны(и):
а пострыгши(с) позна(в)ши да(л) бы и ƶа житны(и).
А поневажъ свѣцки(и) господа(р) во все(м) воленъ
в свое(м) добро(м): а че(р)нецъ ю(ж) ни в че(мъ) не волєнъ

[1] Сторінка не до кінця дописана. Вільної більше половини. На віль[ному] місці іншим почерком приписано: *Свѣдители ло(ж)ни тое собѣ знаите в на[...] сме(р)тъ всегда помятаите*. Нижче розгонистим почерком написано: *Ш[...] скаго*. Ще нижче на вільному місці хтось вправлявся в діленні чисел.

І че(р)нецтво не ты(л)ко млады(х) в чи(н) сво(и) в(ъ)водитъ:
а̀ле часо(м) му(д)ры(х) и старыхъ в то(н) заво́дитъ.
Прето всѣ свѣтовые люде ка(н)те(с) на на́съ:
прошу я(к) на(и)поко(р)нѣ(и) о то(м) дѣлѣ всѣхъ ва́съ.
Една(к) хто себѣ того ꙁакону жела́етъ:
г(с)дь бг̃ъ емꙋ̀ на то неха(и) пома́гаетъ.
Ты(л)ко вступи(в)ши треба тое износи́ти:
до(л)женъ без(ъ)превъ о тое г(с)да проси́ти.
Пише(т) же о томъ чинꙋ̀ сове(р)шенъ дозна́вецъ:
и на(д) всѣхъ в не(мъ) стр(д)лцевъ бѣднѣ(и)ши(и) стр(д)ленъ
И па́ки же пре(ж)нее слово повторя́ю:
ла́ска(м) вши(мъ) о то(м) же чинꙋ̀ пре(д)лага́ю. /, 70 зв.
Смѣючи мо́ви(т), же хо(ч) хто бувъ своявo(л)никъ:
а якъ вступи(т) в че(р)нецтво то буде(т) нево́лникъ.
Ізъ басу(р)мански(х) цево(л) свобо́дны быва́ю(т):
а з(ъ) че(р)нецтва до сме(р)ти(и) не ѡсвобожа́ютъ.
Ты(л)ко жъ кгды̀ хоче(т), неха(и) здра(в) в чи(н) то(и) вступае(т)·
охо́чого не вия(т) бг̃ъ неха(и) помага́етъ.
Я́ о то(м) дѣлѣ ему не перебива́ю:
ле(ч) ви́дячи воздержно(ст) его̀ поража́ю.
А не возде(р)жныхъ могꙋ̀ о(т) того̀ впиняти:
и якъ мощно до того и(х) не допущати.
Бо неіскусные часо(м) чи(н) то(и) пове(р)гаютъ:
и по пове(р)жени цѣль погиба́ютъ.
І дале́ко лѣпшъ чину того не при(ь)мати:
нѣжъ приня(в)ши скину(в)ши бг̃у нарута́ти.
І да(и) бж̃е принявшы(мъ) в чистости хова́ти.
а ꙁа тру(д) ꙁако(н)ны(и) мзду о(т) тебе прийня́ти.
І побожныхъ інокъ в Ро(с)[1] нину помножи̂:
и в ны(х) навѣки себѣ хвалу ты умножи̂. // 71
І писавшаго сіе такожъ не забу́ди.
но я́ко творецъ г(с)дь премл(с)ти(в) буди.

113. Ѡ гл̃голющы(х) я́ко повѣдае інокомъ не требѣ жа́дны(х) мѣти стяжа́ни(и)

Было̀ то не́ꙁды(с) че(р)нца́мъ нищо не надо́бно:
а тепе(р) все потреба тако(ж)де подобно.

[1] У В. Перетца *вро(с)* з відзначенням, що так у рукопису. Див. «Вірші ієром. Климентія...», стор. 61.

Бо и че(р)нцевѣ та(к)же хоче(т)сѧ що мѣти:
хоча(и) то и не жона в него и не дѣти.
Една(к) и че(р)нцу весы(л)но голому ходити:
ты(л)ко я(к) нѣтъ ничого мусѣ(т) хочъ просити.
Бо че(р)нцовъ голы(х) зову(т) опяками болшъ.
або недно(т)ливыми то еще и на(и)горшъ.
Мовя(т) же нела(р)мо то(и) ничого не маетъ:
а бѣдному нѣгде взя(т), о(н) того не знаетъ.
Кгды (ж) в ми(с)ырях(х) ве(л)ми не часто даваютъ
одежду: а запасные лѣпше(и) сѧ маютъ. // 71 зв.
Убогіе че(р)нцѣ хочъ бо(л)ше(и) и працуютъ:
ты(л)ко жъ вбоги(х) и та(м) не ба(р)зо шанують.
А маючи(и) якъ и вмре(т) лучше(и) поминаютъ:
а нише(т)ны(х) в скоры(и) часъ и забомнаютъ.
І якъ свѣцки(м), не добро: на свѣтѣ голышамъ:
та(к) же то и че(р)нцамъ сирота(м) побѣдашамъ.
І голь.(х) и прышелцовъ часомъ не при(и)маютъ:
хо(ч) бы и ремесни(к) бувъ, прочъ высылаютъ.

І такъ милы(и) бже, всѣмъ убогимъ не добро:
а ко(т)ры(и) много всего мѣетъ тому добро.

І блженъ и преблже(н) то(и) в тепере(н)шни(и) вѣкъ:
що мѣетъ чего ко(л)векъ дово(л)но члвѣкъ.
[Бо и в лекція(х) пишу(т), хто бога(т) то(и) всѣмъ братъ,
а хто ничого не мае(т), того нихто не знаетъ][1].
Прето ко(т)ры(и) на че(р)нцо(в) бѣдны(х) вбогихъ дивитъ:
то неха(и) мл(с)тыню даетъ добре вчинитъ.

А ты бже и че(р)нцовъ вбогихъ не опуша(и):
а творящы(м) ялму(ж)ны стокро(т) на орожа(и). // 72

114. Ѡ іноцехъ [насъ ю(ж)][2] последныхъ те(р)пящыхъ безвинне и по винѣ премногіа sѣлѧ напасти и ско(р)бы и гоненіа и оклеветаніа и ненависти, и всяческіи озлобленіа

Стые оцы негды(с) тое глголали:
време(н) своихъ на зе(м)ли и то написали.
Буду(т) мовя(т) на інокъ многи гоненіа
пре(з) котрые доступя(т) развѣ спсеніа.

[1] Квадратні дужки поставлені червоним чорнилом
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

I аще праве ско(р)бы прете(р)пять и бѣды:
    з(ъ)бавлени обрящу(т)ся о(т) вѣчная бѣды.

I паче нась пре(д) бгомъ буду(т) похвале(н)ны:
    и по сме(р)техъ и(х) зѣло зостану(т) спсе(н)ны.

Уже жъ словамъ о(т)чески(мъ) е(ст) все спо(л)нение
    и за те(р)пеніе да(и) бже спсеніе.

I самъ то(к)мо г(с)ди виждъ наши печали:
    ко(т)рые на(мъ) дѣю(т)ся бе(з)речъ ю(ж) немалы.

I дару(и) спсителю на(мъ) гыя зносити:
    быхмо мо(г)ли у тебе живо(т) получити // 72 зв

115. Ω безженномъ житіи іноческомъ

Свобо(д) інокъ ω(т) жены и дѣте(и) повѣдаетъ:
    еднакъ ну(ж)да же свое(и) господынѣ не маетъ.
А хо(ч) и всего та(к)же ины(и) много можетъ мѣт(ъ):
    а в то(и) речи едно то мусѣтъ бѣдны(и) те(р)пѣт(ь).
А що мовя(т) не жонѣ и не дѣтямъ збырати:
    а если бы мѣвъ жону тако(ж) бы мо(г)лъ з(ъ)пра(в)ляти.
Але желити(с) законъ то(и) не повелѣваетъ:
    ты(л)ко бе(з) помощницы са(м) еди(н) пребываетъ.
Мѣючи(и) жону то(и) ся і в(ъ) ско(р)бехъ утѣшаетъ.
    а че(р)нца бѣдно(г)[о] бгъ ты(ъ)ко неха(и) потѣшае(т)

116. Ω уединеніи іноческомъ

Кожды(и) інокъ возможе(т) все цѣле призвати:
    же наедынѣ не та(к) ско(р)бно пребывати
А где в(ъ) келіи собо(р) велики(й) пробуваетъ
    та(мъ) ненави(ст) и вра(ж)да часто ся украдае(т). // 73

Рекъ не(д)ы(с) Двид(д), добро братіи в(ъ)купѣ жити:
    а дне(с) и наединѣ ле(д)во мощно прожити.
Една(к) іноку добро то уединеніе:
    в не(мъ) же мощ(ъ)но стяжати ины(мъ) и спсеніе.
Тѣмъ бженъ то(и) которы(и) его себѣ заслужи(т):
    уже бо онъ о реча(х) общы(н)ски(х) мало тужи(т).
I такъ и на(мъ) да(и) бже опое наслѣдити:
    бы(х)мо безско(р)бно тобѣ во(з)мо(г)ли по(с)лужити.

117. Ѡ небезпечно(мъ) жытіи іноческо(мъ) и ми(р)скомъ

Искупующе время днє(с) жытє(л)ствовати:
абы(х)мо я(к) на свѣтѣ мо(г)ли пробувати.
Бо си(х) време(н) на(и)пачє бо(л)ше(и) преслѣдовцовъ:
а нежели яковы(х) добры(х) бл̃готво(р)цовъ.

Ты же г(с)ди всѣхъ на(с) ѡбщы(и) бл̃гот̃ворче:
и предвѣчны(и) нб(с)ны(и) древны(и) чудотво(р)че.
Даждь на(м) в(ъ) мирѣ ми(р)но и без(ъ)печално пожыт(ъ):
и бл̃года(т) и мл(с)ть у тебѣ заслужит(ъ). // 73 зв.

118. Вѣ(р)шы похвалныє [ѡколо пчелъ][1] тру(ж)дающы(мъ)сѧ в пасѣка(х) іноко(м) з(ъ) по(с)лушани(и) ми(с)тырски(х)

Всяко послушаніє жывотъ именуєтъ:
яки(и) же жыво(т), то є(ст) вѣчны(и) знаменуєтъ.
Бо кгды (ж) и Х̃с ѡц̃у послуше(н)ство творилъ:
и до смр̃ти кр(ст)ныѧ уср(д)но то чинилъ.
З ко(т)рого послуше(н)ства намъ всѣмъ по(л)за многа:
же(с)мо примирыхо(м)сѧ тѣмъ до ѡц̃а б̃га.
А яко пчела з розны(х) цвѣто(в) ме(д) збираєтъ:
та(к) и іно(к) правдивы(и) в(ъ) ми(с)ты(р) пріяєтъ.
А любо и нужно(г)[о] часомъ не довлѣєтъ
єдна(к) же о то(м) ско(р)бы велико(и) не мѣєтъ
Надѣєтъ бо сѧ ла(с)ки о(т) ста(р)шыхъ наде(ж)дно:
и по г(с)дѣ б̃зѣ жиєтъ безмятежно.
Ѡсобно же коло пче(л) свято є(ст) труждати:
кгды з того могу(т) в це(р)ко(в) свѣщи встроєвати. // 74
І иная в(ъ) ми(с)ты(р) прибы(л) ты(мъ) бываєтъ:
пачє єгды ко(г)да пчела добрѣ урожаєтъ.
Нєха(и) же и із(ъ) чужы(х) стра(н) в ни(х) кра(и) лѣтають
пчелы: и із(ъ)ѡбылно меду приношають
І да(и) г(с)ди того достато(к) в(ъ) Рос(ъ) нашу:
ку потреба(мъ) це(р)ковнымъ, и на коры(ст) нашу[2]. // 74 зв.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[2] Під цим віршем підведено риску. Під нею написано почерком і...
Ѡ щыротру(ж)дающы(х)сѧ іноце(х) и свѣ(т)ски(х). Ли(ст) ...
Ѡ іноце(х) або те(ж) о че(р)нца(х) смирєнны(х) и горды(х). Лист...

Ѡ(т) здѣ почина́ю(т)са вѣр(ъ)ши ѡ женахъ ро́зны(х), всякого чи́ну и(х). То єсть ѡ добры(х) и о злы́хъ Напро́дъ

119. Ѡ множествѣ женъ: сирѣчъ я́ко болшъ на всвле(н)но(и) обрѣтаєтъса пола жѐнска: неже муже(н)ска

Подобно часты(н) двѣ же(н) зостаєтъ на свѣтѣ:
а ме(н)щы́знъ развѣ трєтє(и) надѣяты(с) мѣти.

А чему (ж) то сиє є(ст) глголеши та́ко·
тоже глю тебѣ же єсть не іна́ко.
Мужіє на воє(н)ныхъ путє(х) помира́ютъ·
а жѐны все(г)да цѣлы в домахъ пробуваю(т).

Єднакъ на(д) жена́ми бгъ да(л) муже(м) ве(р)хъ мѣти:
а імъ не далъ муже(н)ски(х) речи(н) разумѣти. // 75

120. Ѡ злы(х) жена(х), ім(ъ) же нико(г)да̀ не я́ты вѣры

Подобає(т) [illegible]ковы(и) вчинити совѣтъ на(мъ):
же нѣ[illegible] не даяти ни в че(м) вѣры жєна(мъ).
Жєна(м) бо [illegible] ла(г)во та(к) клятву спо(л)ны́ти:
я(к) пря(г)ну[illegible]ому часо(м) воды́ са напи́ти
Прє[illegible]а́це [illegible] моц(ъ)но ѕвѣзды з(ъ) нєба брала:
або тє(ж) прє(д) собою землю поядáла.
То уже да не буде(т) о́ны(мъ) вѣра данна·
хо(ч) бы и прєкраснаѧ она была ла(н)на.

Бо и Ада(м) прє(з) жєну̀ ласки бжо(и) о(т)палъ:
и вве(с) ми(р) на вѣки бы(л) смє(р)тно(и) кля(т)вѣ о(т)да(л).
І и́ныє многіє чре(з) женъ погибоша:
и ето(ж) навѣки ла(с)ки бжо(и) о(т)падо́ша
Тъмъ и паки злы(м) жєна(м) вѣры не дава(и)тє:
и себе ку́пно с ними да не погубля(н)тє

[illegible] невола[illegible](х)ны(и) и [illegible] іноко(м), я̀ко трєбѣ ѡ(т) ми(р)-
ск[illegible], р[illegible]ствова(т) во всемъ. Ли(ст) [illegible]
[illegible] о[illegible] [illegible] [illegible](с)комъ. я̀ко гдѣ злы(и) сочите[illegible]
бывае(т) в [illegible], [illegible] во все(м) па́кости творитъ Ли(ст) [illegible]
Ѡ входя́щы(х) інокі́ня(х) [illegible] [illegible](р). Ли(ст) [illegible] же [illegible].
Ѡ [illegible](х)ся [illegible](р)ница(х), по мѣсто(х) и по школа(х), и по ко(р)че[illegible]
ны(х) [illegible] ли(ст) ли, назадъ.

4 2234

Права и жена женѣ єсть не равна:
якъ в нашо(м) нынѣ вѣку також де и zд'івна. // 75 зв.
І аще бы и мти единакъ тая жъ жена:
і пре(з) мте(р) бывае(т) ско(р)бь и грѣху вина.
А поневажъ о(т) женъ и сты(м) ско(р)бы бывали:
ко(г)да еще на земли себѣ пробували.
Далеко ба(р)зѣ(и) о(т) нихъ пáко(ст) намъ немощны(мъ):
нежели óны(м) давны(мъ) сты(мъ) блгомóщны(м).
Тeды кгды (б) хто ре(к), створи(л) бгъ на згйбе(л) рóду
лю(д)скому жены но нѣ(ст), ле(ч) для чиста плóду.
Сохраня(и) же насъ бже о(т) тѣхъ нечистóтъ:
да не втраты(мъ) нб(с)ны(х) твои(х) себѣ красóтъ.
Але чисты ч(с)тому бгу тебѣ явымъ:
и ца(р)ствіе вѣчное з(ъ) стыми наслѣдимъ.

12.. Ѡ жена(х) неплóдны(х),
або те(ж) безъ)плóдны(х)

Повѣждь мнѣ чему жены мнóги е(ст) непло(д)ны:
любо то и о(т) муже(и) свои(х) не свободны.
Не вѣмъ о то(м), тоько мню же то(г)[о] не годны
дара в(ъ) бга пріяти: и тако без(ъ)плодны // 76
Zостаютъ: яко древо не імущо плóду:
не на радо(ст) праве імъ самы(мъ) и іхъ роду.
Непло(д)на и стаа негды(с) была Áнна:
о(т) ко(т)рои родиласа прч(с)таа пáнна.
Егда ўбо млиса бгъ да(р) е(и) тотъ дадѣ:
а поро(ж)дши ему жъ в да(р) óную приведе.
Трылѣтную в(ъ) це(р)ковъ тую о(т)роковицу:
на(д) всѣхъ двъ че(ст)нѣ(и)шую стую двицу.
Тако бо бгъ мляще(и)са Анны услышáлъ:
же в(ъ) престарѣлыхъ лѣте(х) стъ пло(д) е(и) даровалъ.
Да і дне(с) непло(д)ныа нéхъ бга блгаютъ:
если ко(т)рые плодо(в) чре(в)ныхъ си желаютъ.
А бгъ яко гото(в) кáющымс(ъ) грѣхи прощати:
та(к) и мля́щы(м)са что ко(л)векъ може(т) дáти.

Тѣмъ неплодныѧ особъ бгу млѣтесѧ:
вде(н) и вноши и на всякъ часъ не лѣнѣтесѧ.

А Хс спо(л)нитъ вши тые желанія:
пошле(т) ва(м) таковые всѣмъ дарованія. // 76 зв.

Ѡтожъ жены лѣка(р)ство вамъ се пре(д)лагаю:
и при(и)мати ва(мъ) то(и) да(р) ѡ(т) бга пріяю.

Анѣ зѣл[illegible](и) анѣ бабъ на то не вжыва(и)те:
и ины(х) z боку речи(и) сѧ выстерѣга(и)те.

Ты(л)ко г(с)да бга ѡ тое впраша(и)те:
и та(к) здоровы дѣти на свѣтѣ ража(и)те.

122. Ѡ вдовственны(х) женахъ

Жывущыѧ в(ъ) чистости че(ст)ныѧ вдовицы
обрящу(т)сѧ пре(д) бго(м), я(к) чистыѧ дівицы.

І суди(л) бы(х) на(д) двицъ и(х) че(ст)[illegible] и(х) паче:
звлаща здравы(х) [illegible], то е(ст) млады(х) на(и)наче.

Дѣвы бо пло(т)ски(х) грѣхо(в) себѣ не позна[illegible]:
а они и позна[illegible], чисто(с)т zахова[illegible].

І не дивно без(ъ) того стары(мъ) вдова(м) быти
а младымъ тру(д)но мовя(т) без того прожити. // 77

Еднакъ же в(ъ) страсти пло(т)ско(и) не [illegible]мага́ютъ
и те(ж) мысле(и) [illegible]рѣхов[illegible](х) жадны(х) не при(и)маютъ

І та(к) безму(ж)но живутъ бгъ е(х)ъ сохраняетъ.
и пада(т) в грѣхи [illegible] не попущаетъ.

Да(и) же боже и вдовамъ [illegible] те(р)пение:
ту(т) нагороду [illegible] а(т) дн[illegible] м) сп(с)ние.

123. Ѡ желахъ и ѡ дѣвицахъ, и ѡ писме(н)[illegible] че(р)[illegible]цахъ

Да(р)мо сѧ ве[illegible](т) [illegible](н)ськъ пол(л) зв[illegible] [illegible] писмо учит[illegible]
могла бъ це(р)ковь и без [illegible] пи(с)ма обходити

Бо то(ль)мо то мужем [illegible] бгъ не[illegible]зпотребно.
а им здаетсѧ яко бы и не потребно.

Жена [illegible] мужем(м) просты(мъ) погоржаетъ
и якъ простака [illegible] того [illegible]

Ѻбше(м) бо праве женамъ пи(с)мо не[illegible]
то(л)ко оно [illegible] потребно [illegible]

А жена(мъ) якъ пятого ко́леса такъ треба:
а мужемъ всяки(мъ) всюда на все̑ то́ потреба. // 77 зв
Една(к) ко(т)ро(и) хоче(т)сѧ пи(с)ма̀ научити(с):
неха(и) у́читъ же(б) вмѣла лѣпшъ б҃гу м҃лити(с).

124. Ω пре(л)щенія(х) же(н)скихъ,
и о мужескихъ пристрастія(х) до же(н):
з(ъ)вла́ща до чу́жды(х)

Ω коли́ки(х) зо(л) жены виновны быва́ю(т):
гды пре(л)ще(н)ми своими вѣчны(х) бл҃гъ лиша́ю(т).
Де(ст) бо безсту(д)ныхъ же(н), го(р)шъ праве о(т) трути(з)ны:
же часо(м) згонитъ кого̀ из(ъ) власно(и) о(т)чи́зны.
Кто бо бывае(т) до ны(х) страстію побѣжденъ:
то(и) не скоро вѧ(т) буде(т) о(т) тоѧ свобожде́нъ.
Бо із(ъ) ума̀ не буде(т) ему то сходити:
абы пре(л)стившисѧ мо(г)лъ в ты(х) грѣха(х) пожи́ти.
А живущи все о то(м) начнетъ помята́ти,
а о спсе(н)ныхъ дѣлахъ ани помышля́ти.
Насъ же ухова(и) Хр(с)те о(т) тоеѧ стра́сти:
абы(х)мо не мѣли зло́и за тое напасти. // 78

125. Ω те(р)пе́ніи же́нстѣмъ, ка́ко в зымѣ студе́ности(и) не боятъсѧ;
ко(г)да̀ во вре́мѧ лю́тыхъ мразовъ
на рѣкахъ хусты перу́тъ

Подобно пекельная горячо(ст) в же(н)скомъ тѣли:
дозна(н)на о то(мъ) правда в(ъ) люде(и) самы́ми дѣлы.
А ко(т)рые жъ повѣждъ мнѣ люде того̀ дозна́ли:
ты́е, ко(т)рые себѣ были жены поня́ли.
А кро(м) поня́т(ъ)ѧ, нѣ(ст) ли мощно того̀ дозна́ти:
не увѣ(ст) не понявши(и), да(и) б҃же и не знати.
А ко(т)ры(и) хо(ч) познаетъ то(и) зѣло согрѣшаетъ:
великаѧ бо вѣмъ в то(м) дѣле та(и)на бываетъ.
А что (ж) то е(ст) за та(и)на, не бывае(т) ли я́вна:
бо безже́нны(х) за то̀ караютъ зда́вна.
А якие (ж) за тую речъ ка(р)ности бываютъ:
ты́е, же часо(мъ), за то̀ здоровѧ умаля́ютъ.

Ѡ понєва(ж) та(к) и мнѣ жъ греба женꙋ поня́ти:
жєбы(м) мо(г)лъ нєво(з)бра́нно тоє(и) та(и)ны до(з)нати.
I б҃же тєбѣ свою жонꙋ поня́т(ъ) поможи̇:
и чада побожныа о(т) неа вамъ умножи̇. // 78 зв.

126. Ѡ раждающы(х)са мл(д)нцахъ ѡ(т) нєчисты(х) ло́жє(и)

Многіа часомъ же́ны раждаютъ ѡ(т)ро́ковъ:
о(т) нєчисты(х) грѣховны(х) и блудны(х) поро́ковъ.
Еднакъ ю(ж) може(т) са нарєщиса ма́ти:
ко(т)ро́є уроди́ла своєму дытя́ти
А хоча(и) и нє хотя мусѣла вродити:
то́є мусѣмъ мы тако(ж) цѣлє окр(с)тити.
Кгды (ж) мате(р)няго грѣха о(т)рочȁ нє знаєтъ:
и о(т)ню(д) жа(д)но(и) вины в то(м) дѣлє нє маєтъ.
Ты(л)ко окаян(н)наа о́наа то ма́ти:
му́сить єдно за тоє яко(с) о(т)бува́ти.
Да и матєры мє(н)ши(и) грѣхъ за тоє будєтъ:
єжєли уважывши о(т)рочȁ нє згубить
А єжєли бы мѣла дытя zагубити:
то го(д)но (б) є(и) кариєстя сто разъ приложи́ти.
Zа то́є, жє удвоє уже согрѣшила:
і на(и)го(р)шє(к) (с)да б҃га прогнѣвила.
I мовя(т) о родычахъ, якъ они яковы.
жє яко бы и дѣти буду(т) жє таковы. // 79
Ты(л)ко жъ дѣти в родыче(в) нѣгды нє вдаю(т)са:
або го(р)шыє іли лучшыє вдаю(т)са.
А бываю(т) жє часомъ из(ъ) банка(р)товъ люде,
єсли вроди(т)са щасливъ и побожны(мъ) будє.
Ты жє б҃жє и грѣшны(х) въ грѣхахъ нє погуби̇:
лечъ ка́ющы(м)са м(л)сть свою усугуби̇.

127. Ѡ б҃гомє(р)зскихъ баба(х) шєпотни́цахъ, и о проклятыхъ чаро(в)ницахъ, и о д҃шєпогибє(л)ны(х) и́хъ ворожкахъ

Котры(и) ч҃лкъ о(г) бабъ ворожокъ трєбуєтъ:
то(и) писани(и) с҃ты(х) вве(с) зако(н) прє(ч) ницꙋ́єтъ.
Нє вєли(т) бо г(с)дь б҃гъ баба(м) вѣровати:
алє вєли(т) всѣмъ вѣрны(мъ) на сєбє впова́ти.

А воро(ж)ка лже(т), бо гды жъ не може(т) вгада́ти:
хо(ч) сѧ зволи(т) и дшу врату̑ ƶаписати.
І всякаѧ воро(ж)ка з бѣсомъ накладаетъ:
и уставично єдинъ поми(с)лъ з ны(мъ) гадаетъ.
А хто (б) з(ъ)мови(л) на свѣтѣ же то е(ст) неправда:
буде(т) того судити пре(д)вѣчнаѧ правда. // 79 зв.
І баба з(ъ) хлопце(мъ) и бѣсъ, в(ъ) едно(м) цеху̑ хо́ди(т):
поневажъ з(ъ) ты(х) гре(х) пе(р)сонъ всѐ зло́е похо́ди(т).
Бабы и блу(д) хотящы(мъ) всѣмъ ходота(и)ствуютъ:
и иные тежъ злые дѣла росправу́ютъ.
І якъ кому ворожа(т) выворожатъ с калы́тки:
бода(и) и(х) пекелные дябли рвали ƶа лы́тки.
А вгадати бестии нѣгды не вгада́ютъ:
ты(л)ко многи(х) на́ свѣтѣ люде(и) ошукива́ютъ.
І на погибе(л) собѣ вѣчную плату берутъ:
поку(л) и(х) таки(х) тые жъ дяблы до пекла попру́тъ.
Ƶачи(мъ) хто (б) вра́зки(м) баба(мъ) изхотѣлъ вѣровати:
то и такого треба (б) о(т) церкви о(т)лучати.

Мы (ж) братие на бга лучше(и) упова(и)мо:
а бабъ ты(х) нечестивы(х) нѣгды не вжыва(и)мо.

128. Ω пля́шущы(х), або те(ж) ω танцу́ючи(х)

Кому̑ уподоби́мъ пля́шущы(х) и пляса́вши(х):
и на позорища(х) где бе(з)сту́дно игра́вшыхъ. // 80
Подобно развѣ о́но(и) плясави́цѣ дре́вно(и):
и нечестиво(и) еи ма́тери и скверно(и).
Которые не гды(с) такъ собѣ поступили:
же на вѣки вѣчные бгу проступи́ли.

Блуды бгоме(р)зскіе пре(з) вве(с) вѣкъ творя́щи:
обличе́ніѧ за то дѣло не те(р)пящи.

Пре(д)те́чу бо стого обез(ъ)глави́ли:
и со Іродомъ жыво(т) сво(и) злѣ погуби́ли.
І пляса́ние то и(м) то́е такъ спра́вило:
же окаянны(х) ца(р)ства вѣчного позбавило.
А кгды (б) не пляса́чіе то (б) того не было.
але все по старому̑ добре и(м) бы было.

Ты(л)ко жъ не восхотѣли сотворити блго:
іжъ бы покаятисѧ дѣяніѧ зла́го.

Аже никого нєха(н) болше(н) нє винуютъ:
ты(л)ко на себѣ и на дѣла свои дывуютъ.
І тепе(р) танцовъ много на свѣтѣ бываетъ:
ко(ж)ды(н) чл҃вѣкъ правду на тое признаєтъ. // 80 зв.
Яко то на ігрыщахъ и на тыхъ позорахъ.
и по ко(р)чемныхъ вездѣ своєволны(х) дворахъ.
І на весе́л(ь)я(х) брачны(х) та(к)же танцы бываютъ:
и многове(р)тимы(мъ) пляса(н)ємъ б҃гу з(ъ)грѣшаю(т).
Мо́щ(ь)но (б) браку зако(н)ну обы(и)ти без того:
имє(н)но бє(з) плясан(ь)я того проклятого.
А то zара(з) о(т)гоня(т) б҃жее бл҃гословенство:
прє(з) диепагу(б)ное танєчное шалєнство.
Zачимъ добро бъ пересла(т) таковы(х) звычаєвъ:
а хо(ч) бы и ты(х) злыхъ якихъ обычаєвъ.
Жє(б) іродіядыно(и) части не о(т)рымали:
але дабы вѣчное цр(ст)во наслѣдовали.

129. Ω жєна(х) в ко(р)чемница(х) в(ъ) градѣхъ,
а на(и)паче где в поля(х)
в ко(р)чемны(х) гостинница(х)
блудно жывущыхъ

В вєлико(н) о(т)важности тые жєны бываю(т):
которые в ко(р)чемны(х) двора(х) где пробуваю(т). // 81
Бо правду рекши жє та(мъ) в чистости жити тру(д)но.
ты(л)ко муся(т) за(в)ше в ны(х) обходитися блудно.
І нє то(к)мо из(ъ) єдны(мъ) начне(т) злѣ пребывати:
але тны(т)ся грѣхомъ ты(м) мно(г) наро(д) осквє(р)нята
І лу(ч)шє(и) бы такимъ жєнамъ и на свѣтѣ не быти:
нєже розны(х) мужє(и) тымъ свои(мъ) дѣломъ губити.
А полєва(ж) у ко(р)чмахъ побожно(ст) нє бываєтъ:
ра(з)вѣ бе(з)законіє завше ся умножаєтъ.
І цно(т)ливая жєна не по(и)детъ в корчму и ити:
а не то(к)мо жебы в не(и) тамо хотѣла жити.
Кгды вѣдаю(т) же ко(р)чмы бе(з) того нє бываютъ:
іные до ко(р)чмы бо(л)шъ за ты(мъ) и прихожают.
Не та(к) для напи(т)ку я(к) для тоєи то справы:
ко(т)рые мѣютъ собѣ такие злые нравы.
Вля(т) же мовлю о жена(х) в ко(р)чмахъ пребывающы(х):
и на згибе(л) имъ злую прибы(л) собырающыхъ.
Кому уже такие жены будутъ подобны:
развѣ де(р)жащему и(х) тамо, врагу угодны. // 81 зв.

Поневажъ смѣютъ чинит(ъ) таковое шалѣнство:
в ко(т)ромъ вставычно по́лня(т) на бѣду вшетеченство.
Уже (ж) окая(н)ницы преста(н)те того̀ хлѣба:
жебы не постыгла васъ на(г)ле сме(р)тнаѧ бѣда.
І о(т)ню(д) ю(ж) ты(х) злы(х) дѣлъ по пра(в)дѣ сѧ пока[illegible]:
із(ъ) плаче́мъ всегда бга о проще(н)є блга(и)те.

130. Ѡ женахъ пя(т)ницу пра(з)днȣ́ющыхъ

Каза(л) бы(м) ка́рно(ст)ю вели́кою же́нь кара́ти:
ко(т)рые да(р)мо де(н) то(н) из(ъ)выкли пра(з)днозати.
І не токмо зде же́ны нши, еѧ празднуютъ:
а в Лытвѣ и му(ж)чизны тако(ж) імъ послѣдȣ́ю(т).
Бо в пя(т)ницу о(т) всякихъ робо(т) возде(р)жа́ю(т)сѧ:
а з(ъ) жона́ми и дѣ(т)ми в ко(р)чмахъ упиваю(т)сѧ.
А в(ъ) неделю что хотя(т) все робятъ домово́е:
тако(ж) и в полю дѣло всякое поліово́е.
І подобно за тое бгъ и(х) будетъ кара́ти:
же ва́жа(т)сѧ це(р)ковны(и) zако(н) та(к) разоря́ти. // 82
Мы (ж) православ(в)ные де(н) неде(л)ны(и) почита(и)мо:
а в(ъ) простые пя(т)ницы всяки(м) трудо(м) тру(ж)да[illegible]
Бо мы правосла(в)ными вси єсмы̀ нарече́нны:
и соблю(д)ши зако(н) сво(и) буде(мъ) бго(м) почте(н)ны.

131. Ѡ zаматерѣлы(х) дѣвицахъ

Прилучае(т)сѧ мно́го дорослы(х) дѣвъ вида́т(ъ):
и ты(х) що уже нихто не бере́тъ оглядат(ъ).
Z моло(д)шы(х) не хотѣли лѣть заму(ж) поступова́т(ъ),
для того и не хоче(т) таки(х) нихто̀ и брат(ъ).
А лѣпше(и) бы в звыча(и)ны(х) лѣте(х) женою зоста́т(ъ):
хотѣла (б) тепе(р) в лѣтя(х), да жаде(н) не з(ъ)хоче[illegible]
Уже змови(т) о(т) мене ба́бо о(т)косни́сѧ:
и не ты(л)ко наявѣ, и вво снѣ не сни́сѧ.

---

1 З правого боку на полі проти цього вірша приписано чер[illegible]лом: *Ѡ днѣ пя(т)нично(м) іщи ли(ст) рпа.*

132. Ѡ жена(х) сва(р)ливыхъ, и ꙁлоязычны(х) // 82 зв.

Рекъ Соломо(н), лу(ч)шъ со (л)вóмъ в(ъ) пустини жити:
нежели со женою злóю в домꙋ быти.
Сва(р)лива жена и дне(с) згибе(л) человѣку:
яко же недды(с) бѣста в староda(в)немъ вѣку.
Многи бо то(г)да пре(з) женъ погибóша
мꙋже: что себе н(м) в(ъ) обла(ст) дадóша.
Щасливъ то(н) хто женѣ зло(й) са не подавáетъ
и що я(к) бестии по ребра(х) чáсто давáетъ.
Буде(т) таковы(и) то(л)ко, мѣ(т) ве(р)хъ на(д) женóю:
на(д) злою твáрию и на збы(т) проклятóю.
І пе(в)ная то рéчъ е(ст), же такáѧ проклята:
бо о(т) бга и люде(и) ласка то(и) о(т)нята.
І блгословéніѧ бжого не мáетъ:
бо з(ъ) дія́воло(м) собѣ товары(ст)во мáетъ.
Ꙁвчи(м) бже сохраня(и) са(мъ) дóброго мꙋжа
о(д) тако(й) зло(и) твáры же(б) не по(с)ты(г)ла нꙋжа // 83
Бо лѣпшъ мовя(т) желѣзо у водѣ варити:
неже фѣю личину жену злу учити.
Уже чловѣкъ бѣдны(и) тако(и) не наꙋчитъ
развѣ са(мъ) дія́во(л) гдѣ з(ъ) душею ра(з)лꙋчитъ.
А тепе(р) человѣче мусѣшъ бѣду те(р)пѣти:
и до сме(р)ти з(ъ) такою не буде(ш) до(б)ра мѣти.
І са(м) тѧ неха(и) г(с)дь рачитъ свободити:
а женꙋ твою злую з(ъ) свѣта скоренити.
Тѝ же восхощѝ тое о(т) не(и) пострадáти
за покꙋту: и буде(ш) в небѣ ца(р)ствовати.
Една(к) женѣ свое(н) зло(и) ни в че(м) не хилися:
и на кожды(и) де(н) кие́мъ пáры(т) не лѣнисѧ.
А та(к) певне о(т) бга при(и)мешъ нагорóду.
и полꙋчи(ш) о(т) муки вѣчно(и) себѣ свобóду.

133. Ѡ жена(х) ꙁажывáющы(х) з(ъ)бы(т)не горѣлчаны(и) трꙋно(к): або якóго ко(л)векъ пя́нства

Еслѝ женà з(ъ)бытéчне горѣлку ꙁажывáетъ:
певне тáѧ мужеви вѣры не сохраня́етъ. // 83 зв.
Бо бꙋде(т) чáсто в(ъ) мужа худобу пу(д)крадáти:
и все імѣніе начне(т) згóла расточáти.

І іные навыкне(т) злые дѣла творити:
о котры(х) встыдно е(ст) дѣла(х) и говорити.
Понеже з(ъ) пя(н)ства нѣгды нѣтъ добро(г)[о] ничего:
ежели не престане(т) зано(н)ства проклятого.
Таковаа и мужа в нищету увождаетъ:
потомъ оглядѣвши(с) и сама нищо не мае(т).
Якъ посполите мовя(т) іскра поле з(ъ)паляе(т)·
а послѣ выпале(н)а и сама погибаетъ.
Zачи(мъ) бы лѣпшъ бе(з) жоны та(к) собѣ пробувати:
неже такую шкапу и нещоту де(р)жати
І сохраня(и) г(с)ди ѡ(т) злы(х) женъ человѣковъ
добры(х): пре(з) всѣ и(х) лѣта до самы(х) ко(н)чинъ [illegible]

134. Ω женахъ / дѣте(и) умираючи(х) // [illegible]

Дивна и о томъ б҃же ва(ш) дѣла твоя намъ:
же попущае(ш) з(ъ) дѣте(и) умирати женамъ.
А то подобно ты(л)ко смертна причина
невинно дѣтя о то(м). прышла [illegible] ко(н)чина
Хочь мовять бе(з) приключки не [illegible] смерте-
една(к) и бе(з) приключки [illegible]
Ты(л)ко то же вмре(т) жена та [illegible]
а гды побожно жила то [illegible]
А к тому если з(ъ)може(т) [illegible]
то и в то(н) часъ можно [illegible]
А тѣло хочъ кровію будеть оскве(р)не[illegible]
гды не омыю(т) зе(м)ла очисти(т) [illegible] погре[illegible]
Ω б҃же тво(р)че тоже(с) жалю на(м) [illegible]
же мт҃е(р) о(т) дѣтяти и о(т) насъ [illegible]
Неха(и) бы тое дѣтя сосцами воскор[illegible]
и в(ъ) боя(з)ни то тое(и) [illegible]
А то же(с) не своего часу того дѣтяти
изхотѣлъ родите(л)ку его о(т)[illegible]ти.
Неха(и) бы во вшелякы(х) цнота(х) в[illegible]вала:
и в наука(х) полезныхъ. тебѣ [illegible]
І на хвалу (б) твою [illegible] воскормила:
и на ста(н) назначе(н)ны(и) [illegible]
Аже соизволил еси ты [illegible]
благословенъ же еси(с) [illegible] и так
І в часъ дѣторо[illegible]дени(и) умер[illegible] не [illegible]
с(ъ) ст҃ыми покоищ(х) и(х), и [illegible] Суди.

15. О [illegible] утѣкающой з доброго мужу
от мужа своего
[illegible][1]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible] за [illegible],
[illegible]
[illegible]
[illegible].
А [illegible] можеме [illegible]
[illegible]
[illegible] себѣ [illegible]
[illegible]
[illegible]
а [illegible] монастырскомъ [illegible].
Если прежде хотѣла, [illegible] было свѣтъ
да [illegible] того обѣтъ
А то не [illegible]
и [illegible] позволенія мужняго [illegible].
Бо и [illegible]
и по [illegible] з мужемъ [illegible]
А [illegible] от мужа [illegible]
[illegible] либо [illegible]
Много [illegible]
да [illegible] в [illegible] жити [illegible]
З [illegible]
к мужу [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] до смерти [illegible]
[illegible] мужемъ
[illegible]
А [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] же на свѣтѣ все [illegible]
[illegible]

---

[1] [illegible]
[2] [illegible]

136. Ѡ жена(х) плачущы(х) по умирающы(х) (малы(х))[1] дѣтѧхъ свойхъ

Неслушне то такъ жѐны сотворѧ́ютъ:
    которые ревне по дѣтѧхъ рыдаютъ.
Бо та(к) чинити вѣрнымъ не годи(т)сѧ:
    по ма́ло(м) плака(т) ко(т)рое вме(р)твйт(ь)сѧ.
Абы здоров(ъ)е а ѡ(т)роча будетъ:
    ѧ(к) продо(л)жит(ь)сѧ вѣкъ и преізбу́детъ.
Плач(ь)те по таки(х) що хлѣбъ поядаютъ
    да(р)мо. а в(ъ) млады(х) лѣтехъ умира́ю(т). // 86
Ни мало за хлѣбъ то(и) не ѡ(т)робйвши:
    и за до́гля(д) вшъ нѣтъ не ѡ(т)служи(в)ши.
А малаѧ дытина власне не бывала:
    бо еще до утраты васъ не привожа́ла.
Же в пе(р)вомъ року ха(р)чи не попсуетъ:
    ты(л)ко о(т) пе(р)си(и) ссати потребуетъ.
А вамъ ни знати чего̀ та(к) рыдати:
    же сще(н)ника za ты(мъ) не слышати.
Плачте вы по ты(х). що мру(т) у посро(д)ку вѣку:
    ко(г)да̀ пришло (б) сѧ ты(л)ко жити человѣку.
А по малы(х) и стары(х) дурно не рыда(и)те:
    але бе(з) жалости и(х) ѡ(т) себе пуща(и)те.
Бо писание о іхъ плача(х) такъ дово́ди(т)
    же не бе(з) грѣха тое плачущы(мъ) прихо́дитъ.
Плач(ь)те за грѣхи и ю(ж) того не воскресите:
    анѣ тежъ лежаща(г)[о] уме(р)ша зоставите.
Zачимъ прошу ва(с) же́ны, з(ъ)бытне не рыда(и)те
    и о преставл(ъ)шагося днѣ бг҃а (м)ол(и)те. // 86 зв.

137. Ѡ куховаркахъ, що по мѣста(х) варное продава́ютъ

Не з(ъ)неважае(мъ) ты(х) же(н) що та(к) сѧ справу́ютъ:
    же потравы розные на прода(ж) готуютъ.
Бо вареная ре(ч), якъ в дома(х) zавше треба:
    а голо(д)ному го́стю на(и)паче потреба.
Кгды не може(т) в скоры(и) часъ часо(м) изварити:
    прето звол(и)т собѣ вареного купити
І добрые поря(д)ки індѣ го бываютъ:
    где по города(х) стравы готовы продава́ю(т).

[1] Круглі дужки стоять у рукопису.

А по іны(х) города(х) и хлѣба не зна(н)ти
печено(г)[о]: мусѣть та(к) ѣха(т) або по(н)ти.
А не ты(л)ко же(б) ся мо(г)лъ стравою поживи́т(ь):
да і бе(з) хлѣба по(и)де(г) хо(ч) мусѣть подыви(т).
І зле та(м). же стравами го(с)тямъ не выгожа́ю(т):
а що го(р)ше(н) же і хлѣба не продаваюгь.
Zви́ча(и) то в таки(х) мѣста(х) на́збы(т) не потребны(и):
а где продав ю(т), то всѣмъ бл̃гопотребны(и) // 87
Розмы(и) бы го(ст) мусѣлъ бы в ни(х) хлѣбъ куповати.
и я(к) слу(ш)но платою [illegible] не вкрывжати
Zачи(м) в невыго́дны(х) мѣстахъ бодай ни бувати(ъ)
го(с)тя(мъ): же повылѣвши мусять и пережа́т(ь).
І поѣха(в)ши йхъ звычаю не похвалять:
и в далеко(м) краю похвалою [illegible] прославять.
А то на Вкра́инѣ гу(т) [Малоросс(и)[й]ской]¹ не всѣ мѣста выго(д)ны
же побува(в)ши гость, и [illegible] голоды.
Єжели (ж) у [illegible] е(ст) [illegible] в возѣ:
то я(к) [illegible]
А в [illegible] продаваютъ
хлѣбъ [illegible]
[illegible]
Ажъ гость [illegible]
ко(н)ямъ) [illegible]
А [illegible]
[illegible]
А [illegible]
где [illegible], то [illegible] // 87

І [illegible]
[illegible]

[illegible]
же [illegible]
І [illegible]
же у [illegible]
І чему на(и)бо(л)ший того на свѣтѣ [illegible]
же едно [illegible] оставляетъ.
А [illegible] таковых [illegible]
и мало [illegible] свѣтѣ вырастае(т).

¹ Квадратні дужки стоять у рукопису.

А гды не помрутъ кто з ны(х) двойхъ ста(р)шы(и) бу́де(т):
развѣ го(и) котры(и) ща(ст)ѧ бо(л)шое мѣт(ъ) бу́де(т).
І гды (б) те(ж) ко(т)раѧ в го(л) по двóе раждáла:
тако(и) была (б) о(т) всяки(х) козаковъ похвáла.
А хочъ бы по едномý абы кóждого рóку:
іжъ бы сѧ запáсила на тóе знарóку
А про мене хочъ неха(и) родя(т) и по трóе:
не ты(л)ко по едномý або тежъ по двóе. // 88

139. Ω женa(х) богаты(х) мамки дѣте(м) де(р)жáщы(х):
а своими пе(р)сями дѣте(и) не кормя́щыхъ

Дйвные обы́чаи в богаты(х) же(н) бывáю(т):
же го сáмы сѧ свои(х) власны(х) дѣто(к) цурáю(т).
А гды (б) послѣ бога(т)ства была знóву убóга:
не зго(р)шалася (б) та(к)же дытя(м) свои(мъ) небóга.
І та(к) то я мо(в)лю, бери и(х) б҃жаѧ м҃ти:
я(к) не знаю(т) убóзства не зычу и(м) и знати.

140. Ω жена(х) неωсторóжны(х), присыпля́ючи(х) малы́хъ дѣте(и) свойхъ

І ты́е в розны(х) стрáна(х) пригóды бывáю(т):
же свои(х) малыхъ дѣте(и) жены присыплю́ю(т).
А то пяны(м) м҃тре(мъ) тáѧ ско(р)бъ лучаетъ:
абò з(ъ) неострóжно(с)те(и) йхъ тое ставáетъ.
А часо(м) и без(ъ) пя(н)ства пригóда мнóго мóже:
ты(л)ко и ω(т) такóго грѣха рату(и) йхъ б҃же. // 88 зв.
Прето (ж) неха(и) острóжно(ст) жéны себѣ мáють:
и пу(д) бóко(м) малы(х) дѣте(и) не покладáютъ.
Волю́ сѧ бы великихъ мѣли покладáти:
котры(х) ю(ж) и при бóку не мошно приспáти.
К великому хо(ч) сѧ и опрѣтъ и притысне́тъ:
то велики(и) сѧ про(ч)кнетъ и еи потыснетъ.
Ω(т) не(и) са(м) сѧ дáлѣ(и) до крáю ω(т)сунетъ:
йли еи до стѣны самýю посýнетъ.
Ƶачи(м) жóны о(т) мене́ науки послуша(и)те.
и порáды своеи и мнѣ та(к)же дава(и)те.

111. Ѡ жена(х) мужны(х), и бо(л)ше(я) в дома(х) свои(х) бе(з)ъ муже(и) пробуваю́щыхъ

Мало́го на свѣтѣ таки́хъ женъ бываеt:
    же іна до(л)гъ часъ сама пробува́етъ
У дому́ свое(м): без(ъ) му́жа живущи.
    и вѣру мужу в(ъ)ставычно блюду́щи.
А іна в гречку ска́чеtъ добре без му́жа:
    ажъ послѣ пра́цы іногда неду́жа. // 89
А и при мужу іна то́жъ справу́етъ [1].
    и без(ъ)преста(н)но ты(мъ) хлѣбомъ керу́етъ.
І нѣды никимъ не перебыраеtъ:
    але охо́тно всѣмъ не возбраняеtъ.
Доволно люде(и) голодны(х) конте(н)ту́етъ:
    и контентова(т) изнову обѣцу́етъ.
І́ная (ж) сама голодомъ вмира́етъ:
    и нико́го тежъ и не поживляетъ.
І ни до ко́го обаче(н)а не мае:
    же з голо(д)ного не спогада́е.
Прето (ж) такаа в скупоща(х) не коха(и)са:
    да к(ъ) неиму́щы(м) того хлѣба огляда(и)са [2]. // 89 зв.

Ѡ(т) зде почина ю(т)са вѣ(р)ши особые,
после женъ ѡ мужехъ до́бры(х);
а болшъ ѡ злы(х) ро́зны(х),
якоже и назадѣ положиле(м)
о злы(х) многихъ

112. Ѡ мужехъ оставляющы(х), [сирѣчь
кидающы(х)] [3] свои жены,
и другими женящы(х)са вѣрши
наказателные

Zапамята́ло(ст) и тамъ велика бываеtъ:
    где муж свою власную жону покида́етъ
І если де(р)зне(т) в(ъ) други(и) ра(з) см ожени́ти:
    ѡ я(к) же его буде(т) бгъ благослови́ти.

---

[1] Починаючи з цього рядка, увесь вірш до кінця перекреслено двома лініями навхрест чорним чорнилом.

[2] Третина сторінки не заповнена віршовим текстом. У кінці вірша проведено риску, а нижче червоним чорнилом приписано *Еще лист о женах напредѣ, ли(ст) со*. У В. Перетца помилково сь. Див. «Вірші ієром. Климентія...», стор. 79.

[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Понева(ж) го бгови творять ошука(н)ство:
чере(з) неразсудное своє окаянство. // 90
Але са(мъ) ся неборакъ напро(д) ошукаєтъ:
же з(ъ) бго(м) бу(д)то з(ъ) хлопце(м) жа(р)това(т) дерзає.
По двъ жонѣ мѣт(ь), звича(и) то не хр(с)тия(н)ски(и),
ты(л)ко обе(л) и цѣле та(к) по басу(р)мански(и).
І размѣе(т) же з(ъ) ты(мъ) дѣломъ утайтъся:
але на вве(с) свѣтъ в скору(м) часѣ обличи(т)ся.
І такъ всѣ люде ему начну(т) ся ругати:
же та(к) собѣ важы(л)ся злє поступовати.
І ка(р)ности бжія za то не минаютъ:
и ста(р)шиє часто таки(х) крѣпко караютъ.
А особно до з(ъ)бытне(и) приходятъ утраты:
и до голо(в)нои те(ж) іные из(ь)траты.
А що го(р)шъ, ж з(ъ) жоною тою разлучаютъ:
и до пе(р)вои жони знову приве(р)таютъ.
І крепко о(д) таки(х) ласку о(т)и(и)муютъ:
и до кре(в)ности свое(и) уже ихъ приимуютъ.
І в(ъ) жа(д)ныхъ речахъ вѣрыти не будутъ:
и якъ бе(з)зако(н)ника любити забудутъ. // 90 зв.
З жоною бо пе(р)вою до сме(р)ти жит(ъ) прысягъ,
а забувши стра(х) бжи(и) за другую посягъ
Уже (ж) нехаи з(ъ) пе(р)вою з(ъ)нову пребуваєт,
а о прощенство бга и люде(и) упрашаєтъ.

113. Ω ревнивы(х) мужахъ, котрые о(т)ню(д) своим(и) женам(ы) [в(ъ) ты(х) реча(х)][1] не ймаютъ вѣры

Zвычa(и)ная праве тамъ любо(в) не бываетъ:
где збытечная ревно(ст) в коло пробуваєтъ
Яко то му(ж) на жону бе(з)винне ревнуєтъ:
и для того ба(р)зо злє бѣдны(м) поступуєтъ.
А і са(мъ) свое жы(т)ло всякo провождаєтъ:
що не хто іны(и) ты(л)ко са(м) бгъ его знаетъ.
А осо(б)но гды звелитъ жонѣ шы(н)ковати:
то еще го(р)шъ в то время начне(т) ревновати.
А нащо (ж) было ему и шынкъ заводити:
понева(ж) не вѣрити або не любити // 91

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[illegible] и пре[illegible] [illegible] самы(м) [illegible](ж) буду(т) жону [illegible]
    а ему [illegible] тое то(г)да [illegible] жар[illegible] при(н)ма(ть)
А [illegible] тому ся начнетъ противити
    то ни жа(д)ны(и) до него не по(в)дить и пити.
А т[illegible](к) ревнивче преста(н) уже ревновати
    если хоче(ш) ты(мъ) хлѣбомъ собѣ забавляти.
А [illegible]ва(ж) и тогда будешь ревновати
    то не буде(ш) згола з(ъ) [illegible] пожит[illegible] мати.
А якъ [illegible] собѣ [illegible] перестанешь:
    то великую прибы(л) з(ъ) жоною мѣт[illegible] станешь.
[illegible] правду я тобѣ повѣдаю.
    [illegible] на свѣтѣ [illegible] рѣчи такъже знаю.
І са(м) ты совершенно того можешъ дознати:
    [illegible] собѣ тое та[illegible] могутъ признати.
А [illegible] такъ бе(з)пу́тно не перестерѣга(й):
    да [illegible] и інны(м) речъ такую з[illegible]
А если где на свѣтѣ и жона згрѣшыла:
    една(к) може худо́би му́жне(и) не згубила [illegible] 91 [illegible]
І на [illegible] не мощно правда позволяти.
    але [illegible] треба о(т) [illegible] о(т)вращати

III. О родича(х) неува́жны(х), котрые свои(х) дѣте(й), сочетаваю(т) в яку насилствіи, [то есть з(ъ) примусомъ].

Не [illegible](х) [дѣвицѣ або мл(а)д[illegible] въ[1] между собою созв[illegible] [illegible]

Не добре родители [illegible] поступуютъ
    если [illegible] свои[illegible] [illegible]
Если бо [illegible] не мають любви [illegible]
    буде(т) [illegible] ме(ж)д[illegible] ими разво[illegible]но
І не буду(т) в любвѣ жи(т). мо(в)ило [illegible] вамъ та[illegible]
    чу[illegible]дати[illegible] сами себе а не інако.
Утве(р)жде́нія собѣ не будутъ мѣт(ь) згола:
    жона або му(ж) буде(т) утѣкати з(ъ) двора.
І не буду(т) доброго себѣ быту мѣти.
    хо(ч) и бога́ты буду(т), и приплодя(т) дѣти [illegible] 2
Жона бо побожная любитъ му́жа лагодна:
    о́збле(мъ) [illegible]ливого и богоугодна.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису

Не може(т) бо сѧ тамо вражда помѣщáти:
ежели в добро(и) любвѣ стану(т) жыте(л)ствовати.
Будутъ тые любо(в)но жити досконáле:
и славы зло(и) о(т) люде(и) не будутъ мѣ(т) цáле.
Свояволности собѣ оні не познаютъ:
всякіе разумные лю́де то признáютъ.

Ѡц҃ъ же о дщерѣ то(и) буде(т) сѧ веселит(ъ):
ю́же гды безра(з)судно не схоче(т) потопит(ъ).
І такъ родычи о томъ добре разсужда(и)те
собѣ. Гды сѧ не лю́бя(т) брати(с) не примуша(и)те.
Покидáетъ бо тáѧ жонà своего мужа:
и бѣгае(т) на стрáну, и бываетъ чу́жа.
Zнову (ж) му(ж) свою власну жону покидаетъ:
не зна(т) для чегò, ты(л)ко що лю(б)ві не мáетъ.
Еди(н) собѣ где ко(л)векъ станетъ пробувáти:
ю́ноше(с)ки впя(т) жи(т) лю(б) друго(и) жоны искáти. //
Ва(мъ) же и повторе в томъ родычи поражáю:
слушную науку ва(мъ) пи(с)момъ докладáю.
Е́стъ бо тогò на свѣтѣ всюда ба(р)зо мнóго:
гдѣ покидае(т) мужа иде(т) за другого.
Да впя(т) и другого втожъ жывогò покидáетъ:
а за(и)шéдши далеко блу(д)но сѧ обхо(ж)дáетъ
І вы родителіе в томъ согрѣшáете
же свои(х) дщеры(и) [за ко(г)[о] не хотя(т)] [1] сылою пхá

145. Ѡ человѣку ѡкая(н)номъ то(мъ),
в котро(г)[о] жонà старшаѧ,
а не ѡ́нъ сáмъ мужъ

Хтò такóму глупаку не бу́детъ смѣяти:
и окая(н)ному ему сѧ наругáти.
Же са(м) себе сатанѣ в(ъ) óбла(ст) давáетъ:
понева(ж) жонѣ свое(и) во все(м) сѧ схылáетъ.
Не годе(н) таки(и) глупакъ о(т) люде(и) чтн҃(и)ности:
áле насмѣви(с)ка: а о(т) бг҃а ка(р)ности. // 93
І певне буде(т) крѣпко бг҃ъ тогò карáти:
же зло(и) жоны я(к) шкáпы не вмѣе(т) [на у(з)дѣ] [1] де(р)жáти.
Ото (ж) тобѣ глупáче нау́ку давáю,
абы(с) ребра крушы(л) зло(и) жонѣ, поражáю.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А ежели пораду мою запехаешь:
не мине(т) тѧ велика бѣда самъ дознаешъ.
Бо на здоровье твое жона твоѧ ватуетъ:
а чего и не знае(ш), сме(р)ть тебѣ готуетъ.
Пити и ѣсти тобѣ потравы даваетъ:
а часо(м) и труты(з)ну тобѣ жъ зготовляетъ.
А та(к) окая(н)ниче напро(д) са(м) не куша(и):
неха(и) жона пие(т) пе(р)шъ и я(ст), мене слуха(и).
А ѕды (б) сама напере(д) скушати не мѣла:
то го(р)шкомъ або киемъ косни(с) ей тѣла.
Або цу(р)кою скруты е(и) руки и ноги:
жебы не перелѣзла и чре(з) два пороги.
Або звяза(в)ши посади к(ъ) гарячо(и) печи:
що(б) припе(к)лисѧ ему(и) шатанские плечи. // 93 зв.
А не мѣлъ бы(с) та(к) я(к) тѧ учу частовати:
буде(ш) до сме(р)ти свое(и) люте погибати.
І хто ко(л)векъ ста(р)шую жону в себе маетъ:
то неха(и) ста(р)шынство обухо(м) о(т)гоняетъ.
А не будетъ ста(р)шынства о(т) не(и) о(т)гоняти:
не буде(т) его нѣгды бгъ бл(с)ловляти.
А хто ста(р)шынства жонѣ свое(и) не попущаетъ:
да киемъ часто дае(т), бгъ то(г)[о] похваляе(т).
І такъ окалниче тобѣ поражат(ъ) мушу:
чини та(к) спсе(ш) свою и жоны зло(и) душу.

146. Ѡ люде(х) ты(х) неслушне чинячихъ,
ко(т)рые женя(т)сѧ и посягаю(т)
не в равно(с)ти лѣтъ будучи:
то е(ст) імен(н)но, же часо(м)
буде(т) му(ж) ста(р) а жона ве(л)ми молода:
або жона ве(л)ми стара,
а му(ж) назбы(т) моло(д),
а та(к) ме(ж) таковыми болшъ
житіѧ зло(г)[о], неже добро(г)[о]
того ради // 94

Много того видаемъ между хр(с)тіяны:
ко(т)рые о(т)ню(д) го(д)ны великои наганы.
Ѕа що: за тое, же беру(т) молоды(х) старые:
а за стары(х) дѣдовъ иду(т) жоны молодые.
А такъ не добре же му(ж) ста(р) а жона млода:
бывае(т) меж(ъ) такими велика незгода.

А хоча(н) му(ж) мло(д) и а жона єму̂ ста́ра:
злая и та(м) ре(ч) є(ст), и не бывае(т) похва́ла.
І бл҃гословѥ(н)ство бж҃іе о(т)бѣга́єтъ:
а не́нави(ст) и вражда в(ъ) до(м) то(н) сѧ всел́яетъ.
Zачи(м) то нѣгды в дому то(м) добра не бу́детъ:
гды меж собою жити гдѣ неровнѧ бу́детъ.
Бо и посполите о то(м) такъ повѣдаютъ:
бг҃ъ тому да(в) хто̀ ровню понявъ при(з)наваю(т).
Прето о(т) таки(х) бра́ковъ хр(с)тія(н) храни̂ бж҃е:
бо ве(л)ми̂ неприли(ч)но то є(ст) и него́же.
А дару(и) в ровны(х) лѣтя(х) браки при(и)мова́ти:
и бл(с)венїє о(т) тебє ѡ(т)бирати.
Да бу́ду(т) таковые жи(т) в любвѣ сове(р)шенно(и):
и пребуду(т) пре(з) помощъ твою̀ в(ъ) по(л)зѣ дш҃евно(и). //94 зв.

147. Ѡ иновѣрной єдно́й пе(р)со́нѣ
ме(ж)ду му́же(мъ) и жено́ю:
то є(ст) [наприкла(д)] [1] кгды бывае(т) часо(м)
мужъ ляхъ а жена̀ бл҃гоч(с)ти̂вая;
або жена неблгоч(с)ти̂ваѧ
а му(ж) бл҃гоч(с)ти̂вы(и), а хоча(н)
и обое бл҃гоч(с)ти̂вые да не є(д)ныхъ люде(и):
сы́рѣчъ му(ж) буде(т) моска(л)
або литви́нъ або̀ бо(н)ко або ц...га(л),
іли ге(ж) з(ъ) жы́да перехры(ст),
или за(с) жона̀ таковы(х) люде(и),
а ѡ(н) правдивы(и) руснакъ
козакъ украйнецъ поро́ды малоро(с)сі(и)ско(м)

Не ма(ш) лу́чшего жи(т)ла̀ в малже(н)ствѣ на свѣтѣ:
якъ єдиновѣрную жону̀ собѣ мѣти.
Бо гды̀ єди́но будетъ неєдиновѣрно:
то бывае(т) другому болше(и) и невѣ́рно.
Же єдно̀ єдному вѣмъ може(т) доса(ж)да́ти.
и вшелякую распру о то́мъ справова́ти.
Zовущы геретыко́мъ а не правосла́внымъ:
або тежъ нечестивы(м) и о́бе(л) ѕлославны(мъ).

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А та(к) не жи́етъ та́мо любовь сове(р)шенна:
  а́ле совe(р)шенно зостанетъ развраще(н)на. // 95
І понева́жъ тое та́къ на свѣтѣ веде(т)сѧ
  да(р)мо з не едновѣ(р)цымъ што бере(т)сѧ.
Тое (ж) е(ст) гды не едны(х) и люде(и) поро́ды:
  не мѣютъ и такіи ме(ж) собою зго́ды.
Же то власне пороса з(ъ) вовко(м) пробуваетъ:
  а жалости и ско(р)бы щоде(н) прибавляетъ.
Zачи́мъ то подобаетъ люде(м) хр(с)тіянски(мъ):
  не мѣт(ъ) при́чты к(ъ) душа(м) иноподны(м) и пога(н)ски(мъ).
А те братесѧ з(ъ) такимь я(к) само ко(т)ро́е:
  да не буде(т) ме(ж)(ъ) ними житіе лихое.
А хто добры(и) куси(в)сѧ инородное взят(ъ):
  неха(и) бг҃ рачи(т) жит(т)я доброе даровать.
Жебы ап(ст)лские в(ъ)полнили(с) словеса:
  пре(з) неизреченные бжие чудеса.
Спас(ет)(ь)сѧ муж(ь) [illegible] невѣре(н) о жене [illegible] вѣр[illegible]
  и жена невѣрна [illegible] мужѣ вѣрнѣ.

118. Ω ро[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ма́лы(х) [illegible] // [illegible]

Роди[illegible] и тое [illegible]
  але [illegible]
Кгды [illegible]
  в(ъ) [illegible]
А в [illegible]
  [illegible] бг҃ [illegible]
Бо недорослы(х) [illegible]
  з малая [illegible]
[illegible]
  [illegible] не [illegible]
Часомъ [illegible]
  [illegible]
А [illegible]
  [illegible]
А та(к) [illegible] треба ма́лы(х) [illegible]
  не [illegible] заробит(ъ) хлѣба [illegible]

Кро(м) за готовымъ хлѣбомъ буду(т) пх(д)ростати:
  пок(л) навча(т)сѧ та(к) я(к) люде работати. // 96
А то вѣмъ в Ли(т)вѣ малы(х) же́ня(т) зле справу́ют:
  що несмыслє(н)ны(мъ) дѣтя(м) свѣтъ ты(л)ко завязу́ю(т).
В ше(ст)надцати(х) лѣть слушно мл(д)нца женйти:
  а двйцу в трына(д)ця(т) інакъ не чинйти.
І таки(х) еще (б) вво́ди(т) в то(и) чинъ не подоба́ло:
  да на іны(и) часъ до лѣтъ слушны(х) о(т)клада́ло.
А слушно(ст) лѣтъ в двадца(т) ро(к) ожєнйти сна:
  о(т) ко(т)рого може(т) бы(т) в рокъ и дытйна.
А дщє(р) присто(и)по заму(ж) в(ъ) єі лѣтъ дава́ти:
  то мо(ж)на рє(ч) до року и матє(р)ю ста́ти.
А малые ки(л)ко рокъ гибѣю(т) [1] бє(з) приплóдку:
  я(к) вѣтвы недости(г)лы(х) óвощны(х) дрє(в) в(ъ) ѡгоро(д)ку.
Zачи(м) всяку рє(ч) в сво(и) ча(с) потрєбно встройти:
  то са(мъ) бгъ да і люде буду(т) похвалйти.
І я́ на такýю слушно(ст) раду дава́ю:
  а що зганилє(мъ) же малы(х) жєните, проще(н)ства впраша(ю).
// 9, 33

149. Ѡ женя́щы(х)сѧ мужéхъ в(ъ) трéты(и) разъ и в четве(р)ты(и). И ѡ жéна(х) ідучихъ zамужъ, в(ъ)трéтєе и вчетве(р)тєе

Мно́го мє(ж) хр(с)тіяны и того быва́єть:
  же іны(и) мужъ в(ъ) трєты(и) ра(з) женити(с) дерза́еть.
Та(к)же и жєны в трєты(и) ра(з) за́му(ж) ити смѣютъ:
  и не по хр(с)тія(н)ски(и) чинити то вмѣютъ.
Ѡ я(к) же таки(х) буде(т) бгъ блгословля́ти:
  же сщє(н)нико(в) смѣю(т) в то(м) ошукива́ти.
Прє(д) сщеннико(м) та(и)ны свои zакрыва́ютъ:
  и сщє(н)ники то(г)[о] не зна́ю(т) да вынчаютъ.
А третего вѣнча(н)ѧ и не написанно:
  ты(л)ко двѣ на то(и) чи(н) о(т) оцє(в) сты(х) да́нно.
І цє(р)ковъ ста́ѧ та(к) то(и) законъ трыма́єтъ:
  же женйти(с) о(т) дво(х) разъ бо(л)шъ не по(з)воля́єтъ.

[1] В. Перетц невірно зауважив: *Мабуть, треба читати,* [illegible], Див. «Вірші єром. Климентія...», стор. 86.

Zаму(ж) итѝ два раы и женѝти(с) то законно:
  а важитисѧ в треты(и) ра(з), е(ст) беззаконно. // 97
Псую(т) бо зако(н) бжи(и) и дают на потáлу:
  скве(р)но ю(ж) ты(х) жи(т)лò, жыву(т) я(к) свы(н)е в кáлу.
І велико(н) на тò погреба покýты:
  гдѣ сѧ не ра(з)лýча(т), же(б) грѣха того збýти.
Еще (ж) и таки(х) всюда много пробуваетъ [1];
  що вчетве(р)тое з лихо(м) брати(с) покушáю(т).
Уже такóвы(м) тру(д)но давá(т)ъ прощéніе:
  бо и прощающы(х) жде(т) пеке(л)но потоплéніе.
Ра(з)вѣ такóвы(х) пе(р)сонъ та(к) мо(ж)но простѝти:
  гды разлýча(т)с(ъ) из(ъ)воля(т) в че(р)нецство вступѝти.
А вступи(в)ши все свое в ми(с)ты(р) о(т)дáти:
  и та(к) прощéніе могу(т) о(т) бга приняти.

150. Ѡ стары(х) дѣдахъ женящы(х) сѧ, и ѡ стары(х) баба(х) zамужъ ідýчихъ

Лѣпше(и) бы стары(мъ) во удо(в)ствѣ сѧ ко(н)чѝти:
  неже велико млáды(мъ) згорше(н)е чинѝти. // 97 зв.
Частокро(т)но бо тóе видаемъ на свѣтѣ:
  же старые беру(т)сѧ, я(к) млáдые дѣти.
І та(к) осудови(с)ка іхъ бра(н)е досто(и)но:
  бо ю(ж) женити(с) стары(м) згола непристо(и)но.
Хочъ бы но ãггл(с)ки(н) сѧ могли обходѝти:
  еднакъ не зна(в)шы того буду(т) іхъ судѝти.
І ты(л)ко до грѣхà бо(л)шъ люде(и) приво(ж)дáютъ:
  же и(х) в(ъ)правду сужд(е)н(ъ)ѧ годины(х) осу(ж)дáютъ.
І ты(м) дѣломъ дѣдыще інъ стары(и) вымо(в)ляетъ:
  же господúнѣ собѣ для худóбы мáетъ
А мóщ(ъ)но (б) [за то(и) кештъ] [2] для дозору ко(г)[о] принаня́ти:
  а неже в подывле(н)е людя(м) сѧ подáти.
Бо и кожды(и) чл̃къ может подивѝти:
  же и о(т) бг̃а грѣхъ е(ст) стары(мъ) сѧ женѝти.
Бг̃ъ пода(л) млáды(мъ) людемъ че(ст)ное малже(н)ство:
  а старые з(ъ) неста(т)ку чѝня(т) тò шалéнство.

---

[1] На полі напроти цього рядка написано літеру ю. Над нею і над літерою е у слові *пробуваетъ* поставлені однакові знаки червоним чорнилом — [illegible] Очевидно, автор вагався, поставити це дієслово у формі однини чи множини.

[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А попа(м) бы треба баб з дѣвами не внима́т(ъ),
хо(ч) бы мѣли за тое имъ и переплача́тъ. // 98
I певнойи (б) такого безчинства з(ъ)бороня́т(ъ):
и приходящую имъ вскорѣ сме(р)ть вспомина(т).

151. Ω муже(х) упо(р)ныхъ и безра(з)сýдных, котрые о(т)ходъ не імѣю(т) любвѣ ку своимъ жена(мъ) звлаша ку че(ст)нымъ не пудо(и)зре(н)нымъ и побожны(мъ)

Мно́го е(ст) неуважны(х) и муже(и) на свѣтѣ:
же че(ст)ныхъ жо(н) не хотятъ в до(б)ро(и) лю(б)вѣ м...
Буде(т) іншій в(ъ) всяки(х) дѣлехъ самъ лядащо:
а жену че(ст)ну щоднь караетъ низа́що.
Кро(м) за то же о(т) злого его о(т)враща́ет:
же не жіе(т) з(ъ) своею да к чужды(мъ) вчаща́етъ.
А она житетъ сьято и те(ж) преподобно:
и жадное не чинитъ дѣло неподобно
А хо(ч) бы и постере(г)лъ в(ъ) ко(т)рыхъ речахъ когда̀:
годи́ло (б) са для Хр(с)та простйти и тогда̀.
Якъ мовятъ, не все тое на но́ги становйт(ъ):
мо́гущо и слова́ми ласкавыми научи́т(ъ). // 98 ...
I поража́т(ъ)са жоны на добрые ре́чи:
а бгоме(р)зского са ко́лоту стере́чи.
Бгъ васъ сочета(л), да дру(г) з(ъ) друго(м) в(ъ) лю(б)вѣ живы(т):
а ту(р)баци(и) безъ(ъ)пу(т)ныхъ нѣгды не чинитъ.
А кгды о(т)ню(д) зла жона тý добре нахиля(и):
а з(ъ) доброю в(ъ) честно(и) любвѣ завше пробува(и).
А гды сте обое злїе, хто (ж) васъ буде(т) навча(т):
кро(м) са(м) бгъ неха(и) схоче(т) на пу(т) до(б)ръ на(с)тавляти

152. Ω сще(н)никахъ свѣцкихъ вдо(в)ствýючи...

Не треба (б) шановати жоны та́къ нико́му:
я(к) поповы ми(р)ску абы якому.
Помняче же и попа(мъ) удовства̀ бываю(т):
и часто такіи са рѣчи прилуча́ютъ.
Прето попе попадь не би(и) лечъ всѐ проща(и):
и же(б) жыва до сме(р)ти твое(и) была̀ бга блга(и). // 99

Бо если сѧ не звыку лучи(т) ти овдовѣт(ь):
 хо(ч) при старости твоихъ лѣ(т), то буде(ш) жалѣт(ь).
Зазряй са(мъ) собѣ, чи не ты з(ь) свѣта їзгналъ:
 и що за причи́на же(с) удовство(м) пострадалъ.
Если (ж) пре(д)сѧ на старо(ст) лучи(т)сѧ овдовѣт(ь):
 то не таки(и) ср(д)чны(и) жа(л) буде(ш) собѣ мѣт(ъ).
А ежели те(ж) в мла́ды(х) лѣтехъ та(к) сѧ стане(т):
 не зна(т) буде(ш) що чини(т), и мы(с)ли(и) не ста́не(т).
Не схоче(ш) зара(з) в зако(н) че(р)неаки(и) вступи́ти:
 а в други(и) разъ нево(л)но згола сѧ жени́ти.
Пре́то попадю́ шану(и), и ве(л)ми́ не оско(р)бля(и):
 бо и їз(ъ) ско(р)би(и) люде вмираю(т), памята(и).
Але в че́сти и в любвѣ завше еѧ̀ коха(и):
 а не́нави(ст) и зну́ту чини́т(ъ) б҃же та вхова(и).
І не ты(л)ко ва(м) и про́сты(мъ) треба женъ любѣ́тъ.
 а па́че ва(м) попа(мъ), то бу́де(т) б҃гъ бл҃говит(ь).
І бу́де(т) попадя(м) и вамъ вѣкъ продо(л)жа́ти:
 и са(м) буде т) б҃зскими усты̀ ва(с) восхваля́ти. // 99 зв.
Я́ жь велебносте(и) ваш(х) za се поученіе:
 прошу̀ ве(л)це о ласку, и о прощеніе.
І прочита́вши вѣ(р)ши сы́е звычу здравствова(т):
 и в добро(и) ща(с)ливости осо(б) многолѣтствова(т).

153. Ѡ оспалы(х) люде(х), кото́рые ве(л)ми твє(р)до и мно́го на(д)мѣру, и не чу́тко спя́ть, коха́ючисѧ з(ъ)бы́тие в сну̀ великомъ

В мно́ги(х) рѣчахъ ч҃лкъ то(и) себѣ вшкоже(т):
 кото́ры(и) чре(з) мѣру сну̀ на́ збы(т) зажывѣетъ.
Бо оспа́лы(х) злоди́(и) ча́сто окрада́ютъ:
 а ча́со(м) хова(ѣ) бже домы̀ погоря́ютъ.
І са(мъ) оспа́лы(и) в(ъ) огнѣ може(т) сѧ скончи́ти:
 ежелй сѧ не лу́читъ ему̀ очутити.
А пу(д) ча́съ те(ж) и жоны̀ то(и) не встерѣгаеть.
 ко(т)ра́ѧ жи́тіемъ свои(м) ошукива́етъ. // 100
Ґды (ж) може(т) сѧ таковы(х) женъ много зна(и)дова́т(ь):
 з(ь)ме(ж) кото́ры(х) їнаѧ жде(т) абы му(ж) ле(г)лъ спа(т).
А сама̀ о зломъ дѣлѣ в то(и) часъ промышля́етъ:
 и му́жеві своему вѣры не с(ъ)храня́етъ.

Ω че(м) не треба бо(л)ше(и) того̀ и писа́ти:
можє(т) са и напамя(т) всяки(и) догада́ти.
Zачи(м) оспалче єслѝ не хо́чъ ты(х) приго(д) мѣ́т(ъ):
то неха(и) помѣ́рвы(и) сонъ будє(т) тобѣ довлѣт(ъ).
А то̀ и здоро(в)ю сно́мъ збы́тны(мъ) повреждае́шъ:
а особно и б͠гу сномъ своймъ з(ъ)грѣша́ешъ.
Кгды и в(ъ) пра(з)дникъ востати до це(р)кви не мо́жешь.
и хвалы о(т)да(т) б͠гу по(д)ви́жнымъ не помо́жешь.
Але непо(д)вижи́мо лежишъ я́ко ка́мен(ъ):
треба (б) тебѣ на чрево положити ка́мен(ъ) [1].
Азали бы(с) хо(ч) ма́ло лежа̀ по(д)вигну́лъс а:
и о(т) вредя́щаго т а сн у̀ то(г)да̀ очкнулс а.
І не ра́чъ zа сєє мо: пи(с)мо̀ подивйти:
бо̀ хотѣлъ бы(мъ) т а о(т) сна̀ того̀ о(т)учи́ти.
Ты(л)ко жъ и са(мъ) сво(и) разумъ сове(р)шенны(и) ма́ешъ:
спи́ и вре(ж)да(и) здоро(в)е, я(к) ты собѣ зна́ешъ. // 100 зв.
В мн(с)тыру чу́лости и тебѣ́ бъ навче́нно:
яко бы т а чи(м) ко(л)векъ удо́лжъ процвѣченно.
Бо хто̀ в мн(с)тыру̀ утреню засыпля́етъ:
то(и) пу(д) часъ и пока́ра(и) з немно́го быва́етъ.
А то не за що ты(л)ко zа крывду б͠жую:
що творы(т) такую речъ з(ъ)гола негожую.
Я́ жъ оспа́лы(и) лѣнивче за(с) тобѣ прі́яю:
и бодры(м) бытн тебѣ щыре поража́ю.
І прошу̀ не хи́б(и) мое(и) нау́ки се(и) о(т)рыну́т(ъ):
але зво(л) конечне злы(и) со(н) и лѣно(ст) покину́т(ъ).
Са(мъ) у̀зришъ помене(н)ны(х) приго(д) не буде(ш) зна́ти:
и мнѣ буде(ш) дякова(т), и вдя(ч)но вспомина́ти.
При то(м) буди здра(в), и чу́лости навчи́с а:
ме(л)ше(и) спѝ и до це(р)кви ходи́т(ъ) не лѣни́с а.
Принамнѣ(и) в(ъ) неделю коли паскі́ святя́тъ:
а з(ъ)бы(т)ны(х) сновъ стара(и)с а о(т) си(х) ча(с) переста́т(ъ).

154. Ω мл(д)нцахъ доро́слы(х) сплющы(х) вку́пѣ на єдины(х) ложа(х) с(ъ) м͠тє(р)ми своими

Мно́го и такйхъ рѣчи(и) вида́емъ на свѣтѣ:
же великіе кладу(т) з(ъ) собою м͠ткѝ дѣти. // 101

[1] В. Перетц зауважує, що замість *камен(ъ)* має бути *пламен(ъ)* («Вірші єром. Климентія...», стор. 139).

Яко то в(ъ) десяти лѣтъ áбо в(ъ) двана(д)цятыхъ:
    а ба(р)зѣ(и) в(ъ) трина(д)цяты(х) или в(ъ) пя(т)на(д)цятыхъ.
Уже такого певне время єсть женити:
    а не з(ъ) собою в лѣтя(х), я(к) лóсѧ кладовити.

Мтери з(ъ) дытя(мъ) спáти то óно(и) утѣшно:
    а не знаєтъ бѣднаѧ, що и не безгрѣшно.
Бо люде мовя(т) же врагъ праве много мóже:
    же(б), часо(м) о(т)чєскоє не осквє(р)нивъ лóже.
І в(ъ) прáвила(х) не да(р)мо то(и) грѣхъ положéнно:
    же á може неgды(с) где и то(и) сотворéнно.
В Содóмѣ слы́ше та бе(з)законно(ст) бывала:
    а н тєпє(р) да(и) бж҃е бы не показала.

Прєто мтєремъ сн҃óвъ не слу(ш)не вкупѣ клáсти:
    жебы не змо(г) мтє(р)ны(и) ýмъ луза(и) окрáсти.
Врáжаѧ хы́тро(ст) на грѣхъ способъ подавáєтъ:
    а на(и)пачє такóму хто грѣха шукáєтъ.
А часо(м) хочъ не будетъ и на помышлє(н)ю:
    приведе(г) о(н) и того к(ъ) самóму створє(н)ю.
І не ты(л)ко великихъ приводитъ дорослыхъ:
    алє и ве(л)мѝ млады(х) дѣтє(и) недорослыхъ. // 101 зв.
Ѕачи́мъ ма(т)кѝ з(ъ) собою сн҃óвъ не поклада(и)те:
    алє тогó преста(и)те и іны(х) тогó навча(и)те.
І самы тò уважте, же такъ не годи(т)сѧ:
    сн҃у з(ъ) ма(т)кою власне з(ъ) жонéю кладови(т)сѧ.
А мтєри з(ъ) сн҃о(м) я(к) з(ъ) мужемъ вкупѣ спáти:
    през(ъ) щò може(т) и злоє дѣло помы(ш)ля́ти.
А сн҃ъ єще и ба(р)зѣ(и) тоє лѣпъ повѣдáєтъ:
    гды в(ъ)купѣ ле(г)ши злоє тѣла дотыкáєтъ.
І такъ я́ тую рєчъ вамъ мтка(м) ѕневажáю:
    а особно кладови́(ъ) сн҃овъ поражáю.
Лѣпшъ ва(мъ) п(о)д боко(мъ) малы(х) дѣтє(и) полагáти:
    и то не слушно же сѧ лучає(т) присыпля́ти.
Малы(м) дѣтя(м) колы́ски то дѣло звыкла(и)но:
    а класти кра(и) себе, и то необычайно.
Велики(м) ѕємлѧ, лáва, то мѣсце присто(и)но:
    а з(ъ) ма(т)ками лѣгати вкупѣ непристо(и)но.
Ѻ́тожъ умысливъ я ва(м) порáду давати:
    бысте пре(с)тали малы(х) и велики(х) з(ъ) собою по(к)ладати.

А затым(м) самы ро́зумъ и волю ма́ете:
не мое о томъ дѣло я́къ собѣ зна́ете.
Еднакъ и повто́ре в то(м) вамъ раду даваю:
овете не дозна́ли грѣха̀, того̀ пріѧ́ю. // 102

155. Ω дающы(х) бл(с)вéніѧ на грѣхо(в)ные творéніѧ

Напрыкла(д) бы хто бл(с)вивъ че(р)нцевѣ жени́ти:
или кому іному іное что̀ злое твори́ти [1].

Мо́щно было (б) и че(р)нцу̂ где́ сѧ ожени́ти:
мо(г)лъ бы и его̀ свѣтъ гдѐ в собѣ утайти.
Але хо(ч) бы на бѣду̂ где́ сѧ и ожени́лъ:
една(к) бы бе(з)зако(н)ны(и) себѣ бракъ учини́лъ.
Которы(и) бы бракъ не мо(г)лъ брако(м) сѧ на(з)ва́ти:
ты(л)ко сталъ бы по бра́ку блу(д)но пребыва́ти.

А хто (б) женити(с) че(р)нцу̂ бл̃гословенство далъ:
то (и) то(н) и че(р)нцеви всѣ грѣхи на себе бъ взя́лъ.
Бо слѣпецъ слѣпца̀ водя(и) о́ба в(ъ) я́му впада́ютъ,
понеже сего свѣта ѕе́мнаго не выда́ютъ.
Такъ и бл(с)вивши(и) на грѣхъ, согрѣшаетъ:
я́ко чужды(м) грѣхомъ сѧ̃ да(р)мо приобща́етъ.

Прето всѣмъ не треба того бл̃гословенства:
же(б) не приня(т) ω(т) бг̃а небл̃гослове́нства.

156. Ω люде(х) стары́хъ и мла́ды(х), творя́щы(х) плóтскіѧ грѣхѝ // 102 зв.

Дивуе(т)сѧ па́че бг̃ъ старому чловѣку:
нежели жывущему собѣ в(ъ) молодо(мъ) вѣку.
Если хто в ста́ры(х) лѣте(х) ты(мъ) грѣхо(м) согрѣша́е(т):
то(и) далеко и(с)да бг̃а бо(л)шъ обража́етъ.

Кгды са(м) реклъ, ненави́ди(т) тре(х) персо(н) моѧ̀ дш̃а̀:
богато(г)[о], скупого, и пы́шного голыша̀.
І стары(х) з(ъ) проме(ж) люде(и) муже(и) прелюбодѣевъ:
а к тому особъ тате(и), або раче(и) ѕлодѣевъ.

А і мла́ды(мъ) една(к) бг̃ъ не велитъ с(ъ)грѣшати:
але научае(т) и(х) в(ъ) чистости пребыва́ти.

---

[1] Ці два рядки є роз'ясненням назви вірша. Сам текст вірша починається з наступного рядка; м у слові *мощно* виведено червоним чорнилом.

Гнѣва змови(л) похоти пло(т)скія о(т)гребa(н)те:
   и ины(х) злотворении ср(д)чно ся пока(и)те.
І ложи, з(мыи)тесѧ и будете ю(ж) чисты
   да претвору ва(с) себѣ в сн̃ы вѣкуисты.
А яко же(с) да(л) бж̃е вла(ст) сн̃ами ти быти:
   да(и) же на(м) цѣле твою о(т)чи(з)ну на(с)лѣдити
Бо на нб̃си мы вси о(т)чество маемъ:
   и о наслѣдство то(г)[о] смирe(н)но та бл̃гаемъ // 103

157. Ѡ явногрѣшникахъ

На грѣхъ бл(с)венства не мощно даяти:
   развѣ о(т) грѣхо(в) грѣшны(х) возмо(ж)но прощати.
Кто бо zахоче(т) часо(м) что ко(л)векъ з(ъ)грѣшити
   до(л)женъ пи(л)но о(т) лю(д)ски(х) очи(и) хоронити
Бо мовя(т) хо(ч) вѣдаю(т) да неха(и) не видятъ:
   и та(к) грѣшнико(м) люде не ба(р)зо обрыдятъ.
П(у)бличны(и) бо грѣхъ дш̃ѣ тя(ж)ча(и)шы(и) бываетъ:
   и бг̃ъ за публичны(и) грѣхъ горшъ праве карае(т).
І что схочешъ сотворит(ъ) велика и мала.
   утры(с) и запры(с) жебъ сы(ч) и сова не знала.
І спѣваю(т) за(с), хмизо(м) низо(м) пу(д) ве(р)бами:
   жебы жадные люде нѣgды не узнали.
А еднакъ да(и) г(с)ди zлого не чинити:
   але z ла(ск)и свое(и) рачъ о(т) грѣхъ хоронити.

158. Ѡ не вмѣющи(х) и о не хотящи(х) дѣт(е)и своихъ учити на добрые дѣла. // 103 зв

Которые родичи дѣте(и) не научаютъ:
   тые непріятели дѣте(м) свои(м) бываю(т)
Бо нѣgды без(ъ) казне(н)я дѣты добры не буду(т):
   и выро(с)шы хочь о(т)це(т)ы хо(т) розбивати буду(т)
Ажъ вась родичо(в) скорбе(и) доведуть немалы(х)
   понева(ж) не вмѣли(с)те навчити ихъ малы(х).
І хо(ч) бы (и) хотѣлъ уже велико(г)[о] сн̃а вчит(ь)
   ты(л)ко (ж) не зможе(ш) то(г)о власне дуба нахылит(т)
І таки(и) и ба(т)ка часо(м) за груды хватаетъ:
   або те(ж) пу(д) часъ и в шию кулакомъ дава(е)т [1]

[1] У Перетца: *додает* Див. «Вірші єром. Климентія...», стор. 93

І не ло(ж)ную то а̀ ре̃чъ о томъ докладáю:
але по пра(в)дѣ сто(н) тое ва(мъ) ізвѣщáю.
А та(к) малы(х) добре цвы(ч) вéдлу(г) твое(и) увáги:
и не буде(ш) те(р)пѣт(ъ) за ны(х) о(т) люде(и) зневáги.
Я́ твое(и) мл(с)ти якъ пріятe(л) пріяю:
и повторе учи́ти дѣте(и) поражáю.
Zа щò и о(т) люде(и) дóбры(х) бýде(ш) мѣти слáву:
и о(т) г(с)да б̃га особную похвáлу. // 104

159. Ω повседне́вныхъ грѣхотворенія(х) человѣческихъ

Я́ко не пу(д)кóваны(и) ко(н) в зымѣ попо(л)зáетъ:
та(к) и ч̃лкъ до всяки(х) грѣхо(в) ла(т)во скланя́еть.
Бо я́ко уподобле(н) розны(м) о(н) реча(мъ) помню̀:
сице особливѣ(н)ше вподобляе(т)сѧ коню̀.
Но і частѣ(н) о(т) конѧ̀ е(ст) попо(л)зновéніѧ:
сírѣчъ неіще(г)ныѧ часо(м) пре(т)кновéніѧ.
Кгды жъ еслѝ не ты(м) дѣло(м), тò дрýги(м) с(ъ)грѣшáе(т):
жѐ а(ж) пу(д) часъ множе(ст)ва ради ни памятáе(т).
Токмо всѝ н̃ши дѣ(и)ства самóму б̃гу вѣ(ст)ны:
а подо(б)но и с̃ты(м) егò та(к)же извѣстны.
Тѣмъ м̃ли(м) ти сѧ б̃же грѣхѝ н̃ша забуди:
а на до(б)рыѧ дѣла всѣ(м) на(мъ) наставни(к) буди:
Да непоро(ч)ны тебѣ всеви(д)цевѣ явы(м)сѧ:
а z ласки твое(и) óны(х) вѣчны(х) до(б)рь не лиши(м)сѧ. // 104 a

160. Ω людехъ ты(х) которые не хотя(т) женитисѧ пре(з) вве(с) вѣкъ сво(и), и до стары(х) лѣтъ: або и до самóи сме(р)ти

Любо то мало тогò бывае(т) на свѣтѣ:
же не буде(т) до сме(р)ти свѣцке(н) жоны мѣти.
А една(к) и тое сѧ на(м) видáт(ъ) лучáетъ:
ты(л)ко не вѣмъ що то інъ за обича(и) мае(т).
Свѣцки(м) всяки(м) потребно жóны по(и)мовáти.
а не по че(р)нецки(н) безжение пробувати.
А то та(к) іны(и) пре(з) вве(с) вѣкъ сво(и) изваляе(т):
ни че(р)нецъ áнѣ свѣцки(и) и са(м) о(н) не знае(т).

Мы (ж) пре(д) ся не [illegible] пра(в) то(г)[о] [illegible]
ал на вшелякие рѣчи уважимъ
Хочи(т) то зна(т) в(ъ) чистотѣ тѣле(с)но(и) пробувати
[illegible] дѣвство захова(в)ши на старо(ст) че(р)нице(мъ) ста(т) [illegible]
Чи та те(ж) о че(р)нецствѣ и ни помышляетъ:
уже (ж) не знае(м) якъ ся оны(и) обходдаетъ.
Человѣче(с)ка в него види(м) вся структура:
а не зрозумѣемъ що то в не(мъ) за натура.

Развѣ безпло(т)ны(и) або те(ж) аггль во пл[illegible]
нѣчего и писа(т), си(м) слово(м) ко(н)чу поты[1].

161. Ω староста(х), або те(ж) о сватахъ
що дѣвицъ высватую(т) за мл(д)нцовъ

Владячи люде в люде(и) сѣды(н)ные старосты
ты(х) я(к) честны(х) и вѣры годны(х) прося(т) в старо(с)ты
Дабы высватували за мл(д)нцовъ дѣвицы:
іжъ бы яко в(ъ) едино(и) плоти были двойцы
А такъ оны(х) мл(д)нцовъ я(к) заццы(х) залицаю(т):
и о(т)цевъ ты(х) дѣвичи(х) звычаи(н)но упрашаю(т).
Еже бы мл(д)нце(м) тѣмъ дщеры в жены даяти:
з(ъ) которыми желаю(т) себѣ вѣкъ сво(и) ко(н)чати
Ты(л)ко (ж) не хати) старосты пре(ж)де младых(х) спрашаю(т):
если до себе любовь маю(т) али не маютъ [illegible] 105 зв
Бо силою сочта(н)ны любвѣ мѣт(ь) не будуть
але завше ненави(ст) дру(г) ко дру(г)у мѣт(ь) будутъ
Прето вы родители оное разсужда(н)те:
а насилствиемъ млады(х) брати(с) не [illegible]
неволя(н)те.

162. Ω кумовствѣ, що кумы брати кумові
не блгословляютъ або те(ж) дочки куминої.
А гды хто пересоли(т) добре талярами
або чи(р)воными золотыми а(р)хіереевѣ
ко(т)рому. То и грѣхъ прочъ о(т)клатаю(т)
и блгосло(в)ляю(т):
и бе(з)законіе на зако(н) прекладаютъ

И то ве(л)ми дивные рѣчи зоставаютъ:
що кумы брати в жону не бл(с)вляютъ.

---

[1] З правого боку на полі приписано іншим почерком два поздовжні рядки: *Тол(ъ)ко много имуществомъ обовязанъ зѣло и в томъ гу[illegible](т) свое [illegible] и душу и тѣло.*

I тежъ и до(ч)ку в кумы не волно взяти:
 що тому и чинити на свѣтѣ не знати.
I не ты(л)ко самому куму взя(т) зборонѧю(т):
 але еще и сномъ також возбраняютъ // 106
А гды вл(а)дыка(мъ) очи добре [illegible]:
 то обѣма руками ты(х) бл(с)вляютъ.
I нехаи(ж) бы вл(д)ки ничого не брали:
 за даремно бе(з) всяки(х) дачъ бл(с)вляли.
Аже за грѣхъ собѣ велики(и) почитают
 а хто [illegible] добре. и грѣхъ проч [illegible]
I не зна(м) [illegible] [illegible] на грѣх(х) [illegible]
 [illegible] самы(х) и ты(х) [illegible]
Лучше(и) бы и(м) [illegible] о(т) грѣховъ [illegible]
 неже на [illegible]
Гды (ж) [illegible] по[illegible]мова(т)
 [illegible]
I [illegible] по мере [illegible] кому [illegible]
 [illegible] [2]

163 Ω [illegible]
 о(т) род[illegible]
в [illegible]

Много е(ст) що родичовъ не памятаютъ
 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

I [illegible]

[illegible]

[1] [illegible]

[2] [illegible]

А вско(р)ми́вши(с) треба добре за то̀ ѡ(т)слугова́т(ъ):
и за вла́сны(х) родычо(в) у пошанова(н)ю ма́т(ъ).
Ꙁвла́ща гды̀ мѣетъ о(т) ни(х) якое выцвѣче́н(ъ)ѧ:
таки(м) и по сме(р)те(х) неха(н) не чини(т) забве(н)ѧ.

Ле(ч) я(к) о(т)ца и мтку досто(н,но помина́ти:
же вмѣсто своего дытя́ти мо(г)ли̇̀ выхова́ти.
Ꙁачи(м) всѣ выхова(н)цы тую рѣчъ уважа(н)те:
и ꙁа блгодѣтеле(н) таки(х) бга блга(н)те.

164. Ѡ непамятозло́бія(х) дитынныхъ // 107

І старымъ бы не треба та(к)же злобы мѣти:
я́ко не имѣютъ еѧ мале(н)кіе дѣти.
Едно̀ едно́го бі́етъ и те(ж) бе(з)чествуетъ:
пото(м) за(с) и забуде(т) и нѣгъ не (з)лобствуе́тъ.
І впя(т) едно̀ другого крѣпко зневажаетъ:
а о(т)ступи́вши все то собѣ за ни́що ма́е(т).
А старо́го хо(ч) мало хто часом зневажи(т):
то за́ра(з) з нете(р)п-н(ъ)ѧ на позовъ ко(ш)тъ ва́жит.
Ѡ стары(х) то в(ъ) книга(х) та(к) слово написанно:
котрое в(ъ) це(р)ква(х) часто е(ст) вѣ(ч) гла(н)но.
Аще не будете вы я(к) мла́дые дѣти.
не в(ъ)ни(н)дете в(ъ) ца(р)ство. и не будете ꙁрѣти.
Ѡба́че речь умомъ не дѣти быва(н)те:
ле(ч) по дити(н)ныхъ злобы та(к) не памята(н)те.
Прето и на(м) треба ко(ж) злобство оставити:
іжъ бы без препятія мо(г)ли̇̀ жизнь на(с)лѣдити.

165. Ѡ глухихъ и не нѣмы́хъ

И то зло́е калѣчество человѣкъ на свѣтѣ.
глухота̀: ко(т)рои то(ж) не да(н) бже имѣти. // 107 зв.
Бо е(ст) таки(н) глухи(н), же зго́ла не може(т) слышат(ъ)
а(ж) развѣ помавает кто̀ мо́же(т) ся догада́т(ъ).
Ты(л)ко (ж) що(с) мало ему то́е допомогае(т):
же к глухотѣ прина(м)нѣ(н) не нѣмы(н) языкъ мае(т).
Котры(м) языко(м) можно к(ъ) кому̀ проглаголи́ти [1]:
и ла(т)вѣ(н)ше(н) по(т)ребу свою̀ о(т) кого спо(л)ни́ти.

---

[1] Спочатку було написано проглаголати, виправлено а на и рукою автора.

Ѡ(т) здѣ починаю(т)сѧ вѣршы, о ремесникахъ розмайтыхъ (Напродъ)[1]

168. Ѡ гончаряхъ: слово вѣ(р)шовое похвалное

Пе(р)вы(и) на свѣтѣ гонча(р) реме(с)никъ тру(ж)даге(л):
са(м) г(с)дь бгъ, Адама и Ev(ъ)вы создател(ъ).
Которы(и) да(л) людемъ всѣ хы(т)рости умѣти:
и всяку премудро(ст) хотящы(мъ) разумѣти
Прето мощно гонча(р)ство сты(м) дѣло(м) назват(ъ):
поневажъ бгъ Адама зволилъ з(ъ) глины созда(т).
І го(н)чаря(м) чловѣка мощно (б) з глины зробит(ъ):
ты(л)ко (ж) невозмо(ж)но зроби(в)ши дшъ влѣпит(ъ). // 109
Еднакъ сосуды робя(т) напи(т)ки выпиватъ:
и всякіе те(ж) го(р)шки що ѣсти готоват(ъ).
Та(к) же и кафлевые пѣчи выставуютъ:
и розные на кафля(х) оздобы му(д)руютъ.
А ба(р)зѣ(и) що покощуваными называютъ:
где фа(р)бами всякоѧ красы додаваю(т).
Іменно же многіе шма(л)цами кладу(т) цвѣты:
и ве(л)мй прм(д)рые полагаютъ квѣты.
Ажъ бы безпречъ хотѣлъ на тую дивитисѧ
пѣчъ: и грѣти(с) до тако(и) мило притулитисѧ.
Zачи(мъ) о го(н)чарѣ вась крѣпко похваляю·
и о(т) бга за то ва(мъ) спсе(н)ѧ пріяю.

169. Ѡ ратаяхъ; або те(ж) о пашущы(х) хлѣбъ людехъ

На(д) всѣ реме(с)ла потребнѣ(и)шое подобно
паха(р)ство: же тое всему свѣту выго(д)но. // 109 зв.
Бо хо(ч) бы хто срѣбро и zлото мо(г)лъ робити:
а не мѣючи хлѣба злота не вкусити.
Мовле(н)на таѧ ре(ч) же хлѣбъ ср(д)це укрѣпитъ
если хлѣбомъ животы члкъ покрѣпитъ.
І бе(з) хлѣба не мощно всяки(мъ) пробувати·
бо без него з голоду могутъ умирати.
І не ты(л)ко убоги(и) хлѣба потребуетъ:
але и богатому оны(и) не попсуетъ.

[1] Круглі дужки стоять у рукопису.

Ѿздє починаютсѧ вѣрши,
О ремесникахъ розмаитыхъ,
(: Напродъ:)
Ѿ гончарахъ: Слово вѣршо-
вое похвалное.

Первѣйшїй на свѣтѣ гончаръ ремесникомъ трудался:
самъ Господь Богъ, Адама и Евы создатель.
Который далъ людемъ всѣ хитрости вымыслити.
и честну премудрость хотящимъ разумѣти.
Прето тожно гончарство старинно назвати:
Понеже Богъ Адама з болота земли создалъ.
І гончаръ человѣка тожно з болота зробитъ;
Такъ недостойно зробивши дробы вытираютъ.
Єднакъ

Бога́ты(и) еще бо(л)ше(и) хо́четъ его мѣти:
    же(б) по сме(р)ти его ужыва́ли и дѣти.

А та(к) хлѣбъ сты(и) всюда всѣ(м) не безпотре́бе(н):
    али и невѣрны(мъ) ѡ(н) на́ свѣтѣ потребенъ.
А ты г(с)ди без(ъ)пре(ч) хлѣба лю́дя(м) умножа(и):
    и дово(л)но на вве(с) свѣтъ его̀ урожа(и).

170. Ѡ ткача́хъ, и о жена(х) и(х). и о і́ны(х) жена(х) ткати імъ дающыхъ

Ме(ж) іны(х) реме(с)нико(в) [illegible] умѣша(л)са:
    і та(к) же я(к) іные реме(с)нико(м) назва́вса. // 110
Могла (б) Россіа [illegible] и без н[illegible]хъ прожи́ти:
    ное в ту́рск[illegible](х) стран[illegible](х) [illegible] робити.
А в на(с) и жоны [illegible] ремесло о(т)правляють
    и бо(л)шъ таковы(х) [illegible], що и[illegible] и не требують.
Бо я(к) [illegible] са [illegible]
    и не буде(т) основы [illegible] до [illegible] носити.
А в Литвѣ [illegible] жоны [illegible]:
    ра(з)вѣ [illegible].
Же то [illegible] будет [illegible]
    и в таковой може(т) [illegible] ряха.
А що (ж) будуть и ткачѣ в [illegible] себѣ [illegible]:
    гды не буде(т) ос[illegible] и [illegible].
І ткущые [illegible] прости
    абы (б) [illegible] беда [illegible]
І ча́со(м) о(т) работы [illegible]
    а до [illegible].
Ажъ поло(т)но [illegible] поряди[illegible]:
    да [illegible] мощно [illegible].
І немє(ц)[illegible] люди [illegible] вся(к) [illegible] розумѣють.
    же стары(и) и моло[illegible] о(т)[illegible] в н[illegible](х) умѣють. // 110 зв.
А іны(и) е(ст) ремесникъ и м[illegible] не знають:
    и [illegible] же [illegible] тка[illegible] собѣ знаеть
А за вѣрнъ се(и) [illegible] ткачовъ проще[illegible] желаю:
    и реме(с)ла вшего [illegible] не [illegible]жаю.
Тылко (м) спе(р)ва написавъ пре(к)ро [1] в словѣ едни[illegible]
    и уже (ж) простѣте мя, каюса и о томъ [2].

[1] Унизу зроблено приписку олівцем почерком П. Куліша: *При[illegible]ро—укорительно (наречие).*

[2] На полі з правого боку дописано іншим чорнилом і почерком: *и о и то(м).*

171. Ѡ бондаряхъ

Че(с)тно е(ст) и бонда(р)ство и ве(л)ми надобно:
    бо нихто не обы(и)де(т) и без ны(х) подобно.
А хоч) и вся(к) ремесникъ людя(мъ) всѣмъ потребе(н):
    та(к) же и бо(н)дар) всюда е(ст) не бе(з)потребенъ.
Коды (б) не они нѣ в чемъ бы папи(т)ковъ хранити.
    и нѣ в че(мъ) было (б) жонкамъ и воды носити.
А то обрѣзки шевцѣ и кра(в)цѣ покидаютъ:
    а бондарѣ обрѣзко(в) своих не викидаютъ.
Якъ то трѣски котрыми може(т) в(ъ) печѣ палити:
    Як то трѣски котрыми може(т) в(ъ) печѣ палити: // 111
    та(к)же за(с) особливе и ѣсти наварити.
І не буде(т) дрѣмати же то стуки гряки:
    а к тому на(и)паче якъ потягне(т) табаки.
І не кохае(т)сѧ в(ъ) сну же робитъ и вночѣ:
    абю трое(т) а(л)бо круги, или струже(т) обручѣ.
І ма(и)стре(р)ство своє та(м) и тамъ роскладаетъ:
    и охочую до роботы пилно(ст) маетъ.
А що заробе(т) мусѣтъ часомъ и пропити:
    послѣ працы животы троха покрѣпити.
Што(м) стане(т) робити знову хочъ не много:
    а(ж) в него и тютюну и всего впя(т) много.
І такъ тое ремеслѣ ве(л)ми похваляю:
    и до ко(н)ца вѣку и(мъ) того хлѣба прію.

172. Ѡ шапова́ла(х) и о конова́лахъ

Потре(б)ное реме(с)ло е(ст) и конова́лство:
    а особливе че(ст)но е(ст) и шаповалство.
Коновалъ едно тылко дѣло из(ъ)пра(в)ляетъ:
    же то коня(м) и шка́па(мъ) опра́ву дава́етъ. // 111 зв.
А шаповалъ всякие всѣмъ выго́ды твори(т):
    Где (ж) розные потребы людя(мъ) за(в)ше ро́би(т).
Як то мужыкамъ плете(т) рукавицы:
    и лямцы выва́люе(т) що нося(т) молоди́цы.
І еще и опанчу[1] можетъ изробити:
    и кецу [хо(ч)][2] на(и)бо(л)шую му(д)ро устроити.
А если часомъ зхо́четъ из(ъ)почити тро́хи:
    то то(г)да бе(з)преста(н)но всѣ вяже(т) панчо́хи.

---

[1] Рукою П. Куліша олівцем зроблено виноску: *Опанча как видно* ... *были одежды, и, может быть, цельная.*

[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А впя(т) же якъ почне(т) вовну перебиваті:
    то зна(т) то уже хоче(т) з луко(м) ма(н)дроваті.
Бо з давны(х) часовъ я(к) где шапова(л) ма(н)дрова(л):
    не едну на дорозѣ и душу из(ъ)ляка(л).
Же здалеку власне татаре манячатъ:
    а(ж) шапова(л) носи(т)сѧ з(ъ) луко(м) я(к) з друко(м).
                                        з(ъ)близу вбача(т).
А прише(д) до люде(и) стане(т) роботы пытат(ъ):
    же(б) где ко(л)векъ мѣлъ собѣ на роботу ста(т).
І я(к) зна(и)де(т) добрую роботу в добро(м) мѣстѣ:
    а(ж) зара(з) зароби(т) золоты(х) сто або двѣстѣ. // 112
І ремесло йхъ чи(р)ство и го(д)но похвалы·
    хо(ч) бы в ко(ж)до(м) городѣ бу(в, и(м) це(х) для славы
І я рукодѣліе и(х) та(к)же похваляю:
    и дѣтямъ и(х) и жонамь доброго пріяю

173. Ω т е с л я (х), а б о т е (ж) о п л о т н и к а (х)
п о м о с к о (в) с к и (и):
а о д е і л и д а (х) п о л и т о (в) с к и (и)

И тесе(л)скіе в чести ма(и)строве бываютъ:
    же му(д)рые буди(н)ки они выставляютъ.
Меновите яко то покой па(н)скіи·
    або те(ж) іные и полати ца(р)скіи.
І це(р)кви оздобные в(ъ) славу Хр(с)ту бгу:
    за что треба творити и(м) похвалу многу.
А ωсо(б) годно (б) и(х) мѣт(ъ) в(ъ) велико(и) повазѣ:
    же то часто бываю(т) в не ме(н)шо(и) о(г)вазѣ. // 112 зв.
Понева(ж) важы(т)сѧ хо(ч) на якую полѣзти
    высотѵ: и мысля(т) я(к) бы з не(и) знову злѣзти[1].
І че(ст)ное та(к)же и(х) и чи(р)ствое ремесло:
    але и працовито оно, бо тяже(ст)но.
Бо я(к) станутъ будино(к) яки(и) будоваті:
    треба ко(ж)дому проти(в) себе пуды(н)маті.
І сюда и туда дерево обе(р)таті:
    и ещѐ шлягою и тыбе(л) забываті.
А гды сѧ прилучи(т) кр(с)тъ на црко(в) восстано(в)ляти:
    то(г)да муся(т) всѣ свои грѣхи вспамятаті.

---

[1] Поряд дописано іншим почерком: *в(ъ) низоти*.

А та(к) на бáнѣ стоѧ кр(с)тъ постановлѧ́ютъ:
бг҃ъ н(мъ) помагаетъ, и пáда(т) не допущáетъ.
І спс҃й іхъ г(с)ди ƶа тые наýки:
и сохрани іхъ дш҃и о(т) вѣчно(и) мýки.
І я́ ƶа теслѧ́ми тебе бж҃е бл҃гаю.
І и з(ъ) жонáми и з(ъ) дѣт(ъ)ми тебѣ и(х) вручáю.

174. Ѡ музы́кахъ, меновите о цы(н)балистыхъ, и о скрыпникахъ

Веселое ремеслò музыцство повѣдáю(т):
же іграми своими смутны(х) пудвеселяю(т).
А веселые паче веселыми бывáютъ:
ко(г)дà музыки в(ъ) скры(п)ку и в цы(н)балы игрáю(т).
І че(ст)но та(к)же собѣ на свѣтѣ пробувáютъ:
кгды (ж) и самóму бг҃у похвалу о(т)давáютъ.
Понева(ж) я(к) іные ремесникѝ цехъ мáютъ:
та(к) и онѝ спсе(т) іхъ бг҃ъ в цехý зоставáютъ.
І ве(д)лу(г) це(р)ковного уклáду поражáютъ:
и до це(р)кве(н) бж҃ін(х) свѣчи часто спра(в)ляю(т).
А ƌы (б) хто мови(в) же лéгки(мъ) хлѣбо(м) забавляю(т):
таки(н) н(м) хлѣбъ г(с)дь да(л), нехаи(н) не поды(в)ляю(т).
І хлѣба дарéмного ни(г)дé не ужывáютъ:
ты(л)ко егò всякіе пре(з) прáцу заробля́ю(т). // 113 зв
І претò хтò ремеслà научáетъ:
таковы(и) ме(н)шгъ прóстою роботою труждáе(т).
Ремеслò сто дѣло нá свѣтѣ сѧ зна(н)дýетъ:
ко(т)ры(н) з(ъ) пи(л)ною егò охотою патрýетъ.
І хтò ремеслà своéго за(в)ше чáсто пи(л)нуетъ:
томý до егò працы и са(м) бг҃ъ пособствýе(т).
Нехаи(н) же бе(з) лѣности и музы́ки игрáютъ:
и веселости людя(м) молоды(мъ) додавáю(т).
А на(и)грáвшисѧ, нехаи(н) трóха и спочиваю(т):
да по по(в)но(и) склянйцы горѣлки выпиваю(т).

175. Ѡ шевца́хъ, и ѡ че́стномъ я́хъ ремеслѣ[1]

Пова́жное реме(с)ло̀ и ше(в)ство зостава́етъ:
  гды (ж) честное бра(т)ство и ктыто(р)ство з ны(х) бува́е(т).
I шевцѣ свя(т)цѣ та(к) сѧ то онѝ называ́ютъ:
  из своего тыту́лу а(ж) самы́ сѧ втѣша́ютъ.
I го(д)но велича(н)емъ всѣхъ шевцовъ велича́ти:
  и похвалу якъ честны(мъ) реме(с)ника(мъ) дава́ти. // 114
I щырые онѝ е(ст) шевцѣ люде на свѣтѣ:
  и жоны и(х) до́брые и іхъ ше(в)скіе дѣти.
Бо нѣгды онѝ жа(д)ны(х) ша(л)вѣрствъ не зажыва́ю(т):
  але и у́чне(в) свои(х) лю(д)зскости научаютъ.
I ѡсобли́ве ро(з)но(и) те(ж) свое(н) полѣти́ки:
  из(ъ) книги з ра(з)ницы шевско(и) че(ст)но(и) гра(м)мати́ки
I копы(л)ѧ з(ъ) правылямъ и всѧ ва(р)ста(т) іхъ сла́вна:
  знаю о то(м) добре, и лю́де мовять зда(в)на.
А якъ сяде(т) робити на свое(и) ва(р)ста́ти:
  почне(т) свое вся́кое начи(н)е роскласа́ти.
Я́ко то копы́ла правыла дра(т)ли́цы стрели́цы:
  ло(и)никѝ цвя́шки смо(л)нники на́ру(ч)ки и кра(в)ни́цы.
Та(к) те(ж) стырачѣ моло(т)ки вы(н)штакѝ то́пки и кльса́чки:
  обцаликѝ смолу̀ воскъ вы́хты кле(и)стра писа́чки.
Затырачки кли(н)цѣ гнипы дратвы шы(к)на́сарѣ и щети́ны:
  шы́ла че(р)нила ножѣ скобе(л)ки стругѝ ско(с)ки
  бе́лехи и смо(л)ши́ны.
Вето(ш) ни(т)ки за́ветъ кобы́лицы хлопцы ху(т)ра и стрыхолцѣ
  ремѣн(ъ) воду до шнова(н)ѧ лубѧ дого(т) и натягачѣ и ко(н)цѣ.
А якъ по(и)де(т) до шку(р), дубъ товче(т) шкуры пересыпа́етъ:
  а іные шкуры у золу хуру згклада́етъ[2]. // 114 зв.
I и́ные те(ж) на кобилицѣ ше(р)сть обира́етъ:
  а пото(м)[3] бе́лехо(м) мездру̀ пу(д)робля́етъ.

---

[1] Увесь цей вірш закреслено. Унизу сторінки приписано: *Скасова(н)ны сие ше(в)скіи ві(р)ши, же не вря(д) писали(с). Іщи лучше(и) споряженна(х) при ко(н)цѣ книги.* Вказівку на аркуш відрізано.

З правого боку на полі написано, потім закреслено два рядки:

Не машъ моя(т) на(д) шевство реме(с)ла че(ст)нѣ(и)шого:
и проме(ж) ремеслами иными славнѣ(и)шого.

В. Перетц при надрукуванні віршів уніс ці рядки до тексту, закривши нічим аркуш 114. Виходячи зі змісту, їх саме так і треба вмонтувати до тексту.

[2] Напроти останньої строфи з лівого боку на полі приписано: *в стулѣ.* Відповідні Кількарядкові приписки рукою автора є на полі ліворуч та внизу. Значки перед цими приписками вказують на те, що їх потрібно перенести на аркуш 115. Там ми їх і будемо подавати.

[3] Вставка на полі: *надѣвши шу(ст)валъ и хва(р)ту́хъ.*

І похваgовавши в(ъ) бжи(и) часъ, укладае(т) в квасъ:
и чекае(т) поку(л) буде(т) пересыпа(т) впя(т) час,[1]
А пото(м) покину(в)ши все по(и)детъ бѣты збырат(ъ):
бо потрєба ко(з)лины из(ъ) бѣтою вычинят(ъ)[2].
А як) при(и)де(т) єму часъ и про(се) ремѣн(ъ) выправлят
стане(т) крѣпко працова(т), и я(к) повѣсмо то(н) ...
І ѣзди(т) у лугъ дубу и попелу палити[3] готовати:
и мусѣть бѣдны(и) добре на зыму працовати.
А осо(б)нѣ(и) мусѣтъ по матери(н)ку и по листокъ ходити.
же а(ж) и в сто мало може(т) когда з(ъ)почити.
І сѣвши на роботѣ, то до по(л)ночи не буде(т) спати:
а часомъ до самого свѣта буде(т) перешывати.
Або іно(г)да роботу буде старую якую крѣпити:
йли те(ж) іную хорошую новую робити.
А я(к) схоче(т) шевчиху поби(т), нищо чи(мъ) би(т) не шукает,
если чобо(т) клесує(т) тоєю (ж) клесачкою пото(р)каеть.
І не да(и) бже на свѣтѣ жо(н)камъ горшои муки:
я(к) попасти(с) якому часомъ шевцу у руки. // 115
Бо шыло(м) уколе(т), и дра(т)вою звяжетъ:
не здорова з ни(м) [хо(ч) не з(ъ)хоче(т)][4] спати не ляжетъ
А такъ не треба ше(в)цовъ никому зневажати:
але треба и(х) за то реме(с)ло восхваляти[5].

---

[1] З правого боку на полі приписано два рядки і пунктирною рискою ... зано, що їх погрібно вставити якраз сюди:

І на крѣслѣ по ца(р)ски(и) сѣдитъ якъ на маєстатѣ.

и проси(т) бга жебы на роботу рано устати.

Вимовлений значок указує на те, що далі треба читати чотири рядки, ... сані на полі в нижньому кінці аркуша:

А уста(в)ши усуне(т) лучи(к) и желѣзо причепляє(т)·
и лучину з(ъ) пе(н)ковъ смо(л)ны(х) з(ъ) огне(мъ) роскладає(т).
А розложи(в)ши огню зара(з) перешываетъ
потом: поку(л) и(ж) ся єму подобаетъ.

Значок після цього вимагає, щоб далі йшли два рядки, приписані внизу на аркуші 114 зв.:

І я(к) перешываючи втоми(т)ся, то шкуры стрыхує(т):
и на ро(с)пу(с)ка(н)я на чоботы ко(л)ко з(ъ) котро(и) па(р) вы(л)...
готує(т)

[2] Тут стоїть значок, який вказує на те, що далі треба читати рядки, ... сані з лівого боку на полі на аркуші 114 зв.

І по(и)де(т) до га(р)бовки у човнѣ хитати:
козлыны и бараницы хо(ч) и габе(л)ки окришати.
А нахитавшися еще и ѣсти захочетъ:
и да(ст) єму шевчиха чого исхочетъ.

[3] Слово в оригіналі закреслене.

[4] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[5] З лівого боку на полі приписка червоним чорнилом і іншим почерком:

Ω кожемяка(х) ли(ст) спг.

176 Ѡ ме́лникахъ, або те(ж) о мѣро́чника(х)

І мѣрочникства че(ст)ны ремесла̀ бываю́ть:
    ко(т)рымъ и бе(з) живвъ оні̇̀ хлѣба заробля̀ютъ
Д..ла где ко(л)векъ млыні̇̀ ме́лю(т) непреста(н)но:
    аж) е́стъ в(ъ) мѣроч(н)ико(в) хлѣбъ все(г)да̀ бе(з)пре(с)та(н)но.
А ба(р)зѣ(и) і тѣ̀ не часто пропиваютъ:
    то и ѡвше(м) такіе з(ъ) себѣ хлѣба ма̀ютъ.
А ..ла..а хто о(т) б͠га щаста собѣ маеть:
    ..о(т) и богаты(мъ) з того̀ реме(с)ла̀ бываетъ.
І реме(с)ло и(х) вєюда всѣмъ люде(мъ) потребно:
    и невѣрны(м) народо(м), тожъ не без(з)потре́бно.
Тє(к)(т) бо и ме́лю(т) все, и із рукъ ꙁдава̀ютъ:
    всяки(м) людя(м) ремеслємъ свои(м) угожаютъ. / 115 зв.
І домножъ и(х) б͠же, для млынов̀ъ строе́ніѧ:
    и не лиши за труды ..ны(х) и спасе́ніѧ

177. Ѡ самы(х) господаря(х),
владу́шы(х) млынами,
и де(р)жащы(х) і̇хъ: и ѡ млына(х)

Хо(ч) то млы(н) ко(р)чмою сѧ в люде(и) называе(т):
    една(к) же о(н) ни в че(м) сѧ ко(р)чмѣ не равняе(т).
Млы(н) че́стна храмина̀ не жие(т) в не(и) сваволно(ст)
    лечъ выходитъ з него люде(мъ) хлѣба доволно(ст).
А хочъ и ꙁ корчмы̀ ину бывае(т) пожи́токъ:
    и господаревѣ ко(р)чемному ужи́токъ.
А млы(н) не едному̀ пѧ(х) догажа́етъ:
    гды̀ на всю околично(ст) хлѣба настатчае(т).
Ты(л)ко (ж) и млы(н) яко кому в ща(ст)ю поведе(т)сѧ:
    то то(и) ты(л)ко з него хлѣба не от(т)ребитисѧ.
І хто̀ и плуго(м) паше(т) ме(л)нику сѧ равняетъ
    и ко(ш)ту свое(г)[о] якъ ме(л)никъ не стракаетъ. 116
А ме(л)нику много приборо(в) в млы(н) потреба:
    зале(д)во яко(и) речи чего не потре́ба.
А треба камѣн(ь)ѧ желѣза бе(з)престанно:
    ста́лѣ дере(в)нѣ лою мо(в)лю то нелганно.
А ѡсобливе часо(м) люде(и) треблю таты(ъ)
    и бондаре(и) сосуды в млы(н) на розмѣ(р) роби́т(ь):
А ѡсобнѣ(и) требуетъ и́ны(и) и мѣрного:
    кгды̀ зна(и)детъ ч͠лвѣка доброго вѣрного.

Ƶачи(м) здавало (б) сѧ шку(р)ка за чи(н)бу не стáне:
еднакъ хто що звы(к) держа(т), то не перестáне.
І дз(и) бж҃е з(ъ) господа(р)ствъ всяки(х) коры(ст) мѣти:
жебы мѣли довóлно(ст), а по ны(х) и дѣти.

178. Ω иконопи́сца(х), сирѣ(ч) о маляра́хъ, и ω честномъ рукодѣліи óныхъ; и ω богома́захъ

Рóзные му(д)рости са(м) бг҃ъ на свѣтъ дáлъ:
перво(г)[о] вѣку, ко(г)да̀ се(и) свѣтъ и ми(р) создáлъ. // 116 зв.
Вся́ки(х) бо рукодѣлли(и) пре(з) дх҃ъ ст҃ъ научи(л):
и маля(р)скую мýдро(ст) тогда (ж) люде(мъ) о(т)кры(л).
Же(б) на че(м) ко(л)векъ его̀ тва(р) із(ъ)ωбражáли:
тако(ж)де и всѣхъ ст҃ы(х) твари маліовáли.
І еще іконъ тво(р)цы з(ъ)на(и)дýю(т) штыхарѣ:
и другı́е честные (ж) люде золотарѣ.
І котры(и) маля(р) чи́сто вѣкъ сво(и) прово(ж)дае(т):
то чудо(в)на ω(т) него̀ ікона бывáетъ.
А богомáзкіе чу(д) образкѝ не мáютъ:
бо ты(л)ко бг҃у свои(м) ремесло(м) наругáютъ.
Кгды̀ жа(д)но(и) на ікона(х) и(х), не ма(ш) оздобы:
и маля(р)скои те(ж) яко(и) ко(л)векъ подóбы.
Але о(т)ню(д) вклепали(с) в тóе рукодѣл(ъ)ѧ:
и вели́кое те(ж) з ны(х) на свѣтѣ бездѣл(ъ)ѧ.
І имà и(м) богомáзы, же маля(р)ства не до(и)шлѝ:
же бе(з)пýтное дѣло сáмы собѣ зна(и)шлѝ. // 117
І не хочутъ учити(с) цѣлого маля(р)ства:
же(б) свои никчéмные поки́дали махля(р)ства.
І до сы(х) богома(з)ства часъ не скореняютъ:
бо многіе глупакѝ в наýку ставáютъ.
І научившысѧ начнутъ по сéлахъ носити:
та(к) те(ж) и по мѣста(х) по двора(х) ѱѝ дра(ж)нити.
Прето що мало дѣло в҃ше вничижáю:
еднакъ васъ богомáзо(в) о проще(н)ство впрашáю.
Ƶдорóвы и ты(м) дѣломъ свои(м) сѧ тружда(и)те:
а на мене за вѣ(р)шы сı́е не подывля(и)те.
Бо ко(ж)ды(и) и ýстне ва(мъ) та(к) може(т) признáти:
а я́ мýсѣлъ для втѣхи в҃шо(и) написáти.

179. Ѡ рыба́лкахъ и ѡ резникахъ

Рыба(л)ки з ре(з)никами проти(в)ности ма́ютъ:
я(к) по(ст) да мя(с)ницы, та(к) они́ пробува́ютъ[1]. // 117 зв.
Рыба(л)ка для по(ст)ныхъ дни(и) рыбы уловля́е(т):
а для мясны(х) дне(и) резни(к) о мя́со старае(т).
Тeды слу́шне (б) рыба(л)камъ в(ъ) товары(ст)вѣ жити
з ре(з)ника́ми: хо(ч) наве(т) и в цеху́ іхъ бы́ти.
Бо уставы(ч)но резни(к) рыбалцѣ потребенъ:
а резнику́ рыба(л)ка то(ж) не без(ъ)потре́бенъ.
І годило (б) сѧ лу(ч)ше(и) рыбалокъ поважа́т(ъ):
и па́че о(т) резниковъ о́ны(х) всѣхъ шанова́т(ъ).

Кгды (ж) и са(м) б҃гъ з рыбало(к) ап(ст)лы вчини́въ:
и мл(т)венниками за всѣхъ на(с) почини́въ.
Якъ то̀ Петра̀ и Павла ста(р)шыми наставивъ:
а резника̀ жа(д)ного в то(н) чинъ не поста́вивъ.
Ты(л)ко (ж) пра(в)да потребе(н) я(к) вcяки(и) ремесни́къ:
та(к)же особливе в свою̀ пору и резникъ.
Една(к) же рыба(л)ки треба во времѧ вся́ко:
а резника̀ в мясни́цы ты(л)ко: не іна́ко.
Резника то(к)мо треба в де(н) яки(и) скоро(м)ны(и):
а резнику̀ рыба(л)ки у часъ нескоромны(и). // 118
І рыба́локъ и в(ъ) мя(с)ны(и) часъ бо(л)шъ потребу́ю(т):
кгды (ж) на(и)бо(л)шые ча́сы по(ст)ные зна(и)дуютъ.
Ры́бу и в посты̀ мно́ги(и) наро(д) ᵹажываетъ:
а в по(ст) хр(с)тия(н)ски(и) лю(д) мя́са не вжыва́етъ.
Четве(р)тая жъ ча(ст) на все(м) року̀ дне(и) скоро́мны(х):
а іры̀ часты зна(и)дую(т) так(ъ)же нескоромны(х).
Прето̀ рыб) хр(с)тія́но(м) треба бо(л)ше(и) завше:
неже мяса: бо его вжываю(т) не завше.
І че(р)нцѣ рыбу ѣсти людя(мъ) помагаютъ:
а мясо імъ же свѣцки(м) вжыва(т) оста(в)ля́ютъ.

А васъ п҃новъ резниковъ в то(м) не вничижаю:
але и в҃ше дѣло такъже похваляю.
Якъ хто чи(м) хоче(т) неха(и) хлѣба зробля́етъ:
а і ва(мъ) резника(мъ) б҃гъ неха(и) помага́етъ.

---

[1] З лівого боку на полі недбало написано іншим почерком: *Васи(л) б҃го мазъ то не вашъ братъ.*

180. О гутника(х) и о склярахъ

Достойны и гутники велико(й) похвалы:
гды сосуды че(ст)ные робя(т) и крышталы.
Та(к) те(ж) для млады(х) люде(й) слы(ч)ные зе(р)цала, // 118 зв.
а состарѣвшы(м)ся ю(ж) люде(м) окуляры.
А сосуды всякіе скляные, и zбаны:
z ко(т)рыхъ выпиваю(т) и великіе пани.
І ви(д)но напито(к) скро(з), я(к) чего чи много:
или те(ж) чего ко(л)векъ часо(м) чи не много.
А во іншы(х) не вида(т) я(к) то в черепяныхъ:
та(к) те(ж) осо(б) не ви(д)но и у деревяныхъ.
І не ви(д)но в цѣновы(х) в желѣзны(х) и в(ъ) мѣдяны(х)
и не досмо(т)рѣтися особнѣ(и) и в срѣбны(х).
І мося(н)жъ про(з)рѣти скро(з), и злота не мо(ж)но,
ты(л)ко пре(з) скляные все видѣти возмо(ж)но.
І пре(з) жаденъ сосу(д) вѣмъ слнце не проходи(т):
а пре(з) скло и в храмины и в це(р)кви вхо(ди)т.
Прето дража(й)ше злата треба (б) скло судити:
гды бы не могло оно нагле ся крушити
І нетлѣнно во вѣки оно пребываеть:
же в zемлѣ в(ъ) водѣ в(ъ) огнѣ [illegible] не ст[illegible]
А всѣ іные рѣчи тлѣнию [illegible] ся:
а яко скло жадное нѣтъ не [illegible]
Уже (ж) гутника(м) списахъ велику(ю) [illegible]
и [illegible]ника(мъ) хоч(ъ) [illegible]
Свѣто[illegible] убо дѣлають zас[illegible]:
я(к) то менобите всякіе об[illegible]ы.
Іные [illegible] дѣлаю(т) [illegible]:
а іные му(д)рые и [illegible].
Тѣмъ і сих(ъ) ремес[illegible] го(д)ни [illegible]
и [illegible] му(д)р[illegible] и [illegible] и [illegible].

181. О zвонника(х) и о комысаря(х)

Якъ всяки(х) реме(с)нико(в) на свѣтѣ потреба:
та(к) з(ъ) ме(ж) них [illegible] звонника(в) [illegible]
Понеза(ж) бо всякіе (о)ни выливають
звони: которые люде(й) до церкве [illegible]
І до [illegible] zвоны та(к) [illegible] потребны
и до тра[illegible] [illegible] не без потребы

Такъ же и га(р)ма́тные шту́ки о(т)лива́ютъ:
которыми в при́ступа(х) стѣны добуваю(т).

І при банкѣта(х) в ино(в) из(ъ) а(р)матъ стрѣля́ютъ:
и весе́лости всѣмъ та(м) бывши(м) додава́ютъ.
Та(к) же не бе(з)потребны вѣмъ и комысарѣ:
що робя(т) до це(р)кве(и) сосуды и лыхтарѣ.
І ке́люхы и ѕвѣзды и всякіе кр(с)ты́:
в(ъ) ко(т)ры(х) часо(м) случае(т) попо(м) и та(и)ны нести̂
І робятъ дыскосы ло́жицы и ми(р)ницы:
а для соблюда́ніѧ а́гнцо(в) и гробницы.
Та(к)же и яппо́лки до це(р)кве(и) вылива́ютъ:
що на всено́щны(х) вино̀ и еле(и) ставля́ю(т).
І робя(т) фля́шы кубки пу(л)мы́ски и ȥбаны̂.
тарѣлки ква(р)ты ча́шы ча(р)ки и роструханы̀. // 120

Прето̀ и за іхъ труды б҃же и(м) нагороди̂:
и о(т) всяки(х) на́пасте(и) и ско(р)бе(и) свободи̂.

182. Ω інтролѣга́торахъ[1]

Интролѣȥа́то(р) книги новы устрая́етъ:
а часо(м) и стары(х) я(к) лучи(т) оправля́етъ.
І работае(т) в це(р)кви̂ дѣло належное:
и в домы писме(н)ны(х) люде(и) прина[л]е(ж)ное.
І ω реме(с)лѣ и(х) вся(к) мови(т) невонтпли́во:
же реме(с)ло и(х) че(ст)но е(ст) и с҃тобли́во
І не ты(л)ко потребны они̂ люде(м) вѣ(р)нымъ:
але и інозе́мны(мъ) безбожны(м) невѣрны(м).
Хо(ч) не знаю(т) пи(с)мъ іны(х), могу(т) справля́ти
книги: ґдѣ̂ на ку́стуса(х) буду(т) ра(з)смотря́ти.
І неха(и) бе(з) лѣности здоровы оправляю(т):
и всяки(х) кни(г) на свѣтѣ люде(м) на(с)та(т)ча́ю(т).
Вы (ж) інтролѣȥаторы за се̂ мѧ простѣте:
и ȥа похва́лу се(и) мо(и) вѣршъ себѣ в да(р) при(и)мѣте
// 120 зв.

183. Ω друкаря́хъ, що книги друку́ю(т)

Пишу вѣ(р)шы друкаря(мъ) ремесника(мъ) сла(в)ны(мъ):
которые дрюкую(т) книги правосла(в)ны(мь)
Люде(мъ): бо всѣмъ дѣло и(х) с҃то е(ст) и че́стно:
а ба(р)зѣ(и) ты(м) котрые жи́ю(т) бл҃гочестно.

[1] Рукою П. Куліша зроблено виноску: *Интролигаторъ —переплетчикъ.*

Друкую(т) же всякіе це(р)ковные обрядки:
и всѣ хр(с)тія(н)скіе розные порядки.
На книга(х) бо вѣрные мля(т)сѧ ко бгу:
и в книга(х) обрѣтаю(т) до нба дорогу.
Кгды убо правы(л)ные книги хто читаетъ:
тако(в) бесѣду з(ъ) самы(мъ) бго(м) о(т)правляетъ.
Чи(р)ство же сѧ зна(и)дуе(т) оны(х) то ремесло:
але ускру(т)но ве(л)ми оно и тяже(ст)но.
А ωсобливе нога(м) очамъ неспоко(и)но:
и не обрѣтае(т)сѧ в роботѣ поко(и)но.
Понева(ж) бо я(к) начнутъ потягати прасы:
а(ж) на глава(х) и(х) вскорѣ мокры стану(т) власы. // 121
Ζача(в)ши бо муся(т) сѧ до поту тру(ж)дати:
а(ж) развѣ в нощи могу(т) из(ъ) мало поспати.
І в(ъ) велики(и) роботу пра(з)дникъ оставляю(т):
а ты(мъ) часо(м) способы впя(т) пригото(в)ляю(т).
І научи(л) такъ бгъ и(х) рыхло друковати:
що за де(н), то не мо(щ)но за рокъ преписати.
Прето якъ го(д)ны ωни о(т) вѣрны(х) похвалы:
та(к) за труды вдо(с)то(и) и(х) бже вѣ(ч)но(и) славы.

184. Ω виноградѣ и ω виноградны(х)

Если в лѣтѣ труды е(ст) в че(м) та(к) без(ъ)преста(н)но:
я(к) коло выноград у о(т)по(д) непреста(н)но.
І пра(в)да же безпре(ч) сѧ в не(м) тру(д) полагаетъ:
кгды работающы(и) в не(м) нѣтъ не почиваетъ.
Виногра(д) бо жа(д)но(и) вѣмъ речи не трьбуетъ:
ты(л)ко щоде(н)ны(х) в себе тру(д)нико(в) требуетъ.
А ω труда(х) ты(х) много (б) потреба писати:
а(ж) для множе(ст)ва мушу молча(н)ю предати. // 121 зв.
Са(м) хто зхоче(т) може(т) ты(х) тру(д)носте(и) дознати:
хочъ прина(м)нѣ(и) очима буде(т) оглядати.
І ты(мъ) вино дорого бо нѣмъ до рукъ при(и)де(т):
а кошту вдесятеро ʐа лѣто разы(и)детъ.
Если пре(д)ся (ж) вроди(т)сѧ, то не зозсѣмъ втрата:
а не послужи(т) лѣто, бе(з) числа ко(ш)ту страта.
Ты(л)ко то охочи его распложаютъ:
а невелики(и) з него вѣмъ пожитокъ маю(т).
І да(и) бже плодящы(м), коры(ст) оглядати:
же(б) прибы(л) мѣт(ъ), и в це(р)кви осо(б) наста(т)чати.

185. Ω вииникa(х), іли ѡ винокурахъ,
або те(ж) о горѣлчаника(х),
що горѣлкѝ робя(т) у ви(н)ница(х)
[по венгє(р)ски(и) сѧ называе(т)
винница вынногра(д)ны(и) огоро(д)
або те(ж) левáда, а по руски(и) будино(к)
то(и) ви(н)ницею сѧ зове(т),
а котро(м) кýрятъ горѣлку][1] // 122

І ви(н)ники на свѣтѣ досто(и)ны повáги:
а не треба кры(и) б҃же дава(т) и(м) зневáги.
Потребны(и) бо они вѣмъ труно(к) выробляю(т):
ко(т)рого и мона(р)хи сы(л)ные ужываютъ.
А хо(ч) часо(м) и на злò то(и) труно(к) привождаетъ:
една(к) в то(м) винни(к) винЫ жа(д)нои не маетъ.
Б[illegible]гды (ж) вино неви(н)но вѝне(и) злы(и) обы́ча(и).
же пре(з) мѣру хтò пѝе(т), а не та(к) я(к) звыча(и).
Прето и за(с) ви(н)ника о томъ вымовляю:
а реме(с)ло іхъ и повторе похваляю.
Робя(т) бо онѝ тò для веселости лю(д)скои:
а не для причины злои(г) або те(ж) нелю(д)скои.
І годно (б) и(х) велича(т) на(д) иныхъ на(и)паче:
ведлу(г) самои правды сто(и) не іначе.
Zачи(мъ) и вин(н)икъ пеха(и) здоро(в) сѧ труждáетъ:
а горѣлокъ робити не переставаетъ.

186. Ω сытника(х), и ѡ решетника(х) 122 зв

Ме(р)зено здавáло (б) сѧ то ремеслò и бри(д)ко:
з(ъ) конски(х) ог[illegible]но(в) сыта р[illegible] [illegible] гид[illegible]
А ты(л)ко (ж) хо(ч) [illegible] хо(ч) гид[illegible] що [illegible] мѣемъ чини(ти)
гды не моцно х(л)ѣбъ [illegible] (к)ро(м) сы́та [illegible]ходи(т).
Рé́шета да пу(д)сы́тки з [illegible] [illegible]лаютъ чеклан(н)ны:
и у воло(х) рéшета в ременя(х) пробтяны
А наче (б) з(ъ)го(р)ш[illegible]те(л)но [illegible] сыто пропѣжáти:
я́ко то на млеко е(ст) звыча(и) сы(т)ца де(р)жати.
І на просфоры мукý пшеничну просѣваютъ:
на которы(х) б҃гови офѣру приношáютъ.
А та(к) може(мъ) сѧ и мы̀ и сытництво(м) не гнушáт(ъ):
а з(ъ)го(р)шы́телно(ст) гую нá сторону о(т)кладат(ъ).

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Бо што са у хр(е)тіянъ поволи(т), то все чисто:
и за освященіемъ премѣняе(т)са вчисто.
Бо и дше(в)ныа скве(р)ны бгъ очищаетъ:
когда ме(р)зскія грѣхи кающы(м)са прощае(т).
Прето и наши злые дѣла г(с)ди проща(и):
і яко всемогущы(и) пре(ж)де сме(р)те(и) очища(и) / 123

187. Ѡ муровщикахъ, що цркви муруютъ или полацы мурованые, або те(ж) фо(р)тецы замки; і про(ч): А по моско(в)ски(и) о каме(н)щикахъ

И муровщики го(д)ны и до(с)то(и)ны похвалы:
гды трудны(м) тру(ж)дают(т)са дѣло(м) для бже(и) хвалы
I тесля цркви робятъ, ты(л)ко не такъ славно
дѣло и(х) древяное: и не такъ трывално.
А муры вѣчно(ст)ю са зда(в)на называютъ:
ко(т)рыхъ много и по дне(с) ве(з)дѣ зоставаютъ.
Ве(д)лугъ при(с)ловіа, хто праве що муруе:
то то(и) ты(л)ко будин(н)ки крѣпкіе будуе.
А хто ко(л)векъ древяны выставуе(т) клецѣ:
тое ле(т)во до гуры вше(н)дзіе одніе(м) лецѣ. / 123 зв.
Прето муровщыковъ ве(л)ми поважа(т) треба:
и зычити и(м) до(л)гі(х) лѣтъ, а потомъ нба.

188. Ѡ копающи(х) колодязѣ глубокіе; а по ля́дзки(и) студнь; или по славе(н)ски(и) студенцѣ

Не ме(н)шаа вѣмъ и та(м) о(д)важно(ст) бываетъ:
где хто колодя(з) ве(л)ми глубоки(и) копае(т).
Яко то індѣ са́жне(и) зна(и)де(т)са двадесятъ:
а в други(х) обрѣте(т) мѣстѣхъ и тридесятъ.
Ѡ яко (ж) та(м) боже мо(и), не будетъ страхота:
где са трафи(т) выкопат такаа глубота.
В которо(и) то глубинѣ тма все(л)и(т)са жити:
а впу́щ(ь)шему(с) тамо зда(ст)са в(ъ) преисподн(ей)
быти.
А кгды з(ъ) тое(и) глубины наве(р)хъ выхо(ж)даетъ:
тогды нѣбы із гроба ме(р)твы(и) воскресаетъ.

I е(ст) смѣлы(х) же(б) до днà áдска прокопáли:
а(ж) (б) жродла водные и(м) не прешкажáли.
Могли (б) жывы в тѣлѣ(х) пе́кла досмо(т)рѣти:
и уздрѣвши та(мъ) злѐ, сна(д)нѣ(и) каяли (б) с(ъ) на свѣтѣ
А особно и тое еще уважáю:
же могли (б) и самóго доходити рáю.
Если (б) не за срóкгими повѣдае(т) горáми:
и за пущами з гады и мо(р)скими водами.
I не ты(л)ко не могу(т) ся ты(х) дво(х) довѣдати
рѣчи(и): и досконале и тые увѣдати.
Могли (б) ра(и) и очіма свойма оглядати:
и з(ъ) с͠ты(мъ) Іліéю и Енóхо(м) прывитáти
А то то(к)мо я(к) да(л) б͠гъ сме(р)те(и) люде(м) не (з)нати:
що за сме(р)ть кому буде(т), и ко(г)дà умирáти. 124 зв.
Та(к) и на тое можности живы(мъ) не пода(н)но:
кро(м) та(м) не вме(р)шу жити Іли приказа(н)но
I ежели бы пу(т) бы(л) до раю доходи́ти·
то не еди(н) бы зхотѣлъ з на(с) та(м) собѣ и жи́ти.
Не на еди(н) бы то(к)мо де(н) але до само(и) сме(р)ти:
поку(л) бы пры(ш)ла ему̀ ко(н)чинà а(ж) уме(р)ти.
I признаю(т) гды (б) праве хто до рáю и до(и)шолъ:
то ра(з)вѣ ся (б) насмотры(л) звнѣ, а в(ъ)ну(т)ръ
бы не (в)во(и)шо(л).
Ѓды (ж) вкóло оружіе(м) плáменны(м) обварова(н)но:
и плáмене(м) огне(н)ны(м) вкру(г) оцѣрклевáнно.
Для тогò невозмо(ж)но никому та(м) бывати:
а хо(ч) бы и побува(л) не могли (б) допущáти.
Не знáю до пекелны(х) дóмо(в) бы чи не впуща(н)но:
и та(м) бы на яки(и) часъ чи не уде(р)жавáнно.
Претò где невозмо(ж)но комỳ побувáти:
то не треба того да(р)мо и помы(ш)ля́ти /. 125.

189. Ω ѡлѣиникахъ

И ѡлѣ(и)ництво лю́дя(м) дѣло е(ст) выгодно:
и на розмайтые потребы угóдно.
Бо ѡлѣ(и) розные стрáвы приоздобля́етъ
и великого страва(м) смáку додавáетъ.
I з(ъ) працовито(ст)ю робота и(м) прихóдитъ:
пóку(л) готовы(и) олѣ(и) из гнѣзда выхóдитъ.
Перше(и) бо сѣмѧ в ступа(х) толкутъ и просѣвáютъ:
потомъ в(ъ) тепло(и) водѣ и мѣся(т) и зхвалевáю(т).

То(ж) на сковрада(х) смажа(т) и в гнѣзда вкладаю(т):
а послѣ таранами клы(н)а забиваютъ.
І зачи(м) витысне(т)са якаа макуха:
а імь о(д) тарановъ а(ж) запираю(т)са духа.
І поку(л) фуры вы(н)ду(т) крѣпко наклопотя(т)са:
поку(л) те(ж) зовсѣмъ про всѣ(м) до(б)ре уво(л)ня(т)са // 125
І ты(м) олѣ(н) доро(г) же з(ъ) працею вы(и)де(т):
поку(л) готовы(н) до ру(к) оны(х) бѣдны(х) при(и)де(т).
Добрые на всяку рѣчъ олѣе(м) ʒаправы:
добры и смаковиты из(ъ) ны(м) е(ст) потравы.
І лѣпшъ бы его кому гу(р)томъ готово(г)[о] купит(ъ):
неже тру(д) приня(т), и часъ трати(т); и голову клопотѝ(т).
Ты(л)ко (ж) то богаты(н) на гу(р)тъ купова(т)(ъ) можетъ:
а вбоги(и) працуе(т) ʒды на сѣмя са спроможетъ.
І мусѣтъ працовати для своего пожитку:
а если на продажу, то и ве(д)лугъ прибы(т)ку.
І да(и) б҃же в кожды(х) дѣла(х) нево(т)щѐ тру(ж)дати:
але же(б) з(ъ) трудо(в) ко(ж)ды(и) мо(г)лъ коры(ст) оглядат.

190. Ѡ воскобо(и)никахъ

В забива(н)я(х) восковы(х) ме(н)шъ працы бывае(т):
а олѣ(и)ни(к) утрое тружда(н)е при(н)маетъ. // 126
А воскобо(и)никъ вари(т) воскъ и закладаетъ
в гнѣздо: и колодами клы(н)е забиваетъ.
І з гнѣзда в судыну на спо(д) воскъ истѣкаетъ:
и на захолоду те(ж) в сосуды вливаетъ.
А ѡлѣ(и)никъ на свои(х) труда(х), а(ж) изгидытъ:
поку(л) готового ю(ж) олѣа увидитъ.
І воскобо(и)ника(м) еднакъ пишу похвалу:
понева(ж) са тру(ж)даютъ на б҃жію хвалу.
Свѣчи бо до це(р)кве(н) из воску бываютъ:
которы(х) хр(с)тіяне в(ъ) це(р)кви поставляютъ.
І неха(и) и и(х) труды г(с)дь б҃гъ при(н)маетъ:
и вносящы(х) в(ъ) це(р)ковъ свѣчи люде(и) с҃псае(т).

191. Ѡ калачникахъ

Много е(ст) ве(л)ми всяки(х) вымы(с)ло(в) на свѣтѣ:
кала(ч)ники ни реме(с)ники, а з(ъ)мы(с)лили це(х) мѣти.
// 126 зв

Реме(с)ла и(х) моцно са навчйт(ъ) за годы́ну:
не стары(х) ты(л)ко, але навчи(в) бы дыти́ну.
І са́ми реме(с)лъ свои(х) рѣдко работа́ютъ:
але все свои(х) бабъ робити заставля́ю(т).
Я(к) то муку сѣяти, и мѣсити тѣсто:
и пе(к)ти и выбра(т) и продава(т) не(с)тѝ в мѣсто.
В реме(с)лѐ же и(х) нѣдды хлопцы не ставаю(т):
анѣ те(ж) учачиса когда̀ вызволя́ютъ.
Бо не треба нико́му реме(с)ла̀ и(х) са вчи́ти:
же ко(ж)ды(и) за мѣнуту може(т) са навчи́ти.
Кгды (ж) реме(с)лѐ и(х) жа(д)но(и) тру(д)ности не мае(т):
попле(т)ши сюда̀ туда̀ тѣсто, в пѣчъ сажаетъ.
Прето и самы̀ да(р)мо в це(х) то(и) уплели́са:
вла(с)не я(к) старе́цкіи цехи́ повели́са.
Една(к) в ста(р)цовъ нау́ка е(ст), язы́ка са вчи́ти:
и я(к) бы мл(с)тины або хлѣба проси́ти. // 127
Ты(л)ко (ж) не треба ба(р)зо и ты(х) цехо́въ зневажа́т(ъ):
ежелѝ буду(т) до це(р)кве(н) свѣчи поставля́т(ъ).
Або к праздника(м) котры(м) канупы спра(в)ля́ти:
и на це(р)квѝ з(ъ) доходо(в) ты(х) са уклада́ти.
То предся (б) кала(ч)ники не го́дны (б) нага́ны:
та(к) же(б) и ста(р)цы з(ъ) це́хо(м) свои(м) не мѣли (б) дога́ны.

192. Ω перево́зникахъ

И перево́зники то(ж) людя(мъ) выго́жуютъ:
же на рѣка(х) на ѡбѣ странѣ прево́жуютъ.
А перевезши на тѹ́ стра́ну люде(и) едны́хъ:
а на други(и) бо(к) везу(т) люде(и) же и другихъ.
І могу(т) тамъ бѣдные ве(л)мѝ працовати:
шоста́ми поганя́ти и сте(р)нъ керова́ти.
І во́ду из су́денъ часто выливаютъ:
и вгору проти(з) вѣтру поро(м) управляютъ. // 127 зв.
І в но(ч)ны(и) часъ гды свѣтло ча́со(м), везтѝ му́ся(т):
я(к) кому пи(л)но треба, а к томѹ̀ примуся(т).
Една(к) не може(т) пу(д) часъ хто̀ и примуша́ти:
ежелѝ начне(т) фыла з(ъ)бы(т)не са явля́ти.
Ра(д) не ра(д) хо(ч) пи(л)нов дѣло мусѣтъ стоя́т(ъ):
и усмыре́ніа во(д) хо(ч) забави(т) чека́т(ъ).
А перево́зники в то(и) часъ ю(ж) спочива́ютъ:
и тако(ж) утыхне(н)а вѣтровъ ожыда́ютъ.
То(ж) пото(м) гды фо(р)туны уже переста́нутъ:
впя(т) по прежнему возы̀ з(ъ) лю(д)мѝ вози(т) стану(т).

І могу(т) по пре(ж)нему (ж) ꙁнову працовати:
жε(б) люде не мо(г)ли са да(р)мо ваковáти.
Прето и іхъ ма(и)сте(р)ства труды похваляе(мъ):
и перево(з) м ѣючи на то и(х) еднáемъ.
На велики(х) вода(х) а(ж) поку(л) ꙁаме(р)заютъ:
а на малы(и) по то(и) часъ поку(л) из(ъ)падáю(т). // 128
Ты(м) и перевозинко(в) не ѡбе(л) гани(т) треба:
бо во всѣх(ъ) страна(х) в лѣтѣ людя(м) óны(х) потреба.

193. Ω снѣцаря(х), и ѡ слюсаря(х)

Не ма(ш) труднѣ(и)шы(х) в свѣтѣ реме(с)лъ на(д) снѣца(р):
а другое впя(т) тру(д)ны та(к)же и слюса(р)ства.
Снѣцарѣ бо це(р)ковны(и) де(н)сусъ о(г)рѣзаютъ:
а слюсарѣ розныε те(ж) штуки роботáю(т).
І снѣца(р) в прм(д)рости велики(и) е(ст) хытрéцъ:
и слюса(р) в дѣла(х) свои(х) не ме(н)ши(и) то(ж) мудрец.
Ро(з)ные бо му(д)рости слюса(р) показу́етъ:
и снѣца(р) без чи(с)лà шту(к) дивны(х) выставу́е(т).
Прето слушне (б) и(мъ) дво(м) братáми са называ́ти:
же то прм(д)ро(с)те(и) навыкли зажыва́ти.
Іны(и) ремесни(к) еднò дѣло токмо твóри(т):
я(к) сапóжни(к), за еднò сапогѝ готовитъ. // 128 зв.
А в двохъ си(х) ремеснико(в) розмаита трудно(ст):
може(т) са почудити вся(к) зра óны(х) мудро(ст).
Прето (ж) и(х) в(ъ) велико(и) повазѣ треба мѣти:
и шановати осо(б) жоны іхъ, и дѣти.
І да(н) бж̃е на зе(м)ли імъ всякую доволно(ст):
за показуемую íми чудотвóрно(ст).
І всяки(х) ремеснико(в) нѣгды не уме(н)ша(и):
але для потре(б) лю(д)зски(х) повсюду умножа(и).

194. Ω дударя(х), що в дуды іграю(т)

Ме(р)зенаа то ігрà дудà ꙁоставáетъ:
и шуйцу грѣшны(м) всѣмъ люде(мъ) пре(з)начáе(т).
Надымаю(т) бо еа я́ко го(р)ды(и) дме(т)са:
поку(л) ревтѝ и густѝ з бѣдóю начне(т)са.
Повѣдаю(т) же та ігрà нечестíва:
лечъ гды не о(т) бг̃а, то о(т)ню(д) злочестíва. // 129
А ꙁдѝ начну(т) дударѣ дуды надымáти:
в то(и) часъ шпетие же губы стану(т) о(т)дымáти.

А іжь не о(т) хр(с)тія(н) [праве][1] явыласа на свѣтъ:
не годыло (б) са еи хр(с)тіяномъ имѣт(ъ).
І не ты(л)ко ду(д), але хо(ч) бы и ігръ жадныхъ:
бо будятъ блу(д)ную мы(с)ль в(ъ) чл̃це(х) жадны(х).
Моцно (б) и без(ъ) ігръ в(ъ) славу бг̃а повеселит(ъ):
а всѣ дневре(д)ные ігры іскоренит(ъ).
Развѣ вое(н)ны(х) ігръ, що звыкли в во(и)ска(х) де(р)жат(ъ):
ко(т)рыми в во(и)на(х) на бра(н) и на трыу(м)фъ глася(т).
Ꙁа во(и)сковые ігры грѣхъ не положенно
в книга(х): але и по се(н) дн̃ь нео(т)реченно.
Могу(т) и(х) во(и)ска по де(н) послѣдны(и) трымати:
и к(ъ) звыча(и)ны(мъ) потреба(мъ) оны(х) ужывати.
І бе(з)грѣшно е(ст) в(ъ) тре(н)бы и в домѣхъ трубити:
звлаща в(ъ) велики(х) власте(и) и в ко(т)лы бити.
І з(ъ) ѡгненны(х) оружы(и) часомъ выпаляти:
або те(ж) по простѣ(и)ше(и) мовячи, стрѣляти. // 129 зв.
І на хвалу Хв̃у и дне(с) ꙁажываютъ:
поневажъ на Вели(к)дн̃ь на радо(ст) стрѣляют(ъ).
Вспоминаючи трыу(м)фъ Хв̃ъ все(г)да щороку:
и на умысно(ст) дш̃а(м), чиня(т) то з(ъ) нароку.
І на бг̃оявле(н)ски(и) пра(з)дни(к) тако(ж) стрѣляютъ:
очищеніе о(т) грѣхъ миру ізвѣщаютъ.
А ко(р)чемные игры похвалы не го(д)ны:
бо ты(л)ко своєво(л)нымъ люде(мъ) оні вго(д)ны.
А ба(р)зѣ(н) дуда зда(в)на подобно проклята:
що(б) о(д) бл(с)венны(х) она была о(т)нята.
Проклятому роду ю трыма(т) подобае(т):
которы(и) Хр(с)та бг̃а вовѣки не знаетъ.
І бода(и) загинула дуда на всѣ вѣки:
же(б) болшь не видали ю вѣ(р)ные чл̃вѣки.
І научившы(м)са люде(м) в неѧ іграти:
треба за тое крѣпко о(т) ср(д)ца каяти.
А єи до всѣхъ дябловъ у воду втопити:
або огне(мъ) велики(мъ) у гною спалити. // 130
Мы (ж) правосла(в)ные ігръ всяки(х) не жада(и)мо:
кро(м) во(и)сковы(х): да усты бг̃а восхваля(н)мо.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

195. Ω т о к а р я́ х ъ

И тока(р)ство че(ст)но є(ст) дѣло и надобно:
и чи(р)ство ме(ж) іными ма(и)сте(р)ствы подо(б)но.
І пе(р)ше че(ст)но, же то ло(ж)ки выточа́ютъ:
ко(т)рыми и п҃нове часо(м) ужыва́ютъ.
Та(к) те(ж) оздобные точа(т) и тарѣлки:
з(ъ) которы(х) ядя(т) и пю(т) звары(в)ши горѣлки.
А особно зробляю(т) великіе ящѣ.
що з(ъ)прятую(т) в(ъ) дорогу печеные лящѣ.
І в(ъ) це(р)квы̀ точа(т) слупы, а малюю(т) малярѣ:
и точа(т) до ц҃ркве(и) баля́сы и лыхтарѣ.
І точа(т) на же(р)товни(к) хорошые кубки:
що с҃щенни(к) ховае(т) потре́бл(ъ)ши дары гу́бки.
І до убоги(х) це(р)кве(н) на пр(с)толъ гробни́цы:
и до мн(с)ты(р)ски(х) тра́пе(з) точа(т) солни́цы[1]. // 130 зв.
І ты́е выточую(т) те(р)тки, що пе́рецъ тру(т):
и тые макого́ны, що куха(р)ки ма́къ мну(т).
І ты́е бря́зка(л)ца що дѣте(и) забавля́ютъ:
и веретена що жо(н)кѝ ни(т)кѝ выпряда́ю(т).
І посохо́въ вла(с)телски(х) много выточаютъ:
и ты́е кача(л)ки, що жо(н)кѝ хусты кача́ютъ.
І овча(р)скіе точатъ з дерева жъ сопѣлки:
и козацкіе що z луко(в) вытяга́ю(т) стрѣлки[2].
І и́ные рѣчи же не мощно взгада́ти:
и докуме(н)та́лно те(ж) писанію преда́ти.
Ты(л)ко що вспомнѣ(л) вкро(т)цѣ пи(с)мо(м) полага́ю:
а рукодѣліе іхъ честное похваля́ю.

196. Ω п а с т у х а (х), с к о́ т ы и б ы́ д л а [и с в и н і а][3] п а с у́ щ ы (х): п а ч е ж е о о в ч а р я́ х ь

Ω ско́тски(х) пастуха(х) та(к) в пи(с)мѣ положе(н)но:
и выра́зно о ѡны(х) та́мо доложе́нно. // 131

---

[1] У кінці сторінки приписано: *о токаря(х) осо(б) поищи при само(м) кіне- чу що ты(л)ко ложкі то́ча(т): ли(ст)...* Край сторінки, де вказано номер зі- куша, відрізано, можна тільки трохи розглядіти літеру т҃ (300). У рукопис[і] названого вірша про токарів немає.

[2] Після цього рядка зроблено таку виноску олівцем рукою П. Куліша: *По- добные выраженія употребляются въ этой книгѣ очень часто. Я думаю, что эти книги писались в то время, когда не было еще употребляемо огнестрельное оружіе особенно в Малороссіи.*

[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Же пасту(х) або овча(р) зрд во(л)ка оста(в)ляе(т) овцы:
а Хс пасты(р) лу(ч)ши(и) душу кладе(т) за овцы.

І девя(т)деся(т) Хс и девят(ь) оставляетъ:
а едино(и) заблу(ж)дшо(и) прилѣжно взыскиваетъ.

А зыска(в)ши на рамо взе(м) ко оцу принѐсе(т):
и дае(т) е(и) по свое(м) хотѣнии что просить.

Хс г(с)ду пасты(р) е(ст) с(и) овецъ словесны(х):
а то(и) ското(в) и бы(д)ла и овецъ бе(з)словесны(х).
І не може(т) то(и) пастухъ Хр(с)ту подражати:

же(б) мо(г)лъ тако(ж) за овцы душу [illegible]
Але еще на снѣ(д) себѣ овцы [illegible]
а господарско(и) [illegible] яко волкъ [illegible]
А особливе [illegible]
и [illegible]
А ины(х) [illegible]
же [illegible]
І многи [illegible]

а [illegible] Хс [illegible] / 131 зв.

Хс по имени [illegible]
и по не(м) жа(д)на иде(т), и гла(с) его [illegible].
І [illegible]
а [illegible]
І [illegible]
и [illegible]

А Хс [illegible]
и іщущи и іну еще приобрищеть.
[illegible]

197. Ω кравца́хъ

Кожды(и) ремесникъ своѝ начи(н) не може(т) забра(т):
а кравецъ из(ъ) начи(н)ямъ всѣмъ може(т) пова(н)дроватъ
Вся(к) ремесни(к) кро(м) возо(м) буде(т) начи(н) возити:
а кравецъ може(т) все свое za пазху вложи́ти.
А локте(м) ідучи́ може(т) сѧ пудпира́ти:
и в доро́гу где ему̀ потреба поспѣша́ти.
А начи(н)е кравцево меновите тако́е:
прас)[1] ножицы напе(р)стокъ иго(л)ка, а не ино́е.
Ремесло̀ же и(х) чи(р)ство стобли́во и че́стно:
бо и свѧ̃те(л)скіе оде(ж)ды шию(т), и живу(т) бл҃гоче(ст)но.
І достои(н)ны е(ст) кра(в)цѣ о(т) всѣхъ люде(и) похва́лы:
гды (ж) и свѧ̃ще(н)ные оде(ж)ды ро́бя(т), для б҃же(и) хва́лы.
І часо(м) и бе(з)(ъ)пла(т)но до цркве(и) сѧ тру(ж)даютъ:
сп(с)ніѧ то собѣ о(т) б҃га заробляютъ.
Zа кото́рые труды г(с)ди іхъ всѣхъ спа̃са(и):
вѣчно(и) мзды̀ и(х) не лиши́, и в се(м) вѣцѣ подава(и). // 132 зв.

198. Ω кушнера́хъ

И кушнѣръ всяки(мъ) людя(мъ) ве(л)мѝ е(ст) надо́бенъ:
и такъ же пре(з) ремесло̀ кождому уго́денъ.
Кожа бо овчіе о(н) в квасу̀ выробля́етъ:
и на зы́мные часы кожухы zробля́етъ.
І требующы(м) люде(мъ) в градѣхъ продаваетъ:
а ко(т)рые прино́ся(т), стары(х), поправля́етъ.
Zачимъ пожы́то(к) б҃же да(и) и кушнере́вѣ:
быле (б) ты(л)ко не злому якому ша(л)вѣре́вѣ.
И правди́вому всегда̀ во все(мъ) са(м) пособству(и):
и чего желае(т) д҃хъ его̀, то́е да(р)ству(и).

199. Ω коваля́хъ

Я́ко вся(к) ремесникъ всѣмъ е(ст) не бе(з)потре́бе(н):
та(к) и кова(л) всяки(м) люде(мъ) ве(л)мѝ потре́бе(н).
Бо бе(з) іного часо(мъ) мо́щ(ъ)но сѧ обходи́т(ъ):
а бе(з) ковалѧ о(т)ню(д) нево(з)можно прожи́т(ъ). // 133

[1] Рукою П. Куліша зроблено олівцем виноску: *Прачъ — (хоч у текст пра(с)) — вѣроятно вмѣсто утюга.*

Понєва(ж) потребує(т) єго̀ всякъ человѣкъ:
  нє то(к)мо тепе(р) але і̂з(ъ) стародавны(х) вѣкъ.
І нє ты(л)ко богáты(и), але и убоги(и):
  проси(т) о роботу чего треба лю(д) многи(и).
І на(и)частѣ(и) ковалѧ̀ ко(ж)ды(и) требова(т) будеть:
  а я(к) ко(л)векъ без(ъ) і̂ны(х) ремесннко(в) пробудеть.

І ковалѣ жъ спсѝ бжє православные:
  а выкорєня(и) вездѣ люде злословные.

200. Ѡ многоумѣючи(х) ремéслъ

Да(и) бжє мовя(т) всяки(х) дѣлъ сѧ научи́ти:
  ты(л)ко не всяко бжє да(и) дѣло роби́ти.
Бо хто̀ много художе(ст)въ учи(л)сѧ и вмѣетъ:
  то го(р)шъ таковы(и) собѣ хлѣба не имѣеть.
Понєва(ж) не хоче(т) єдного̀ сѧ де(р)жати:
  и єдны(м) ко(т)рымъ дѣло(м) хлѣба зароблѧ́ти. / 133 зв.
Але на́чне(т) хвататисѧ за всяко ремесло̀
  а(ж) єму̑ з(ъ) тое(и) речи го(р)шъ стане(т) тяже(ст)но̀
Кгды̀ на всѣ реме(с)ла начи(н)ѧ справи(т) не (з)може(т):
  и всѣхъ реме(с)лъ робити на челя(д) сѧ не споможе(т).
Прєто ко(н)днши лѣпшъ єдно(и) доглядáти:
  нежели в(ъ) мно́гии сѧ реме(с)ла̀ втручáти.
Для того те(ж) прошу ва(с) єдно̀ що работа(и)те:
  а до многихъ кидатис(ъ) ма(и)сте(р)ствъ перестава(и)те.
А та(к) сю кро(т) буде(ш) мѣт(ъ) певнѣ(и)ши(и) пожыток:
  и увиди(ш) собѣ пожытечнѣ(и)ши(и) прыбытокъ
Я̇ твое(и) мл(с)ти в то(м) прiязно пораджаю:
  и добро(г)[о] пожы(т)ку якъ са(м)ы собѣ прiяю.

201. Ѡ ро́зны(х) вся́ки(х) ремесника̂хъ, и ѡ че(ст)ни(х) рукодѣлни(х) и(х).
Слово вѣршовное, ѡбще / 134

Я̇ко писа́ла(с) ши(м) ремесникамъ хвала
  та(к) ты(м) же предречє(н)нымъ ниже(т)сѧ похвáла
Ме(л)ника(мъ) бе(р)дника(мъ) шапвала(мъ) рымарямъ,
  коновало(м) руд(н)ика(мъ) гутника(мъ), слюсарямъ
Стелмаха(м) пастуха(мъ) токарям(м) и ковалѧ́мъ:
  гребе(н)ника(мъ) решетника(мъ), и камьяса(р)я(мъ)
Довбыша(м) та(р)мана́мъ и ѡвчаря́мъ.
  шкляря(мъ) гафаря(м) снѣпаря(м) и котлярамъ.

Тре(н)бачамъ винника(мъ) ли́нника(мъ) и столяра́мъ:
малярамъ друкаря(м) писаря(м) гисара(м) кушнера(мъ).
Кожемяка(мъ) мы́лника(мъ) скры(п)ника(м) смоляра(м) доггара(м)
цѣрулика(м) тютю(н)ника(м) бо(н)дара(мъ) гонтара́мъ:
Інтролѣgатора(мъ) солѣтраника(мъ) ткача(мъ) и кравца(мъ).
пороховника(м) рого(в)ника(м) шабе(л)ника(м) тесля(м) и
шевца(мъ):
Zолотара(м) те(р)тичника(мъ) цы(н)балисты(м) и бражникамъ
сы(т)ника(м) лазебника(м) и козакамъ о(д)важникамъ. // 134 зв.
Мѣрочника(м) коробочникамъ и кр(с)торѣзамъ:
ба(р)дачника(м) кабачника(м) сага(н)дачника(м) и
пиворѣзамъ
Калачника(мъ) олѣ(н)ника(мъ) резника(мъ) колесникамъ:
стрѣлника(мъ) рыбалка(мъ) и всѣмъ че(ст)ны(мъ) ремесникам.
Та(к) те(ж) пивовара(мъ) воскобо(н)ника(м), и ты(мъ) мѣрнымъ
и всяки(м) возвеличе(н)а кр(с)тяномъ вѣрнымъ.

202. Ѡ гафаря́хъ

И гафа(р)ство честное ремесло̀ на свѣтѣ:
и імъ бо далъ бгъ рѣчи му(д)рые умѣти.
І хочъ они̇̀ и цеху у себе не маютъ:
а поважные штуки до це(р)кве(н) зробляютъ.
Я́ко то поясы покровци и возду́шки:
и иномъ ку(л)баки гафуютъ и поду́шки.
І до сага(н)да́ча оздо́бы придава̀ютъ:
и иные че(ст)ные дѣла выробля́ютъ.
Прето не треба жа(д)но(н) н(мъ) дава(т) зневаги:
бо о(т) люде(н) честны(х) годны они̇̀ поваги.
А такъ да(н) бже и імъ до(л)го zдравствовати:
а они̇̀ будутъ тебѣ хва́лы примножа́ти. / 135

203. Ѡ шабе́лникахъ

И шабелники вещъ вое(н)ну выставля́ютъ:
понева(ж) прм(д)рые шаблѣ изробляютъ.
Ша́бля же по славе(н)ску мечемъ назыьа́етъ:
кото́рая на бране(х) главы̀ о(т)сѣка́етъ.
И малярѣ малюю(т) стого Павла з мече́мъ:
а стого Петра̀ без меча̀ токмо з ключемъ.

І а̃гглo(в) малярѣ жъ з мечами выставляютъ:
которые о(т) враго(в) вѣрны(х) сохраняютъ.

І с̃ты(и) Никола з мече(м) маліованъ бываетъ:
ко(т)ры(и) невидимо еретиковъ посѣцаетъ.

И шабе(л)нико(в) же вы с̃тые сохраня(и)те:
и ʒдравіѧ и сп(с)ніѧ імъ примножа(и)те.

204. Ѡ стрѣлника(х), що стрѣлы коза(ц)кіе робятъ, и ѡ козакахъ, похвалное

И стрѣлники козака(мъ) потребны бываютъ:
понева(ж) до вое(н)ныхъ справъ стрѣлы зробляютъ. // 135 зв
Бо и стрѣлою моцно такъ же поразити:
и якъ огне(н)ною стрѣлбою, уме(р)твити.
І дывнаѧ рѣчъ стрѣлы, гдѣ ихъ выгягаютъ
вгору: и високо такъ ничимъ не досягаютъ.
Же которы(и) зна(и)де(т)сѧ козакъ ʒдоровыхъ рукъ:
то таки(и) крѣпко моцно и добре тягнетъ лукъ.
Же а(ж) може(т) на ве(р)сту воздухъ ʒачепити:
и хмуры воздушные стрѣлою пробити.
І то по правдѣ тому тако быти можно:
кгды и было на свѣтѣ тое то не ложно.
Іжъ негды(с) стрѣла вгору козакомъ пуще(н)на
суха: а з высоты и до(л) мокра возвраще(н)на.
Ʒна(т) то же скро(з) дождевну хмуру стрѣла про(и)шла:
ты(л)ко що що(с) облако(в) нбесныхъ не до(и)шла
Было то на сѣверѣ, в писца сего вѣку:
при людехъ многи(х), а не при едномъ чл̃вѣку.
І тогда (ж) хмуры ча(ст)ка на землю из(ъ)пала:
величе(ст)вомъ яко чл̃вѣчаѧ глава.
В подобіи леда, и тамъ же и із(ъ)таяла:
и водою свѣтлою на земли ʒостала.
Прето дывоватисѧ и за(с) стрѣламъ треба:
же мало самого не досягаютъ неба. // 136
А вы козаки лукъ ʒдоровы потяга(и)те:
и з(ъ) огненны(х) оружи(и) смѣле выпаля(и)те

Б̃гъ вамъ неха(и) побѣжда(т) враговъ помагаетъ:
а васъ о(т) враго(в) в во(и)скахъ и в дома(х) сохраняетъ.

Я всѣмъ мл(с)тямъ в̃шимъ ср(д)чно пріяю:
а пришедшы(х) ʒ во(и)ска миле поздоровляю.

205. Ω солѣтраникахъ

И солѣтраництво якъ ремесло подобно:
 же солѣтры на поро(х) вставычно надобно.
Бо з(ь) жа(д)ны(х) рѣчи(и) поро(х) зробити не можно:
 развѣ зробит(ь) з солѣтры з уго(л)емъ возможно.
А в солѣтру велики(и) коштъ укладаютъ:
 гды господарѣ собѣ ма(и)данъ закладаютъ.
І великъ крѣпко заво(д) треба на то(и) росходъ:
 поку(л) узря(т) солѣтру и із неѧ приходъ.
Zачи(м) неха(и) здоровы и солѣтру зробляютъ:
 и коры(ст) собѣ и на офѣру бгу маютъ.
Бгъ імъ во помощъ и в ты(х) рѣчахъ сѧ груждати:
 котры(мъ) на многа лѣта zычу здравствовати. // 136 зв.

206. Ω пороховникахъ

Такожъ людя(мъ) потребны и порохо(в)ники:
 яко те(ж) и іные всюда ремесники.
Поро(х) бо потребе(н) гды sвѣре(и) птыцъ стрѣляю(т):
 и зъ а(р)матъ выпаляю(т), где панства гуляю(т).
І на хвалу бгу на вели(к)де(н) стрѣляютъ:
 и в днь богоявле(н)ски(и) гды воду осщаютъ.
А особно на бране(х) военны(х) треба паче:
 и доконечно та(к) е(ст) тое а не іначе.
Zачимъ и пороховникъ неха(и) сѧ тру(ж)даетъ:
 и на потребы людя(мъ) поро(х) zготовляетъ.
И порохо(в)нику да(и) бже мѣт(ь) пожитокъ:
 и zа працу его в до(м) велики(и) прибытокъ.
Я и тому я(к) собѣ са(мъ) добре пріяю:
 и те(ж) в сохраненіе бгу поручаю.

207. Ω докторя(х), и ω цѣлюрика(х)

Ве(л)мй и докто(р)ство е(ст) потребно на свѣтѣ:
 же ко(ж)ды(и) бы доктора хотѣлъ собѣ мѣти . . 137
Аже о іхъ нужно, же мало йхъ бываетъ:
 кромъ великъ сенато(р) где доктора трымаетъ.
І не ты(л)ко оску(д)но о докторовъ мудрыхъ:
 але и о просты(х) цѣлюрыковъ немудрыхъ.

Інакъ гды бгъ сме(р)ти не да(ст), и докто(р) поможе;
    а при(и)детъ кому конецъ, ю(ж) до́кто(р) не поможе.
І самъ) себе о(т) сме(р)ти и онъ не засту́питъ:
    якъ конечна ко(н)чина и ему̀ наступитъ.
Ты(л)ко жъ признае(м), же що(с) ма́ло помага́ютъ:
    ко(т)рые ко(г)да болѣзнми ізнемага́ютъ.
Ты(л)ко жъ на лѣчено(м) не наѣзди(т)сѧ конѣ:
    трафлялосѧ ты(х) лѣка(р)ствъ зажывати и мнѣ.
Zачимъ докторо(в) да(и) бж̃е не потребова́т(ь):
    але да(и) сове(р)шенно и без ны(х) zдравствоватиъ).

208. Ω сѣдляра́хъ, або те(ж) ѡ кул(ъ)ба́чникахъ
що ку(л)ба́ки ро́бятъ

До́бре тò вы́гадано ку(л)ба́ки роби́ти,
    же(б) ѣздячи хтò ве(р)хи, не та(к) сѧ мо(г)лъ зойти[1]. /л 137 зв.
І че(ст)ные то рѣчи ку(л)баки и ва́жные,
    бо ѣздятъ особы високопова́жные.
Прето и сѣдляровъ мы̀ также не зневажа́емъ,
    але я(к) ремесникóвъ осóбно похваля́емъ.
Бо потребные рѣчи и онѝ работа́ютъ:
    zачимъ неха(и) zдоровы собѣ пробува́ютъ.

209. Ω кухми́стра(х), абò те(ж) о кухаря́хъ:
що готую(т) и̃на(м) ѣсти му(д)ро,
або хо(ч) ча́со(м) и не му(д)ро

Кухмы́стра мовя(т) пу(д) поро́гомъ положи́ти,
    ежели бы голодо(м) мѣвъ себе умри́ти.
Бо яко готуючи начнетъ працовати:
    прето треба кождои стравы скоштова́ти.
Еслѝ не солонò то мусѣтъ посоли́ти:
    и зовсѣмъ я(к) потреба того досмо(т)ри́ти.
І трудящисѧ, не ты(л)ко (б) себе не змори́лъ
    лечъ бы не згрѣши(л) гды (б) и іного поживи́лъ.
[Ежелѝ при достатка(х) многи(х) клопоти(т)сѧ:
    коло огню̀ я(к) муха в(ъ) укропѣ ве(р)ти(т)сѧ][2]. /л 138
П̃нъ бы за тò велика гнѣву не положи́лъ:
    и бг̃ъ бы сме(р)телна грѣха не постанови́лъ.

---

[1] З лівого боку на полі написано іншим почерком: *Кни(га) Шпаковского Семена собстве(н)ная.* Зверху на полі напис: *Помощъ мо.*

[2] Квадратні дужки зроблені червоним чорнилом.

По(д)лу(г) пи(с)ма̀ трудникомъ пре(ж)де подобае(т) вкусити:
и пото(м) до столовъ пнски(х) чести носи́ти.
І понева(ж) те(ж) кухмы(ст)ръ в труда(х) свои(х) клопоте́нъ:
треба и ему того (ж) вворва(т) же(б) не бы(л) голоде́нъ.
Бо пу(д) ча́съ на пу(л)мы́ска(х) не ты(л)ко не оста́нетъ:
але бывае(т) то же и́ногда и не ста́нетъ.

А промы́слны(и) всякъ кухмы(ст)ръ, и пну уго́дитъ:
и себе я́ко (ж) ко(л)векъ хо(ч) мало не вголо́дитъ.
Еднакъ кухмы(ст)ры уря(д) сво(и) вѣрно о(т)правля(и)те:
и самы́ сѧ тежъ ты(м) же помѣрно пожывля(и)те.

Із(ъ) ѡпа́трно(ст)ю пна́мъ своимъ услугу(и)те:
а на мене̇ за вѣршы сı́е не дыву(и)те.
Я̇ ва(мъ) не зазорную науку поклада́ю:
и ꙁдравıѧ и до(л)гихъ лѣтъ щы́ро прı́я́ю.

210. Ѡ гребенника́хъ, що гребе(н)цѣ ꙁ рого́въ [ско(т)ски(х) або те(ж) быдля́чи(х)][1] ро́бя(т), до чеса(н)ѧ голо́въ

И гребе(н)ники̇ людямъ потребны бывают ъ:
же реме́сло(м) з(ъ) главъ лю(д)зски(х) нечи́сто(ст) зчищаютъ. // 138 зв.
И рукодѣлно(ст) и(х) всякъ ста(н) гани(т) не ма́етъ:
бо всяки(и) наро(д) в себѣ гребенѣ трыма́етъ.

А ба(р)зѣ(и) в дхове(н)ствѣ ѡныхъ ꙁажыва́ютъ:
ı́жъ о́ные особы власы ꙁапуща́ютъ.
А такъ из(ъ) гребе(н)ницки(х) дѣлъ е(ст) всѣмъ выго́ды:
и гребе(н)никовъ храни бже о(т) приго́ды.

Іме(н)но ꙁ православны(х) дшъ хр(с)тı́я́нскихъ:
ꙁаступа(и) и о(т) нево́л(ъ) ѡны(х) басу(р)манскихъ.
І многолѣтно з на́ми и ı́мъ да(и) ꙁдравствова́т(ъ):
и в тебе сове(р)шенно(и) ла(с)ки заслугова́т(ъ).

211. Ѡ солодовника́хъ

І солодовника̀ лю(д) много(и) потребуетъ:
ко(т)ры(и) со́ло(д) на пиво из збожа готу́етъ.
А хоча (и) хлѣба людя(мъ) солодовникъ вме(н)шаетъ:
еднакъ бе(з) того̀ наро(д) вве(с) не пробува́етъ.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Солодовни(к) не вине(н) в то(мъ) гды (ж) то ведє(т)сѧ:
    и пре(з) тру(д) сво(и) мляса бгу, и спасе(т)сѧ // 139
І хоча(й) те(ж) и то є(ст) великоє диво:
    же бо(л)ша ча(ст) в горѣлку идє(т) збожа, и в пиво.
Z того̀ пивоваро(в) и винико(в) вымовляемъ:
    и навѣки о(т) вини́ о́ны(х) вызволя́емъ.
Нѣтъ и(х) ви́нъ в бороше(н)ны(х) zатра́тахъ:
    або за(с) мо(в)лю в хлѣбны(х) на свѣтѣ утрата(х).
Понева(ж) зачалосѧ то̀ не за ны(х) лѣта
    будє(т) то(т) звыча(и) трвати до ко(н)ца вѣмь свѣта.
І гды (б) на двѣ ты(х) рѣчи з(ъ)тра(т) хлѣбны(х) не было:
    ни по́ чо(м) бы боро(ш)но и збожа всяко было̀.
І нѣгде бы бороше(н) людямъ и дѣва́ти:
    и нище(т)ные такъ не могли (б) погибати.
І дро(в) бы во всѣхъ кра́я(х) пребывало много:
    а то крѣпко оскудно индѣ дро(в) для того.
Уже (ж) нещо мѣє(т) всякъ ты(м) рѣчамъ чини́ти:
    не може(т) нихто̀ повѣкъ того скорени́ти
Жебы пивовъ и медо̀въ не было̀ варе(н)но.
    і и(ж) бы и горѣлки з(ъ) свѣта скорене́нно // 139 зв.
Zачи(м) вся(к) наро(д) мусѣть о(т) горе терпѣти:
    быле (б) кому з себѣ дро(в) и хлѣба (въ) губу мѣти.
Абы мовя(т) дш҃а сыта и тѣло не наго:
    хоча(и) бы троха не(п)дзны(мъ) на́ свѣтѣ было̀ бл҃го.
Солодовники (ж) една(к) неха(и) здра́вы бываютъ.
    да солоды̀ людя(мъ) и на(м) на пива̀ зробляю(т).

212. Ѡ пивова́рахъ

И броварнико(в) або пивоваро(в) тре́ба:
    яко и ины(х) маги́стровъ завше вѣмъ потре́ба.
Пивова(р) пиво вари(т) людямъ выдаваетъ
    и ты(м) собѣ хлѣбо(м) вто(ж) хлѣба заробляетъ.
І хо(ч) то мовя(т) не то(и) пиво пьетъ, хто вари(т):
    една(к) и о̑нъ напье(т)сѧ, гды на(д) нимъ ча(с) трави(т).
Не пере(п)етъ пивова́ръ господа(р)ска пи́ва:
    и не жа́де(н) господа(р) позритъ за то̀ скрыва.
Бо трудающы(м)сѧ пре(ж)де пристоитъ вкуси́т(ь)
    а господа(р) не рачи(т) неха(и) za то дивит(ь).
Бо̀ не ты(л)ко що пива мусѣтъ скоштова́ти:
    але и ме(д) сытячи такъже спробова́ти. // 140

Жебы могль якъ звыча(и)но меду доголити:
 жe(б) и господа(р) мѣль за вмѣетно(ст) похвалити.
Жебымъ пивовары ме(д) сытѣл(ъ) пиво варѣт(ъ):
 а на пивоваро(в) господарѣ не ско(р)бѣт(ъ).
Але обѣ сторонѣ здоровы бува(и)те:
 а мене за се(и) вѣршъ ласкаве проща(и)те.

213 Ѡ солянникахъ, торяникахъ, бу(р)лакахъ, що соли господа(р)скіе варятъ

Торяникі велику працу поды(и)маютъ:
 паче коломы(и)цовъ, що гускі выробляютъ.
Сотцѣ бо вѣдр(р) вкинетъ на бочку соли воды:
 и дрова в пѣчъ ве(р)гаѧ нате(р)пи(т)сѧ бѣды.
А без(ъ)пѣста(и)но треба и недосыпляти:
 и же(б) не прогорѣла [скоро][1] сковрада, пилновати.
Потомъ в садовницу со(л) з сковрады выкидаетъ:
 и на (д)руги(и) са(д) воду поше(д)ши накидаетъ.
І потреба из со(л)ю бочку из(ъ)трусити:
 и всего що неде(т)сѧ та(мъ) пи(л)но досмотрити. // 140 зв.
Из(ъ) по(д)лымъ здоров(ъ)емъ нѣчего тамъ нуды(и)мати:
 хо(ч) мало зимощнѣетъ, мусѣтъ варит(ъ) престати.
Или тежъ товарыша упроситъ допилноват(ъ):
 а са(м) прише(д)ши к собѣ мусѣтъ та(к)же о(т)вдячатъ.
А особно и тое бу(р)лакамъ велми нудно:
 же о соло(д)кую воду не помалу трудно.
Мусѣтъ тое(и) же соли ча(ст)ку о(т)ложити[2]:
 жебы в(ъ)мѣсто воды браги сѧ напити.
А впя(т) же не ма(ш) тамъ же(н)[3], нѣкому кошу(л) прати:
 мусѣтъ взявши новую носит(ъ) поку(л) зодрати.
І спаси и(х) б҃же, же и такъ сѧ труждаютъ:
 же господа(р)скіе сковороды не гуляютъ.
Самъ господа(р) не може(т) згола соли варити:
 гды и без варе(н)ѧ е(ст) чи(м) завше журити.
Ту(т) же и то мовлю же со(л) е(ст) розна на свѣтѣ:
 а около жа(д)но(и) та(к) не мощно трудно(ст) мѣти.
Я(к) то запорозкаѧ е(ст) кры(м)ка, и ледяшка:
 а не буде(т) з такою [вѣмъ] працею [и кошто(м)][4] я(к) торя(н)ка.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[2] На полі з правого боку приписано рукою автора. *господи р*[illegible] Слід би читати це слово після слова *соли*.

[3] З правого боку на полі приписано: *в Ба(г) иутѣ*

[4] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Zачим) бу(р)лака(м) [то(р)скимъ] [1] вѣрии сие покладаю:
    и працу іхъ и пи(л)ны(и) дозоръ похваляю.
Да(и) імъ г(с)ди тов чего в тебе желаютъ:
    (о) такъ же има твое и оні выславляютъ.

І да(и) бже и(м) ща(ст)а и до(л)гого вѣку:
    всякому бу(р)лацѣ доброму чоловѣку. // 141

214 **Ω сага(и)дачника(х), що сага(и)дакн**
[або те(ж) по про(с)тѣ(и) мовячи] [1]
луки робя(т) козацкие

И сага(и)дачники що луки ізробляютъ:
    та(к)же знаю козакамъ потрєбны бываютъ.
Бо кгды жъ до стрѣлъ и луковъ особно потрєба:
    а тативу и самъ може(т) здѣла(т) якъ трєба.
А що самые мовлю оные то луки:
    учоные ма(и)строве робя(т) рємесники.
Бо козаку і лукъ привыле(и), або кле(и)нотъ:
    або тєжъ вѣмъ козацка оздоба и примістъ.
Zачи(м) і сага(и)дачни(к) неха(и) здравъ бываєтъ:
    а козака(мъ) му(д)рые луки изробляєтъ.

И еще ω рємесникахъ зна(и)де(ш) мало за приповѣстями,
    в ко(н)цу книги іщи помѣша(н)ное та(м) при
        ωста(н)ку з(ъ) поєди(н)ковыми. // 141 зв.

Ω(т) здѣ починає(т)са о zвѣрехъ роzны(х),
и ω скота(х) и о быдлахъ, и о бєстіяхъ

215. **Ω лвахъ, и ω мєдвєдя(х), яко сылни су(т) sѣло**
Не дале(с) бже тако(и) сыли чєловѣку:
    я(к) то лву ме(д)вєдєвѣ з да(в)ного вѣку.
Лучше(и) бы члка тебѣ, такъ вшановат(ь):
    яко звѣрє(и) рачиле(с) сылою вда(р)ствоват(ъ).
Мо(г)лъ бы чєловѣкъ сєбѣ лепше(и) выгожати:
    и тебѣ создателю бо(л)шє(и) угожати. // 142
Аже не схотѣлъ еси сылою учтыти:
    да в бесты(и) нечистыхъ влѣпити
Хоча(и) бы(с) ты(х) дво(х) бєсти(и) на свѣтъ и нє створи(л):
    а то на шкоды людя(мъ) оны(х) єсі вплодылъ.

Понєва(ж) члковъ и скотовъ з(ъ)ядаютъ:
    и іные пакости многи сотворяютъ.

---
[1] Квадратні дужки стоять у рукопису

Я́ко то ме(д)вѣдь пчелы в пасѣка(х) збиваетъ:
    и члка хо(ч) не з(ъ)ѣст(ъ), то престрашаетъ.
Кгды бы(с) ме(д)веди(и) в ковче(г) не повелѣлъ бра́ти:
    неха(и) бы в пото(п) могли(с) з пацадко(м) скоренята.
І дне(с) а́ще бы(с) мо(г)лъ інъ ѕвѣръ створи́ти:
    и на потребу лю(д)зску на свѣтъ расплоди́ти.

Же(б) члкъ я(к) коне(м) мо(г)ль в полю работа́т(ъ):
    а домовы(и) бы стато(к) в то(н) ча(с) мо(г)лъ почива́т(ъ).
А ме(д)вѣдь неха(п) бы о(п) ʐагинулъ навѣки:
    бо не рады на свѣтѣ ему человѣки. // 142 зв.

216. Ѡ ʐаицахъ[1]

И ʐа́ецъ на свѣтѣ злѣ собѣ пробуває(т):
    же на его̀ все лихо о(т) всѣхъ стра(н) чи́гае(т).
Я(к) то не ты(л)ко що ѱи его̀ уловля́ютъ:
    але наве(т) и пти́цы его забія́ютъ.
І о(т) звѣре(и) подобно поко́ю не ма́етъ:
    я́ко то во(л)къ, бы́ле бы нагна(л) то зѣда́е(т).
А ѡсобно на сте́зя(х) в сы́лца упадаетъ:
    и ма(р)но и нагло ю(ж) ѡбе(л) погибаетъ.
І нико(г)да̀ вѣмъ за́яцъ то(и) не почиваетъ:
    же о(т) всего̀ створе́н(ъ)ѧ б҃жого втѣка́етъ.
І не жи́е(т) на мѣсцу, ле(ч) много мѣетъ домовъ:
    по ѡбщо(и) приповѣсти, я(к) у за(и)ца домо́въ
ʐачи(м) бѣдны(и) ʐа(и)че, бы(с) бо(л)шъ не те(р)пѣлъ приг[о]ду:
    бѣжы утописѧ где ю(ж) в боло́тную воду // 143
Еднакъ невелики(и) намъ из(ъ) тебе пожы́токъ,
    огоро(д)нины псуе(ш), а(ж) то̀ не прибытокъ.
Чи́ни(ш): у ѡгорода(х) многіе па́кости:
    бода(и) тѧ не минали всякіе на́пасти.
Же(с) злы(и) рабе капусты людя(мъ) поя́да́ешъ:
    и садовы(н) молоды(х) внѣвечъ по(д)грызаешь.[2]

---

[1] Пів-аркуша 143 по діагоналі (з лівого верхнього до правого нижнього кута), певно, було зписьвано. Наклеєно зверху інший папір і поновлено текст грубим пером. Чорнило на цьому папері розходилось.

[2] Унизу сторінки дописано чотири рядки і відповідним значком указано, що їх треба вставити саме сюди:

Та(к)же я(к) перебѣжи(ш) где кол(ъ)векъ дорогу:
вчини(ш) людямъ немалу в дорозѣ тривогу.
Кгды́ в дорозѣ ізгола не буде(т) щаст(ъ)ѧ:
бода(и) тѧ срогое узяло нещастѧ.

І ла(м) еси ме(р)зены(и) вве(с), гды бы(с) себѣ взрѣлъ:
то и на свѣтѣ встыду ради жи(т) бы(с) не хотѣлъ.
І хо(ч) бы тѧ не було не зго(ж) еси нинащо:
и мясо твое бры(д)ко, и зго́ла лядащо.
І нечестива шкура твоѧ, же то не крѣпка:
не та(к) яко іная на все добра и крѣпка.

І пожа(л)сѧ бж҃е ты(х) люде(и) бл҃гочестивыхъ:
же то футе(р)ца шию(т) з(ъ) ваши(х) шку(р) нечестивыхъ.
І знову (ж) тобѣ за(и)че мовлю, не полѣнисѧ:
да у боло́то а́бо у воду утописѧ. // 143 зв.
Жебы и па́мя(т) твоѧ в люде(и) не ѡстава́ла:
да іжъ бы по все(мъ) свѣту она іскореня́ла.
Такъ тобѣ за(и)че ѡрацѣю покладаю:
и я(к) написале(мъ), то такъ тобѣ и прі́яю.

217. Ѡ zло(и) ста(т)чи́нѣ, або те(ж) ѡ това́ринѣ:
и ѡ зло(и) жонѣ и ту(т) впя(т)
сѧ докладаетъ, в рѣчи

Я́къ жона часо(м) в мужа е(ст), ѱяѧ личи́на:
та(к) же и проклятая бываетъ статчи́на.
Бо жона zла́ѧ мужу ско(р)бъ содѣлова́етъ:
а ста(т)чи́на туда жъ ско(р)бъ еще примножа́е(т)
Zачи(м) ка(р)ности жонѣ зло(и), разу не ѡпуща(и):
та(к)же и ста(т)чинѣ проклято(и) не пропуща(и) // 144
Можешъ гды не слова́ми жону́ научи́ти:
то мо(щ)но злы(и) нра(в) троха ки́емъ о(д)учи́ти
А ежелѝ не кие(м), то хочъ макого́номъ:
а на́чне(т) утѣкати вдуча(и) наздогономъ.

І да(и) бж҃е никому жоны зло(и) не мѣти:
и злонра(в)но(и) би(д)лины бо ско(р)бь буде(т) мѣти
І мовятъ з(ъ) лы́синою zлое сѧ ражда́етъ.
з(ъ) ко(т)рою и із(ъ) свѣта сего изчеза́етъ.

Прето бж҃е ѡ(д) тыхъ дво(х) злы(х), всѣхъ на(с) сохраня(и):
би(д)лины зло(и) и жоны зло(и) нѣgды не дава(и)

218. Ѡ ко́няхъ zлыхъ, и о до́брыхъ,
и ѡ жена(х) злы(х) еще ма́ло ту(т) же сѧ
в рѣчи слушно(и) припомина́етъ

Хто ко(л)векъ хоче(т) конѣ у себе де(р)жа́ти:
неха(и) не буде(т) нѣgды вѣры до(и)ма́ти. // 144 зв.

І [illegible] не [illegible] мати вѣры в своемъ двор[illegible]:
  [illegible] стех и на полк(м) полю.
  [illegible] таких) зажываютъ
І [illegible] и [illegible] навѣристи
  [illegible] вѣры не (и)ма(е)
[illegible] правды не о(т)крывай).
  а [illegible] в [illegible]
  [illegible] любити треба яко душу
[illegible] влас(н)ие груд[illegible].
  [illegible] же [illegible] ти не буде(т)
І[illegible] и жоньи да ск[illegible] то их) злюбля(т).
  Т[illegible] убѣтъ злые [illegible] звы. то [illegible]
Жона злая мужевѣ не великъ срїятелъ
  [illegible] ко(н) обшир(мъ) непрїятел(ь)
  а господаревѣ [illegible] злое помышляетъ:
І [illegible] а о(н) тобѣ злое [illegible] хто кие(м) затынае(т)
  и слушно чинит) то(и), хто [illegible] и годе(н) похвалы.
Д[illegible] крѣпко твори(т) то(и), и [illegible] коню свое(и) главы. // 145
  же не дае(т) потопта(т) коню свое(и) главы.
  же не дае(т) потопта(т) скорбь не[1] будешъ мѣти:
І ты путаи) и трыножъ ско(р)бь не[1] будешъ мѣти:
І ты путаи) и трыножъ ку(н). и учи на то и дѣти
  приниматися нети ку(н). и учи на то и дѣти
  принимаси нети ку(н). и учи на то и дѣти
  принимаси) нети ку(н). и учи на то и дѣти
  приннмаси) нети ку(н). и учи на то и дѣти
  приннмаси) нети ку(н). и учи на то и дѣти
  приннмаси) нети ку(н). и учи на то и дѣти
  приннмаси) нети ку(н). и учи на то и дѣти
  приннмаси) нети ку(н). и учи на то и дѣти
  приннмаси) нети ку(н). и учи на то и дѣти

Ты(л)ко жъ и кózы хоча(и) створе(н)ѧ б҃жіе:
една(к) они ба(р)зо вѣмъ непригóжіе.
Бо о(т) ны(х) мясъ в варе(н)ю сме(р)дятъ и потрáвы:
а що на(н)го(р)шъ бываю(т) часомъ и ѡтрáвы.
Ѧ́къ козе(л) сме(р)дячъ та(к) же и козà нечи́ста:
а о(т) іного мяса потрáва ю́жъ чиста.
Прето слушне (б) вѣ(р)нымъ мясъ іхъ не ужывáти:
ле(ч) кро(м) ко(ж) пре(ч) бы тое мясо ѱо(м) ве(р)гати.
Кгды (ж) писаніе таки(и) и(мъ) прыкладъ давáетъ:
же до людеи) нечисты(х) и скве(р)ныхъ равняетъ.
І люде(н) та(к)же грѣшны(х) козамъ вподобляетъ:
а с҃то жывущы(х) ѡвцáми нарыцáетъ.
І тые то козлыща по лѣвицы стáнутъ:
а óвца о десную на судъ предстанутъ. // 146
Ω Хр(с)те, прилучи́й насъ до овчаго стада:
н(ж) бы на(мъ) былà в тебе вѣчнаѧ ѡ(т)рáда.
І я(к) рекле(с) негды(с), се снъ мои) возлюблéнныи):
да(ж)дь и на(мъ) слышати гла(с) твои) блг(с)ловен(н)ны(н).
А услышавши гла(с) тво(и) до тебе зовýщи(н):
вѣчно тѧ восхвали(т) вся(к) в ча(с) то(и) в(ъ) н҃бо грядýщы(н)
Тое на(м) спсителю всѣмъ да(и) получи́ти:
бы(х)мо ца(р)ствіе твое мо(г)ли наслѣдити.

220. Ω ры́бахъ

Ры́ба я(к) что іное та(к)же в себѣ кро(в) мáетъ:
една(к) же вѣрны(мъ) постны(м) сѧ брашно(м) бывáетъ.
А часомъ и постное тое уступáетъ:
гды̀ блговѣщеніе на стр(с)тнои) бывáетъ.
І в свя(т) вечо(р) не я(с)тсѧ рыба рождественскии).
та(к) те(ж) особливѣ(и)шие(и) и в б(г)оявленскии).
Ты(л)ко своего часу и рыбъ ужываютъ:
а в тые дни́ вѣ(р)ные нѣтъ не зажываю́т(ъ). // 146 зв.
Ты (ж) б҃же я(к) да(л) есѝ людемъ всякъ ужыто(к).
умножѝ в рѣка(х) наши(х) и рыбъ на пожытокъ
А мы пре(з) помо(ч) твою будемъ уловляти:
а ядши блгодарно(ст) тебѣ возсылати.

221. Ѡ скóтѣ и ѡ быдлу, и о бéстіяхъ

Скóто(м) граге рогаты(и) това(р) сѧ называєтъ:
то є(ст) голове крáвы, тако повѣдáєтъ.
А же быдломъ то є(ст) сѧ конѣ іменýютъ
о чесо(м) и славяне та(к) свѣдѣте(л)ствýютъ.
Бестіями (ж) во(л)кй львы и ѱи нарыцаютъ:
и иныхъ звѣ(р) которы(х) хр(с)тяне мя(с) не вжывáю(т).
То(к)мо на одежды кожы ихъ вы(ш)мениты:
что сѧ споможе(т) из(ъ) ны(х) кожъ себѣ пошити.
І дорогоцѣнные таковы бываютъ:
и чл҃вѣка о(т) внѣ приоздобляютъ. // 147
Іме(н)но го(р)ностаи соболѣ лисицы:
ме(д)ведѣ і бабакй и знову жъ куницы.
Та(к) тежъ дикіе козы, и впя(т) же сугакй,
рысѣ пески и коты, и еще ко(р)сакй.
Ѡсобливе (ж) надобны хорошіе тхорѣ
выдры, и бобры добры, и тые (ж) соболѣ.
А такъ слушне и тую рѣчъ та(к)же кому зна(т):
же(б) ското(в) бестіями не мо(г)лъ ко(г)да назва(т).

222. Ѡ свиніяхъ

Свиніѧ не зритъ горѣ, и с҃лнца не видитъ:
и що мѣетъ ясти, то ничи(м) сѧ не брыдитъ.
Сама убо нечиста а вѣрны(мъ) в(ъ) снѣдь дáнна:
юю же хр(с)тіяне мясо ядятъ здáвна.
І в(ъ) Египтѣ мясо то неѓды(с) зажывáли:
а цыгане и н҃нѣ лучшъ насъ вподобáли.
І н҃нѣшъ свѣтовы(и) народъ того причащáетъ:
солонины держачи стравы затолкáетъ // 147 зв.
Бо хочъ якое мясо без сáла несмачно:
и хо(ч) мо(щ)но бе(з) него да не та(к) е(ст) вдячно.
А жиды и ту(р)цы мясъ свины(х) не вжываютъ:
и православны(х) вѣру ѕа(р)зо зневажáютъ.
Мы же правовѣ(р)ные салъ и мясъ вжыва(и)мо:
и бл҃гослове(в)шаго б҃га восхваля(и)мо.

223. Ѡ котáхъ

Извикли коты ѡчи жмуры(т) глáвы ховáт(ъ):
и(м) сѧ види(т) нихто и(х) южъ не будетъ видáт(ъ).

І тхъ любя(т) на печѣ собѣ потягáютъ:
 а з(ъ)скочи(в)ши из(ъ) печи по го(р)шкахъ никáютъ.
А пови(н)но(ст) бы кота(мъ) мы́шы уловля́ти:
 а болшъ таки(х) що вмѣю(т) з мы́со(к) восхищáти.
А особны(и) звыча(и) и(х) в су(д)на наникáти:
 ежели хто̀ забуде(т) суде(н) накрывáти. // 148
А є(ст) такіи люде що того̀ ни дбáютъ:
 една(к) же з(ъ) того̀ собѣ вредытелно(ст) мáютъ
І да(и) б҃же в нечисты(х) речахъ не кохáти:
 бы(х)мо мо(г)ли бе(з)вре(д)но завше здра(в)ствовáти.

224. Ѡ ѱ а х ъ, а б о т е (ж) о с о б á к а х ъ, и ѡ л ю д е (х) л ю б я́ щ ы (х) и (х), и в е (л) м и̂ в н ы́ х (ъ) с ѧ к о х а ю щ ы (х); и в т ы (х) б є́ с т і я (х) н е ч и́ с т ы х ъ а ж ъ д҃ ш и с в о и п о л а г á ю щ ы х ъ

Хто̀ в ѱа(х) кохає(т)сѧ, са(мъ) ему сѧ равня́етъ:
 жáде(н) не возлюбивши(и) и(х) тоє признáетъ.
І не то(к)мо таковы(и) ѱови естъ подобєнъ:
 але ля́ху то(и), або дє́мону надо́бєнъ
Кгды (ж) демоны в постасѣ ѱо(в) к(ъ) с҃ты(мъ) хождáше:
 ко(т)рыє и(х) любили прє(ж)де, тыхъ пре(л)щаше[1] // 148 зв.
Ѕѣло: стужáющы и́мъ пáкости творя́ху:
 и всѧ помы(ш)ленія злáѧ наношáху.
Тѣмъ вѣ(р)нымъ не достои(т) тѣ(х) бє́сти(и) любúти:
 но добро (б) гды (б) мо(щ)но из(ъ) свѣта скорєни́ти
А что̀ інъ стражами ѱовъ себѣ называ́єтъ:
 ле(ч) не вѣ(ст) бѣдны(и) іжъ в то(м) ве(л)ми сѧ омыля́е(т).
Почитающи ѱа̀ пáче само́го б҃га:
 áхъ не чинѣте то(г)|о| прошу̀ васъ для б҃га
Жє и ла(с)ку б҃жію то(и) пречь ѡ(т)гоня́етъ
 понева(ж) всякъ за злы(х) ѱо(в) его̀ прокльнає(т).
А та(к) грѣхъ е(ст) в(ъ) бє́стіи збы(т)не сѧ кохати:
 и в не(и) надѣю бу(д)то в б҃зѣ полагáти.
А любо (ж) то за(с) и ѱи̂ створе(н)е б҃жое:
 ты(л)ко хр(с)тія́но(м) е(ст) оно̀ негожое.

---

[1] У кінці аркуша недбало дописано рядок: *О ѱахъ або т.(ж) ду(р)но писящихъ.*

Бо песъ не встережеє(т), гды бгъ не заступаеє(т):
надѣючи(и)сѧ на фа бгу проступаетъ. // 149
Будує(т) бо із(ъ) А(р)мены тые ча(ст) имѣти:
не то(л)мо они самы, але іхъ и дѣти.
А та(к) лѣпше(и) братіе на бга впова(и)мо:
и ѡ заступлѣніе того упроша(и)мо.

225. Слово в ѡ фахъ: и о люде(х)
не любящы(х) фо(в),
и не де(р)жащы(х) и(х)

Блс(е)венъ е(ст) то(и) домъ наза(в)ше о(т) бга:
и о(т) люде(и) бываетъ похвала премнога.
А име(н)но то(и) ко(т)ры(и) в себѣ фовъ не маетъ:
то(г)[о] безпреста(н)но са(м) бгъ блгословляетъ[1].
А за что (ж) то повѣждъ ми, бгъ блгословляетъ,
за то: же всякъ члкъ его похваляетъ.
А где в котро(м) дому фи в кого пробуваютъ:
того та(м) вшелякіе люде проклынаютъ.
Бода(и) вамъ мовя(т) з(ъ) фами и бѣды не было добра:
же не мо(щ)но промину(т) без палицы двора. // 149 зв.
Бо фи и пота(и)ные часомъ в кого бываютъ:
и що(б) дябли побрали и(х), люде(и) кусаютъ.
І иные пакости на свѣтѣ людямъ творятъ:
понева(ж) в розмайты(х) реча(х) инымъ шкодя(т).
Яко то з воза в кого где що выволокаютъ:
а в(ъ) ѡгорода(х) гря(д)ки з(ъ) сѣвбою потоптаютъ.
І для того (б) фовъ всегда не треба де(р)жати:
же(б) блгослове(н)ства бжго не прогоняти.
Я людя(мъ) че(ст)нымъ держат(ъ) фо(в) не поражаю:
и блгословеніѧ бжіяго прію.

226. Ѡ ключника(х) пнѡвъ велики(х) свѣцки(х)
и дховны(х) вла(с)те(х)[2].

Всяки(и) пнъ я(к) вѣ(р)ного слугу вподобаеє(т):
то(и) теды велики(и) ска(р)бъ тако(му) вручаетъ.

[1] Далі йшов рядок: *Za tò, же вся(к) члкъ его похваляетъ*. Він закреслений.
[2] Цей і наступний вірші написані більш недбало, грубшим пером. Заголовок повністю написано червоним чорнилом.

І ска́жетъ інъ инъ же до вбо́ги(х) мѣ(н) взгля(д):
и в свое(м) послуше(н)ствѣ во все(м) мѣ(н) добръ[1] догляде(ть).
// 150
Жебы мя не о все(мъ) то(м) в сво(и) ча(с) ту(р)бова(н)но.
і же(б) мнѣ о(т) дво(р)ски(х) слу(г) ска(р)гъ не донош(ен)о,
Же по го(с)но(с)ти в сво(и) ча(с) кому̀ зна́ючи да(и):
а зго́ла хто бу(н)товни(к) го(р)ды(и) тому не да(и)
І(ли) лучше стра(н)ному уста сма(ж)на закропити:
а бгъ не забуде(т) тя ибо(м) обдарити.
І азъ писецъ вѣршо(в) си(х) в то(ж) раду даваю:
и всѣм(ъ) ключара(м) добры(м), многи(х) лѣтъ желаю[2], 150 зв.

227. Ω шафаря(х) ми(р)ски(х) и о мн(с)ты(р)скихъ

Шафа(р) обои(х) стано(в) в пра(в)дѣ тру́дно(ст) ма́е(т):
гды вде(н) и вночѣ о то(м) пи(л)но размышляе(т).
Же(б) яко шынка(р) часо(м) не проши(н)ковати:
але нож бы рахубу цѣлу пну зда́ти.
Бо и шафа(р)ски(и) уря(д) зна(н)дуе(т)ся тру́дно(ст):
звла́ща немощны(мъ) по(д) то(и) ча(с) е(ст) то и нуднос(т)
І здоровы(мъ) шафаря(мъ) тое ся случаеть.
же ча́со(м) и написа(т) много забываеть.
Zачи(м) не жела(н) нихто из шафа(р)ства хлѣба:
бы не по(с)ты́гла тя дне(с) і на ста́ро(ст) бѣда
Я(к) то види(м) такии тра(ф)у(н)ки бываютъ:
я(к) личбы не іздаютъ свои(м) доклядаю(т).
Ω то(м) прошу шафа(р)ства собѣ не жела(н)те:
а я(к) ва(м) на свѣтѣ бгъ да(л) та(к) пребува(н)те[3] // 151

228. Ω бу́дникахъ, що поташъ робя(т)

Да і ты́е бу́дники в нішо(и) землѣ бываютъ:
що по́ташъ ту(р)камъ су́кна хва(р)бова(т) выро(б)ляють.
А наробившы мно́го, то я́ко(с) то збываютъ
уже о то(мъ) не зна́ю, развѣ люде зна́ютъ.

---

[1] Слово *добръ* повторено двічі, друге закреслене.

[2] Текст вірша закінчується на півсторінці, решта місця не заповнена.

[3] Унизу на полі приписано тим же почерком

Еще о шафаря(х) ли(ст) та. На аркуші 151 зв. тексту немає

I знаю(т) тепе(р) дѣло люде на свѣтѣ всяко:
и дѣте(и) якіи е(ст) самы, уча(т) же тако.
I си(х) часъ есть будиш(ъ) много где буды бували:
давные люде (б) тое и нинѣ признали.
I прислуха(и)сѧ ко(ж)ды(и) що стары(и) мови(т) на глумъ:
а молоды(и) неха(и) бере(т) добре собѣ на умъ.
I готашники (ж) неха(и) здоровы пробуваютъ:
а за вѣ(р)шъ се(и) ласкаве мѧ похваляютъ.

229. Ѡ крылошана(х), збы(т)не трунокъ горѣлчаны(и) заживающихъ: и на утреня(х) в це(р)квахъ не бывающыхъ // 152

Не дивно е(ст) горѣлку крылошано(м) не в часъ пити:
але на(и)дивнѣ(и)шъ в(ъ) це(р)квѣ утренѣ не опустити.
Бо за слу(ж)бу бжію не такъ ста(р)шіи караютъ:
а за непритомно(ст) утре(н)нюю не пропущаютъ.
Гды (ж) утреню по(д)вигомъ велики(м) называютъ:
а за лу(т)ргію лю(б) бо(л)шъ важнѣ(и)ша, пробачаютъ.
В часъ слу(ж)бы бжо(и) не вся(к) члкъ може(т) спати:
а до утренѣ хо(ч) зво(н) чуе(т), не хочетъ встати.
Zачи(мъ) утре(н)ны(и) подвигъ на свѣтѣ е(ст) дивнѣ(и)шии:
а до слу(ж)бы бжо(и) ю(ж) не тако чуднѣ(и)ши(и).
А такъ братіе паче до утре(н) сѧ спѣшѣмо:
хочъ часо(м) лажасѧ спати и горѣлки напѣмо.
Бо тру(н)ковы(м) людя(м) тру(д)но и не выпивати:
жебы на голосъ и на весело(ст) здобувати.
I прибуде(т) охоты до всего, писець се(и) са(мъ) знае(т):
іжъ то таковы(и) обычаи(и) и собѣ маетъ.
I да(и) бже помѣрно кожды(м) заживати.
да не буду(т) тебѣ и людя(м) преступати[1]. // 152 зв.

---

[1] Унизу на полі приписано червоним чорнилом: *Зри еще о крылошанах напре(д), ли(ст) сиж*

230. Ω ми(с)т́ірскихъ трапезны(х),
що доглядаю(т) трапезъ,
и [illegible]ея(т) з келаре(и) выдаеміи потравы,
сѣдячи(м) в трапеза(х) братія(м),
и свѣтскимъ те(ж) послу(ш)никамъ че(ст)нымъ,
по обыкновеніяхъ ми(с)ты(р)скихъ

Наука трапезнымъ новопо(с)триженны(мъ),
наче же млады(м) сущы(м)

Трапезны(и) за(в)ше до́лже(нъ) пилно оглядати:
где которы(и) братъ бу́де(т) на мѣсцу сѣдати,
Же(б) лежала тарѣлка и ложка пред нимъ,
ажъ бы после трапезы не мѣлъ скорбы из нимъ.
Хоть часо(м) е(ст) обманна хоч(?) и не обмана
ты смотрй прилѣжно же(б) не была [illegible]
Жебы всѣй напитокъ в пору [illegible]
и кому что надобно, же(б) [illegible] 153
[illegible]
[illegible]
Треба [illegible]
[illegible]
Якъ [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
же(б) [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
же(б) не мѣлъ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] же(т)

Прийм(и) [illegible] 154
и честю [illegible] друга [illegible]

[1] [illegible]

231. Ω канархістрахъ

Кана(р)хистръ повине(н) є(ст) гла(с)но сказовати:
жебы всѣмъ крылошано(м) мо(щ)но все слышати.
І выра(з)но всякіи словеса вымовля(т):
а особливе точо(к) нигдѣ не разрыва(т)
І гласо(в) и подобно(в) ѡстро(ж)но смотрѣти:
а буде(т) za то ѡ(т) всѣхъ похвалу имѣти.
А гды не буде(т) та(к) сѧ себѣ справовати:
то хоча(и) бы такого его и не мати.
І неха(и) и ростропно(ст) кана(р)хи(ст)ра маетъ:
не всѣ росказа(н)ѧ і са(м) іно zнаетъ.
І повине(н) такую стяжати повинно(ст):
іжъ бы із него в це(р)квѣ не была безчинно(ст).
То є(ст) жебы в крылосѣ нѣgды не смѣя(л)сѧ:
и з(ъ) пи(л)но(ст)ю охочо писмо(м) сты(м) бада(л)сѧ. // 154 зв

Ω(т) з(д)ѣ начинаю(т)сѧ рѣчи поєдинковые: то є(ст) ко(ж)дые [о че(м) ко(л)векъ][1] словеса, або тѣжъ вѣрши, поєднокро(т) полагающіисѧ, а не повторяющыесѧ (Кро(м) здѣ два(ж)ды)[2].

232. Ω утѣкаючихъ

Давняѧ приповѣ(ст), я(к) втѣ(к) я(к) десяти поби(в):
же напасти утеко(м) своимъ себѣ позбывъ.
Гонящему(с) дороги многи, тому едына:
доброму втѣкачевѣ справи(т) много годына.
Которы(и) поступає(т) просто в(ъ) едну дорогу:
и що ступи(т) же(б) не бы(л) по(и)манъ мли(г)сѧ бгу. // 155
І та(к) неви(н)ны(и) ѡчи гонящы(мъ) заслѣпляєтъ:
а втѣкачевѣ в далшы(и) пу(т) г(с)дь помагає(т).
Прето всяки(х) неви(н)ны(х) втеклы(х) бже сохраня(и):
а і ви(н)ны(х) хотящы(х) каятисѧ zаступа(и).
Да егда мл(с)тивно оны(х) ты сохраниши:
са(м) послѣ о(т) ни(х) себѣ блгодарно(ст) узриши.

233. Ω утѣкаючихъ и сѣ

И то стары(х) слово, же в страха велики очи:
хо(ч) стра(ш)наѧ темнаѧ ночь, втѣкаю(т) и вночи.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[2] Вираз узято в круглі дужки.

Бо не боя(т)сѧ то(г)да та(к) звѣрѧ я(к) человѣка:
подобно пра(в)дивые то рѣчи естъ о(т) вѣка.
Zвѣ(р) аще и увиди(т) то іны(и) утѣкаетъ:
а члкъ гды ўзри(т) то певне наганяетъ.
Не жа́де(н) же и гонецъ не мѣетъ в(ъ) ср(д)цы бга:
ины(и) и нагна(в)ши, то zнову пу́сти(т) для бга.
А са(м) змови(т) ста(р)шому своему, же не ба́чилъ:
а(ж) емў г(с)дь грѣхй za мл(с)ть перебачилъ. // 153 зв.

234. Ω промы́слныхъ люде́хъ

Я́къ птыца свои(мъ) но́со(м) сыга пов ѣда́е:
та(к) члкъ которы(и) собѣ промышляе.
І хо(ч) що ко(л)вѣкъ мусѣтъ о себѣ стара́ти:
абы те(ж) я(к) нибу(д) мо(г)лъ часо(м) пожы(в)ляти.
А если за собою хто сѧ не стара́етъ:
таковы(и) кожды(и) нѣgды ничого не ма́е(т).
А і промы́слны(и) пу(д) часъ нищете(н) zна(и)дуе:
понева(ж) хто емў злы(и) повоже(н)е псуе.
Неха(и) же бжь тво(и) насъ про́мы(с)лъ сохраня́е(т):
а творящы(х) на(м) па́кость о(т) на(с) о(т)вращаетъ.

235. Ω скрыва́ющихъ тала́нтъ, то е(ст) каковую любо мудро(ст)

Не требѣ братіе на(м) тала(н)ту с(ъ)крыва́ти:
жебы еѵ(г)лского не наслѣдовати. // 156
Ќогры(и) едны(мъ) тала(н)томъ другаго не прижы(л)
але и то(и) что̀ емў бы(л) да(нъ), в(ъ) землю с(ъ)кры(л).
Тала(н)тъ же наукою сѧ то̀ наzываетъ:
еѧ же незави́стны(и) и нѣмъ взыча́етъ.
Бо а́ще токмо са(мъ) кто мудро(ст) разумѣетъ:
а други(мъ) не подае(т), ло(л)зы з не(и) не мѣетъ.
Скрывающы(и) се(и) тала(н)тъ, я(к) древо непло(д)но:
не насажде(н) будетъ в(ъ) нбсй подобно.
Тѣмъ потре(б)но науки и послѣдны(м) родо(м)
оставля́ти: да при(и)ду(т) о(н)дѣ с(ъ) до́бры(м) плодо(мъ)
І с(ъ) прибы(т)комъ пре(д) Хр(с)та̀ в ча(с) то(и) явя(т)сѧ:
а гласо(м) его̀ в радо(ст) вни(и)дѣте, втѣша(г)сѧ.

Тѣмъ и мы всѣчес(с)ки цр(р) бжи(и) не с(ъ)крыва(и)мо,
но и бе(з)м цно требуючимъ подава(и)мо
Да то(н)жде слышати гласъ бжи(и) сподобимся
а по слыша(н)ию в(ъ) нбо до стыхъ вселим(м)ся // 156

236 Ω неблгодáрны(х) люде(х),
лáснѣ бжо(и), и человѣческо(и)

Кто не вдячинъ чин(и) ласнѣ и трýдомъ:
то(н) ругание твори(т) всѣмъ хвымъ ўдомъ
А якожъ то хвы мо ўда(мъ) ся ругаетъ
рцы мѝ. то(н) іже свои(х) тру(д)нико(в) в(ъ)кры(в)жа(ет).
А Хс потрудылся za всѣхъ по премногу:
было бы присвоити якъ оцу бгу.
А стр(с)ти и тру(д) Хвъ никто же и сповѣ(ст):
аще и пише(т) нѣкто, но паче о(н) са(м) вѣ(ст).
Тѣмъ достои(н)но Хви стр(с)ти поминáти.
и трудящь(х)ся на насъ не запоминáти.
Невдячвымъ убо горе, е(ст) то б глгола(н)но:
когда нбо и zемлю еще, содѣла(н)но.
Тѣм же блгода(р)ны мы братіе быва(и)мо:
и блгодарно(ст) бгу о все(мъ) воздава(и)мо 157

237 Ω временахъ лѣтны(х), и ѡзимны(х)

Отъ едь сотвори(л) нáмъ врéмена и лѣта:
котрые буду(т) трвати до ко(н)чины свѣта.
І часы тыж) вcякии о(т) негò створе(н)ны.
но и наипаче лѣтные о(т) всѣхъ ухвалены
Лучше(и) бо лѣто в не(м) же вся(к) пло(д) ся раждáетъ:
и на зымное время пищу умножаетъ.
І что вготуетъ лѣто zымà прибырáетъ:
а растѣния плодо(в) в(ъ)зымѣ не бывáетъ.
І якъ мовя(т) на зы́му лѣто работáеть:
а zымà работати на лѣто не знáеть.
І что о(т)мѣтае(м) в ча(с) лѣтны(и) что ногами:
тое з(ъ) ѡхотою (б) взя(л) взымѣ и руками.

А та́къ пу(д)данство зымѣ лѣто о(т)правуетъ:
гды всякіе запасы е(и) завше готуеть.
Подобно то сыто(с)ти зыма в собѣ не маетъ:
что всякіе лѣтные собра(н)ѧ з(ъ)ядаеть // 157 зв.
А и лѣто такое же(б) нѣгды не было:
ко(т)рое на(мъ) бы грѣхи многи изродило

І не да(и) ю(ж) на(мъ) бже бо(л)шъ грѣховъ творити:
але рачъ и за тые ла(с)каве простити

І согрѣ(и) дхо(м) стымъ в насъ хла(д)ные ср(д)ца:
мли(м) гѧ пр(с)но о то̀ ѡ(т) всего̀ ср(д)ца

238. Ѡ ча́са(х) пого́дны(х), и ѡ непого́дны(х)

Ежели прилучи(т)сѧ в ко(т)ры(и) часъ пого́да:
то(г)да̀ людемъ бывае(т) особна выго́да.
Бо (ъ) пого́ду и сму(т)ны(и) веселы(мь) бываетъ:
и в то(и) ча(с) з(ъ) мало ско(р)бы свое(и) забываетъ.
І работа́ющы(м) лѣпшъ тогда̀ работа́ти:
чи́сто за всякую ре(ч) рука́ми сѧ взя́ти.
Паче (ж) подорожны(м) безско(р)бна доро́га:
ко(т)рые то(г)да без(ъ)пре(ч) о то̀ млятъ бга // 158
А в(ъ) безве(д)рное врѣмѧ, всѧ тва(р) дряхлу(г):
и не ма́ло лечъ крѣпко ср(д)цы болѣзнуеть.
Бо и ста(т)чина о́ны(х) часовъ на(д)саждаеть:
котораѧ в поѣзда(х) часто работаеть.

І ѡсобъ члку часови утра́та:
и на ха(р)чъ грошоваѧ даремно з(ъ)тра́та

І непогоду дава(и) бже когда тре́ба:
а тогда̀ уде(р)жу(и) я(к) еи намъ не треба.

Т(о)(л)ко жъ во всяки(х) рѣча(х) воля твоѧ бже

и твоѧ вл(д)чице и нша г(с)поже.
Една(к) проси(мь) подава(и) и безве(д)рно(ст) мѣрно
жебы хр(с)тiян(н)ски(и) ро(д) не тужи(л) без(ъ)мѣрно.

239. Ѡ нестатѐчны(х) зыма́хъ, або тежъ ѡ нестановки́хъ. // 158 зв

Подобно карно(ст) бгъ люде(мь) посылае(т):
же то нестатокъ зымны(и) велики(и) бываетъ

Ѧко го̀ частокро(т)но случаю(т)сѧ сло́ты:
    из заралывы(мъ) вѣтро(мъ) дождевны плюхо́ты.
А часомъ збы(т)ные сѧ роскалы зна(и)дýютъ:
    же а(ж) крѣпко вся люде з(ъ) скотами бѣдую(т).
А іно(г)да и во́ды на низа́хъ стопляютъ:
    а на ставахъ на рѣкахъ гребль урыва́ю(т).
І перевѣздо(в) в рудка(х) тогда̀ нѣтъ безпе̑чно:
    а(ж) поку(л) где они̇ є(ст), ѕаме(р)знуть коне̑чно.
Єдна(к) не добро̀ и в то(и) часъ гды̇ голощо́ки:
    ко(н) попо(л)зне(т)сѧ вы́бетъ собѣ зубы и що́ки.
Коня (ж) мощно на ки(л)ко ногъ кому пу(д)кова́т(ъ):
    а волъ бѣдны(и) не ко́ва(н) мусѣт(ъ) сѧ спотыка(т).
І злаѧ то рѣчъ ѣзди(т) вола́ми на свѣтѣ:
    волѣлъ бы(м) все ко(н)ми, а іхъ бы хочъ не мѣти.
Я(к) бы мѣлъ в злы(и) фо(р)туны(и) ча(с) собка(г)сѧ волами:
    то скорѣ(и) бы поспѣшилъ пѣшыми ногáми. // 159
І що є(ст) злы(х) ра́зовъ, все ѕимы̇ нестате̑чно(и):
    не єди(н) сѧ нате(р)питъ бѣды̇ валечно(и).
Бо всѣхъ примıото(в), такихъ зы(мъ) не буваетъ
    зы́мны(х): хо(ч) снѣгъ бывае(т) то не заме(р)заетъ.
А ѕды̇ заме(р)знетъ, то в то(и) часъ о снѣгъ є(ст) тру(д)но:
    а(ж) розманты(м) людя(мъ) и ста(т)чина(м) нудно.
Же то груда ме(р)злаѧ снѣгомъ не прикрыта:
    и голаѧ дорога в по́лю та(к)же не вкрыта.
Прето̀ чи са(н)мы̇ ѣха(т) чи во́зомъ, не знаешъ:
    в далекую дорогу, а́жъ не прыгада́єшъ.
Не хочешъ знаю того обе(л) занеха́ти:
    и на іное времѧ та(к)же о(т)клада́ти:
Ѡ(т)ложи̇ и пилно(ст) дѣлъ до самого лѣта:
    ѕды̇ бг҃ъ ти̇ продолжи(т) зе(м)ного сего свѣта.
Бо хочъ буде(т) ѕыма̀ южъ не своего часу:
    ко(г)да люде зажи́ю(т) березоза квасу.
І тогда̀ за нестаткомъ своимъ уже наста́нетъ:
    якъ скоты́на(мъ) и коня(м) по́ка(р)мовъ не ста́нетъ.
І такъ вве(с) подобны(и) ча(с) зи́мны(и), але промине́тъ:
    а(ж) в весня́ны(и) часъ бобро́мъ на ухо наженетъ. // 159 зв
І южъ в то(и) часъ не будутъ еи потребоза(т):
    при(ш)ло̀ времѧ ра(д) бы вся(к) в(ы)скорѣ лѣто огляда(т)
І не да(и) бж҃е нѣѕды таки(х) злыхъ зы́мъ вѣрнымъ:
    ле(ч) посыла(и) во стра́ны іны всѣмъ невѣрнымъ.

240. Ω лѣтехъ и ω zыма(х): и о страна(х) тѣплыхъ, и о zи́мныхъ

Я́ко вс҃ѧ дѣла твоѧ бж҃е не ізречѐнна:
  та́ко и сыѧ на(м) вещъ о(т)ню(д) не помы(с)ле(н)на.
Же(с) посади(л) еси насъ вѣрны(х) на землѝ хла(д)но(й):
  и на ча́сти свѣта сего̀ по части и гла́дно(й).
А невѣрны(мъ) пога́но(м) далъ еси вве(с) ужытокъ:
  и лу(ч)шы(й) оставиле(с) в страна(х) іхъ и́мъ пожы́то(к).
Я́ко то в ны(х) драгіе кореніе сѧ родятъ:
  и о́вощы ди(в)ные в ни(х) же страна(х) сѧ пло́дя(т).
I два̀ кро(т) в лѣто слы́ши(мъ) о́вощы сѧ ражда́ютъ:
  и зымно(ст) в(ъ) м(с)цахъ тѣхъ, что в на(с), либо не быва́е(т).
// 160
А хр(с)тія(н)ски(й) кра(й) ты(м) есѝ не удоволи́лъ:
  але и студѐности zимные постанови́лъ.
I бывае(т) в насъ зымѝ нежели лѣта бо́лше(й):
  и пу(д) часъ в лѣтѣ студе(н) случае(т), то на(мъ) го(р)ше(й)
I хоча(й) бы(с) zы(м) лютыхъ і намъ не остановѝлъ
  жаде(н) бы вѣмъ чл҃къ по ни(х) сѧ не жури́лъ.
Да жебы(с) и в м(с)ца(х) зы́мны(х) подавалъ лѣто
  не стр(д)лъ бы ми(р) мра́зо(м), и ве(л)мѝ было бы лѣпо.
Жебы(с) безпречь лѣтные теплости укореня́лъ:
  а студености зымны хо(ч) бы(с) навѣкъ скореня́лъ.
I кгды бы(с) те(ж) и о(т) насъ люто(ст) зы́мную о(т)ня́лъ:
  ко(ж)ды(й) бы по зымѣ изме(ж)ласъ главы не звяза́лъ.

А заты(м) не що іно мѣемъ бж҃е чини́ти:
  где посады́ле(с) на(с), и я(к) та́ле(с) то да́ле(с):
мусѣмъ жи́ти.

Za н҃ши все(г)дашные при(ч)ам тѣ(н) те(р)пенїѧ
  простѝ насъ и сподоби вышняго селенїѧ.
Котрое да(й) на(м) Хр(с)те конечно получити
  бы(х)мо̀ с(ъ) ст҃ыми тѧ̀ мо(г)лѝ в(ъ) нб҃ѣ хвали́ти. 160 зв

241. Ω писа́ніи ст҃о́мъ, и о уча́щы(х)сѧ его̀

Если (бы) праве писани(й) бг҃ъ на свѣтъ не пода(л):
  вве(с) бы наро(д) земны(й) тво(р)ца своѐго не зна(л).
Аже пре(з) писаніе то его̀ позна́ли:
  и г(с)демъ и сп҃сомъ и тво(р)цемъ наzва́ли.

І с[illegible]нниковъ схотѣлъ бгъ вездѣ поставити:
[illegible] моглй народо(к) на пу(т) пра(в) учити.
[illegible] не сщe(н)ники и црквe(и) бы не было:
не было) бы zако(н) але бе(з)законіе (б) было.
[illegible] не мощно (б) составляти:
по[illegible](ж) бы не было кому шлюбо(в) даяти.
[illegible] же хр(с)тіянами не могли (б) сѧ называ́т(ъ):
[illegible] (б) раждаемы(х) дѣте(и) нѣкому было крща(т).
[illegible]у(н)даме(н)томъ бгъ поставилъ а(р)хіереевъ:
постановляю(т) бо они и ієреевъ
Бо о(т) а(р)хіерея сщенникъ бываетъ:
а з(ъ) сщенника сѧ хр(с)тіянинъ раждаетъ. // 161
Пре[illegible] гды (б) не было писаніе на свѣтѣ:
не мо(г)лъ бы свѣ(т) жа(д)ного чину в себѣ мѣти.
А то за писаніе блгода(р)ствуемъ бга:
пре(з) ко(т)рое о(т)крыта в(ъ) нбо всѣмъ на(м) дорога
[illegible] хто писаніе свое зневажаетъ:
таки(и) ве(л)ми гду бгу согрѣшаетъ.
[illegible] ины(и) мови(т), же з писменны(х) все зло бываетъ:
неха(и) за его лга(н)е на его обращаетъ.
І обрати(т)сѧ, же слѣпъ де(р)зае(т) вождо(в) хулити:
буде(т) бо певне его бгъ zа тое судити.
І з(ынов)у (ж) мовя(т) пре(з) писменны(х) западе(т)сѧ свѣтъ
што(б) то(и) са(м) запа(л)сѧ, а того и по се(и) ча(с) нѣтъ
І для того люде сѧ тру(ж)даю(т) пи(с)ма учити:
же(б) сп(с)ніѧ дша(м)ъ моглй сѧ научити.
Zачи(м) переста(н)те простакй пи(с)мо блю(з)нити:
бы(с)те сѧ не мо(г)лй в(ъ) пропа(ст) вѣчну потопити
Я ва(с) в то(м) якъ пріяте(л) перестерѣгаю:
а за наказа(н)е о проще(н)ство упрошаю. // 161 зв.

242 О учащы(х)сѧ малыхъ дѣтехъ писаны(х)
стыхъ, яко малые научат(ь)сѧ:
а великіе хо(ч) сѧ и учити буду(т)
да не такъ могу(т) ю(ж) тые памятати
и не та(к) сла(в)но

Порядно и слушне то(т) звыча(и) иде(т) на свѣтѣ:
же малые учити узаконили дѣти.

Бо велики(х) з(ъ) трудно(ст)ю приходи(т) ю(ж) учйти:
поневаж не такъ мо(щ)но дорослы(х) нахылити.
І буду(т) вѣмъ бе(з) страху іное пробувати:
и що сѧ научаютъ, ту(т) могу(т) ȥабувати.
І для того то малы(х) писани(и) заправляютъ:
що сѧ науча(т) тое и в старо(ст) памятаютъ.
Реме(с)ла и велики(и) може(т) сѧ научити:
а на(д) пи(с)мо(м) малы(м) сѧ треба потрудити.
А хо(ч) е(ст), що велики(и) писаніѧ сѧ учитъ:
да ты(л)ко бѣдны(и) себѣ и учителѧ мучитъ. // 162
Прето неха(и) хто хоче(т) малы(м) сѧ научаетъ:
а велики(м) хо(ч) неха(и) уже ни помышляетъ.
Бо з него науки южъ згола нищо не будетъ:
ты(л)ко сѧ знебуде(т), и ча(с) да(р)мо траты(т) буде(т).
Я ражу ты(х) замысловъ о(т)ню(д) южъ перестати:
а іны(х) рукодѣли(и) научатисѧ стати.
Бо мовя(т) не кракала врона лета догоры.
и погото(в) не буде(т) пущаючисѧ з горы.
А та(к) праве шкода ю(ж) того и говорити:
которои подгравы не будешъ варити.
Мощ(ъ)но и вѣ(ъ) у зростѣ, писме(н)ного ю(ж), учити:
якъ то часо(м) якую мудро(ст), ему о(т)крыти.
А з фу(н)даме(н)товъ то(и) азбучны(х) нѣтъ сѧ не по(н)ме(т):
то(к)мо з(ъ)трату часу, и даремны(и) тру(д) обо(н)ме(т).
Ȥачи(м) и зас) да(и) поко(и) о то(м) южъ неборачe:
а учисѧ ремесла лучше(и), а не іначе.
Я тобѣ и повторе такъ тое поражаю:
и о прощение тѧ прошу, и добръ пріяю. // 162 зв.

243. Ω хотящы(х) пи(с)ма учитисѧ и не могущы(х)

Добро (б) ко(ж)дому писма свтого сѧ вчити:
але не кожды(и) его може(т) наставити.
Бо то в науцѣ ве(л)ми е(ст) дѣло трудное:
и хто не може(т) поня(т), то крѣпко пудное.
Пи(с)мо таково, кому то бгъ да(ст), его вмѣт(ъ):
а іны(и) и учи(т)сѧ и не буде(т) разумѣт(ь).
Ты же бже хотящы(м), зво(л) тое о(т)крыти:
а они буду(т) за то тѧ блгодарити.

244 Ѡ учащы(х)сѧ в лѣтѣ(х), чего доброг(о) и кого художе(ст)ва сирѣчъ рукодѣлія [кро(м) бж(ст)ве(н)наго писанія][1] яко не всты(д)но е(ст)

Якъ то мови(т) до сме(р)ти учи(т)сѧ члкъ:
пре(з) все времѧ жывота, або те(ж) пре(з) вве(с) вѣкъ.
І добро доброго сѧ и в лѣтехъ навчати:
а злы(х) дѣлъ не да(и) бже анѣ помышляти.
Бо доброго и старымъ не встыд сѧ учити:
а всты(д) и грѣхъ и млады(мъ) злого сѧ учити.
Прето да(и) бже добры(х) дѣлъ хтѣти умѣти:
а о(т) злы(х) храни бже, старые и дѣти.
Zачи(м) не грѣхъ спсе(н)ны(х) дѣлъ и научати:
а о(т) злого якъ може(ш) тщися о(т)вращати.
Кождого Хр(с)те бже ѡ(т) злого о(т)ве(р)ни:
а полезного всѣхъ сѧ учити наве(р)ни.
Да со добрыми дѣлы всѣ к тебѣ ян(м)сѧ:
и на судищи твоемъ да не посрамн(м)сѧ.

245. Вѣрнъ причины(и) ѡ(т) кого до ко(г)о за яковы(мъ) престу́пл(ъ)шымъ человѣкомъ

Хотящаго сп(с)тисѧ, спс(т)и подобаетъ,
понеже покаяти(с) о(т) ср(д)ца желаетъ. // 163 зв.
А согрѣшшему руку помощи подати
требѣ. бо о(т) грѣховъ хоще(т) за(с) востати.
Да и подавшы(и) помощь спсе(т)сѧ особно:
и не вни(и)де(т) вовѣки в напасти подобно.
Тѣмъ достои(н)но грѣшному мл(с)ть показати:
да и са(м) буде(ш) в(ъ) нбѣ вѣчно ца(р)ствовати.

246. Ѡ православныхъ людехъ воин(н)скіе слу(ж)бы о(т)правую́чи(х) іме(н)но о козака(х)

И козаки на свѣтѣ всѣ, ве(л)ми сѧ труждаютъ:
понеа(ж) пе(р)си свои на во(и)нахъ выставляютъ.
Боронячи о(т)чизни и добра хр(с)тіянъ:
жесы те преодолѣвъ нечестивы(и) басу(р)манъ.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису

І не то(к)мо что пе(р)си ѡни ставя(т) у во(и)нѣ:
    але иные кладуть и головы на во(и)нѣ. // 164

Ζачимъ спсй іхъ бже за тую ѡ(т)вагу[1]:
    а грѣши(т) бгу хто даетъ козака(м) зневагу.

Просты(и) члкъ ζавше у дому пробуваетъ:
    а козакъ ше(д)ши в во(и)ско вве(с) до(м) сво(и) оставляе(т).

А идучи чи ве(р)нетъ к дому и самъ не знаетъ:
    ты(л)ко са(мъ) бгъ и(х) неха(и) о(т) сме(р)те(и) сохраняетъ.

Ζачи(м) не ты(л)ко хова(и) бже нагану дават(ъ)
    козака(м): але треба и(х) якъ стыхъ шановат(ъ).

Бо на во(и)нахъ в погреба(х) кро(в) свою проливаю(т):
    и ζа православную вѣру дши полагаютъ.

І дару(и) бже такимъ нб(с)ные короны:
    що чиня(т) земли ншо(и) о(т) враговъ обороны.

247. Ѡ весело(с)ти дво(р)ско(и), и ѡ смущеніи

Если часо(мъ) весе(л) пнъ, и слуги веселя(т)сѧ:
    а ежели пнъ смуте(н), то и слуги смутя(т)сѧ.

Смутна (ж) была всѧ тва(р) гдьі Хр(с)та распято:
    понева(ж) з(ъ) свѣта всяку радо(ст) было о(т)нято. // 164 зв.

А ко(г)да тако(ж) де впя(т) Хс із ме(р)твы(х) восталъ:
    то(г)да новое миру веселіе даровалъ.

І намъ же Хр(с)те тую весело(ст) дару(и):
    а фрасунокъ о(т) ср(д)цъ нши х) всяки(и) о(д)і(и)му(и).

Абы(х)мо радо(ст)но тѧ все(г)да мо(г)ли хвалити:
    і благода(р)но(ст) тебѣ о(т) дша приносити.

---

[1] З лівого боку на полі вертикальний рядок довжиною до кінця цього вірша: *Ѡ козакахъ злы(х) ли(ст) лѕ, лз налѝдѣ*. Написаний червоним чорнилом. І справа, на аркушах 36 і 37 є вірші про козаків.

248. Ѡ ба́ня(х), [то̀ е(ст) о ла́зняхъ][1] або те(ж) по литóвски(н) ѡ мы́лнях, жѐ в(ъ)ходя́щін в ны(х) мы́тиса, тѣла свои пре(д) всѣми обнажа́ютъ. Zwłaszcza іпосу.
А иные ѧ не зажыва́ютъ

Я́ко ми(р)скимъ ла́зня е(ст) то дѣло не че(ст)но:
 а іноко(м) на(н)паче то є́сть безче́стно.
Іноче(с)ко(н) слнцу zрѣт(ъ) не требѣ нагоτы̀:
 а не толко люде(м) інокοво(н) срамоτы̀.
І ми(р)скимъ годило (б) сѧ ен не вжыва́ти:
 же начну(т) z голы(м) тѣло(м) я́вно обе(р)га́ти. // 165
І мо́щно (б) всякимъ чи́но(м) ла́зню оставúти:
 а в лѣтнее времѧ в рецѣ сѧ измыти
І кгды̀ не грѣшнѐ то здоровы к не(н) ходѣте:
 а на положившаго сие. не скорбѣте

249 Ѡ кровопущающихъ

Много таки(х) е(ст). же з(ъ) тѣлъ своихъ кро(в) пуща́ю(т):
 и мало помощи з ты(х) лѣка(р)ствъ себѣ маю(т)
Бо лѣченым) конемъ южъ сѧ не наробити:
 ты(л)ко іны(н) не те(р)пѧ мусѣтъ то чинити.
И азъ вѣршопи́сецъ се(н) зколко (м) лѣтъ зажыва́лъ
 пуща(т) кро(в): и малую помо(щ) ты(мъ) дознавалъ.
І не мѣючи по(л)зы мусѣлемъ преста́ти:
 а на вра́ча г(с)да нача́хъ упова́ти.
Ему самому немощъ мою̀ пре(д)лагаю:
 и всего себе его мл(с)ти вруча́ю.
Ѡнъ лу(ч)ше(н) тѣло мое увречеват(ъ) можетъ:
 и дшу грѣшну сп(с)ти́ я́ко бгъ возможетъ. // 165 зв.
Прето и іны(м) пуща(т) преста(т) поража́ю:
 а zа пораду мою̀ проще(н)ства впраша́ю.

250. Ѡ люде(х) з(ъ) молоды(х) лѣ(т) збы(г)не працова́вшы(х): а на старо(ст) ни ма́ло сыли не захова́вшы(х)

Мно́гіи того̀ пре(ж)де времени дозна́ли:
 которые zмолоду сы́ли не хова́ли.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Же в посре(д) вѣка мѣю(т) нѣмо(щ) престарѣлу:
и тва(р) а(л)бо пе(р)сону свою состарѣлу.
І уже якъ старые дѣдыща хрыпаютъ:
що а(ж) zгола у собѣ здоров (ъ)а не маютъ.
І уже (б) и хранили да нѣчего хранит(ъ):
ты(л)ко муся(т) бѣдные и та(к) из(ъ) лихо(м) жи(т).
І писате(л) сихъ вѣршовъ крѣпко того дозна(л):
и що мѣло на старо(ст) быти о то(м) не зналъ.
Прето ка(и)ся молоды(и), чре(з) сылу працоват(ъ):
да не буде(ш) далѣ(и) та(м), такъ я(к) я бѣдоват(ъ). // 166

251. Ω снахъ, що спитъ человѣкъ

Хочъ стары(и) хо(ч) молоды(и), я(к) недосыпляетъ:
то(и) половину своего здоровя втрачаетъ
І особно бываетъ тому человѣку
из(ъ) недосыпля(н)я: же вме(н)шае(т)ся вѣку.
Мозги бо у голова(х) такихъ zасыхаютъ:
а часо(м) що на(и)го(р)ше(и), а(ж) умъ погубляютъ.
Тое те(ж) и безмѣ(р)но спящы(м) бываетъ:
многи(и) наро(д) таково(и) речи досвѣдчаетъ.

Стые оцы нарочно недосыпляли:
рады сп(с)нія: да не долго жывали.

Ты (ж) члче если хоче(ш) zдравствовати:
стара(и)ся высыпляти, ли(ш) не на (з)бы(т) спати

252. Ω потребахъ ко(н)ца не імущы(х)

Жывому члку все на свѣтѣ треба:
а якъ умре(т) то уже нищо не потреба. // 166 зв.
І не можеть те(ж) нищо из(ъ) собою взяти:

ты(л)ко на(г) тамо по(и)детъ я(к) родыла мти.
А єжели (б) мошно же(б) на то(и) свѣтъ що брали:
то живы(м) бы ничого южъ не оставляли.
І великою стр(д)лъ бы свѣтъ нищетою:
не еди(н) бы и бога(ч) zоста(л) сыротою

А же бгъ всѣмъ з(ъ) собою брати позапрѣщалъ:
жебы до ѕѣла ми(р) се(и) живы(и) не обниша(л).
А і та(к) безчисле(н)но на zемли нище(т)ныхъ:
нежели ты(х) богатыхъ дуко(в), и славетны(х).
Zачи(м) ничого (б) на(м) та(к) не потребовати
яко бга: жебы з ны(м) в(ъ) нбѣ цр(ст)вовати.

253 Ѡ рабѣхъ, то̀ є(ст) о наѐмника(х), служащы(х) людє(м) свѣтовы(м), в(ъ) градѣхъ и в(ъ) вѐсє(х): и в(ъ) мн(с)тырѐхъ

Если кто̀ в(ъ) мн(с)тырѹ̀ вѣ(р)но служи́т(ъ) бу́детъ:
певне того̀ за щы́ро(ст), са(м) б҃гъ нє забудєтъ. // 167
А хоча(н) и свѣцкому вѣрно работаєтъ:
єдна(к) же и такого б҃гъ нє ꙁабуваєтъ.
А ба(р)зѣ(и) мн(с)тырѹ̀ ко(т)рыє тружда(т) зволя(т):
хо(ч) хто̀ и не бє(з) платы, а за ны(х) б҃га м҃лятъ.
А м҃лятъ по чты́ри кро(т) на̀ д҃нь ꙁа́вшє:
и поістин(н)нѣ будуть м҃ли́ти наꙁа́вшє.
По́ку(л) яко(г)ю| ко(л)вєкъ мн(с)тыра̀ ста́нєтъ:
за служа́щы(х) и служи́вшы(х) мо(л)ба нє преста́нє(т).
Меновитє (ж) в вєчє(р)ня(х) в павєчє(р)няхъ, прося(т)
на у́треня(х) на часа(х) мл(т)вы приносятъ.
А на(и)пачє на службахъ мо(л)бы полага́ютъ:
гды свє(н)ники за ны(х) ча(ст)ки́ поклада́ютъ.
І котры(и) в(ъ) мн(с)трѹ̀ служи(в). або̀ з(ъ)хо́чє(т) послужи́ти
звла́ща щы́рє: цѣлє то(и) можетъ сп(с)ніа зажи́ти.
А осо(б) правдою жы(т) чє(р)нцамъ поража́ю:
и всяки(х) чтущы(х) сиє б҃гу поруча́ю.
І то(и) же писа́тє(л) проще́ніа жела́єтъ:
и поку(л) жывъ то тако(ж) за васъ б҃га б҃лга́єтъ. // 167 зв

254. Ѡ пача́вшомъ кіи строєніа творити а по́слѣ нє могу́щє(м) того̀ доко́нчи́ти

Певнє было (б) таковы(х) спра(в) ни почина́ти:
котры(м) нє мо́жє(ш) слу(ш)ны(и) конє(ц) доказа́ти.
Бо знає(ш) что даремнє и ко(ш)тъ сво(и) уло́жи(ш):
або тє(ж) працы своє(и) неви(н)нє прило́жишъ.
Кгды (б) вчинилъ єси́ на то̀ такую ува̀гу:
жє(б) я(к) много доста(т)ку изчита́ти ва́гу.
А то̀ ты(л)ко на заходъ тво(и) пожа(л)са б҃жє:
в чє(м) развѣ то(и) же тебѣ б҃гъ нєха(и) поможє.

255. Ѡ купу̑ющыхъ будйнки готовые и одежды

Пра(в)дива҄ приповѣ(ст), купу(и) хату крытую:
а одежыну зовсѣмъ я(к) треба пошытую. // 168
Да ме(н)шъ утраты ко(ш)ту твоему за(в)ше бу̑де(т):
и ту(р)бацiи о то(м) дѣле тебѣ не будетъ.
Бо будуючи zара(з) не стане(т) сове(р)шенна[1]:
а ты(м) часо(м) кишеня явы(т)ся упра(ж)нена.
А до справля(н)я одеждъ бо(л)шеи дене(г) надобно:
за ко(т)рые часо(м) двѣ купи́ле(с) бы подобно.
А и кравецъ iногда которы(и) ша(л)вѣру̑етъ:
то(и) теды много рѣчи(и) твои(х) вѣвечъ з(ъ)тахлу̑е(т)
А нѣтъ лучше(и) я(к) на́чне(ш) готовое купова́т(ъ):
певне ме(н)ши(и) ста́не(ш) коштъ на що ко(л)ве(к) вы(к)лада(т).

I времени на тое з(ъ)то(л)ко не згубишъ себѣ:
и стокро(т)ны(и) пожыто(к) са(м) узри(ш) на(и)де(т)ся тебѣ.
Една(к) же на то́е я тебѣ не прымушаю:
ты(л)ко твое(и) мл(с)ти. я̑ло себѣ прiяю
Са(м) з(ъ) ла(с)ки бжеи сво(и) разу(м) и во(л)ю мае(ш):
и вшелякiе спра́вы тако(ж) твори́ти знае(ш). // 168 зв.
А на менѐ за вѣршы сие не рачь дывити:
во(л)но мл(с)ти твое(и) сегò и не чинити.

256. Ѡ не радя́щы(х) люде(х) ѡколо себе, и ѡ́коло свойхъ имѣни(и)

Кгдѝ члкъ не стои(т) за шеляго(м) яковы(и):
то то(и) и са(м) шеляга не стои(т) таковы(и).
I ма(р)нотра́вцею тако́го могу(т) назва́т(ъ):
кгды самъ за свои(м) добры(м) не захоче(т) стоя(т).
Бо треба всѣм своего добрà остерѣга́т(ъ):
а не повсюда ма(р)но и да(р)мо расточа́т(ъ).
I до(л)женъ вся(к) пре(з) труды свои собира́ти:
и мл(с)ты́ню вбоги(м) о(т) трудовъ даяти.
I хо(ч) не то(и) господа(р) мовя(т) що збира́етъ:
але що гото́вого добрà не зтрача́етъ.
Една(к) к гото́во(и) ого(н) лѣпшъ класти колодѣ:
я(к) буде(т) мѣ(т), а(ж) часо(м) выго́ды в прыго́дѣ. // 169

[1] З лівого боку на полі проти цього рядка рукою автора написано червоним чорнилом: *ха(т)а*.

А понева(ж) запасы н ѣgды всѣмъ не шкодятъ:
ты(л)ко при злы(х) и добры(х) фо(р)туна(х) всѣхъ здобя(т).
А та(к) бже помага(и) имѣни(и) примножа́т(ъ)
прв(д)ны(х): а zа тое тѧ тво(р)ца восхваля́т(ъ).
А неімущы(х) о(т)ню(д) ничто̀, са(м) вспомага(и)·
и не до ко(н)ца̀ свои(х) убоги(х) забыва(и).

257. Ω подывѣ́н(ъ)я(х) и ω за́зро(с)ті е(х) лю(д)зки(х) ко(т)рые часо(м) подывляю(т) на тыхъ, что кто чимъ орудуетъ, в(ъ) рука(х) свои(х) мѣючи

Ве(л)ми часто ты(мъ) реча(м) люде подывля́ютъ:
на ты(х) то̀, ко(т)рые что̀ в(ъ) рука(х) свои(х) ма́ютъ.
І ты(м) во времѧ свое дши пожывля́ютъ:
хо(ч) не з свои(х) та(к) з(ъ) пиcки(х) добръ мало
вмы(ш)ляют)
Бо служачи олтарȣ́ з(ъ) ωлтара и жити:
и zа тое нѣчего много и дивити[1]. // 169 зв

258. [Ω старцяхъ]

Старе́цкіи вовѣки не напо(л)нишъ су́ньки:
бо то дѣравые в ни(х) на(и)дую(т)сѧ тлу̂мки.
Не може(т) хо(ч) бы ко(л)ко бравъ обогатити.
и свою̀ су(н)кȣ ко(г)да ко(л)векъ насыти́ти.
І беретъ іны(и) ча́сто и нищо̀ не ма́етъ:
не знае(м) для чего̀ бгъ ты(л)ко его̀ зна́етъ.
Подобно разумѣетъ же то такъ для того̀:
же ко(ж)ды(и) н живы(т)сѧ з(ъ)межи ны(х) из того̀.
Кгды̀ з(ъ) проще(н)ѧ всяку (б) то нȣ(ж)ду вдоволя́ти:
а індѣ бѣдны(и) чого̀ не мѣе(т) гдѐ взя́ти.
І ничо́го в люде(и) ста(р)цы не заробля́ютъ·
бо іные рукъ або очe(и) не маютъ.
І для того̀ муся(т) мл(с)тини проси́ти:
хо(ч) и не ра́ди су(н)ки на собѣ носи́ти.
Е́сть и таки(х) много на свѣтѣ зна(и)ду́е(т)
ле́жнюю(в): ко(т)рые в мирȣ́ ходячи плуту́ю(т). // 174

[1] В оригіналі аркуші 170—173 зв чисті. Далі йде вірш про старців, заголовок якого мусів бути на аркуші 173 зв

Бу́де(т) іны(и) здоро́вымъ да не хочетъ робі́ти(ъ):
потреба (б) тако(г)[о] сѣмъ разъ на де(н) киемъ би(т).
Za то‑ же ша(л)вѣрство(м) завше забавлѧ́етъ:
и блука́ючи(с) ты(л)ко люде(и) ошукиваетъ.
І добре мовя(т). в ста(р)цы пугою не вгна́ти:
а з ста(р)цовъ хо(ч) калаче(м) ста(л) бы пу(д)маня́ти.
Еднакъ да(и) бж҃е хлѣбо(м) ты(мъ) сѧ не живи́ти
але да(и) бж҃е честны(м) дѣло(м) обходи́ти.

259. Ѡ слѣпорожденныхъ, або те(ж) ѡ слѣпоражда́ючи(х)сѧ без(ъ) ѡче(и). Тако(ж) де и о ты(х) ѡсобны(х) слѣпы(х), ко(т)рые по поро(ж)дения(х) свои(х) в ко(л)ко дни(и) або лѣтъ, или тежъ на старо(ст) слѣпнучихъ

Лучше(и) бы сѧ слѣпые мовя(т) ни ро(ж)да́ти,
нежели родывшисѧ свѣта не видати. / 174 .
А то слѣпоро(ж)дени [illegible] повѣда́ю(т)
которые свѣтло(с)ти и зо(л)ота не зна́ю(т)
І ве(л)ми́ бѣдные в то(м) жало(ст) собѣ мѣю(т):
гды всяку речь, яко за е(ст) не разумѣю(т)
А не разумѣе(т) та(к) що че(р)но що бѣло
и не знае(т) яково ты(ж) его и тѣло.
І не знаетъ како(в) ѕвѣ(р) пте́ца и бы(д)лина:
и якаѧ те(ж) ко(л)векъ по якаѧ скотына.
І нечисты(х) створени(и) каково е(ст) не смысли(т):
и каковъ м(с)цъ ѕвѣзды слнце не домы́сли(т).
І что́ то ѡ́гнь не знае(т). ты(л)ко слыши(т) гаряче
ежели руку або що іное спече
І не знае(т) якова́ це(р)ковнаѧ подоба:
и впя(т) буды(н)коваѧ какова́ оздо́ба.
А ѡслѣпшы(и) в разумѣ, або́ в лѣте(х) все зна́е(т).
бо вида(л) гды́ очи ма́лъ, хо(ч) тепе(р) не вида́е(т). .. 175
І не такаѧ печа(л) такому бываетъ:
якъ слѣпоро(ж)денному що ничо(г)[о] не зна́е(т).
Ты(ж) бж҃е і слѣпого млтвы услыши́:
и в(ъ)мѣсто сего́ свѣта вышня(г)[о] не лиши́.

260. Ѡ уло́мны(х) люде(х), або те(ж) ѡ калѣкахъ

Калѣка я(к) мовя(г) на свѣтъ сѧ не ро́ди(т):
але на(и)паче бо(л)ше(и) о́на сѧ робитъ.
Бо калѣцство и в малы(х) лѣте(х) сѧ случае(т):
и те(ж) в подешлости лѣтъ пуд старо(ст) быва́е(т).
А то не бе(з) причи́ны калѣцство стае(т)сѧ:
ты(л)ко za грѣхи кому̀ оно̀ не мине(т)сѧ
Інъ за свои вла(с)ные мусѣтъ то те(р)пѣти:
а інъ za родычо(в) може(т) его̀ мѣти. // 175 зв.

І неха(и) же(б) б҃же за себѣ кто в не(мъ) сгр(д)лъ:
а za родычо(в) еси (б) кого̀ н(м) не кара́лъ.
Неха(и) бы родычове са́мы о(т)бували
за свои грѣхи̇ а не потомки стр(д)ли.
І мы̀ потомки рады (б) свои позбувати:
а не за роды́те(л)скіе до(л)ги̇ о(т)бува́ти.
Прето о всѣхъ и о все(м) волѧ твоѧ бу̀ди:
то(к)мо простити насъ и сп(с)ти̇ не забу́ди.

261. Ѡ створе(н)яхъ б҃жи(х) и дія́волски(х)

Створы(л) б҃гъ пты(ц) и звѣре(и) люде(мъ) не бе(з)потрє́бны
а га́до(в) и жа́бъ ѡ(т)ню(д) никому[1] тре́бны(х).
Хотѣлосѧ б҃гови абы̀ чи(мъ) zабавля́ти:
жебы подобно зна(т) то даремно не гуля́ти[2].
А и без(ъ) тоеи бы людіе нечистоты̀:
могли̇ бы сове(р)шенно на свѣтѣ сѧ обы(и)ти̇. // 176
Ты(л)ко жъ ему во(л)но е(ст) что хотѣти твори́ти:
бо и z нечисты(х) може(т) чистое учини́ти.

І дияволъ б҃гу сѧ хотѣлъ уподобити.
же де(р)знулъ тако(ж) рѣчи живые потвори́ти.
Яко то е(ст) че(р)вь блохи и воши и блощи́цы:
и іные на пако(ст) многіе льдащицы.
Іме(н)но мыши бабки и мухи и комарѣ:
та(к)же коники све(р)шки̇ оводы̀ и мотылѣ.
А к тому̀ черепа́хи сара(н)чу̀ и ясколки:
а ѡсобливѣ(и)ше те(ж) гниды пя́вки и я́щу(р)ки.

---

[1] Далі рукопис пошкоджено. Очевидно, мало бути: *не по...*

[2] Рядок закреслено і внизу сторінки приписано: *хто жъ ему за то(...) же(т) що сказати.*

А особно муравю́ мо́шку ѣжѣ та(р)канѣ:
ополоники гру(т)нѣ кузя́вки и кожаны.
І що по шляха(х) биты(х) часто бувают(т) жукѝ:
всѣ то є[го][1] створе(н)а пацукѝ и паукѝ.
І що бувают(т) часо(м) в лѣтнее время ше(р)шнѣ:
и ты(х) же часовъ в поляхъ в степа(х) лѣтаю(т) слепнѣ.
І еще (ж) гусеница бываетъ и ев(ъ)ра́шки:
и то его тако(ж) де діяво(л)скіе фрашки. // 176 зв.
А по поляхъ бувают(т) кроты а в сада́хъ хрущѣ:
а по дубровны(х) лѣсахъ и по ѡблога(х) клещѣ.

Тѣмъ о(т) бѣсо(в)скаго на(с) храни бже створ(и)н(ъ)а:
бы(х)мо к бѣсу не пошлѝ на вѣчное мученѣ(ъ)а.

262. Ѡ бра(ш)нѣ дхо́вно(м),

и о правылѣ црковно(мъ), и келе(и)но(м):
и что повѣдае все правыло црко(в)ное[2]
келе(и)ное не стои(т) за едино̀
це(р)ковное г(с)ди помлу(и).
и что̀ а́ще кто мѣетъ книги и не чте(т).
то я́кобы буду(т) пре(д) бго(м)
в(ъ) послѣдны(и) де(н) ра(з)гибаніи свойми
свѣдчити обличающи лѣно(ст) нишу;
(с)о то словесе(х) си(х). не требѣ книгъ бы на(мъ)
стяжевати и пра́вы(л) правити в келія(х);
то(к)мо (ж) сие на(м) слово не [ѕѣло][3] пріятно

Ди́вны(и) глголъ стые де(р)знули положи́т(ъ):
же праве все правыло келе(и)ное за едно це(р)ко(в)ное г(с)ди
помлу(и) не стоитъ. // 177

І ба(р)зо мы и(х) речамъ ты(мъ) са удывляемъ:
и повѣсти то(и) чему(с) вѣры не імаемъ.
Не хоче(м) для и(х) слова правы(л) опуща́ти:
але буде(мъ) и в келія(х) вставычно чита́ти.
Бо гды (ж) часо(м) не все(г)дà у це(р)квѣ буваемъ:
ко(г)да на послуше(н)ство где са о(т)гожаемъ.

---

[1] Рукопис пошкоджено, очевидно, має бути: *го*.
[2] Слово закреслено.
[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А ѡни жъ о(т)ци рекли, ко(т)ры(и) с(т)регвуетъ
    члкъ правыло: то(и) з(ъ) бго(м) бесѣдуе́тъ.

І Деви(д) рекъ, хо(ч) не всѣ в це(р)квѣ но на мѣстѣ всяко(м):
    на полю в лѣсѣ в клѣтѣ или на іна́комъ.

Где ко(л)векъ и где нибу(д) ты(л)ко млѣтеса:
    а в мл(т)вахъ нико(г)да же не лѣнѣтеса.

І хо(ч) не много ты(л)ко млйтиса хт ѣ(и)те:
    и пре(д) ѡчима себѣ стра(х) б(жи)и) имѣ(и)те.

І да(и) на(мъ) бже все(г)да́ безпре(ч) та млйти:
    а ты насъ изве(л) о(т) бѣдъ и ско(р)бе(и) хранйти [1]. // 179

264. Ѡ недостаткахъ ч л ч (с) к и (х) и с к о (т) с к и хъ

Не го́ло(д)на то еще тая моры(т) корова:
    если завалйласа где у стрѣсѣ солома

Такъ же и члвѣку не великая бѣда:
    ежели е(ст) у дворѣ хлѣбъ, и до него ходи.

І да(и) бже го́лоду никому не познати:
    абы(х)мо не вмѣли кому о не(м) и казати.

265. Ѡ школяра́хъ, дро́ва кра́дущыхъ; и о шко́лѣ

Шко́ла црко(в)ны(и) уго(л) та(к) са называ́е(т):
    кгды (ж) црко́вны(х) набоже(н)ствъ дѣте(и) научае(т).
И шо в це(р)квѣ правя(т), то̀ и в школѣ zна(и)дуетъ:
    а безчйни(и) в не(и) жа́дны(х) нѣgды не зна(и)ду́етъ.
Бо мовя(т) школа всяки(м) странны(мъ) до(м) е(ст) волны(и)
    але една(к) же праве ѡ(н) не своево́лны(и).
І приче(т)никами те(ж) школя́ре са имену́ютъ: // 180
    ..опева(ж) црквѣ сто(и) щыре услугу́ютъ.
А що часо(м) вкраду(т) дровъ, же не мѣтъ где взя(т):
    мѣща́не и селяне не хотятъ купова(т).
А знаю же(б) ты(м) дѣломъ люде не згрѣшили:
    іжъ бы когда́ на яки(и) возо(к) са [2] zложйли.

[1] Аркуші 178—179 зв. чисті. На кустосі аркуша 177 зв. є початок за... наступного вірша, який не зберігся: Ѡ даремно(и)...

[2] Ледь помітним блідим чорнилом закреслено *на яки(и) возо(к) са* ... натомість мало бути шість надписано, можна прочитати тільки *вихъ*. решта літер розмазано.

Годыло (б) сѧ це(р)ковны(мъ) слугамъ то вчинити:
  або z двора готовы(х) імъ не зборонити.
Могло бъ мл(с)тынею и тое сѧ назвати:
  а імъ бы рачи(л) за то бгъ нагорожати.
Приповѣ(ст) же в школяро(в), не вкравъ але доставъ:
  а ты бже za дрова грѣха імъ не поставъ.
А по козацки(н) хо(ч) вкра(в), то мовя(т) же добувъ:
  ко(ж)ды(н) розумѣю коза(к) о то(м) словѣ чувъ.
А вы пнове za се(н) вѣршъ не подывѣте:
  и хто єго написавъ, и того простѣте[1]. // 180 зв.

266. Ω соборномъ тружданіи

Нє да(р)мо повѣдаю(т), где мовя(т) люде(и) купа:
  та(м) не буде болѣти право нѣgды у пупа.
І у гу(р)ту те(ж) мовя(т) ѣст(ъ)сѧ спо(р)но и каша:
  правдываѧ то з(ъ) [illegible] речъ, и приповѣ(ст) ниша.
І сщенни(к) те(ж) мовитъ, миро(м) бгу сѧ млимъ:
  и мы не на(д)сядемо сѧ, если не сотворимъ).
Бо тяжкаѧ робота едино(м)у на(д)саждаеть:
  и працуючи(м) zбы(т)не здоров(ъ)ѧ умаляеть.
І для того треба на(м) соборо(м) працовати:
  и я(к) могучи свое(и) сылки остерѣгати.

267. Ω днію пятничномъ, в которы(и) то днь Хс претве(р)пѣлъ стр(с)ти

Ω пя(т)ку пя(т)ку, то (ж) тво(н) де(н) є(ст) неща(с)ливы(н):
  мучи(л) бо Ха в тво(н) де(н) жыдо(в)скъ ро(д) zлосливы(и)[2]. // 181
Стокро(т) бы четве(р)то(к) на(м) лѣпшъ сѧ постановилъ:
  которы(и) бы четыри раны Хр(с)тѹ вчинилъ.
А ты еси Хр(с)тови мл(с)ть не показалъ:
  яко бы(с) рєкъ, пя(т) ра(н) да(м) ємѹ н(ж) бы мѧ зналъ.

---

[1] У кінці аркуша дописано блідим чорнилом: *Бо єденъ бѹдні школя(р) провансмъ Трасця где живъ и где буде(т) жи(т) не ма(ш) ему щастя. А хоча(и) бѹдніи и ве(л)ми онъ и в свѣтѣ живучи ве(л)ми сѧ стра(ж)дае(т) то(л)ко (ж) мызе(р)ни свои* Край відрізано.

[2] З правого боку на полі червоним чорнилом написано: *Ω жена(х) пя(т)ницу бу(д)дѣнную пра(з)днѹющи(х), ищи назад(в) ли(ст) пв.*

І не то(к)мо что пя(т) ранъ, áле безчислéнно:
все бо тѣло Х҃во было̀ скровавлéнно.
Ірето пя(т)ку до(л)женъ есѝ болѣзновáти
за то̀: что преда(л) есѝ І҃сса распя́ти.

Еда̀ не то(и) ли І҃сс і тебе сотвори́лъ:
а ты (с) б҃гу своему тво(р)цу та(к) учини́лъ.

І мо(г)ль бы тѧ б҃гъ в тыжню не постанови́ти:
ты(л)ко (ж) уже и тво(и) грѣхъ, из(ъ)хотѣлъ прости́ти.
І не ра(ч) пя(т)ку за сѐ на мѧ прогнѣвáти:
бо(м) з жалю мое(г)[о] мо(г)лъ пра(в)ду написáти.

Ты́ же б҃же и моѧ грѣхи в рáны вложѝ:
и в се(и) и в будущы(и) вѣкъ мл(с)ть мнѣ покажѝ[1]. // 18, зв.

269. Слово ω сотворéніи б҃го(м) землѝ и рáѧ земнаго, в не(м) же Адама и Е́v(ъ)ву сотвори(л): и ω пе(р)вомъ его б҃зскомъ и о вто́ро(мъ) пришествіи [кро́мѣ трéтіяго][2]

Се(и) вѣршъ в тако́вы(и) спосо(б) ту(т) же полагáю:
о че(м) еще и по се(и) чáсъ добре не знáю.
Лю(б) в прешлы(х) лѣте(х) много кни(г) перечитáле(мъ):
а о то(мъ) не вспо́мнѣлемъ и не поіскáле(мъ).
І не ты(л)ко ты(х) речи(и) не случи́ло(с) читáт(ъ):
але те(ж) не трафило(с) о(т) кого̀ и слышáт(ъ).
Ты(л)ко тое на памя(т) едному мнѣ взы(и)шло̀:
а іны(м) не вѣмъ зда(в)на то̀ на мы(с)ль чи при(и)шло̀
Меновите гдѣ̀ Х҃с на землѝ роди(л)сѧ:
пе(р)вы(и) ли ра(з) или вторы(и) на не(и) явы(л)сѧ.
Помы́слиле(м) же треты(и) ра(з) Х҃с сѧ явы́тъ:
ко(г)да̀ при(и)де(т) на̀ зе(м)лю живы(х) и ме(р)твы(х) судит(ъ).
Ты(л)ко (ж) абы̀ мнѣ в реча(х) си(х) не омыли́ти:
жебы которы(и) певны(и) до́во(д) учини́ти.
І абы̀ не треты(и) ра(з) мѣе(т)сѧ явыти:
Х҃с нá зе(м)ли: ко(г)да̀ при(и)де(т) всѣхъ суди́ти.

[1] Аркуші 182—183 зв. у рукопису чисті. На кустусі аркуша 181 зв. є заголовок наступного вірша: Ω *лихваря(х)* — 268-й.
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Бо если на зе(м)ли Адама и Е́v(ъ)ву творилъ:
то то(г)да жъ пе(р)вое з(ъ) нба на зе(м)ли о(н) былъ.
А второе ко(г)да сѧ о(т) прч(с)той родилъ:
и со члки земными на земли пожилъ.
А третее подобнѣ гды судити при(и)детъ:
то третыцею з нба на зе(м)лю за(с) сни(и)детъ.
А в то(м) а може словомъ его Ада(м) сотворисѧ:
и дхо(м) сты(х) его (ж) устъ, ожывотворысѧ.
Мѣетъ тое коне(ч)нѣ быти не інако:
але всесове(р)шеннѣ разумѣю тако.
Бо чему(с) прише(ст)віѧ третѧ не написанно:
ты(л)ко сѧ надѣяти втораго приказанно.
Не мощно бо вѣмъ высотъ нб(с)ны(х) из(ъ)мѣрити:
тако таи(н) бжіи(х) и судебъ из(ъ)слѣдити. // 184 зв.
Самому создателю всехъ о все(м) ему вѣстно:
а намъ zемны(мъ) не ѡ всехъ дела(х) его ізвѣстно.

270. Ѡ црква, и ѡ люде(х) млящы(х)сѧ в не(и)

Црко(в) рече домъ бжи(и), та(к) сѧ называетъ:
и сама о себѣ то ясно повѣдаетъ.
Кгды праве на нбси в не(и) мни(м) сѧ стояти:
и яко пр(с)толу бжію пре(д)стояти.
Самъ бо бгъ не́gды(с) домомъ млтве́нны(м) назва(л):
и то(р)жниковъ из неѧ пре(ч) быче(м) во(н) ізгналъ.
Прето на(мъ) вѣрнымъ требѣ црквй поважати:
и в ны(х) уср(д)но мо(л)бы бгу приношати.
Ѡсвѣдчаетъ о це(р)ква(х) сты(х) и притoчникъ:
иж праве спсенію нщему істочникъ.
І самы хр(с)тіяне того дознаваютъ:
же спсе́ніѧ себѣ із не(и) поче(р)паютъ.
А ты Ісѕе грѣхи всего мира вземля(и):
прочее и на всяко(м) мѣстѣ мо(л)бы при(н)ма(и). // 185

271. Ѡ дымѣ

Не домысле(н)наѧ речь, где сѧ ѡнъ дѣвае(т).
ра(з)вѣ по писа(н)ному якъ ды(м) іщезаетъ.

На высоту̂ бо идетъ и та(м) сѧ розхождáетъ:
а на зе(м)лѝ не мо́щно нѣтъ не зоставáетъ.

А̂ще (б) не іщезáлъ то слнца (б) не видѣти:
анѣ м(с)ца нѣ ѕвѣздъ не мощно бы зрѣти.
І свѣтъ земны(и) о́бра(з) бы во (т)му̂ сѧ претворылъ:
ґды̂ бы на зе(м)лѝ низко где ко(л)векъ сѧ селилъ.
І жаднаѧ не мо(г)ла (б) речъ жыва пробувáти:
и лю́де (б) мо(г)ли зара(з) всюда повмирáти.

А то̀ бгъ его внѣвечъ ско́ро обращáетъ:
а свѣтъ и жыво(т) всему миру подавáетъ.

І да(и) бже по сме(р)те(х) нши(х) ды(м) не зрѣты:
але да(и) на(мъ) в(ъ) нб(с)но(м) прозрачно(м) жи́т(ъ) свѣт.
І явы̂ на(с) пекелна ды́ма навѣкъ свободны(х):
и сотворѝ свѣтло(с)ти го(р)нѧ всехъ го́дны(х).

272. Ω корчéмнь(х) домáхъ,
то̀ е(ст) ω ко́рчма(х) // 185 зв.

Вся́ка храмынà домо(м) може(т) сѧ вѣ(м) назвáти:
ты(л)ко (ж) до́му до́мови не мо(щ)но прыровнáти.
І це(р)ковъ называю(т) домо(м), ле(ч) бже(ст)ве́ннымъ:
ко(т)ры(и) на хвалу бгу созда(н), а не ко(р)чемны(мъ).
І кро(м) це(р)кве(и) розные домы в свѣтѣ бывáютъ:
в котры(х) че(ст)ные люде че(ст)но обытаютъ.
А в ко(р)чмѣ хоча(и) че(ст)ны(и) хто сѧ ізволи(т) жити:
мо́же(т) то(и) ко(г)дà ко(л)векъ че(ст) свою̀ похыби́ти.
І вня(т) же хто и че(ст)ны(и) до ко(р)чмы̂ учащáетъ:
тако́вы(и) ба(р)зо часто че(ст) свою̀ утрачáетъ.
Прето̀ че(ст)ны(и), ко(р)чемъ честны(м) дома(м) не равняе(т):
знаючи же в ны(х) розны(х) злы(х) дѣлъ много бывáет.
А хо(ч) іны(и) ко(р)чемны(и) домъ, оздо́бою вкраше́нъ:
але и о(т) по(д)лого че(ст)на дому о(т)дале́нъ.
Бо я́ко о(т) землѣ нбо далеко ω(т)стоитъ:
та(к) ко(р)чму честны(мъ) домо(м) называ(т) не пристои(т).
І для того̀ и тое не без(ъ)потребно ҁнáти:
что̀ соізволи(л) сты(и) ап(ст)лъ написáти. // 186
Ω сосудѣхъ рекучѝ, іны(и) сосудъ е́сть в че(ст):
з(ъ) ко(т)рого пити я́сти: а інъ на всяку нече(ст):
І ко(р)чму впра(в)дѣ мощно на че(ст)ны(и) до(м) превратит(ы):
ґды (б) послѣ шынко(в) ста(лъ) хто че(ст)ны(и) и побожн(о) жи(ти)

А такъ братів прошу васъ, в ко(р)чма(х) не коха(и)мо:
    але паче в свои(х) сѧ дома(х) удоволя(и)мо.

Бо которы(и) чл҃къ до ко(р)чемъ не бывáетъ:

    того ѡ(т) безчестіѧ и са(м) бг҃ъ сохраня́етъ.
І люде за че(ст)ного того̀ будутъ почитáт(ъ):

    же бг҃ови и людя(мъ) ме(н)ше(и) може(т) проступáт(ъ).
Бо в ко(р)чма(х), честны(х) ср(д)ца бе(з)чи́нства ра(з)вращáютъ:
    и че(ст)ные в ны(х) ходѧ, бе(з)чи(н)ства сотворя́ютъ.

На(с) же сохраня(и) бж҃е о(д) того̀ хожде́ніѧ:

    бы(х)мо не тратили дх҃о(в)наго рожде́ніѧ.

273. Ѡ упадаючи(х) хр(с)тіяне(х) в нево́лѣ басу(р)ма(н)скіе

Чтущы мнѣ книги в(ъ) еди(н) ча(с), та(к) начитáле(мъ)
    слово: и где оно̀ є(ст), áхъ zапамятáлемъ // 186 зв.
Же жы́ючи(х) в нево́ля(х) ве(л)мѝ похваля́етъ.

    и бл҃же(н)ными оны(х) люде(и) называ́етъ.

Мы (ж) рече(м) не да(и) бж҃е ты(х) бл҃же(н)ствъ на(мъ) мѣти:

    але же(б) не дождали и(х) н҃ши и дѣти.
Бо в неволя(х) и вѣру часо(м) позреждáють.
    г҃ды и басу(р)манами іные ставáютъ.
А которы(и) не стане(т) те(р)пить ѕлѣ нево́лю:

    поку(л) умре(т), або бг҃ъ вы́зволи(т) на во́лю.

І що тамъ за роско(ш), и якое бл҃же́нство:
    же на всякъ де(н) в работа(х) злое окруте(н)ство.
Развѣ ко(т)ры(и) ща(с)ливы(и), буде(т) жи(т) поволѣ:
    и жену по(и)ме(т) вѣрну, една(к) же в неволѣ.
Понева(ж) в на(ш) кра(и) и ты(х) турцы не пущаю(т):
    а(ж) кро(м) фо(р)телями котрыми выхожáю(т).

І вы́ше(д)ши то(г)дá сѧ бл҃же(н)нымъ назоветъ:

    г҃ды бе(з) ско(р)бы з бога(т)ство(м) бг҃ъ его̀ пронесе́тъ.
А една(к) нече(с)тывыхъ ю(ж) нравовъ набралъсѧ:
    ко(г)дà ме(ж) невѣрными лю(д)мѝ разжыва(л)сѧ. // 187.
Смѣси́ша(с) бо в(ъ) языцѣхъ, навы́кша іхъ дѣломъ:

    и(ж) оскве(р)ниша(с) мнози дш҃е́ю и тѣломъ.

Ꙁачи(мъ) не дава(и) бж҃е вѣрны(х) в тѹ̀ нево́лю:
    ле(ч) хранѝ да буду(т) здѣ̀ твори́т(ъ) твою во́лю.

274. Ѡ ѡскуде́нія(х) в сіе времена грошовы(х)

Скудно ве(л)ми на грошы стало, в нше(мъ) вѣку:
же тру(д)но о іхъ zгола не(в)дзну члвѣку.
Хо(ч) zаробн(т) лихыми гро(ш)ми заплачаютъ
а и лихыми еще о собѣ укрывжаютъ.
А добрые все собѣ богачѣ позбирали:
же(б) было̀ што на то(и) свѣтъ бра(г), в землю поскрывали,
І неха(и) же и в землю грошы сокрываютъ:
або хо(ч) ложками и(х) в страва(х) поядаютъ.
Ты(л)ко же(б) гладкими навег(ъ) не браковали:
и шафаро(в) свои(х) на то̀ не научали [1]. // 187 зв.
Людямъ вбоги(мъ) чехи злы по чеху даваю(т):
а ѡ(т) ни(х) по ѡ(с)маку в купля(х) о(т)бираютъ.
Были бы я(к) несы(т)ства свои насытити:
и всѣ шкатулы пре(з) ве(р)хъ самы(и) напо(л)нити.
Уже (ж) еслѝ по(л)ните добре напо(л)ня(и)те:
да прина́мнѣ(и) поспо(л)ству бракова(т) збороня(н)те.
Неха(и) по запоро(з)ки(и) бы не перебирали:
да и гла(д)кими гро(ш)ми не браковали.
Еслѝ бысте вы власти ты(х) брако(в) зборонили:
добре бысте народу крѣпко учинили.
А то̀ на ва(с) глядячи и самы бракуютъ:
да ненави(ст) и ско(р)бъ ме(ж) собою справую(т).
А спосо(б) бы ва(м) таки(и) слуше(н) бы(л) на тое:
гды бысте кіями шмаровали за тое.
Або те(ж) на худоба(х) мужыковъ карали:
йли работою в двора(х) свои(х) пи(с)ки(х) мо(р)довали. // 188
Іли те(ж) самы бысте престали бракова́т(ъ):
и по городахъ люде(м) пре(з) писма приказа́т(ъ).
А іначе(и) не моцию ва(мъ) брако(в) скоренити:
и самы не будете зна(т) што з(ъ) ты(м) чинити.

275. Ѡ дре́ва(х) всяки(х). и ѡ всякихъ zеліяхъ, же дыхани(и) в себѣ не маютъ, а яко жывотна возрастаю(т) и плоды творя(т)

Древа и зеліа дху в себѣ не маютъ:
а бездушные якъ живые возрастаютъ:

[1] Унизу сторінки приписано іншим почерком: *Гоь го(р)ди(м) прожив.*

І не ты(л)ко тое, же онѝ возрастаю(т):
   але что жывотные и плоды раждáютъ.
І дывнѣ(н) же зсѣче(н)но [іно][1] древо о(т)растáетъ:
   а члкъ ýме(р)ши впятъ жывъ не бывáетъ.
Кро(м) гдъ̀ при(и)де(т) бгъ живы(х) и ме(р)твы(х) судѝти:
   то(г)дà всякъ возра(ст) паки возможе(т) ѡжѝти. // 188 зв.
І да(и) намъ бже в часъ то(и) не пости(д)ны(мъ) бы́ти:
   и дару(и) нб(с)ное ца(р)ство наслѣдити.

276. Ѡ громѣ

Мнóгіи бгословý бы́ша ѡ(т)кровéніа:
   а о грóмѣ не да(н)но ему извѣщеніа.
Ѡ розмайты(х) реча(х) сты(и) Іѡанъ писалъ:
   а ве(д)лу(г) грому како ѡ(н) грими(т), не доклада(л).
А то не казалъ г(с)дь бгъ ѡ громѣ писáти:
   але восхотѣлъ та(и)ну громовую вде(р)жати.
Прето всяки(и) члкъ не може(т) грому знати:
   ра(з)вѣ ко(ж)ды(и) ушы́ма може(т) его̀ слышáти.
І я́ко не всѣ дѣла бжіа на(мъ) свѣдомы:
   такъ особно громные сылы недовѣдомы.
Але те(ж) утае(н)ны е(ст) о(т) всѣхъ члвѣковъ:
   о(т) Адама и до дне(с), и до послѣдны(х) вѣковъ.
Zачи(мъ) не требѣ мѣти того̀ и помышле(н)а:
   жебы комý пришо(л) громъ цѣле до зрозуме(н)а[2]. // 189
Прето̀ да(и) на(мъ) Іссе, пáче то̀ разумѣти:
   абы(х)мо кáятиса о(т) грѣхъ мо(г)лѝ умѣти.
А пото(м) и вѣчнаго о(т)чества доступѝти:
   и в нéмъ бе(з)коне(ч)но та со сты́ми славѝти.

277. Ѡ урядовы́хъ людéхъ

Члвѣкъ са(мъ) собóю власти не при(н)мáетъ:
   ты(л)ко емý о(т) бга посла(н)на бывáетъ:

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[2] З правого боку на полі іншим почерком чотири рази написано: *Мало*, один раз *Малоро*, один раз *мона*. Мабуть початок слів. *Малоросія* і *монастир*.

І хо(ч) часо(м) пнъ яки(н) на уря́дъ промова́лъ:
  єднакъ на(и)паче са(м) то г(с)дь бгъ керова́лъ.
Бо всяка вла(ст) в(ъ) бжі(х) рука(х) жите(л)ствуетъ:
  ея же комꙋ хощетъ го(д)ному да(р)ствуетъ.
Нєха(и) же пріє́мшиi вла(ст), ꙁдравы началству́ютъ.
  и даровавшаго и(м) бга блгода(р)ствуютъ.
А ты вл(д)ко бже власти и́хъ са(м) управля(и):
  и на дшеспсе(н)ны(и) пу(т) я́ко бгъ наставля(и).
І дару(и) о́нымъ добрѣ вл(д)чествова́ти:
  и ща(с)ливо и ꙁдраво многолѣтствова́ти.

278. Ω ра́досте(х) прв(д)ныхъ,
и о мука(х) грѣшны(х):
и яко обои(мъ) не буде(т) ко(н)ца;
то е(ст) прв(д)ныхъ в нбѣ // 189 зв.
радости, а грѣшнымъ мучє́ни(и)

Двѣ дороги вѣмъ на се(мъ) свѣтѣ сѧ обрѣта́ютъ:
  ко(т)рые чл̃ковъ до двохъ странъ пр...жда́ютъ.
Една̀ до преисподны(х) мѣстъ грѣшнико(в) уво́дитъ:
  другá̧ прв(д)нико(в) самого нба дово́...тъ.
Лѣва̧ то дорога зна(т), веде(т) в(ъ) вѣчны ...:
  а права̧ до нба приводитъ бгу в р...ки
Хто (ж) повѣждъ ми по лѣво(и) тои(и) дорозѣ ше(ст)вуетъ:
  то(и), которы(и) в(ъ) злы(х) дѣла(х) за(в)ше злє́ сѧ справу́...тъ.
А по право(и) же за(с) хто таковъ ходити ма́етъ:
  то(и) кто о(т) злы(х) дѣлъ все(г)да̀ ги(л)но сѧ соблюдае(т).
Прето да(и) бже всѣмъ на(мъ) по право(и) ше(ст)вова́ти
  доро́зѣ: жебы мо(г)ли̇̀ нбо наслѣдствова́ти.
Ту(т) же еще в семъ вѣ(р)шу и тое доклада́ю:
  о вѣчны(х) весє́лія(х) и мука(х) поклада́ю. // 190
Же единъ пусте(л)никъ явле(н)на а́ггла пыта́лъ:
  о цр(ст)віи нб(с)номъ; и о мука(х) роспыта́лъ.
Буду(т) ли [рече][1] в(ъ) мука(х) грѣшные надѣяти(с) конца̀:
  и́ли стые в(ъ) нбѣ радосте(мъ) свои(мъ) ко(н)ца̀.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

І ω(т)вѣща не буде(т) ко(н)ца радости стымъ:
и мука(мъ) в(ъ) преисподне(и) всяки(м) грѣшны(мъ)
проклята(м).

І паки ре(к) гды (б) по(д) нбо насыпано маку, а птыца прилѣтала:
и по единому зе(р)ну в со(т)це лѣтъ токмо брала.
То и та(к) могли (б) мука(м) сконче(н)ѧ сподѣвати:
а то о(т)ню(д) в(ъ) вѣки бε(з)конε(ч)ныѧ буду(т) в(ъ) мука(х)
обытати.

Zачи(мъ) ω спсителю о(т) мукъ насъ свободи:
и прости(в)ши о(т) грѣхо(в) ца(р)ствию всѣхъ сподоби.
Писа(н)но бо по смε(р)ти нѣ(ст) к(ж) покаяніѧ:
да(и) на(мъ) живы(мъ) zа грѣхи пла(ч) и воздыханіѧ.

І кгды то не стои(т) свѣтъ вве(с) за душу едину:
же осужде(н)но(и) не свободи(т) в судну годину.

Ты (ж) на вѣровавши(х) в тѧ бже (и то(г)да)[1] всъмл(с)тивисѧ:
премѣни (р)ѣкрε(т) сво(г)о и на мл(с)тъ грѣшны(мъ) склонисѧ.
// 190 зв.

І не посли насъ в(ъ) муки навѣки погибати:
але дару(и) на(мъ) о(т) тѣхъ свободу ω(т)рымати.

Абы бо(л)ше(й) в(ъ) нбсахъ было тебе хвалящыхъ:
и прч(с)тую мте(р) твою вовѣкъ славящы(х).

Ω чемъ содѣтелю нашъ мо(л)бы наши услыши:
и на стра(ш)номъ судѣ на(с) ла(с)ки свое(и) не лиши.

279. Вѣршъ ωсобны(и), для чего то в zвоны zвоня(т), по хр(с)тіянахъ,
когда пре(с)тавляю(т)сѧ:
або те(ж) помыраю(т)

Zвыча(и) то у хр(с)тіянъ z давного вѣку:
же то по уме(р)шому zвоня(т) члвѣку.
Для того же ю(ж) зе(м)ны(и) се(и) свѣтъ оставляе(т):
и на то(и) свѣтъ о(т) мира сего о(т)хождае(т). // 191
І же(б) услышавши зво(н), люде помянули:
и о свои(х) те(ж) смε(р)техъ та(к)же вспомянули.
І пришли бы іные до умиленіѧ:
помянувши свои, що е(ст) согрѣшеніѧ

[1] Вираз *и то(г)да* взято автором у круглі дужки.

Же и по ныхъ будуть та(к) негды(с) же звонити:
    бо нихто не во(з)може(т) свъта пережити
Zлчн(м) то не знающы(м) и то извѣщаю:
    и не сме(р)те(н) але лѣтъ должа(н)ны(х) прıяю.

280 Ω кладу́щы(х)ся в по́ляхъ на моги́лахъ, на не сщ҃е(н)ныхъ мѣсцахъ

Треба (б) гани(т) подобно таки(х) члвѣковъ.
    же кладу(т)ся іные в поля(х) з дав(в)ны(х) вѣко(в).

Кгды осщенны(мъ) мѣсце(мъ) це(р)ковны(мъ) взго(р)жаю(т)
    а на могила(х) себе класти повелѣваю(т) // 191 зв.
Хто бо по(д) це(р)ковию главу покладае(т):

    о то(м) бо(л)шь це(р)ковъ бга о покои(н) блгае(т).
Кгды паче пу(д) собою лежачы(х) поминаетъ
    яко бо птыца дѣте(н) по(д) скры(д)лами маетъ
Бо мови(т) здѣ лежачы(х), а не на могилѣ
    хо(ч) то и ты(х) моги(л)ны(х) вспоминае(т) по хвилѣ
Когда рече(т) и повсюду хр(е)стіяны(х) православны(х):
    та(к)же вспоминае(т) и вла(с)е(н) козаков славны(х).
Іно в дорозѣ лю(б) в во(и)ску ле(г)ти и в полѣ
    же це(р)квы не ма(ш), мусѣ(т) то бы(т) поневолѣ.
А то з дому нестися в поле изволяетъ
    где вовкъ або те(ж) ины(и) звѣ(р) ся прохожаетъ.

А на све(н)номъ мѣсцу не хоче(т) поклада(т)
    течь з добро(и) волѣ хоче(т) о(т) це(р)кви о(т)даля(т).
Пра(в)да же г(с)дня е(ст) земля и [ея][1] пределы:
    быле (б) мѣсце, где вме(р)ти, з добрыми дѣлы. // 192
Еднак(к) слушнѣ(и)ше (б) пу(д) це(р)квью покладати
    ко жды(и) бы знаемы(й) мо(г)тъ, зря гро(б), поминати.
Zвычаи козацкие в ты(х) рѣчахъ бувают
    же в поляхъ кладу(т)ся и могилы высыпаютъ.
Гонораны же в во(и)ска(х) бывали и в полю:
    и з(ъ) непрıятелями на поты(ч)кахъ в бою.
Же(б) и по сме(р)техъ щыро(ст) ихъ не запоминанна:
    дабы хвалебно людми че(ст)ными вспомина(н)на.
А мужыкамъ не треба в козацку славу втручат(ъ).
    да гды не пу(д) це(р)квами то в гумна(х) пу(д) грушками покладат(ъ)

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Жебы жо(н)кй и́хъ, гробо(в) часто навѣжа́ли:
а на мѣсца(х) и(х) други(х) мужыко(в) привожа́ли.
Уже (ж) козаки собѣ вы ѕдоровы бува(и)те:
а мужыка(м) про(с)ты(мъ) славы коза(ц)ко(и) на пота́лу не попуща́(и)те.

281. Ѡ поручника(х), я́ко не подобаетъ ручитисѧ ни ѡ ко́мъ ни ѡ че(м): понеже страшно то дѣло е(ст)[1] // 192 зв.

282. Се(и) вѣршы(к) в число̀ ли́чбы здѣ̀ не поклада́ю:
лю(б) ме(ж) вѣршами я(к)бы осо(б) поклада́ю[2].
. . . .
Оужѐ що̀ сѧ в се(и) книзѣ писало то[3] писа́ло:
хочъ троха и каюсѧ та(к) сѧ тое стало.
А пре(д)ся жъ и по(л)зы в не(и) из(ъ) мало набу́дешъ:
я(к) еѧ собѣ добуде(ш), и чита(т) бу́дешъ.
І не всюда трефности пра(в)да в не(и) писа́лемъ.
ле(ч) и о спасении і́ное вклада́лемъ.
І паки же глю̀, е́же писахъ писа́хъ.
и по се(м) вѣршу вкра(т)цѣ книги и доко(н)чахъ.
Една(к) доброго млю̀ васъ, не о(т)ве(р)гати:
побо(ж)ны(и) чите(л)нику, рачъ мене проща́ти.
А невѣхласъ може(т) сѧ о всемъ всѣмъ смѣяти:
и во всяки(х) художества(х) вкорызну дава́ти. // 199
Я́ко (ж) о невѣхласа(х) выше(и) та(м) положи(х) [лист] мг нд[4]
и вѣршами на оны(х) по(л)зу вто(ж) разшыри́хъ.

283. Вѣршъ прощеніѧ просѧ́щы(и) до всяко(г)[о] чина ласкавыхъ чите́лниковъ

Кому̀ вподобае(т) та кни́га блгословѣт(ъ):
а кому̀ зда(ст)сѧ зла́ѧ то прошу̀ не кленѣт(ъ).
Із(ъ) ме(ж) васъ мѣетъ быти же всѣ бѣды знаетъ:
прето неха(и) за сі́ю книжку мѧ проща́етъ.
А хто бѣдъ не позна(л), да(и) бже и не зна́ти:
хранитъ его бжаѧ неха(и) навѣкъ мти.

[1] Наступний аркуш помилково пронумеровано як 199, потрібно 193. Одного аркуша немає.
[2] Між цим і наступним рядком в рукописі пунктир із лінія.
[3] *То* закреслене.
[4] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Кгды (ж) z вѣку тако(и) ско(р)би не позна(л) чл̃вѣкъ:
а(ж) по сьи времена по нш̃ъ послѣдны(и) вѣкъ.
А са(м) сп̃сите(л) неха(и) в(ъ) ср(д)ца іхъ влагаетъ:
да ко(ж)ды(и) сие чтущы(и) мѧ бл̃гословляетъ.
І бл̃гословившого б̃же бл̃гослови:
и за увагу вѣчны(м) ца(р)ство(м) нагороди[1]. // 199 зв.
Ѡ то(м) здѣ мл̃ю тебѣ сп̃сителю б̃же:
и тебѣ прч(с)таѧ д̃во и г(с)пожe.

284. Сé же пáки вѣршъ, в(ъ)мѣсто пре(д)мовы, до ласкавы(х) и бл̃горазумны(х) чите(л)нико(в) ѡсобливе до вѣршописовъ

До чтущы(х) написале(м) сие прошеніе:
іжъ бы мнѣ даровали прощение.
А ба(р)зѣ(н) прм(д)рости всяко(и) навчоные:
а хоча(и) и в наука(х) просты(х) цвѣчоные.
Кто вѣршописецъ з(ъ)воли(т) сию книгу читат(ъ):
то где мало омылно(ст) взры(г) не ра(ч) дывоват(ъ).
Бо індѣ и не равно сы(л)лявъ докладалемъ:
една(к) імъ приличносте(и) бо(л)ше(и) покладале(м).
Може(т) и сызора где зна(и)ти розе(р)ванна:
та(к)же и кате(н)ціѧ где ко(л)векъ нерáвна. // 195
Кгды (ж) ла(т)во сѧ чл̃къ ско(р)бны(и) помыляетъ:
хо(ч) знае(т) в че(мъ) и сылу, тако(ж) похыбляетъ.
Понева(ж) всякому, ско(р)бъ спосо(б) о(д)і(и)муетъ:
а бл̃гофо(р)ту(н)ному довцѣпъ услугуетъ.
І азъ пишущи в розныхъ мѣсца(х), омыляле(мъ):
же споко(и)ного мѣсца на тое не малемъ.
І хочъ мала кни(ж)ка, рокъ два ко(н)поновале(мъ):
іжъ що де(н) пре(ш)коды в то(м) за(в)ше дознавале(мъ).
Ажъ поку(л) ѡскудѣвши(и) смы(с)лъ, мо(г)лъ то ко(н)чити:
а аще (б) не та(к), могло (б) бо(л)шъ сѧ разшырити.
Прето всякаго чина, до ногъ сѧ касаю:
и zа книгу ту, ѡ(т) всѣхъ проще(н) бы(т) желаю[2].
. . . .

[1] Наступний аркуш пронумеровано як 195-й, отже, фактично при нумерації пропущено арк. 194.

[2] Між цим і наступним рядком у рукопису пунктирна лінія. Усі наступні вірші без назв відділяються один від одного рисками.

Да и его Богъ также помилуетъ самого;
и сохранитъ главою ѿ вечного злого.

Томуже подобное авто докладаетъ.
хотѣ негоде, паки има послаждаетъ

И зложит[illegible] О[illegible] се М[illegible] О[illegible]:
а Напа[illegible] ныне Хъ доходъ, широ при[illegible].
Той [illegible] ком[illegible] в [illegible] Н[illegible] християнов:
Мати [illegible] зглой [illegible]
Бе Н[illegible] во [illegible] палаТа создана [illegible].
зделана преславного ради [illegible].
Імен[illegible] Ни[illegible] то получити:
по[illegible] Н[illegible].
аминь

285. Грѣшны(и) авто(р), або те(ж) выкладa(ч) вѣ(р)шовъ си(х)
будучи в гонѣніи, писавъ із(ъ) ско(р)би іхъ
Еднакъ охочи(и) неха(и) хто ко(л)векъ читаетъ:
а трудившаго(с) іми добрѣ вспоминаетъ. // 195 зв.

Да і его бгъ та(к)же помянетъ самого:
и сохранитъ за любо(в) ѡ(т) всякого злого.

286. Тому же подобное авто(р) докладаетъ:
хочъ не годе(н), паки има покладаетъ

Из(ъ)ложитЕл(ъ) вѣРшОв(ъ) си(х) МнОги(х) блгъ ва(мъ) желае(т)[1]:
а На(и)пАче нб(с)ныХъ добръ, щиро пріѧетъ.

То е(ст) всяКому чину бЛгостИ хр(с)товои:
Мл(с)ти бжско(и) всЕгда готовои.
ВѣчНаѧ бо заплаТа зозда(н)на впро(л) вѣка:
звлаща хр(с)толюбного ради члвѣка
І мл(с)тя(м) вши(м) зЙчи(т) то получити
то Земно(м) вѣку радо(ст) вѣчну Наслѣдити. // 196
А нинѣ чтущые се спсе(н)нО здраВству(и)те.
І веселО о Хр(с)тѣ Вси многолѣтСтву(и)те.
Сего И паки ѡбще [всѣ(м)][2] желате(л)ствуетъ:
и всеДшевНо хр(с)та спса моле(б)ствуетъ.
І поко(р)но за сие проситъ прощеніѧ·
зычачи бжіяго блгословеніѧ.

287. Zко(л)ко змо(г)лемъ в се(и) книзѣ вършо(в) положиле(м)
которыми о розны(х) рѣчахъ доложиле(мъ).
Вы же здравы ѡную на втѣху чита(и)те:
а писавшаго ѥѧ, чл҃ѧ блгословля(и)те.
Ѡ томъ мл(с)тя(мъ) вши(м) главу преклаияю:
и непремѣнны(мъ) ласка(мъ) назавше в(ъ)ручаю. // 196 зв.
288. Бгу (ж) даю и ѡ семъ блгодареніе:
а вамъ низкое ѡбще всѣ(м) поклоненіе.
І за всяку речь навѣкъ буди ему хвала:
и прч(с)то(и) мтери все(г)дашнаѧ слава. Аминь.

---

[1] Виділені літери в тексті написані як великі, виписані жирно.
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

289. То(т) же щò и в пре(д)мовѣ вы(ш)ше(н) пу(д)писа(л)сѧ·
а ѡ(т) б҃га и о(т) васъ ласки сподѣва(л)сѧ.
Ко(т)рую и дне(с) ла(с)ку вто(ж) мнѣ показу(и)те:
и при дóбро(м) здрáвіи всѝ многолѣтству(и)те.

290. Сúмъ конце(мъ) сиѧ кнúга ужé сѧ кончáе(т):
а писа(в)ши(н) еѧ всѣмъ покло(н) о(т)даваéтъ. // 197

291. Ѡ хотя́щы(х) вúдѣти люде(и) дóбры(х)
з(ъ) стороны̀: іли те(ж) едúна(г) [о]
че(ст)наго ч҃лка, ради бéсѣдъ утѣшителны(х)
и дш҃еспс҃ителны(х)

Ктò желáетъ узрѣти дóбра человѣка:
то(и) вла(с)не Х҃рта у́зритъ, та(к) мовя(т) о(т) вѣка.
Ґды (ж) го(ст) че(ст)ныи) в(ъ) ѡсобѣ Хр(с)тà повѣдаю(т):
и невѣрные рóды то(т) же звы́ча(и) маютъ.
А лю(б) бы и безче(ст)на гóстѧ в до(м) приня́ле(с):
рáвную бы(с) ѡ(т) б҃га нагорóду взя́ле(с).
Стра(н)нопріéмниче(ст)во велико е(ст) в б҃га:
за которóе о(т) негò бýде(т) м҃л(с)ть мнóга.
Долже(н) и го(ст) за Хр(с)та господарà мѣти:
и почитáти егò за áггловъ дѣти.
А тáкъ за взаéмъное бл҃годарéніе:
вчúни(т)сѧ сове(р)шенное б҃гу хвалéніе.
І сторúцею мóже(т) б҃гъ нагородити
господáревѣ: и грѣхѝ емý простúти. // 197 зв.
Zаты(мъ) го(ст) и господа(р), радо(ст)но здравству(и)те:
и сп(с)ніѧ ищà многолѣтству(и)те.

292. Ѡ ма(л)жóнкахъ по záко(н)номъ
шлю́бно(мъ) браце чи(с)то(ст) тѣле(с)ную
або те(ж) дѣвство до сме(р)ти
в себѣ ховáючихъ

На(д) всѣхъ чу(д) и дивовискъ трéба сѧ дивовáти:
кто (б) мѣлъ оженúвшисѧ пане(н)ство ховáти.
Дивнаѧ то ве(л)мѝ рéчъ, же з жонóю жúти.
а кро(м) позна(н)ѧ пло(т)ска такъ сѧ обходúти.

Не токмо бо зе́мные люде в то́мъ в то(м)[1] чуду́ю(т):
    алѐ и нб(с)ные а́ггл̃ы сѧ диву́ютъ.
Же для яково(и) речи себѣ́ пошлюби́ли:
    а то та(к) стр(д)ти сѧ навѣкъ ізволи́ли.

Ω б̃же (ж) мл(с)рдны(и), я(к) на(м) сѧ обхо(ж)да́ти:
    гды жъ мы не мо́же(мъ) ин̃ѣ́ того̀ доказа́ти.
Ты(л)ко о дре(в)ны(х) люде(х) то́е дне(с) читае(мъ):
    и таковы(м) по́вѣсте(м) крѣ́пко сѧ вдывляе(мъ). // 198
Бо̀ и ап(ст)лъ ре́къ дру(г) дру́га не лиша(и)те:
    и ма(л)же(н)ски(м) дѣломъ в сво(и) ча(с) сѧ утѣ́ша(и)те.
А̀же понева(ж) та(к) сѧ для Хр(с)та̀ справу́ютъ:
    же чи́сто(ст) свою̀ Хр(с)ту в нбо о́фѣру́ютъ.
Ω(т)ложѣмо (ж) мы вся́ко ю́жъ удывле́ніе:
    б̃жіе справуе[2] бо то̀ укрѣпле́ніе.

Ωбы̀ и дне(с) ту́ю мо(ц) на свѣтѣ б̃ъ позволя́лъ:
    не еди(н) бы му(ж) з жоно́ю я(к) з(ъ) се(ст)ро́ю пробува́лъ.
Ле(ч) в(ъ) ин̃ѣшнее времѧ за ин̃шего вѣку:
    ω(т)ню(д) не уде(р)жати(с) жоны̀ человѣку.
І мно́зи недово(л)ны своими бываютъ:
    да і з бо́ко(в) чужды(х) же(н) много заживаютъ.
Zачи(м) да(и) б̃же на́ве(т) побо́чны(х) не зна́ти:
    ла своими шлю́бными сѧ ко(н)те(н)това́ти.

293. В ѣ р ш и п о х в а (л) н ы е л ю б я́ ч и (м ъ) п и в о [...]
    і л и т е (ж) з а е д н ы (м ъ) з а́ х о д о (м ъ).
    и в с я (к) т р у́ н о к ъ, к о м у̀ н е ш к о д и (т)
        а б о н е в а́ д и (т) // 198 зв.

Ко(т)ры(и) мо́вя(т) чл̃вѣкъ, добре выпива́етъ:
    тѣды тако́му пн̃ъ б̃гъ, на пи́во дава́етъ.
Хоча(и) то и такъ правя(т), же пиво не ди́во
    еднакъ добре, гды̀ з тро́ха го(р)ло промочи́ло.
До люде(и) вырази́ѣ(и)ше(и) бу́детъ гл̃голати:
    и в црквѣ на кры́лосѣ гла́дше(и) заспѣва́ти.

---

[1] Автор помилково написав двічі *в томъ* і тут же друге закреслив.

[2] Друга частина слова (*-вує*) закреслена рукою автора, зверху [...] *-валяло*.

[3] З лівого боку перед початком рядка дописано рукою автора. *Ед-*

Zачи́мъ пн҃ове собѣ̀ zдоро́вы бува(и)те:
    а гдѐ ли ко́л(ъ)ве(к) пи́во, до́бре потяга(и)те.
А в головѣ̀ здоро́вы(и), всѐ не перебира(и):
    да вшеля́ки(и) напи́токъ zаро́вно выпива́и.
Бо в жо(р)на до́брые щò вки́н(ъ) мо́вя(т) тò з(ъ)мѐле:
    похвали́ и ти́ мнѐ за тò чѐстны(и) хмѐле
І су́ржи(к) хтò лю́би(т) хлѣ̀бъ z негò ужыва́еть.
    и просяни(ц) овся́ни(ц) всѐ тò ко(р)мъ бува́еть.
Ах едно[1] щò лю́би(т), тогò и де(р)жи́сѧ
    хоч штаны́ заста́въ, иди́ у ко́р(ъ)ч(ъ)му напи́сѧ.
Ты(л)ко жъ прошу́ и штано́въ навѣ̀къ не покида́и:
    сла́вна ѧ то одѐжа на(и)скорѣ̀(и)шъ выкупля́и.
А на менѐ за се(и) вѣ̀ршъ прошу[2] не дивѣ̀ть:
    да якъ бу́дете пи́ти, тò и менѐ вспомнѣ̀ть. // 199

294. То(т) же а́вто(р) кни́ги се(и) и списате(л), пи(с)мà примножи(л):
    из(ъ)бра(в)ши(ъ) при́повѣ̀сти до книги (ж) се(и) приложи́лъ.
Абы́ чтущы(мъ) бо(л)шъ былò в книзѣ̀ то(и) що чита́ти:
    и на здра(в)е и(м) з(ъ) всѣ̀хъ ты(х) сѧ рѣ̀чи(и) втѣ̀ша́ти.
А една(к) же що списалъ я́ при́повѣ̀сте(и) ко(л)ко.
    е(ст) чаю то веселе(н)чо(и) еще іхъ и не то(л)ко.
Вы же чту́щые, млю̀ васъ, еще вспомина(и)те:
    и кгды схочете, подлу(г) а́з(ъ)буки доклада(и)те.
Іме(н)но якъ зво́лите такъ собѣ̀ поступу(и)те:
    на ку́ю лѣ̀тѐру вспо́мнѣ̀те к то(и) припису(и)те.
    на ку́ю лѣ̀тѐру вспо́мнѣ̀те к то(и) оставля(л)[3]:
Для тогò про́жны(х) ли́сто(в) в(ъ) при́повѣ̀сте(х) оставля(л).
    и в(ъ) вѣ̀(р)шахъ, гды́ не ѧ̀, то же(б) хтò і́нъ вѣ̀(р)шъ приписа(л).
А приписа́лъ та́къ о чемъ мно́ю здѐ поло́же́нно:
    же(б) и о(т) ва́съ о то(м) же былò та(м) приложенно.
А zаты(мъ) на zдра́віе себѣ̀ кни́гу чита(и)те[4].

---

[1] У рукопису слово *єдно* написане зверху над закресленим.

[2] Слово *прошу* написане зверху над закресленим *для Хр(с)та*.

[3] Цей і наступні три рядки в рукопису закреслені.

[4] Після цього рядка йде останній, ретельно закреслений: *и хто в(ъ)ршопис(ъ) ва(с) е(ст) то(и) в(ѣ)(р)шы приклади(и)те*; натомість спеціальний значок вказує на те, що замість цього закресленого слід читати рядок, написаний з лівого боку на полі: *І з жонами и з дѣ(т)ми здоровы пробува(и)те.*

На нижньому полі приписано рукою автора і закреслено.

Жебы то не было се(и) кнізѣ доконче(н)ѧ

до самого зе(м)ного свѣту іско(н)чен(ъ)ѧ.

А в то(м) хо(ч) ю(ж) неха(и) кто и не прикладаетъ.

неха(и) хоча(и) кончи́ну и такъ уже ма́етъ. // 199 зв.

Прйповѣсти

(або те(ж) присло́віѧ) посполи́тые,

и а́з(ъ)букою ради скорѣ(и)шого

(яковога сло́ва) поиска(н)ѧ,

новособра́вшисѧ споряженные,

и zдѐ положе́нные, для ро́зных потре́бъ

кото́ры(х) заживаютъ в ре́чахъ слу́шныхъ

православные

Прйповѣсти [або тє(ж) прислóвіа] посполйтыє...

А

Абы м(с)цъ на менѣ свѣтивъ, а ѕвѣзды хо(ч) и тáкъ[1].

Абы̀ голова̀ здорова, в всѣ тóє бýде(т). // 200

Абы в нáсъ да і ѡсталоса.

Абы побре(н)кáчѣ, а бýдутъ послухáчѣ.

Абы дша сы́та да тѣло не наго.

Або свѣтѝ абò вóнъ летѝ.

Ажъ волосы вянутъ.

Абы̀ г ру(к), а з но(г) хо(ч) хтò іны(н) зды(н)мѝ.

Ахъ мо(и) батко що ма(в) то вигрусивъ[2].

10. Ахъ заснула не чула че(р)иу промолола[3].

А мнѣ буга(и) выссавъ.

Абы̀ та(н)цовáти умѣлъ, а робити и лúхо нáвчитъ.

Абы (б) тылько обложити, а було (б) около чогò ходúти[4]

А чи хрѣнъ его ба(н)дуже.

Андрѣи за всѣхъ мудорѣи, продавъ хату, а самъ улѣзъ у дупу.

Б

Бгъ давъ бгъ и взявъ.

Бгъ ламавъ и намъ дававъ.

Бгъ принѣсъ ку(п)ка, а хто ины(и)[5] розгýбцу.

Бгъ люби(т) пр.з(д)ника а пнъ ѧбє(д)ника.

20. Бгъ за працу мѣє(т) що(с) дáти.

Бгъ високо а пнъ далеко.

Бгъ не скóръ да лученъ[6]. // 201

Бгъ бговоє, а бѣсъ бѣсовóє.

[1] Над другою частиною приповістки зверху надписано іншим чорнилом і почерком: *я звѣзди коло(м) по(р)ю.*

[2] Від цієї приповістки решта, що починаються літерою А, дописані різним чорнилом і почерками. Дану приповістку закреслено.

[3] Приповістку закреслено. Наступну приповістку також закреслено, можна прочитати лише перше слово: *Архипє...*

[4] У самому низу аркуша, очевидно, значно пізніше дописано приповістку: *Аз(ъ) єс(т) фе(р)тъ жена моя хв(р) двти мои ща а ти бачу лядаща*

[5] У рукопису *хто ины(и)* закреслено, зверху блідішим чорнилом надписано: *чортъ.*

[6] У кінці аркуша іншим почерком дописано приповістку: *Бо ти які(и) шляхти(ч) по три акафи(с)ти на де(н) читаєшъ а по члвѣку глитаєшъ.*

Приповѣсти [illegible]

[illegible]

А

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Б.....мъ с....я не отбути[1].
Було казати що писати.
Бувши конемъ да (с)тати воло(м)ъ.

Без бга ани до порога
Бе(з) ну(д)жоги и дрова не горятъ.
Без(ъ) хлѣба ни обѣда.
30. Без(ъ) штуки и бо(р)щъ не смаченъ.
Без(ъ) кожуха беретъ сукруха.
Без ножа рѣжетъ.
Без суду и без(ъ) права
Без суда судъ буваетъ. // 201 зв.
Без числа темъ люде(и) за де(н) помрѣтъ, а без числа тмами те(м) родя(т)ся
Без господара и това(р) плаче
Без(ъ) приключки и сме(р)ти не машъ.
Без(ъ) сорома казка.
Без(ъ) всякихъ обрѣзковъ.
40. Без(ъ) дан(ъ)я причины
Без(ъ)пра(в)ной и бе(з)смє(р)тной зе(м)лѣ не ма(ш)
Без(ъ) ножа якъ без рукъ[2].

Борода я(к) у спаса, а зубы якъ у собаки[3]
Без лялки якъ без жонкы[4].
Бу(в)ши ви(н)нымъ, треба бути и платнымъ // 202
Бути козѣ на то(р)зѣ.
Бувъ ко(н) да з(ъ)ѣжджень.
Були и в козы роги да прите(р)ти.
Бувъ собѣ дѣдъ да баба.
50. Бути тобѣ, уга(д)комъ.
Бувъ бат(ь)ко да одубѣвъ[5].
Бѣсъ то не бат(ъ)ко, що бо(л)шь знаетъ.
Бувши в Римѣ, да папѣжа не видати.
Богаты(и) диви(т)ся я(к) вбоги(и) живи(т)ся.
Бити купити.
Бити нѣкого, а взяти нѣчого[6].

---

[1] Ця і наступні дві приповістки написані блідішим чорнилом.
[2] Приповістку написано іншим почерком і блідішим чорнилом.
[3] Приповістку густо замазано чорнилом, мабуть, тому, що вона повторюється далі на арк. 202 зв.
[4] Приповістку написано іншим почерком і чорнилом.
[5] Ця і наступні дві приповістки написані блідішим чорнилом.
[6] Позначення наголосів і кома в цій приповістці поставлені блідішим чорнилом, таким, як і дописана в кінці аркуша приповістка. Очевидно, це сліди своєрідного пізнішого редагування.

Берѝ Лѐвко хочъ и глевко[1]. // 202 зв.
Бра́тъ що хочетъ бра́т(ъ).
Бли(ж)шаѧ соро(ч)ка неже хва(р)тухъ
60. Боявшисѧ вовка в лѣсъ[2] ни бува(т).
Бувши да не бу(т), мѣвши да не мѣт(ъ).
Бода(и) свата(л)нику добра не[3] булò.
Бородà вы́ро(с)ла да умà не вы́несла.
Бютъ якъ Га́мона.
Бои(т)сѧ я(к) хто іны(и)[4] ла́дану.
Бю(т) не на́ лихо у́чатъ.
Багато каза(т) да нѣчого слуха(т).
Ба(т)ковъ хлѣбъ не на́вчитъ.
Бѣсъ бѣду перебуде, една мине(т)сѧ другаѧ буде [illegible]
70. Бода(и) то(и) живъ хто вінеи[illegible].
Болитъ га(р)ло спѣвати дармо.
Баба г воза возу легше(и).
Бе(з)правнои и без(ъ)сме(р)тнои землѣ нигдѐ не ма́шъ[illegible]
Без да(н)ѧ причини обезчестишь чоловѣка.
Без всяки(х) обрѣзко(в) з гри(з)ко змѣша(в) безва[illegible]
Бгъ не скоры(и) да лучны(и)[7].
Бѣдà не дудà я(к) стане(т) ду́т(ъ), то а(ж) слíо́зы [illegible]
Бои(т)сѧ и то(и) лиха да не шануе(т) его.
Без соли солоно бе(з) крупъ густо.
80. Баранà стрыгу(т), а козлу̀ навѣшки даю(т).
Бу(в)ши де(н) буде(т) и но(ч): а бу(в)ши но(ч) буде(т) и [illegible]
Буде(т) робо́ты до се́мои субо́ты.
Бода(и) ты̀ г(а) ли́хо не зналъ.
Борщъ да ка́ша, добраѧ па́ша[8]. // 203 зв.

---

[1] У кінці аркуша дописано приповістку: *Бородà я(к) у спса: а зу́бы я(к) в соба́ки.*

[2] Помилка, потрібно: *в лѣсѣ.*

[3] *Не* дописане зверху блідішим чорнилом.

[4] *Хто іны(и)* закреслене і зверху надписано блідішим чорн[illegible] *чортъ.*

[5] Цей рядок закреслено, на полі проти нього напис: *е(ст)* [illegible] Справді, приповістка вже була на арк. 202, лише без слова [illegible]

[6] Приповістку закреслено. На полі читаємо: *е(ст)*, [illegible] На арк. 202 була вже лише частина приповістки: *без всяких* [illegible]

[7] Приповістку викреслено. На полі читаємо *е(ст)*, [illegible] Вона була вміщена на арк. 201. Там прикметники вжиті в [illegible]кій формі.

[8] Дописано блідішим чорнилом униз аркуша на пол[illegible] *коли(с) и в того усього доброго да теперъ ізогнувся ні на що.*

Бъе бри(н)дзу[1].
Буде(т) хрыбту̑ и че́реву.
Барана̀ стрыгу(т), а козлу̑ павѣ(ш)ки даю(т)[2].

В

Воленъ бг҃ъ, да и ты. // 204

Во(л)но бг҃у из(ъ)вяза(в)шы в ра(и) уки́нути.

96 Воронъ костѣ не занесетъ.

Во(л)но собацѣ и на бг҃а брехати.
Воду вары(в)ши вода̀ и будетъ.
Вовка в плу(г) а о(н) гляды(т) у лу́гъ.
Вовка ноги годуютъ
Вовкъ и лі́чьное беретъ.
Вовкъ лови(т) лови(т), а пото(м) и вовка вли́вя(т).
В него домо(в) якъ в за(и)ця ломо́въ.
Верты(т)ся якъ [illegible] в [illegible]
[illegible]

100 [illegible] // 204 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

110. Выспи(ш)сѧ в дубѣ, або те(ж) в човнѣ.
Вары́ла не вары́ла дава(и) ѣсти: ѣвши не ѣвши ля(ж) спа́ти[1].
В ремесника золотаѧ рука̀[2].
Выдали(с)мо голы(х), а на ты(х) и̅ ше(р)сты нѣть.
Во(л)но кому хотѣти по своє(и) мтри плака(т).
Ви́дно да не пу(д) пенкомъ гу́бка.
Все на часто(м) зажыва(н)ю належить.
Всѣмъ намъ тамъ бути.
Великъ спасибо.
В нашо(и) школѣ я(к) на тата(р)скомъ полѣ є(ст) где сѣсти да нѣчего ѣсти.
120. Всѣ ѡни єдны(м) ми́ро(м) ма́заны.
Всякаѧ неправда грѣхъ[3]. // 205 зв.
Воли̇ тому пасти, не ме(д)ведѣ води́ти.
Встава(т) треба ѣдучи чере(з) мо́сты, же(б) були цѣлы ко́сты.
Впросилисѧ злы(д)нѣ на три̇ днѣ: да и за три̇ недѣлѣ не хотятъ ѡ(т)хо́дити.
Великъ дубъ да дупнатъ[4].
Ви́спавсѧ да не вылежавъсѧ.
Ви́павъ са́къ и тому̇ бѣдному.
В чо(м) не ма(ш) смаку̇, не ма(ш) и грѣху̇.
Во́ро(н) во́рону ѡка не клюе́тъ[5].
130. Во́вчов гада́ет.
Вертытъся гад(ъ) якъ по(р)плиця[6].
Вичуха(н) чуху, да по(и)ды̇ що(с) іноє об плотъ виби(н). // 206
Во(в)къ сливи пои(в) Гапон(ъ) усомъ мо(р)гає[7].
Во все(м) человѣ(к) то(л)ко що хватає(т), що(с).
Во́вка побі́ли бара́нѣя слі́озы.
Волосъ з(ъ) головы не спаде́тъ, тобѣ.
В чомъ зва́нъ в то(м) пребыва(и).

---

[1] Поряд дописано блідим чорнилом: *Шви(д)ко голо(д)ному ю хлѣ(б) на хлѣб*
[2] Зверху дописано блідим чорнилом. *да г......(и) ро(т).* Збоку приписка *баба.*
[3] У кінці аркуша іншим почерком записано *Великі(и) дуп(н) вилизавъ медо(к) вилиже тобѣ ми(н)ка и* . Далі нерозбірливо.
[4] Приповістку написано блідішим чорнилом
[5] Збоку дописано іншим чорнилом і почерком і розмазано: *так же те(ж) дере(т).*
[6] Ця і наступні всі приповістки, що починаються літерою В написані різними почерками
[7] Ця і наступна приповістки закреслені.

Вита(н) же ви(ст)ку тя(г)ни вужище и ни(т)ку.
Вовка в плу(г), а вунъ у лугъ.
140. Виляи не виляи лѣзъ у то(р)му.
Високо носи(т)ся що хороше спѣває(т).
Вибиває(г) добрє гоцки, да не хоче(т) нѣчого[1].
Вими(с)ливъ и тои в гороховина(х) спати
Види(т) не види(г) не его дѣло.
Взявшись за гужъ не кажи не дужъ. // 206 зв.
Взявся[2] пяни(и) за ти(и) якъ за попа трасця.
В ложцѣ води хотѣвъ утопити.

Г

Голодному чл҃кꙋ хлѣбъ на вмѣ.
Голому разбо(и) не стра́шенъ.
150. Голы(и) якъ святы(и).
Голы(и) да пы́шны(и).
Голы(и) якъ ко(ст)ка, а ѡсте(р) я(к) бры́тва.
Голова мѣсца шукаетъ.
Голосъ лю(д)зски(и), голосъ б҃жи(и). // 207
Гро́шы якъ слы́на.
Грошы не поло́ва.
Го(ст) якъ нево́лникъ.
Го(ст) до трохъ дне(и).
Где не сподѣває(ш)сѧ ночи ночова(т), та(м) буде(ш) двѣ.
160. Где коро(т)ко тамъ и рве(т)сѧ.
Где станъ та(м) и сы́ла.
Где люде(и) купа не боли(т) у пупа.
Где ты лиху ходи(ш), тебе п҃не шукаю.
Где пютъ, там и лютъ[3].
Где каша з ма(с)ло(м), та(м) насъ не машъ.
Где то(и) хлѣбъ що зѣли[4]. // 207 зв.
Ганяючися не нацѣловатисѧ.
Грѣхъ в мѣхъ, завяза(в)ши да ѡ землю.
Гнѣваласѧ баба на то(р)гъ, а то(р)гъ то(г)[о] ни знає(т).

---

[1] Слово *хоче(т)* виправлене іншим почерком на *дав(т)*; *нѣчого* закреслене, зверху надписано: *лоцки*.

[2] Спочатку було написано *взявши*, потім виправлено.

[3] Дописано блідішим чорнилом: *та(м) же и бютъ*.

[4] У кінці сторінки дописано *Гукни доню по(д)нявши що інше*. Потім *що інше* перекреслене блідішим чорнилом, а зверху надписано: *лолю*.

170. Гора з горою не зы(и)де(т)ся а ч҃лкъ з жо(н)кою[1] з ч҃лкѡ[м] зы(и)де(т)ся где ко(л)[ибудь].
Гороху наѣвшися з ны(м) говорити
Гуща дѣте(и) не розганяетъ.
Где лѣтовавъ та(м) було и зымовати.
Горе н҃шому козацству, що и пу(д)во(д)ники з возѡ[в] [плачутъ] [2].
Говори(в) бы да и сло(в) нѣ(т), плака(в) бы да и слез нѣт.
Глядй дя(д)ку порядку.
Глухи(и) не дочуе(т), то пригадаетъ.
Голова в голову перелѣчити треба. // 208
Голова не тями(т), що языкъ лоп[оче]?
180. Где далѣ(и) в лѣсъ то бо(л)шъ дро(в).
Голи(и) иде вороти узки.
Говоры Климе, неха(и) твое не гине
Говѣетъ да у ротъ вѣетъ[3].
Губа не запе(р)та и в того[4].
Году(и) сынки, готу(и) сунки.
Гуртъ и в б҃га краде(т).
Голи(и) у голого[5] ...
Дивная речъ ще у бабы шестъ(!). // 208 зв.
Гудетъ якъ гукъ[6].

Д

190. Дывная рѣчъ, що в хатѣ пѣчъ.
Дома(ш)него злодѣя не встерегтися[7].
Думка думку пошыбаетъ.

[1] У рукопису з *жо(н)кою* закреслене рукою автора.
[2] З правого боку на полі проти цієї приповістки приписано ж[овтуват]ним чорнилом: *на на(ш) е(ст) сее*. Справді, на арк. 233 зв є [ця при]повістка в такому варіанті: *Не тями(т) голова що языкъ лопоче*. Наступні приповістки, що починаються літерою Г, впис[ані ін]ними почерками.
[3] З правого боку приписано ледь помітним чорнилом *до[...]*.
[4] З правого боку приписано: *человѣка*.
[5] Кінець приповістки — нецензурний вираз. Цю і наступ[ну при]повістки ретельно закреслено. Наступна, виявляється, не на[лежить сюди, бо] починається літерою Д.
[6] Поряд іншим почерком дописано: *якъ гудокъ*. Далі [...]ська фраза, яку важко розібрати.
[7] З правого боку приписано іншим чорнилом і почерком [...] *да багигъ*.

Ду(р)на ни сѣю(т) ни пашу(т), са(м) са роди(т).
Добро в гостя(х) а дома лѣпшъ.
Дмитр(р) хы́тр(р), зѣвъ ку(р)ку да сказа(в) полетѣла[1].
// 209

Далеко куцому до за(и)ца.
Да(ст) не да(ст) у голову не вда́рытъ.
Дѣраво(г)[о] мѣха нѣgды не наповнити.
Да́виши руками да ходи нога́ми.
200. Добро всѐ по мѣрѣ.
Дожчъ іде(т) а го(ст) ѣдетъ.
Душно я(к) два правя(т), а третему нѣчо(г)[о] дати.
Доброе не на́довго.
Добувае(т) я(к) города а збувае(т) я(к) ворога.
Десятую уже ѡнъ пасетъ.
Де(н) мо(и) вѣкъ мо(и)[2]. // 209 зв.
Де(н) за́ де(н), а ближе(и) к(ъ) сме(р)ти.
Да(в) бг҃ъ упити(с), да не да(ст) проспати(с).
Д҃шѣ не вы́плюнути.
210. Два третего не ждутъ.
Дѣдчаа мати видала, що(б) сова̀ за(и)ца имѣла.
Дуренъ да собѣ.
Дме(т)са я(к) пузы(р) на водѣ.
Да(и) б҃же z лю(д)ми до(б)рыми знатиса.
Дытa не плаче(т), а м҃ти не зна́етъ.
Добро(ст) по́мни(т)са, а зло(ст) и лу́чше(и)[3]. // 210
Два разы в рокꙋ лѣто не бува́етъ
Достато(к) чинитъ статокъ.
Два коты до едно(и) мы(ш)ки не помѣстя(т)са.
220. Довго пря́сты да ткаты: а почне(т) краяти а(ж) и мало чого.

Давно то(и) прыся́гъ, хто за чужое посягъ.
Довгому угалати.
Добра̀ и бре(д)на̀, да не щодна.

[1] Над другою частиною цієї приповістки ледь помітним чорнилом надписано *що баба витр(р)*. Нижче приписано. *А баба хи(т)ра що по(и)мала хитра*. У кінці аркуша дописано дві приповісті:

Дивуюся не помалу.
До роботи способенъ.

[2] У кінці аркуша дописано приповість:

Дала̀ не да́ла а би(т) не би(и).

[3] У кінці аркуша дописано дві приповісті:

Даи не даи а в шію не пхаи.
Далеко да иха(т) треба.

Добро доброе и говорити
Де(р)жавъ кормы.
Добре са палит(ь), да ничого не вари(т).
Давле да з рукъ не пускае[1]. // 210 зв.
Для того кова(л) клещѣ де(р)житъ же(б) ру(к) не попалавъ
До часу збанъ воду носитъ[2].
230 Дурного и в це(р)квѣ бюгъ.
Доброго члка и з(ъ) свѣчкою тепе(р) не скоро чарочъ знаили
Добра Мацку и плотка[3].
Да(и) бже все умѣти да не все робити.
Дождали(с)мо Па(с)ки, а заты(м) азали[4] дождемо и ғази ласки
Дождавъ греччаной паски.
Дождавса сынего по(р)ту[5]. // 211
Дождавъ расту топтати.
Давъ ему вѣна:
вязочку сѣна.
И ку(л) соломы
и мѣхъ половы.
Да(и) бже в добры(и) ча(с) говорити, а в злы(и) помовчати
240 Дере(т)са на новое бере(т)са.
Давно тое пропало, що з воза упало.
Добре мови(ш), да в громаду не ходишъ.
Давны(и) и то(и) якъ росказуетъ.
Добры(и) това(р) поясы, що продасй то и поесй.
Да(и) бже воевати, да шабе(л) не вы(и)мати.

---

[1] У кінці аркуша дописано дві приповістки:
Добрѣ лице з носомъ.
Дѣдъ на бабу кладе ногу, баба кажъ славѣ богу, клады диду и другу.

[2] З правого боку проти цієї приповістки приписано іншим почерком і чорнилом: *е(ст) на п.* Справді, на арк. 237 є такий варіант цієї приповісті: *Поты зба(н) воду носи(т), поку(и) ўха не вворве(т).*

[3] Збоку дописано: *Добра пяницѣ капля.*

[4] Хтось підкреслив це слово чорним, але іншим чорнилом, поставив на полі знак питання і нижче написав ще раз слово *азали.*

[5] У кінці аркуша приписано три приповістки іншим чорнилом і почерком:
Довго пошито да не зносишъ.
Доброе реме(с)ло хтось іншій люби(т).
Дѣлає(т) онъ хороше, а іншіи лучше.

Ду(р)ному вѣчная памя(т)[1].
До лихого небагато.
Для милого друга, не ма(ш) круга[2]. // 211 зв.
Догори плюи да (в) ротъ хватай[3].
250. Доброму за добро(ст), а злому за зло(ст).
Дала мати чимъ ѡ(т)бувати.
Дѣвка якъ дѣвка (та) соро(ч)ка узка[4].
Добрꙗ бляха, ѡ(т)буде русѣна и ляха.
Догодовавсꙗ заецъ уса, са(мъ) ко(р)мися.
Даромъ по бояромъ[5].
Добра панѣ за рабами.
Добре кумъ где корова(и)[6].
Добро наѣвшисꙗ да ме(р)ти голодо(мъ).
Дешевои рыбки и юха дешева[7].

Є

260. Еще и то(и) не по(и)мавъ бга за бороду. // 212
Ест(ъ) в Хы(л)ка рогаты(н)ка, да не для кого іного.
Если не машъ, самъ бгъ не ѡзметъ.
Есть и в него блохи, да нѣкому выгнати.
Есть того цвѣту по всему свѣту.
Еще то цвѣтъ, а ягоды будутъ.
Еще то не бѣда, я(к) е(ст) хлѣбъ и вода.
Если (б) слуха(в) бгъ пастуха, давно (б) погинуло стадо.
Едно лихо не докучитъ.
Едному не розодратисꙗ надвое.
270. Если в члка хлѣба е(ст) достато(к): то в него в дому всяки(и) бывае(т) статокъ. Подлу(г) приповѣсти по(л)-

---

[1] Ця і наступні приповістки, що починаються літерою Д, написані іншим почерком.

[2] У кінці аркуша дописано три приповістки:
Довѣвъ до жывого.
Дѣла тобѣ не машъ.
Частину третьої приповістки відрізано, проте можна розібрати, що там було: *Дала мати чи(м) отбувати.* Далі ця приповістка, написана рукою автора, зустрінеться на арк. 212.

[3] Приповістку написано блідим чорнилом.

[4] Приповістку написано блідим чорнилом.

[5] Ця і наступні чотири приповістки написані іншим чорнилом.

[6] Приповістку закреслено.

[7] Іншим почерком і чорнилом прямо на наступній літері е написано приповістку: *Дѣвчина якъ дѣвчина а черьво якъ дѣдчина.* Нижче: *мо(в) поковалъ ѡ(т)цъ Павелъ...* З правого боку червоним чорнилом приписано: *Зри и внима(и).*

ско(н): Коли (праве) житко то и вины(т)ко. І знов..., и
ве(д)лу(г) те(ж) нш̄его руского при(с)ловіа, доста...
чини(т) стато(к); або за(с) же достатечно(ст) показу...
статéчно(ст).

Еще то не бѣдà що по вя́з(ъ)е водà: тое го(р)шъ // 212 за
пронялò, що и копы(л)е понялò.

Если нá лихо чл̄ку иде(т), то ю(ж) совсѣ̆мъ о(т)ню(д) на бѣд
и на велúкое лихо.

Ест(ъ) и в тогò сѣрого суквà клы́нъ.

Е бу(н)ты и ту(т) я(к) вúди(м): всѐ ты(л)ко свáритес:
да бу(н)туетеса оди(н) з другúмъ. Не зна(т) зá що.

Е(и) мо(и) батко робить гладе(н)ко [1].

Еще і то не по(и)мавъ а вже скубе(т).

Естъ люде е(ст) и людище.

Е(ст) у еи пакъ хорошая да не будешъ ко(м)ка(т).

Естъ и в глеку молоко да голова не вл ѣзе.

Ж

280. Жаднаа пташка, свои(м) носко(м) сы́та.
Ждетъ якъ волъ ѡбуха [2]. // 213
Живы(и) живое гадаетъ.
Жива не мила, умре не жа(л).
Живому чл̄ку все потреба.
Живъ живъ да побáчивъса.
Живъ да го(р)батъ.
Жа(л) ба(т)ка да вонъ несутъ.
Жа(л) много можетъ.
Жды́ татку до ля(т)ку.
290. Жа(р)тъ нá сторону, а хво(ст) набокъ.
Жонкѝ якъ сорóки.
Жи(д) мови(т), хрéстъ ни зопсу(г) ни направитъ [3].
Жуй да вонъ плюи [4].

---

[1] Цю приповістку дописано іншим чорнилом і почерком, а потім закреслено. Наступні приповістки, що починаються літерою Е, написано різними почерками.

[2] У кінці аркуша дописано дві приповісті:
Живй [з] сороками з воронами що в иреи не ходятъ.
Живъ да въмеръ.

[3] Починаючи з цієї приповісті, усі наступні, що починаються літерою Ж, дописані різними почерками.

[4] Цей рядок викреслено.

Журавє(л) да в(ъ) очи глєзи(т)ся.
Жа(р)товала баба с ко́лесо(м), да спи́ца за(ст)ряла. // 213 зв.

Жартуй жа(р)туй да не смѣися.
Жа(р)тъ мѣсцє мѣєтъ.
Жаднои свасцѣ по ковбасцѣ.
Журавовъ крикъ.
300. Жукъ лѣз(ъ) у г....о. Жу(н)ки якъ сороки.
Жи́ва умє(р)ла и друга будєтъ аби з(ъ)доро(в)я.

З

Zнаєтъ то купецъ да продавє́цъ.
Zна́є то дуда̀ що іґра́є[1]. // 214
Zна(и)шовъ сокѣру за лавою.
Zнаєтъ да вродуєтъ[2].

Zамо́къ для доброго ч̃лка.
Zа́ чужа жа(л).
Zы́мноє тепло̀, я(к) ма́чошино добро̀.
Zа́нова сы(т)цє на коло́чку ви́ситъ.
310. Zавєличавъсѧ я(к) жидъ[3] на роды́нахъ.
Zатрати(в)ши ли(ч)ко чужоє рємѣнце(мъ) мусѣшъ о(т)да(т).

Z ща(ст)ємъ и по грыбы̀ по(и)ты.
Zа́ ѡчи клєвєта̀ а у ѡ́чи пра́вда.
Zя(т) що хочє(т) взя(т).
Zахотѣла мўха зло́го духа[4]. // 214 зв.
Zахотѣвъ в ста(р)цахъ хо́дѧ, с пе́рцє(мъ) ѣсти.
Zавє(р)нясѧ плєчима в свѣтъ за ѡчи́ма.
Zапасъ бѣды̀ нє чинитъ.
Z лихо́го то(р)гу абы з носомъ.
320. Z жа(р)ту и бѣда часо(м) буваєтъ.

---

[1] Унизу аркуша дописано іншим почерком і чорнилом:

Zа ваши(мъ) шєпто(м) н̃шо(г)[о] крыку нє чу(т)но̀.
Zдумили баба дѣвичъ вєчєръ.
Zа почa(т)комъ обло станови(т)ся

[2] Іншим чорнилом у слові *вродуєтъ* між в та р вставлено є, поверх о написано також є, вийшло: *вєрєдуєтъ*.

[3] *Жидъ* закреслено блідим чорнилом і зверху написано нецензурне слово

[4] У кінці аркуша дописано приповістки:

Zа бито(г)[о] двохъ нєбиты(х) даю(т): и нє бєру(т).
Zа сонцє зо(и)дє(т) а роса очи виистъ.
Zачи(м) сонцє зо(и)дє(т) а роса очи виистъ.

Zлавсѧ цыга(н) на своѣ дѣти.
Zа комарѧ силы не машъ
Zлости повин кости.
Zя(т)нее пиво в пяты вступило.
Zгага с плѣчъ беретъ.
Zа Ма(р)ка не була сва(р)ка за Мысѧ взялисѧ[1]. // 2
Zахотѣвъ пишно, абы затышно.
Zлы(и) спрягъ доброго псуетъ.
Z сорома очи не вылѣзутъ.
330. Zа тую крыху, мало грѣху.
Zа пароюсвѣта не выдати.
Z грязь(ъ)ю з(ъ)мѣшавъ.
Zа чубу да в губу.
Z рукъ идетъ а не в руки.
Zагадъ дѣло справуетъ.
Zапала и тому клямка.
Zлодѣя вѣшати веду(т), а ω(н) свои(м) дѣла(м) не т... (з)нае(т)сѧ да оправдае(т)сѧ, якобы не виненъ[2]. // 215
Z дымомъ и щадомъ з(ъ) нішеи хаты.
Zапоможе бг҃ъ у чужо(н) коморы.
340. Z дш҃ѣ нихто не вы(н)метъ.
Z того сыти и пяни.
Zдоро(в) Терешко в нову(н) сорочцѣ.
Z рукава выгодуетъ.
Zа дубовые за(н)шло двери.
Z ωдного дво(х) бы вчинивъ або деся(т), гды (б) мо(г).
Zаколупивъ жывота не помалу.
Zнае(т) що в люде(н) в го(р)шкахъ кипитъ.
Zаробивъ на хрыбетъ да и в губу.
Zавидно, що в кого(с) видно[3]. // 216
350. Z горы пошло.

---

[1] У кінці аркуша дописано три приповістки:

Zа нш҃е жито на(с) и побито.
Zачи(м) ситы(и) стухне(т) а голо(д)ны(и) умре(т).
Забувсь що оженивсь да в солому спат пошо(в).

[2] У кінці аркуша дописано дві приповістки:

Zа сыротою бг҃ъ.
Заливъ за шкуру ситого сала.

[3] У кінці аркуша дописано три приповісті:

Zа умомъ гони(т)сѧ.
Zа вѣномъ дѣвъци не седѣти.
Z кожуха да на злого духа летися.

Zаливъ за шкуру сала и то(и) не в(д)ному.
Zбивъ з пиыху и с плыву.

Z устъ твои(х), да бгу в(ъ) уши.
Z Антонову слезу.
Z дурною головою и ногамъ лихо.

Z богомъ нѣчого жа(р)товати[1].
Zиѣвъ на грышковъ во(и)локъ.
Zна(т) и того по шы(с)ку що добры(х) свинѣ(и) плоду.
Zа рукъ наробити(с), за но(г) находити(с), за очѣ(и) наглядѣти(с).

360 Zолото(м) тому еще уши завѣшаны.
Zавывъ якъ вовкъ.

Z рукъ гляди(т) ба(т)ко у сна на бѣду ему по(и)шло.
Zнаетъ все якъ стары(и).
Z дужы(мъ) бороты(с), сме(р)ть на умѣ[2]. // 216 зв.
Zа сухимъ и сырое горитъ.
Zакрутывъ веремѣа.
Zавязавъ шутки и тому добре то(и)
Zаби(и) дѣру, собака не полѣзетъ
Zна(и)де(т) сва(т)ба сорочку.
370 Z гарячого часу [абы][3] збѣгъ.
Zызомъ дивитъсѧ
Z ру(к) паде(т) все, та(к) часо(м) не хоче(т)сѧ ни за що принятисѧ.

Zацѣпило ему языкъ.
Z сырого душу прет(ъ)[4].

Zа сее бгъ не повѣситъ.
Zа гое Литва кошелями бъетъсѧ.

И

И пре(д) ншими воротами сонце взы(и)детъ. // 217
И товкачъ и помело.
Иди да зна(и) коза сто(и)ло.
380. И сюды гарече и туды болече

---

[1] З правого боку приписано: *Правда.*
[2] Унизу аркуша дописано дві приповісті:
Звюнъ шило на шпашку
Звюнъ на пацикъ
[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[4] З правого боку приписано іншим почерком: *за бузи(н) забивъ.*

Искра и поле выжже(т), и сама згинетъ[1].
И Хома дворянинъ на безлю(д)ю.
И Салоха не заnopóxa.
И забу(в)сѧ що ожени(в)сѧ, да іде(т) в солому спа(т).
Ины(и) попа люби(т), а іны(и) попадю̀[2]
И рáко(в) не хочу̑, и чого іного не мочу̑.
И холо(д)но і голо(д)но.
И моѧ д҃ша не пóвстянка.
И мнѣ не шапова(л) д҃шу вы́валивъ[3]. // 217 зв.
И то зубы що и кисѣл(ъ) ядятъ.
Има(и)сѧ рыбко малаѧ и вели́каѧ.
И дме(т) и куе(т), и за кова(д)ло хватаетъ.
И послѣ ѡбѣда ложка пригоди(т)сѧ.
Из(ъ)старѣвся воюючи по ко(р)чмáхъ ночуючи.
И кума сóромъ, и хлѣба жа(л).
Играетъ якъ котъ з(ъ) мышкою.
И босы(и) и простоволóсы(и).
И вво снѣ не сни́лосѧ.
И кýры (б) загреблѝ, если (б) не я ратовáвъ.
И пирогѝ то(и) же хлѣбъ; все то да(р) б҃жи(и).
Ймъ мѣхъ намъ ряднò[4]. // 218
И крывы́мъ ѡкомъ не погля́нетъ.
И вовкъ сытъ и козы цѣлы.
И н҃шъ б҃гъ не вбóгъ.
И на(м) ѡбѣцавъ еще дати.
И мнѣ не мати да(ст).
И смѣхъ и бѣда, и людя(мъ) соро(мъ) каза(т).
И роги[5] покоты́въ.
И лапки полизавъ.
И хвóстъ ме(л)кнувъ.
И без(ъ) того ли́ха ния́ково.
И стары(и) борознѝ не псуéтъ.

---

[1] Після слова *искра* зверху надписано блідим чорнилом. лш
[2] Дописано блідим чорнилом збоку: *і я лутче попадю*. Трохи нижче іншим почерком: *бо ты дурень*.
[3] Дописано в кінці аркуша:
Имъ смѣхъ а тому саме в часъ.
І помощь моя...
[4] У кінці аркуша дописано дві приповісті:
И сѣно цѣло и кози сити.
Изме(р)зъ екъ песъ а змокъ якъ вовкъ.
[5] Мабуть, треба *гори*.

И ки(ст)ку гнявъ. Слово в схово.
И хвостомъ покрывса.
И хвостъ роспустивъ[1]. // 218 зв.
И ворогу своєму не зычи(в) бы того.
И муха говоруха о(б) минѣ не бу(р)кне[2].
И то(и) с пекла родо(м): ба еще три милѣ зза пекла.
И сало потало, и ковбаса(м) лихо стало.
420. И хвостъ дугою.
И хихички тои же смѣхъ.
И то бачу старого лѣса коче(р)га.
И усь засалишъ[3].
И бороду вкапавъ сметаною.
Из(ъ) млина ви(с)кочивъ з(ъ) ковъшемъ.
И забувъся що ожcнивъся да въ солому спатъ пошовъ. // 219
И хвоста кош(ъ)цѣ не завяже.
И поглядъ у єго не лю(д)скiи.
И старъ да не валашанъ.
430. И в(ъ) ка(з)цѣ не сказати того що о(н) брѣди(т).
И тои не одному заливъ за шкуру сала[4].
И тои не з(ъ) доброи муки з(ъ)лѣпленъ.
И калачъ то(и) же хлѣбъ[5]. // 219 зв.

К

Кожды(и) собѣ не ворогъ.
Коли насыпчасто, то и накипчасто.
Кождому хлѣбъ не горекъ.
Кобыла за дѣломъ, а лоша и такъ.
Калѣка не роди(т)сꙗ, роби(т)сꙗ.
Каме(н) на єдно(м) мѣсцу обростуєтъ.
440. Коли даха то и взяха.
Конꙗ куютъ, а жаба ногу пу(д)ставляє(т).

---

[1] У кінці аркуша дописано приповість:
Не дии серъдцу волѣ и будешъ самъ у неволѣ.

[2] Середину приповістки — *говоруха о(б) минѣ* — закреслено. Ця і наступні приповісті, що починаються літерою И написані різними почерками.

[3] Приповістку закреслено.

[4] Приповістку закреслено. Вона вже була на арк. 2.6 зв в дещо іншому варіанті.

[5] У кінці аркуша недбало намальовано кілька концентричних кіл. З лівого боку від них написано *Кто богатъ то(и) всѣмъ братъ*. З правого боку — *а вбоги(и) нечого не мае то его ни(х)то не (з)нає.*

Куды ки(н) то клынъ
Куды ки(н) то голы(мъ) на́ плечи.
Ко(н) z лысиною роди(т)сѧ, з(ъ) лысиною и ізги́не(т).
Каравши бг҃ъ да ізмилує(т)сѧ. // 220
Купи(в) бы село̀ да гроше(н) голо̀; купи́въ бы еще к тому̀ и друго́е, да не платывъ и за то́е.
Кому нестанетъ, того̀ за́ лобъ.
Коло воды̀ хо́дячи умочи(ш)сѧ.
Кому коры(ст), а намъ хворы(ст).
450. Коли звали мене̇ Грышко(м), всего̀ було̀ з(ъ) ли́шко(м) а тепе(р) зовутъ п҃не Грыгори(и); то где̇ далѣ(и) стало то̀ го́рѣ(и).
Ка́м(ъ) ся (б) zадѣвъ коли (б) привмѣвъ.
Коли̇ моѧ д҃ша чоснику̇ не ѣла, не буде(т) па́хну(т).
Куды̀ ѡчи понесутъ.
Коли (б) то(й) розумъ бувъ напередѣ.
К нашему берегу нищо̀ доброе не приплыве(т).
Копа̀ ка́ме(н) довбетъ.
Кому вго́ды а на́мъ вгло́ды [1]. // 220 зв.
Кожды(и) сво(и) сонъ роска́зуетъ.
Ко(н) на чтыро(х) копы́та(х) да спотыкає(т)сѧ, а чоловѣкъ едны(м) языко(м) говорячи, може(т) помылитисѧ.
460. Коли схоче(т) на гору потя(г)нетъ, а я(к) не захо́че(т), и z горы̀ не потягнетъ.
Коли̇ вмретъ та(мъ) же впре́тъ.
Конець дѣло хва́литъ.
Кождому крывда не мила.
Коли̇ моло(д) бувавъ, пу(д) колѣнца голубца̀ бива́въ, а якъ ста(р) ставъ, всего̀ того̀ переставъ.
Коли̇ допече́тъ, и самъ утече́тъ.
Коли̇ в кого гро(ш), то всюда за́вше хорошъ [2].
Ко́нвшисѧ да и заме(р)знетъ.
Коли м҃цъ ма(н), кожды(и) собѣ д҃ба(и) [3]. // 221
Котъ ловны(и) хло́пъ мо́вны(и).
470. Козака м҃ти роды́ла, а мужыка жо(н)ка, а че(р)нца̀ панѣма̀тка

[1] У кінці аркуша дописано дві приповісті:
Кожду(и) сва́сцѣ по ковба́сцѣ.
Коли бъ вовкъ ликъ не дравъ то бъ за горою ставъ.
[2] Слово *зивше* закреслено.
[3] У кінці аркуша написано і закреслено слово *когда*. Очевидно, це мав бути початок якоїсь приповістки.

Коли бг҃ъ не годи(т), и ого(н) не гори(т).
Куды̀ иго(л)ка, туды и нитка.
Куме ѣжъ хлѣбъ хо(ч) позычены(и), не мнѣ о(т)дава(т).
Куме пи(и) пиво гроше(и) нѣ(т), иди (ж) во(н), слова нѣтъ.
Комꙋ̀ ігру(ш)ка а мышцѣ сме(р)ть.
Куды̀ ночъ туды̀ и сонъ.
Ка(т) бы сову[1] и знавъ коли (б) не сво(и) носъ.
Коли добре, то еще хоче(т) лѣпше(и).
Куды̀ воро́нѣ лѣта́ти, то що іное кліова́ти.
480. Куды̀ свѣлȯ, туды̀ и брилȯ
Коли (б) твоѧ ꙁна́ла, що моѧ ігра́ла, то (б) твоѧ̀ пла́кала.
Коли з лысиною роди(т)сѧ жеребѧ, з лисыною и згйне(т)[2].
Кошеча ѧ любо́въ и ме(ж) тыми.
Когда в себе не мае(т) у люде(и) проси(т)[3]. // 221 зв.
Коли̇̀ мене̇ лю́би(ш), коза́че.
Коли у хустинѣ то и христи.
Коли бога(т) то всѣ(м) бра(т).
Коли конѣ ѣдя(т) сѣчъку де(р)жи и насѣ(ч)ку.
Коли конѣ ѣдя(т): и на бо(к) глядя(т) я(к) сѣчъку ѣдя(т).
490. Коли хочесъ такъ ѣдь.
Коли (б) дощъ не шо(в) то (б) поѣха(в).
Коли[4] куме до(б)ре.
Кусала мене такая. // 222

Л

Лопата ꙁаплата, а бг҃ъ нагоро́да[5].
Лѣпшъ бы ни (з)нати(с) неже за́ра(з) и розстрятисѧ. // 222 зв.

Леже(н) лежи(т), а над нымъ бг҃ъ кряжы́тъ.
Лѣто на́ ꙁыму робитъ.
Лѣтомъ о(г)грѣбаю(т) ногами, а в зымѣ бра́ли (б) и рука(ми)
да не буде(т) часомъ того часу.
Лиха̀ пу́га ли(ч)наѧ, а и без не́и ния́ково.

---

[1] Слово *сову* закреслено, зверху написано: *дя(т)ла.*

[2] Приповістку закреслено. Подібна приповістка вже була на арк. 220.

[3] Починаючи з цієї приповістки, всі наступні з початковою літерою К написані різними почерками.

[4] Попередньо написано *кому*, потім склад *-му* розмазано, поряд дописано *-ли.*

[5] На арк. 222 зв лише дві приповістки, майже весь аркуш залишено чистим для дописання приповісток, що починалися б літерою К, проте жодної не дописано, натомість весь аркуш забруднено чорнилом. В одному місці можна розібрати фразу: *Братъ що хочетъ братъ.*

500. Лазнѧ в калу̂ стои(т) да люде(и) мыетъ.
Люде не татаре.
Люде як люде, были (б) мы добрỳ.
Лежй в пѣску̂ да ѣжъ луску̂.
Ласкавое теля(т)ко двѣ ма(т)ки ссе́тъ.
Люде посѣявши да ждутъ.
Ли(н) вылинае(т), а кара́сѧ очешутъ.
Ле(ст)ки го(р)ше(н) о(т) трути́зны. // 223

Ляхй на(мъ) не пн̃й, а мы̀ и́мъ не хло́пцы.
Лихо не по́ дереву ходи(т), ты(л)ко по́ людяхъ.
510. Лыхы(и) доброго не любитъ.
Лѣпше(и) свое малое неже чужое вели́кое.
Лѣпше(и) мое̂ неже на́ше.
Лацно на се(м) свѣтѣ що хотѣти, то чини́ти.
Лице това́ръ продаетъ[1].
Ледаяко(г)[о] бо(р)тника, и ме(д) ледачи(мъ) па́хне(т).
Лѣзъ лѣзъ да вво(р)вавсѧ.
Лихаѧ година наста́ла: бувало я(к) когò бютъ, то и насъ зову̂тъ.
Люде зна(и)ше́дши да ли́чатъ.

Литви(н)ку хороше та(н)цуешъ; треба пн̃е тому̂ ли́ху годити[2]. // 223 зв.
520. Лихого нѣчого жаловати.
Люблю̀ ма́мко Івахна. Коли б тебе люби(в) Іва(х)но, же(с) ничого доброго.
Любую сваху на возъ сажати.
Лѣпшъ гара(з)дъ, неже не гара́здъ.
Лютѣ сиротѣ бородатому, а голомизому и го(р)шъ.
Людямъ губа не запе(р)та.
Лихо да(в)ши, лихо и не да(в)ши: поѣха(в) козакъ ни подя́ковавши.
Ле(д)во ли́хо дозна́лосѧ, гдѣ̂ люде живу(т).
Лихо да не ти́хо, коло Махновки цигане іоблегли[3].
Лучше в бо(ч)цѣ, не́же в чужо(и) гло(т)цѣ.
530. Лучъшая кошуля ни(ж) какаба(т).

---

[1] Поряд дописано було якусь фразу і ретельно закреслено, можна прочитати лише два слова: *Такъ личко...*

[2] Унизу аркуша дописана приповістка:
Либь па(н)ка в(ъ) око ажь ву́н(ъ) не бачи(т).

[3] Починаючи з цієї приповістки всі останні з початковою літерою **Л** дописані іншими почерками і чорнилом. Автор залишив два аркуші вільного місця на дописування. Арк. 224 дописано до кінця, на арк. 224 зв. пів-аркуша просто зіпсовано, залито чорнилом; чотири приповістки цієї літери є на арк. 225.

Лучше было сѣдѣ(т) дома. // 224
Лѣпше мое латанее нѣжъ чужее хватанее.
Лихая нахо(д)ка, гиршъ крадѣжки.
Лучше бы женитися нежели в чужихъ живитися.
Ловися рибка малая и велика[1].
Лихи(и) доброму понсуе.
Лихи(и) богатъ ему лихо собака кош(ъ)ла(т) ему тихо.
// 224 зв.

Ли́хо да не мовчи(т).
Ли́хо шгани поре.
540. Лиси(и) вроди́вся ли́си(и) зги́нетъ.
Ли́хо далося знати[2].

М

Меж двома̀ сокѣрка згинула[3].
Мовивши слово, треба бути па́номъ.
Мы с тобою, якъ рыба з водо́ю[4]. // 225
Мѣвъ хто(с) іны(и) родитисѧ, да ку́ры запѣлы.
Ме́ле ме́ле, да мукѝ не ве́ле.
Марецъ третяку̑ быку̑ рогъ зло́митъ.
Мужыка̀ хо(ч) трѝ днѣ варѝ в росолѣ, а ѡнъ еднакъ
сыро(ст)ю смє(р)дытъ.
Мо́крого лѣта ро́съ.
550. Малое сѣда(я)е велики(и) обѣдъ псуе́т(ъ).
Мѣвши сокола в рука(х) да впусти́ти
Мужы(к) хыте(р)[5] якъ ворона, а хыте(р) я(к) хто іны(и).
Ме(д)вѣдь не вмиває(т)сѧ да то́вестъ.
Мочаючи вы́мочаешъ.
Мѣское теля(т)ко, я(к) сѣлское дытя(т)ко[6]. // 225 зв.

---

[1] Приповістку закреслено.
[2] На цьому аркуші довільно розміщено кілька нерозбірливих фраз, написаних різними почерками і різними відтінками чорного чорнила: *Мовивши слово, Токмо Коли лихо; Помяни г(с)ди яко ... рибин своя...;* *единъ могий представлени(м) дати покой пре глубинами мудрости.*
[3] Слово закреслене, зверху написано: *пропала*
[4] Унизу аркуша недбало написано і розмазано нерозбірливу фразу.
[5] Слово *хыте(р)* закреслене.
[6] У кінці аркуша дописано дві приповістки різними почерками:
Ма(к)симового по(в)ку
Минувши зво(н)ницу хо(ч) на шибеницю.

Не тогі)дѣ ѳѝ годова(т), коли на вловы итѝ [1].
Не вмѣетъ плакати, а вмѣеть плакати.
Не по(и)мавъ да скубеть.
Не посвары(в)шн(с) с ки(мъ) пе(р)шъ, не мѣти пр…
560. Ниже якъ попо(в)ское не пропадѐтъ.
Не сы(л)наѧ во(л)наѧ.
Не тепе(р) такъ у четве(р).
Не мѣломъ полохаетъ.

Нше все сла́вно [2].

Нша и ля(д)ска́ѧ не лю(д)зкаѧ.
Не конѣ намъ ꙁапрягати, и не на возы̀ класты(с)
Не руки пу(д) него̀ пу(д)ложи́ти.
Не великаѧ шпу(ч)ка, загну(в) палє(ц) а(ж) кру(чи…).
Нахопи(в)сѧ якъ накупи(в)сѧ.
570. Ни з(ъ)ѣст(ъ) ни зо́п(ъ)етъ ни хороше сходи(т) [3]. // 233
Не пытаю(т) чи ху(д)ко, але пытаю(т) чи до́бре.
Не ему̀ то̀ замѣшано.
На собацѣ не хотѣвъ бы слухати таки(х) словъ.
Не шу́тки буракѝ.
На ласы(и) кусокъ на(и)де(т)сѧ куто́къ.
Не чувъ пупа на черевѣ и то(и) небожчикъ.

Не заросте(т) дша полыно́мъ: абы̀ гро́ши.
Не треба вѣры до(и)мати гу́бѣ: бо я(к) в неи то(р…)
ажъ захоче(т)сѧ …

Не оббивъ поро́говъ и то(и) до того̀ ходячи.
580. Не много и себи за чехъ ка́зки.
На(мъ) колѝ женитисѧ, то и ночъ мала.
Не мѣлку човпетъ.
Не тя́ми(т) голова̀ що языкъ лопо́че(т).
Не знае(т) и то(и) козацкихъ жа(р)товъ.
На жежкую кропивку морозъ буваетъ [4]. // 233 зв.

[1] Переплутано аркуші при оправі: замість 226, який мав б… тут, йде 233.

[2] Поряд у тому ж рядку дописано іншим почерком і чорн… світлішим: *Нше и остро нше и велико.*

[3] У кінці аркуша дописано дві приповістки:

На(и)дв свя́т(ъ)ба сорочку.
Нехаи на сухии лѣ(с).

З правого боку на полі різними почерками недбало подоп…: *Видно что Александръ; не конъ; бодай стари.*

[4] У кінці аркуша дописано приповість:

Не боронѝ батю узяти за хату.

Ми видомо на мѣсти да купу устиг [1].
Мили(и) брате.
Мѣшокъ да не завяза(и)
Минька зограе(т) и кулькою.
590. Милая моя ро(з)мова.

Н

Нихто не вѣдае(т), якъ хто обѣдае(т).
Не плака(в) бы слѣпы(и), если (б) сте(ж)ку видѣвъ [2].
Не втап(т)ся шыло в мѣшъку.
Науки не о(т) лѣса забѣгти
Наука в лѣсъ не ідеть.
Не кара(и) ничи(м), я(к) бо(р)щъ ни щимъ [3]. // 227
Не в чомъ не ревѣтъ, а(ж) дома не машъ
Надувься якъ шкуратъ на огнѣ.
Не кракала ворона догоры летячй, а на до(л) и поготовъ не будеть.
600. На тобѣ небоже що мнѣ не гоже
Не пе(р)шына Сывцу во(и)на.
Ни сюды ни туды, ни в тынъ ни в ворота: ни са(ч)ми ни колесами ни зымою ни лѣтомъ.
Не пе(р)вое око(м) с хаты утѣкати
Не в чо(м) ко(т)ка лапку лизала, а(ж) гостя казала.
Не ходя(т) ясли до коне(и), але конѣ до ясе(л)
Не по(з)но до своего дому и опо(л)ночи.
Не таковъ пiнь, якъ паненята.
Не тако(в) богъ якъ лихые люде [4]. // 227 зв
Набра(в)ся якъ Ма(н) грушъ [5].

---

[1] Ця і наступ[illegible] М [illegible] різниця [illegible]
[2] Прислів'я закреслено. На [illegible] Справді, [illegible]
Не плакав бы слѣпы(и) [illegible] сте(ж)ку видѣвъ
[3] У кінці аркуша [illegible]
Не п[illegible](ш) в кошики [illegible]
[4] У кінці аркуша [illegible]
Не [illegible]
Не [illegible]
[5] Поряд у тому ж рядку дописано іншим [illegible] *по[illegible](с)* *поте(р)ь* [illegible] Наступний рядок автор [illegible] *набра(в)ся*, потім закреслив його [illegible] приповідку
Переплутано пагінацію. Тут має бути 228 арк., а не 232

Нехай же и тво(и) бѣсъ ста(р)шы(и)

610 Нехa(в) же и тво(и) бѣсъ ста(р)шы(и)
Напере(д) бы сме(р)ти на себѣ сподѣва(в)са.
Не ма(ш) тычки для позычки.
Недосо(л) на столѣ, а пересо(л) на хрыбтѣ.
Не в пѣчъ замазати(с), да и не з мо(с)ту у воду.
Не та(к) я(к) хота такъ я(к) мога.
Нѣколи носа вте(р)ти.
Не може(мъ) збуты я(к) лихого шеляга.
Не то господа(р), що збере(т) господа(р)ство, то ще ...
задe(р)житъ.
Не вмѣетъ шыла заострыти.

620 Не вмѣе(г) коню хвоста ѓавязати [1]. // 232
Не грянетъ то канетъ.
Не чуетъ глухы(и) я(к) скаже(ш) да(и), а я(к) же ...

Не надовго стары(и) жени(т)са.
На лѣчену(м) конѣ не наѣздитиса.
Не на(д)сѣвшиса не вме(р)ти.
Нихто на(д) шиею не стоитъ.
Не за шию каплетъ.
Не на сусѣ то(и) до сы(х) часовъ сѣдитъ.
Не зна(и)де(ш) ба(т)ка да мтери, а всего зна(и)деш.

630 Не впали (б) руки же(б) що помогъ.
Не чуетъ полуску.
Не косы писати.
Не в черевѣ уча(т)са.
Нихто не вы(и)метъ якъ улѣпитъ.
Не клады па(л)ца в ро(т) же(б) не бувъ о(т)кушенъ
На во(и)ну iдучи по чужую голову и свою неси [2]. // 2...

Малы(и) пнъ вложи(г), велики(и) не вы(и)метъ [3].
Ме(р)зни ме(р)зни вовчи(и) хвосте.
Молодого кровъ грѣетъ.

640. Молодому бре(д)нà зá че(ст).

Мила дшà кождому.
Ма(р)ку пи(л)ну(и) ѓáмку.

---

[1] У кінці аркуша дописано дві приповістки:
Н ..ь н.. (т) на т(ъ)во(и) подобе(н).
Не то сильний що каменъ верне то сильниш що сердце в себѣ зде(р)житъ

[2] У кінці аркуша дописано дві приповістки:
Не бивши кума, не пити пива.
Наряжа(в) наря(д)ку.

[3] Це мае бути арк. 228, в оригіналі він позначений як 226.

Межу перешра́въ.
Мо́крою онучою ѡ́чи забива́етъ.
Ме́летъ якъ пусты(и) млы́нъ.
Молодо(ст) бу(и)но(ст), а бу(и)но(ст) ду(р)но(ст).
Ма́сница напрасница.
Моло(д) на гетма(н)ство.
Моло(д) те(р)пѣти голо(д)[1]. // 226
650. Мужи́къ бога́тъ єму жъ добро̀: соба́ка кудла́тъ, єму жъ тепло̀.
Малаѧ спасибо.
Много каза(т), да нѣчєго слу́ха(т).
Мє(р)твого z гро́бу не несу́тъ.
Мовчанка никого не пуши(т)[2].
Мало ѣли ху́тко з(ъ)ѣли.
Ми́лъ ба(т)ко да во́нъ несу́тъ (мє(р)тво(г)|о|)[3].
Мала ворона да ротъ вели(к).
Ма́лъ золотни́къ да ва́жокъ.
Минуласѧ ба(р)ма, що дава́ли да(р)ма.
660. Мнє(г) якъ слѣпи(н) то(р)бу. // 226 зв.[4]

Ни сѣла ни пала да(и) бабо сала.
Не по(п)тѝ za пе(п)ка̀, коли не ма(ш) Сє(н)ка̀.
Не єднои скоштова́въ, пе́чи хлѣба.
Не мѣсце члка сти́гъ, але члвѣкъ мѣсце.
Назадѣ оче́й ни в ко́го нѣтъ, ты(л)ко у ра́ка.
Не то̀ дорого̀ що є(ст) где купити, то що нѣгде.
Не вели́ка напа(ст), да сна́ти не да(ст).
Не з добра̀ побѣгла з двора̀.
На ловца̀ и звѣръ бѣжи́тъ.
670. Нахвати́всѧ до мо́цѣ, да ѡ́бѣ ѡцѣ.
Не поме(р)зени(в)шисѧ пє(р)шъ, не мѣти пріятелѧ зычливого.
Не такъ ху(т)ко дѣє(т)сѧ: я(к) ху(т)ко говори(т)сѧ.
Наряди́въ дѣдъ бабѣ хи́жу, куда ла́жували кошки а
тепє(р) лазя(т) соба́ки.

[1] У кінці аркуша дописано приповість: *Мужикъ на мужика хочъ бреши да не ак(а)же(т).*
Наступні приповістки, що починаються літерою **М**, дописані різними почерками.
[2] Наступну приповістку ретельно закреслено, можна прочитати лише два перші слова: *матъ его*
[3] Слово взято в круглі дужки.
[4] Далі йде шість чистих аркушів. На арк. 232 написано рукою П. Куліша олівцем: «*См. между лл. 226 и 227*». Туди під час оформлення справи потрапив арк. 232. На арк. 233. *См. между лл. 225 и 226.* Туди потрапив арк. 233.

Ни на волось не спавъ, і ни на маково зе(р)но.
зшива(н) очи і

Ни швецъ ни мнецъ.
Не вмѣеть ни б= ни ме.
Неха(и) ілє(т) во іма, голову ломà. Мину(в)ши зво(н)
хоч(ч) на шибеницу [1].
Не несе(т) неха(и) дѣдко где люде(н) рѣдко.
Не з доброи муки и то(н) [вижу] [3] злѣпленъ.
680 На добрии жо(р)на, що вски(н) то змеле.
Ни пъється ни ωстае(т)са.
Ни горѣвъ ни болѣвъ, я(к) з лука спрягъ.
Не едно в бе(р)дѣ.
На(м) що попъ то ба(т)ко.
Не зна(н)ду на свѣчку, а на позо(в) я(к) бѣсъ да(ст)
На вмѣ ве(р)ти(т)са да не взгадаеш, ху(т)ко.
Ни здумати ни згадати.
Наѣвса напивса да на бо(к), да не бу(д) члкъ глад(н)
Неха(и) тое лежитъ не хлѣба проситиме(т).

690. Иша и везлà [4]. // 234 зв.

Нарадивъ же ему в головѣ з(ъ) дупи [5].
Ни слова ни повслова, ни оче(р)нивъ ни обѣливъ
Не туды хр(с)титъ куды роди(т)са [6].
Нѣ думати нѣ згадати нѣ в приказцѣ кому сказати що ωнъ
говоривъ на(мъ).
Не видавъ хто(с) ки(с)лого да в ро(ш)чину впа(в).
Нарядивъ кого(с) якъ ф(р)ука(л)не
Не попъ не мичся в ризи.
Не то(н) еще носокъ щобъ глядѣвъ у пѣсо(къ).
Нѣчи(м) вовку блювати, та(к) ликами.
700. Насъ родила, на(м) же са и пригодила

[1] У кінці аркуша дописано приповістку: *Не славна хата ...* *славна пирогами.*

[2] Другу приповістку дописано меншими літерами.

[3] Квадратні дужки стоять у рукопису

[4] У кінці аркуша дописано три приповісті.

Не взявъ хто(с) малого а великого(г)[о] не озме.

Набрився якъ Ма(н) грушъ. Цю приповість закреслено, ... видно, тому що вона вже була на арк. 232.

Не забудъ смутку забу(д) рѣчи.

[5] Рядок дописано на початку аркуша і ретельно викреслено ... наступні приповістки, що починаються літерою Н, написані різними почерками, недбало.

[6] Ця і наступні чотири приповісті закреслені.

Не в росса(д)ную ѣсти якъ нѣчого.
Не нашого пол ѧ ягода.
Не ѣвъ землѣвъ наѣвсѧ взвали(в)сѧ.
Не тепе(р) по грыбы хо́дя(т), але в(ъ)ѡсенѝ колѝ сѧ ро́дять.

Не ти(л)ко браги ко(л)ко звяги[1]. // 235

О

Осмакъ копы стережетъ.
Охо́та го(р)шъ неволѣ.
Охочого не вняти.
Окномъ двери.
710. Обы(и)шовъсѧ якъ Сахнò в це(р)квѣ.
Оперезавъ на всю масницу.

Одна мт҃и рожае(т), да не оди(н) обыча(и) дае(т).
Обое рябое.
Ожени(в)сѧ всѣмъ зажури(в)сѧ.
Овсяница просяница, все то товару ко(р)мъ.

Обѣца(в) пн҃ъ кожу(х) да и слово его теплò.
Очи зглянуо(т)сѧ да жыво(г) не пристанетъ.
Однаково нияково. Однаково дяковати.
Однаково зелено жати. // 235 зв.
720. Однаково не причащатисѧ.
Огнемъ да мечемъ.

Обы(д)ралисѧ в дорозѣ, и та(к) пн҃е з дому выѣхали.
Оды(н) бѣсь по го(р)ку ѣздивъ.
О́нъ тое прави(т), я(к) швецъ женѝвсѧ
О́нъ мовчи(т) а мы слухаемъ
О́нъ ты(мъ) не забогатѣетъ а мы не завбожае(мъ).
О́чи яма, я(к) наѣвсѧ то(г)ды досы(т).
О́ко види(т) да зубъ не иметъ.
Оско́му зогна́въ
730. О вовку говоря(т), а вовкъ ту(т) же.
Однò булò ѡко, и тое розе(д)рано.
Осе жъ і я, що хорошее имѧ.

---

[1] Збоку праворуч у верхній частині аркуша вертикально дописано: *не лопъ не мичся в ризи.* У нижній частині: *не мѣи поля за совдуръ и лѣса за дурня.*

Опари(в)сѧ на молоцѣ да і на воду студи(т) [1] // 236
О тѣмъ ни слова [2]
Опирає(т)ся я(к) ко(т) на людү.
Ωчи витрє(ш)чи(в) якъ жырови(и) тузъ.
О широкого поля ягода на(м) не рювня.
Обмйла не заплата.
О щобь ты упйвсѧ и повалйвсѧ.
740. Ого(н) не кляча.
Окно(м) двери.
Ωгонь [3].
Ωй жаль да не ве(р)неця догори чубко(м) переве(р)нета
// 23б, зв
Ой і ти бачу мудра(к) що назадѣ яиця [4].
Памятатиме(ш) до нови(хъ) вѣниковъ.
Перебуйся наза(д) носками.
Покидай ба(т)кови парови да бери мои.

П

Поты зба(н) воду носи(т), поку(л)(ъ) у́ха не вворве(т).
По мно́го по цѣлому грыбу́ у бо(р)щъ ки́дати.
750. Посла(в)ши ду(р)ного а ʒа нымъ друго́го [5]. // 237
Помага(и) бо бода(и) ʒдоровъ.
Помовчи язычку кашки да(м).
Принесе(т) бѣсъ кума да не буде(т) ложки.
Приткнетъ носа и до насъ [6].
Побрата(в)сѧ копу видячи.
Писа́въ писа(в), да чи(мъ) іны(м) запечатавъ
Пра(в)дою не поживитисѧ.
Пра(в)да з днѝ морѧ вы(н)маєтъ.
Поку(л) сонце взы(и)де а роса́ очи выѣ(ст).
760. Пивши пиво да воду пити.
Па(р) косте(и) не ломитъ.

---

[1] Ледь помітним чорнилом у кінці сторінки дописано приказку: *О льз(ъ) льз(ъ) да (в)вор(ъ)ал(в)ся чи не було ручокъ щобъ держатися*

[2] Усі наступні, що починаються літерою О, записані різними почерками.

[3] Очевидно, не закінчена якась приповістка.

[4] Більша частина аркуша порожня, внизу починаються приповістки на літеру П, зверху кілька приповісток — ця і наступні три, що починаються літерою П.

[5] Внизу приписано: *а за ну(ж)ду и ду(р)нии справится*. Ще нижче вже іншим почерком і чорнилом: *посунь все у лобъ*

[6] Поряд дописано блідим чорнилом: *да н[е] во(з)ме(м)*.

Пиво не диво, диво добрые люде.
По двѣ не лупе(т) шкуры z волà
При(т)кнувъ якъ ужà вилами [1]. // 237 зв.
Пошовъ набравши пудошóвъ.
Присвоила нѣякая(с) справа дубецъ.
Пяно(г)[о] мли(т)ва якъ хорого по(ст).
Пустивъ бгъ Микиту на волокиту.
По мое(и) головѣ хо(ч) вовкъ траву ѣжъ.
770. По сме(р)ть бы то(г)[о] посыла(т), нажи(в)ся бы члвѣкъ.
Порату(и) менѣ в(ъ) пригодѣ, а в добро(м) разѣ не потребуемъ рату(н)ку.
Поцѣлу(и) менѣ сегòдня, а я́ тебе zавтре.
Поклепавъ правдою.
Пи(с)мò стое ѡко кóле.
Принеси бже гостя же(б) и на(м) добрò.
Перепáвся що не видався.
Пороху не да(ст) пáсти.
Пропѣла птáшка [2]. // 238
Понурая сви(н)ка глубе(и) кóре(н) копаетъ.
780. Пота(и)ного собаки го(р)шъ треба боятися.
Пуды(и)шóв бгъ в не(мъ), по(с)тере(г)лà нечиста сыла.
Пóле краде(т), а лѣсъ бáчитъ [3].
Пéкъ тобѣ враже, хтò тобѣ кáже.
По заслузѣ котюзѣ.
Пасту(х) свинопáсъ, де(р)жи хлѣбъ про запасъ.
Памятáтиметъ до нóвы(х) вѣниковъ.
По Се(н)кў шапка [4].
Поки(н) и лукъ коли̇ пусто рукъ.
Пришовъ позно ажъ zавозно.
790. Пришовъ рано ажъ не дано.
Протывъ воды̀ плывéтъ.
Поко(р)нои головы̀ мѣчъ не иметъ.

---

[1] Дописано в кінці арку ці дві приповістки
По(и)мáвъ грóчку.
Пора до двора а до дому часъ.

[2] У кінці аркуша дописано дві приповістки.
Пѣшого сóкола и ворóни бютъ
По ни(т)цѣ клубка до(и)дешъ.

[3] Слово *краде(т)* закреслене блідим чорнилом зверху надписано: *чуе бачитъ*; слово *бачитъ* закреслене і поряд дописано. *чуе* слово *бачитъ* закреслене і поряд дописано: *По собѣ ногу простира(и)*.

[4] Збоку у цьому ж рядку дописано:

Панъ гарды(и), хлѣбъ гва(р)ды(и): пивийца на ка...
тру(д)но сѧ поживити худо́му пахо(л)ку.
Помалу ѣд(ъ) далѣ(и) станешь [1]. // 238 зв.
Пере(д) очима дѣло.
Пора z двора.
Познае(ш) голого з сагадакомъ.
Познае(ш) я(к) чо(р)ны(и) волъ на́ ногу наступи(т).
Прибы́лосѧ тещи зя(т)ные дѣти колыхати
800. Потребамъ ко(н)цѝ не ма́шъ.
Пяны(и) свѣчки не постави(т), и готовую zвалитъ.
Пяны(и) ду(р)ному братъ.
Про(з)ба мѣсце мѣетъ.
По(и)мавъ Ни́кона доброго [2].
Почувъ гуску.
Прорѣзавъ zубы.
Пловъ пло(в), да на березѣ втонувъ.
Пришо(в) zбоку, да взявъ стро́ку.
Пахучое то якое(с) есть зѣлѧ [3]. // 239
810. Пуд пянъ вечоръ.
Похлѣбство го(р)шъ трути́зны.
П҃нъ якъ б҃гъ [4]
Посѣдѝ сму(т)ку в куткѹ̀.
Побачи(м) того и ката.
Пустивъ на всѣ за́ставки.
Пе(р)шие щѐнята за пло(т) ки́дають.
Поки(н) сокѣру, озмѝ до́вбню.
Поглядисѧ козле у воду на свою уроду.
По волѣ свѣта тому дѣе(т)сѧ.
820. Прибра(в)сѧ к(ъ) с҃ту в новую лату.
Пошло̀ за вбитую.
Поглядимъ по возахъ.
По составца(х) розбираетъ.
Поты старецъ рохма(н) поки собаки не фступя(т).
Прилѣпивъ якъ го(р)батого к стѣнѣ. // 239 зв.

---

[1] У кінці аркуша дописано дві приповісті:

Принеси б҃же го(с)тѧ же(б) и на(мъ) добро̀. Приповість за-креслено.

Постуи бабко еще слабко.

[2] Слово *доброго* закреслене.

[3] У кінці аркуша дописано дві приповісті:

Пре(т)сѧ я(к) волъ на рога́тыну.

Поби́ли вовка бара́нѣе сліозы.

[4] Поряд дописано: *Альбо якь чо(р)ть.*

Прииши(и) хвостъ кобилѣ(и).
Присѣвку ждетъ.
Посла(н)ца ни сѣку(т) ни рубаю(т).
Пра(з)дникъ без(ъ) мчника не буваєтъ.
830 Припекло на лежню(в) да и намъ душно.
Пришо́въ га́рба(р), да все зага(р)бавъ.
Проняло го(р)шъ сырои ква́шы.
По бородѣ тє(к)ло в ротѣ ни бува́ло
Пу(д)ковавъся на всѣ чтыри ноги.
Приста́ви(в) новыє двє(р)щи до (с)таро́и лазє(н)ки.
Почувъ два непо́вныхъ.
Пошло пню(и) ста́ру(и) на выпадокъ.
Поши́възся у ду́рнѣ.
Пига(и) гу́ски, чи зябу́ть но́жки.
840. Повє(р)нув головою
Пты́чо(г)[о] молока тыл(л)ко нє зна(н)дє(ш), а всєго є(ст).
Постєрєгу́тъ бредню ху́тко. // 240
Позна́ешъ пѣшого з сага(н)да́комъ.
Па́сѣкою умы́въся.
Поперли якъ Сы́дора до дары́[1].
Па(н)ская ласка до порога.
Па(н)ская ла(с)ка лѣто грѣє, а на зыму кожуха трєба старатися.
Пождємо з ру(с)ки(и) м(с)цъ.
Пришо́въ нє зва́нъ пошовъ нє сла́нъ.
850. Пошовъ Тарасъ лозами. // 240 зв.

Рука́ руку мы́єтъ[2].

---

[1] Далі кілька приповісток викреслено. Ось вони:
Пошло г...о в честь.
Помага(и) бо Гриню коплю глину.
Накладу Гриню буде з менделя.
Пекарня духъ любитъ.
Памяпи(и) Гриню Базавличу
Такъ є(ст) мили(и) онуче.
О(т) чо(р)та чи і мя Базавлукъ.
Бо не втѣкъ є(г)[о] рукъ.
Бо не вѣкъ є(г)[о] дасй
Перекисй, да і ба(т)кови дасй

Ці і наступні приповістки, що починаються літерою П, написані різними почерками. Збоку на полі написано: *Послѣдня кочерга. щоб обидвѣ бѣди били.*

[2] Поряд дописано: *що(б) оби(д)вѣ бѣди били.*

Ра(н)нѧѧ пту(ш)ка zубкѣ тереби(т), а позняѧ очи продирает

Родыла ма́ма да не взяла́ я́ма.
Робивъ лядѧ на себѣ глядѧ.
Робити хо(ч) киемъ бити, а ѣсти хо(ч) рачки лѣзти.
Ремесло́ не за собою носи́ти.
Рана зго(т)сѧ, а слово злое вовѣ(к) не загои(т)сѧ.
Рада (б) д҃ша в ра(и), да грѣхи́ не пуща́ютъ.
Рубаи(т)сѧ дерево крыво́е и право́е.
860 Рукъ оставъ робячи.
Разомъ zа б҃жiимъ росказомъ.
Рано вставъ на поро́зѣ освѣвъ.
Рано есте(с) вста(л) на(н)ми(т)ку; Я́ тое мови(т) обува(н)емъ надолу́жу. // 241
Романе Романе, ничи(м) живешъ литвою ѡрешъ [1].
Ровъ якъ копавъ да і са(м) пропавъ.
Рогомъ ти(мъ) чешись яки(и) е(ст).
Рогати(н)ка естъ выхи(л)ка да (в) кошелику.
Рожокъ да с табакою.
Рогатину пода(и) суди.
870. Рогатина в комори лежи(т).
Радъ бы его поимати да слизiокъ [2]. // 241 зв.

С

Ситы(и) z голодного не спогадаетъ.
Смѣлы(и) ба(т)ка у лобъ бъе́тъ.
Собѣ дороґу теребитъ.
Сонны(и) якъ пяны(и), а пя́ны(и) я(к) ду(р)ны(и).
Скакавъ да не уклякнувъ.
Старъ да не ва́лашанъ.
Сѣдитъ якъ мо(р)ковъ у грядѣ.
Свари(т)сѧ zа мѣхъ, а в мѣху ничого нѣтъ.
880 Ску́пы(и) не глупы(и), а щодры(и) не му(д)ры(и).
Ста́ръ да яръ.
Сѣвъ да і запѣвъ.
Стары(и) якъ малы(и).

---

[1] Ця і наступні приповістки, що починаються літерою Р, написані різними почерками. Вони викреслені.

[2] Наступну приповістку ретельно закреслено. Можна розібрати лише перші два слова: *Роблетъ якъ* і останнє: *люде*.

Стары(и) що вроби(в) го бг҃ъ да(в), а шо зѣвъ то пропало.
Сегодн҃а хо(ч) вола зѣжъ а на zавтры(н) де(н) вня(т) схо(ч). // 242
Сѣдитъ якъ грыбъ.
Сито на его го(л)ко.
Свѣтло око хочъ где по(и)детъ.
Страше(н) ракъ да где(с) індѣ ѡчи.
890. Суха҃а ложка ротъ деретъ.
С товкача умывавс҃а.
Своя воля добра да не пожитечна.
Стане ляше за н҃ше.
Стреженого и бг҃ъ стрежетъ.
Сватъ не сватъ добры(и) чоловѣкъ.
Собака на сѣнѣ лежачи, ни са(мъ) не ѣст(ъ), ни товаровѣ не даетъ ѣсти
Сегодн҃а не праздникъ а ты намъ не вказникъ.
Сво҃а мазка лѣпшъ чужои свѣглицы.
Сукма(н)ка не мамка, и ты гиля(н) не выля(н) панъ пити хоче[1] // 242 зв.
900 Се(н) свѣтъ якъ маковъ цвѣтъ.
Сво(н) з свои(м) сѣчнс҃а руба(н)с҃а, а чужы(н) не мѣша(н)с҃а.
Служачи олтару з(ъ) ѡ(л)тар҃а и живыс҃а
Сыла злого два на едного.
С пол҃а вѣте(р), з лѣса го(ст).
Скрыпливое дерево здоровего перестоюе(т).
Скоро z воротъ, а тутъ у ротъ.
Скоро zа порогъ а ѡнъ за пирогъ.
С кошыко(м) да з грошыкомъ.
Старецкои сумки, нѣгды не наповнишъ
910. Сво҃а семряжка не важка.
С колесами в рогъ не вѣхати и тому.
Скажетъ на ве(р)бѣ грушы.
Сегодн҃а живе, zавтре гнилѣ[2]. // 243
Соромъ не нагодуетъ.
Собака бреше а дворяни(н) ѣде: собака (ж) собакою, а дворянинъ дворяниномъ.
Своѣ собаки поѣлис҃а.
Ся(д)мо на колодѣ, поговорѣмъ о пригодѣ.

---

[1] Унизу аркуша дописано приповістку: *Сварь не с(ъ)ватба.*
[2] Унизу аркуша дописано приповістку: *Свиня, а жонка единъ маю(т) нравъ.*

Слово жестокое, воздвизае(т) гнѣвъ
Сме(р)ть не вѣ(ст) несетъ.
920. С̃ты(и) мо(и) покою, добро мнѣ с тобóю.
Сме(р)ть неминущаѧ дорога.
Слобода̀ лика и вода̀.
Смѣхъ ко(н)ски(и)[1].
Се(н) якъ Се(н), да Сениха лиха
Спасибо zа росо(л), а хлѣбъ сво(и) да и со(л).
Со(л) ворогамъ у ѡчи, а каме(н) гарячи(и) у зубы.
С козла̀ ни вовны ни молока̀.
С̃таѧ напрасница обы(и)дѝ ѡколо. // 243 зв.
Ста(р)че село̀ горы(т), а я взя(в)ши сунку да по(и)ди в
другое село̀[2].
930 Си(м) лѣто не позно. и во(и)ско не ще(р)бáто
Сюды вы́л(ъ) туды̀ вы(л), а(ж) за пя(т) ми́ль
Соромота вы(и)ти zа ворота.
Сѣла твоѧ кáзка в попа в перелáзка, и в ку(т)ку на
покутку[3].
Спати не воевáти.
Своего вколупивъ бы здоровѧ для милого прıятелѧ
если (б) можно.
Суженое не розгуженое.
Старо(ст) не великаѧ радо(ст).
Сы́ла на удáн(ь)ю налéжитъ.
Сонъ zмуты(т), якъ у руку да(ст).
940. Сылою не даю(т), сылою ѡ(т)нимáютъ. // 244
Сылою в б̃га не взя́ти[4].
Своѧ хата покрыжка.
Сорока [бо][5] сороцѣ, а ворона воронѣ скажетъ.
Солодокъ медокъ да по ша(ж)кӯ з ротокъ
С пѣснѣ слова не выкинути.
Спи(т)сѧ сни(т)ца, свѣне(т)сѧ все минe(т)сѧ
Сахару кусъ, а солóмы возъ.
Сырота̀ и го(р)бать и черева(т), и много ѣ(ст)
Сонливого добужусѧ, а лѣнивого дошлюсѧ.

---

[1] Збоку дописано: *сонъ жоноцки(и)*.
[2] Починаючи від слова *да по(и)ди*, к[illegible] [illegible] в стих [illegible], натомість написано: *далби посину* [illegible] слові *сунки* як виправлено [illegible]. Загалом вийде: *а я взя(в)ши сунку далби по[illegible]*
[3] Поряд дописано: *за [illegible] казки [illegible] в загадку*.
[4] Поряд дописано: *[illegible] пр[illegible] в [illegible]*.
[5] Квадратні дужки стоять у рукопису.

950. Све(р)бячіє руки мѣеть и то(и).
С помоч(ъ)ю и рѣки текуть.
Суботнымъ штыхомъ шиеть для поспѣху.
Своеи цѣны не встановити.
Ста(р) якъ котюга, а бреше(т) я(к) щеня.
Скрывиласѧ якъ середа на пя(т)ницу [1].
Сє го(р)шъ, неже ходы ѣсти. // 244 зв.
Спомогъсѧ якъ убоги(и) на кисѣль.
Собаку о(т) ногы бюгъ.
Смѣетьсѧ своего не приложивши.
960. Сырено масляно корова ожеребиласѧ.
Стрѣлянаѧ ворона хо(ч) к бѣсу леги(т) уже неха(и).
Сво(и) своему не ворогъ.
Собака не покачавъши не з(ъ)ѣст(ъ).
Смирив(ъ)сѧ паче вовка [2].
Свинѣ хо(ч) золотое ко(л)це управъ, а она не по(и)де(т) всадити личъ у гумно, развѣ у що іное [3].
С пано(м) хто(с) інши(и) пиво варивъ, да и молоту о(т)цуравъсѧ.
Самы рачатъ, а насъ не бачать
Сова спи(т) да куры бачить.
Скорѣ(и) вѣд(ъ)миного пива. // 245
970. Слово за слово, да і до ску(р)вого сына.
С корѣня(м) і то(и) гречку рве(т) на перевесло.
Славе(н) буденъ за горами.
С кимъ жи(т), того не треба гнѣви(т).
Сырено масляно, корова ожеребыласѧ [4].
Соколъ з мѣсца сова на мѣсце.
Сы(л)ка мале(н)ка, жы(л)ка тоне(н)ка.
Скачи чо(р)те, пшона дамъ.
Сылою копавши колодѣзъ не пити з него води.
Сего Пилипка спѣвати.
980. Соло(д)кии медок(ъ) та ба.
Сирота сироту с(к)ребче щоб було живогу легже.
Сего Пилипка zпѣти. // 245 зв.

---

[1] Цю і наступну приповістку дописано в кінці аркуша.

[2] У цьому ж рядку дописано іншим почерком: *а якъ ципи(р) дави(т)ся*.

[3] Над двома останніми словами зверху надписано: *у* [illegible].

[4] На полі надпис: *се є(с)ть наперед*. Справді, ця приповістка була на аркуші 243. Ця і всі наступні приповістки, що починаються літерою С, написані різними почерками.

Ту(р)ма не ду(р)на̀, без(ъ) люде(и) не живе́тъ [1].
Това(р) у возѣ, надѣѧ у бз̄ѣ.
Товста сіѣна да грѣетъ.
Ту(т) рубаю(т), а та(м) трѣски па́дають.
Треба ходити, якъ лину̑ по дну̑.
Треба з ху(ст)кою ходи́ти.
Тобѣ вовче козы пасты [2].
990. Такъ то н̄ша пѣчъ печетъ [3].
Ты(мъ) же сало(мъ) по то(и) же шкурѣ.
То(н) же го(ст) да в тую ха́ту [4].
То(г)ды̑ сыротѣ вели(к)де(н) я(к) бѣлаѧ соро(ч)ка.
Трапила коса̀ на ка́ме(н).
Тое ви(н)но що е(ст) [5]. // 246
Твоѧ баба во(и)томъ.
То ста(р)шы(и) хто̀ на́ грудя(х) посѣди(т)· а наїн паче хто выве(р)нетсѧ зы̑ споду.
Ту(т) слово(м) а ту(т) дѣломъ
Треба пу(д)мазати же(б) не рыпѣвъ.
1000. Тя́митиме(т) до новы(х) вѣнико(в), и до су(д)нои до(ш)ки поку(л) а(ж) по́роху на́ ѡчи насыплютъ.
Тру(д)но ста(т) п̄но(мъ), а все буде(т) итѝ да́ро(мъ).
Ты(м) море непогано, що собака хлебче(т)
Та(к) треба якъ пятого колеса.
Ту(т) пити да не ту(г) спати, треба ему кне(мъ) дати, и кожухъ зняти.
Ту(т) горѣлка ка́пъ, а та́мъ ха́пъ.
Твоѧ кобыла вгрузла.
Та(к) хороше zлѣпивъ, я(к) д̄шѣ не влѣпи́въ.
Треба у ѡ́чи дивитисѧ. // 246 зв.
Тре(т)сѧ да мнетъсѧ.
1010. Тромъ да козы̑ боя́тисѧ.
Тогды о(д)почине(ш) якъ умре́шъ.
Те(р)пенъ сп̄се́нъ.

---

[1] Збоку приписано: *тим г....м вонне(т)*. Зверху двічі написано *ту(р)ма*

[2] Збоку приписано: *а овечки даси(т)*.

[3] Збоку: *злевло*.

[4] Збоку: *бо внадився*.

[5] У кінці сторінки двічі написано приповідку різними почерками: *Товаръ не по(т)вало*

Такъ любн(т) якъ поро(х) у ѡцѣ.

Тому пущене, хто дшѣ пусти(т)сѧ.

Тысну(т)сѧ якъ до дары в це(р)квѣ, та(к) у ко(р)чмѣ тыснут(т)сѧ.

Ту(т) тые сѣдя(т), що добре ядятъ.
Ту(т) о(т)пѣли, а тамъ ω(т)ѣли.
Трй днѣ ходу а до ωбѣда я(р)ма(р)ку.
То(г)ды в менѣ христыни, я(к) є(ст) що в ху(с)тыни.
1020. Тя(ж)ко працовати гдѣ нѣчого взяти.
Тогды утѣшеніе я(к)що у кишенѣ є.
Товче(т)сѧ якъ Ма(р)ко по пеклу [1]. // 247
Тамъ то іхъ полегло.
Твоѧ рѣчъ напередѣ [2].
Такъ заме(р)зло що хо(ч) туры гоны.
Туды гладь(ь), куды ше(р)ст(ъ) лежит(ъ).
То(г)да лика дери ко(г)да дерутся.
Тогъда я(к) кличу(т) иди.

Толко нашего що в дшу вложимо.
1030. Ту(т) туре груз(ъ)ко сѣвъ би та ка(л)но.
Ту(т) пи(т) да не ту(т) спатъ.
Ту(т) грубу топи(т) ... [3]
Ти(т) ходи молоти(т) голова боли(т). Ти(т) ходи нсти.
А где (ж) моя велика ло(ж)ка. // 247 зв.
Тому не розумъ заважитъ.
Тому якъ попереду танцова(т).
Dum Subera Suberant Suberarementо [4].

У

У пяного решето гроше(и), а проспи(т)сѧ н решета нѣзащо купити.

У пяного и козы в золотѣ.
Ускочивъ у гречку.
1040. Ускочивъ и выскочивъ.
У ста(р)цы пугою не вженешъ, а г ста(р)цовъ и калачемъ не выманишъ. // 248

---

[1] У кінці сторінки дописано приповістки: *Трафила коси на камень. Даи сокруши(т) ѕгнени(и) пламень.*

[2] Усі наступні приповістки, що починаються літерою Т, написані різними почерками.

[3] Приповістку ретельно закреслено, наступна частина її — нецензурна фраза.

[4] Далі йдуть якісь цифри.

У [illegible] уста: а сахарные и са(м) [illegible]
У [illegible] у тѣло
У [illegible] пожиточнь
У [illegible]
У [illegible] умъ коротокъ[1].
У [illegible]
У [illegible]
У [illegible] с кашею ѣстися
1050. У [illegible] за паньжа не видати
У [illegible] тела вевку корыст)
У [illegible] постывает.
У [illegible] сорокв.
У [illegible] два [illegible] един(н) буде(т) по мнѣ а [illegible] по кому [illegible]
У[illegible] в ставку або те(ж) в суспи[illegible]ю. // 248 зв
У[illegible] по самые уха
Умъ головы не (н)мѣтъ.
У попа во[illegible] ноги, а ме(д)вежее черево.
У [illegible] ничого не знае(т).
1060. **Ухомъ** ведеть.
У[illegible] добро где насъ не ма(ш); а где мы жыве(мъ) — людямъ [illegible]
Умочивъ руку, в гре(ч)чаную муку.
У его [illegible] по(п)тора люд(д)ского ве[illegible]
У[illegible] и дѣти не сплять
У [illegible] казати, да в чуда писати.
У [illegible] бурай, а в насъ ядять.
У [illegible], коли в кишенѣ е.
У[illegible] и [illegible], же(б) ни сы(ч) ни сова не зчала.
Уже тое реве що по волу бере.
1070. **У лѣсъ дровъ не треба везти.** // 249
У [illegible] пе(н)ка, в то(г)[о] и голо(в)ка [illegible](н)ка.
У сѣрого очче(и) позычивъ.
Узялися за дѣло я(к) воши за тѣло.
У[illegible] и того [illegible](с), за сво(и) да(в)ны(и) довгъ.
У хвостѣ була душа з(ъ) страху и тогды.
Уже я вчера постерѣгъ, що ба(т)ко к(ъ) дѣдковы(и) нѣвѣ дивит(ь)ся[2]
Укачавъся в щаст(ъ)а.
Укрутивъ хворостыну.

---

[1] Приповѣстку закреслено. Збоку на полі надпис: *чисто, а засох. а нащо шите(р) бо се пра(в)да.*

[2] Треба *у Римѣ.*

Устава(и)те козлй: задира(и)те хво(с)ты̀.
У пяты вступило.
У клячи грыва довга да у(м) коротóкъ [1].
У гречку вскóчивъ да и вво(р)вавъ.
Умà ни с шыло немà.
У пу(с)ты(н) слѣдъ хочъ тупи́цею [2]. // 249 зв.
Уступивъ у зако(н) якъ свиня в моло(т) [3].
Ухопивъ да не втюкъ.
Упи(в)ся у тацѣ про(с)пися у хатѣ. // 250

Х

Хто люде(и) не слухае(т), то(и) и б҃га не бои(т)ся.
Хто шануе(т)ся, и люде того шанова(т) буду(т).
Хто вме(р) то в навы, хто живъ, то з нáми.
Хто ходи(т) поночи, шукаеть немочи.
Хочъ в семрязѣ [4], абы в добро(и) звязѣ.
Хочъ на краѣ, абы̀ в раѣ.
Хто пу(д) кимъ я́му копае(т), са(мъ) впадаетъ.
Хочъ дуренъ, абы̀ великъ.
Хочъ до Кракова то ω(д)накова.
Хто перебирае, то(и) перемирае.
Хочъ воду ли(и) у ωчи: то скаже(т) дожчъ иде(т).
Хочъ не рыбно, абы юшно.
Хто хлѣбъ носи(т), то(и) не проситъ.
Хто дужшы(и) то(и) лѣпши(и) [5] // 250 зв.

---

[1] Збоку на лівому полі приписано: *то пе(р)вое добро*. Почерк той же, що й приписки до приповістки. *У же(н)щины волосы довги, да умъ коротокъ.*

[2] У кінці аркуша дописана приповістка.
Чи К[л]имъ чи не Климъ добро било спати з ним

[3] Далі до кінця аркуша вписані різними почерками приповістки, що починаються різними літерами.

Б҃гослови ω(т)ченьку помилити тещеньку

Бугъ тобѣ б҃гословитъ ω(т)ченьку помилити

Перепелíченка я невеличенъка по полю лѣтае сокола шукае со-колю(н)ку пташе и мо(и) мили(и) Гаше чомъ ти гордишъ мною не жеешъ со мною

Чи Кли(м) чи не Кли(м) добре було спати з нимъ.

Ухопивъ шиломъ патоки

У слѣдъ таки ступаетъ и то(и).

[4] Слово *семрязѣ* підкреслене, зверху надписано *у кожусѣ*.

[5] Унизу цього аркуша написано іншим почерком і чорнилом: *Хто бога(т) то(и) всѣмъ бра(т).*

Хто ѣст(ъ) добре, то(и) и роби(т)[1] добре.
Хочъ пиший хочъ лиший.
Хочъ доторы неха(и) скочи(т), не буде(т) по его.
Хто двает то(и) маетъ.
Хто диви(т), нехя(и) собѣ такъ чинитъ.
Хочъ пянъ абы не упрямъ.
Хто рано посѣетъ, рано и пожнетъ.
Хоч запали то не луспетъ.
1110. Хто купитъ то(и) лупитъ.
Хочъ пня убери в су(к)нѣ, то хоро(ш) буде(т).
Хорошъ, якъ бабинъ Ярошъ.
Хто позно ходи(т), са(м) собѣ шкодитъ.
Хто мовчитъ, то(и) дво(х) навчитъ.
Хто ручи(т)ся, то(и) мучи(т)ся[2]. // 251
Холо(д)но одѣвшися у едно, а хо(ч) и в двое в лихое то ничого.
Хотѣвъ бы да хотѣнъ не даетъ.
Хто живъ то(и) сытъ.
Хорому чл҃ку все не мило.
1120. Хто рано встае(т), тому бг҃ъ даетъ.
Хочъ мови(т) грѣха вкушу, а своего не облишу.
Хто чини(т) хо(ч) доброе хо(ч) злое в пе(р)вы(и) ра(з), не буде(т) таково, якъ кому не пе(р)шына.
Хочъ конѣ пута(и), та(к) много е(ст) та(мъ) напитко(в).
Хочъ боко(м) котыся, недалеко уже.
Хочъ грѣшно абы потѣшно.
Хорошъ и то(и) пу(д) тура.
Хто за шеляго(м) не стои(т), то(и) са(мъ) его не стои(т).
Хто пытае(т)ся то(и) не блудитъ.
Хмѣл(ъ) не вода чоловѣку бѣда // 251 зв.
1130. Хочъ мужичо(к) с кулачо(к), таки му(ж)няя жона.
Хочъ ликами шиты(и).
Хочъ не хутко, абы добре.
Хто чого закуси(т), не скоро переста(т) мусѣтъ.
Хто собѣ що обѣцуе(т), тое бг҃ъ ницуетъ.
Хороше да рѣдко шыто.
Хто ста(р)ши(и), то(и) не ме(п)ши(и).

---

[1] Зверху над словом *роби(т)* надписано блідим чорнилом с. ѣ
[2] Внизу сторінки приписано: *Хто нѣчого не мае(т), того нѣхто не знае(т)*. З правого боку є довільні написи: *коло, ба, бар, бара*.

Хто не вмѣетъ бг҃у млитиса, неха(н) на море поѣде(т), та(м)
научи(т)са млити(с).
Хитрощи да мудрощи.
Хочъ голы(и) да пишны(и).
1140 Хочъ шко выко(л), такъ те(м)на а ночъ.
Хоче(т) у вовка з зубовъ вы(р)вати.
Хочъ дѣдко злети(т) неха(н), абы мнѣ я(н)ца.
Хвативъ шиломъ патоки [1]. // 252
Хвативъ изза дуба.
Хочъ привяжи, то ѡ(т)грызетъса.
Хочъ трава і шювкова колы моего коня не машъ [2].
Хруснуло якъ орѣхъ, шу(ст)ноло я(к) у мѣхъ.
Хто вѣтру служи(т), тому [3] дымо(м) платя(т).
Хочъ хто малъ, не топчи его в калъ
1150. Хто чи(м) орудуе(т), то(н) на то(м) и сѣдитъ
Хто повѣдае(т) нѣ едно(г)[о] разу тещу не би(в), то то(и)
на то(м) свѣтѣ буде(т) за(и)цы пасты.
Хто бога(т) то(н) всѣмъ бра(т), а хто ничою не мае(т),
того нихто не знае(т).
Хто пъетъ, тому бг҃ъ на пиво дае(т).
Хто ѡрет(ъ), то(и) поет(ъ).
Хто паше то(и) пляше.
Хочъ хлѣба ни куса, абы без(ъ) уса // 252 зв.
Хорошъ корова(н) да порепався.
Хо(ч) богословъ да не одъногословъ
Хата покришка.
1160. Хорошую жунъку маєшъ... [4].
Хороше наради(в) та(к) якъ умѣмъ (!)
Хороше черевики шие(г).
Хорош и недужи(н)
Хорома що кулѣ илю(т) и воро(н) бю(т).
Хорого пустъ якъ пяного моли(т)ва.
Хороше наради(в) хо(ч) поки(н) [5].

[1] Внизу сторінки записано ледь помітним чорнилом: *хочъ далеко да тр[е]ба ходи(т) поти.*

[2] Ця і наступні приповістки, що починаються літерою **Х**, написані іншими почерками.

[3] Помилково після слова *тому* написано і закреслено: *вѣт* і незакінчена літера р. Очевидно, автор хотів написати *вѣтромъ* замість *дымо(м)*.

[4] Наступна частина приповістки — нецензурна фраза.

[5] Ще приписано дві приповістки:
Хто зашмаровався невѣстка.
Хто у.....я невѣстка.

Ω(т)давши иншымъ, а собѣ ни щимъ. // 253
Ω(т) тобѣ хому(т) и дугà, я тобѣ не слугá.
Ω(т) всѣхъ сторóнъ скубуть.
1170 Ω(т) бга грѣхъ, и ω(т) люде(и) соромъ.
Ω(т)пусти бже грѣхà, в кого жонà лихà, и моꙗ нелюбаꙗ
Ω(т) лихо(г)[о] поли врѣза(в)ши утѣкати треба
Ω(т) злодѣꙗ углы остану(т)сꙗ, а ω(т) огню не зо(с)та(н)е(т)ся и угль
Ω(т) вѣтру валяе(т)сꙗ, та(к) нéмоще(н) [1]. // 253 зв

Ц

Цнота лѣпше(н) мовя(т) ω(т) злота [2].
Цнота и покóра не живе(т) у двóра: а хто лжетъ и крадне поживи(т)сꙗ снáдне [3]. // 254
Цýр мéне далѣ (д) мéне.
Цнóта и тогò грѣтъ без(ъ) кожýха у морóзъ.
Ца(р) водѝ не вни́метъ.
1180. Цу(р) пекъ тобѣ якъ запиша(в)ся що в новую свиту прибрався

---

[1] Унизу сторінки дописано і закреслено такий текст: Ω (т) того *на(д)цет(ь), жив да циганъ е(д)но то чинитъ без двухъ два(д)цети Еианъ (шу)кане(м), други(и) невовѣре(м) то єдинъ возъ; а чи(т)то поганяетъ. просто довгенька дорога так до городи*

Арк. 254 майже весь залишено чистим. Потім весь списано приповідками різним чорнилом і почерком.
Ω(т) тобѣ кикли и тере(м)ки.
Ω(т) тобѣ ковалíхо лихо що у куз(н)нѣ тихо
Коваль куе ковалíха в ко(р)шму ид(е)е.
Коваль куе, п......е ковалиха на мѣху и ... а от смѣху.
Вѣкъ молодíи доро(ж)ши о(т) сха(р)бовъ о(т) злота.
в не(м) на поро(в)на(н)н(е) бо всего охоти. А хотящи
ничто тру(д)но не бываетъ охотою му(д)рости члвкъ
набываетъ Хведоръ писа(в).
Lepβa cnota nad cnolami, trzymac iezyk za zebami.

[2] Слово *злота* закреслене, зверху надписано: *срѣбра*.

[3] Після слів *а хто* написано і закреслено: *кра*. Унизу аркуша було дописано два рядки і ретельно закреслено, можна розібрати лише початок: *Цапъ бородатий*. Усі наступні приповістки, що починаються літерою **Ц**, написані різними почерками.

Ч

Ценыс҃ ко(н) з конемъ, а волъ ꙁ воло́мъ.

Чл҃вѣкъ не агг҃лъ же(б) не согрѣшивъ

Чл҃къ що ступитъ то згрѣшитъ.

Чл҃вѣкъ якъ муха.
Чужа҃ зна(г) за пазуху во(ш) и тому̑ залѣзла.
Чужы́ми руками ѡго(н) ꙁагрѣбати.
Чого не стане(г) ба́г(ъ)ко достанетъ.
Чи дуре(н) чи пыше(н), чи в ду(р)ного зымовавъ. // 254 зв.
Чи кпытъ чи дороги пытаетъ.

1190. Чо(р)на҃ рыза не спс҃е(т). и не погубитъ бѣла: если буде(т) чинити добрые дѣла.

Чи с по(р)томъ на тобѣ сорочка.
Чи убрывъ чи наряжено.

Чл҃къ та(м) рѣдко умирае(т) где с҃ раждаетъ, але голова мѣсца шукаетъ.

Чл҃къ го(р)ды(и) якъ пузы(р) воды(и).

Чл҃вѣкъ до сме(р)ти учи(т)с҃.
Часъ за́ часъ а ближе(и) к вечору [1].
Чужа҃ бѣда людям смѣхъ.
Чудо творитъ и на мѣлку човпетъ.
Часо(м) с квасо(м) а порою ꙁ водою.

1200. Чиѣ быки́ абы моѣ телята.
Чи҃ ѡснова абы моѣ потка(н)е [2]. // 255

Чрез(ъ) слугъ до п҃на, а чре(з) с҃ты(х) до б҃га.
Чужое ни знобитъ ни грѣетъ.

Чуетъ що(с) д҃ша, да мнѣ не ка́жетъ.
Чи́мъ тутъ воева́ти.
Че(р)вячка́ми и то(н) живы(т)с҃.
Чи смѣти говорити, чи хватати гомовчати.
Чимъ богаты тымъ и ра́ды.
Чуе муха где струпъ.

1210. Чи плакавъ бы сл҃ѣпы(н), если (б) сте(ж)ку видѣвъ.
Чи ялос҃ свин(ь)я́мъ на́ росу ходи́ти.
Чи(и) ко(н) угру(з), того̀ ру́ки глы́бе(и) хо́дя(т).

---

[1] Поряд дописано: *к сме(р)ти.*
[2] Внизу сторінки дописано дві приповістки:
Чужая жона то здорове чесѣ
Чимъ бы можно климку ошука(т)

Чи(н) (!) ко(н) того и возъ [1].
Чѧ гребля того и ставъ.
Чiѣ бычки абы моѣ теля(т)ка [2].
Чому жунко хата не метена. // 255 зв.
Чи тымъ согрѣшивъ, що гроха вкришивъ.
Чужаѧ сила осина.
Чого наши не вигадають.
1220 Чи хто его переслухае що люде говорат.
Чи хрѣнъ его взявъ що его всѣ любя(т).
Чи она в мужа не жона не бояриня була.
Чо(р)тъ би дятка знавъ, коли не его носъ.
Чо(р)тъ тому вынenъ хто дуренъ.
Чо(р)тъ его подовювъ, а чо(р)тъ того не знае.
Човенъ човномъ, а байдакъ байдакомъ по о(д)ной водѣ плавля(т).
Часомъ и в буденъ лѣпше нѣже у с(ъ)вято абы чого не дча(т).

Ш

Шыроки ворота уво(и)ти, да узки вы(и)ти [3]. // 256
Шапка не прышита.
1230. Шану(и)сѧ якъ вонъ ведуть.
Ша(ст) ба(т)ка в напа(ст), а дѣти по на(и)ма(х).
Шити бѣлити zавтре веля(к)де(н).
Школа домъ во(л)ны(и), а не свояво(л)ны(и).
Школа и воску псовати.
Штука наука.
Школа то(г)[о] и говорити чого не варити.
Шкура на немъ говоритъ.
Шукае(т) голова мѣсца [4].
Школя(р)скои юхи набравсѧ.
1240. Школа того кра(с)ного поѣзду.
Ше(р)тъ ве(р)ть, вышла чве(р)ть, бери роковое.
Ши(л)ники тре(т) [5]. // 256 зв.

---

[1] Ця і наступні приповістки, що починаються літерою Ч, написані різними почерками.
[2] Приповістку викреслено.
[3] У кінці сторінки дописано рядок: *Широкое бу`етъ и уз(ь)ое.*
[4] Збоку дописано: *е(ст) на голо(в)*. Справді, серед приповісток, що починаються літерою Г, на арк. 207 читаємо: *Голова мѣсца шукает*. Наступні приповістки на Ш дописані іншими почерками.
[5] Унизу аркуша дописано: *Шевця не ма(ш) ск(и)нъ чоботи а шiи коли розо(д)рався*

Ш(ы)ло у меш(ъ)ку не (в)тая(т)ся v ме(ш)ку.
Шило голѣное.
Шилишъ шилишъ.
Шагъ[1] бувъ ѡди(н) и то пропивъ.
Шз(г) да лихи(и) за тунъ не беру(т) и пирога не даю(т).

Щ

Що в трезво(г)[о] на вмѣ, то в пяно(г)[о] на языцѣ.
Що городъ то нóровъ.
1250. Що головà то розумъ.
Що чоловѣкъ то ѡбыча(и).
Що в лѣсѣ роди(т)сѧ, то в дворѣ згоди(т)сѧ.
Що то за господа(р) що свое(г)[о] добро(г)[о] не гляди(т).
Що порада то не зрада[2]. // 257
Що собѣ не мило и людямъ не зычъ.

Що zбанъ то пнъ.
Щасливому щастѧ.
Що мѣра то вѣра.
Що у водѣ то рыба, а що в пѣ(р)ю да в ше(р)стѣ то мясо
1260. Що то(л) члкъ в бга за звѣ(р) не знаемъ.
Що було видѣли, а що буде(г) увидимъ.
Що глянетъ то грянетъ.
Що вхолитъ то вробитъ.
Що сѧ наллюнуло тое мѣе(т) вылупити.
Що да(р) то да(р), а що купла то купла.
Що нá ро(т) налѣзе(т) блевузни(г); або те(ж) патя́кае(т) іли ве(р)нячитъ.

Що тѣло люби(т), тóе дшу губитъ
Що везе(п) ѡлово, бѣдная (ж) твоѧ гóлово.
Щасли́вому сы(р) на колóдѣ[3]. // 257 зв.

Ѣ

1270. Ѣсть якъ ржа желѣзо.
Ѣха(т) ѣха(т), да в зубахъ вѣхо(т).
Ѣжъ много да мало говоры̀.

---

[1] Після слова шагъ було написано літеру у, потім закреслено.

[2] Унизу аркуша дописано рядок: *Що(г) дша чує да мнѣ не каже.* Пізніше цю приповістку закреслено, на полі запис *е(ст) нади(д).*

[3] У кінці аркуша дописано: *Що бо(л)ше то лѣпше.*

Ѣжъ куме хлѣбъ хо(ч) позычены(и), не мнѣ ѡ(т)дава(т).
Ѣжъ: цигане: спаси бюгъ пане я(к) ту(т) бувъ[1].
Ѣсти хоче(т)ся якъ плакати.
Ѣдь не брѣ(д).
Ѣдешъ а в ѡ(д)н[о]мъ мѣсцѣ.
Ѣс(ъ)ти да нѣчого.
Ѣлѣ воши да стали и і(ъ)инди.
1280. Ѣхала брила.

Ю

Юры(и) мо(с)ты мо(с)ти(т) а Никола гво(з)д(ъ)емъ побиває(т). // 258

Юхи школя(р)скои набравсѧ[2].
Юхимъ ѡ(н) ...би с книгъ[3].
Юхи по(д)сипъ коли ес(т).
Юхи даромъ не д[а]ю(т).
Юрьку спечи ку(р)ку.
Юрку надми верюку, що(б)ъ духъ не видньъ[4]

Я

Языкъ Києва доводитъ.
Якъ постеле(ш) та(к) и спатимешъ. // 258 зв.
1290 Якъ зароби(ш), такъ и о(т)бувати́мешъ.
Якъ лихи(и) на шкоду.
Якъ тому не дати хто вмѣе(т) проха́ти.
Якъ Хомка, такъ его и жо(н)ка.
Якъ гвоздомъ прибивъ.
Якъ втѣкъ, я(к) десяти́ побивъ.
Якъ пошовъ по масло и в печѣ погасло.
Яйца куре(и) у́чатъ.
Якъ сѣмъ бабъ пошептало.
Якъ хто довгъ о(т)да(ст), то я(к) нахо(д)ка.
1300. Явы(г)сѧ коли не вдави(т)сѧ
Якъ плавъ плыве(т) коли во(и)ско идéтъ.

---

[1] Ця приповістка написана блідішим чорнилом, потім викреслена. Усі наступні приповістки, що починаються літерою Ѣ, написані різними почерками.

[2] Збоку дописано: *єст на ша*. Справді, на арк. 256 зв. є приповістка: *Школя(р)скои юхи набравсѧ*. Усі наступні приповістки, що починаються літерою Ю, написані різними почерками.

[3] Рядок закреслено.

[4] Нижче дописано. *Жать удень душно а вночи кусаютсє комари*

Якъ умє(р) чл̃къ, то якъ ни бувавъ.
Якъ сто̀ копъ, такъ и по́пъ [1]. // 259
Якъ овечка, не мови(т) ни слове́чка.
Якъ на конѧ его узсадивъ.
Якъ са́ломъ єго помазавъ.
Яки(и) бѣсъ жени(т)сѧ, а на(м) корова(и) плєска(т).
Яки(и) бг̃ъ звязавъ, то(и) неха(и) и розвяжетъ.
Якъ колода з живота
1310. Якъ прыску на єго̀ взси́павъ.
Якъ по́ уху его вдарило.
Якъ у забо(и) бьєтъ морозъ.
Якъ робивъ такъ и вмє(р).
Якъ рѣзце(мъ) урѣза(в), и якъ руками о(т)нявъ.
Якъ вовкъ, що стрѣвъ, то з(ъ)ѣвъ.
Якъ протывъ сл̃нца воды̀ не напи́тисѧ, та(к) з чужою
жоною або з муже(м) чужи(м) не нажитисѧ.
Якъ з воды̀ пошовъ. // 259 зв.
Якъ рибѣ бе(з) воды̀, та(к) че(р)ницу без(ъ) мн(с)тыра̀ [2].
Якъ мога коло бг̃а.
1320. Якъ то н̃і. Та(к) го̀ без двохъ двадца(т).
Якъ za руку веде(т), и я(к) в ро(т) кладетъ.
Якъ набѣвсѧ за его zдоровье.
Якъ двоє у бат(ъ)ка дѣте(и), то я(к) едно̀, а я(к) едно̀ то якъ ни єдного.
Якъ ракъ з конелѧ выпа(в): та(к) богачевѣ таля(р) з калиты̀, або̀ z капшука̀
Якъ рѣпу грызе(т), та(к) гла(д)ко говорытъ.
Якъ z воску вылѣпивъ.
Якъ zвано то звано, абы̀ що да́но.
Якъ мокроє горы(т), та(к) не хутко роби(т), га́ди(т).
Якъ ме(р)твы(и) говоритъ // 260
1330. Я к тому̀ то(р)гу и пѣшы иду̀.
Якъ киє(мъ) наби́то в ко(р)чмѣ люде(и).
Якъ дуба не нахи́ли(ш), та(к) велико(г)[о] с̃на на до(б)роє не на́вчишъ.

---

[1] Унизу аркуша дописано приповістку: *Якъ утопає, сокѣру давлє а якъ поратую(т), и топорища жалує(т)*

[2] Останнє слово закреслене, блідшим чорнилом зверху надписано *жени*.

Якъ з(ъ) шкуры не выскочи(з), та(к) хотѣвъ ити.
Якъ по̀ души деретъ.
Якъ по шіи пиляютъ.
Якъ собацѣ в корыто.
Якъ каме(н) у воду.
Якъ з грому напавъ [1].
Якъ в люде(и) буде(т), то и в на(с) буде(т), хлѣбъ.
1340. Якова̀ робота такова̀ и плата.
Якова плата такова̀ и робота [2].
Яки(и) бгъ, таки(и) бгъ: не знаю того.
Якъ катъ стявъ голо(л) [3]. // 260 зв.
Якъ в за(и)на хвоста̀.
Я каза(в) спи(ш), а(ж) ты обувае(ш)сѧ.
Якъ мяло облизавъ.
Якъ по мѣдѣ пошовъ.
Якъ метлою зметено.
Якъ завязано, та(к) не хоче(т)сѧ ѣсти чему(с).
1350. Яки(и) па́нъ, таки(и) его и кра́мъ.
Якова̀ нива, таково̀ и насѣне.
Якъ зову(т) такъ и окликаю(т)сѧ.
Якъ за вѣтку взявсѧ.
Якъ во́лъ лизну́въ.
Якъ попереду та(н)цова́ти.
Якъ слюта у о̂чи лѣзетъ.
Якъ горо́хомъ ѡ стѣну.
Я(к) втопае и сокѣру дае, а я(к) поратова(н) бываѐ и топори́ща зборонѧ́е [4]. // 261
Якъ за копу з(ъ)вона.
1360. Якъ собацѣ в(ъ) зубы сунувъ [5].
Якъ рѣзцемъ урѣзавъ [6].

---

[1] Збоку дописано: *Якъ слухаютъ а с[...] т[...]*.

[2] Наступні приповістки, що починаються літерою Я, дописано різними почерками.

[3] У кінці аркуша дописано приповістку:
Як бачишъ такъ и пиши.

[4] Приповістку закреслено. У самому кінці сторінки дописано блідим чорнилом: *Якъ кожухомъ по печи*... Останнє слово не можна розібрати.

[5] Приповістку закреслено. Під нею була блідим чорнилом написана якась фраза. Не прочитати.

[6] Приповістку також написано поверх якоїсь фрази, яку прочитати годі. Приповістку закреслено.

Якъ душѣ не вложивъ, такъ нарядивъ, хороше[1].
Якъ у степъ вибрався[2]. // 261 зв.

...тайка ѡсобнаѧ z ты(х) же приповѣсти(и),
...де людє(мъ) млáдымъ положе(н)на єсть

Коли уродився, то и вда(и)сѧ.
Ѡсудисѧ пе(р)шъ в дому да направо иди.
Не суди себе гляди.
Гляди себе, будеть с тебе.
Не ка(и)сѧ моло(д) ожєнившисѧ
Взявшисѧ за гужъ не кажи не дужъ
Назвавшисѧ рако(м) лѣзь у кузобъ
Не (и)ма(и) коню вѣры в полю, а жонѣ в двору.
Купу(и) хату крытую, а сукню шитую
Давшисѧ в науку, да(и) що іное на муку. // 262
Не сылою робі да розумо(мъ), не се(р)демъ, да ѡбычае(мъ)
Людє(и) слуша(и) и сво(и) розумъ де(р)жи
Познаєшъ о(т)ку(л) грымитъ.
Познаєшъ позна(н)ского.
Познаєшъ я(к) че(р)ны(и) волъ на ногу наступить.
Zна(и) да гада(и), му(д)рому досы(т), ш(т) да дышъ.
Мовчи да макъ товчи, мовча(н)ка не пуши(т).
Хто мовчить то(т) двохъ навчить.
Де(р)жи языкъ за зубами
Бигому солнцѣ не показу(и) кнѧ.
Не то(г)ды чи годи(и) я(к) на вловы мѣе(ш) ити.
Не мѣ(и) сто конъ якъ сто друговъ
То(г)ды лика деры коли дерутьсѧ.
Пота(и)ного собаки го(р)ше(и) бо(и)сѧ
Коли не стане(т) хлѣба, такъ грѣнки грѣ(и)[3]. // 262 зв

Правду мовя(з)ши, о(д)ного бга бо(и)сѧ
Якъ постеле(ш) такъ и спатиме(ш). Я(к) заробиш(ш) такъ и о(т)бувáтимешъ.

---

[1] Над цею приповісткою написана литера Ω. Так мали бути ще казки, що починались би цею литерою. Проте написано було тільки три таких приповістки, потім їх викреслено: *однаково нѣякою, однаково зелено жати; огонь не кляча.*

[2] Приповістку закреслено. Під текстом останньої приповістки з початковою литерою Ω була приповістка, що починалася словами: *Якъ не...* Ще маже пів сторінки було чисто. Обидві вони ретельно закреслені. Ще закреслено литеру Ф і дві приповістки, що починаються цею литерою. Прочитати їх дуже важко. Іншим почерком і чорнилом написано і закреслено литеру Ф і дві приповістки. Початок першої з них: *Фекла пере...*, другої: *Фе(р)ка...* *Добра пѣницъ і кап...*

[3] Унизу іншим почерком дописано *Добра пѣницъ і кап...*

По нитцѣ клубка шука(и).
Не просй ты(л)ко носи
Не бо(й)сѧ да стережисѧ.
Ходи я(к) ли(н) по дну, и ходй z ху(ст)кою
Немного часо(мъ) просушу(и)сѧ
Не страшй кота́ са́ломъ.
Кумъ не кумъ не лѣз(ь) у горо́хъ.
Якъ мѣе(ш) бы(т) zлы(м) господаре(м), то волю(е) бу(д) добры(м) челядникомъ
Не брата(и)сѧ с кимъ телятъ не па́съ
1400. Стары(и) говоритиметъ на глумъ а ты молоды(и) бери собѣ часомъ на умъ[1]. (263
Напере(д) невода рибы не ловы̀
Не раду(и)сѧ чужому лиху.
Не гляди що пятниця, то(г)ды бери я(к) графи(н)сѧ.
Да(и) не да(и), а лаяти не да(и).
Іди (где иде(ш))[2] да зна(и) коза̀ сто(и)ло.
Покла(в)ши тарѣлки ста(в) на сто(л) горѣлки.
Z литвино(м) брата(и)сѧ да каме(н) де(р)жй.
Собѣ ма(и) да и мнѣ не да(и).
Бери Левко хочъ глевко.
1410 Даремному коню̀ не глядй в зубы̀.
Кра(и) да наза(д) огляда(и)сѧ.
Не бу(д) ни горе(к) ни солодо(к), солодкого проглынуть, а го(р)кого проплюють
Где любля(т) не вчаща(и), а где не любля(т), и гостемъ не бува(и)
Василю не бері на силу. (263 зв.)
Де(р)жисѧ чого доброго[о], якъ во(ш) кожуха.
До с̃того д̃ха не покида(и) кожуха.
Ѡ(т) лихо́го поли врѣзавши утѣка(и).
Що собѣ не ми́ло и людямъ не зи́чъ.
Колй люде до тебе добры, а тѝ бу(д) лѣпши(и).
1420 Не вѣ(р) нико́му нихто не зневѣры(т)сѧ
Про(ш)лои рѣчи не жалу(и), а неподобны(м) рѣчамъ не іма(и) вѣры
Коли буде(ш) мѣрны(мъ), бу(д) же и вѣрнымъ.
Не хвалисѧ да бгу молисѧ.

---

[1] Унизу сторінки приписано іншим почерком: *Он кукъ лин радю повѣдавъ*. Нижче рядок. *в ...(и) сиоъ*.
[2] Круглі дужки в тексті.

Для гостѧ хо(ч) zаста(в)сѧ а поста(в)сѧ
Говорѝ б͠жое, жє(б) кваша влаласѧ.
Гоє христы̀ що ро́ди(т)сѧ. // 264
Нє шелєстѝ якъ вѣникъ по хатѣ.
Нє всѐ часо(м) що на ножки ставъ.
Zжовавши словцє часомъ мовъ.
1430. Zавяжѝ собѣ на́ поясѣ.

Б͠гу м͠ли́сѧ, и кого̀ іного не гнѣвѝ.
Шану(н)сѧ якъ вонъ ведутъ.
Нє грѣ(и) гадю́ки zа па́зухою.
Чужому нє ра́ду(и)сѧ: зна(и) ла(д) вадога́лъ.
Zа хлѣбомъ хлѣба достава(и).
Нє іма(н)сѧ ни за ко́го.
Нє пи(и) нє проп(ъ)є́шъ, не би(и) не пробъє́шъ.
При(и)ма(и) малое zа великоє.
При(н)ма(и) я́чноє за вдя́чное.
1440. Много ѣжъ, да ма́ло говорѝ. // 264 зв.
Нє чинѝ лихого нє бо(н)сѧ нико́го.
Чу(н) нє чу(н) ви(д) нє ви(д).

Бу(д) лаго(д)ны(и), будє(ш) и б͠гу уго(д)ны(и).
Нє шаста(н)сѧ я(к) мы(ш) по пасткахъ.
Нє ходѝ где лихо.
Нє бѝ(и) старого, єслѝ не берє(т) чужого.
Єслѝ голова̀ боли(т), то в цє(р)ковъ иди.
Zа сонъ и zа прыгоду не іма(н)сѧ.
Нє вздыха(н) нє остатнєє єщє спеклѝ.
1450. Нє вздыха(н) не о(д)ному тобѣ чужаѧ сторона̀, и намъ нє
всѣмъ своѧ

Робѝ до погу, а ѣжь ув охво́ту.
Нє кладѝ палца в ро(т) жє(б) нє о(т)кушє(н) бувъ
Нє всякому духу вѣру(н). // 265
Нє тѣшъ тєщи коростовы(мъ) zятємъ[1].
Нє взявши(с) за нєви(н)но(г)[о], нє будє(ш) мѣт(ъ) ви(н)ного.
Пу(д)вязу(и) лытки я(к) ідє(ш) у здобы́тки.
До готово(и) колоды нє лѣнисѧ ого(н) кла́сти.
Гуля(и) да сылу збира(н).
Нє печисѧ утрєнєю, утрєнѧ тобою печє(т)сѧ.
1460. Коли о́лтару служи(ш), з(ъ) ѡ(л)тара і живисѧ.
Нє во(р)чи якъ ба(р)дакъ ни на кого.
Нє стрѣля(н) напєрє́дъ.
Напєрє(д) нєвода рыбы нє іма(и).

---

[1] Зверху приписка: *або килавимъ.*

Жону любѝ якъ д͠шу, а то(в)чи злую я(к) гру̂шу.
Мѣ(н) до(б)рую натуру, не при(и)ме(ш) ка(р)ности на шкуру.
Старого ч͠лка для пора́ды де(р)жи.
Бу(д) людя(м) добры(мъ) уго́де(н): буде(ш) и б͠гу надобе(н).
Ζа госте(и) огляда(и)сѧ в дому̂. // 265 зв.
Своего в гостя(х) не забува(и), а чужо́го не за(и)ма(и).
1470. Не залива(и) нико́му за шкуру са́ла.
Ме(ж) лю(д)ми че(ст)ными ζубо́въ не продава(и).
Коли соромъ закрыва(и)сѧ.
Не шука(и) морѧ у калюжѣ втонешь.
Собаку о(т) ногѝ би(и).
Не закрыва(и) о́ка хочь пере(д) ки́мъ.
Хвата(и)сѧ на рыжого.
Хвата(и) муку̂ в мѣхъ.
Не мелѝ якъ пусты(и) млынъ.
Не ѡстрѝ ζубовъ на чужое.
1480. Ζна(и) хто рокомъ старшы(и).
Не да(и) се(р)цу волѣ, жебы(с) не бы(л) в нево́лѣ.
Не мѣ(и) рукъ све(р)бячихъ.
Клы́номъ клына выбива(и). // 266
У чужо(и) це(р)квѣ не поправля(и) свѣчо́къ.
Языко(м) що хо(ч) говорѝ, а рука(мъ) да(и) поко(и).
Хто що говори(т) доброе а ты на усъ мота(и).
Ζдоровы(и) хоробы сподѣва(и)сѧ, а хоро(бы) сме(р)ти.
Людя(м) чини ша(и)но(ст), а коло себе мѣ(и) охо(и)но(ст).
Хо(ч) буде(ш) убоги(и), абы(с) бы(л) ха(и)доди(и).
1490. Не іґра(и) зъ ѡгне(м) бо опа́ли(ш)сѧ.
Ѡбѣтница(мъ) не раду(и)сѧ.
Не волочисѧ я(к) Борысо(в) бы(к), и як) Хве(д)ко́ва коро-
ва, и якъ солоны(и) заєць.
Коли тебе шану̂ю(т) люде добрые, шану(и)сѧ и самъ.
Не дивны(м) рѣчамъ не дыву(и)сѧ.
Ζ чужо(г)[о] воза и посеро(д)ку грязь [illegible].
Поше(д)ши ме(ж) врон[illegible], та(к) крака(и) якъ и ѡни.
Хлѣбъ за хлѣбъ людямъ о(т)да[illegible] (и)
Сокола з рукъ не пуща(и). // 266 зв.
Ша́ста(и)сѧ[1] добры(м), я(к) муха [illegible].
1500. Не дыву(и)сѧ що в [illegible] жо(н)[illegible] хорош[illegible]ѧ.
Поли одрѣзу(и), да плечи [illegible].
Углы сбрубу(и) а хату [illegible].

[1] Далі рукопис пош[illegible], [illegible] що слово закінчується на [illegible]

Що чинити мѣшь скре(т)нов, та(к) чиний жеб(ы) ни сынъ ни [illegible] сова не z [illegible]ала.
Рано сѣешь, рано и пожнешь.
Своего добро(г)[о] або па(н)ского ни(д)ину(в) я[illegible] [illegible].
Не кажы фхъ, кажи гоцъ.
[illegible] тѣсто с корѣн(ь)я(м), да в молоко кида(е)
Верни часо(м) дно(м), да і дѣти(мъ) о[illegible]тавля(и).
Где пиво чу(и), тамъ почу(и)
1510. Za [illegible]ѣн(ь)ю сѣдѣй да кашу їжъ.
На злое не учи никого, и са(м) догада(т)ся[1]. // 267
Не брата(и)ся с козаками медъ[2]...
Лишнего ничого не вигаду(и).
Не кладй сѣна погля огню.
Якъ камѣ(н) у воду, та(к) жабы z твое(г)[о] рогу [illegible] не вылито слово непотребное.
Подде(р)жу(и) кормы.
Хочь ногу за ногу, а такй иди.
По обѣща(н)ку на скоро(и) клячѣ поспѣша(и)ся
Живы з ки(мъ) бра(т) за брата, а то(р)гу(и)ся за [illegible]
1520. У ево(н) пось не сопы.
Лядь пле(т)камь не има(и) вѣры.
Своего допоавля(и)ся, роду не чужа(и)ся.
Клады пред люде(и) хлѣбъ на столъ будешь в людеі[illegible] у чолѣ
Z сноми [illegible]а(к) z воло(м) борися, а рано вставаи) не лѣни[illegible]
Хочь будешь панъ, не бу(д) упрямъ. // 267 зв.
Q(т) пр[illegible] о(т)врапа(и)ся, суетою не пре[illegible]ща(и)ся.
Не люби [illegible], не позна(ш) [illegible].
Живы z[illegible] да бога[illegible]ѣ(и).
Помни [illegible]
1530. По мѣсту [illegible] [illegible]оты(н)[illegible] не продава(и).
Не дмися [illegible] [illegible] на водѣ
Не [illegible] [illegible] поповна zамужъ.
На живо[illegible] [illegible] інос.
Хлѣбъ на [illegible] [illegible]ка(и).
На собѣ [illegible] [illegible] кр(е)сть[3] покла[illegible](и).
Коли сп[illegible] лихо не буди [illegible].
Если [illegible] чужую солому, не шелестй жъ.

[1] У [illegible] доп[illegible]сано пр[illegible]повістку: *Не мыш[illegible]* [illegible] *пр[illegible]*

[2] Рук[illegible] не [illegible], [illegible] слово пр[illegible] [illegible] *-ти*

[3] К[illegible] [illegible] рукопису.

Не [illegible] на ре[illegible].
Не [illegible]
[illegible] въ чуж[illegible] [illegible] вр[illegible]ть свое [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] не [illegible]
Не [illegible] мертвого
На [illegible] въ [illegible][1].
Не [illegible] самъ [illegible] себѣ [illegible].
Не [illegible]
[illegible]
[illegible] тебѣ на [illegible].
[illegible] не возн
[illegible]
[illegible]
[illegible] сидѣ не [illegible]
На [illegible] питанье [illegible].
[illegible] не забивай.
[illegible]
Не бери [illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

Д[illegible] Гл[illegible] [illegible]
[illegible] Кат[illegible] Т[illegible] Б[illegible].
[illegible] Катер[illegible] [illegible]
[illegible] Ш[illegible] [illegible] К[illegible]
[illegible]

---

[1] [illegible]

[2] [illegible]

[3] [illegible]

[4] [illegible]

[illegible]

[illegible] Гол[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] Певжина
[illegible] Сокорына, Ясенка [illegible] Чер[illegible] [illegible]

[illegible] Го(р)хогина [illegible]
[illegible] Озимчина Березкова Сме[illegible],
[illegible] Шелюжина, Кур[illegible], Ц[illegible],
[illegible]. Финн(к) Бросирина, Помар[illegible], [illegible]
[illegible] [2], Клекочка Орѣхъ во[illegible](н) [illegible]
[illegible]звица, Жѣсты(р), Сме[illegible], Ро[illegible]на.

295. Ѡ женахъ немл(с)р(д)ныхъ и мл(с)рдны(х) до дѣте(и) своихъ

[illegible]срдная мтка и бгу [illegible]одна:
а немл(с)рдная не вѣмъ кому [illegible]одна.

Мл(с)р(д)ная мтка дит[illegible] в любви маетъ
и вла(с)не я(к) утробу свою вѣмъ кохаетъ.
Немл(с)р(д)ная же биетъ и ве(р)гаетъ:
и жадно(и) мл(с)ти мате(р)не(и) не маетъ.
[illegible] хочь и да(ст) и пе(р)си(в), и то якъ не хотя
а нежели [illegible](ъ) [illegible]ю а(л)бо ли тежъ хотя.
[illegible]кая(н)нице тожъ ты не милостива:
дава(и) ко(л)ко хоче(т) сса(т) дитя бу(д) м[illegible]
Бо таки(м) то молока чебе(р) поставляють
за сса(н)е и мате(р)ми не называють
[illegible] хоча(и) ты и на свѣтъ его породила:
але многии б[illegible] ему починила.

[illegible] выро(с)ши не будетъ за мте(р) т[illegible] м[illegible]
а лучше(и) буде(т) свои любити [illegible] [3] [illegible] 27[illegible]
[illegible]бо тѣжъ и злобы не буде(т) де(р)жати:
а не зхоче(т) а [illegible] [illegible] помяни[illegible].

Zачи(м) вы мтки ра[illegible] дѣтокъ миловати
да буде(т) васъ и гдь бгъ благословляти.
[illegible] я те(ж) прiязливе такъ ва(м) поражаю.
и ща(ст)я и здоров(ъ)я вычливе прияю.

---

[1] Цей рядок написано блідшим чорнилом.
[2] Слово закреслене як повторення
[3] З правого боку на полі [illegible] назви [illegible] *[illegible]шина, те(р)навка, морель, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]*.

296. Ѡ раждаючи(х) жена(х) на путе(х), т(о) е(ст) гдѣ в дорога(х), в поля(х) в лѣсахъ а не в домѣ(х) по нѣякихъ бываюши(х) случая(х)

Яко голова мѣсца іще(т) умирати:
тым) же подобіемъ сѧ и на свѣтъ ра(ж)дати.
І женѣ где ко(л)векъ часъ рожденїѧ приспѣетъ:
та(м) бе(з) всяки(х) о(т)кладо(в) родити ю(ж) мѣетъ.
Бо не можно е(ст) тое(в) рѣчи ѡ(т)кладати:
ты(л)ко хо(ч) и не хоче(т) то мусѣтъ раждати.
І лѣпше(й) гды у свое(м) дому то раждаетъ:
та(м) ме(н)ше(й) тру(д)ности и болѣзни дознаетъ.
А в то(м) гдѣ ко(т)ро(й) времѧ буде(т) приходити:
таѧ едно то мусѣтъ та(м) же и родити // 270 зв.

297. Ѡ женахъ, раждающы(х) дѣти в скоры(й) часъ по приня(т)ю шлю (б) номъ и по брацѣ в ки(л)ко дны(й) минувши(х): а не в рокъ

Козацки(м) звыча(и) тые то дв[illegible] маютъ:
що зара(з) по весѣл(ь)ю и дѣти рожаютъ.
Бо на свѣтѣ та(к) мовя(т), козацкому роду
мало ко(г)да або те(ж) не машъ переводу.
І добре чиня(т) же то з запасомъ приходятъ
запасы бо жа(д)ною мѣрою не шкодятъ.
Где (б) еще девя(т) мц̃, на то сѧ [illegible]:
а то лѣпшъ в скоры(й) часъ, [illegible] оглядати.
І хто ко(л)векъ ме(ж) людми тое [illegible]
которы(и) [illegible] робо[illegible]у [illegible]
Zничмъ здоровы собѣ живѣте(ъ), [illegible]
и бе(з) лѣности вночѣ [illegible] сѧ тружа(и)те.

298. Ѡ дв̃ица(х) дѣти [illegible]ы(х)

Не треба (б) таковы(х) дв̃ъ карно(ст)[illegible]:
що стараю(т)сѧ в во(й)ско люде(и) примножати. // 271
Бо яко зда(в)на людє(м) во(и)ска(м) было треба:
а тепе(р) в нш̃о(м) вѣку на(и)паче потреба.
Гды (ж) не многое во(и)ско малу сылу маетъ:
а великое в нѣвечъ ме(н)ши(х) обращае(т).

[illegible](мъ) бы то слушна рѣчь [illegible] похвалити:
а то [illegible] вои[illegible] свого доброго давати
Ѡй бѣдныи во(д)[illegible] [illegible] щиро прійо(т):
а други[illegible] невинно, за то зневажаю(т).
[illegible] нехаи(и) кара(н)ны, [illegible] то [illegible]
ко[illegible] дѣти(и) свои[illegible], [illegible] то по[illegible]лаю(т).
[illegible] же они де(р)жат[illegible], звы[illegible](и) то(и) ко[illegible]:
[illegible] добре хо[illegible] не добре, все то по [illegible].
А вы дѣвки за тое, мене похвалите:
[illegible] ква(р)ту и другую, гор[illegible] купите.
Бо я сѐв написа(в), ва(м) то на похвалу
а при ва(с) и козака(м) друзя(м) чиню славу // 271 зв

299. Ѡ попа́дяхъ за́му(ж) идучи(х) по сме(р)техъ попо(в) свои(х)[1]

[illegible] то(и) ре́чи мо́же(м) мы ве(л)мы задивити
же не во́л(ь)но в(ъ) други(и) ра(з) попамъ ся женити.
Хто то(и) zаконъ взаконилъ мы не зна(мъ).
ты(л)ко тому ся крѣпко крѣпко удывляе(м)
Zа свя(щ)нника вдовца́ ѡ(т)вѣтъ сотворити
мож[illegible](т) то(и) кто зако(н) се(й) де(р)нулъ положити
Кгды попъ млады(и) вдовецъ в грѣ(х) бл[illegible](д)ни(и) упаде[illegible]
а(ж) і зако(н) давшему ко(н)че не минетъся.
Хочъ ка(р)ностю вѣчною іли дочасною:
усякою годы́ною злою нещасною. // 272
Бода[illegible] бы ѡ(нъ) із свои(мъ) законо(м) [illegible]
[illegible] [illegible]щи(и) Хр(с)[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] дво[illegible] [illegible]:
и до слу́же(б) бжи(х) цѣле припущенна.
В К[illegible] [illegible] в чет[illegible]пр(с)толны(х):
[illegible] ве[illegible]
Z[illegible] Іру[illegible] [illegible] і [illegible]
і Коста(н)тина града пи(с)ма неплохіи.
І ведлу(г) [illegible] [illegible] служит[illegible] бо[illegible]:
[illegible]ка(л)[illegible] [illegible]
А ты попа́дье заму(ж) іты нѣтъ не ва(ж)ся
да в че(р)[illegible] [illegible] з ра(с)судко(м) ѡ(т)зажся.
Ложа свя(щ)нич[illegible] [illegible] z мужик[illegible]
да не удари(т) [illegible] ангелъ кул[illegible]

[1] Вірш написано дуже блідим чорнилом.

Кгда ре(ч)е(н)но же нащ(ъ)ны(и) грѣхъ важне(и)ши(и):
а гнѣвъ сотворе(н)ны(и) нималло не ме(н)ши(и)
I да(и) боже ни вноши ни одинъ не творити:
Лечъ бы в побожно(с)ти бы(т), и безгрѣшно жити[1].

Ѡ ремесникахъ осталы(х)
еще зде полагае(т)са,
бо тамъ в книзѣ не вомѣстилоса
за скудо(ст)ю папѣрною.

302. Ѡ линникахъ

I линники потребны людя(мъ) е(ст) на свѣтѣ:
котры(х) да(и) боже в іхъ в(ъ) ино(и) земли мѣти.
Кодолы бо му(д)рые людямъ изробляютъ:
и требующы(м) оны(х) здобе(л) надаваютъ
Iме(н)но жъ до кладязе(и) надобны глубоки(х)
и до капуро(в) теслямъ до це(р)кве(и) високи(х).
Та(к)же и до неволовъ в(ъ) ѡзѣрахъ тягне(н)ѧ:
ко(г)да где бывае(т) ю(ж) рыбное ловле(н)ѧ.
I до многи(х) рѣчи(и) за(с) кодоль потребуютъ:
та(к)же и до буди(н)ковъ и(с)ки(х) гды будую(т).
Кодолами дерево на гору встягаютъ:
а индѣ и поромы чре(з) рѣки тягаютъ. // 274
I на панѣкадила шнуры изробляютъ:
и до це(р)ко(в)ны(х) лямпъ ко(т)рыми встягаютъ.
Та(к)же и нари(т)ники шлеи и ужища:
ко(т)рыми припинаютъ у полях конища.
Та(к)же оброгѣ вожки и пути зробляютъ:
що коне(и) ѣдучи где колве(к) затынаютъ.
I до дзѣгаро(в) робя(т) вто(ж) шнуры на ваги:
зачим во все(м) и(мъ) не ма(ш) жа(д)нои зневаги.
А такъ г(с)ди и ты(х) ли(н)никовъ не вме(н)ша(и):
и здравіѧ и до(л)гихъ лѣтъ и імъ подава(и).

---

[1] В нижній частині сторінки дописано іншим почерком. [illegible] ... Останнє слово цієї фрази [illegible] ... ретельно викреслене.

303. Ω р у́ д н и к а (х), щ о z р у д ы̀ ж е л ѣ з а р о б я т ъ в р у д н я х ъ

Доброе и рудництво на свѣтѣ ремесло̀:
    але знаю же ве(л)ми оно е(ст) тяже(ст)но̀.
Бо хо(ч) водою мла́ты в(ъ) рудня(х) ударя́ю(т):
    еднак(к) бе(з) вели́ко(и) пра́цы не бываютъ. // 274 зв
Гды (ж) при болота(х) треба и zе́млю копати:
    да руды̀ з(ъ) вели́кою пилно(ст)ю искати.
А з(ъ)на(и)де(д)ши где руду́, осо́бно копати:
    и в ко(ш)ницы беручи, в водѣ полоска́ти.
Пото́мъ на уго(л)ѧ дровъ в дуброву рубати:
    и выше(и) хлопа в косте(р) долги(и) гасова́ти.
На потo(м) за(с) де(р)нъ рѣза(т) косте(р) то(и) вкрыва́ти:
    и смо(т)рѣт(ъ) же(б) полома не могло̀ псова́ти.
А ω іны(х) и(х) праца(х) много (б) треба писат(ъ):
    неха(и) и такъ, хто̀ вида́въ може(т) то(и) и са(м) зна(т).
Zачимъ и рудниковъ помно(ж) б҃же на свѣтѣ:
    же(б) дово(л)но желѣза люде мо(г)ли мѣти.

304. Ω р ы м а р я́ х ъ

И рымарѣ внелякы(мъ) людя(м) тожъ выго́ды:
    и ω(т) всяки(х) те(ж) люде(и) похвале(н)ѧ го(д)ны.
Шкуры бо возовые и лѣ(и)цы zробляютъ.
    и хомуты̀ и уздо щo коне(и) пузда́ютъ. // 275
Такъ тежъ шоры и шле́н, и бычѣ на воли̇:
    и для люде(и) убоги(х) з ремено (ж) постолы̀.
У ро(з)зыки до ко́не(и) п҃искихъ, и ка(н)тарѣ:
    а все тое то роб(ят) ωные (ж) рымарѣ.
І попруги до ку(л)бакъ они (ж) за(с) зробляютъ:
    ко(т)рыми ку(л)баками коне(и) люде сѣдлаютъ.
І пута ремѣнные робять и триноги.
    що злы(мъ) проклятым(м) коня(м) трыножа(т) часо(м) ноги[1].
І нага(и)ки або тежъ ка(н)чуки̇ сплѣтаютъ:
    ко(т)рыми лю(д)зскости жо(н) часо(м) поучаютъ.
А ежели̇ уда(ст)сѧ ча́со(м) zлаѧ прочвара:
    не нау́чи(т) такой и то́лстаѧ ба(р)бара.
А zаты(м) бува(и)те здоровы и рымарѣ:
    я̇ко че(ст)ные люде и тежъ господарь.
А ω(т) мене похвалу сию ласкаве при(и)мѣт(ъ):
    и многолѣтно з дѣт(ъ)ми̇ и жона́ми живѣт(ъ).

---

[1] Наступний рядок закреслено, він потім повторюється через два рядки, а саме: *А ежели уда(ст)сѧ ча́со(м) злаѧ прочвара:*

Ω роговникахъ, що роги козака(м) робя(т) носити при боку для дв(р)жан(ъ)а пороховогo. // 275 зв.

И козака(мъ) потреба та(к)же ма(и)сте(р) розны(и):
 ро(з)глядѣвшися, троха не ремесни(к) кожды(и).
А особли(в)ѣ(и)ще те(ж) то(и) то и роговникъ,
 яко и ины(и) ма(и)сте(р), або за(с) ремесникъ.
Бо козака(м) потреба всякого привыл(ъ)а:
 ты(л)ко не ба(р)зо треба ше(в)ского копыл(ъ)а.
А роговъ на порохи завше потребують:
 и в ни(х) идучи в во(и)ско порохи готують.
I добры(и) в козако(в) чи(н), з(ъ) рогами ходити
 в во(и)ску: бо в рога(х) поро(х) не може(т) до(ж)чъ з(ъ)мочити.
Не замокне(т) натравка, и впя(т) ладовница:
 а бе(з) ω(и)стра пистоле(т) змокне(т) и ручница.
I роговни(к) же неха(и) козака(м) ся прислугуеть:
 и о(т) ны(х) похвалы и ла(с)ки заслугуеть.

306. Ω косаряхъ, що сѣно кося(т)

И косар[illegible] потре(б)[illegible] ко(ж)дого року:
 хто мае(т) сѣно [illegible], для [illegible] з народу. // 276
А ба(р)зѣ(и) в косовицу посре(д) лѣтнего часу:
 кгды вся(к) не [illegible] сѣна требуе(т) того часу.
I хо(ч) бы не ра(д) мусѣть косаровъ затягати:
 по пя(т) че[illegible] и по три ш[illegible] на де(н) давати
А косарѣ сподарѣ идуть к нему с косами:
 и кося(т) травы все(с) де[illegible], и в порану з росами.
I козба з великою працею в[illegible] походить:
 для того [illegible] дорого і сѣно приходить.
А без(ъ) сѣна не мо(ж)но ко(н)ьмъ пробувати.
 ты(л)ко мусе(т) на зыму о его ся старати.
Бо где ко(л)векъ [illegible] сѣна ко(н) [illegible] взимѣ ищ[illegible]ть.
 а чл[illegible] стравою и хлѣбомъ живъ бываеть.
I та(к) много за зыму сѣна ко(н) поядаеть
 же часо(м) и з шкурою са(мъ) за то не ставаеть.
А в кого часо(м) сѣна своего пере(и)ме(т)ся:
 то(и) по сторона(х) з де(н)гами куповати товче(т)ся
Гды окая(н)ныхъ коне(и) не хочеть поморити. // 276 зв.
 же(б) было чи(м) поѣха(т), або дрова возити.
А та(к) бѣдны(и) члкъ, о сѣно ся стараеть
 и для сѣна іно(г)да оста(т)нее збываеть.

Zни(мы) же и косарови для працъ и(х) похвалие(мъ);
и добре о мешка(н)А, и здорова прязе(мъ).

307. Ω гребцáхъ сѣнныхъ

І же(н)щины може(т) та(к)же сѣно zгромаждат(ь):
але не може(т) та(к) я(к) мужчина ухожат(ь).
Бо звлча(и)но то дѣло мужчинамъ робити
гребти сѣно, и копыць сѣнны(х) волочи́ти.
Або т(ж) у копицы и у сти(р)ты кла́сти:
а жо(н)камъ развѣ (тил)ко у гребне(н) прі́сти.
І женское дѣло завжде роблячи·
а в муже(с)кие рѣчи тыть ся не вруча́ти
А вы са́ми мужики сѣно zгромаждат(и)те:
а же(н) свои(х) о(т) того дѣла свобожа(и)те.
Неха(й) жоны у домахъ дѣла роспра́вуютъ:
прядут(ь) ткуть, и ѣсти ва(мъ) мужыка(м) готу́ютъ. // 277
А с поля в домы на точь к жонамъ прибува(и)те·
в що пристои(т) того пи(л)но догляда(и)те
А при тымъ гребцо(в) добры(х) моло(д)цовъ похвалиемъ.
и я(к) господаре(и) кры(и) боже не зневажа́емъ.
Zдоровы собѣ бу(д)те и сѣно гребѣте·
а що хочете удн(и) и вночь чинѣте.

308. Ω жeнцахъ.

И жа(н)цѣ добре працуютъ на свѣтѣ:
ко(т)рые жну(т) на зиму хлѣбъ мѣ и
Ти(л)ко жъ хоч бѣда (б) імъ часо(м) терпѣти;
але хрыпты(с) заболить и спина
І жито́мы т(ж) о(т) слнца бываютъ
же а(ж) погда тото(мъ) обливаютъ.
І без воды такъ іны(и) знеможе:
zвлаща не те(р)пячь хто̀, а(ж) рату(и) бо̆же.
І ру́ки сапцемъ тогда̀ присмяга́ютъ:
а що, на(и)го(р)ше(и) твары zге(р)пѣваютъ. // 277 зв.
І інои в(с)о́жь наберу́т(ь)сА zну́ты
и му́ся(т) те(р)пѣт(ь) во мѣсто покуты
Ты (ж) са(мъ) г(с)ди ви́ди(ш) іхъ страда(н)А:
храни іхъ про то̀ сро́гого кара(н)А

309. Ω zмоло́тникахъ

И zмолотники та(к)же людя(мъ) е(ст) потрѐбны:
я(к) иные роботники не бе(з)потрѐбны.

Цѣпами бо всякіи zбож(ь)е выбиваютъ:
і на потомъ в сосуды z току убираютъ.
І на сво(и) пожытокъ та(к)же ча(ст) zаробляютъ:
и з(ъ) жонами и дѣ(т)ьми д(н)ы пожывляютъ.
А хоча(и) и zа гроши будутъ поеднанны:
еднак(ъ) потребны якъ робо(т)ники избранны.
То(и) бо ни(л)ко не буде(т) ихъ потребовати:
хто не буде(т) пахати а(л)бо zажинати.

Zачи(мъ) і з(ъ)молотниковъ гды треба, бже дава(и):
и имъ осо(б) zа труды и праця нагорожа(и)[1] // 278

310. Ω котлярахъ

И котляръ честныи люде пробуваютъ
кгды в(ъ) повазѣ ремесло и(х) всякие маютъ.
Робя(т) бо казаны, трубы ко(р)ытѣ и лѣ(й)ки
притрубники ленбыки мѣдныѣ ква(р)ты и ко(н)дѣйки
А попросту мовячи що вхопять то вробятъ:
неха(и) же здорови жыву(т), и все тое робятъ.

Zачимъ бже и ихъ спасати, и подава(и) щастье.
а о(т)гоня(и) о(т) ныхъ всякое нещастье.

Абы тебѣ безко(н)ечно молилися бгу.
и радо(ст)но всѣ, нбесну готовали(с) дорогу.

311. Ω гонтаряхъ, що кгонты робятъ

И кго(н)таровъ потреба та(к)же похваляти
выробляю(т) бо гонту це(р)кви побивати.
І та(к) мовмо же го(н)таръ рукодѣлникъ гожы(й)
же го робитъ оздобу на це(р)ковь до(м) бжи(и) // 278 зв.
І на побит(т)я домовъ про(в) тежъ ве(л)можныхъ:
и до п[illegible] будын(н)ковъ люде(й) же проможныхъ

Zачим(ъ) и тыхъ гонтаровъ за(и) бже намъ мѣти
бы(х)мо о іхъ [illegible] ну(ж)ны были и нши дѣти.

---

[1] В праці [illegible] весь [illegible] написано. Ω [illegible] у рукопису не зберегл[illegible]

312. Ω мылника(х), што мыла роблятъ ба(р)ские добрые: и простые по(д)лые

Не знаю на мылника(х) хто (б) са чи зафрасовалъ:
    хочь бы и ни еди(н) са на свѣтѣ не обрѣталъ.
Бо рѣдко хто на свѣтѣ мыло(м) са вымываетъ.
    але бо(л)ше(н) водою тва(р) себѣ омиваетъ.
Ты(л)ко е(ст) звыча(н) хусты це(р)ковные мыло(м) мыти:
    а да(н) бж҃е же(б) в рѣча(х) тыхъ не мо(г)ли грѣшити.
Же в(ъ) мыла(х) матеріи скве(р)ные обрѣтаютъ.
    а це(р)ковные ими стости оскве(р)няютъ.
Мо́щно (б) было чи(мъ) іны(мъ) хусты выха(н)дожати:
    и сще(н)ны(х) стыхаровъ не ωплюгавляти. // 279
І хто его zажываетъ, неха(и) зажываетъ.
    ежели то в то(м) мы(т)ю бг҃у не с(ъ)грѣшаетъ.
А мы не хочемо са мылами вымивати:
    развѣ бы мощно было и(м) грѣхи о(т)мывати.
Аже и ба(р)скимъ мыло(м) грѣховны(х) скве(р)нъ не ω(т)мыт(ъ):
    кромѣ покаяніе(мъ) возмогу(т) са очистит(ъ).
І да(и) на(мъ) бж҃е грѣхи слезами омывати:
    бы(х)мо пре(д) маеста(т) тво(и) чисты мо(г)ли ставати.

313. Ω папѣрникахъ што папѣры у папѣрнях робятъ

Н папѣ(р)никовъ треба вставычно по(д)об[illegible]
    же то папѣровъ во всѣхъ земля(х) е(ст) надобно.
На всякіи бо рѣчи папѣровъ требуютъ
    на которы(х) розные рѣчи [illegible]
Якъ то продажамъ куплямъ [illegible] выда(т)
    и на гоноры права крѣпкіе [illegible] // 279 зв.
І книги те(ж) розные пишутъ, и друк[illegible]
    ко(т)рые в многа лѣта у спр[illegible] в[illegible]огъ.
І иконъ на папѣра(х) много вы[illegible]
    и в це(р)квахъ и те(ж) в дома(х) к(ъ) стѣна(м) прылѣпляю(т)
Zачимъ и папѣрниковъ бж҃е не выкореня(и):
    и ку потребамъ лю(д)зски(м) и ωны(х) распложа(и).

314 Ω бе́р(ъ)дникахъ

Бе́рдникъ не знае(мъ), кому о(н) бы(л) бы потребе(н):
развѣ ты(л)ко ты(м) ткача(мъ) и жо(н)камъ потребе(н).
Бо не може(т) тка(ч) и те(ж) жо(н)ка безъ бе(р)дъ ткати:
едно муси(т) бе(р)дника собѣ потребова́ти.
Zачи(мъ) то и бе(р)днико(в) не треба зневажа́т(ъ):
неха(и) зробляю(т) бе(р)да жебы было̀ чи(м) ткат(ъ)

315. Ω колесника́хъ

И колесникъ реме(с)никъ твори(т) то(ж) чудеса̀:
зробляе(т) бо до возо́въ и пнескихъ колеса̀.
А име(н)но я́ко то пно́мъ на рыдва́ны:
в(ъ) ко(т)ры́хъ и ве(л)можные ѣздятъ гетма́ны.
І до карецъ колѣсъ треба и налектыки:
в ко(т)рыхъ славе(т)ные те(ж) ѣздятъ полѣти́ки.
К палуба́мъ и к коляса(мъ) и к воза(мъ) глабча́сты(мъ):
та(к)же колѣсъ потре́ба и к тымъ драбы(н)частымъ:
Прето в почести треба мѣт(ъ) и колесника̀:
я́ко и іного честного ремесника̀.
Неха(и) и колѣсниковъ богъ не уменшаетъ:
и вся ни(х) ремесниковъ на свѣтъ помножа́етъ.

316. Ω ста́дникахъ ко́нски(х)

И ста(д)ники то(ж) людя(мъ) ве(л)мѝ выгожа́ютъ:
же ста(д) ко(н)скихъ у поля(х) у дозора(х) ма́ютъ.
І у поля(х) при ко́няхъ zавше и ночуютъ:
и жe(б) не зги́нулъ ко(т)ры(и), z пи(л)но(ст)ю пат(р)у́ютъ.
Zачимъ то не потреба и ста(д)никовъ зневажа́т(ъ):
ле(ч) яко выгодны(х) людя(м) людей(и) че(ст)но позваля(т).
// 280 зв.

317. Ω довбышахъ, що з бу́бны бубня(т) и ω тре(м)бача(х), що в трубы трубя(т), и в су(р)мы сурмя(т)

Довбышѣ во(и)сковые ігры о(т)правля́ютъ:
та(к)же и тре(м)бачѣ, гды в тре(м)бы вытру(б)ля́ю(т).
І потреба и(м) обо́мъ бра(т) за брата жити:
же до́вбы(ш) буде(т) бубни́т(ъ), а тре(м)бачъ труби́ти.

І игры и(х) слухачо(в) часомъ ввеселяютъ:
а шо(т)да на жало(ст) велику взбуждаютъ.
Кгды слышащи мощно су(д) б҃жи(и) памятати:
а а(р)хаггелскую те(ж) трубу вспамятати.
І до умыленія слышащыхъ приводитъ:
понеже ч҃лку и сме(р)ть в память вводитъ.
А часо(м) при банкета(х) весело слушаютъ:
ко(г)да ми(р)но на пира(х) питія ужываютъ.
А осо(б)но за(с) довбышъ в раду выбубняетъ:
и в(ъ) похо(д) во(и)сковы(и) тое (ж) сотворяетъ. // 281
І по побѣда(х) та(к)же з(ъ) бубны вытрубляютъ [1]:
коли южъ во(и)ска собѣ триумфъ составляютъ.
І пре(д) враты бубня(т) трубя(т) п҃новъ ве(л)можныхъ:
и в Запоро(з)ко(и) Сѣчи во(и)скъ сла(в)ныхъ и побѣжныхъ.
Бубня(т) в Сѣчи увечо(р), во(и)ску на похвалу:
и рано, гды в то время и б҃гу творя(т) хвалу.
Прето(с) и во(и)сковы(мъ) музыка(мъ) добръ пріяемъ:
и яко че(ст)ны(х) во(и)ску слу(г) щыро похваляемъ.

318. Ω д о г т а р а х ъ, и ω с м о л я р а (х)

И бе(з) догтаровъ тру(д)но здѣ в насъ пробувати:
бо не мощно ремню шевца(мъ) выправляти.
І хо(ч) мощно (б) без до(г)тю з(ъ) олѣемъ вымината(ъ):
а где (ж) та(к) много на тò олѣи ся набрат(ь).
Дого(т) же березовы(и) то(к)мо шевцамъ належитъ:
а смоля(р)ски(и) сосновы(и) до возовъ приналежитъ.
А и на возы березовы(и) [добры(и)] [2] лѣпшъ подобаетъ.
а сосновы(и) в колесахъ в суде(н) zаме(р)заетъ.
І добры(мъ) догте(мъ) мажутъ чопы zвоновые:
та(к) те(ж) и на поромахъ сте(р)ны пороморые. // 281 зв
І до іны(х) втожъ рѣчи(н), березовы(и) пот(р)ебенъ:
а смоловы(и) кро(м) возовъ мало на що потребенъ
Треба пра(в)да где з него сажу паля(т) при друка(р)нях(ъ)
на че(р)нила кни(ж)ные: по моско(в)ски(и) при печатнях.
І варя(т) на [густую] [3] смолу до суде(н) водны(х) смоле(н)я:
и шевцамъ до драто(в) на чобо(т)ные робле(н)я.

---

[1] Явна описка, потрібно *з трубы*.
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[illegible] треба не [illegible]
о(к)мо пополамъ обохъ дегтени(и) [illegible]
[illegible] не х(и) здоровья живуть и дегтарѣ.
и при [illegible] особливше та(к)же и смоляре.
[illegible] дегта(р) з смоляре(м) товариство маеть,
[illegible] (ж) то ровне(м) ремесломъ хлѣба заробля[illegible].
І що то и иные неха(и) пожытокъ мають
а людя(м) на потребы дегте(и) наста[illegible]ають.

319. Ω цегѐлникахъ

И цеге(л)никовъ люде пова(ж)ные требують:
на мурованые бо це(р)кви це(г)лы готують.
А хоча(и) и до іныхъ будынковъ мурованыхъ: 282
где ко(л)векъ часо(м) людмы мо(ж)ными фун[illegible].
І якъ че(ст)но ся обходя(т) да не пропивають
то и цеге(л)ники то(ж) че(ст)ными бывають
і и(х) рукодѣлие іногда заробітно:
хо(ч) то правда потяжко и почасти [illegible]
Една(к) же може(т) з свою потребу заробити.
а заробивши гроше(и), да хо(ч) и ожени[illegible].
А имущые жены тые горшъ пропивають.
а жоны таки(х) в дома(х) хлѣба з(ъ) дѣтми не ма[illegible]
Правда же и цеге(л)никъ іны(и) е(ст) осторожны(и).
смире(н)ны(и) тихы(и) лю(д)ски(и) и до бга по[illegible].
Да(и) таковы(м) г(с)ди щасливе работати.
кор[illegible] [illegible], и в тебе ся ла(с)ки заслуговати

320. Ω ва́пенника(х), що ва́пна па́лять [illegible] ча́сомъ и із(ъ) [illegible].

Ещѐ едногò выдравъ ремесника̀:
що ва́пно роби(т), тогò ва[illegible]ка́ 282 зв.
І то(и) потреб[illegible] е(ст) [illegible] на свѣтѣ
[illegible] многи(мъ) людя(м) треба его мѣти
Ванно бо треба на це(р)ковное мурован(ь)я:
и по[illegible] за(с) на пота[illegible]ова[illegible].
І на іные муры то(ж) потребна.
и не робыли (б) если (б) не потребна.
Му(р) бо безъ ва́пна не може(т) стояти:
аль за́ра(з) ся мо(г)лъ бы и валяти.

[illegible]

[illegible]

[illegible] мяка(м), и чоботы шйти.
[illegible]
[illegible] едно надвое по(р)вали:
[illegible] (и) нѣ якіи(с), люде чйнъ подали.
[illegible]

[illegible] неводи и сѣти; и їные пбсу(д)ки до ловле(н) а ры(б)

[illegible]
ежели то способу, до того не маетъ.
[illegible]
и того требуюшымъ особъ выгожати.
[illegible]
але и рыболововъ може(т) затягати.
[illegible]
жебы не все посылавъ в горо(д) куповати.
[illegible]
хотя(т) бо старые рыбъ, и малые дѣти

[illegible]

323. Ω садовнйчнхъ, щȯ сады̇ са́дя(т) и щє́пя(т), для ро(з)вȯдо(в) ѡвощны(х) дрє́въ. // 284

Хто хо́че(т) собѣ но́вы(и) са(д) распложа́т(ъ):
то(и) садовничихъ мусѣтъ потрєбоват(ъ):
Же(б) ȯвощные древа в зє́млю сажалъ:
и о(т) ты(х) же древъ, до іныхъ прищеплялъ.
І жебы̇ древо каждое о(т)рєблялъ.
и в(ъ) вєсня́ны(и) часъ гноями осыпа́лъ.
А в лѣтѣ же(б) мѣлъ траву пу(д)кошати:
же(б) чисто былȯ ȯвощы збыра́ти.
І же(б) те(ж) пи(л)но в часъ плода дозыра́лъ:
жебы хто іны(и) ȯвощъ в саду̑ не (р)валъ.
І збыраючи ȯвощъ же(б) не гнойлъ:
але опа(т)рно и пилно же(б) смотрѣлъ.
А кгды (б) потреба ȯвощы насушы́т(ъ):
то же(б) и в то(м) мо(г)лъ рукъ добре доложи́тъ.
А та(к) и садовни́чи(х) потрєба способныхъ:
и із(ъ) ѡхо́тою те(ж) пи́лною дозорцыхъ.
І неха(и) же здоровы садо́въ доглядаютъ:
и я(к) трудя́щиеся о(т) пло́довъ вкуша́ютъ. // 284 зв.

324. Ω камєнносѣчцахъ, щȯ z го́ръ камяни́хъ, вибиваютъ, або те(ж) выробляютъ, млыновы́е до млыновъ на моло(т)а камѣн(ъ)а и кр(с)ти на(д)гробные; и доски, и слупы̇ до му́ро(в), и до фо(р)тецъ ка́менны(х)

Яко вєяки(м) ремесни(к) людя(м) е(ст) выгоде(н)
такъ и каме(н)носѣче(ц), особно уго́денъ
Камѣн(ъ)а бо до млыно(в) лю(д)зски(х) вырѡбляе(т)
и все вы(ш)реченное тако(ж) изробляетъ.
А каме́(н) потре(б)нѣ(и)ши(и) в(ъ) млы(н), та(к) треба суди́т(ъ):
бо бе(з) ка́мена хлѣба не моцно сотвори́т(ъ). // 285
Прето и іхъ потреба многи(м) потрєбова́ти:
и я́ко потребны(х) те(ж) люде(и) похваля́ти.

325. Ω робя́щы(х) судна водные великіе и малые, то е(ст) мо́рскіе и рѣчные

И ты(х) особны(х) ма(и)стро́въ, люде потрєбу́ю(т)
ко(т)рые и су(д) во(д)ны(и) на свѣтѣ готу́ють.

Бо кон(ь)ми и волами рѣкъ не прехожают:
    а(ж) сосудо(м) древяны(м) к(ь) брего(м) преплываю(т).
А робя(т) окрѣнты корабль, и гемѣи,
    като(р)ги обшывнѣ стругй и шугалѣи.
Та(к) те(ж) особно робя(т) лйны и ба(и)дакй:
    шкуты дубы і лодѣ, и човны и плавникй.
Прето неха(и) и онй ʒдравы пробуваютъ:
    а людя(м) сосудо(в) ты(х) водны(х) настачают // 285 зв.

Се же еще поеди(н)ковые осталые рѣчи,
ʒде полагаю(т)сѧ[1]

326. Ѡ умирающы(х) богаты(х) людехъ

Не хоче(т)сѧ умырат(ъ) людя(мъ) небогаты(мъ)·
    а на(и)пачь ты(мъ) можны(мъ), и ве(л)ми богатымъ.
Убоги(и) вмыраючи ни в чемъ не жалѣетъ:
    нѣчего бо жалова(г), же ска(р)бовъ не мѣетъ.
Богаты(и) же не хоче(т) з(ъ) ска(р)бомъ розлучити:
    кгды бы мощно, мо(г)лъ бы вве(с) ска(р)бъ в труну вложити.
Бо гды власте(л), то вспомни(т) сво(и) високи(и) тыту(л):
    и пре(д) кона(н)емъ много з(ъ) ска(р)бомъ узры(т) шка(д)
// 286
І многоцѣнны(х) много высящы(х) сукмано(в)·
    и сребряны(х) на столахъ стоящы(х) ʒбановъ.
І узры(т), же младаѧ жена пре(д) нимъ ходи(т)
    таѧ го(р)шъ до крѣпкого жалю приводи(т).
І види(т) те(ж) и дѣти [аще е(ст)] [2] пре(д) ны(м) стоящіѧ:
    и о немощи его ѕѣло ско(р)бящіѧ.
І тые в то(и) часъ рѣчи, інаго смущаютъ:
    и размы(ш)ляти о сме(р)ти не допущаютъ
І не вся(к) тѣми стра(ст)ми бываетъ побѣжденъ:
    ле(ч) буде(т) на схо(д) сме(р)тны(и) мы(с)лію утве(р)жде(н).
І да(и) б҃же и здравы(м) ісходъ памятати:
    и суетства богаты(м) и вбоги(мъ) не пре(л)щати.

---

[1] З правого боку написано: *І ѡ рукодѣлцахъ еще щи эде проме(ж) по-еди(н)ковыми.*

[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

327. Ѡ покаяніи: пѣсн(ъ)[1]

Близ(ъ) єст(ъ) ко(н)чина видимому вѣку:
часъ покаяти(с) грѣшну человѣку. // 286 зв.

І для того то каятися треба:
жебы по сме(р)ти не утрати(л) нба.
Zачи(мъ) члвече преста(н) южъ грѣшити:
а начни бга о мл(с)ть просити.
І бо(л)шъ ко грѣхомъ грѣхо(в) не прилага(и):
але и мы(с)ли злые пре(ч) о(т)ве(р)га(и).
Довлѣе(т) тебѣ мимошедшо времѧ:
зложи грѣховно з раме(н) свои(х) бремѧ.
На вся(к) днь тору(и), на онъ вѣкъ дорогу:
ко(т)раѧ ведетъ к на(и)вышшому бгу.
Плачъ не лѣнися, щоде(н) прослезися:
и хо(ч) на старо(ст) о(т) грѣхъ очистися.
Потщыся пи(л)но творити благое.
да не посты(г)нетъ вѣчное тя злое.
Проси(м) и мли(м) сихъ не ослуша(и)сѧ:
ле(ч) сове(р)шенно о(т) грѣховъ пока(и)ся // 287
Ты (ж) Хр(с)те бже на пу(т) добръ настави:
и о(т) юности всѣ грѣхи остави.
Моли(т) тя грѣшны(и) и мы тѧ блгаемъ.
и сп(с)ніѧ, и себѣ тежъ чаемъ.
І всѣмъ вѣрны(мъ) да(и) всѣхъ грѣхо(в) позбыти:
а по ко(н)чинахъ в нбѣ тя славити.

328. Млтва къ пр(с)тѣи бци: и ѱалма, сирѣчъ пѣ(с)нь;

подобе(н) Бце вѣрнымъ оборона

Ч(с)та двице, красна голубице
млися zа всѣхъ, нб(с)на црице.
Бы на(мъ) на судѣ, не бы(т) осужденнымъ:
ле(ч) до прв(д)ныхъ, всѣмъ быти при(ч)тенны(мъ). // 287 зв.

---

[1] З лівого боку на полі написано фразу, але початкові літери кожного рядка відрізані, можна прочитати таке. *По(и)...отѧ с(т)ои все(г)[о]... и улюваю, ... и наоба, в на(и)вышшо(г)[о] пна.*

Іого срєдчие вси себѣ желаемъ:
   и прилѣжно та о тое блгаемъ.
Да тобою вси ѡ(т) грѣхъ очисти(м)сѧ:
   и не послѣдни в(ъ) днь су(д)ны(и) яви(м)сѧ.
І пре(д)стани на(мъ) в страшну ту годину:
   да сподоби(мъ)сѧ зрѣти бга вѣчну [1].

329 Ѡ прово(ж)да́ющы(х) умє(р)шыхъ, и нося́щыхъ до гро́бовъ

Ѻстатные послу́ги умє́ршы(м) о(т)даваю(т).
   кото́рые до гробо(в) іхъ опровожда́ю(т).
І хр(с)тія(н)скаѧ то зостаєтъ повинно(ст):
   а преставл(ъ)шаго(с) дшѣ є(ст) то̀ доброчи́нно(ст). // 288
Гды́ бо побожны(и) человѣ́къ мли(т)сѧ за (н) бгу:
   готуєтъ преставл(ъ)шему(с) до нба дорогу.
І себѣ особливє смє(р)ть припоминаєтъ
   и по(л)зу дшѣ своє(и) вто(ж) содѣловаєтъ.
Зачи(м) не лѣнѣмосѧ умє(р)шы(х) провождати:
   и ѡ поко(и) дшъ ѡнѣхъ г(с)да блгати.
Да і насъ буду(т) такъже до гробо(в) провожда́т(ъ):
   и взаемно о мл(с)ть тво(р)ца всѣхъ упрошат(ъ).
І є(ст) то о(т) се(д)ми́ дѣлъ мл(с)рдныхъ дѣло
   прово(ж)дати до гробу умє(р)шаго тѣло.
Прето та(к) хр(с)тіяно(м) достои(т) творити
   зъ ѡхо́тою провожда(т) к(ъ) гро́бо(м), и носи́ти.
І посы́пати на гро(б) и землѣ лопа́ту:
   бгъ на(м) да(ст) и за то́є ѡ(т) себѐ запла́ту.
Прето братіє всє(г)да о смє(р)ти помы(ш)ляй(мо),
   и на вся(к) дє(н) каяти(с) не занєхива(и)мо. // 288 зв.
І (с)дь бгъ до грѣшнико(в) кото(ры)єсѧ при(н)мує(т).
   и сп(с)ніє дша(м) таковы́мъ даруєтъ.
І на(м) покая́ніє да(и) бжє стяжа́ти:
   бы(х)мо во(з)могли живо(т) вѣчны(и) вострія́ти.

[1] Під цим віршем унизу дописано. *Іщи і єщє пѣсни(и) є напро(д)* [illegible] *за 8.*

330. Ω постѧщи(х)сѧ по волѣ и по неволѣ

Ω постѣ на свѣтѣ, та(к) люде повѣдаю(т):
 ко(т)рые собѣ его маютъ, и не маютъ.
По(ст) моля(т) важенъ е(ст), гды кто пости(т), з до(б)ро(и) волѣ:
 а не з(ъ) примусу, або те(ж) по іно(и) неволѣ.
Бо доброхо(т)ны(х) г(с)дь бг̃ъ люби(т) дателе(и):
 и доброво(л)ны(х) посто(в) себѣ стяжателе(и)
Довол'но іныи всего мае(т) а постітъсѧ
 уставічно: и бг̃а молитъ не лѣнітьсѧ.
Жажде(т) же и алче(т) інъ, не мѣвши ничого:
 и хочъ не ра(д), то мусѣтъ по(с)тіти(с) для того. // 289
А іны(и) при доволствѣ, а возде(р)жно(ст) мѣетъ:
 по еднокро(т) на де(н) я(ст), и тому довлѣетъ.
І таки(и) доброво(л)ны(и) по(ст) на ползу будетъ
 постящемусѧ: гды в не(м) в до(л)гыи часъ пребуде(т).
І да(и) бж̃е всяко(г)[о] добра мѣт(ъ) довол но:
 а для сп(с)ниѧ по(ст) мѣти доброволно [1].

331. Ω ω(т)сылаючи(х) наймиковъ преж(д)е времени не дослуживших року: и о наймика(х) о(т)холячи(х) и не хотяшчих тру(ж)датисѧ до нареко(з)анны(х) имъ часовь

Хто не дослужівшую челя(д) ω(т)сылаетъ:
 то в то(м) на свѣтѣ звыча(и) такоеи бываетъ
Повине(н) е(ст) госпо(да)р за ве(с) рокъ платити:
 а о(т)холящему рѣтъ нищо не платіти / 289 зв.
Іме(н)но хочь бы ... два не захотѣлъ дотруждат(ъ)
 то подлу(г) правь, за ве(с) го(д) платы ему не дат(ъ)
Та(к)же за(с) господа(р), гды бы мѣлъ о(д)сылати:
 мото(р)ичного ... мусѣтъ за ве(с) ро(к) нагоро(д)ати.
Прето вы господарѣ челя(д) не о(т)сила(и)те:
 а вы те(ж) ... и роко(в) дослугив(аи)те.
Бо моторичне ... господа(р)а бываетъ:
 прето ... из на(и)м... нехаи то занехае(т).

---

[1] З правого боку в кінці вірша відкреслено прямокутник і в ньому написано: ω постѣ ищи напро(ч)... за кн.

[illegible]

[illegible]

[illegible] в тому мало [illegible] ему умен(ь)шити.
[illegible] на суд[illegible] ся [illegible]:
[illegible] милостивы(и) [illegible]
[illegible] преступ[illegible] [illegible];
Прото ж [illegible] бгомъ [illegible].
Тымъ судии и власти [illegible] подданые
[illegible] правдѣ [illegible] судъ [illegible] сотворите.
Да [illegible] вас бгъ будеть судити
[illegible] жизн(ь) вѣчной наслѣдие. // 290 зв.

[illegible] ЧЕСАХ [illegible]

[illegible]

[illegible] обида(ю)ны(и).
[illegible] достато(к)
я(к) то мовят(ь) [illegible] чинит(ь) вся(к)и(и) стато(к). // 291

И по [illegible] по Посовету
[illegible] Божии. Помогу Августу.
И [illegible] [illegible] [illegible]
и [illegible] [illegible] [illegible] прошу.

Все Тебе Сыне просим
и [illegible] [illegible] вносим.
А [illegible] [illegible] хвалити.
и [illegible] всегда быти.

Аллилуиа

[illegible]

І кгды бы о(т) вѣка нѣкгды не воевали:
то лѣпше(и) бы добре сѧ собѣ спи(з)новали.
Іжъ бы в тыхости ѣли хлѣбъ да п̃иовали
и да(р)мо ме(ж) собою сѧ не зачепали.
І не было (б) уще(р)бко(в) вшелякимъ языкомъ:
ажъ бы не мощно же(б) хто з̃лсола́лъ язы́ко(мъ).
Zачи(м) да(и) бж̃е, хоча(и) бы за си́хъ ю́жъ вѣковъ
не воева́ли(с); або и до конца вѣковъ.
Да тыхоми(р)но и лаго(д)но посѣдѣли:
не (л)ми было бы му(д)ро, са́ми бы узрѣли.
А гды то воюю(т), неха(и) враго(в) побѣжда́ютъ:
и хр(с)тія(н)скую о(т)чизну обороня́ютъ.
Помага(и) вѣрны(мъ) бж̃е враги́ скореня́ти:
и до хр(с)тія(н)скихъ грани́цъ не допуща́ти.

334. Ω любвѣ, и ω люде(х) имѣючихъ во всѣмъ любовъ[1] // 291 зв.

335. Пѣснь но́ва млтве(н)на а к(ъ) бц̃и

Подобе(н) самоподобны(и); іщи на ωборотѣ сего̀ ли́ста, пу(д) нотою.

Вл(д)чице; всѣхъ ц̃рице:
да(ж)дъ на(мь) помощъ; всѣмъ д̃ви́це.
К тебѣ бо всѝ прибѣгаемъ'
и рату(н)ку в ско(р)бехъ чаемъ[2].

Мл(с)рдна, бу(д) ку грѣшнымъ:
в страна(х) су́щы(мъ); и к на(мъ) здѣшнимъ).
Мощно тебѣ грѣшныхъ сп(с)ти:
и до нба навѣкъ в(ъ)вестѝ. //, 294

Ты бо м̃ти; Хр(с)та б̃га.
которого мл(с)ть многа.
І грѣшнико(в) не ωпуща(и):
лечъ о(т) грѣхо(в) ихъ о(т)враща(и).

---

[1] Аркуші 292—292 зв., 293—293 зв. в оригіналі чисті.
[2] Строфи між собою відокремлені червоними рисками.

Уставычно: мо(л)бы при(иму(и):
    а что просимъ тое дару(и)
Н((с)ца нача(л)ница:
    есте(с) грѣшнымъ наставница.

На пу(т) правы(и) насъ наставля(и):
    и блудящы(х) ты ісправля(и).
Ѡ(т) невѣрны(х) рату(и) вѣрныхъ:
    и о(т) ско(р)бе(и) за(с) безмѣрныхъ // 294 зв.
И во бранехъ, ты пособству(и):
    вѣрны(м) воемъ, помощь да(и)ству(и).
Цѣлы(х) zдравыхъ в домъ возвраща(и):
    и якъ мтка грѣхи проща(и)

Ѡ всё тое пилно просимъ:
    и о(т) ср(д)ца: мо(л)бы вносимъ.
А мы буде(мъ) тѧ хвалити:
    и вдячными всегда быти.
Аллилу(и)ѧ: е̃

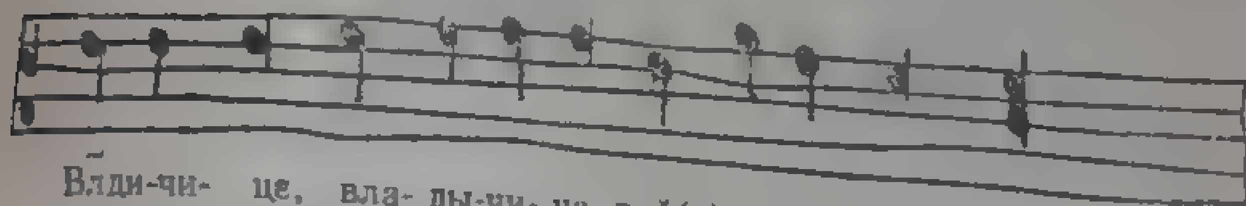

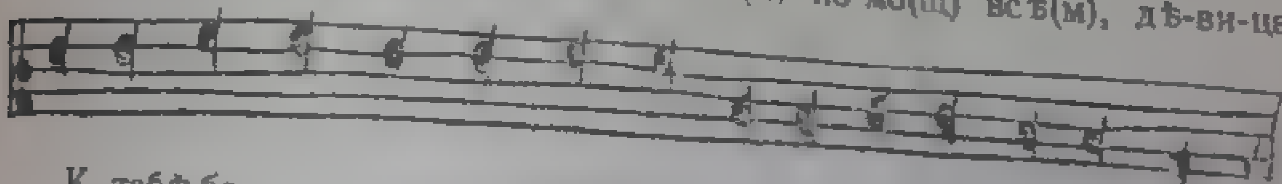

// 295

336. Пѣснь нова, ѡ рождении спсовѣ:
подо(б): на тѧ г(с)ди всегда оуповаю

Привѣтству(и), земле, пришедшаго к тебѣ:
    и принесшаго веселие тебѣ.
Zавдячне вита(и) и покло(н) о(т)дава(и):
    и щиро того в домы своѧ при(и)ма(и).
Пре(д)вѣчны(и) г(с)дь днес(с) то народи(л)сѧ:
    и для збаве(н)іѧ на тебѣ явы(л)сѧ

10 284

Велича(и) zемле г҃ꙋ о(т)роковицу:
и че(ст)нѣ(и)шую Мрію дѣвицу.
Слава во вышны(х) мл(д)ницу воспѣва(и):
и с(ъ) а́ггли ср(д)чно выславля(и).
То(р)жьству(и) нн҃ѣ кожды(и) zемноро(д)ны(и):
и лику(и) а́гглъ всяки(и) нбоо́дны(и). // 295 зв.
Се бо спсите(л) зволилъ завита́ти:
и заблужденны(х) на тебѣ взыска́ти.
Ща(с)лива земле ты есте(с) за пра́вды:
же посѣти(л) тѧ творецъ всяко(и) правды.
Дару(и) же б҃же люде(м) многа лѣта:
и явля(и) мл(с)ть до ко(н)чинѝ свѣта.
Грѣшны(х) прощати не рачъ забува́ти:
и до прв(д)ныхъ ла(с)ку прилага́ти.
А ѡсобливе хто тѧ привыта́етъ:
пеха(и) же и то(и) ла(с)ки дознава́етъ.
Вселя(и)сѧ в домы̀ ширє вытающы(х):
и сп(с)теле(мь) тѧ прославля́ющыхъ.
Ты̀ єси па(с)ты(р), при(и)мѝ в(ъ) ѡгра́ду:
и пода(и) грѣшны(м) вѣчную ѡ(т)ра́ду.
І вселѝ навѣкъ с(ъ) сты́ми жи́ти:
а мы̀ тѧ будемъ без ко(н)ца̀ слави́ти. // 296
337. Приближае(т)сѧ конецъ а(х) дш҃е пока(и)сѧ:
и г(с)ду б҃гови грѣховъ сповѣда(и)сѧ.
Імаши бо з(ъ) тѣломъ сѧ дш҃е пожеgна́ти:
ко(г)да̀ буде(ш) при смє(р)ти з нымъ сѧ разлуча́ти.
Памята(и) же исхо(д) сво(и) и смє(р)тну часыну:
и приготовле(н)на бу(д) на суд(н)у годы́ну.
Бо ю(ж) по смє(р)тно(м) часѣ не(ст) покаяніѧ:
тa(к)мо трєбѣ в се(м) вѣку о не(м) стара́ніѧ.
Ω дш҃е на(д) собою сама̀ сожалисѧ:
и на исхо(д) смє(р)тны(и) твоѧ) все(г)да̀ готови́сѧ.
Аще и здѐ жи́еши на землѝ мятє́жно:
а млисѧ тво(р)цеви о мл(с)ть прилє́жно.
І творѝ млєніѧ и ко дв҃ѣ(и) ч(с)то(и):
и к(ъ) наде(ж)дѣ грѣшниковъ Мріи прч(с)то(и).
А та(к) по смерти свое(и) всѣ мыта(р)ства про(и)дешъ:
и до само(г)[о] нб҃а не возбра(н)но до(и)дешъ. // 296 зв.

ї҃хъ дн҃е дн҃е о(т) дне(с) юж преста(н) грѣшити:
а пре(з) покаянїе будешъ в нб҃ѣ жити.

Гласъ пѣсни сеѧ. Тако по(и) яко зде едйна строка пу(д) ногу положисѧ. Їли во(л)но кому и їную ногу положйти

І прочее и до ко(н)ца ты(м) гласомъ по(и).

338. Пѣсн(ь) нова б҃ци,
на по(д) дре(в)ны ѡ мт҃и дв҃о ст҃аѧ:
їли о мт҃и дв҃о краснаѧ:
їли ѡ мт҃и дво ч(с)таѧ

Ѡ мт҃и дв҃о цр҃ице: прч(с)таѧ вл(д)чице.
тебе славя(т) а(р)хаг҃глы: тебе славя(т) и а҃ггли.
Прославляю(т) чл҃ци о(т) вѣку до дне(с) пре(з) вси вѣци. // 297
Чту(т) тѧ вѣрные цр҃ie: ч(с)таѧ дво Мр҃іе.
Тобою бо свѣтъ свѣтае. и православно(ст) сияе.
Тѣмъ же спса(и) наро(д) вѣрны(и); а скореня(и) ро(д) невѣ(р)ны(и).
Млито(в) грѣшны(х) не гнуша(и): ле(ч) ко Хр(с)ту тѣ(х) принош а(и)
Не допуща(и) на(м) грѣшити: но їзволй насъ хранити.
Свободи на(с) о(т) мучили(щ): а доведй вѣчныхъ жйли(щ).
Всѣхъ тѧ чтущь(х) не забуди: мл(с)тива ко всѣ(м) буди.
І ско(р)бящы(м) ско(р)бь претворя(и): а весело(ст) н(м) подава(и).
Ѡ тое тѧ вси блгае(м) и прилѣжно упрошае(м)
Аллилу(и)ѧ то(л)ко кро(т), якъ мно(г)[о] припадае(т)
на яки(и) подобе(н) пѣти будешъ.

339. Ω ка́шлю[1]

Много того́ на свѣтѣ о(т) люде(й) чуває(м):
    паче же и очима своима оглядає(м)
Гдѣ и азъ писе́цъ свѣдо(м) смє(р)тію страда(в)ша:
    и ѡ(т) ка(ш)лю про(к)лято́го з(ъ) свѣто(м) жегна́вша.
Ζачи(м) б҃же и ка́шє(л) невѣрны(м) ѡ(т)сыла(й)
    а на(с) вѣрны(х) о(т) тое(й) зло(й) бѣды сохраня(й). // 297 зв.

340. Ω ве́летня(х),
або̀ те(ж) ѡ вели́ки(х) людя(х) котрые нѣгды(с) были́ та(к) великіє, якъ дуб(ъ)

Бы́лъ то не́гды(с) таки(й) лю(д) о(т) поча́тку свѣта:
    же то̀ ζна(й)дую(т) ко́сты и по сие лѣта.
I хо(ч) бы то г(с)дь б҃ъ мо(г)лъ и тыхъ преко(р)мити:
    една(к) же зхотѣлъ о́ны(х) ζ свѣта скорени́ти
I хо(ч) то и Адама вели́кого створи́лъ:
    и Е́ву(и)ву таковую (ж) ему постанови́лъ
Ты(л)ко (ж) не до(л)го по ни(х) ве́ле(т)нѣ бува́ли·
    а́ле скоро ко(н)чину̀ о́ные прийняли
А г(с)дь б҃ъ постави(л) во́зра(ст) се(й) помѣ(р)ны(й).
    а то(й) вы́губи(л) збы(т)не велики(й) безъ(ъ)мѣрны(й).
Бо треба (б) всяко(й) речи ведлу(г) человѣка:
    о(т) Адама и по днє(с), и до конца̀ вѣка
Я̇ко то ры(б) великихъ, жебы наѣдал сѧ
    и ско(т) велики(х) и птыцъ, же(б) мясъ ко(н)те(н)товал сѧ,
I дубя бъ по пя(т)десятъ са(ж)ны(й) было (б) треба.
    а тепе(р) таково́го ничо́го не треба. 298
I пови(н)на (б) всякаѧ речъ бо(л)шаѧ быти:
    же(б) мо(г)лъ таки(й) велики(й) дуре(н) в свѣтѣ жити.
Я̇ко то каменіѧ треба (б) великого
    млынового: же(б) з ха́ту было̀ толи́кого.
I в збо́ж(ъ)я(х) же(б) по сажню ζерна урожа́ли:
    и стеблѧ же(б) з дуба вгору возрастали.
I рѣка(м) бы треба мо́ру сѧ равня́ти:
    же(б) мо́цно млыни́ з(ъ) тыми кам(е)ньми встрояти.

---

[1] Вірш написано блідим чорнилом, очевидно, пізніше на залишеному місці. У кінці аркуша приписка:

Еще о кашлю ли(ст) ри

І древа(м) треба (б) уто(л)щъ з хату возрастати:
    же(б) сто сажне(н) вы(ш) мо(г)лй це(р)квй будовати.
І коне(н) бы и воло(в) треба не таковы́хъ:
    же(б) чи(м) было возити деревe(н) таковы́хъ.
І звонць бы его(ж) могла (б) бы(т) ве(л)мй велйка:
    и не такова́ѧ я(к) тепе(р) е(ст) елйка.
А шты(м) могло бъ бы(т) все бо(л)шое вшеля́ко:
    ведлу(г) того возрасту, а ю(ж) не іна́ко.
Аже бгъ члко(м) возрасту поме(н)шилъ:
    и подлу(г) мѣры его всякую рѣчъ уме(н)шилъ // 298 зв.
І са(мъ) в(ъ) ншо(н) структурѣ ѡ(т) двы роды(л)сѧ:
    и на́ зе(м)ли в(ъ) возрасту ншомъ бы(л) явы(л)сѧ.
Zачи(м) ю́жъ тако(н) мѣрѣ и свѣтъ сѧ ско(н)чаетъ.
    а то(н) велики(н) возра(ст) ю́жъ быти не маетъ.

341. Ѡ крилошáна(х) црковны(х)

Крылошане особны(м) трудо(м) сѧ труждаю(т).
    гдѣ в(ъ) це(р)квахъ бжихъ. спѣваю(т) и читаю(т).
А ѡсобливе треба рано воставати:
    и в це(р)ковъ на у́треню пи(л)но поспѣшати
А іному сѧ здае(т) легко крылоша(н)ство·
    и оно та(к) тя(ж)ко я(к) простое каланство.
І еще и на(н)тя(ж)ше(н) моги ль бы(мь) то судйти:
    про́сты(и) труждающисѧ може(т) и спочити.
А на набоже(н)ствѣ ю(ж), тру(д)но спочивати·
    гды читае(т) спѣваетъ, нѣлзѧ о(д)почива́ти // 299
І треба всѣми жылы добре сѧ надува́т(ъ):
    жебы го(р)та(н) мо(г)лъ гла(д)ко и голо(с)но спѣва(т).
Треба (ж) часо(мь) для сйли чи(м) сѧ и посилйт(ъ):
    меновите хо(ч) не в часъ горѣлки сѧ напи(т).
А za грѣхъ то(и) бгу сѧ помлйти:
    же(б) ю(н) пѣвце(в) свои(х) [за немо(щ)] [1] рачи(л) про(с)тйти.
Прето бже мл(с)ти (в) бу(д) на причѐтники
    це(р)ковныѧ и на всѧ своѧ молѣбники.
Ѡ(т) всяки(х) напасте(н) и(х) о(т)че(с)ко свободй.
    и в(ъ) бжественно(н) славѣ вѣнце(в) славы сподобй.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

342. Ѡ крылошана(х) охрыпаючи(х) ѡ(т) кашлю часо(м): и не могущы(х) спѣвати ѡ(т)ню(д) тогда

Препона крылошано(м) таѧ часто бываε(т):
которую дше(в)ны(и) вра(г) пу(д) часъ нанош(а)ε(т). // 299 зв.
Бо крылошанинъ іны(и) я(к)на(и)лу(ч)шε(и) сталя́т(ъ)сѧ
в спѣва(н)ю: а гды̀ охрыпнε(т) то(г)да̀ ю(ж) смири(т)сѧ.
А бываε(т) ѡ(т) врага̀ того бо(л)шъ, та(к) сѧ мнѣ види(т)
же вра(г) прокляты(и) добра̀ жа(д)ного ненави́ди(т).
Ненавиди(т) и того̀ хто хо(ч) мало спѣваεтъ,
и з(ъ) щы́ро(ст)ю го(р)лан(ъ)ю своεю сѧ труждаε(т)
Бо хва́лою бж҃ою ѡ(н) злы(и) вра(г) сѧ спушаεтъ:
и про то щыры(м) пѣвце(м) пако(ст) ту приношаε(т).
Мы жъ εднакъ хо(ч) я(к) ко(л)векъ я(к) зможε(м) будε(мъ) спѣва(ти):
а вражую голову пу(д) ноги свои доптат(ъ).

343. Ѡ па(р)тεса(х), и ѡ учащы(х)сѧ іхъ

И па(р)тεсники годны велико(и) похвалы:
же ко(н)поную(т) гла́сы для бж҃еи хвалы.
А хочъ бо(л)шε(и) ты(х) що готовоε спѣваютъ·
εдна(к) и тыε хвалу бг҃у ѡ(т)даваютъ. // 300.
І гды̀ начнутъ спѣвати из нотъ свои(х) гладко.
то а(ж) блгопрıε(м)но слышати, и сладко
І при велики(х) власте(х) ƶа спѣваковъ бываютъ:
и ƶа то̀ пу(д) часъ лю(д)ми на свѣтѣ стаютъ.
А наука и(х) чε(ст)на, и му(д)ра ε(ст) тако:
хто не вчи́всѧ не будε(т) зна(т), а не инако.
Хо(ч) бы поεты(к) кто бы(л), нε почнε(т) спѣвати
если нε вмѣε(т) па(р)тεсъ не будε(т) и(х) знати
І не па(р)тεсъ ты(л)ко, алε и ірмолоѧ:
а па(р)тεсы далеко тру(д)нѣ(и) ѡ(т) ірмолоѧ.
І писεцъ сε(и) з нεмного ірмолоѧ вмѣεтъ.
а па(р)тεсовъ не спѣвавъ то нε разумѣεтъ.
Ƶачи(м) и па(р)тεсниковъ трεба поважати.
и яко ѡсобны(м) н(м) мудрца(м) чε(ст) даяти.
І наха(и) ко(т)рыε сѧ вчили ƶдравы спѣваю(т).
и новыми пѣсн(ъ)ми всѝ бг҃а величаю(т)[1]. // 300 зв.

---

[1] На полі з лівого боку помарки чорнилом, н.бл хтось пробував перо

344. Ω н и́ щ ы х ъ ш к о́ л н ы х ъ

Ни́щые дѣтки, хо(ч) вы́ нищеты́ те(р)пѣте:
  а доставá(т)ь або те(ж) красты сѧ не вчѣте.
Бо то злаѧ речъ ве(л)ми зостаетъ на свѣтѣ:
  хто краде(т) то не живетъ то(и) в до(л)гіе лѣты.

І г(с)дѧ бг҃а ты(мъ) дѣломъ прогнѣваютъ:
  и те(ж) на шы́беница(х) вѣша(н)ны бываютъ.
А вы́ з(ъ) малы(х) лѣтъ собѣ цноты захову(и)те:
  и бакала́ра(м) свои(м) покорно вслугу(и)те.

І я́ко у҃чтеле(и) свои(х) во всемъ слуша(и)те:
  а гды на злое у́ча(т) то хо(ч) и не слуша(и)те.
У́чѣте же сѧ пи(с)ма̀ бж҃іяго чти́ти:

  и наставля(и)тесѧ тежъ бг҃у сѧ м҃лити.

А бг҃ъ ва(м) да(ст) и возра(ст) и мудро(ст) и ща(ст)ѧ:
  и буде(т) ва(с) хранити о(т) всегò неща(ст)ѧ.
Я̇ з любвѣ моеи ва(м) тое пòражаю:

  и всяки(х) добръ о(т) бг҃а пріяти пряю.

345. Ω р а н д а р я̇ х ъ // 301

И убо́ги(и) ч҃лкъ хтѣлъ бы рандаре(м) бы(т)·
  если бы то з(ъ)то(л)ко мѣ(л) гроше(и) рату платы(т).
Ты(л)ко же и богаты(и) не всяки(и) то можетъ:
  рѣдко яки(и) на тое суму вложи́т(ъ) зможе(т)
А хочъ инъ и богат) е(ст) того̀ не доступитъ
  ранда(р)ского урядv: а(ж) бо(л)шъ ра́ты посту́пи(т).
І доступи(в)ши гды сѧ пощаститъ хлѣбъ ма́етъ.
  але посполиты(м) ю(ж) люде(м) перешкажаетъ.
Не во(л)но продавати горѣлки никому:
  ты(л)ко то рандаревѣ уже единому.
Та(к)же и тютюну ю(ж) не волно продава́т(ь)·
  ты(л)ко до него̀ муся(т) ходити купова́т(ъ).
А если̇ и дёго(т) вкупѣ заарe(н)дуетъ:
  то и догте(м) нихто ю(ж) болше(и) не ши(н)куетъ.
А индѣ в(ъ) арe(н)дѣ и брага бываетъ:
  хто не чува(л) звѣку то(и) ве(л)ми̇ сѧ удывляе(т).
А се жъ мовитъ якие выгадали кадуко́ве:
  и҃ши не чували звѣку сего̀ и про(д)ко́ве. // 301 зв.
І если (б) рандовали еще медъ пи́во:
  было (б) ю(ж) всему свѣту на(и)бо(л)шое дыво.

І бжѐ и(м) помага(и) що хотѣт(ь) ранговáт(ь):
    ты(л)ко былъ (б) не на збы(т) мо(г)ли скупо продавáт(ъ).

346. Ω шафаря́хъ

Шафа(р) повине(н) писа(т) всякіи росхóды:
    так)же если якіе те(ж) е(ст) и прихóды.
І потреба все завще добре памятáти:
    жебъ не запомнѣлъ чего часо(м) записáти.
І потреба умѣти гроши раховати:
    жебъ у рее(ст)рахъ свои(х) не мѣлъ омылятти.
І потреба трезве(н)ны(м) смысло(м) тогò глядѣт(ъ):
    и осторожно(ст) все(г)дà з пи(л)нымъ дозоро(м) мѣт(ъ).
І не хотѣлъ бы(м) того уряду де(р)жати:
    же(б) яко(и) кры(и) бжѐ пенѣ не оде(р)жати
Бо то(и) урядъ вручаю(т) глядячи на цнóту:
    прето треба цно(т)ливе здавати істóту [1] // 302
І если шафаревѣ много бу де(т) данно:
    тгды буде(т) о(т) негò мнóго и взыска(н)но.
І на сумне(н)ѧ ска(р)бы пнства вручáютъ:
    неха(и) же и до пнóвъ шафарѣ щыро(ст) маю(т).
Если вѣря(т), треба (ж) сѧ не зневѣряти:
    але сумне(н)е своѐ чи́сто пну ховáти.
І хто земному пну zычливо(ст) ховáетъ:
    то(и) и о(т) нб(с)ного ласку о(т)рымáетъ.
І да(и) бжѐ на(м) до всѣхъ zычливыми бы́ти:
    бы(х)мо о(т) тебе мо(г)ли́ ла(с)ку zаслужи́ти.

347. Ω писаря́хъ рózны(х), то е(ст) імѐ(н)но, що книги готовые препи́сую(т), и выдаютъ z головы́ якіе новые рѣчи, и о писаря́хъ тежъ гра(д)скихъ и о мн(с)ты(р)скихъ: грáмоты або за(с) листы пишущы(х), и всякіе крѣ(п)кіе правà [2] // 302 зв

Писа(р)ское дѣло хо(ч) то не цѣломь махáт(ъ)
    да гóлову го(р)шъ цѣпа тя(ж)ко часомь ве(р)тáт(ь).

---

[1] Унизу сторінки дописано: *еще о шафаря(х) назадъ ли(ст) рн҃а*
[2] З лівого боку на полі написано дуже недбало нерозбірливу фразу.

Бо потрєба пишучи всяко размышляти:
жєбы яко на(и)лучшє(и) сє́нсо(в) докладати.
Їжъ бы в людє(и) не было пи(с)мо̀ зго(р)ишєтелно:
да жєбы то было о(т) всѣхъ похвалитєлно:
І трєба всякую рѣчь особно памятат(ъ):
о якихъ дѣла(х) ка́жутъ ему в(ъ) листа(х) писат(ъ).
І часо(м) сѧ случає(т) писати такъ тру(д)но:
жє а(ж) не напившисѧ горѣлки, то ну́дно.
І трєба до писани(и) частыхъ присѣдѣни(и):
и к тому и ѡчима з(ъ) пилно(ст)ю глядѣни(и).
І на вязы тя(ж)ко є(ст) нахыляючисѧ:
и на пе(р)сы ик(ъ) столу̀ опираючисѧ.
І часто може(т) писа(р) такъ попрацовати:
же сѧ приграфляє(т) ночъ, и двѣ не поспати [1]. // 303
Zачи(мъ) до писа(р)ства хо(ч) не трєба булавы̀:
гы(л)ко жъ єднакъ потрєба добро(и) и головы̀.
Zа що трєба вѣмъ всякихъ писарє(и) хвалити:
и за тру(ж)да(н)ѧ ѡны(х) го(р)ливє любити.
І сє(и) вѣршописъ мѣєтъ к писаря(м) го(р)ливо(ст):
бо и са(мъ) ты(м) бы(л), знає(т) тую долеглиbо(ст).
І ӥндѣ з(ъ) ка(з)нодѣ(и)ми писа(р) бра(т)ство маєт):
же посполу из(ъ) ни́ми писмо(м) сѧ тру(ж)дає(т).
І неха(и) и(м) г(с)дь бг҃ъ в(ъ) труда(х) пособствує(т):
и дш҃еспсє(н)ную бл҃года(т) да(р)ствуєтъ.
Я ѡны(м) того щыро zычу и прїяю:
и г(с)ду бг҃у їхъ наzавшє вручаю.

348. Ω казнодѣяхъ

Казнодѣєвъ нє гы(л)ко що го(д)но восхвалят(ъ):
лечъ трєба а́гг҃лами бж҃ими ихъ зва(т) // 303 зв.
Же то̀ сло́во бж҃иє всѣмъ проповѣдають.
и пропов ѣдниками прєго и(х) называють.
Подаю(т) бо всѣмъ люде(м) спсє(н)ну науку:
гды вспоминаю(т) ця(р)ство и вѣчную муку.
І о(т) дш҃евредны(х) дѣлъ слышацы(х) ѡ(т)водя(т):
и на пу(т) спс҃ителны(и) мно(г) на́ро(д) наво́дя(т).

[1] Унизу сторінки іншим почерком написано: *Помощъ моя ѡ(т) г҃да сотво-(р)итєля.*

І кому во ср(д)ца и(х) слово прил ѣпи(т)с а:
лучше то(и) ω(т) грѣхъ свои(х) к(ъ) бгу обрати(т)с а.
Zачи м) в Ро(с)сіи нѣшо(и) бже тѣхъ умножи:
и спи а ωнѣмъ за труды примножи.

349. Ω бгомыслности

Блже(н) іже к(ъ) земно(и) л(и)сти у(м) сво(и) не пригвождае(т).
ле(ч) в(ъ) нб(с)ныа его блги все(г)да в(ъ)пѣряетъ
Блже(н) полагаюшы(и) наде(ж)ду всегда в(ъ) бзѣ:
и не пре(л)щаяи(с а тежъ суе(т)ствіями мнозѣ.
Блже(н) ни во что же вс а земна а в(ъ)мѣняющи(и):
и во бгомы(с)лно(с)ти пр(с)но пребывающи(и). // 304
Блже(н) бе з(ъ)мятежное житіе си стяжавши(и):
и кромѣ жыте(и)ски(х) печали(и) жити начавши(и).
Блже(н) іже стра(х) бжи(и) в себѣ всегда имущы(и):
и млтвами в(ъ) двери нб(с)ныа то(л)кущы(и).
Блже(н) прете(р)пѣвши(и) зде всѣ печали и ско(р)би
из(ъ)бавле(н) буде(т) в(ъ) ωнъ вѣкъ о(т) вѣчно а ско(р)би.
Що и на(мъ) Хр(с)те бже всѣмъ вѣрны(м) да(и) улучи(ъ):
бы(х)мо т а безконечно в нбѣ возмо(г)ли хвалит(ь)

350 Ω цѣро тружда ющы(х)с а
ноце(х) и свѣтскі(х)

Яко всѣмъ блги(м) коре(н) е(ст) трудолюбіе
такъ праве всѣмъ коре(н) злы(м) сребролюбіе.
На(и)паче же іноковъ враждаетъ сребролюбие(ст):
а спсе(н)ную творитъ поль(з)у трудолюбно(ст)
І бываетъ спсенъ инокъ послушаніемъ
а нанося(т) вре(д) дшѣ злы(м) преслушаніемъ.
Бо гды (ж) послушание живогъ призначаетъ:
а преслушаніе вѣмъ сме(р)ть содѣловаетъ[1] // 304 зв.

---

[1] Аркуші 305—308 зв. у рукопису чисті. Отже, кінця вірша «Ω цѣро труждающы(х)с а» немає. На чистому 305 арк. написано олівцем рукою П. Кул[іша]: *«Здесь д[олжны] быть вирши, упоминаем выше, на л. 74 об.»*

До смє(р)ти ѡбытели се(и) не ѡставляти [1]:
алє в не(и) до ко(н)чины своє(и) пребывати.
І аще и присяги тоє(и) не зломиши:
то удобѣє живо(т) вѣчны(и) наслѣдиши.
Хс же всємогущы(и) за блго(ст) та спсеть
и до вѣчно(и) радости нб(с)но(и) в(ъ)ведеть.

352. Слóво ѡсоблйвшое, о мятє(ж)но(мъ) жйтіи іноческо(м), яко іногда быває(т) злы(и) сожйтє(л) кєліи, и пакости мнóгіи твори(т) другóму. Таковому со злы(мъ) сожйтєлемъ власнє со злóю женóю члку бѣдному нє є(ст) доброго жйтіа

Zлóє на свѣтѣ и тамъ жйтіє бываєт(т):
гдє в кєліи сожитє(л) злы(и) з(ъ) ки(мъ) пробуваєт(т). // 309
Будє(т) бо вѣмъ другаго во всє(мъ) осуждати:
и лóжно злыми дѣлы того обношати.
І завше в(ъ) нєнави(с)ти будє(т) его мѣти:
и о(т)ню(д) неправє(д)но тєжъ ненавидѣти.
Zачи(м) да(и) бжє з(ъ) таки(мъ) нє житє(л)ствовати:
да хо(ч) єдиному гдє навєт(ъ) обытати.
А хо(ч) и писано жє в(ъ)купѣ жйти добрò:
але з злы(м) сожителе(м) згола жи(г) не добрò.
І храни нась г(с)ди ѡ(т) злыхъ сожйтєль(и)
и да(и) на(м) в сожйтіа любвь хранйтеле(и) [2].

353. Ω вхо(д)ящы(х) инокиня(х) в(ъ) ѡлта(р)

Инокйн(ъ)я(мъ) в(ъ) ѡлта(р) вхо(д) є(ст) бл(с)вєнь.
а жена(м) и двица(м) свѣтовы(м) во(з)бранєнъ [3].

---

[1] Оскільки попередні аркуші чисті, то вірш без початку.

[2] З лівого боку на полі приписано: *ш(ст) не сему (ж) подобное слово назадь.*

[3] Аркуші 310—315 зв. в оригіналі чисті, отже, кінця вірша немає.

354. Ω неравностяхъ людзскихъ. яко іны(и) висо́къ чл҃вѣкъ в(ъ)зро́сто(м), а іны(и) ни́зокъ, и яко не ровно дае(т) б҃ъ: тому такъ а іному во всемъ ина́че(и)

Дивнаѧ вещь на свѣтѣ и то̀ пробуваѐ(т):
    же не всякъ сове(р)шенны(м) во(з)расто(м) взра(с)тае(т).
Дивнаѧ и то̀ же інъ и великъ бываетъ:
    а старѣ(и)шинства и те(ж) нача́лу не маетъ.
Дивнаѧ и то̀ чему̀ тва(р)ми не една́ки:
    але хо(ч) и едное(и) м҃тки то̀ іна́ки.
Дивнаѧ и то̀ чему не еднаки власы:
    а особно речами, або мовлю гла́сы.
Дивнаѧ и то чему не еди́нъ обыча(и)
    у іного добры(и) е(ст), а в того̀ злы(и) звы́ча(и).
Дивнаѧ и то чему інъ во все(м) ща(ст)ливы(и).
    а інъ пожа(л)сѧ б҃же, зо́ла неща(ст)ли́вы(и). // 311
Ди́внаѧ и то что̀ інъ буде(т) силу мѣти:
    а інъ бѣдны(и) ве(л)мѝ мало здоро(в)ѧ мѣти
Дивнаѧ и то̀ же інъ живетъ многа лѣта:
    а інъ скоро сѧ родитъ, ю(ж) из(ъ)сходи(т) з(ъ) свѣта
Прето̀ о судбахъ б҃жі(х) мнѣ не дошкурова(т):
    да ω всѣхъ наменены(х) реча(х) си(х) поко(и) да(т).
Б҃ъ все знае(т) что̀ тво́ри(т), и буде(т) творити
    а мнѣ бо(л)ше(и) нѣчего о то(м) говорити

355 Ω по́стѣ, и о по(ст)ницѣхъ

Досто́инъ хваленїѧ и по(ст)никъ быва(т):
    д҃шу бо и тѣло по(ст) ему вычища́етъ.
І бл҃же(н) по́ста себѣ воздержно(ст) стяжавы(и):
    ω(т) вредящаго его обжи(р)ства збѣжа́вы(и).
По(ст) твори(т) человѣку и умиле́нїе.
    и ср(д)ечное з(ъ)гони(т) окамененїе. // 311 зв.
І сле́зы подава́етъ и з(ъ) очесъ источа́ти:
    и сме(р)тную ко(н)чину, и су́дъ памятати.
І до грѣхотворенїѧ по(ст) вѣмъ не допущаетъ
    стра(х) у́бо б҃жи(и) в(ъ) ср(д)це ему̀ ю(ж) влага́етъ.
І памятозлобїе того не вреждаетъ.
    но яко пра(х) о(т) лица вѣтра іщезаетъ

Любо(в) же ко бгу и ко ближнему дарує(тъ)
и вѣнецъ нетлѣнны(и) на нбсе(х) готує(тъ)
Тѣмъ же и мы жела(и)мо по(ст) сты(и) стяжати:
іжъ бы добродѣтели тые оде(р)жати [1]

Іщй еще наза(д) листо(в) за кв ѡ постяищыхся
по волѣ и не по полѣ [2].

---

356. Ѡ врагу дшевно(мъ), яко не тако(в) ѡнъ є(ст), яко іконописцы его изѡбражаютъ або те(ж) малюютъ // 312

Подобно правду люде вызнавую(т).
же не таковъ вра(г), я(к) его малюю(т).
Але далеко мѣетъ бы(т) шпетнѣ(и)ши(и).
и о(т) маля(р)скихъ еще ме(р)зенѣ(и)ши(и).
Бо на маля(р)скихъ мощно ся глядѣти:
а на жывого трудно (б) поглядѣти.
Жывы(и) члвѣкъ не можетъ его зрѣть.
и по сме(р)ти да(и) бже на(м) не видѣт(ъ).
Бы(х)мо не удер(ж)анно про(и)шли мыта(р)ства:
а не возбранно до(и)шли нб(с)наго ца(р)ства.
Нѣхто живого (правє) [3] нѣгды(с) зрѣти хотѣль:
але в то(и) же часъ видѣти не поспѣлъ
Токмо бо ему ногты свои вказалъ
и мало з свѣто(м) симъ ся не пожегнатъ.
Трилѣтна ему на(и)шла трясовица:
и щоде(н)ная з страху огневица. // 312 зв.
Прето хто (б) мѣлъ живого повѣдат(ъ)
треба (б) конечно о(т) страху умира(ть).
Сты о(т)цй нѣгды(с) и видали:
ты(л)ко же ся ихъ нѣгъ не ужасали.
Ле(ч) яковости(и) оны(х) не видѣли
да нечистыми гады и звѣрми зрѣли.
Елн..(к) же прихо(д) іхъ постерѣгали

---

[1] З правого боку на полі написано іншим почерком двічі *поука* — фраза *Спробованы шкоры*

[2] Ця фраза виділена горизонтальними рисками.

[3] Круглі дужки стоять у рукопису.

и кр(с)томъ с̃ты(м) пре́чъ и(х) о(т)гоняли.

Ісаа(и) с̃ты(и) кгды (б) са пережегналь
в(ъ) пещерѣ: ничто (б) в го(и) часъ зла не прийялъ.

Аже хочъ много мусѣлъ пострадати:
а возмо(г)лъ главу ему̀ подоптати.

Но ж са ткне(т), і мы а можѣ видаемъ:
во плоте(х) лю(д)зски(х): да то(к)мо не знаемъ.

Неха(и) же насъ б̃гъ рачитъ боронити
и ѡ(т) наше(ст)ви(и) вражіихъ хранити. // 313

357. Ω читані и книжномъ

Подобно и таковы(и) не злѣ поступае(т):
ко(т)ры(и) и книги стыа охо(т)но читае(т).

Книги бо на с̃псе(н)ны(и) пу(т) всѣхъ наставляю(т):
и по(л)зу д̃шие(з)ную чтущы(м) сотворяю(т).

Бл̃же(н) слово б̃жіе вся(к) яко слышащы(и):
б̃же(н) всяки(и) тако(ж) де его̀ и творящы(и).

Прето же до чтеніа лѣно(ст) о(т)верга(и)мо:
и з(ъ) ѡхотою слова̀ б̃жіа чита(и)мо.

Прето жъ за(с) не лѣнѣмъса чти(т) слыша(т), и твори(т):
абыхмо ты(м) мо(г)ли жи(з)нь вѣчную на(с)лѣди(т).

358. Ω помстѣ б̃жои, до злыхъ запамяталыхъ людей

Б̃гъ хо(ч) не ско(р) да луче(и), тако повѣдаютъ:
много того̀ людие злые дознаваютъ // 313 зв.

Помсты(т)са Х̃с г(с)дь за крывоприсязство
помсти(т)са Х̃с г(с)дь и за стокрадство.

Помсти(т)са Х̃с г(с)дь тежъ, и за убі(и)ство:
и пошле(т) на самого его̀ то(ж) убі(и)ство.

Помсти(т)са Х̃с г(с)дь то(ж) и за клевету:
пошле(т) ему хромоту̀ або те(ж) слѣпоту.

Помсти(т)са Х̃с г(с)дь тожъ и за надуто(ст).
и пошле(т) на все тѣло его злу роздуто(ст).

Помети(т)ся Х̃е г(с)дь. и за памятозлобно(ст)
ко(т)ры(и) не хранитъ в себѣ бл̃гую незлобно(ст).
Ѡ вл(д)ко г(с)ди, млимъ тѧ яко б̃га:
ко(т)рого до прв(д)ныхъ ла(с)ка и мл(с)ть пре(м)нога.
І ѡ(т) насъ грѣшны(х) гнѣвъ свои(и) прв(д)ны(и) ѡ(т)врати.
а вмѣсто гнѣву ла(с)ку и мл(с)ть приврати.

359. Ѡ немощахъ трясавичныхъ.[1] 311

Трясавы(ч)наѧ нѣмо(щ) ве(л)ми е(ст) див(в)наѧ.
и не ты(л)ко дывнаѧ ле(ч) и преды(в)наѧ.
Студѣно(ст) бо з(ъ)бы(т)ную людемъ приношае(т):
а послѣ ж де в(ъ) малы(и) часъ в(ъ) ѡгн(ъ) в(ъ)ве(р)гаетъ.
А мо(р)дуе(т) же кого пре(з) дни(и) два и чрез(ъ) д̃нь.
и е(ст) іны(и) в нѣмочи то(и)[1].
А мо(р)дуе(т) же кого пре(з) дни(и) два и чре(з) д̃нь:
а іногда бывае(т) же и на всяки(и) д̃нь
І е(ст) іны(и) в немочи то(и), ѡбжырно(ст) мае(т):
а іному хлѣбъ и все сѧ осоружаетъ.
Ты(л)ко все буде(т) воду або борщъ глушити:
або мо(в)лю пити я(к) в ла(з)нѣ на пѣчъ лити.
І на завтры(и) де(н) сро(д)зе на голову хорѣетъ:
ажъ ч̃лкъ що чини(т)ъ не дорозумѣетъ[2]. // 214 зв
І вѣ(р)шописъ се(и) мно(г)[о] то(г)[о] з(ъ) млады(х) лѣтъ дозналъ.
бода(и) такого лиха нихто добры(и) не позналъ.
І не зычи(л) бы(м) того и неприятелемъ.
не ты(л)ко хова(и) б̃же зычливы(м) приятеле(мъ).
Бо іные з хоробы то(и) и умираютъ:
и із(ъ) свѣта в недѣлвѣковь свои(х) из(ъ)хо(ж)даютъ
І кого тая нѣмо(ч) хоть мало поде(р)житъ:
не буде(т) та(к) сыле(н) я(к) то(и), що зроду не держи(т).
І подобно то(и) же бѣсь члв̃ка мо(р)дуетъ
І подобно то(и) же в цѣлости памя(т) заховуетъ.
ты(л)ко то що в цѣлости памя(т) заховуетъ.
І не да(и) б̃же тое(и) хоробы всѣмъ хрщ̃енны(мъ):
а ѡдошли гды зволиш(и) навѣкь ю некреще(н)нымь.

---

[1] Ці два рядки [illegible] перекреслені [illegible] написано іншим чорнилом і розмазано;
[2] З лівого боку на полі [illegible]

360. Ѡ бóлѣзнехъ zýбныхъ

Не да(и) бже и zýбно(и) болѣзни дознати
храни всѣхъ правосла(в)ныхъ прч(с)тая мти. // 315
Бо и тó злáя болѣзн(ь), пребываé(т) здавна.
и та(к) злая же а(ж) трясави́цы рáвна.
І в самы́хъ дознава(н)яхъ на(и)паче и горша:
гды (ж) ѡ(т) трясави́цы мука бываé(т) бóлша
Трясавычнику тру(д)но поку(л) ся согрѣти:
а по согрѣя́ніи мóже(т) сонь сла(д)къ мѣти.
Та(ж) я́къ в(ъ) ѡ(т)ни начне(т) горя́чо(ст) страдáти:
и зáра(з) ту стра(ст) збуде(т), гды на зы(м)ну буде(т) ся поклáдати.
А зубно(и) проклято(и) в ско(р) часъ не позбу́деть:
а(ж) развѣ к(ъ) позбы(т)ю са(м) бгъ помощни(к) буде(т)
І гды буде(т) сто(г)[о] Антипы о пóмощь просíти:
ко(т)рóму zубную бгъ к[а]за(л) болѣзн(ь) [illegible]йти.
Еднакъ же и кро(м) си(х) дво(х), зеяклая хороба:
не бываетъ на свѣтѣ члов[illegible]
Бо и трясавична zле и zубна не [illegible]
[illegible] хто жа(д)ны(х) [illegible] не [illegible] то [illegible] // 315 зв
І авто(р) сы(и) людзекии [illegible]
кро(м) бгъ [illegible]
І кро(м) вломно(с)те(и) [illegible] не взялъ
една(к) [illegible]
А тò ты(м) же [illegible]
мучитъ егò велика ѡсобно нищетà.
Іны(н) и сиротà блгодѣтеле(и) мáетъ.
то то(и) тако(ж) ѡ землю бѣду́ ударя́етъ.
А се(и) блгодѣтел[illegible]
блгодѣтеле(и) [illegible] желаетъ.
Бже блгодѣтеле(и) [illegible]
а блгодѣтел[illegible]

361. Ѡ хорýючи(х) нá болѣзн(ъ) голо(в)нýю

Дивча[illegible]
а такъ [illegible]

[illegible]
ского ус..ть своею книжкою.

Гвнение смє(р)тє(л)но жє ажъ умираютъ
а гдѣ нє умираютъ то смысло(в) вступаютъ // 316
А єжели тє(ж) смысли в себѣ нє нубляютъ
то пô старому бѣдныє крѣпко стражда(т)
Бо часо(м) з(ъ) того болю ажъ выскочитъ око
а хоча(в) нє выскочи(т) то видѣтъ глубоко
Ωсобно (ж) болѣнь и всѣмъ составомъ наводи(т):
и до до(л)голѣтнє(в)ои болѣзни приводитъ
Жє то всѣмъ составо(м) мти є(ст) голова
або тє(ж) всему тѣлу головá, голова
Гда(и) бжє и главно(и) болѣзни нє мѣти
и ѣжъ бы нє по(з)нáли тє(ж) іншии дѣти.

362. Ω нéмоща(х) и з(ъ) чаду бываючи(х)
в(ъ) зы(м)ныє чáсы и лютыє мрáзы.
ко(г)да тнъ учáдѣє(т) та(к)
в(ъ) ко(т)ромъ дому, жє(ж)
а(ж) смє(р)тіо пострáждє(т)

Zлыє и то трафунки на свѣтѣ бывáютъ:
жє ну(д) часъ и з чáду лю́дє умирáютъ
Понєва(ж) ня(и)єствєнно(л) болѣзни подобна:
жє та(к) жє мýчити(с) бýдє(т) що нє подоба. // 316 зв.
Вся бóлѣзнь бу(д)то з(ъ) ня(и)єства члвѣка здиимєтъ:
и вла(с)нє якъ рукáми всю силу о(т)иметъ.
Zатиi(м) и того нє да(и) бжє дознавати:
да и о(т) таки(х) пригод) на(с) зво(л) ратовати.

363. Ω пєрємє(р)заючи(х) людє(х):
і ли тє(ж) о зáражéнныя(х)
в дорóзѣ студéно(ст)ю з бы(т)нєю

И студє(н) вода) лє тєлъ часомъ заражáєтъ.
жє а(ж) вну(т)рєнно(и) жолудокъ крѣпко тарувáєтъ.
Нєдобра приго(д)а єст и то на свѣтѣ:
якъ в которо(й) годє муситъ тє(р)пѣти.
А часо(м) и з добры(х) тако(ж) пєрємє(р)заютъ.
гдє злы фортуны и злы кони сѧ лучáютъ
А к тому якъ лихая и дорога бýдєтъ:
то пєвнє члкъ обє(л) здорова zбýдєтъ.

І не ты(л)ко в дорогахъ тое то страждають:
    але убогии и в домахъ дознавають.
Же и в ω(г)ку(л) привезти дровецъ и те(ж) нѣчимъ:
    або тежъ и купити бе(з) гроше(и) по(н)ти нѣ щымъ // 317
І в такихъ то пригодахъ люде преме(р)заю(т):
    а ну(д) часъ видаемъ іжъ и на сме(р)ть зме(р)заю(т).

І не дава(и) намъ бже и тые пригоды:
    але и о(т) сихъ приго(д) дава(и) на(м) свободы.

364. Ω хорующи(х) на болѣзни ножныѧ и имѣющи(х) раны на нога(х) не ісцѣлныѧ

Не да(и) бже и ножны(х) болѣзни(и) страдати:
    храни на(с) бже о(т) ни(х) и ты дво мти
Бо та(к) муки те(р)пя(т) а(ж) не знаю(т) що чинит(ь).
    же гды (б) было бе(з)грѣшно мо(г)лъ бы з свѣта зступи(т).
А же мусѣть и таки(и) припадо(к) те(р)пѣти:
    поку(л) буде(т) або сме(р)ть или здравіе мѣти
Ты (ж) бже и ты(м) бѣдны(м) рачь ла(с)ку являти:
    блговоли болѣзни оны(м) исцѣляти [1] // 317 зв.

365. Ω костыряхъ

И кость(р)ство добро я(к) бгъ допомагаетъ:
    а бе(з) бга костыря пожитку не маетъ.
Бо и на тое гды хто шча(ст)ѧ будетъ мѣти.
    запомо(ж)е(т)сѧ то(и) самъ, и его дѣти
Лечъ бывае(т) на малы(и) часъ то вспоможе(н)ѧ:
    же не вте(р)питъ проигра(е)ть а(ж) и обнище(т)ьѧ
І про(и)грава(н)ѧ межъ тымъ хлѣбомъ бывае(т) болшъ
    нежели вы(и)грава(н)ѧ отъ бѣда на(и)горшъ
І не велитъ г(с)дь бгъ у кости грати:
    ты(л)ко каже(т) пре(з) працу хлѣба зароблѧти.
А которы(и) тою игрою играетъ
    то(и) дшѣ свое(и) великъ вре(д) содѣловае(т),

---

[1] У кінці аркуша записано:

Ω ковочка(х) и ω болячь(х) ножны(х) ... ... , бв
Нижче: ... ... [illegible]

І не тыко дикі́ю и гѣлы страда́ютъ:
гды про(и)гра́вши(с) нѣчого да(т), пе(р)ста о(д)сѣда́ютъ
А часо(м) ѡ(т)рѣзую(т) уста̀ а́бо гу́бы:
и в(ъ)водя(т) злы́е рабы̀ злы(х) рабовъ до зу́бы. // 318
А по(д) часъ за пе(р)ста но(г) выся(т), и щезаю(т)
и на́гле з свѣта сего̀ на то(и) из(ъ)хождаю(т).
Zачи(м) сохраня(и) бж҃е люде(и) бл҃гоч(с)тивыхъ.
ѡ(т) тѣхъ то і́гръ безче(ст)ны(х) и всенече(с)ти́вы(х).

366. Ѡ прошака(х) ц҃рко́вны(х), щѡ̀ на це(р)кві́ про́ся(т)

И ты́е побожные дѣла о(т)правля́ютъ:
що на це(р)кви про́сячи, труды полага́ю(т).
І го(д)ны тру(ж)да́нія таковы́хъ похва́лы:
же оздобля́ю(т) це(р)кві́ для бж҃еи хва́лы.
Ты́л(ъ)ко неха(и) и(х) люде перестерѣга́ютъ:
бо часо(м) ша(л)вѣ(р)скіи листы собѣ ма́ю(т).
І ю(ж) тые ша(л)вѣрѣ хвале(н)я не досто(и)ны:
а́ле ка(р)носте(и) сме(р)тны(х) на (с)вѣтѣ досто(и)ны.
Же люде(и) ша(л)вѣрство(м) свои(мъ) ѡшукива́ютъ:
и прибы(т)ки на згибе(л) собѣ собира́ютъ. // 318 зв.
І я́ко фѝ ме(р)зскіе лгу́тъ само́му бг҃у:
прето годи(т)ся таки(м) дава(т) ка́рно(ст) мно́гу.
А пото(м) и вѣшати таки(х) бы безгрѣшно:
было (б) тое а(ж) в(ъ) нб҃ѣ всѣмъ сымъ утѣшно.
І згола (б) и(м) плута(м) такъ треба сотворя́ти:
же де(р)заю(т) робити ша(л)вѣрскіе печа́ти.
Е̇сть же подобно бо(л)ше(и) прошако(в) правди́вы(х):
а нежели та(х) ложны(х) и всенеправдивы(х).
Правдивы(м) ты(м) ялму(ж)ну потре(б)но давати:
и с(ъ) любо́вію в(ъ) ку(т) ѡнѣхъ ѡ(т)пущати.
Си́мъ слово(м) сие вѣрны мои ско(н)чева́ю:
и ѡстро(ж)но прошака́мъ дайт(ъ) поражаю.

367. Ѡ неумѣющи(х) бг҃у мл҃и́тися

Хто не умѣе(т) бг҃у мл҃и́тися:
тре́ба на́ море тому пусти́тися. // 319
Та(м) якъ фо(р)туна вѣрная приучи(т):
и неумѣлы(и) мл҃и́ти(с) нау́читъ.

То(г)да и грѣхи свои вспамятаєтъ:
    и в(ъ) млитва(х) всѣхъ сты(х) (в)з(ъ)читаєтъ.
І не вся(к) чловѣкъ на морѣ бываєтъ.
    цеха(н) млити(с) и такъ сѧ навчаєтъ
І без(ъ) мо́рѧ вѣмъ не шко́ди(т) мли(т)ва:
    ко(т)раѧ з(ъ) враго(м) вели́каѧ би́тва.
Еднакъ же бже вездѣ мо(л)бы при(н)му(и):
    и вѣрныхъ о(т) бѣдъ и ско(р)бе(и) захову(и).

368. Ω свѣчкаря́хъ, що лоєвыє свѣчки ро́бя(т)

Хто робити лоевы(х) свѣчокъ прибере(т)сѧ:
    то(н) робячи н(х) злого смроду набере(т)сѧ. // 319 зв.
І то(н) смро(д) внутрно(ст) єму заража́е(т) ча́сто:
    а звлаща котры(и) ходи(т) коло іхъ не часто.
Zгола бо ме(р)зено то е(ст) дѣло и бри́дко:
    же не ты(л)ко робити и глядѣти(с) гидко.
І где ко(л)векъ лоевы(х) свѣчъ начну(т) роби́ти:
    та(м) ста́ну(т) за по(л)ве(р)сты а(ж) смроды сходи́ти.
А на(и)ба(р)зѣ(и) где люде в суди́ны мочáють:
    а та(м) не та(к) где в(ъ) тру́бка(х) желѣзны(х) зробляю(т).
Ты(л)ко же и свѣчка(р)ство на свѣтѣ потре́бно:
    и бу(д)то я(к) ремесло е(ст) небез(ъ)потре́бно
Гды́ мусѣть многи(и) наро(д) свѣчъ ты(х) куповати:
    же восковы(х) не мощно то(р)ше(и) настатча́ти.
Бо в каме(н) воску осмъ ко(п) потре(б)но вложи́ти:
    а ло́ю ка́мени(и) сѣмъ за то̀ мо́щно купи́ти
Прето̀ и свѣчкаровъ цеха(и) не зневажа́ютъ:
    бо̀ и тыми свѣчка́ми людямъ выгожа́ютъ // 320

369. Ω ми́ндзахъ, або і єжъ о мин(н)дзарня(х), где гроши ро́бя(т) и ω мин(н)дзаря(х) що іхъ ро́бятъ

Мало где сѧ на свѣтѣ мин(н)дзы обрѣта́ю(т):
    а една(к) же на все(с) свѣтъ гроше(и) на(с)та(т)чаю(т).
І кгды (б) іхъ волно было̀ кому хотѣт(ь) роби(т)
    мо́глъ бы то(г)[о] абы хто та(к)же сѧ научи́т(ь)
А же то́е робле(н)е ω(т)нюдъ возбранено.
    а способы ма(и)сте(р)ства того̀ утае́но

І доброе реме(с)ло то̀ що в ми(н)дзя(х) робя(т):
  може всѣ робо(т)ныки тые в мотѣ ходя(т).
А иные мовя(т) такь, що робя(т) в ми(н)дза(х) грóши:
  ты(х) праве го(р)шъ насъ вбóги(х) ядятъ воши.
І где (б) хто потаемно обрѣлса и(х) робити:
  того̀ ωра(з) з(ъ) свѣта не пощадя(т) з(ъ)губити. // 320 зв.
І гро(ш)мѝ спасеніе іны(и) стяжеваетъ,
  хто и(х) во мл(с)тыню убогимъ даваетъ.
А шого за грóши в(ъ) це(р)ква(х) поминáютъ:
  и осóбъ щорóчные пáмяти спра(в)ляютъ.
А іны(и) головою за ны(х) накладаетъ,
  бо індѣ и разбо(и)никъ забиваетъ.
А пъ пу(д) часъ іно(г)да та(к) са разжываетъ:
  же за грóши (ж) доста(т)ки великіе маетъ.
І всяко(и) речи за ны(х) добуде(т) что̀ трéба:
  кро(м) того̀ не добуде(т) чего не потрéба.
І да(и) б҃же з(ъ) потребу и грóше(и) мѣвати:
  же бы(х)мо я(к) ко(л)ве(к) са мо(г)ли пожы(в)ляти.

370. Ω ȥ а м к á х ъ, щ о ȥ а м ы к á ю (т) б р á м ы,
а б о в о р о т а д в о р ó в ъ п҃ н о (в)
в е л м о (ж) н ы х (ъ), а б о к л е т ѣ і н б á р ѣ к о м ó р ы,
а л к ѣ р ы с к а (р) б н ѝ ц ы, ц е (р) к в ы с к р ы́ н ѣ.
в е (р) т о г р á д ы с к л е п ы л і о х ы,
п и в н и́ ц ы, с т а (и) н ѣ: с в ѣ т л и ц ы, 321 зв.
т е м н и ц ы[1], и п р ó ч а а

Правдѝва а прѝпов ѣ(ст) зостае(т) ω(т) вѣка:
  же для добро(г)[о] мовятъ замо(к) ч҃лвѣка.
Бо̀ хо(ч) и не зáмкне(н)но, то добры(и) не по(и)де(т):
  а злы(и) і тежъ недобры(и) и чре(з) за(м)ки про(и)де(т).
Ве(д)лу(г) добры(х) хо(ч) бы са и не замыкáло,
  то в цѣлости и нóчны(х) часо(в) все (б) бывало
Ты(л)ко жъ жебы злы(м) спрято(м) добры(х) не псова(т):
  для того̀ мусѣмо мы ȥамками замыка(т).
Жебы часо(м) и добры(и) хто̀ не спокусы(л)с а:
  и со злы́ми где лю(д)мѝ не обезчесты(л)с а.
Бо пу(д) часъ и в дому̀ вра(г) дома(ш)ны(и) бываетъ:
  на ко(т)рóго часо(м) с а и ин сподѣваетъ. // 321 зв.

[1] Після слова *темници* стоїть кома, далі вільне місце, а потім посеред рядка — *и прочаа*. Очевидно, письменник залишив місце, щоб дописати ще кілька слів на означення об'єктів, які замикаються

КОМЕНТАР[1]

1. ... хранил(т), жебы кому и нагле не вме(р)ти. Пор. «Н... божо... наглої смерті». Коментуючи цей народний вираз, Франко зазначав: «На... [illegible] ...жою великим нещастям або виразною карою божою...» (Франко, III, 1, 31, стор. 1..). «Та наглою смертю не буду караний» ([illegible] «Ізбави нас... от наглой смерти»; «Та наглою смертю... початку XVIII в., XXX, стор. 33, XXXVI, стор. 39).

... в(ъ) грѣха(х) сущы(х). Часто вживане в духовній ліриці стале книжн... старослов'янське словосполучення. Пор.: «сущих в грисех» (Угроруські духовні вірші, XLIX, 168, стор. 250).

... жебы(х)мо своих(х) и грѣховъ позбыли / и нб(с)ную ... радо(с)ти наслѣдили. Один з численних варіантів побудованої на мо... тиву ... словi кінцівки, яка у віршах Климентія має характер загального місця (к... ... «Царствія небеснаго и оставленія грѣхов... просим» (Служебник, стор. 26, ...). Пор.: «Царствія небеснаго и оставленія грѣхов... наслѣдіє даруй» (Требник, I, стор. 731). Подібного типу формули (молитва «Царствія твоего наслѣдіє даруй») типові для творів духовної лірики. Наприклад: ... відпущення гріхів і вічне життя) ...

Абы ми грѣхи отпустил,
Вѣчного царства домѣстил

(Матеріали до історії української пісні і вірші, II, стор. 243)

---

[1] У коментарі роз'яснюються (переважно на матеріалі історичних свідчень) малозрозумілі сучасному читачеві вирази у віршах Климентія та уточнюються або розкриваються фольклорні і літературні джерела його творчості. Задум проаналізувати ... літературних впливів і народової традиції у поетичній спадщині письменника та перша спроба його реалізації належать В. М. Перетцу (Вірші ... Климентія, стор. XLIV—LI). Подібний аналіз дозволяє дослідити генезис окремих художніх образів, типових виразів, характерних зворотів, вжитих поетом, встановити їх зв'язки з усною та писемною словесністю. Водночас таке коментування багатої спадщини одного з найвизначніших українських поетів кінця XVII — початку XVIII ст. допомагає осягнути головні художні принципи давньої української поезії.

Пунктуація і вживання великих літер у цитованому в коментарі тексті віршів Климентія — за сучасним правописом. Уривки з творів Климентія наводяться без наголосів. Коментуються лише вірші Климентія. Докладний науковий коментар до збірки народних прислів'їв та приказок підготовлений членом-кореспондентом АН УРСР П. М. Поповим.

[2] Список скорочень використаних джерел див. у кінці праці.

. Правдою не поживитися. Див. Климентій, 737. Пор.: «Тепер правдою не поживешся» (Номис, 60.., стр. 15.

[illegible] мора зрадою ста вынимають. Див. Климентій, 758, [illegible] стор. 130.

[illegible] рекши, ты(л)ко бо(и)ся бога. Див. Климентій, 758, [illegible] стор. 130.

[illegible] неба дорога. Образ біблійного походження (Матвій, VII, 13, 14), харак[терний для] творів духовного змісту. Пор.:

И просѣте за мене всѣ господа бога,
бы ми полная была до неба дорога

[illegible] Співаник з початку XVIII в. (Вірші на г. греб. Сагайдачного, стор. 35). [Такого] образу подає сам Климентій у вірші 278. Див. [примітки] до вірша 58, XXX, стор. 31, XXXVIII, стор. 46. Роз'яс[нення]

якоже та(м) прежде повыше рѣхъ. Зворот, типовий для книж[ного] письменства. Пор.: «Якоже вышшей положено есть» (Требник, I, стор. 109).

[Пра](в)да — то е(ст) не грѣхъ. Див. Номис, 6718, стор. 130; Франко, [...] 59, стор. 585.

Бгъ во все(мъ) е(ст) причинны(и). Формула, постійна для духов[ної] [лі]тератури та віршів-орацій. Див. Матеріали до історії української пісні і вірші, II, стор. 243. [...] Крдницький, стор. 13.

[...] З Ѡ болѣзне(х) всяко(г) [о] створе(н)я животного. На че[...] [ві]рші вплив знаної притчі про частини тіла і голову» — ставив питання В. М. Перетц [у] [пе]редмові до віршів Климентія, стор. XLV). Вчений мав на увазі античний аполог (моральну байку) [про] [су]перечку між частинами людського тіла, яку, за легендою, розповів повсталим плебеям [...] сенатор Мененій Агріппа (початок V ст. до н. е.). Однак зв'язок між віршем Кли[ментія] [і] байкою Менення сумнівний. Климентій сам зазначає у заголовку джерело, від якого [він] відштовхувався: «по словесе(х) ап(ст)лски(х)».

Аще едн(н) удъ страждε(т), то стражду(т) и вси с ни(м). [Див.] 1-е послання Павла до коринфян, XII, 26.

. Хс — глава всѣх. Див. 1-е послання Павла до коринфян, XI, 3.

[...] А часо(м) на люде(и) з(ъ) стра(н) многи(х) вѣе(д) при[...]ат(ъ) // на скоты и на бы(д)ла заразливо(ст) вносятъ. [Згі]дно з народним уявленням, саме вітром поширювалися всілякі епідемії — «зарази» [або] [...] «повітря»). «Требником» передбачався спеціальний «Чин бла ословенія стад овчих [і] [...] иных скотовъ», молитва якого просила «избавити от воздуха смертно[...]» (Требник, I, [с]тор. 214). За історичними документами, в кінці XVII і на початку XVIII ст. «моровое [пов]iтріє» (чума) з півдня лютувало на Слобожанщині й Запоріжжі (Д. Багалей, Сти[хий]ные бедствия и борьба с ними в России в старину, «Исторический вестник», т. XLVII, [18]92, стор. 198, а також «Историко-статистическое описание Харьковской епархии», V, Хар[ків], 1858, стор. 143).

Ему же аще(б) изволи[л]ъ бгъ волю подати // то мо[г]лъ [б]ы з(ъ) долынами и горы зравняти. Пор. з народним оповіданням, по[ширеним] на Лубенщині: «Там, у Мгарському монастирі, (здається, на хорах ...), було, а [мо]же й тепер є, якесь обличчя страховинне, ніби з кільцем в губах (на стелі, ліповщицька [...]) Кажуть, що ото старий вітер з закованими губами. Що тепер вітри є, то, кажуть, [ві]д нього настається, старий же тільки поді в щілинки поміж губів дмуха — і ото бурі бу[ва]ють. Якби йому губи розкувать і він дмухонув на весь рот — все б поздував на світі, [го]ри з долинами порівняв» (Номис, 3151, стор. 285).

[illegible] могуть [illegible] требовати [illegible] [illegible] [illegible] (Н. И. Костомаров, стор. 191, [illegible]) [illegible] 1643 р. [illegible] А. Н. Афанасьев. Поэтические воззрения славян на природу, т. III, М., [illegible], стор. 413).

[illegible] древо огне(н)ны(и) [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] Гепотія (початок XVII [illegible]) [illegible] Аредива мужа мудра и боголюбива» (Апокрифи і легенди [illegible]) [illegible] «[illegible] богородиц[illegible]» [illegible] Благовіщення [illegible] XVIII ст.). Див. «Сло[illegible] [illegible] грішников, през [illegible] [illegible] царей нечестивих и [illegible] [illegible] матери господа нашего Ісуса Христа, от Георгія [illegible] Апокрифи і легенди, IV, стор. 152).

[illegible] кристале(х) жите(л)ствуеть та(и)но [illegible]. І також [illegible] камени [illegible] являеть. За змістом рядки ці перегукуються з [illegible] «Похвалі Антонію Печерському», вміщеній у першому церковнослов'янському виданні «Києво-Печерського патерика» (1661 р.), а також у пізніших виданнях 1678 та 1702 р. Пор. «Огнь во [illegible] вещех невидимо, аще не дѣйством, то силою пребывает» (Києво-Печерський патерик, стор. 35). Оскільки наступний вірш Климентія «Ω те(р)пени[и] б[о]жіим» також [illegible] положення з тієї ж «Похвали Антонію Печерському» (у «Патерику» вона [illegible] попереду цитованих вище рядків — див. прим. до вірша 6), можливо, що обидва твори [illegible] від читання «Патерика» — друкованого або рукописного (див. прим. до [illegible] 224).

[illegible] Ω те(р)пени[и] б[о]жо(м), ω люде(х) грѣшны(х), како то и для которы(х) д[у]шъ храни(т) г(с)дь б[о]гъ обытели, и грады [illegible], и [illegible] хр(с)тія(н)скаѧ [illegible]. Пор. з рядками у «Похвалі Антонію Печерському»: «Филон же историк еврейский, глаголет [illegible], рече, кого [illegible] благая в дому или в градѣ [illegible] узрю, и дом, и град той ублажаю» (Києво-Печерський патерик, стор. 33 зв.— 34).

[illegible] трудовъ, бѣдъ и ско(р)бе(и) [illegible] не позабуди. Часто [illegible] Климентієм, як і його попередниками та сучасниками (Іван Вишенський, Дмитро [illegible], Варлаам Ясинський та ін.), словосполучення біблійного походження (Псалтир, [illegible] CXV, 3, [illegible] Павла до коринфян, VI, 4, 5), що постійно варіювалося в [illegible] літературі, зокрема в богослужебній. Пор. [illegible] великої ектенії [illegible] «[illegible] избавитися нам от всякія скорби, гнѣва и нужды» (Служебник, стор. [illegible]; Требник, I, стор. 5). Пор. рядки з [illegible] кінця XIV ст.:

И не на роскоши апостолы послав,
На бѣды и скорби ити им завещал

(Загоровський збірник, стор. 98).
Див. ще прим. до вірша 11.

7 Ω именахъ б[о]жескихъ. У 16 віршових рядках Климент вміщує 16 [illegible] бога. Нанизування (перелік) — характерний прийом середньовічної літератури, що, зокрема, яскраво виявився у нагромадженні імен (епітетів) бога, богородиці, ангелів. Пор. з апокрифом «Сеьдесят имен богу», в якому відбиті відгомони віри в чудодійну силу імені (Тихонравов, II, стор. 340). Див. також присвяту в евангелії, [illegible] в Києво-Печерській друкарні 1707 р., де подано десять варіантів імен бога (Ф. Титов. Типография Киево-Печерской лавры. Приложения к т. I, № 58, К., 1918).

противны(и) діяволъ єму ся равняетъ // Аже ни в
не хоста(л) злы(и) бгу сорявненъ // и єще з(ъ) прочи
(?) нбсє низвержень. Див відповідне місце в українській переробці се… кних зисх — «Люцидарь, ознаймуючом о речах, сотвореных на небеси и на … ского на руский переложеном»: «Люцифер … помыслил богу ся ровняти, … низвержен єст з неба» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 26). Цей апокрифічний мотив … духовних віршах. Пор.:

Восхотѣл бо он, проклятый, равен быти богу
То й падает с димоном юж тебѣ под ноги

(Угроруські духовні вірші, XLV, 47, стор. 62)

260 Люцинер, найвишше створеня, помыслив равен бути богу,
З найвышшого престола в небѣ учинил себѣ во ад дорогу

(Матеріали до історії української пісні і вірші, X, стор. 271)

8. Вє(р)шъ до бга млитвє(н)ны(и). … ною мірою під впливом «Псалтиря» (пор. з псалмами XII, XXIV, XXVII, XXX, … LIV). Можливо, що цей вірш навіяний, як і попередні, «Похвалсю Антонію Печер… ському» (див. Києво-Печерський патерик, стор. 28 зв.).

Єст(ь) ли кто на сє(м) свѣтѣ миѣ грѣхами равны(и) — … етна формула, характерна для духовних творів. Пор.: «Кто ж так согрѣшил, як я, на … свѣтѣ?» (Матеріали до історії української пісні і вірші, III, 65, стор. 552).

… на пу(т) правъ наставити. Зворот біблійного походження (Єремія, … XXI, 21), часто вживаний у старому письменстві (Апокрифи і легенди, IV, стор. 200) … оливо в духовній ліриці. Пор.:

Той вас бѣд избавит,
На путь прав поставит

(Богогласник, № 57)

…главы враговъ своихъ стє(р)ти. Вираз біблійного походження (Псалтир, LXXIII, 4), який увійшов у богослужебні книги (Требник, II, стор. 21) і за… лився в духовній ліриці. Див. Співаник з початку XVIII в., XXXIX, стор. 40; Угро… руські духовні вірші, XLVI, 51, стор. 68.

І в послѣдни(и) стра(ш)ны(и) тво(и) дє(н) мя не остави … ня правицы твоє(и) с овцы постави. Згідно з «Євангелієм», в день … страшного суду Христос поставить праворуч від себе праведників, а ліворуч — грішників. Перші успадкують вічне царство, другі — вічну муку (Матвій, XXV, 31—46). Б… … ня «правиці» типове для духовних віршів. Пор.:

О дай, пане боже, на правицу стати,
Прерадостный глас от Христа слышати

(Угроруські духовні вірші, XLVII, 85, стор. 98)

9. Нє судѣтє грѣшны(х), нє будєтє суждє(н)ны. Пор.: «Не судите — да не судимы будете» (Матвій, VII, 1).

10. …на ви(д) гляда, здорова испыту(и). … Пор. «Глянь на вид та й питай здоров'я» (Номис, 8148, стор. 157). Климентій, 1553 … немощъ никого с(т)ню(д) нє украшаєтъ. Пор.: «Хвороба … нікого не краситъ» (Номис, 8148, стор. 157).

Хто будє(т) з яки(и) часъ лєжа(т) // а нє да(и), бжє, … нагле никому умират(ь). Пор.: «Дай боже, з який час лежати, а не нагло вмирати» (Номис, 8303, стор. 159).

[illegible] смер(ти) [illegible] ты(и) особно приняти. Ідеться про одно з [illegible] [illegible] (сакстраменту). Цій процедурі перед смертю православна церква надавала [illegible] [illegible] «Иже не до смерти в грѣхѣх пребыша, но прежде смерти [illegible] [illegible] не в покаянии умреша» (Требник, I, стор. 814).

[illegible] требѣ и здоровымъ о сме(р)ти памятат(ь). Одна із [illegible] [illegible] «В[с]егда же смерть памятствовати и страшний суд божій, на муки [illegible] и на живот вѣчный» (Требник, I, стор. 86).

11. [illegible] просить у бога сме(р)ти. Пор.: «Смерти в бога не проси» (Франко, III, 1, 17, стор. 127). Франко так пояснював цей вираз: «Просити смерті в бога уважають тяжким гріхом» (там же).

Без прозьбы, кгды ча(с) при(и)де(т), муся(т) умер(е)ти. Пор.: «Не шукай смерті — сама знайде» (Чубинський, I, стор. 294) або «Смерти не треба [illegible], сама прийде» (Франко, III, 1, 51, стор. 127).

12. Ω сме(р)те, сме(р)те, чему ты та(к) есте(с) страшна [...] не ты(л)ко ты, леч твоѧ и памя(т) ужасна. Пор.: «О смерте, коль горька твоя ест память человѣку» (Книга премудрості Ісуса Сіраха, XLI, 1), а також типове для духовних елегій звертання до смерті: «О смерте, смерте, щось така страшная» (Угроруські духовні вірші, XLVII, 96, стор. 109).

[...] богаты(х) и вбоги(х) нѣгды не минаешъ. Ідея рівності всіх перед смертю постійно підкреслювалася в давній українській ліриці:

> Як убогий вмерти мусит,
> Так богат ся не віткупит
>
> (Угроруські духовні вірші, XLVII, 70, стор. 84)

[...]з(ъ) д(у)шами... разлучаешъ. Найпоширеніший образ церковної книжності, зокрема богослужебної («Канон молебный на исход души» — Требник, I, стор. 569). Пор.: «Постуй, смерте, от души не разлучай тѣла» (Співаник з початку XVIII в., XXXVI, стор. 39).

...розмаитыхъ [с]тановъ, особъ на(и)по(д)лѣ(и)шихъ. Пор. аналогічний перелік жертв смерті в українському списку «Пренія живота і смерті» XVII ст.: «... Спомни собѣ, человѣче, от Адама и до сего дне колко было царей, князей, патриархов, митрополитов, богатих и убогих людей, старых и молодих, то я всѣх тих побрала и всѣ мене не бояться.. » (Памятники старинной русской литературы, II, стор. 442), а також у «Вѣршах на погреб Сагайдачного» Касіяна Саковича (1622); у «Лѣкарствѣ роскошником того свѣта» з «Перла многоцѣнного» Кирила Транквіліона Ставровецького (1646); у «Гласѣ послѣднем господу богу» Симеона Полоцького (1676), у 10-й пісні Григорія Сковороди (збірка «Сад божественных пѣсней», 60—80 роки XVIII ст.) та в численних анонімних творах (Легенди з Хитарського збірника, стор. 14—15; Співаник з Грушова, стор. 29; Співаник з початку XVIII в., XXXVI, стор. 38; Грінченко, III, 1640, стор. 671; Два співаники половини й третьої четверти XVIII в., стор. 149, Синодик, стор. 236).

...дава(и) дово(л)но наве(т) кому жи(ти). Молитовна кінцівка-формула. Пор.: «Не скорчай нам наше життя» (Угроруські духовні вірші, XLVII, 70, стор. 85).

14. Ω видимы(х) сме(р)те(х), яко стра(ш)ны е(ст). Пор.: «Видима смерть страшна» (Франко, III, 1, 9, стор. 125). «Се,— пояснював народну приказку Франко,— смерть від якогось елементарного нещастя, пр. утоплення або спалення в огні» (там же). Інтерес до незвичних видів смерті яскраво виявився ще в апокрифічному «Слові» Афанасія, архієпископа Александрійського, до князя Антіоха, яке у перекладі з грецької мови на церковнослов'янську ввійшло до «Ізмарагду». Пор.: «...Хощем глаголати о умерших внезапу или с брега, или со стены спадьшихся, или инѣми напѣми смертьми напрасными умирающе» (Яковлев, стор. 114).

Я к о н е д а (л) б҃г ъ с м е (р) т и ч҃л в ѣ к у з н а т и. Пор. з «Словом» Афа-
...ія Александрійського: «...Яко же убо безвѣстна такова и невѣдима человѣком суть,
...ім же единѣм вѣдома» (Яковлев, стор. 115).

...л и с а (н) н о: б у (д) т е г о т о в ы м и в с е г д а. Пор.: «И повелѣно бысть
...языком готовым быти в нареченный день» (Есфір, III, 14).

Ц е (р) к о в ъ х҃р (с) т і я (н) с к и (х) в т а к о н ч и н ъ в с е г д а п р о-
...ять. Церковні молитви, зокрема прохальна ектенія, закінчуалися благанням «хри-
...ської кончини», тобто смерті після висповідання та причастя. Пор.: «...Даруй християн-
...ам кончати житіє» (Требник, I, стор. 731), а також «Канон молебный на исход души»,
...розна система якого позначилась на всьому вірші (Требник, I, стор. 557—569).

15. В е (л) м и м а л о ч҃л в ѣ к ъ т а м е у м и р а е т ъ / г д е с а в ъ
...ово (н) с т р а н ѣ н а с в ѣ т ъ н а р о (ж) д а е т ъ / Бо п о в ѣ д а ю (т)
...олова м ѣ с ц а ш у к а е т ъ. Див. Климентій, 153, Номис, 10319, стор. 201, Фран-
...I, 2, 97, стор. 386.

...х в а л и б҃г а н а в с я к о (м) м ѣ с т ѣ. Пор.: «Благословите господа вся
...ла его на всяком мѣстѣ владычества его» (Псалтир, СII, 22).

16. ...п о ч т о р а д и с к о р о р о д и (т) с а ω (т) у т р о б ы м т е (р) н е и
...а с в ѣ т ъ в (ъ) м и (р) с е (и), з а п л а ч е (т) п е (р) в ѣ е а н е в о (з)-
...ѣ е (т) с а. Антична тема — людина народжується з плачем і з плачем умирає (Паллад,
...—V вв. до н. е.) — була підхоплена християнством і закріплена в «Требнику». «И як
...дятся на свѣт люде — плачут, так и отходят през смерть» (Требник, I, стор. 439). Її
...розробляли поети XVI—XVII ст. Овен, Я. Кохановський, І. Величковський. Климентій
...в'язує цю тему за «Синодиком», дуже популярним в другій половині XVII ст. Пор.:
...лість мира, но всегдашний мятеж и сумнение, родится убо человек з болезнію и воплем
...мире, растет же и жительствует в скорбех и в печалех» (Синодик, стор. 213).

...с (ъ) с҃т ы м и в с е (г) д а с а х в а л и т и. Богослужебна формула, типова
...ї духовної лірики (Требник, II, стор. 174). Пор.: «Будем вихваляти бисмо со святым в
...ѣ царствовати» (М. В о з н я к. З культурного життя України XVII—XVIII в., ЗНТШ,
...CVIII, 1913, стор. 93).

17. ...в ѣ к ъ н а (ш) х о (ч) б ы д о л г и (и), в л а с н е я к г о д ы н а.
Пор.: «Вік наш як година» (Номис, 8266, стор. 159, Франко, III, 2, 44, стор. 105).

К о (ж) д о м у ч е л о в ѣ к у с м е (р) т н а я ч а с ы н а. Пор.: «Кождому своя
...мерть будет» (Франко, III, 1, 26, стор. 126).

Ч а с ъ з а ч а с ъ, а к (ъ) в е ч е р у б л и ж е (и) (Климентій, 1196, Номис,
...78, стор. 159).

...д е (н) з а д е н (ъ), н о (щ) з а н о щ ъ, к (ъ) с м е (р) т и б л и (ж) ш е (и)
(Климентій, 207; Номис, 8277, стор. 159).

18. Л и ц а б о Х҃в о г о н а в ѣ к ъ н е б у д е т ъ з р ѣ т и... и п о к о е в ъ
...б е н ы (х) н е д о (и) д е т ъ. Климентій майже буквально переказує розділ з «Треб-
...ника» — «О младенцах, без крещения умирающих». Пор.: «Царствія небеснаго наслѣдити
...не могут... божіяго лица зрѣти вмѣсто казни пріемлют, в муку же не отсылаются...
...радости святых не сподобляются» (Требник, I, стор. 728).

С м е (р) т ь н е в ѣ (с) т н е с е (т) с т а р ы (м) (Климентій, 919, Номис, 8256,
...стор. 158).

...м ы, д҃х о (в) н ы е ... п и л н о в а с ъ п р о с т ы (х), н а у ч а е м ъ. Пор.
...звертання козаків до свого отамана у думі про Олексія Поповича:

> Ти святеє письмо читаєш,
> Нас, простих людей, на все добре научаєш
> (Думи, стор. 124).

...в ѣ ч н о (и) н е в и д в л и м у к и.//Ω (т) к о т р о (и) в с ѣ х ъ к р и [illegible] н ы (х), с (е) з и, с о х р а н и. Типові для творів духовної лірики молитовна к[illegible]
Пор.

Услиши нас, люди грѣшних,
Сохрани нас вид мук вѣчних
(Угроруські духовні вірш., XLVII, 70, стор. 8[illegible])

...о (т) н е в и д и м ы (х) в р а (г) к р (с) т о (м) б о р о н и. Пор. з «Слово» Афанасія Александрійського (див. прим. до вірша 14), де чорти «крест же видяще, трепещут и боятся» (Яковлев, стор. 112).

19. І з в о (л) ...о (т) т ѣ х ъ л ю т ы (х) с м е (р) т е (и) в с ѣ х ъ в ѣ (р) н ы (х) х р а н и т и н а (с). Пор.:

Лютой смерти нас сохрани —
Вся вѣрныи христ'яне
(Кілька духовних віршів з Галичини, стор. 13)

21. Н е б е (з) п р и ч и н ы т о з н а (т) и з е м л Ѧ п р и б и в а е (т). Пор.: «Без причини смерть не буде» (Номис, 7103, стор. 137; Франко, III, 1, 34, стор. 126).

Б о д а (и), п о в ѣ д а ю (т) н а с ъ ж и в ы (х) з е (м) л Ѧ п о ж е (р) л а. Пор.: «Бодай мене сира земля вкрила!» (Франко, II, 1, 5, стор. 180).

...н е к л е н ь т е (с) н̃ е б о (м) и з е м л е ю (Соборне послання Якова, V, 12).

...б е (з) п о к а я н і Ѧ н е д а в а (и) у м е (р) т и. Пор.: «Не дай, господи, наглою смертю вмерти без покаяння» (Грінченко, II, 98, стор. 305); «Без покути не дажд смерти» (Кілька духовних віршів з Галичини, стор. 13).

22. Ω у м и р а ю ч и (х) м л (д) н ц а (х) и д̃ в и ц а (х) п о п р и н я т і и ш л ю б о (в): а б о, п о п р о с т ѣ (и) м о в я ч и, п о с л ѣ в ѣ н ч а (н) Ѧ з а р а з ъ. На Україні шлюб вважався дійсним лише тоді, коли після церковного вінчання було справлено весілля. На Чернігівщині воно відбувалося за тиждень — другий після вінчання (Грінченко, V, 754, стор. 426; Х. Я щ у р ж и н с к и й, Свадьба малорусская как религиозно бытовая драма, «Киевская старина», т. LV, 1896, листопад, стор. 236). У вірші йдеться про випадок, коли наречений (чи наречена) вмирає в проміжок часу між вінчанням і весіллям. Подібна ситуація передбачалася й «Требником» (І, стор. 396).

23. С т р а (ш) н а и л ю т а и т а с м е (р) т ь, е ж е у т о п а т и. Пор.: «Втопути — то дуже тяжка смерть» (Франко, I, 2, 8, стор. 290). «Селяни вірять,— коментував цей вираз Франко,— що втоплення — один із найтяжчих родів смерти» (там же).

24. Ω з м е (р) з а ю щ и х м р а з о м ъ. Пор. з віршем 363 — «Ω переме(р)зающи(х)...»; див. прим. до нього.

25. П р о с и м о т а к о в о г о д е к р е т у п р е м ѣ н е н (ь) Ѧ. Характерний для «Требника» вираз (I, стор. 911), що постійно варіювався у духовних віршах. Пор. «Уже ми декрет опредѣленный» (Угроруські духовні вірші, XLVII, 73, стор. 88). Пор. ще «Вызволяет з декрету смертелного милостиня...» (Тестамент, стор. 5). Або рядки з шкільної драми кінця XVIII ст.

Прошу тебе покорне, судіє справедливий,
видай на сію душу декрет справедливий!
(Розмова во кратцѣ о душѣ грѣшной, стор. 302)

27. Ω у м и р а ю ч и (х) ...б е (з) ж а (д) н ы (х) п р и ч и н ъ, а б о п р и к л ю ч о (к). Пор.: «Без приключки и смерти не маш» (Климентій, 37. Див. ще прим. до вірша 21).

28. Ω у б и в а ю щ и (х) ...с а м ы (х) с е б е. Християнська церква засуджувала «самых себе убивающих от отчаянія и гнѣва» (Требник, I, стор. 546). Народ вважав самогубців великими грішниками (Франко, I, 1, 10, стор. 291), їх ховали не на цвинтарі, а «на границі між двома селами» (Франко, I, 2, 1, стор. 444), без хреста (О. Л е в и ц к и й, Старин-

…ия воззрения на самоубийство и отголосок их в народных обычаях Южной Руси, «Киевская
…старина», т. XXXV, 1891, грудень, стор. 358)
…о(т) згубле(н)а
…е(с)ныя могу(т) може(т) сѧ скупити // а(л)бо люде
…можна було відкупитись від смертної кари свободити. У феодально-кріпосницькій Україні
…тим, хто вони спокутували вину працею за вбивство ув'язнених нерідко милували
…стор. 20, 152) У «Требнику» серед в монастирському маєтку (Компан, Міста України,
…ув'язнення викупити» (І, стор. 909). переліку милосердних вчинків було названо і такий,
…ш ь … лы(х) пригода(х) треба уважати. Пор.: «В пригоді мисль о
…свободі» (Номис, 1333 стор. 29; Франко, II, 2, 2, стор. 589).
Іюда, познавши сво(и) про(с)тупо(к), вдавилъсѧ // и до
…е… конечны(х) мукъ чавъки всели(л, сѧ. Згідно з євангельським
…зрадливим. Іуда, зрадивши Христа, не витримав докорів совісті і повісився (Матвій,
XXVII, 3—5). Климентій іде за апокрифічною версією цього епізоду, який завершується
…вічними муками Іуди. Див. «Пасъ о або повість душеспасителную о муцѣ Христа…»
…в рукописі С. Теслевцьового (кінець XVII — початок XVIII ст.) «И так злый слуга, ворог
Христов, погиб с тѣлом и з душею, и тепер сѣдит у пеклѣ в руках старшого шатана, пьет
…огон сѣрчаный» (Апокрифи і легенди, II, стор. 232). Подібну ситуацію спостерігаємо
…в інших українських списках апокрифів — у вищезгаданому (див. прим. до вірша 5) «Хо-
…дінні богородиці по мукахъ» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 140—141) та «Сказании учителя
…церковнаго Ієронима святаго о Іюдѣ, предателѣ господа нашего Иисуса Христа» — у
…рукописі І. Яремецького-Білахевича (Апокрифи і легенди, II, стор. 345—346) «Сказаніє
Ієронима» вийшло також друком у Києві в 1701 р. (J. Polivka, Drobne příspěvky
literárne-historické, v Praze, 1891, стор. 102).
…ско(р)би вши
…дження (Псалтир, XXIX, 12), часто вживаний у духовній ліриці, зокрема у першому вірші
…церковнослов'янською мовою — так званій «Азбучній молитві» (І. Франко, Найстарша
церковнослов'янська вірша, «Життє», Львів, 1912, стор. 17). Див. також: Требник, I, стор. 538;
Книга житій, I, стор. 62 зв.
…радо(с)т претворити. Зворот біблійного похо-

29. …ѿ(т) невидимаго кр(с)томъ оборонаш / а ѿ(т) ви-
димаго го(р)ш-ничимъ не ѿ(т)моли(ш). Климентій по-своєму передає
сентенцію болгарського письменника X ст. Козми Пресвітера, списки твору якого найчасті-
ше мають заголовок: «Слово святаго Козмы презвитера на еретики препрѣние и поучение
от божественных книг». Цей антибогомильський трактат став відомим у Київській Русі в числі
перших слов'янських книг і набув великої популярності. Вплив його простежується як у
період східнослов'янської єдності, так і пізніше — в українській і російській літературі —
аж до XVIII ст., знаходячи відображення у народній творчості. Климентій міг використати
як повний текст «Слова на єретики», так і уривки з нього, що входили до «Кормчої», «Про-
лога», «Торжественника», «Міней Четьих», «Ізмарагда» та інших збірників. Пор.: «Бѣси бо
креста Христова боятся, еретицы же посѣкают кресты…» (Козма Пресвітер, стор. 6). Пор.
з крилатим афоризмом: «Лихий чоловік гірш чорта; бо від дідька перехрестишся, то тебе
не вчепить, а лихого чоловіка і хрестом не відженеш» (Франко, III, 2, 20, стор. 312).
30. Кому, рци ми, подобенъ клеве(т)никъ? Риторичний зворот,
що походить від старослов'янського письменства. Див. у «Слові на єретики»: «Кому ли упо-
добим таковыя?» (Козма Пресвітер, стор. 6). Пор. з «Псалмом покутною» Луки Длоського
(XVIII ст.): «Кому ся тепер уподоблялем през учинки мои?» (Матеріали до історії української
пісні і вірші, II, стор. 248).
31. …лене(ю) тѣ зе — зводить таклеп. Пор.: «Наволокти пеню» (Номис, 13545,
стр. 2651) або «пенею ся ув'язався» (А. Лазаревский, Села Конотопского уезда,
вип. I, Чернігів, 1869, стор. 12).
Лучше(и) бы пе(н)ю сыло на шію взложити. Давній
крилатий вислів, певне, апокрифічного походження. Пор.: «Хотел Июда купить себе село,
да положил себе на шею село» (Симон, I, стор. 200). Див. цей вираз у дуже популярних
на Україні «Духовних бесѣдах святого отца нашего Макарія, пустелника египетского, о

[illegible] стор. 2). Пор. [illegible] II, 2, 1, стор. 538).

[illegible] срѣбра [illegible] у них [illegible] В. Н. Рыбинский [illegible] 1888, стор. [illegible] 54).

[illegible] хотячи(х) тружатися [illegible] сучасником Климентія С. Полоцьким (1629—1680) у [illegible]

своим трудом питаем бывает,
а не чуждыя труды поядает.
Не хотящим же труда полагати
не годствует хлѣба подаяти

(Полоцький, [illegible])

Вѣждъ, оленивве, иже не хощешъ труждатися и [illegible] чуждыя труды [illegible]. Пор.: «Хто вже звик чужим жить, [illegible] чужые [illegible]» (Номис, 14199, стор. 279).

Таки(х) вѣчныА муки ожыдаютъ. У «Ходінні [illegible]» [illegible] переб[у]вають у «морѣ огненном и змешанном со кровию» (А[фанасьев], Легенды, IV, стор. 1[illegible]).

[У]клонѣте с[я] зла и творѣте бл҃го — біблійний афоризм. [illegible] ХХХIII, 15.

И [...] о видьрна(х), подобны(х) дре(в)нему мытаревѣ [illegible] з «Євангелієм», апостол Матвій до прийняття християнства був збирачем мита (Матв. IX, 9, X, 3).

Во[в]къ що спо(т)кае, то з(ъ)яде. Пор.: «Як вовк, що стрѣне, то [illegible]» (Номис, 4819, стор. 94); «Що вовк здибле, то мусит із'їсти» (Франко, I, 2, 116, стор. [illegible]).

...шкатулу набити. За часів Климентія гроші ховали в «шкатулах». [illegible] офіційний документ: «До шкатулы гетманской доходит грошей в год пятнадцать тысяч [illegible] лотых» (Лазаревский, Описание старой Малороссии, II, стор. 501). Пор.: «Щ[о] м[а] в т[illegible] [illegible] нема ніц в шкатулі» (Франко, III, 1, 3, стор. 208).

...указъ па(н)ски(и) часомъ того и не знаетъ что слуга в ча(с) сво(и) тако(ж) и себѣ з(ъ)правляетъ. Пор. [illegible] цього виразу з народною приказкою: «Не таков пан, як паненята» (Климентій, 607 [illegible]; «Гірші підпанки, як пани» (Франко, II, 2, 1, стор. 538).

35. ...воду в(ъ) вино [сирѣчъ в горѣлку] лиющи(х). Життєву основу цього факту підтверджує гетьманський універсал від 31 серпня 1692 р., в якому зауважувалося гадяцькій старшині та всьому поспільству, що вони «того не досматриваю[т] дабы в арендах подмѣшенное и мѣрою умаленое не продавано было вино, которым образом нѣкоторые шинкари или шинкарки дерзают безбоязненнѣй в черни чинить обман» (Бантыш-Каменський, II, стор. 9).

36. Вірш написаний у формі діалога між світською та духовною особами.

...многи(и) наро(д) тюттюнъ всюда зажываетъ, [я]ко(т)рымъ повѣтрА мыта з себе збуваетъ — тобто за допомогою тютюну позбувається заразної хвороби — «мита» (запалення підщелепних залоз).

...в ма(р)котности з мало веселіА прибыто(к). Пор. з ж[и]ттям... заніем от книги... Пандок»: «И расплодят веселія ради и нарекут имя ей табака» (Памятники старинной русской литературы, II, стор. 429).

...несмра(д)ными усты м[о]л[и]тву чинить. Пор.: «Не достоит крестного знамения воображати, понеже аки смрадными усты ... святому духу противит» (Памятники старинной русской литературы, II, стор. 433).

[illegible]

[illegible] Костомаров, стор. 115).

[illegible] не єдному [illegible] пры(ш)то [illegible] (Номис, [illegible]) «дуже мідний тютюн, [illegible] з [illegible] селяни, [illegible] села, переважну більшість яких становили [illegible] розныхъ всяких ремесникахъ»)

[illegible] на слободы людехъ [illegible] слобід. Селяни в пошуках кращих умов життя переходили від [illegible] після закінчення пільгового строку потрапляли в ще [illegible]. Ось один з таких прикладів [illegible] у 1710 р. «завликав на слободу», обіцяючи слобожанам [illegible] повинні були сплачувати йому щорічно сто талярів та догляд [illegible] його дружина почала вимагати від слобожан ще [illegible] на роботу, Даровська наказала [illegible] їх «тирански батожьем бить [illegible] ... что за первым разом не поѣхали на панщину» (Лазаревский, Описание [illegible], стор. 352—353).

Хто ко(л)векъ собѣ іще(т) на жи(т)ло слободы [illegible] з(ъ) ме(ж) таки(х) великои бѣды. [illegible] (Номис, 2216, стор. 44).

...готовые хаты [illegible] покидають. Пор. [illegible] Климентієм, зі свідченням Генеральної канцелярії (початок XVIII ст.) «Здѣ в Малой России [illegible] обывателям тая была свобода, что з села в село, з подданства одного владѣльца [illegible] подданство к другому владѣлцу переходить невозбранно, єднак когда з єдно[го] села [illegible] перейдет подданний в село или в деревню другого владѣлца, а в селѣ или в деревнѣ первого владѣлца остаются его подданские грунта, дворѣ и другие угодия, купленние или некупленние, то оними владѣть ему, живучи у другого владѣлца, не свободно [illegible] можно, только ежели, выходя [illegible] своего владѣлца первого, может дом [illegible] вынести или увезти за собою, то при нем остается без отнятия» (Мякотин, стор. 41—42).

...скочи(т) хо(ч) к(ъ) лѣсу [illegible] к самому бѣсу. Дуже поширена в народній (зокрема в поетичній) мові словесна пара (переважно римуюча). Пор.:

Куда схочу, туда скочу
Хоч і к лісу, хоч і к бісу

(Головацький, I, стор. [illegible])

Пор.: «Он ти до біса, а я до ліса» (Лукашевич, стор. 129). «Єден до ліса, другий до біса» (Франко, II, 1, 17, стор. 89).

Пожытечная ему судыла(с) слобода [illegible] дово(л)ная [illegible] липа и лика и вода. Пор.: «Слобода [illegible] лика и вода» (Климентій, 922, Номис, [illegible]492, стор. 205)

...послуш(н)ство о(т)дават(ъ) — офіційна формула, якою вказували на обов'язки підлеглих до господарів. Пор.: «Пилно приказуем, чтобысте... послушенство [illegible] давали» (Лазаревский, Описание старой Малороссии, I, стор. 170).

...прочанп обдырают(ъ). Тут «прочани» — люди, що йшли «проч» з своїх [illegible]. В наказі від 1707 р. генерального судді Василя Кочубея підлеглим селянам с. Ярославка [illegible] заборонив брати землю в заставу у тих селян, які «проч уходят» (М'якотін, стор. [illegible]). Див. нижче у Климентія рядок — «оттькаючи(х) проч...».

...за те(р)пение сп(с)ніе мо(г)лъ бы мѣти. Пор.: «За попечение дасть бог спасение» (Номис, 2428, стор. 48); «Терпи — спасен» (Климентій, 1012, [illegible] III, 1, 2, стор. 205).

Бгъ за бу(н)товника, якъ мовять, не повѣдить. Пор. «За сее бог не повѣсить» (Климентій, 375; Номис, 114, стор. 3).

...втѣкаючих прочъ самы(х) дерѣ(т), бѣ(т) и берѣ(т) [illegible]. Пор. з гетьманським універсалом до полтавського полковника від 1707 р.: «Накрепко [illegible] казываем, чтоб таковых легкомысленных людей, которые, убегаючи от повинностей [illegible] слободы уходят, не только переймал, грабил, забирал, вязеньем мордовал, киями бил [illegible] без пощадения вѣшати розсказовал» («Русский архив», кн. 3, М., 1875, стор. 408).

40. Ѡ присягающы(х) не по правдѣ. На Україні в XVII — на початку XVIII ст. кожна судова справа розглядалася з свідками, але жодне свідчення не приймалося до уваги, якщо свідки не присягали (П. Ефименко, Присяга духовенства, «Киевская старина», т. VIII, 1884, травень, стор. 152).

Присяжно(ст) не по правдѣ да(р)мо сѧ не минае(т), [illegible] на(т)ле вмре(т) або я(к) сѧ клене(т) та(к) ставает. Згідно з народним переконанням, «хто в суді фальшиво присягне, той до року мусить умерти або скалічіти... Хто забожиться на неправду, той має гріх» (Людові вірування на Підгір'ю, стор. 1[illegible]).

Хоча(н) и по правдѣ -то една(к) дѣло то стра(ш)но. Пор. з «Словом» І. Златоуста «Которые ся клѣнуть не по правдѣ», яке ввійшло, зокрема, і в український список «Измарагда» (1646 р.): «Не годно клятис именем божіимъ любо по правдѣ а любо не по правдѣ» (Перетц, Исследования и материалы, III, стор. 11).

...обѣ стороны. Вираз юридичної термінології (див. Протокул до записания справ поточних на рік 1683, стор. 210), який вживався і в літературних творах. Пор.: «Діалектицкіи викруты на обѣ стороны...» (Палинодія, сочинение Захарии Копыстенского. Памятники полемической литературы, кн. 1, 1876, стовп. 921) або віршовий рядок «Юж я на обѣ сторонѣ правду прызнати мушу» (П. Житецький, Острозька трагедія, ЗНТШ, т. LI, 1903, стор. 17).

...лукаваго во скорѣ бгъ обявитъ. Пор. з протилежним твердженням «Слова І. Златоуста» «Бог вѣскорѣ не мстит» (Перетц, Исследования и материалы, III, стор. 12). Пор. вірш С. Полоцького на цю тему «Клятва во лжу» (Полоцький, стор. 47—50).

41. З(ъ) бго(м) — не з хлопце(м) жа(р)товати. Див. Климентій, 356; Номис, 89, стор. 2; Франко, II, 1, 11, стор. 98.

42. ...хлѣба збавляти. Пор. зі сповіддю братів у думі «Буря на Чорному морі» про те, як вони «близькому сусіді хліба й солі збавляли» (Думи, стор. 133). Див. також розповідь селянина у творі письменника другої половини XVIII ст. І. Некрашевича «Исповедь»:

А я хлѣба да соли не збавив нѣкого, —
а бѣлше яких грехѣв? Не чуюсь ничого.
Гордую да бѣдую, хоч хлѣба і є маю
а нѣколи нѣкого я не позываю (Некрашевич, стор. 11).

Где любо(в), та(м) са(мъ) бгъ пребывае(т). Пор.: «Аще друг друга любим, бог в нас пребывает» (1-е послання Іоанна Богослова, IV, 12).

...власти басу(р)мане це(р)квы разграбляю(т) // не

...(м) мы кыторк(и) такі хъ мѣти. Титарі церкови, старости ...ратся, як правило, громадою, але бували випадки, коли місцеві власті призначали ...ми. Між такими титарями і громадою нерідко виникали конфлікти (А. С. Лебедев, ...ение о некоторых архивах духовного ведомства в губерниях Курской и Харьковской, ...тор. к. харьковского историко-филологического общества», т. XIII, Харків, 1902, ...стор. 163). Див. також документ, датований 1703 р., про «непослушных и несогласных кти... ...торов з ратуша установленных», які грабували київську церкву Успіния пресвятої богоро... ...иці на Подолі («Киевская старина», т. X, 1884, вересень, стор. 134).

...хто обытелемъ и це(р)квамъ пакоствуеть // узри(т)

...скорѣ гнѣв б҃жий. Пор. з погрозою «грабителем церковних имѣний» у ру... ...кому трактаті «О милости», авторство якого приписується Єпіфанію Славинецькому (...м... 1675 р.): «Сии восприимут здѣ временное осуждение; в будущем же вѣчное мученїе» (Слово о милости, стор. 66).

...це(р)ковъ ма(т)кою сА всѣмъ на(м) называетъ. Формулю... ...вання «Требника» (І, стор. 725), яке ввійшло у книжний вжиток. Пор.: «Имѣй в почтивости ...матку твою церков» (Тестамент, стор. 133). Про цей твір, відомий Климентію, див. прим. до вірша 226.

45 Не да(и), б҃же, позычат(т), але да(и) свое мат(ъ). Пор. «Позичаєць, хто свойго не маєць» (Носович, стор. 130—131), «Лучче мати, як позичати» (Номис, 10646, стор. 208).

...Ду(ш)но, я(к) два прави(т), третему нѣчо(г)[о] да(т)

...до(л)жны(и) на себе облѣкъ да(е(т) с(т)дат(ъ) совите — ...ржник зобов'яжеться віддати подвійну суму. Пор. акти стародубівського магістрату, складені з приводу справи: 1) боржника Омеляна Пранчетка, «который, на се поведставши, добровольне зналсе, што зостает винен золотых тринадцет, и не мѣл чем отдати ... упросил ...и отдати, то подлуг права посполитого, мает усовито платити» і 2) Хоми Андрущенка, який «остал на облик Пилипу Івановичу Оршуренко... винен сорок шесть коп литовское ...чьбы монеты доброй, которое суммы не мѣл чим отдати...» (Протокул до записаня справ поточних на рок 1690, стор. 466).

...на Волыню еды(т) сА опусалъ неборакъ. Умови «совитості» при кредитуванні були особливо поширені на Волині, де в цей час діяли закони шляхетської Польщі («Киевская старина», т. LXXXI, 1903, квітень, бібліографія, стор. 60).

46 Умѣвъ гроше(и) у люде(и) готовы(х) позычати // а не ...умѣе(т), злы(и) рабъ знову имъ о(т)давати. Пор.: «Умівши брати, умій ...віддавати» (Беленькова, 209, стор. 31). Пор. це з виразом весільного обряду на Чернігівщині: «Полюбили брати — треба й оддати» (Грінченко, III, 782, стор. 431).

...вла(с)не укразъ и прочъ, окая(н)ны(и), втѣкатъ // с... ...водою таки(и) уже собѣ ча(ст) маетъ. Злодій порівнюється з Іудою — ...апокрифічному оповіданні псевдо-Ієроніма (див. прим. до вірша 28): «Иже всего того, ...же Христу приносяще ся, от сих десятую часть всегда крадяше» (Апокрифи і легенди, ... стор. 315).

...о(т)ылють по смерте(х) тѣхъ з(ъ) прїспо(д)нее море. У «Ходінні богородиці по муках» злодії справді потрапляють у «море огненьое» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 139).

Хо(ч) ...о(т)р...(н)те, хо(ч) зароблл(н)те, а о(т)дава(и)те. Пор. з категоричною народною приказкою: «Хоч лопни, хоч перервись, а дав слово — ...вись» (Беленькова, 174, стор. 29).

47. ...свои(х) жадны(х) речи(и) у домѣхъ не маютъ ... стара(и)е, жебы в ны(х) было, не дбаютъ. Пор.: «Хто дбає, той ...має» (Климентій, 1105, Номис, 9939, стор. 193; Франко, I, 2, 19, стор. 530).

[illegible] ч т о (ы) г н ѣ в о м ъ о с у (ж) д а ю т ъ. [illegible] тай мови ворота» (Франко, I, 2, [illegible]). [illegible] м а (н) [illegible] (Климентій, 1408). Пор [illegible] «Просящему у тебе дай» (Лука, V, 42)

[illegible] с о р о (м) и о (т) б г а г р ѣ х ъ // а [illegible] т в о р и т [illegible] «От бога грѣх и от людей сором» (Климентій, 1170); «Від бога гріх, від людей [illegible] (Номис[illegible], т. 1, стор. 235; Франко, I, 1, 142, стор. 73), «Хто бога не боїться [illegible] не соромиться» (Франко, I, 1, 336, стор. 87). Видимо, у Климентія — контамінація двох приказок (Пор.: «Богу грѣх, а людямъ смѣхъ» — у вірші 118)

48. ...б о л и т (ь) ч е м у (с) г а р л о // х т о з а с т а в л я е (т) к о г о с[illegible] в а (т) д а р м о. Пор. «Болить горло співати дармо» (Климентій, 71, Номис, [illegible], стор. 214).

В[illegible] д е (д) р ы, д а п о ю т и. Формула біблійного походження (Псалтир, LXVI, 1), що раз у раз повторюється у богослужебних книгах (Служебник, стор. 98; Требник, I, стор. 428). Франко коментував цей вираз як крилатий: «Ущедри мя, да пою ти; заплати [illegible] [illegible] ти,— промовляє дяк, увійшовши до господарської хати» (Франко, III, 1, 1, стор. 277)

К о л и д а х а, т о т а (к) ж е б у д е (т) и о (т) м е н е в з я х а (Климентій, 440; Номис, 10650, стор. 208).

49. ...н е с т а р а е (т) с А с п р а в ъ с в о и (х) д о г л я д а т и. Пор. «Що [illegible] за госп[о]дар, що своє добро не глядить» (Климентій, 1253).

...н ы н ѣ в (ъ) н а (с) н е п р а (з) д н и к, // а т в о А м и л о (с т) х т о (с) н а м ы [illegible] г н ы (и), а н е в к а з н и (к). Пор.: «Сегодня не правник, а ты нам не вказник» (Климентій, 897, Номис, 187, стор. 4).

50. ...р е к ъ, б ы в а е (т) и з м ѣ н а д е с н и ц а в ы ш н я г о. Климентій роз'яснює текст 76-го псалма. Пор.: «И рѣх, нынѣ начах: сія измѣна десницы вышняго» (Псалтир, LXXVI, 11).

...н е х а (н) в я м ы, ч т о н а (м ъ) к о п а ю (т), в п а д а ю т ъ. Вираз біблійного походження (Псалтир, VII, 16), що став народним. Пор.: «Хто пуд ким копает, сам впадает» (Климентій, 1094, Номис, 9563, стор. 185; Чубинський, I, стор. 256).

51. Ω л ю д е х ъ, с а м ы х ъ с е б е г л а д о (м ъ) у б и в а ю щ ы (х), с к у п о с т и р а д и. Пор.: «Сам себе голодом морить» (Франко, I, 2, 42, стор. 403). Пор. епіграму сучасника Климентія І. Величковського «На скупого» (Величковський, стор. 111).

...х о (ч) к о (л) к о б о г а (т) с т в а б у д е (ш) с о б ѣ з б и р а т (и) // а п о с м е (р) т и з ъ с о б о ю н е з м о ж е (ш) н и щ о в з я т (ъ). Пор.: «Ци богач, ци бідний, нічого з собов на тамтой світ не забере» (Франко, I, 1, 19, стор. 98); «Як умрем — нічого не заберемо» (Чубинський, I, стор. 293). Пор. з рядками духовного вірша:

Лишаю днесь свой маєток,
Лишаю худобу,
Не возму нич найменшого
З собою до гробу

(Угроруські духовні вірші, XLVII, 71, стор. 85).

Див. далі вірш 326 — «Ω умираю(щ)и(х) богатых) людехъ».

52. Ω у п и с у ю щ ы х (ъ) с А в к о з а к и д у р н ы х ъ м у ж ы к а (х) и з н о в у в ы п и с у в а т и с А х о т я щ ы (х). В кінці XVII — на початку XVIII ст. права і вольності козацтва були дуже урізані й обмежені, але в очах населення воно продовжувало лишатися соціальним станом, який втілював особисту свободу. Тому селяни прагнули записуватися у козацькі реєстри. Записані у козаки відбували військову службу. Климентій обурюється поведінкою «дурного» селянина, який «записвся у козаки», але злякавшись військової служби, хоче «виписатися».

...и худобу, ёды мар(ш), на ратх(ш) вяя(т) потрєба. Селянин ...ято йдеться у вірші, певно, належав до так званих «вільних посполитих». Вони ... у підданстві держави, а підлягали ратуш..

53. Ѡ козакохъ, не годны(х) похвалы... которые у во(й)с... да(т), а люде(й), на путє(х) ідучи(х) або ѣдучи(х), о(б)дира ю(т) ... першому десятирічі XVIII ст. чути про випадки козацького розбою звоpушили всю ...мадськіс ь. У 1707 р. кошовий отаман Петро Сорочинський скаржився із Запорізької ... Петру I: «Того прошлого году, собравшися нѣкоторое своевольство от разных краев, ...от стороны Волоской, то от Дону, то из москалей нѣкіе, по разным мѣстам, гуляючи по ...степам, наскоки бѣдным людим чинили по дорогам, шкоды и здоpства а гдѣ только затѣют, ...либо в стороне Крымской шкоды, либо гдѣ на трактах разбой учинят, всѣ, отзываючися ...запорожскими козаками, нас, Войско, незвинне обезславляют» (Бантиш-Каменський, II, ...стор. 100).

Побию(т) бо слезы навѣкъ... Пор.: «Побили б тебе їх сльози» (Номис, ...776, стол. 72). Див. ще рядок пісні про тяжке наймитське життя з акон много старовинного ...рукопису:

Поб'ють, тебе, господине,
Наймытськiйи сльозы
(Грінченко, III, 1280, стор. 556)

54. ...ца(р)ства нб(с)ного зичу хр(с)тіяномъ. Один з варіантів ...часто повторюваної Климентієм етикетної формули-кінцівки, рекомендованої «Требником» ...Петра Могили. Пор.: «...onste... в прибытках небесных вѣчне царствовали... вам зичу» (Требник, I, стор. 906).

55. Ѡ волочащы(х)сѧ че(р)нцахъ. Втеча монахів з монастирів була явищем, ...що супроводжувало всю історію чернецтва. Козма Пресвітер у розділах «О мятущихъся чер...нцехъ» та «О хотящих отити в черныя ризы» «Слова на єретики» таврував монахів, які «сквозѣ ...мадцы без мѣста мятутся, ту не ядуще чужь хлѣб» (Козма Пресвітер, стор. 53). За часів Кли...ментія втеча монахів з монастирів набула такого масштабу, що московський патріарх Адріан ...був змушений наказати київському митрополиту Варлааму Ясинському вжити особливих за...ходів проти «переходящих» ченців («Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов», ч. I, т. V, К. 1872, стор. 170, 350). На початку 1701 р. монахам було суворо заборонено «волочитися» (П. Морозов, Феофан Прокопович как писатель, СПб., 1880, стор. 249). Відштовхуючись від ідейних засад твору Козма Пресвітера, Климен...тій ганьбить ченців, які «по горсдахъ людямъ очи порють».

...повѣ(т)сѧ іны(и) к бѣсу по своє(й) волѣ, шукаючи ...на згибе(л) собѣ своеволѣ. Пор. крилатий афоризм «Волю зробив та й себе погубив» («Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии», I, стор. 375).

...своя волѧ добра та не пожыточна (Климентій 892, Номис, 1325, стор. 29).

Ѡсобливе теж) че(р)ница она погубляетъ. Пор. з розділом «Слова на єретики» «О хотящих отити в черныя ризы»: «Якоже бо и рыба кромѣ воды суще умирает, такоже чернець отлучься монастыря погибает... и яко же (к...) часто востающи с ...иц, запертки творит я, тако и чернец часто излазя из монастыря по своєї воли, забывает преданную ему службу» (Козма Пресвітер, 57).

...трафляє(т)сѧ тому в школѣ сѧ ноко(в)чит(ь) // Або где ...да(т) ле ...не(т) у ко(р)чемномъ дому. В старій Україні школа при ...церкві була водночас притулком для всього мандрівного люду — «волочащихся» ченців, «мандрованих» дяків, шкільних «нищих» (див. прим. до вірша 61). Пор. ще: «Трафляється ...то... в ...оку, иж часом и переночует в корчмѣ» (Вишенський, стор. 38).

...а що го(р)шъ — і комеди(и) якихъ начинити. Видимо, йдеться ...про те, що «волочащійся чернець» разом з мандрівними студентами міг взяти участь у якійсь ...виставі. Див. автобіографічне свідчення сучасника Климентія, мандрованого дяка Іллі Турчиновського, який, «видавшись» вчився у Києво-Могилянській академії, а потім «волочився»

[illegible] «вопрэвам» з якими ж, як і він, київськими [illegible] [illegible] («Записки [illegible] южнорусского священника І-й половины XVIII ст.», «Киевская старина», т. XI, 1885, липень, стор. 326). Пор. засудження «Ходінням богородиці по муках» [illegible] розваг монаха: «Лутше бо видѣти человѣка мертваго, на вельблюдѣ [illegible] [illegible] законника, инока пьяницю, по миру волочащаго и праздние слова глаголющаго, и дудок, скрипок и иных игр[ищ] слухающаго» (Апокрифи і легенди, IV, стор. [illegible]).

Во(л)ько ѱсови и на бга брехат(ъ) (Франко, II, 2, 22, стор. [illegible]). Пор. «Вельно собаці і на бога брехати» (Климентій, 91; Номис, 5197, стор. 100).

Че(р)нецъ в(ь) ми(с)тыру не хотящы(и) жити [illegible] ри(и)мет[ь] пропа(ст) вѣчну... У «Ходінні богородиці по муках» до [illegible] [illegible] потрапляли за неправедні діла «ієреи, попи, служителие престолу божию» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 156).

Не едно(й) мтри дѣти — ченці (Номис, 203, стор. 4). Пор. з народною загадкою:

Закахкала утка,
Аж за морем чутка;
Зібралися дітки —
не одної матки

(Ал. Шишацкий-Иллич. О народном языке и говорах Козелецкого уезда, «Черниговские губернские ведомости», 1853, № 41, стор. 393).

56. ...очи во(л)шебство(м) заслѣпляю(т). Переосмислення біблійного образу: «Дары бо ослѣпляют очи» (Ісход, XXIII, 8). Пор. народний фразеологізм «Очі засліпити кому» (Франко, II, 2, 103, стор. 475). Пор. ще «Чари очи людем мылят» (Макарій Єгипетський, стор. 3).

І еще пр(о)роками сами сѧ нарыва ютъ. Пор. з розділом 41 «Стоглава» (збірника рішень московського собору 1551 р.), спрямованим проти чарівництва: «.. Ходят лживые пророки, мужики и женки, и дѣвки, и старые бабы, наги и босы...» (Стоглав, стор. 138). Виписки з цього розділу знаходимо у різних рукописних збірниках, поширених і на Україні («Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музеума составленное Александром Востоковым», СПб., 1842, стор. 549).

...не едн(и) босакъ і записа(л) бѣсови душу. Пор.: «Він би й душу дідькові записав» (Франко, I, 2, 39, стор. 585). Народ вірив у те, що людині може допомогти «нечиста сила», якщо укласти з нею угоду — «записати їй кров'ю свою душу». Збереглися судові справи XVII—XVIII ст., порушені проти тих, хто звертався за допомогою до чорта. Так, у першій половині XVIII ст. був висланий з Лубен до Києва «под крѣпким караулом» Ілля Човпило, «записавшийся кровью своею князю бѣсовскому и всѣм бѣсам в службу с душею и тѣлом на тридесят лѣт» («Киевская старина», т. I, 1882, липень, стор. 430—431). Подібні документи наводить у розвідці «Колдовство» В. Б. Антонович (Чубинський, I, стор. 320—454).

...по голы(х) нога(х) по пята(х), по-турецьк(и) бити. Спосіб покарання, який вживали турки для того, щоб полонені не втекли. Проте і на Україні пани в такий спосіб розправлялися з своїми підданими (Лазаревский. Люди старой Малороссии, стор. 42) та карали покриток (Пісня про покритку, стор. 110).

Лу(ч)ше(и) бы и(м) на шіи собѣ сыла вкладати. Див. прим. до вірша 31.

57. ...сыротѣ ско(р)бному и з(ъ) мосту да в воду (Климентій, 614, Номис. 2082, стор. 42; Франко, III, 1, 2, стор. 261). Пор. у народній пісні: «Любоньмоє серце, із мосту у воду» (Чубинський, V, стор. 100). Див. у Шевченка:

Тяжко-важко в світі жити
Сироті без роду.
Нема куди прихилиться, —
Хоч з гори та в воду!

(Шевченко, I, стор. 12).

пре(д)ны(и) [illegible] — біблійний образ (Псалт. VII, 13), різновид якого [illegible] фігурують у [illegible] творах і духовній [illegible] (стор. 141, Розмова вірша [illegible] [illegible], стор. 293 [illegible], Матеріали до історії україн[illegible] [illegible] вірші, II, стор. 213, [illegible], XLVII, стор. 72—82)

58 [illegible] невкгласа(х) [illegible] У цьому вірші багато образів і фразеологічних зворотів, [illegible] «Чинъ благословенія отроковъ, в училище учитися священным писаніям» [illegible] (Требник, II, стор. 250)

...на добрые дѣла [illegible] (м) [illegible] научающихъ. Пор. з рядками [illegible] про Олексія Поповича див. прим. до вірша 18)

...если [illegible] едину маешъ, т(о) як(ъ) [illegible] тую згубишъ [illegible] а другой [illegible] мѣт(ъ) собѣ не будешъ. Пор. рядки з полемічного вірша [illegible] XVI ст. «Не торгуй душею — второе не [illegible]» (Загребельний [illegible], стор. [illegible]), а також Іоаникія Галятовського (XVII ст.) [illegible] (Матеріали до історії української пісні і вірші, II, стор. 259).

...пре(д) тобою е(ст) двѣ зна(ч)ныe дороги [illegible] на [illegible] ныe, хо(ч) на (з)гибе(л)ные иди [illegible] дороги. Теза про дві [illegible] до неба, тобто до вічного життя, і широкий — до пекла, до вічних мук) — одна з основоположних у християнській релігії (Матв. VII, [illegible]), часто зустрічалася у [illegible] Франко, Карпаторуська література, XXXVIII, 49, стор. 145, Матеріали до історії [illegible] ської пісні і вірші, I, 24, стор. 139). Пор. з [illegible] «[illegible] широкою дорогою — аду не минеш, а [illegible] — царство небесне [illegible]» (Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии», стор. 373); «До бога — [illegible], а до пекла — [illegible]» (Номис, 201, стор. 4); «Ши[illegible] дорога до пекла» (Франко, II, [illegible], 152, стор. 41) [illegible] цієї тези Климентієм у вірші 278.

60 ...вѣче(ст)ное [illegible] свѣтъ е(ст) ремесло [illegible] мистро(в)ство, або те(ж) катовство. У феодальному суспільстві України, як і в інших середньовічних країнах, застосовувалось катування і смертна кара. До катів («мистрів») народ ставився без поваги, але сприймав їх як необхідне «знаряддя» проти злочинства.

...чве(р)ту(и)те, [illegible] пал[illegible]те, и бѣте, и стина(и)те. Для середньовічної літератури характерний докладний опис катувань. Наприклад, у «Матері святого Кантена» вжито понад сто дієслів, які називають способи катування — [illegible] людей, понівечення, четвертування тощо (М. Бахтин. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и ренессанса. М., 1965, стор. [illegible]).

61 Нищенски[illegible] [illegible] — одна з тих віршів [illegible], що були пов'язані з особливостями шкільного життя [illegible] на Україні кінця XVI — першої половини XVIII ст. (див. стислу характеристику цього жанру в «Історії української літератури», т. I, К., 1967, стор. 448—452, а також у кн. «Давня українська гумор і сатира», стор. 173—207, 467—471).

А хорошое такъ, же есмо Свиридъ и самъ такъ же хороши(й), [illegible]. Пор. «[illegible] на вид, та й [illegible], що Свирид» (Номис, 6314, стор. 122

...богати(и), же много мѣю воли(и). Пор. з четвертою інтермедією до драми М. Довгалевського «Властотворний образ»:

> Багати [illegible] и телицы,
> Іже [illegible] мандрують по [illegible]
>
> (Українські інтермедії, стор. 134).

Зво(л)ся (ж), славна [illegible] мѣща(н)ко, [illegible] в голов[illegible] по(н)ска(т). У народних піснях та казках «[illegible]» [illegible] вираз ласки і турботи про людину (Н. Ф. Сумцов, Культурные переживания. «[illegible]» в голове, «Киевская старина»,

$^{1}/_{2}$ 11 2234

т. XXIX, 1890, травень, стор. 338—339). Пор. вираз казки: «Ськай мені у голові» (Грінченко, I, 1[illegible]) або [illegible] народної пісні:

Хто ж мні обиськає
Мою голівочку

(Грінченко III, 1696, стор. 690)

Іние миняѣ да(и) много и сѣна // хоча(н), принамнѣ(и) из вязочку сѣна // Або н[illegible](и) дорожную рѣчь — мѣх поло[illegible] к [illegible] датку к тому — добры(и) ку(л) соломы. Пор.: «Дав ему [illegible] вязочку сѣна и куля соломы, и мѣх половы» (Климентій, 238, Номис, 8977, стор. 172). Пор. ще з рядками чумацької пісні:

Ой продай, батьку, ой продай, хазяїне,
Ой хоч в'язку сіна,
А як нема сіна,
То продай хоч соломи!

(Грінченко, III, 1396, стор. 571).

Варіанти — Максимович, I, стор. 622; Рудченко, XXV, стор. 131.

..бу(д) собѣ такъ ве(л)ми здорова [illegible] я товста якъ ялова корова. Пор.: «Будь здорова як корова...» (Франко, III, 2, 8, стор. 443). «Здорова як корова» (Номис, 8597, стор. 165).

..дочка вѣха(т) ростетъ якъ телица. Пор. рядки народних пісень: «Мати стоять як корови, дочки як телиці» (Лукашевич, стор. 139), «Вдови як корови, дівка як телиця» (Грінченко, III, 1505, стор. 648).

62. ..ге(т)мановъ булави [illegible] до которы(х) потреба хотя щь(м) головы. Пор.: «До булави треба голови» (Номис, 753, стор. 17).

[illegible] чины во(й)сковые дѣлаютъ кле(и)ноты. З «Опису клейнодів» від 1788 р. довідуємося, що це за річ: «Печать и шнур з двумя кистями золотыми, печать в футлярѣ серебреном вызолоченом [illegible] ящик облечь бархатом зеленым и золотым позументом, местами серебряные вызолоченые бляхи. В нем булава золотая з бриллиантами, печать войсковая [illegible] золотой ...» ([illegible], Гетманские клейноды, «Киевская старина», т. II, 1882, травень, стор. 313—314).

п[illegible](с)телек [illegible] — спеціальні [illegible], які були ознакою судового чину. Пор.: «Лыжка судейская чорная, [illegible]» ([illegible], III, стор. 554).

63. Іюдина [illegible](т) ожидае(т) [illegible]. Порівняння убивць, в тому числі «отцеубийців», з Іудою навіяне Климентієві апокрифічним оповіданням псевдо-Ієроніма або народними версіями його (див. прим. до вірша 28). У апокрифі читаємо: «...Іюда взем камень ударив у голову [illegible] явною смертію, [illegible]...» (Апокрифи і легенди, II, стор. 311).

Не [illegible] взря(т) лица во вѣки пр(е)[illegible]. Пор. [illegible] богородиці по муках» «забойцы» весьма [illegible] (Апокрифи і легенди, IV, стор. 148).

.. О люде(х) добры(х) [illegible] и о стра(нно)[illegible]емны(х). Цикл віршів (64—69), видимо, автобіографічного характеру. На ньому виразно позначився вплив слів «О нищелюбии», «О милостыни», «О страннолюбии», «О странноприимничествѣ», які пришепловали євангельські [illegible] і були дуже поширені в різних збірниках. Зокрема, простежується чимало точок зіткнення з вищезгадуваним «Словом [illegible]» (див. прим. до вірша 43).

64. Кто стра(н)ныхъ и убоги(х) в до(м) сво(и) при(и)муеть

то(и) себѣ [illegible]ко(и) вѣчны(и) в(ъ) нѣбси готуетъ. Пор.: «Должні странноприимствовати.... себѣ же от господа бога благовоте[illegible] наслѣдим» (Слово [illegible], стор. 89).

..са(м) стра(н)ствовавы(и) бгъ. Народ вважав, що у період між великоднем та вознесенням Христос ходить по землі як старець (Максимович, стор. 480; Грінченко II, 100, стор. 149).

В(ь)ни(д)ди вра до(ст) вѣчну. Тут дав Климентій переказ [illegible] з євангельської сцени останнього суду. Пор.: «...Внидете в царствіє [illegible] Матвій, V, 20).

[illegible] за что убота(к), я(к) бо(л)шъ за мл(с)тыню // буде(т) себѣ бжію блгостыню. У «Ходінні богородиці по муках» цілий розділ [illegible] душам, «котории милостиню творили и в покаяніи померли, за тое их през [illegible] милостиня преносить» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 150).

Сторицею бо, рече, млстивь(и) при(и)мет // и жыво(т) [illegible] (Матвій, XIX, 29). Пор.: «Сторицею пріимет и живот вѣчный [illegible]. Слово «рече» в староукраїнських пам'ятках вживали тоді, коли [illegible], на яку посилався автор, вважалася відомим читачеві.

66. Нашє(т) Еклесіасте(с)... Цитуючи з пам'яті, Климентій помилився: [illegible] такої сентенції нема.

Ища(и), рече, обряще(т) и прося(и) получитъ. Пор.: «Просите — и дастся вам; шукайте й обрящете» (Матвій, VII, 7).

67. ...Ежеми(т) хто сво(й) достато(к) // то(и) завше мертъ [illegible] и достатокъ. Пор.: «Достаток чинить статок» (Климентій, 218; Номис, 1362, стор. 29). У збірці приповістей Климентія є інша варіант цієї народної приказки з його власним коментарем (Климентій, 210). Цікаво є бути порівняння з [illegible] коментуванням прикладом Франком у варіанті «[illegible] робить достатка» — «[illegible] в житті, чоловік звичайно доробляється [illegible] становища» (Франко, III, 1, 1, стор. 174).

68. Ѡ члвѣку, котры(и) я(т) мужину денартъ // а ему за то сам бгъ нагорожаетъ. Пор.: «Хто бідному дасть, тому бог віддасть» (Франко, I, 1, 25, стор. 54) або «Хто дасть бідному, то йому [illegible] бог» (Франко, I, 2, 202, стор. 526).

69. Яко зѣницу ока всегда сохраня(и). Біблійний вираз (Псалтир, XVI, 8), [illegible] (Жовтень, стор. 102).

70. Нє мѣ(и) собѣ хто ко(ѣ) як сто друго(в) (Климентій, 1385; Номис, 9012, стор. 181).

...грошна — слина (Климентій, 15[illegible]; Номис, 1443, стор. 31; Франко, I, 2, 51, стор. 470). Пор. з рядками [illegible] пісні [illegible]:

Т[illegible] р[illegible] [illegible]ення
Брату сестра мила

(Грінченко, III, 755, стор. 1[illegible]2;
варіанти там же, 999, стор. 1[illegible];
Франко, I, 2, 51, стор. 1[illegible]6).

...друзь не забуду(т) як якдА годата // Хсва(е). Б[illegible] пригоды... подадуть ратунку. Климентій відштовхується від народної [illegible] афоризма «Брат, [illegible] в [illegible], а в доброму разі [illegible] потребуєм ратунку» (Климентій, [illegible]; Номис, 2320, стор. 46) та «В пригоді пізнаються приятелі» (Номис, 9528, стор. [illegible]81; Франко, II, 2, 3, стор. 589).

...не iманса хто хочрекъ за [illegible] годду. Пор. «За сон і за пригоду [illegible]» (Климентій, 11[illegible]; Номис, 17[illegible]1, стор. 37).

72. [illegible] слепаго [illegible] стежки [illegible]. Пор. «Чи глаках би слѣпый, если б стежку [illegible]» (Климентій, 1210; Номис, 53[illegible], стор. 1[illegible]4; Франко, III, 1, 9, стор. 115).

Една(к) добре [illegible] око, же [illegible] види(т). Пор.: «На одно око сліпий, а на друге не бачить» (Франко, III, 2, 71, стор. 502).

74. ...на(д) всѣхъ бо [illegible] шаголо(в)на А. Див. вірш 361 «Ѡ хорунючи(х) на близн(ь) [illegible]».

75. ...[illegible] раскола. ...то е(ст) ту(р)бацьи. Терминологія ... до записаної справ поточних на рок 1683, стор. 210) ... [illegible] ... 1621 р. «Турбации, незгоди, заміш... [illegible] ... святой апостолскии входной церкви ... или книга оборона кафолической святой апостолской ... написана ... «Памятники полемической литератури», кн. 1, 1116, 1878, стовп. 1055).

Посполите мова(я) то: Да(ст) б͠гъ сѧ упити, а онъ ... хочет(ь) пяни(и) спати сѧ положити. Пор. Климентій, 208 та «Слово ... Тоесть ... пьяница, иже упився лежет спати, — то есть пьяница, иже упився ... [illegible] ... свариться» (Костомаров, стор. 137—138).

...е(з)ви(д)ны(м) мова(я), жа(л) завше много може (Климентій, 88, Номис, 7420, стор. 144).

...б(и)товникъ нагле зелыслъ. Пор.: «Бодай ... тали(и) таки(и) ... «Так як сніг» (Номис, 1892, стор. 3), ... як сніг на весні» (Франко, II, 1, 1, стор. 221); ... Пи(н) да не вы(п)... Див. прислів'я додане

І присловы(а) мовити ... Климентієм до вірша 107, а також Номис, 11452, стор. 224.

...ляжъ споко(и)но спати и че(ст)но проспися. Пор.: «Коли двоє кажуть «п'яний», то лягай спати» (Номис, 10744, стор. 209, Франко, II, 2, 3, стор. 6).

...ѡ богатства(х), и ѡ нищетахъ, и о не(н)дза(х), и ѡ скорбехъ, и о печалехъ, и ѡ мятежахъ. Див. прим. до вірша 6. Пор. з подібним нагромадженням однорідних іменників у Вишенського: «...В бѣдѣ, невол... скорби, мятежи ...» (Вишенський, стор. 13).

76 ...богатъ судя(м) очи мздою забиваетъ ... и тоею ... ко(н)да ѡны(х) ослѣпляетъ. Біблійні образи («Дары бо ослѣпляют очи ...», Ісход, XXIII, 8; «Десница их исполнися мзды», Псалтир, XXV, 10), що варіювалися у текстах викривального характеру, пор. «Лихоимца очи мзда ослѣпляет» в «Словѣ Іоанна Златоуста о богатых и немилостивых», яке ввійшло до «Ізмарагда» (Яковлев, стор. 73).

...в здоровь(ъ)ю, бѣдны(м) шва(н)ковати. Пор. з виразом інтермедії «Нищих два» у Дрогобицькому збірнику кінця XVII — початку XVIII ст. «Не шванковал в здоровъ…» (Гординський, стор. 52).

...на скорбъ и на слезы и(х) око(м) не сматряешъ. Гостра ... закид «всевидящому оку» — образу, породженому уявленням про божу всеприсутність. ... див. розділ у «Книзі Еноха» «О како никто же может укрытися рожденый на земли...» (Апокрифи і легенди, I, стор. 57). Пор. «Боже око не дьло его потаится... Аз вся вижду» (Апокрифи ...). Пор. у Тараса Шевченка: «Чи бог бачить із-за хмари наші сльози, горе?» ... (Франко, I, 1, 5, стор. 99). ... (Шевченко, I, стор. 240).

...судіѧ есте(с), справе(д)ливы(п). Див. прим. до вірша 57.

...сотвори(ж) и на земли в п͠нс(в) су(д) пра(в)дивы(и). Пор. з біблійними виразами «Сотворих суд и правду» (Псалтир, CXVIII, 121) та «Положит на земли суд» (Ісайя, XLII, 4). Пор. ще «Сотвори съсуд честен» (Требник, I, стор. 176).

...дару(и) власте(м) ми(р) и любо(в) и ... Пор. з молитовною формулою «Твой мир и твою любов даруй нам» (Требник, III, стор. 67).

77 Ѡ мятежно(м) житіи... Пор. заголовок ... «Ізмарагда»: «О мятежном житіи» (Яковлев, стор. 183).

Великъ свѣт да ... (Климентій, 105, Чубинський, I, стор. 292, Франко, III, 1, 6, стор. 66). Вираз, характерний ... української книжної лірики (Угроруські духовні вірші, XLVII, ... стор. 78, Франко, Карпаторуська література, XXXVIII, стор. 116).

...не зна(и)де(т) убоги(и), где безско(р)бно пожит(ъ). Пор. «Бѣдному усюдых бѣдно» (Несович, стор. 12); «Бідному всюди біда» (Франко, I, 1, II, стор. 53).

...Хоч(ь) печал(ь) на ... годы ..., кому лучить — запомин(т) и мылу родыну. Пор.. «Як добра година, то знайдеться родина, а

[illegible] родинь» (Номис 2311, стор 46) Пор [illegible] рядки [illegible]

Ой [illegible] час
І [illegible]
[illegible]
В [illegible]
[illegible] старина», т LII 1896 (березень, стор 83)

80. Дывно [illegible], що в [illegible] (Номис, 7491, стор 144, Чубинський, І, стор 297, Франко, II, І, [illegible] Франко, II, 2, [illegible], стор [illegible] (Притчі Соломона, XXI, 20). «Ржа [illegible], а печаль серце» (Франко, III, 1, 1, [illegible]

82. Огнь пре(д) водою [illegible] [illegible] вода» (Сірах III, 30)

84. Писано бо, же скорбны(мъ) засыхають кости. Пор «[illegible] же печалну [illegible] кости» (Притчі Соломона, XVII, 22). [illegible] в староруському письменстві (Данило Заточник, Серапіон Володимирський, [illegible])

86. Вірш у формі діалога з богом. На [illegible] «Псалтиря» (див Псалтир, XII, 2, XVII, 18, XXIV, 17 [illegible])

87. Вірш-діалог між тим, хто молиться, і богородицею. [illegible] система [illegible] лірики, зокрема для богородичних віршів [illegible] пісньми Климентія — 328, 335, 338 див [illegible]

88. Призыря(и) на землю и твори(т) [illegible] — [illegible] формула «Псалтиря» (CIII, 32)

89. [illegible] жи(т), я(к) набъжи(т) [illegible] которы(мъ) достанетъ. Контамінація двох приказок: «Так жить, як [illegible]» (Номис, 9886, стор 192, Чубинський, І, стор 251, Франко, II, 1, 61, стор [illegible]) та «[illegible] котрим дістанеш» (Климентій, 866, Номис, 9815, стор 192, Чубинський, І, стор 25, Франко, III, 2, 5, стор 306)

Богатство кому то богъ [illegible] дарсват(ь) [illegible] мало на тое бхдетъ и працоват(и). А инны(и) [illegible] вѣкъ труды [illegible] мало чего маетъ. Пор за[illegible] картину [illegible] Антонієм Радивиловським: «[illegible] самым человѣком [illegible] молодости своей [illegible] служит [illegible] ничего не маєт [illegible] всего маєт у себе [illegible] («Огородок Марії богородиці» [illegible] Антонія Радивиловського, [illegible] К[illegible] Києво-Печерської лаври, 1676, стор. 563). Див. ще народні сентенції: «[illegible] легко робить, та [illegible] ходить, а [illegible] робить, то й піт кривавий його обливає, а нічого не має» (Номис, 1691, стор 35). «Чоловік робить, працює, а не має нічого» (Франко, III, 2, 114, стор 535)

. Если (б) праве мог(л)и въ богатыми бы(ти), то нѣкому было бы и хлѣба робит(и). Пор «А если убог еси, то своима руками дѣлая свой хлѣб» (Козма Пресвітер, стор 54). Див ще «Я вашець і ти вашець — а хто нам хліба напалець?» (Номис, 1175, стор 25)

90. ...з(ъ) [illegible] [illegible] ж и(ъ) а пожитко(в) не мають. Пор «[illegible] набуток не йде [illegible] пожиток» (Франко, II, 2, 1, стор 423)

91. Не ба(р)зо тепе(р) власти Хрту по(д)ражаютъ, [illegible] и(ж) проступившы(х) рѣдко ко(г)да и(х) прощаю(т). Йдеться про

[illegible] з якою Христос простив людей, що не дали йому притулку [illegible] (Лука, IX [illegible]).

[illegible] поневолѣ люде(х). За часів Климентія на [illegible] Украіни. Якщо після возз'єднання Украіни з Росією люди [illegible] [illegible] кінці XVII — на початку XVIII ст. потік міг[illegible] [illegible] Украіни переходили на Запорожжя, в південі [illegible] [illegible] Проте і там населення не затримувалось па одному [illegible] [illegible] Мала Украіна, стор. 51, 52, 131—133).

...п[illegible]жа[illegible] б҃ж[illegible]. Сталий народний вираз (Франко, I, 1, 305, стор. 85).

...П[illegible] б[illegible] Микиту [illegible] на уставичную ю(ж) у мирѣ [illegible] (Климентій, 768; Н[illegible] мис. 2190, стор. 43, Франко, II, 2, 11, стор. 391).

[illegible] с҃лнце, вы[illegible](ст) очи роса (Климентій, 769; Ч[illegible], I, стор. 271, Франко, III, 1, 10, стор. 148).

...смер[illegible] коса [illegible] пресѣче(т) жызнь. Образ богослужебних книг (пор. «Смерть як секира посѣчет ны» — Требник, I, стор. 823), набув великої життєвості (див., наприклад, [illegible] записки св. Димитрия Ростовского», М., 1781, стор. [illegible]), особливо у [illegible] співаник з початку XVIII в., XXXVI, стор. 39; Угорськ[illegible] духов[illegible] XVIII [illegible], стор. 84). Пор. з 10-ю піснею «Сада божественных пѣсней» Григорія Сковороди: «Смерть страшна, замашная косо!» (Сковорода, II, стор. 20) та відомим образом смерті-косаря, створеним Шевченком:

Понад полем іде
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори
(Шевченко, II, стор. 17).

93 Тричисле(н)на вещь зѣло ми ско(р)бъ наноша(т) // грѣхъ, немо(щ), нищета, а кро(м) сы(х) не быва(т). Пор. біблійний зворот: «Тріє ми суть невозможная уразумѣти, а четвертаго не вѣм» (Притчі Соломона, XXX, 18).

94. ...скорби и печали на радо(ст) претворити. Див. прим. до вірша 28

96 его хранилъ бы б҃гъ и стокро(т) возмезди(л) Климентій переказує євангельську тезу про «стократну» винагороду (Матвій, XIX, 29). Див. ще прим. до вірша 65

Бл҃же(н) бо мл(с)тивы(и). (Матвій, V, 7). Див. ще прим. до вірша 65.

99. ...роскошей свѣтовы(х). Образ, часто вживаний у давньоукраінському письменстві (Требник, I, стор. 931 Вишенський, стор. 175, Макарій Єгипетський, стор. 379; Радивиловський, стор. 123).

...во іноце(х) бе(з) имѣнія трудно и ве(л)ми ну(д)но. Пор. з образами та ідеєю пісні у співанику Шелестинського:

Нудно мнѣ, що я думаю
Лиху долю проклинаю
Нѣсть утѣхи в цѣлом вѣку,
Трудно жити человѣку.
. . . .
Пойшов би я до манастиру,
Але сам собѣ не вѣру,
Бо там треба много сили,
Щоби бѣси не съкусили

(Два співаники половини й третьоі чверті XVIII ст., стор. 133).

Словесна пара трудно — [illegible] типова для народно[illegible] творів (часто — римо[illegible] значення). Пор.:

Д[illegible] мусь [illegible] вдне,
Р[illegible] роботу труда.

(Ма[illegible], стор. 66).

[illegible] за дубовы(х) дверем(и) не буде(т) [illegible] Ідіоматичний [illegible] розши[illegible] Климентієм. Пор.: «За дубовими [illegible] дверима» (Климентій, [illegible], стор. 232, У[illegible], стор. [illegible]) [illegible] Франко, III, 1, 2[illegible], стор. [illegible]; «Як у бога за дверима»

[illegible] рукъ бѣдна(и) [illegible] будет(и) ю(ж) глядѣти. Ідіо[illegible] зворот. Пор.: «З рук [illegible] у [illegible]...» (Климентій, 302. Номис, 930, [illegible], 1115, стор. 221)

[illegible] пяному [illegible] коз[illegible] в золотѣ (Климентій, 1036,

У пяного [illegible] [illegible] а коли про[illegible] купити. Пор.: «[illegible] а [illegible] вому нѣзащо [illegible]» (Климентій, 1037; [illegible], стор. 1[illegible], [illegible], стор. 135) [illegible] решета нѣзащо

101. Пянь(и) доброго [illegible] добудеть [illegible] особно [illegible] часо(м) [illegible] Когда(ж) скорѣ(и) згрѣши(т) [illegible] и самому Б[illegible] и людям, [illegible] пя[illegible] [illegible] много. Пор. [illegible] Козмою [illegible] Пяница [illegible] [illegible] и человѣком [illegible] (Козма Пресвітер, стор. 21)

У вин[illegible] рече, [illegible] не упива(и)[illegible] (Послання Павла [illegible] ефесів, V, 18)

[illegible] ради [illegible] мало вина (1-е послання Павла до Ти[illegible], V, 23)

102. Не вино [illegible] пянство [illegible] Пор. з біблійною сентенцією: «Не [illegible] вино [illegible]» (Притчі Соломона, XX, 1), що стала крилатою [illegible] (Франко, I, 2, 57, стор. 117) або «[illegible] то слаба [illegible]» (Франко, I, 2, 24, стор. 117)

[illegible] все [illegible] Йдеться про послання Павла [illegible] 1-е послання до [illegible], VI, 1 [illegible] Послання до ефесів, V, 18; [illegible] послання [illegible], V, 23.

[illegible] особно [illegible] не ядый [illegible] [illegible] да не [illegible] [illegible] Климентієм [illegible], знаходимо ще [illegible] (Послання до римлян, XIV, 3). [illegible] Климент[illegible] в [illegible], [illegible] своєму творі [illegible] Козма Пресвітер [illegible] Павла. Пор.: «Да [illegible]» (Козма Пресвітер, стор. 71)

104. Дав [illegible] бгъ [illegible] на [illegible]. Пор. «Дай, боже, [illegible] (Номис, [illegible], стор. 7)

[illegible] часо(м) [illegible] Пор. «Мало вина [illegible] ради... частих [illegible] (1-е послання Павла до Тимофія, V, 23) або «Як по малу вино [illegible]» (Козма Пресвітер, стор. 33)

[illegible] веселяет[illegible] Пор. з крилатими ви[illegible] разами «Вино [illegible] серце» (Франко, III, 2, [illegible], стор. [illegible]) або «Горілка [illegible] весе[illegible]» (Номис, 1110, стор. 2[illegible]7), [illegible] ведуть свій початок від біблійного афоризму «Ви[illegible]

Вышшіе суть головы над всѣ [illegible] члонки тѣла,
а ноги теж в низкости смирены до зѣла.
Леч пан хмѣль, гды до кого в голову вступает,
голову понижает, ноги задирает

(Величковський, стор. 105).

109. При оккази[illegible] случи(л) мож(ш) дѣло справи(т). Пор.: «Оказія ми ся трафила» (Франко, II, 2, I, стор. 470).

110. Ѡ урядовых людехъ, слухаючи(х) ябедниковъ. [illegible]зький зв'язок з 53-м розділом «Тестаменту» царя Василія (див. прим. до вірша 226) — «О том, абы не слухати обмовниково» (Тестамент, I, стор. 169).

111. Ѡ свѣдителехъ неправдивы(х). Див. прим. до вірша 40.

112. ...ѡ че(р)нцахъ и о хотящы(х) в че(р)нечество. На творі [illegible] позначився вплив «Слова на єретики» Козми Пресвітера, зокрема ідеї розділу «О хотящих [illegible] в черныя ризы» (Козма Пресвітер, стор. 53—60), які Климентій розвиває стосовно української дійсності і власного життя.

Z давны(х) часо(в) свѣтовы(и) лю(д) то повѣдаетъ, [illegible] [illegible]кого че(р)наѧ рыза не спасаетъ // ... І бѣлаѧ рыза також [illegible] погубляетъ. Климентій посилається на сентенцію Козми Пресвітера «Не спасут [illegible] бо іж ризы черныя, ни погубят бѣлыя» (Козма Пресвітер, стор. 51), що набула великої по[illegible]пулярності і стала крилатою (Климентій, 1150. Пор. ще: «Чорна риза не спасе, а біла в гріх не введе» (Номис, 205, стор. 4).

[illegible] на грѣхъ покута бываетъ. Пор.: «Де гріх, там і покута» (Номис, 124, стор. 3; Чубинський, I, стор. 284) або: «Нема гріху без покути» (Франко, I, 2, 42, стор. 460).

...навяза(в)ши (б) на сѧ камен(ь), и [illegible] в [illegible] [illegible] в [illegible]ти(л). [illegible] Климентій, 1337; (Номис, 2638, стор. 53; Франко, II, 1, 2, стор. 135).

...свѣцкимъ здаетсѧ [illegible] то(м) чи(и) за хлѣбъ [illegible] [illegible] постригши(с), по[illegible]а(в)ши, да(л) бы [illegible] za житницы([illegible]). Пор. з на[illegible]родним афоризмом: «Голодному [illegible] кожен хліб за булку» (Номис, 12198, стор. 237), а також із поширеним у [illegible] [illegible] виразом: «Для [illegible] хліба» (Номис, 12842, стор. 253).

...всѣ свѣтовые люде, ка(ю)те(с) [illegible] [illegible] часъ! Пор. вираз з народної [illegible] пісні «Кайтеся, люди, або[illegible] [illegible] не робіть, бо й нас таке чекає» (Пісня про [illegible]крутку, стор. 67) або: «Каяться на кому» (Номис, 3910, стор. 76).

...кгды [illegible] [illegible], [illegible]ха(н), зад[illegible](в) в [illegible] то(н) вступае(т). Пор. [illegible] «Словом на єретики»: «Хощеши чернець быти — возми» (Козма Пресвітер, стор. 19).

...[illegible]охочого не [illegible](т). Народна [illegible] (Климентій, 708, Номис, 4955, стор. 96).

...лѣпшъ [illegible] того не при(и)мати, [illegible] [illegible] приняв(ши), [illegible]скину(в)ши, [illegible] [illegible]ати. Пор. з біблійною сентенцією: «Лучше бо бѣ [illegible] не познати пути правды, нежели познавши возвратитися вспять» (2-е послання Петра, 2, 21) та з переказом її Козмою Пресвітером: «Уне бы им не познати истины, нежели познавши, уклонитися» (Козма Пресвітер, стор. 58).

113. Ѡ [illegible]любцы(х), яко [illegible] [illegible]нокомъ не требѣ жадных [illegible] [illegible] [illegible]ти. [illegible] Климентій [illegible]. В. М. Перетц зазначив, що «Климентій подітав [illegible] [illegible] на питання про монастирські маєтки» (Вірші ієром. Климентія, стор. XLV). [illegible] — ігумен Волоколамського монастиря — різко виступав проти «нестяжательства» [illegible], його [illegible] росіські духовні діячі Нил Сорський, Артемій [illegible], Васіян Патрикеєв, [illegible] — Максим Грек. Суть якого полягала у вимозі відмови монастирів від земельних [illegible], від прибутків. «Нестяжате[illegible]» зазнали нищівної поразки, проте [illegible] секуляризації монастирських земель виявилась життєвою і була реалізована Катериною [illegible].

...голы(х) и прывитлцовъ часомъ не пря(и)мають Пор. з ѣид
ками поэт [illegible] арного в той час полемічного твору XVII ст., який висміював пожадливість
[illegible] тредько о начальства: «Хто [illegible] до кляшторных ворот. Тды зараз воротний не-
[illegible]:

Хто там ест преде вратыʼ Що несіеш? Ць [illegible]?
Прожно [illegible] не маш місца в тым косц[е]ліе!

(А. Крыловский, Святого Кирілла, екзарха александрійського, игумена, наука о противной унии, против благочестивых священников православных ясное указание, «Чтения в историческом обществе Нестора летописца», кн. 6, 1892, стор. 21–22).

...и в лекціях пишу(т)... Видимо, йдеться про рукописні «Лекции с[ловен]скія», які подають український переклад-коментар церковнослов'янських [illegible] ідність і багатство, переваги душевної чистоти над родовитістю тощо. Автор їх — Д[ем'ян] Наливайко, видатний діяч культурно-визвольного руху кінця XVI — початку XVII ст. (брат знаменитого ватажка козацько-селянського повстання Северина Наливайка (К. Кузьма [illegible] Лекции словенскіе Златоустого от бесѣд євангельських от переворжинський Наливайка выбраніе, «Сборник ОРЯС АН СССР», т. [illegible], № 3, Л., 1928, стор. 383).

Хто бога(т), то(и) всѣмъ братъ, а хто ничого не маеть того никто не знаетъ. Афоризм, скомпонований з двох приказок (Исиие, 1599, стор. 34). У такій складній формі з'являється у збірці Климентія, а також в інших рукописних збірках XVII ст. (И. Срезневский, Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках, «Сборник ОРЯС», т. XII, № 1, СПб., 1874, стор. 373; І. Франко, Бібліографічна рідкість, ЗНТШ, т. VI, 1895, стор. 4; див. також І. Франко [illegible] Бібліографічна рідкість, ЗНТШ, т. VI, 1895, стор. 4; [illegible] Г. Сковорода в «Брать архів» 2, 36, стор. 391). Пізніше перелицьовану приказку [illegible] Г. Сковорода: «Сколь богат, всѣм брат, и через стратига Михаила со сатаною [illegible] быть благим» («Сколь богат, всѣм брат, и [illegible] древнего [illegible] Эврипида» (Сковорода [illegible] прогож»), [illegible], стор. 152).

114. Опасцѣхъ насъ юр(ж), послѣдныхъ, тер(р)пящыхъ без вѣ(и)нѣ [illegible] до вити премногія зѣло [illegible] гоненія, и оклеветанія [illegible]. Пор. з назвою твору Димитра Туптала (Ростовського) «Апологія в утоление печали человѣка, сущего в бѣдѣ, гонении и озлобленіи...» (Чернігів, друкарня Свято-Троїцького монастиря, 1700).

Стые отци иегды(с) тое написати [illegible] будут, морят [illegible] Сты[е] отци [illegible] гоненія. Про страждання [illegible] долю монахів згадувалося зокрема іноки многи [illegible] «Крѣпце терпите приходящая напасти, от бога и человѣк бе[з] ст[р]ажащеси...» (Козма Пресвітер, стор. 19).

...ско(р)бы пре[терпѣти] опять и бѣды [illegible] да избудем лютых са о(т) вѣчная бѣды. Пор. «И паче должни [illegible] да избудем лютых мук» (Козма Пресвітер, стор. 51).

...з[а]т[во]р(и) [illegible] да[...], оже, с[...] [illegible] примітку до вірша 58.

115. У уединении [illegible] Це [illegible] — своєрідний диспут з Козмою Пресвітером, який у «Слові на єретики» у розділі «О затвор[...]» [illegible] (Козма Пресвітер, стор. 60), які в «затворы влазят... не могуще с черньцы [...] пребыти игром» [illegible], де багато монахів, «та(къ) [illegible] Климентій дотримується протилежної думки. [illegible] вра(ж)да часто сА у[...] (т)».

118. ...Хс [illegible] послуше(.)ство творить. Про відносини між Христом та Іосифом розповідається в апокрифічному «Євангелії» [illegible] створених під його впливом народних переказах. Пор. вираз з «Слова [illegible] человѣчеся [illegible] младенство Іусу Христове царском» (початок XVIII ст.): «И паки во время сѣяния иде Іус со отцем святым [illegible] и посѣяв пшеницы едну слуд, в [illegible] день пшениць на ниву, егда же отец его обѣдаше, и посѣяв пше[...]

[illegible] и сапре и принесе десять спудов гнениць [illegible] (Апокрифи і легенди, II, стор. 161).

[illegible] яко [illegible] розни(х) [illegible] правдивы(и) [illegible] [illegible] (Апокрифи і легенди, II, [illegible]) Разом з [illegible] ними [illegible] старорусь[кими] [illegible] [illegible] 1134 — вмер [illegible] 1182 р.) у своєму [illegible] [illegible] воскресения, [illegible] [illegible] [illegible] Кирила [illegible] [illegible] XIV—XVIII ст.: «Нынѣ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] сладость и церкви [illegible] [illegible]

Ѿ [illegible] здѣ починаю(т) сѧ [illegible] [illegible] [illegible] о добры(х) и [illegible] злых [illegible] ѿ женахъ [illegible] [illegible] (Кирило [illegible], стор. 110).

[illegible] широко розвинув «Старий завіт» (кн. [illegible]) [illegible] [illegible] сина Сірахового та ін.), пройшла через усю літературу [illegible] [illegible] [illegible] староєвроп'янському письменстві. З цього приводу [illegible] французького впливу [illegible] [illegible] (Jean d'Arras?) de juger, il s'agit de [illegible] [illegible] [illegible] т. XX, К., 1958, стор. 621—622).

120 Ѿ злы(х) жена(х). У [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] XVI — першою половиною XVIII ст. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 1911 [illegible] 1912, стор. [illegible] [illegible] [illegible]

Подоба(е) таковы(х) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Жена(м) [illegible] (Срав. XXVI, 12, 11).

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] стор. 110) [illegible] [illegible] [illegible] стор. [illegible]

[illegible] кінця XVII — початку XVIII ст.:

Єва, жену мою, [illegible] [illegible] [illegible],
През которую [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
(Гординський, стор. 12)

[1] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] зрозуміти (*франц.*)

Дал еси (м)и божо(и) отпадъ — сталий книжний зворот. Пор.: «А ини не [illegible] [illegible] божій» в «Казанні на Стрѣтеніє господа нашего Ісуса Христа» [illegible] (Українські апокрифи і легенди, II, стор. 134).

[illegible] Іные многие царей жень погибоша. Пор.: «От жен бо многих [illegible] и царства расорилася» (Беседа отця з сином, стор. 462).

[illegible] жена женѣ есть неравна, ... як в иной [illegible] вѣко, такожде и глазина. Пор.: «Бог же ти дает жену доброноравну, [illegible] украшена» (Беседа отця з сином, стор. 463).

[illegible] прежде [illegible] мате(р) бывает(т) ско(р)бь в грѣху вина. Пор.: «Родити не хочет и помышляет [illegible] от [illegible] и аз его своими руками [illegible]» (Беседа отця з сином, стор. 464). Див. також «[illegible] матер» (Памятники старинной русской литературы, вып. I, стор. 161) і народні оповідання про злу матір (П р н [illegible] ченко, I, 157, 158, стор. 143—159).

о(т) женъ и [illegible] ско(р)бы бывали. Пор.: «Слыши, [illegible], [illegible]» У «Бесідѣ отця з сином» ця теза [illegible] святии отцы [illegible] от жены». Далі [illegible] на прикладах Ноя, Лота, праведного Йосифа, Давида та багатьох інших [illegible] (стор. 465—466).

121 ... яко древо, не имущо плоду. Образ біблійного походження [illegible] в старо-руському письменстві і далі в [illegible] (Левит, XXVI, 20) [illegible] у старо-руському письменстві [illegible] «Словом на Хомину неділю» Кирила Т[уровського] [illegible] література XVII—XVIII [illegible]. Пор. з [illegible] «[illegible], не имущи плода» (Кирило Туровського [illegible]), а також «Слово [illegible]» (стор. 416—417), а також [illegible] А. Б. Поздеева. [illegible] (стор. 41) та [illegible] 1965, стор. 13—[illegible] [illegible] легенди, I, стор. [illegible] ской поэзии. Scando-Slavica XI, Munksgaard, Copenhagen, 1965, стор. 13—[illegible].

Неплодна бѣла Анна, [illegible] дарова(л) Бо[г] ... Про [illegible] «Первоевангелії Якова», поширеному на Україні [illegible] розповідається [illegible] (Українські апокрифи і легенди, II, стор. 36—111). [illegible] арк. 61 зв.—61 зв.), а також у «Житії Іоакима і Анни» [illegible] XLIX, 156, стор. 197) [illegible] духовних віршах [illegible].

[illegible] молитеса ... [illegible]ство вамъ се пре(д)лагаю, — [illegible] богослужебній літерат[урі] [illegible] (Послання [illegible] V, 15), [illegible] «[illegible]» (Требник, I, [illegible]). Пор. з [illegible] «Бог — [illegible]» [illegible] притекайте» (Плоцький, стор. 58) [illegible] бабъ яв то не вжинайте. Заборону

Ано зелию [illegible] бабъ [illegible] у деяких українських списках «Первоєвангелія Якова», а та[кож] [illegible] Н. [illegible] чарод[ійство] [illegible] (Українські апокрифи і легенди, II, стор. 3[illegible]) [illegible] М. Н. [illegible] (Требник, М., 1693, стор. 16[illegible]) [illegible] С. Плоцький [illegible] стор. 157). Див. [illegible]

[illegible]
[illegible]
(Плоцький, стор. [illegible])

[illegible] настанова вам «[illegible]

122 Ов вложествени [illegible] Пор. [illegible] Плоцький [illegible], де викладені послання Павла до Тимофія» [illegible] (Плоцький, стор. 59—61) ті ж самі роздуми про [illegible]

123 Да(р)иосе [illegible] з об'єднаним [illegible] учини. Пор. з [illegible]

ную тяжіння жінок до грамоти: «Не толко мужчизны, але и з бѣлых голов нѣкоторые хотят вѣдати глубокости писма, таемницы догмат церковных...» («Ключ царства небесного» — западнорусское полемическое сочинение», 1587, «Архив Юго-Западной России», ч. I, т. VII, 1887, стор. 234).

...а імъ здавать сѧ, яко бы и непотребно. Пор. з висновком Герасима Смотрицького: «Которым пристойнѣйша бы куделя з веретеном, а нижли тое, што писано пером» («Ключ царства небесного» — западнорусское полемическое сочинение», стор. 231).

124. Ле(ст) бо безсту(д)ныхъ же(н) го(р)шъ, праве, о(т) трутизны. Пор. подібний образ у народній приказці: «Молода жінка старому — трутизна» (Франко, II, 1, 88, стор. 129).

125. Ѡ те(р)певіи женстьмъ, како в зымѣ студености(и) не боятъсѧ, ко(г)да во времѧ лютыхъ мразовъ на рѣкахъ хусты перуть. Вірш має форму діалога (питання — відповіді) між неодруженим молодим чоловіком і, певне, духовною особою.

Подобно пекелнаѧ горячо(ст) в же(н)скомъ тѣлѣ. Пор. з описом пекельної «горячості» в «Люцидарії» (див. прим. до вірша 7): «...О той землѣ и горячостех никто не может повѣдати...» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 27).

...великаѧ бо, вѣмъ, в то(м) дѣле та(и)на бываеть. Згідно з християнською релігією, шлюб — це таїнство. Розділ «Требника» про шлюб має заголовок: «О тайнѣ супружества, сієст законнаго брака» (I, стор. 359).

126. І мовят о родычахъ, якъ они якозы, // же яко бы и дѣти буду(т) же таковы. Пор.: «Який батько, такі й діти» (Номис, 7136, стор. 138; Франко, III, 1, 49, стор. 199); «Яка мама, такі дітки» (Чубинський, I, стор. 258). Або: «Яка мама, така дочка» (Номис, 9322, стор. 179, Франко, II, 2, 36, стор. 375).

...бываю(т) же часом из(ъ) бенка(р)товъ люде. Пор. «Не кождого бенькарта щастє єднакє». Коментуючи цей народний афоризм, Франко писав: «Бенькарт, з польського bękart — байстрюк. Байстрюки бувають іноді в життю найщасливішими людьми» (Франко, III, 3, 33, стор. 350).

127. ...воро(ж)ка з бѣсомъ накладаеть. Пор. характеристику чарівника, який «з діяволами накладав» в апокрифі «На святых верховных Петра и Павла повѣст выбранная» з рукопису Ст. Геслевцьового (Апокрифи і легенди, III, стор. 26).

І баба з(ъ) хлопце(мъ) и бѣсъ з(ъ) едно(м) цеху ходят, // поневажъ зъ ты(х) тре(х) пе(р)соны все злое исходи(т). Пор.: «Баба а чорт — то собі рідня» (Номис, 9573, стор. 174, Франко, I, 1, 3, стор. 10). Про «хлопця», причетного до «чортового цеху», розповідає інший апокриф (без заголовка) з того ж самого рукопису Ст. Геслевцьового. Коли бог виганяв з неба сатану та його слуг, то «единыи передныи полетѣли из самим пишным паном скроз землю до препропасти у пекло ..., другіє зас, середніи, упали на землю... А иньшіи позастрявали на повѣтру на оболоках, у хмарах... І тотыи чорты такости чинят людем бурею, тучею поганою, градом, вихром, и тые ся называют локалы... А хто ся под тоту планиту уродит, если хлопец, а кола выростет, то будет той человѣк локалник... То в таком дияволь смертелный жити будет и мордовати і до его смерти залучити ся не можна. И то ест лютая шатаньба...» (Апокрифи і легенди, I, стор. 326—327).

І якъ кому ворожа(т) — выворожатъ с калытки. Пор. «Калиточка, розв'яжися!» (Номис, 8339, стор. 164).

...вгадати, ретти, нѣкды не отгадаютъ, ты(л)ко многи(х) на свѣтѣ люде(и) ошукываютъ. Пор. з кінцівкою вірша Онуфрія «О женах беременных»:

Помощи дитяти баба не давши,
речет же в оной «здраво», плату взявши
(Онуфрій, стор. 149).

[illegible] «Не так буде, як пережила [illegible]» [illegible]

[illegible] Хтустиянська [illegible] «Проповідь [illegible]» [illegible] XXXVII, [illegible]

[illegible] IV, арк. 776 зв.) [illegible] з Іродіадою (стор. [illegible])

[illegible] переказ змісту біблійної легенди [illegible] Іродіади — дружини брата [illegible] [illegible] Іроді, [illegible] матір'ю, запросила в нагороду [illegible] Івана (Марк. VI, 17—28). [illegible] «Усікновеніє честной глави святаго Іоанна Предтечі» [illegible] XVIII в., стор. 18 [illegible]; див. також [illegible] XLVI, [illegible]

[illegible] Іродіади та її доньки [illegible] Д. Туптала. [illegible] «Царевна и жиєта [illegible] Іродіадою [illegible]» [illegible] IV, [illegible] 755 зв.)

[illegible] свояволных [illegible] в XVII ст. [illegible] 161, [illegible]

[illegible] Бесновсти [illegible] бедами [illegible] 163)

[illegible] проклятого Спеша [illegible] [illegible] IV, арк. 776 зв. [illegible] ворогом божим [illegible], а також у «Слові [illegible] XVII — початку XVIII ст. [illegible]

[illegible] XXVII, 54) [illegible] Христа було розп'ято [illegible] У народі ж [illegible] Населення, [illegible] жінки, [illegible]

[illegible]чення, правия тощо). Так, селянка з твору Некрашевича «Исповѣдь» сповідається [illegible]:

Говью я щороку, пятюнку шаную,
нѣ ѣм, нѣ пью, нѣ роблю до вечора в тую
(Некрашевич, стор. 12).

...в Лытвѣ и му(ж)чизны тако(ж) тым последую(т). Свят[illegible]ння п'ятниці набуло великого поширення на литовсько-білоруських землях, оскільки [illegible]ред протестантів та реформаторів п'ятниця вважалася щасливим днем покути і надій [illegible] Н. Веселовский, Опыты по истории развития христианской легенды. IV. [illegible]азание о 12-ти пятницах, «Журнал Министерства народного просвещения», 1876, т. 185, [illegible]рвень, стор. 357—358).

Мы (ж), правосла(в)ные, де(ч) неде(л)ны(и) почита(и)мо. Святкування неділі вимагалося церквою під страхом божого покарання. Апокрифічна [illegible] «Эпистолия о недѣли», яку буцімто надіслав Христос з неба, загрожувала: «Аще ли не чтете [illegible] храните святую неделю і праздник моих святых, пущу на вы змия деоглавныя, да изъядят сосца женам вашим за преступление ваше святыя ради недѣлѣ. Проклят будет человѣкъ, уж дѣлает каково е дѣло в недѣлю» (Апокрифи і легенди, IV, стор. [illegible]).

131. Ω замате(р)ѣлы(х) дѣвицахъ — біблійний образ (Лука, II, 36), що означає «застарѣлый, изшедший [illegible]» ([illegible], стор. 41). Термін вживався в «Требнику» (II, стор. 4). Пор. в значенні «[illegible] и заматерѣлых» жінок в «Житии Іоакима и Анны» Д. Туптала (Книга житий, I, арк. 62 зв.) та в апокрифічному «Казанні на рождество святого Іоанна Крестителя» з рукопису Ст. Теслевицького: «Жена моя, заматерѣвши в лѣтех своих, неплодна єст» (Апокрифи і легенди, II, стор. 107).

Прилучается много дорослы(х) дѣвъ видат(ь) [illegible]ты(х), що уже нихто не берет отлядат(ь). Пор. з цим гострішим образом у Некрашевича.

Гет як бодня порожня, нихто и не заглине,
То і дѣвицтво их, як трава, завяне
(Некрашевич, стор. 26).

132. ...Лу(ч)шъ со (л)вом [illegible] в(ъ) пустини жити, нѣжели со женою злою в дому быти. Пор. «Луче жити в земли пусть, неже жити с женою сварливою, и язычною, и гнѣвливою» (Притчі Соломона, XXI, 19).

...Лѣпшъ мовь(т) желѣзо у водѣ варити, нежели [illegible] личчину жену зл[illegible] учити (Номис, 9110, стор. 175).

...человѣче, мусыть бѣду те(р)пѣти до смерти з(ъ) такою не буде(ш) добра мѣти. Пор. із заключним запитанням апокрифічного катехизису початку XVIII ст. [illegible] «Кто человѣку єсть враг домашній?» — Од[illegible]: Злая жена со мужом в [illegible] ляжется на едину, а в сердце своем окаянном злое ему мыслит» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 18). Див. це вірші С. Полоцького «Жена» [illegible]рядки:

Ні [illegible] нѣсть злоба под солнцем лютшая,
[illegible] у мудрых, яко жена злая
(Полоцький, стор. 33).

133. Ω жена(х) zажывающы(х) з(ъ)бы(т)не горѣлчаны(и) труно(к). Як зазначив В. Перетц, до [illegible] вірша дуже близький і за сюжетом і за літературною манерою твір Онуфрія «О женах беременных», в якому також йдеться про «жен пияничних». Наводимо для порівняння кілька рядків з вірша Онуфрія:

Не треба бы женам плодным много пить,
но в дому трезвою плод свой так хранить,
Жеб як сама здрава, таков был и плод,
без пиянства зносити в чревѣ бывший род
(Онуфрій, стор. 148).

[illegible] (пол[illegible]раняе(т). // а послп выпадк(ы) [illegible] сама [illegible] (К[illegible], 881 Н[illegible], 2863, стор. 57, Чубинський, I, стор. 256; Франко, II, 1, 3, стор. 225)

[illegible] (е) жоны тако собѣ пробувати. // нежь такую [illegible] ненасыту де(р)жати. Пор.: «Жінку, як бистру шкапу, [illegible]» [illegible] Франко, II, 1, 6, стор. 188) або «Жінку а шкапу трудно добрати» (там же, [illegible]) [illegible], що поєднання образ жінки з тваринами характерне для певних творів [illegible] письменства і для типу [illegible] афоризмів, що поставали під їх впливом. [illegible] «Бесіда» читаємо: «Лутше купити коня, или вола, или ризу, нежели злу жену [illegible]» [illegible] каковы обычаем але и не добродѣтельна, или буя [illegible] или горда, или гневлива, или иным пороком повреждена» [illegible]. Див. також дальше пояснення у віршах Климентія «О zло(и) ста(т)чине, або [illegible]» [illegible] жонѣ» (217), «Ω конях zлыхъ и о добрыхъ, и ω жена(х) [illegible]

134. [illegible] бе(з) приключ(е)ки [illegible] ма(ш) ани смер(т)и. Див. [illegible] 27.

... жалю нам приумножаеть. Пор. з фразеологізмами, властивими українській [illegible]: «жалю завдати», «жалю заздавати»; «з жалю помирати» (Рудченко, [illegible] XXI, стор. 123, XXV, стор. 134, Грінченко, III, 473, стор. 230, 480, стор. 23; II, 5, стор. 317 [illegible], 125, стор. 45)

135. [illegible] мало то бываеть [illegible] же з(ъ) добра миру жона ст мужа [illegible] вѣкаеть. Пор.: «Не з добра [illegible] з двора» (Климентій, 668; Номис, 211, стор. [illegible])

Що же [illegible] то уже была тому za причина. Характерний для [illegible] (I, стор. [illegible]), для багатьох творів давнього українського письменства [illegible] стор. 35; Сл. ваник з початку [illegible] стор. 15, Легенда з Х[illegible] збірника, стор. [illegible] вірші, XLVII, 106, стор. 145)

XVIII [illegible] стор. 44; [illegible] в четь(т)ьы(и) то(и) чинъ дѣвицею. [illegible]

[illegible] быт[illegible] в [illegible] женскомъ молодицею. В інструкції церковним [illegible] братъ мо(н)жеском [illegible] називалося: «Буде кто всяких чинов люди, мужья от [illegible] — их не постригать» (А. С. Лебедев, [illegible] ведомства, стор. 189)

Сведения о некоторых [illegible]. Народний фразеологізм, який вживався для [illegible] быле свѣтъ [illegible]. Пор. рядки народної пісні:

Взяли мене, [illegible]
І світ мені зав'язали.
Така доля моя,
Гірка доля моя

(Грінченко, III, 1386, стор. 686)

[illegible] // котрые [illegible]

136. Неслышне то такъ же [illegible] отвє[illegible] в. // котрые [illegible] не [illegible] дѣтяхъ рыдаю. [illegible] На такий випадок «Требник» пропонує «Каноны по [illegible] младенцем скончавшемся» I, стор. [illegible] Але Климентій відмовляється від [illegible] з народним світоглядом. [illegible] смерть малої дитини [illegible] (Чубинський, I, стор. 247); «Як умре [illegible]» Пор.: «Вмерла мала дитинка [illegible]» (Франко, I, 2, 117, стор. 5[illegible]) [illegible] — то мала щербина» [illegible] Сентенція, скомпільована з на[illegible]

Аби здоров(ъ) е, а [illegible] будеть. [illegible] — [illegible] будеть, аби здоров'я [illegible] (Номис, 9181, родних афоризмів. Пор.: «Жива [illegible] діти будуть» (Номис, [illegible] (Климентій, 301; Номис, 6337, стор. 166) та «Була б жінка [illegible] стор. 176)

... писаніе о іхъ плача(х) такъ довод(т) ... Плач(ь)те за [illegible] гріхи. Пор.: «Дщери Ієрусалимськи, не плачіте о мнѣ, обаче себе плачите и чад ваших» (Лука, XXIII, 28). Див. ще молитву «Требника», спеціально приурочену на такий випадок [illegible]

[illegible] не рыдайте, плача бо ничтоже предначиггах достойнее, паче же самих себе сыр[illegible] [illegible] (Требник, I, стор. 738).

139. Дивныи обычаи в богаты(х) же(н) бываю(т), [illegible] же то [illegible] ся своя(х) власны(х) дъто(к) цураю(т). Пор. з повідомленням [illegible] «Слова на введеніе у церковь пр[illegible] святыя богородицы г (з) лет с[illegible]» з львів[illegible] рукописного збірника XVI ст.: «[illegible] суть жены, иже своих не брег[illegible] над детми [illegible] божиим мелющие но рабыня плечом п[illegible]ющая» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 39.

140. ...свои(х) малыхъ дъте(и) жены пр[illegible]сыпля(ю)(т). Пор. з [illegible] на поте» Некрашевича:

Солоха Федьковна дитяну пр[illegible]спала.
Говела цылый піст и в кутъ стояла
(Некрашевич, стор. 24).

141. Ω жена(х) мужны(х) и бол(ь)ше(и) в дома(х) своя(х) без(ъ) же(н) пробуваю[illegible]ихъ. Пор. із зворотом у «Слові Іоанна Златоуста»: «А мы, [illegible]щенница, дома всегда пребываюш[illegible] (Свенціцький, стор. 5).

[illegible] в гречъ[illegible] скачеть. Н[illegible] фразеологізм (Климентій, 1039; Номис, [illegible]1, стор. 169; Франко, I, 2, 9, стор. [illegible]).

142. ...з(ъ) бго(м) бу(д)то з(ъ) хлопце(м) жа(р)това(т) де(р)за[illegible]ть. Див. прим. до вірша 41.

143. А якъ натуры собѣ тое(и) перестанеш[illegible]. Пор. з рядками народної пісні:

Нехай вони кажуть,
Вони перестануть,
А моєї натури
Та й не переставлять
(Грінченко, III, 394, стор. 191).

Іст[illegible]ую правду я тобъ повъдаю. Характерна форма звертання [illegible] старовинного письменника до читача. Пор.: «Истинну тебъ мовлю» (Вишенський, стор. 32).

144. Ω подичах [illegible] неуважных, котрые своих дъте(й) сочь[illegible] таваю(т) [illegible] [illegible]. Згідно з «Требником» священик не повинен [illegible] вінчати молодих, якщо шлюб здійснювався [illegible] примушенню от родителей» (Требник, I, стор. 339). Н[illegible] в житті це правило нер[illegible] порушувалось.

[illegible] не имущи(х) [illegible] между собою совер[illegible](н)ой любвъ. Фразеологія «Требника» (Требник, I, стор. 840).

145. [illegible] [illegible] [illegible] не вмъе(т) [illegible] у(з)дъ де(р)жати. Див. [illegible] до вірша 1[illegible]3.

[illegible] злой жонъ... [illegible] нехай ста(р)шын[illegible]тво обухо[illegible] [illegible]гоняеть. Пор. з засудженням подібної ситуації А. Радивиловським: «Много так[illegible] єст, который скоро до дому своего жону впровадят[illegible], зараз ю обухом бьет по ребрах» (О[illegible] Марии богородицы, стор. 1126).

[illegible] на здоровъ[illegible] твое [illegible] на твоя ватуеть... [illegible] тебъ готуетъ, а на [illegible] трутыз[illegible] тобъ жъ зготовляе[illegible]. Пор. з [illegible] подібним місцем у «Бесіді отця з сином»: «Н[illegible] над тобою будет шепъты ухищряти, і под нозе [illegible]сыпати, [illegible] в возглавие и в постелю вливати, і в порты[illegible] [illegible] чолом [illegible], [illegible] всякия прилучающияся к тому промышляти, и кореннем и травами [illegible], і всъм над мужем чарует: сердце его высет, г[illegible], красоты в лице не оставит, і во [illegible]чесех свътлость погубит, і разум погубит» (Бесіда отця з сином, стор. 4[illegible]). Пор. з свідченням жінки конотопського сотника, яка у 1718 р. повинилася перед «духовными отцями»: «Я з своего безумъ[illegible] умыслила мужа своего Федора Кандибу, также свекра своего и свекруху и детей их, а моих дьверов [illegible], из съта згладить лютыми трутизнами, якиі уже мужу своему

[illegible] по в ч е т в е (р) т о е [illegible] У 1692 [illegible] патриарх Адриан писав [illegible] христиане, [illegible] в разор и с крьпких и [illegible] хотят посилати во четвертый [illegible] сотворится, церковь святая [illegible] (Архив Юго [illegible] для работ [illegible] I, [illegible] К.,

[illegible] Образ [illegible] на небесах (Марко, XII, 25).

[illegible] Святого славнаго пр[illegible] [illegible] жил у чистоть [illegible]

[illegible] Евангел[illegible]

[illegible]

. и о(т) вредимаго тА сну то(г)да очкнулъсА. Пор. з рядками популярної на початку XVIII ст. псальми

Сам я не знаю, як на світѣ жити:
Скоро сонце зайде — зарас положюся,
О с[illegible] не мыслю, а ни теж очкнуся

(Перетц, Исследования и материалы,
I, стор. 162).

. до це(р)кви ходит(ъ) не лѣнисА // Принимнѣ (я) в(ъ) недѣлю, коли паски святятъ. Іронічно-гумористичне звертання Климентія до парафіян виразно перегукується з «нищенськими віршами» (див. прим. до вірша 61). Пор. початок однієї з великодніх гумористичних орацій:

О, влейте ж, панове, виджу вас немало:
А що то вас до церкви так много напхало?
Бо перед тим вас тут рідко видати,
А тепер, як у Мошка... у хаті
А до церкви минуєтесь, не хочете ходити!

(Давній український гумор і сатира, стор. 194—195).

Пор. ще наводне прислів'я: «Коли не прийду до церкви, то все паски святять» (Номис, 168, стор. 3. Беленькова, 519, стор. 73).

154. Ω мл(д)нцахъ дорослы(х), сплошы(х) лкупѣ на [illegible] ны(х) ложа(х) с мте(р)ми своими. «Можливо, що Климентій знав і мав на увазі сказання «о добром грѣшницѣ [illegible]», що Андрія Крилова [illegible] котрі розроблюють мандрівну тему про кровозмішення»,— коментував цей вірш В. Перетц (В[illegible] Климентія, стор. XLVI). Ще раніше М. Драгоманов, пов'язуючи [illegible] народні пісні та оповідання про кровозмішення теж лише з книжними [illegible], писав: «Про яке будь побутове значення подібних пісень [illegible] не [illegible], а [illegible], завважаємо до речі, чудно и містити такі речі серед побутових. Кон[illegible] [illegible], як треба думати, в незапамятні часи і невеведиміс[illegible] у полозах [illegible], [illegible] про те стерлася, так що й повставати [illegible] не було ніякої підстави [illegible] віків» («Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство. Зладив М. Павлик», т. IV, Львів, 1907, стор. 110, примітка). Одначе [illegible] здається, що вірш Климентія навіяний не стільки книжними джерелами, [illegible] спостереженням над деякими рисами тогочасного побуту.

І в(ъ) правила(х) не да(р)мо то(т) грѣх [illegible] но. Климентій посилається на так звані «Апостольські правила», які у різних [illegible] списках увходили до канонічних творів православної церкви («Кормчих» [illegible]), іноді додавалися до «Требників» (наприклад, стрятинського, надрукованого Ф. Балабаном у 1606 р.), а також поширювалися у різних збірниках. Пор. з «Правилами святых апостолъ и святых събор преподобных и богоносных отецъ наших» за рукописом 1614 р.: «Кровосмѣшеніа же суть осмъ...» (Свенціцький, стор. 56).

В Содомѣ, слышь, та бе(з)законност бывала. За «Біблією», Содом — місто, яке було знищено богом через розпусність населення (Книга буття, XIX, 1—2). Пор. з третім пунктом «Правила святых апостолъ и святых отець» («Аще двоженець») за списком XV—XVI ст.: «Тоя бо скверны множися в Содомѣх и в Гоморѣ, не стерпѣ ярости господня, го огнем и камением горящим пожже я» (Смирнов, стор. 64).

ВражаА хытро(ст) на грѣхи способы подаваетъ... А за со(м), хочь не будеть и напомышле(н)ю, приведе(т) о(д) и того к(ъ) самому створе(н)ю. Пор. з аналогічним місцем у «Ходінні богородиці по муках»: «Ради би диаволи вси душѣ подбити под ноги своя. Для того росилаєт вся воя своя, каже на грѣх зводити, приводити» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 113).

155 ...с л ѣ п е ц (ъ) с л ѣ п ц а в о д я (и), о б а в (ъ) я м у в п а д а ю т ъ.
[illegible] сентенція (Матвій, XV, 14), що стала народною (Носович, стор 151; Симоні,
стор 139, Франко, III, 1, 14, стор. 116)

156 Н е н а в и д и (т) т р е (х) п е р с о (н) м о а д ш а: // б о г а т о (г) [о]
[illegible] и п ы ш н о г о г о л ы ш а. // І с т а р ы (х) .. п р е л ю б о д ѣ я ѣ
[illegible] «Три же виды возненавидѣ душа моя... убога горда, и богата лжива, и стара прелю-
бодѣя» (Сірах, XXV, 3—4).

157 К т о б о з а х о ч е (т) ч а с о (м) ч т о к о (л) в е к ъ з г р ѣ ш и т и,
[illegible] до (л) ж е н ъ п и (л) н о о (т) л ю д з е к и (х) о ч е (и) х о р о н и т и. Пор. народ-
ний афоризм «Гріх світла боїться» (Франко, I, 2, 23, стор 158)

..х о ч в ѣ д а ю (т), д а н е х а (й) н е в и д я т ъ. Пор. із суттю народної при-
казки: «Чуй не чуй, видь не видь» (Климентій 1442; Номис, 5945, стор. 115) або: «І знать не
знаю, і відать не відаю» (Номис, 6768, стор 131).

..х м ы з о м, н и з о (м), п у д в е (р) б а м и ; ж е б ы ж а д н ы е л ю д е
[illegible] г д ы н е у з н а л и. Пор. з народною піснею: «Низом, низом, попід плоти, в коноплі
[illegible]лювався» (Ваплав з Олеська, 210, стор. 368, Лукашевич, стор 126). Або:

Ой низом же, мій коню, низом!
Да заросла дороженька хмизом

(Лукашевич, стор 71)

Варіант (з весільних пісень) — Чубинський, III, 967, стор. 465

158 І х о (ч) б ы (с) х о т ѣ л ъ у ж е в е л и к о (г) [о] с н а в ч и т (ъ),
ты (л) к о (ж) н е з м о ж е (ш), т о (т) д а в т а (с) н е д у б а н а х ы л и (т). Пор.:
«Як дуба не нахилиш, так великого сина на добре [illegible]» (Климентій, [illegible]332); «Гни дерево,
дерево, як воно молоде» (Чубинський, [illegible], стор 2?8), «Нагинай деревину [illegible] ся дає гнути»
(Франко, I, 2, 3, стор 540). Див народну легенду «Нагинай дерево, поки молоде» (Галицько-
руські народні легенди, II, стор 139—140).

159 ...в е п у (д) к о в а (в) к о (н) в з ы м ѣ п о п о (д) з а е т ь. Пор.: «Кінь
за штири ноги кований, а спотикається» Франко, II, 1, 40, стор. 2??)

161. с ы л о к, с о ч [illegible] а (а) и [illegible] л ю б е в [illegible] м ъ - (ъ) н е б у д у т ъ. Пор. з
віршем «Ω родича(х) неуважных» (?8)

162. Ω к у м о в с т в ѣ щ о к у м а б р а [illegible] к у м о в и н е б л а г о с л о в -
л я ю т. Християнська церква не дозволяла вінчати кума з кумою, бо вони вважалися ду-
ховними родичами.

..Г д ы х т о п е р е с о л [illegible] т) д о б р е т а л я р а м и а б о ч и (р) в о н ы м и
з о л о т ы м и [illegible] а (і) х і е р е е в ъ [illegible] о т р о м у, т о и г р ѣ х [illegible] р о ч ъ о (т)-
к л а д а ю (т) и б л г о с л о (в) [illegible]. Оскільки за «Требником» П. Могили (I стор 11)
при хрещенні дитини могло бути [illegible] що один хрест [illegible] кума або кума, то в такому
випадкові вважали, що дуже [illegible] шлюб між [illegible]ними [illegible] не заборонялось і архієрей міг дать дозвіл
на шлюб між [illegible]ами. Климентій [illegible], як владики зловживали цим правом. Пор. у
Некрашевича в «Замітці [illegible]»:

Коли б, Нививаре, [illegible] по шостаку зложити
Та [illegible] суглали б архиєрею..

(Некрашевич, стор 28).

..Г д ы в [illegible] о ч и д о б р е з а с л ѣ п л я ю т ъ. // т о о б ѣ м а
р у к а м а т ы (х) б л (с) в л я ю т ь. Згідно з статутом християнської церкви, архієрей
благословляв віруючих обома руками, а священик — однією (Н. Т е м н о м е р о в. Уче-
ние о богослужении православной церкви, М., 1915, стор. 25). Климентій саркастично сб[illegible]
грує це положення

[illegible] (Номис, 1007 [illegible]) [illegible] рукопису Кременецького [illegible] (Александрович, [illegible] IV, стор. 20).

[illegible] ахлі з квітами, про які пише Климентій, виробляли [illegible] на білому і жовтому тлі емалей, викликали за[illegible] Українська кахля, «Народна творчість та етнографія» [illegible] стор. 84; а також: М. Н. Александрович. Кафел[illegible] Киевская старина, [illegible], 1883, [illegible]).

[illegible] емлеробство для українського народу, нащадка і спадкоємця [illegible] (Максимович, II, стор. 180 [illegible] Номис [illegible] стор. 197).

[illegible]

2, 3, стор. 402).

[illegible] має, той більше хоче» (Франко, II, 2, 67, стор. 483).

...хлѣб[illegible] сты (и). Згідно з народним віруванням [illegible] Франком, [illegible] жають святим, і заким зачнуть його краяти, хрестят[illegible] цілують» (Людові вірування на Підгір'ю, стор. 195 [illegible] (Номис, 10117, стор. 197; Франко, III, 1, 92, стор. [illegible]).

170. Ме(ж)[illegible]іны(х) реме(с)нико(в) і[illegible] тка(ч)[illegible] умѣша(в) [illegible] українських ремісників, [illegible] ерідні корпор[illegible] цеха, [illegible] (XII, 1—6) [illegible] Литовському статуті [illegible] хали короля Сигізмунда [illegible] [illegible] дещо зневажливе ставлення [illegible]

Ой ти, ткач, ниткоплут, а я — бондарівна!
Піди геть, відчепись, я тобі не рівня!

(Номис, 12540, стор. 246).

Пор. ще з народного прислів'я: «Що ткач, то брехач» (Франко, III, 2, 3, стор. 527).

... наѣ будеть непряха и неткаха. Пор. рядки з весільної пісні:

Да казали: Марусенька — не пряха,
А її матинька — не ткаха

(Лукашевич, стор. 97)

[illegible] О бондаряхъ... І не буде(т) дрымати, же то стукирянъ. Пор. «Стукотук, та й п'ятак (бондар)» (Номис, 10412, стор. 201).

[illegible] почне(т) вовну перебивати, [illegible] з луко(м) мандровати. На Україні, особливо на Чернігівщині, шаповальство належало до числа дуже розвинених ремесел. Шаповали працювали не тільки на місці, а й ходили на заробітки, носячи з собою знаряддя для биття вовни — лук, який нагадував величезний смичок з товстою струною (Ф. Николайчик. Ο[illegible] языка, «Киевская старина», т. XXIX, 1890, кн. [illegible], стор. 123—124).

[illegible] где шанова(л) ма(н)дрова(л), [illegible] на дорозѣ [illegible] Же здалеку власне татаре [illegible] лукомъ [illegible] З кінця XVII — на початку XVIII ст. татарські орди [illegible] Україну, головним чином Правобережжя [illegible] Татарські загони [illegible] «чамбули» [illegible] по українській землі [illegible] XVIII ст. [illegible] Ботлан, стор. 33—34 [illegible]

[illegible] Веселое ремесло музыцтво [illegible] XVIII ст. [illegible] (М. [illegible] К., 1970, стор. [illegible]

[illegible]

[illegible] (Франко, [illegible] 2, [illegible] ст. 336).

[illegible] Під впливом [illegible] роль у житті [illegible] XVI—XVII ст. [illegible] до вища 43 [illegible] Чернігівщини [illegible] Філарет. Истор[illegible] [illegible] V, 1880, стор. 139). Можливо, звідси і

...н ѣ с в о е г о т ы т у л у а (ж) с а м ы с А в т Б ш а ю т ъ. Пор.: «Не вважайте, люди добрі, що я швець — говоріть зо мною, як з простим» (Номис, 2597, стор 52).

І г о (д) н о в е л и ч а (н) е м ъ в с ѣ х ъ ш е в ц о в ъ в е л и ч а т и // и п о х в а л у я к ъ ч е с т н ы (м ъ) р е м е (с) н и к а (м ъ) д а в а т и. Як свідчить зміст вірша, Климентію було відоме народне гумористичне «величання» шевців (пародія на один із жанрів богослужебної лірики), що починалося рядками: «Величаем тя, шевче чоботодавче, і чтем твое шило і правило, і клевець і столець, і всьо твое плюгаве ремесло» (Франко, III, 2, 3, стор 333; варіанти і повний текст — Галицько-руські народні легенди, II, стор 214). Цій пародії поет протиставив свою урочисту похвалу, побудувавши її як ряд антитез народним афоризмам.

Н е м а ш ъ, м о в я т, н а (д) ш е в с т в о р е м е (с) л а ч е (с) т н ѣ (й) ш е г о. «Коза — не худоба, грейцер — не гроші..., швець — не ремісник...» (Франко, II, 1, 13, стор 279).

...щ ы р и (є) о н и є (с т), ш е в ц ѣ, л ю д е н а с в ѣ т ѣ. Пор.: «Кождий ремесник, а особливо швець, мусит брехати» (Франко, III, 1, I, стор. 9).

...н ѣ г д ы о н и ж а (д) н ы (х) н а (л) в ѣ р с т в ъ н е з а ж и в а ю (т). Пор.: «Тягне, як швець шкіру, аби більша була» (Номис, 13894, стор 272); «Вертиться, як швець в ярмарок» (Номис, 10070, стор. 196), «Крутиться, як швець по ринку, коли купує свинку» (Франко, II, 2, 23, стор 318).

...у ч н є (в) с в о и (х) л ю (д) з к о с т и н а у ч а ю т ь. Згідно з цеховим статутом, майстри-шевці були зобов'язані не тільки навчати учнів ремесла, а й виховувати, стежити за їх поведінкою (П. К л и м е н к о. Матеріали до історії цехів м. Лівок на Чернігівщині, «Записки Історично-філологічного відділу», кн. XVIII, К., 1928, стор 218—219).

І о с о б л и в е р о (з) н о (и) г а (ж) с в о е (и) п о л ѣ т и к и // и з (ы) к н и г и з р а (з) н и ц ы ш е в с к о (и) ч е (с т) н о (и), г р а (м м) а т и к и. Кожний цех мав скриню, де зберігалися грамоти («фундуші») та інші документи. Видимо, йдеться про книгу, до якої записували секрети шевського ремесла («політики»), зокрема рецепти чинбарства, оскільки шевці були водночас й чинбарями (Клименко, стор. 218—221).

І н а к р ѣ с л ѣ п о п а (р) с к и (м) с ѣ д и т ъ, я к ъ н а м а е с т а т ѣ. Пор. з сатирично-гумористичним віршовим підписом під малюнком, на якому було зображено козака, що сидить на бочці з кухлем у руці:

Otoż zacni junacy pobratyma macie
Na baryle siadł sobie, jako w majestacie.

Цей малюнок як «герб козацький» містився на звороті титульного аркуша книжки, що вийшла друком у 1620 р. під заголовком «Żywot Kozaków Lisowskich. Także y potyczki ich szczesliwe». Автор віршів на честь козаків — львів'янин Йозеф Бартоломей Зіморович (1597—1677). За словами Франка, хоча він «без сумніву рад величати своїх героїв, то все ж його похвали немов підшиті іронією» (І. Ф р а н к о. До історії українського вертепа, ЗНТШ, т. LXXII, 1906, стор. 51). Див. ще: Петрушевич, стор. 94; M. Wiszniewski, Historja literatury polskiej, t. VII, Kraków, 1845, стор. 143—144, K. Badecki, Literatura mieszczanska w Polsce XVII wieku. Monografija Bibljograficzna, Lwów — Warzawa — Kraków, 1925.

...я (к) с х о ч е (т) ш е в ч и х у п о б и (т) — в и д н о, и и (м ъ) б и (т) н е ш у к а е т ъ, // е с л и ч о б о (т) к л е с у е (т) — т о ж ю (ж) к л е с а ч к о ю п о т о (р) к а е т ъ. Пор.: «От тобі й швець — коли не хтіла доброго чоловіка мати» (Номис, 3944, стор. 77).

І н е д а (и), б о̃ ж е, н а с в ѣ т ѣ ж о (н) к а м ъ г о р ш о й м у к и. Пор закінчення вірша з початком народної пісні:

Немає й не буде горіашої муки,
Ой як попадешся до шевця у руки.

Що шилом підколе, дратвою прив'яже,
Коло боку ляже, правденьки не скаже

(Чубинський, V, 578, стор. 300;
варіант — «Основа», 1861, січень, стор. 220).

177. ...сосуды в млы(н) на розмі(р) робит(ь). «Розмір» — плата за помел натурою. Пор. «Як розмір брав, то було з верхом корик насиплю та ще й зверху [illegible]» (М. Драгоманов, Малорусские народные предания и рассказы. К., 1876, стор. 182).

...требуеть ины(н) и мерного. // Когды зна(и)деть чоловека соброго верного. Пор. «Коли будеш мірчим, то будь же вірним» (Климентій, [illegible] Номис, 1864, стор. 207) та «Вірний, але не мірний» (Франко, I, 2, I, стор. 226).

...шкура за [illegible] (н) бу не стане. Пор. «Шкурка за вичинку не стане» (Номис, 1864, стор. 206).

178. ...малярскую мудро(ст) тогда (ж) люде(чи) о(т)кры(л). [illegible] апокрифічного «Послания Авгаря царя», згідно з яким Христос сам створив першу [illegible] втерся рушником, залишивши на ньому своє зображення (Апокрифи і легенди, II, стор. 2[illegible]).

...которы(и) маля(р) чисто вѣкъ сво(и) [illegible] прово(ж)дае(т), то чу(до)(в)на о(т) него икона бываеть. На безпосередній зв'язок [illegible] праведним життям [illegible] [illegible] якості «вироб» його твору вказувалося постійно; [illegible] іконописці [illegible] пити [illegible] не допускали до свого цеху людей [illegible] (Н. Полевой, Мечты и жизнь. Были и повести, ч. II, М., 1834, стор. 132—134).

...до с(х) богома(з)ства часъ не скореняють. Боротьба з «богомазтвом» тяглася дуже довго. Стоглавий собор (1551 р.) поставив іконописців під нагляд духовенства з метою запобігти комерційних зловживань. Московський собор 1667 р. повторив це рішення, заборонивши «богомазам» самоукам писати ікони. Указом від 1703 р. вимагалося, щоб ікони писали «благолепно и удобоподобно, по древним свидетельствованным подлинникам и образцам» (Православная богословская энциклопедия, т. V, Пб., 1904, стор. 828—[illegible]).

179. ...самъ Богъ з[illegible] (к) ап(ос)лы [illegible] ...Петра и Павла [illegible] Євангеліє нічого не говорить про приналежність до рибальства Павла, а лише Петра (Матвій, IV, 18). Оскільки ж у апокрифічній літературі з цих двох апостолів «робиться нерозлучна пара», за виразом Франка (Апокрифи і легенди, III, стор. VI), Климентій згадує їх також разом.

[illegible] ...рыбы [illegible] люд(ем) помагають. Монахи деяких монастирів, [illegible] Свято-Миколаївського у Києві, [illegible] рибу не лише в піст, але й в інші дні (Боплан, стор. [illegible]). Вираз цей використала Марко Вовчок (виписки із збірки Климентія зробив О. Маркович) у своєму оповіданні «Дяк» (Марко Вовчок, Твори в шести томах, т. VI, [illegible] України, К., 1956, стор. 154).

181. ...[illegible](з) потребны [illegible] комысарь. З дальшого докладного переліку довідуємося, що саме за тих часів виробляли і зовсім призабуті нині ремісники (за історичними документами — «комісарів»). Серед їх продукції — як церковне начиння, так і предмети щоденного вжитку. Пор. з нотатками сучасника Климентія: «Комисарови дали [illegible] полумисок [illegible] 26, а велел ему зробити флящу цыновую, тощ на чай или кафе ...» («Дневник генерального подскарбия Якова Марковича», 1717—1767, ч. I, К., 1893, стор. 141). Про комісарів див. ще: Компан, Міста України, стор. 220—221.

I келюхы и увѣзы, и всякіе кр(с)ты, // в(ъ) ко(т)ры(х) — часо(м) служае(т) попо(м) и та(и)ны нести... // I робять дыскосы, ложицы и ми(р)ницы. Пор. настанову «Требника»: «Священник парахіяльний ...да тщит я имѣти златы или сребряны съсуды к служенію прислужающая, сіесть

...
... зявлю и ложицу, в них же освещаются и совершит божественныя тайны» (Требник, I, стор. 241)

182. О палітрольбготорахъ. Цікаво порівняти цей вірш Климентія з німецьким віршовим підписом під гравюрою з зображенням палітурників за роботою у «Становій книзі» Йоста Аммана, виданій 1568 р.:

Der Buchbinder

Ich bind allerley Bücher ein,
Geistlich und weltlich, gross und klein,
In Perment oder Bretter nur
Und beschlags mit guter Glausur,
Und Spangen, und stempff sie zur Zier.
Ich sie auch im Anfang planier,
Etlich vergüld ich auff dem Schnitt.
Da verdien ich viel Geldes mit.
(E. Geck, Iohannes Gutenberg, стор. 67)

Хо(ч) не знаю(т) пи(с)мъ іна(х), могу(т) оправляти книги. Гды на кустуса(х) буду(т) разсмотряти. У старих рукописних та друкованих книгах наприкінці кожної сторінки наводилося перше слово (або перший склад) наступної сторінки — кустоди (від лат. custos — сторож). Палітурники орієнтувалися на них під час роботи з іншомовними книгами.

183. О друкаряхъ... Пор. аналогічний вірш у «Становій книзі» Йоста Аммана під гравюрою з зображенням друкарів за роботою:

Der Buchdrucker

Ich bin geschicket mit der Press
So ich auffrag den Firnis reß,
So bald mein Diener den Bengel zuckt,
So ist ein Bogn Papyrs gedruckt.
Da durch kombt manche Kunst an Tag,
Die man leichtlich bekommen mag.
Vor Zeiten hat man die Bücher geschribn,
Zu Meinz die Kunst ward erstlich triebn.
(E. Geck, Iohannes Gutenberg, стор. 73).

... трудо(к) привождаетъ. Пор. з віршем 108.
185. ...на зло то(д) трудо(к) привождаетъ... вселит(т)ся жити ...
186. Въ которо(и) то глубынѣ тма вселит(т)ся ... преисподне(й) быти в пущьшему(с) тамо зда(ст)ся в(ъ) преиспо(д)... Пор. з розділом «Книги Еноха»: «Бог оповѣдает Енохови, како от тмы преисподнеи созидает видимое и невидимое» (Апокрифи і легенди, І, стор. 48) або з картиною пекла у західноєвропейській середньовічній легенді «Слово святого Патрикія»... На вірші позначився вплив апокрифічних описів пекла та раю... «Двѣ мѣсти уготовал бог: едино — мѣстьхъ», перероблений на православний лад: ... исходящым от нем, я огни в различных ... благъ, ихъ же праведнїи наслаждаются, и другое — тьму ... иже грѣшнїи мучать ся... Вода же ест преисподнїя, глаголемая бездна...» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 247). Порівняння «студни глубокой» з «брамою пекельною» подає й «Краткое описание о чистилищи святого Патрикія...» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 241).

... Если (б) не за ...могли (б) и самого доходити раю. ... и за пущами з гады и мо(р)скими водами. Пор. з «Люцидаріем»: «Ученик. Понеже ест на земли рай, чому ж там нихто не доходит? — Майстер. Бо сут перед ним горы высокие, лѣсы великие и пустинѣ, прето там не может нихто дойти» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 28) ... оглядати ... и з(ъ) святы(м)ы ...

Могли (б) ра(й) и очима своима оглядати ... Іліею и Енохо(м) прывитати. За «Біблією», існувало два раї: земний — сад,

...рець й богом для грішних людей (Книга буття, II, 8) ... небесний, куди після смерті пере... ...ися душі праведників (Лука, XXIII, 43) ... характерні для Климентія ... поняття ... говорить про ... в ... пророка Іла ... Адам ... ...о дерева, було взято на небо (Книга буття, V, 4 ...) ... Ілії та Єноха характерне для ... (... стор. 39; Боголюбник, стор. 189). Пор. з народною ... ...се мотыкати» (Самой, стор. 8)

... ...ико(г)о ... оружі(м) пламенны(м) обвороваи(н)но ... пламе... огне(н)ы(м) вкру(г) ... оцврклевано. Пор. з «Діалогом ... :

И с пламенным у дверей оружием застал,
бороняче входу до свътлого раю
(Гордынський, стор. 12).

Див. ще «Книгу Єноха» «И насадих рай, и затворых, и положих оружники пламенны» (... і легенди, I, стор. 49).

189. В ... ольникахъ... таранами клина забиваютъ. Пор. ... характеристику олійників «Оліярники ... цупиаки, бо як забивают клинки та ... або бют довбеньками малі клинці, то тілько й чути ... цуп!» (Франко, II, 2, I, ... 479).

191. ...в ста(р)цовъ нау ... ка е(ст) языка ся вчити. На Україні, ... і в Західній Європі, існували старецькі цехи ... з своїм статутом, цехмайстером, ... і специфічною жебрацькою мовою. Особливого розголосу набула старецька «школа» ... Покошичі на Чернігівщині (Н. Ф. Сумцов, Культурные переживания. Нищен... ские братства, «Киевская старина», т. XXIX, 1890, червень, стор. 483—485).

...к праздника(м) котры(м) капуны спра(в)лятн. Звичай «капунь» по... лягав у тому, що під час престольного свята вибори ... довірені особи — «капунники» про... ...али розведений («розсі...ений») мед, прибуток від якого надходив до церковної каси (А. Ла... заревский, Села Конотопского уезда, вип. I, Чернигів, 1869, стор. 86—71).

194. Ме(р)зена а то игра дула ... гоставаеть ... грешны(м) всемъ люде(мъ) пре(з)начае(т). Різке засудження дуди ... в народі називали «козою» (бо міх для неї виготовляли з шкіри кози), і передрікання ... за гру на ній покарання — «шуицы», або «лівиці» (див. прим. до вірша 8) викликане ... ...ення, певне, асоціацією з козою — «нечистою твариною» (див. прим. до ...).

...ревты и густы з бедою пачне(т)ся. Пор. «Біда, як дуда, куди ... йде, то реве» (Номис, 7369, стор. 17).

...и е о(т) хр(с)т ... я(н) явыласа на светъ. Справді, ... вчені вва... жають, що дуда створена на Сході (А. Гуменюк, Українські народні музичні інстру... менти, «Наукова думка», К., 1967, стор. 14).

І не ты(л)ко ду(д), але хочъ бы и ігръ жадны(х) ... бо... будятъ блу(д)ную мы(с)ль в(ъ) члце(х) жадны(х). Див. зовсім іншу, доброзичливу, оцінку діяльності музик (цимбалістів і скрипалів) у вірші 174. Пор. з нега... тивним ставленням до музик у молодших сучасників Климентія ... Антона і Олексія Сло... вацьких, які у «Віршах, зобраних таких с писма святого, яко і от иных розмаитых книг, для осторожности людей, яко пянство души пагубно есть» писали:

Музики в день и в ночъ пъснъ виграваютъ,
тие наиболше честь бъсу раздаваютъ,
Бо іх пъсни не йдут к небесному богу,
але їх пянство ведет в пекелную дорогу

(С. О. Щеглова, Давні українські вірші про пияцтво, «Науковий збірник Ле... нінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови», вип. 2, 1929, стор. 80).

Мошно(б)... вся д̃шевре(д)ные ігры іскоренит(ь) // Развѣ все(н)ны(х) игръ що звыкли в во(й)ска(х) де(р)жат(ь), во(й)сковые ігры грѣхъ не положенно // в книга(х). За ...стачення труби — одного з музичних інструментів, що входив до складу козацької військо... ...вої музики, всім іншим видам «гри», знаходимо в «Ізмарагді»: «Рече св. Нифонт: Яко бо труба тлъкяща собирает воя, яко молитва собирает ангелы божія, а сопьли, и гусли, и ...пѣсни сопрязнены, плясаніє и плясканіє собирают около себя безстудныя бѣсы» (Яковлев, стор. 63). Про військові труби прихильно говориться і в «Требнику»: «И в бранех ... сих гласов оглашени, к побѣжденію врагов крѣпко вооружатся» (Требник, II, стор. 137).

...в котлы бити. «Котли» — литаври, що, як і труби, належали до військової музики.

...ко(р)чємныє игры похвалы не годны. За історичними свідченнями, саме на дуді і скрипці грали у польських корчмах (Г. Хоткевич, Музичні інструменти українського народу, Харків, 1930, стор. 221).

195. ...до убоги(х) цє(р)квє(н) на пр(с)толъ гробницы. Тут «гробниця» — ящик, де зберігалися так звані «святі дари». У багатих церквах вона робилася з золота або срібла.

196. Ω скотски(х) пастуха(х) та(к) в Пи(с)мѣ положе(н)ко. Далі Климентій переказує дві євангельські притчі про пастиря, вівців та вовка, своєрідно проектуючи їх на сучасну йому українську дійсність (Іоанн, X, 1—16, 27, Матвій, XVIII, 12—14).

І многи твори(т) фыглѣ и нєзычливости. Див. текст гумористичної думи про вівчаря з рукописного збірника сучасника Климентія Кондрацького (Давній український гумор і сатира, стор. 373—381).

197. Вся(к) ремєсни(к) кро(м) возо(м) будє(т) начи(н) возити. Пор.: «Ремесло не за собою носити» (Климентій, 856; Номис, 10407, стор. 203).

199. ...бе(з) ковалА о(д)ною(д) нєво(з)можно прожит(ъ). За часів Климентія ковалі виконували найрізноманітніші роботи. «Поряд з плуговим залізом — лемешами, чересламн, залізними боронами — ковалі робили підкови, сокири, оковували колеса, робили лопати і наконечники для лопат, завіси — «бігуни» до дверей, ключі, замки, гаки, якими під час пожеж розтягали палаючі речі, кайдани для в'язнів, ланцюги для колодязів. Ковалі ж робили ланцюги для міських та замкових брам і мостів, обручі залізні для гармат, «дрюки залізні для ламання каменю», «козли залізні», тобто підставки для рушниць, спеціальні кліщі для копання колодязів, копистки залізні, «що спиж мішають», «оскарди», котрими насікали жорна, пута залізні для коней, вухналі — гвіздки для кування коней, різні види зброї, ковані брами тощо» (Компан, Міста України, стор. 220).

200. Да(и), б̃же мовя(т), всяки(х) дѣл сА научити // ты(л)ко не всяко, б̃жє, да(и) дѣло робити. Пор.: «Дай, боже, все уміти, та не все робити» (Климентій 933, Номис, 6030, стор. 117; Франко, I, 2, 53, стор. 283).

...начнє(т) хватати сА за всяко рємєсло. Пор.: «За все береться, та не все вдається» (Беленькова, 115, стор. 22).

...прошу ва(с) — єдно що работа(и)те. Пор. з аналогічною ситуацією, наведеною польським істориком Маньківським: у 1682 р. малярі подали скаргу на сідлярів за те, що вони, найнявши підмайстрів малярського ремесла, перейняли їх «науку» і самі почали розмальовувати сідла. Внаслідок цього сідлярі хоч і «не навчилися малювати як слід, але робили це на згубу художників». «Нехай кожний робить своє ремесло!» — таким закликом закінчували свою реляцію малярі (T. Mańkowski, Lwówski cech malarzy w XVI i XVII wieku, Lwów, стор. 111—113. Див. про це ще: Компан, Міста України, стор. 194).

206. І на хвалу б̃гу на велн(к)де(н) стрѣляютъ // и в д̃нъ богоявле(н)ский, Гды воду ос̃шаютъ. Пор. аналогічне повідомлення у вірші «Ω дударяхъ» (стор. 150), супроводжуване поясненням самого поета.

207. В е (л) м и и д о к т о (р) с т в о е (с т) п о т р е б н о н а с в ѣ т ѣ. Пор. з подібним твердженням С. Полоцького у вірші «Чародѣйство»: «Бог врачы и врачевство в пользу сотворил есть» (Полоцький, стор. 68).

...г д ы б̃ ъ с м е (р) т и н е д а (с т) — и д о к т о р п о м о ж е. Пор.: «Поки ще бог вік, то дасть і лік» (Номис, 8344, стор. 160) або «Лікар дає лік, а бог вік» (Франко, II, 2, 1, стор. 354).

...н а л ѣ ч е н о (м) н е п а ѣ з д и (т) с А к о н ѣ (Климентій, 624; Номис, 5249, стор. 101).

209. ...я (к) м у х а в (ъ) у к р о п ѣ в е (р) т и (т) с А. Пор.: «Шастайся за добрим ділом, як муха в окропі» (Климентій, 1490, Номис, 9960, стор. 194; варіанти — Чубинський, I, стор. 303; Франко, II, 1, 2, стор. 99).

...т р у д н и к о м ъ п р е (ж) д е п о д о б а е (т) в к у с и т и. Пор.: «Труждающемуся дѣлателю прежде подобает от плода вкусити» (1-е послання Павла до Тимофія, II, 6).

2[illegible]1. А б ы м о в я (т), д̃ш а с ы т а и т ѣ л о в е н а г о (Номис, 9891, стор. [illegible]92).

212. [illegible] н е т о (и) п [illegible] в о п ъ е т ъ, х т о в а р [illegible] (т) (Номис, 13711, стор. 269; Белецкова, 830, стор. 115).

...[illegible] з р и т ь з а т о [illegible] с к р ы в а. Пор.: «[illegible] окоміте поглянет» (Климентій, 40[illegible]), «[illegible] кривим оком» (Франко, I, 2, 36, стор. 554), а також з виразом думи про козака [illegible] (П. Кулиш. Записки о Южной Руси, т. 1, СПб., 1856, стор. [illegible]).

...т р у ж д а ю щ а (м) [illegible] п р е (ж) д е п р и с т о и т ъ в к у с и т (ъ). Див. прим. до вірша 209.

...о б ѣ с т о р о н ѣ з д о р о в ы б [illegible] (н т е). Див. прим. до вірша 40.

213. Т о р я н [illegible] [illegible] [illegible] н м а ю т ъ [illegible] п а ч е к о л о м ы [illegible] [illegible] «Торяни» виварювали сіль на [illegible] озерах [illegible] «[illegible]» кам'яної солі у Коломиї та [illegible] землях.

...[illegible] о л о (д) н у ю в о д у н е [illegible] т р у д н о. Див. прим. до вірша [illegible].

М у с я т ъ т о е [illegible] с о л и г о с п о д а (р) с к о (н) [illegible] ч а (с т) к у [illegible] о (т) т о ж и т и. «Господар[illegible]» [illegible] Климентій міг спостерігати лише до 1706 р. [illegible] на Бахмуті були [illegible] «на царя» (Крестьянские [illegible] 29[illegible]).

[illegible] в Б а (х) м у т ѣ н ѣ к о м у к о м у (л) п р а т и. [illegible] Тор було [illegible] татар[illegible], торяники почали [illegible] Бахмут, [illegible] сюди переважно «обозами» [illegible] від отамана донських козаків Лук'яна [illegible] Див. ще: «Историко-[illegible]», Харьков, 1858, стор. 135, 142.

[illegible] н а с в ѣ т ѣ [illegible] о к [illegible] л о ж а (д) [illegible] о н т а (к) н е [illegible] (с т) [illegible]. Я к т о з а п о р о з к а А е (с т), к р ы (м) к а [illegible] т р у д н [illegible]. [illegible] з т а к о ю (в ѣ м ы) т р а ц е ю [и к о ш т о (м)] [illegible] л е д я н [illegible] б [illegible] (т) [illegible] десь у 1739 р. і М. В. Ломоносов [illegible] Соляному Комиссариату [illegible] находятся, а особливо [illegible] Ломоносов відзначив, що «черпание в обоих [illegible] в Бахмуте и Тору [illegible] людскими руками [illegible] соли больше нежели [illegible]» (В. В. Даниленский, Ломоносов на Украине, [illegible] 1951, стор. 84—85). Про [illegible] бахмутської солі порівняно з сіллю, яку видобували на Запоріжжі, в Криму і Західній Україні, див. [illegible]

О. О. Н[illegible]ко, Розвиток [illegible] на Украї[illegible], т. І, Б[illegible], вид. АН УРСР, К. 1930, стор. 188.

(У с[illegible]ко[illegible] [те(р)скимъ] [illegible] сих по[illegible] / [illegible] пра[illegible] и [illegible] до [illegible] по [illegible]... І [illegible], б[illegible], [illegible] і [illegible] вѣку, [illegible] кому бу(р)[illegible] — добро[illegible] [illegible]. [illegible], що бурлаки, [illegible] віддає [illegible] Кли[illegible] [illegible] Кондратом Булавіним (В. И. Лебедев. Булавинское восстание, 1707—170[illegible], [illegible], М.—Л., 1934, стор. 68).

216. [illegible] особ[illegible] на стезях в с[illegible] упадаетъ. Пор.: «Вседи [illegible]» (Франко, ІІІ, 1, 1, стор. 92).

[illegible] м[illegible] домовъ / по общо(м) приповѣсти, що [illegible] за(п)[illegible] до[illegible]въ (Климентій, 97; Франко, І, 2, 9, стор. 571).

...[illegible] утопи[illegible] где [illegible] в болотную воду. Відгук народного [illegible], де розказують про [illegible], що як осточортіло йому погане життя — що [illegible] об[illegible] і [illegible], навіть [illegible] — «Піду, каже, утоплюся, усі мене обіжають», [illegible] до [illegible]. А жаба плиг од його у воду. «[illegible], тоді ж [illegible] питься, — [illegible] що й мене боїться — я не послідній на світі» (Номис, 4346, стор. 286; варіант — Чубинський, І, стор. 55).

[illegible] перебѣжи(ш) где колвекъ дорогу, // вчини(ш) [illegible] в дорозѣ трывогу. Народний забобон (Чубинський, І, стор. 53), [illegible], щоб йому заєць дороги не перебіг» (Номис, 303, стор. 6; Франко, І, 1, 7, стор. 113). Таке повір'я побутує і в Болгарії, Франції, Англії, Норвегії та Німеччині (Н. М. Сумцов, Культурные переживания. Сравнительно этнографические аналогии и параллели к русским, в частности малорусским приметам и повериям. Заяц в народной словесности, «Киевская старина», т. XXVIII, 1890, січень, стор. 84).

[illegible] сам [illegible] м[illegible] и мясо твое бры(д)ко... [illegible] честива шкура твоя. Згідно з народним ув[illegible]ленням, зайця створив чорт (Чубинський, І, стор. 55), отже, їсти його м'ясо — гріх.

217. [illegible] ста(р)чинѣ... и [illegible] женѣ. Див. прим. до вірша 133.

...жона часо(м) в мужа е(ст) [illegible] [illegible]. Див. прим. до вірша 132.

...з(ъ) лысиною [illegible] ся ра[illegible], [illegible] з(ъ) [illegible] сего [illegible]. Пор.: «Конь з лисиною родиться, з лисиною й згине» (Климентій, 414; Номис, 321[illegible], стор. 64; варіант — Чубинський, І, стор. 23[illegible]).

218. ...коню в полю завше [illegible] не(т) ма(ш), [illegible] а женѣ в дворѣ всее(н) правды не о(т)крыва(й). Пор.: «Не ймай коню віри в полю, а жоні в двору» (Климентій, 1371; Номис, 8091, стор. 155; Чубинський, І, 272; варіант — Франко, ІІ, І, 1, стор. 288).

...Жену любити треба яко душу, / една(к) же злую го(д)но товкти в[illegible] [illegible]. Пор.: «Жону люби як душу, а товчи злую як грушу» (Климентій, 1164; Номис, 9096, стор. 174; Франко, ІІ, 1, 73, стор. 126).

Жена злая мужевѣ не [illegible] прїятел(ъ). Пор.: «Добра жінка мужові своєму вінець, а зла кінець» (Номис, 9031, стор. 173).

...господаревѣ ко(н) овше(м) непрїятел(ъ). Пор.: «Скотина — то ворог» (Номис, 10189, стор. 199).

...пута(й) и трыножъ — ско(р)бъ не будешъ мѣти. Пор.: «Хто путає — той ногами не плутає», «Хто в'яже, той спать ляже» (Номис, 11296, стор. 222).

...неха(й) ко(н) напасется, / а напасши, пригото(в) к[illegible]. Пор.: «Накорми, тоді й києм потягни» (Номис, 10330, стор. 202).

...коня и жону впя(т), [абы(с) здоровъ], [illegible] будешъ. Пор.: «Жива умерла — і друга буде, аби здоров'я» (Климентій, 3[illegible]; Номис, 8337, стор. 160).

219 Козы хотя(й) створе(н)а бжіе. Климентій заперечує поширену в темних мешканців України думку про те, що коза створена чортом (Чубинський, I; Франка II, 1, 9, стор. 278).

264 писаніе таки(м) и(мъ) прыкладъ даваетъ, // же до лю(дей) нечистых(ъ) и скве(р)ныхъ равняетъ. Див. Матвій, XXV, 32.

…козлища до лѣвицы станутъ // а овца одесную на … поставити. Див. прим. до вірша 8. Пор. з рядками твору Онуфрія «Объяв… о тріграженю знамен небесных 12 мѣсяцей»:

Да не с козли грѣшными осудимся, требѣ —
Одесную себе нас з агнцы постав в небѣ
(Онуфрій, стор. 155).

… я(к) рекле(с) негды(с) Се с̃нъ мо(й) возлюбленны(й). …«Словѣ ѡ сотвореніи бго(м) земли» (див. вірш 209). Климентію бог і Христос завжди … ються в одній іпостасі, і тому євангельські слова, з якими нібито бог звертався … Христа (див. Матвій, XVII, 5), він вкладає в уста самого Христа. Пор. з описом цього … анонімним духовним віршем:

На Фаворѣ преобразися Ісус Христос славно,
Со пророки бесѣдовал невидимо, явно.
. . . .
Єще єму глаголющу облак свѣтел бяше:
«Сей єст сын мой возлюбленный»,— отец глаголаше
(Угроруські духовні вірші, XLIV, 30, стор. 47).

220 Рыба, я(к) что іное, та(к)же и себѣ кро(в) маетъ, … една(к) же вѣрны(мъ) по(с)ны(м) сА брашно(м) бываетъ. Як розповідає «Біблія», бог заповів Мойсеєві, щоб люди їли лише м'ясо тієї тварини чи птиці, кров якої вони пролили, коли забивали її — «душа бо всякія плоти кровь єго єсть» (Левит, XVII, 14). Щодо споживання риби церковні канонічні книги видали спеціальні роз'яснення. У «Правилѣ святых апостол и святых отець» («Аще дві жени едина») читаємо: «Вопрос: А се ямы кровь рыбью, а не убиваем ея, ни рѣжем,— сама мреть рыба, из воды вземши.— Отвѣ. В том нест грѣха, то єст от воды..» (Смирнов, стор. 75).

А часомъ и постное тое уступаетъ, // гды б̃лговѣщеніє на стра(с)тно(й) бываетъ. Свято благовіщення богородиці іноді випадає на великий піст, зокрема на його останній, страсний, тиждень, коли християнам не дозволяється їсти навіть риби. У «Правилѣ бѣльцем» (Соловецька Кормча від 1493 р.) зазначено: «На благовѣщеніе в день ясти рыбы развѣ страстныя недели» (Смирнов, стор. 181).

222. СвиніА не зритъ горѣ и с̃лнца не видитъ. Пор. «Не дав бог свині вгору глянути» (Номис, 3830, стор. 75).

…що мѣетъ ясти, то ничи(м) сА не брыдитъ. Пор. «Що надто, того і свині не їдять» (Номис, 5606, стор. 108).

223. …звыта(ю) и(х) а су(д)на наникати, // … люде … з(ъ) того собѣ предытелно(ст) маютъ. Згідно з народним повір'ям, записаним І. Франком, «коли кіт «наникає», тобто похлебче молоко або іншу страву, то вже того не можна їсти» (Людові вірування на Підгір'ю, стор. 174).

224 д̃шъ свои полагающых образ біблійного походження (Іоанн, X, 11). Пор. у Климентія «... за овцы д̃шу полагати» (вірш 196) або «...за православную вѣру д̃ши полагают» (вірш 246).

Хто в фа(х) кохае(т)сА, са(мъ) єму сА равняетъ (Номис, 12581, стор. 247).

[illegible] ... [illegible] В [illegible] попорет [illegible] ... [illegible] редакцій «Києво-Печерського патерика» — «[illegible] ... [illegible] печерських, дійсно, я [illegible] те, щоб [illegible] виглядали [illegible] ... [illegible], як [illegible] ... [illegible] «Києво-Печерського патерика» (Д. Абрамович, в [illegible] церковнослов'янських [illegible] ... [illegible] в [illegible] ... [illegible] в польському (Pate[illegible] ... [illegible] Jaszneg[o]» (Д. Абрамович, Києво-Печерський па[терик], К., [illegible] стор. 21[illegible]).

[illegible] ... [illegible] ф о (з к (ы) т ы (м ъ) х о ж д а ш е. В «Житії [illegible] ... [illegible] ... ля, як б[и] [illegible] його, [illegible] ... Києво-Печерський патерик, стор. 72 зв.) Пор. з «Житієм святого [illegible] ... [illegible] (за [illegible] рукописом XVI—XVII ст.), де «[illegible] ... в [illegible] (Апокрифи і легенди, V, стор. 193).

[illegible] ... ч а (с т) и х у т и. Климентій має на [увазі] [illegible] поширеного за його часів сатиричного оповідання «О постѣ ар[illegible] [illegible] ... рукописі, зо[кре]ма І. Кремецького-Білахевича (Пер[illegible] ... XVII ст.). Учитель ([illegible] ... [illegible] вважали найбільшими єрети[ками] [illegible] ... [illegible] Переходя [illegible] з села в село і з міста в місто, [illegible] посилав [illegible] ... [illegible] з листом, у [illegible] ... про свій приход. Але одного разу [illegible] ... [illegible] прийшов до [illegible], його ніхто не зустрів. [illegible], яких він [illegible] ... [illegible] лише кістки. Тоді [illegible] звелів усім вірменам вшану[вати] [illegible] ... (І. Франко, Зразок релігійної сатири: песій піст, «Жите [і слово»], т. III, Львів, 1895, стор. 4[illegible]—473).

[illegible] Б о т а (ц) [illegible] ... ф а м и к н ѣ г д ы н е б ы л о д о б. [illegible] ... г р о м н и ц у (т) б е з п а л и ц ы [illegible] д в о р а. Пор. із за[illegible] ... І. Вел[ичковського] [illegible] ... [illegible], кому потрібна палиця ([illegible]):

Дѣти заживают жезла вмѣсто коня — *для забавы*,
[Под]рослии заживаючи — *для свиданіи*,
[Сре]днего вѣку заживают люде жезла — *для помощи*,
Старии убогие — *для обороны от псов*.

([Р]укописна [збі]рка І. Величковського. Відділ рукописів ЦНБ, № 186/369, арк. 121. Під[креслення] [illegible] ... Вперше [о]публіковано [illegible] ... [illegible] М. Петровим у праці «О словесных науках и литературных занятиях в Киевской академии [от] начала ее до преоб[разо]вания в 1819 г.», «Труды Киевской духовной академии», т. I, 1867, стор. 113—114).

[illegible] ф и и п о т а (ц) н ы е [illegible] ... [illegible] ... ю т ъ // и, щ о (б) [illegible] ... п о б [illegible] ... [illegible] ... к у с а ю т ъ. Пор. «[illegible] о собаки горы треба боятись» (Климентій [illegible] ... [illegible], стор. [illegible]).

226. Г р о с к [illegible] ... [illegible] ... в б о г и (х) [illegible] ... н я г л я (д). Тут в наступних рядках Климентій [illegible] ... [illegible] і проектуючи на українську дійсність, [illegible] ... [illegible] популярного на Україні дидактичного твору, який мав заголовок «Тестамент [illegible] ... [illegible] и славного монархи свята Василія, цесаря грецкого, до [illegible] ... Льва Философа... по грецку написаный, а потом веспол з іншими [illegible] ... [illegible] язык переложеный».

[illegible] у с т а с м а (ж) н а з а [illegible] ... и т и. Вираз з [illegible] ... [illegible] за часів Климентія народної пісні, в якій відбилася євангельська легенда про Христа [і] самарянку (Іоанн IV, 1—31). Пор.:

Дай мі, дівко, вод[и] пити,
Смажні уста закропити

(В. Гнатюк, Пісня про [illegible] ... матір і ненароджені діти, ЗНТШ, т. CXXXIII, 1922, стор. 216).

Пор. ще народний афоризм: «Утри мої смажні уста, а сахарні і сам утру» (Климентій, 1012, Номис, 2315, стор. 46).

227. Ш а ф а (р) о б о н (х) с т а н о (в) в п р а (в) д ѣ т р у д н о (ст) м а е (т). Шафар «...мирський» відав усіма прибутками і видатками магістрату або ратуші, а «монастирський» — прибутками монастиря. Наскільки правий Климентій, говорячи про «трудність» цієї посади, свідчить такий факт. У 1683 р. стародубський магістрат призначив одного з міщан шафарем. Але той відповів: «Хоть мене окуйте або в турму сажайте, а шафарем не буду!» (Лазаревский, Описание старой Малороссии, I, стор. 118).

228. I п р и с л у х а (н) с А к о (ж) д ы (и), щ о с т а р ы (и) м о в и (т) н а г л у м ъ, // а м о л о д ы (и) н е х а (н) б е р е (т) д о б р е с е б (ѣ) н а у м ъ. Пор.: «Старий говоритиме на глум, а ти, молодий, бери собі часом на ум» (Климентій, 400, Номис, 12645, стор. 284; варіант — Франко, III, I, 31, стор. 169).

229. ...з а с л у (ж) б у б͠ж і ю н е т а к ъ с т а (р) ш і и к а р а ю т ъ, // а я к н е п р и т о м н о (ст) у т р е (н) н ю ю н е п р о п у щ а ю т ъ. Християнське богослужіння відбувається: вранці (утреня), вдень (божественна літургія або по-народному служба божа) і ввечері (вечерня). Літургія вважається найважливішою службою, але, як розповідає Климентій, монахів карали суворіше за пропускання утрені, ніж літургії.

230. ...т р е б а п р і я з л и в е і з к е л а р е м ъ ж и т и. Келар відав усім внутрішнім господарством монастиря і продовольством.

...р у к а з а в ш е р у к у м и е т ъ (Климентій, 851, Номис, 7401, стор. 143; Чубинський, I, стор. 275; Франко, III, 1, 97, стор. 49).

231. ...г л а с о (в) і п о д о б н о (в) в о с т р о (ж) н о с м о т р ѣ т и. Церковний спів розподілений на вісім «гласів» — наспівів, за якими виконуються різні жанри церковної гімнографії — тропарі, кондаки, канони та ін. «Подобни» вказували, на який мотив відомого твору треба співати ту чи іншу пісню (див. заголовок вірша Климентія 328).

232. ...я (к) в ѣ (к) — я (к) д е с я т и п о б и (в) (Климентій, 1205, Номис, 4407, стор. 85).

Г о н я щ е м у (с) д о р о г и м н о г и, т о м у е д ы н а. Пор.: «Біглому една дорога, а погонцеві — десять» (Франко, I, 1, 1, стор. 37) або «Хто тікає — тому одна дорога, а хто гонить — тому десять» (Франко, III, 1, 1, стор. 210).

233. ...в с т р а х а в е л и к и о ч і (Климентій, 1048, Номис, 4341, стор. 84; Франко, III, 1, 14, стор. 180).

...х о (ч) с т р а (ш) н а А т е м н а А н о ч ь, в т ѣ к а ю (т) и в н о ч и. Пор.: «Ніч — мати, все покриє»; «Ніч — мати, не дасть погибати» (Номис, 11122, стор. 217).

...н е м ѣ е т ъ в ъ) с р (д) ц ы б͠г а (Номис, 9763, стор. 289; Франко, I, 1, 238, стор. 81).

234. ...п т ы ц а с в о и (м ъ) н о с о (м) с ы т а. Пор.: «Жадная пташка своим носом сыта» (Климентій, 280); «Всяка птичка своїм носиком живе» (Номис, 7195, стор. 139).

...е с л и з а с о б о ю х т о с А н е с т а р а е т ъ, // т а к о в ы (и) к о ж д а (н) н ѣ г д ы н и ч о г о н е м а е (т). Див. примітку до вірша 47.

235. Н е т р е б ѣ, б р а т і е, н а (м) т а л а (н) т у с (ъ) к р ы в а т и, // ж е б ы е в (г) л с к о г о н е н а с л ѣ д о в а т и. Ідеться про вже популярну в староукраїнській літературі євангельську притчу, відголоси якої постійно зустрічаються в творах українських письменників XVII—XVIII ст. (Іван Вишенський, Іоаникій Галятовський, Кирило Транквіліон-Ставровецький та ін.). Господар покликав трьох рабів і дав одному п'ять талантів (тогочасна грошова одиниця), другому — два, третьому — один, а сам пішов з дому. Перший і другий за час його відсутності подвоїли кількість грошей, а третій закопав свій талант у землю. Коли хазяїн повернувся, то двох перших рабів нагородив, а третього як лукавого і лінивого жорстоко покарав (Матвій, XXV, 14—30). Притчу тлумачено так: не можна залишати бездіяльним те, що тобі дано, — уміння, здібність, знання тощо.

Т а л а (н) т т ж е н а у к о ю с А т о н а з ы в а е т ъ. Пор. народний афоризм — «Не то талан, що лежить, а то, що біжить» (Номис, 7231, стор. 139). «Талант ест учение»,— твердило «Слово нѣкоего христолюбца, ревнителя по...

[illegible] — [illegible] руський твір XI—XII ст., поширений у списках XIV—XVII ст. (Пам. [illegible] русской литературы и древности, издаваемые Николаем Тихонравовым, т. IV, [illegible] III, М., 186[illegible], стор. 93). У XXVI розділі «Стоглаву» «О училищех книжных по всем градом» наказано: «И силу бы им в писании сказывали по данному вам от бога [illegible] [illegible] скрывающе, чтобы ученицы ваши книги учили все...» (Стоглав, стор. 36). Климент [illegible] називає талант «наукою» і «мудрістю».

[illegible] се(и) тала(н)тъ — я(к) древо неплод(н)[illegible] [illegible] до вірша 121.

... потре(б)[illegible] науки и послѣдны(м) родо(м) / оставляти... — тобто передавати наступним поколінням. Петро Могила у передмові до «Літургіона» писав, що він хотів отриманий ним талант «с лихвою отдати» людям (Служебник, стор. 3 зв.).

...гласом его — в радо(ст) вни(и)дѣте — отьца(т)сѧ. Пор.: «Не всяк, глаголяй ми «господи, господи», внидет в царствіе небесное» (Матвій, VII, 21).

237. На зыму лѣто работаетъ. Пор.: «Літо на зиму робить» (Климентій, 497; Номис, 556, стор. 12).

...что о(т)мѣтае(ч) в часѣ лѣтны(и) что ногами, // тое з(ъ) охотою (б) взя(л) в зымѣ и руками. Пор.: «Літом одгрібають ногами, а взимі брали б руками» (Климентій, 498; Номис, 559, стор. 12; варіант — Франко, II, 2, 2, стор. 358).

Подобно то бето(с)ти зыма в собѣ не маетъ, // что всякіе лѣтные собра(н)ѧ з(ъ)ѧдаетъ. Пор.: «Літо збирає, а зима з'їдає» (Франко, II, 2, 5, стор. 358).

238. Ѡ часа(х) погодны(х) и ѡ непогодны(х). Пор. вірш Онуфрія «О днех и свѣтлости», в якому є багато аналогічних зворотів (Онуфрій, стор. 162—163).

239. ... из заразлывы(м ъ) вѣтро(м ъ)... Див. прим. до вірша 4.

Конѧ ж можно на кил)ко ногъ кому гу(д)коват(ъ), / а волъ бѣдныи не кова(н) мусѣт сѧ спотыка(т). Пор. «Кінь на штири ноги кований, а спотикнеться» (Франко, II, 1, 49, стор. 259; варіант — Номис, 5387, стор. 104).

І злаѧ то рѣчъ — ѣзди(т) волами на свѣтѣ. // волѣлъ бы(м) все ко(н)ми, а іхъ бы хочъ не мѣти. Пор. із змістом народної сентенції: «Поки коні водив, то й бог годив; а як став воли, то воли в лихо ввели» (Номис, 11116, стор. 217).

...груда ме(р)злаѧ снѣгомъ не прикрыта, / ...чи са(н)ми бха(т) чи возомъ, не знаешъ. Пор.: «На Семена Юди (1-го вересня) боїться кінь груди» (Номис, 486, стор. 11). Варто відзначити, що у «кронічці», записаній Павлом Полуботком і доповненій Яковом Марковичем, під 1702 р. стоїть: «Зими не было, тилко тиждень снѣг лежал» («Дневник генерального подскарбия Якова Марковича», т. I, К., 1893, стор. 4).

240. ...не що ино мѣемъ, б҃же, чинити, / где посадыле(с) на(с) и я(к) дале(с) то дале(с)[illegible] мусѣмъ жити. Пор. з аналогічним висловком архімандрита Онуфрія у вірші, що починається словами: «Єдин бог то свѣдый земных существо»:

Всякой планетѣ человѣк уродит.
В доброй или у злой, так єму сходит.
Щастям и нещастям мусит так жити —
Як бог єму подал, так может быти
(Онуфрій, стор. 160).

241. ...фу(н)даме(н)томъ б҃гъ поставилъ а(р)хіереевъ. Пор. з виразом у апокрифічному «Житіи святых верховных апостол Петра и Павла»: «Будеши фундаментом церкви моеи...» (Апокрифи і легенди, III, стор. 21).

...Гды (б) не было писаніе на свѣтѣ, // не мо(г)лъ [illegible]

[illegible] (т) жа(д)ного чину в себѣ мати. [illegible] пропо[illegible] [illegible] [illegible]довий [illegible] [illegible] тих молитв, які виголошуються під час богослужіння, так званий церковний «чин» [illegible] «Требника» або «Служебника».

[illegible] Іо[illegible] мови (т). жвэ писменны(х) все зло бываетъ. Пор.: «[illegible] письменних все лихо встає» (Номис, 6042, стор. 117. Франко, II, 2, 1, стор. 532).

[illegible] слѣпи [illegible] де(р)зае(т) вожд(в) хулити. Климентій, видимо, переосми[illegible] біблійні образи. Пор.: «Горе вам, вожди слѣпии» (Матвій, XXIII, 16, або «Уповая же [illegible] вожда быти слѣпым...» (Послання Павла до римлян, II, 19).

[illegible] пре(з) писменны(х) западе(т) ся свѣтъ. (Номис, 6041, стор. 117; Франко, II, 2, 2, стор. 532).

242. ...не такъ мо(ш)по дорослы(х) нахылати. Пор.: «Нагинай [illegible]лозу, доки молода» (Франко, I, 2, 1, стор. 32) або «Старого дерева не зігнеш» (Франко, I, 2, 24, стор. 542). Див. ще прим. до вірша 158.

[illegible] не кракала врона лѣтА догоры, [illegible] погото(в) не буде(т), пущаючисА з горы (Климентій, 599; Номис, 5490, стор. 106; Франко, I, 2, 27, стор. 264).

243. Ω хотящы(х) пи(с)ма учитисА. Зворот, характерний для перших слов'янських букварів. Пор.: «Букварь языка словенска, писаніи чтения учитися хотящим...» (Вильно, 1652), «Букварь языка словяяска, писаніи человѣком учитися хотящим...» (Друкарня Києво-Печерської лаври, 1664), «Букварь языка словяяска, писаній чтения учитися хотящим...» (Львів, 1671).

[illegible] до смє(р)ти учи(т)сА ч̃лкъ (Климентій, 1195; Номис, 6003, стор. 117). Майстри, відпускаючи учнів після науки на «всі чотири сторони світу», напучували їх: «Маєш вчитися ремесла, доки житимеш» (Цехова книга боднарів, стельмахів, ковалів, столярів м. Кам'янця-Подільського, Кам'янець-Подільський, 1933, стор. 80—81).

[illegible] не грѣхъ с̃пс(н)ны(х) дѣлъ научати, [illegible] а о(т) злого, якъ може(ш), тылысА о(т)вращати. Пор.: «На злее не учи нікого [illegible] й сам [illegible]далься» (Климентій, 1511, Номис, 2873, стор. 58).

246. ...za православную вѣру д̃ши полагаютъ. [illegible] I дару(и). же такимъ нѣбесныє короны. Пор.: «Хто за віру умирає, той собі царство добуває» (Номис, 1, стор. 1).

248. [illegible]оче(с)ко(и) с̃лнцу зрѣт(ь) [illegible] требѣ наготы, [illegible] а не только людє(м) [illegible]нокова(н) срамоты. Пор. з біблійною фразеологією: «Да не явится срамота наготы твоея» (Одкровення Іоанна, III, 18), а також з народними повір'ями, записаними Франком: «Тіло людське грішне, то не годиться показувати його до сонця. «Світити грішним тілом», навіть крізь подерту сорочку, великий сором... Мабуть, для того старші дуже рідко купаються, або коли й купаються, то крадькома, щоби ніхто не видів» (Людові вірування на Підгір'ю, стор. 190).

249. ...лѣтє(ы)(м) коиємъ южъ сА не наробити. Див. прим. до вірша 207.

[illegible] на врача г̃ла [illegible]ачахъ [illegible]позати. Див. прим. до вірша 142.

251. Мозги бо у голова(х) такихъ засыхаютъ. Пор. зі змістом популярного на Україні апокрифа про Макарія, пустельника Єгипетського: «Если бы, по[illegible] [illegible]вьдает, врихле до халупы не вшол [illegible] не зажал, так бы мозг высох...» (Макарій Єгипетський, арк. 4 зв.).

[illegible] если хоче(ш) здравствовати, [illegible] стара(и)сА высиплятися, [illegible] не [illegible] [illegible] спати. Пор.: «Як хочеш богацько жити, то треба мало спати» (Чубинський, I, стор. 285).

252. Живому ч̃лку все на свѣтѣ треба (Климентій, 281; Номис, 2857, стор. 191).

[illegible] можеть те(ж) нишо [illegible] в(ъ) собою взяти. Див прим. [illegible]

[illegible] дуко(в) — означення, типове для народних дум [illegible] з «дукам» [illegible] у «Думі про козака Нетягу», записаній на Чернігівщині [illegible] стор. [illegible]

255 [illegible] хату критую, [illegible] а одежыну зовсѣм як [illegible] [illegible] (Климентій, 1372, Номис, 8114, стор. 156).

256 Кгды [illegible] не стоит(т) за шеляго(м) яковы(и), [illegible] [illegible] шеляга не стои(т) таковы(и) (Климентій, 1127, Номис, [illegible] стор. 193, Франко, I, 2, 102, стор. 476).

[illegible] такого могу(т) [illegible] (ъ). [illegible] кгды [illegible] [illegible] не захочѣ(т) стоя(т). [illegible] Бо треба в [illegible] [illegible] остерѣга[illegible](ъ). Пор.: «Що то за господар, що свого доброго не [illegible]» (Климентій, [illegible], Номис, [illegible], стор. 197).

Не то(т) [illegible] що збираеть, // але [illegible] [illegible] добра не злачаеть. Пор.: «Не то господарь, що зберёть господарство, — [illegible] за[illegible]ржать» (Номис, 10168, стор. 197).

...к готово(и) ого(н) лѣпшъ класти колодѣ (Номис, 3623, стор. 9[illegible]; [illegible], I, стор. 243, Франко, II, 1, 1, стор. 298).

...буде(т) мѣ(т) а(ж) часо(м) выгоды в прыгоді) Пор. з [illegible] [illegible] прислів'я «[illegible] у пригоді, а ми станем у вигоді» (Франко, II, 2, [illegible] стор. [illegible]).

[illegible] запасы [illegible] всѣмъ не шкодять (Климентій, 318; Номис, 9927, стор. 193).

257. [illegible] служати олтару — з(ъ) олтаря и жити. Афоризм біблійного [illegible] (1-е послання Павла до коринфян, IX, 14), що став крилатим (Климентій, 96[illegible] [illegible] стор. [illegible]; варіант — Франко, I, 1, [illegible] стор. 198).

258 Старцеви[illegible] во вѣки не напо(т)нять сунки, // бо то [illegible] в ни(х) на(и)дно(т) [illegible] тлумки. Нѣ може(т), хо(ч) [illegible] [illegible] бравъ, обогатити [illegible] я свою сунку ко(г)да [illegible] [illegible] насытити. Пор. з народними афоризмами [illegible] змісту: «Старецьк[illegible] [illegible] не наповнити» (Климентій, 9[illegible], Номис, 4655, стор. 91, варіант — Франко, I, 1, 4, стор. 217), «[illegible] міха ніколи не наповнити» (Климентій, 909, Номис, 47[illegible] стор. 91; Франко, III, 2, 1, стор. 488), «[illegible] мішка не [illegible]» (Чубинський, I, стор. 245; варіант — Франко, II, 2, I, стор. 403).

...в старцы пугою не вгнати, // а з ста(р)цовъ хоть калаче(м) [illegible] бы пудманяти (Климентій, 1041; Номис, 4650, стор. 9[illegible]).

260 Калѣка, як мовя(т), на свѣтѣ сѧ не роди(т), // але [illegible] тачеѣ бо(л)ше(и) оная сѧ робитъ Пор.: «Каліка не родиться — робиться» (Климентій, 438; Номис, 4663, стор. 91).

261. Ω створе(н)яхъ б҃жіи(х) и діяволски(х). У вірші знайшла вияв дуалістична ідея про створення світу богом і дияволом, характерна для популярних на Україні космогонічних апокрифів та постали[х] за ним [illegible] народних оповідань (Н. Ф. Сумцов, Очерки истории южнорусских апокрифических сказаний и песен, К., 188[illegible], стор. 21—28).

Створы(л) б҃гъ пты(ц) и звѣре(и) люде(мъ) не бе(з)потре[illegible] ны(х), [illegible] гадо(в) и жабъ ω(т)нюд никому непо[illegible]требны(х). Пор. виклад цього факту у «Біблії» (Книга буття, 1, 20—25) та у «Книзі Єноха» (Апокрифи і легенди, I, стор. 60).

Хотѣлосѧ б҃гови аби [illegible] ч(м)[illegible] забавляти, [illegible] жебы, под[illegible] но зпа(т) то, даремно не гуляти. Пор. з початком оповідання про [illegible]рення світу: «Раз Ісус Христос і святий Петро, не маючи що робити, сиділи і нудились.

[illegible] може(т)ь те(ж) нищо из(ъ) собою взяти. Див прим. [illegible]

[illegible] дуко(в) — означення, типове для народних дум. Пор. з «Думою [illegible] у «Думі про козака Нетягу», записаній на Чернігівщині (М[illegible], стор. [illegible]).

[illegible] Куну(в) хату крытую, // а одежыну зовсѣм як тре[illegible] пошытую (Климентій, 1372; Номис, 8114, стор. 156).

256. Кгды [illegible] не стои(т) за шеляго(м) яковы(и), // то [illegible] сам(и) шеляга не стои(т) таковы(и) (Климентій, 1127, Номис, 9952, стор. 193; Франко, I, 2, 162, стор. 476).

[illegible] правцем такого могу(т) назват(ъ), // кгды самъ за своим добры(м) не захоче(т) стоя(т). // Бо треба в свѣтѣ своего добра остерѣгат(ъ). Пор. «Що то за господар, що свого доброго ре[illegible]» (Климентій, 1223, Номис, 10092, стор. 197).

Не то(и) господа(р), мовя(т), що збирает(ъ), // але [illegible] того добра не страчает(ъ). Пор. «Не то господарь, що збере господарство, — то, що готове задержить» (Номис, 10108, стор. 197).

...к готово(и) ого(н) лѣпше класти колодѣ (Номис, 3623, стор. 96; Чубинський, I, стор. 243, Франко, II, 1, 1, стор. 298).

...буде(т) мѣ(т) з(ж) часо(м) выгоды в прыгодѣ) Пор. з [illegible] народного прислів'я: «Ти станиш у пригоді, а ми станим у вигоді» (Франко, II, 2, [illegible], стор. 596).

[illegible] запасы нѣгды всѣм не шкодятъ (Климентій, 318; Номис, 99[illegible], стор. 193).

257. [illegible] служачи олтару — з(ъ) олтара и жити. Афоризм біблійного походження (1-е послання Павла до корінфян, IX, 14), що став крилатим (Климентій, 962; Номис, 21[illegible], стор. 4; варіант — Франко, I, 1, 6, стор. 198).

258. Старецьки и во вѣки не напо(л)нишъ сумки, // бо то дѣравые в ни(х) на(и)дую(т)сѧ глумки. // Не може(т), хо(ч) бы [illegible] бравъ, обогатити // и свою сумку ко(г)да ко(л)[illegible]векъ насытити. Пор. з народними афоризмами відповідного змісту «Старецької [сум]ки нігди не наповниш» (Климентій, 909; Номис, 4655, стор. 91, варіант — Франко, II, 1, 4, стор. 217), «[Д]равого міха нігди не наповнити» (Климентій, 909; Номис, 4755, стор. 93, Франко, III, 2, 1, стор. 488), «Дзюравого мішка не наситиш» (Чубинський, I, стор. 245; варіант — Франко, II, 2, I, стор. 403).

...в старцы пугою не вгнати, // а з ста(р)цовъ хо(ч) калаче(м) ста(л) бы пудманяти (Климентій, 1041; Номис, 4650, стор. 90).

260. Калѣка, як мовя(т), на свѣтѣ сѧ не роди(т), // але на(и)наче бо(л)ше(и) онаѧ сѧ робитъ. Пор.. «Каліка не родиться — робиться» (Климентій, 438; Номис, 4663, стор. 91).

261. Ѡ створе(н)яхъ б͠жі(х) и діяволски(х). У вірші знайшла вияв дуалістична ідея про створення світу богом і дияволом, характерна для популярних на Україні космогонічних апокрифів та посталих за ним і народних оповідань (Н. Ф. Сумцов, Очерки истории южнорусских апокрифических сказаний и песен, К., 18[illegible], стор. 21—28).

Створы(л) б͠гъ пты(ц) и звѣре(и) люде(мъ) не бе(з)потребны(х), // а гадо(в) и жабъ ѡ(т)нюд никому [непо]требны(х). Пор. виклад цього факту у «Біблії» (Книга буття, I, 20—25) та у «Книзі Єноха» (Апокрифи і легенди, I, стор. 60).

Хотѣлосѧ б͠гови аби чи(мъ) zабавляти, // жебы, подобно зна(г) то, даремно не гуляти. Пор. з початком оповідання про створення світу: «Раз Ісус Христос і святий Петро, не маючи що робити, сиділи і нудились.

Але святий Петро і каже «Боже, єднак не маєш що робити, то хоць тепер зробя світ» (Чу-
биньский, I, стор. 144). Пор.: «Бог не гуляет. .» (Даль, стор 58)
...без тов(и) бы... нечистоты — біблійний вираз (Левіт, XI, 28—32).
I діяволъ б͠гу сѧ хотѣлъ уподобити. Див. прим. до вірша 7.
. червъ, блохи, и воши, и блощицы... Климентій тут і далі пере-
раховує все «бѣсовское створения», яке згадується в «Ходінні богородиці по муках», значно
збагачуючи його природничий список. Пор. «Ядаху их червіє неусипаемін, звѣри огненн.я
торгают их, им же не бѣ числа: гади, смокове сѣкаше их непрестанно; жаби, ящорици,
мици, прузія и шершеница, песія мухи, им же не бѣ числа» (Апокрифи і легенди, IV,
стор. 141, 143).

262. Ѡ бра(ш)нѣ д͠ховно(м) и о правылѣ ц͠рковно(мъ) и
келѣ(и)но(м). «Бращно духовне» — твори церковної гімнографії (псалми, молитви,
канони тощо), «правило» — порядок їх виконання. Климентій заперечує думку про те,
що одна молитва у церкві швидше доходить до бога, ніж усі відправи у келії. Певне, вірш
Климентія — полемічний відгук на одне з видань «Бращна духовного».

...о(т)ци рекли: ко(т)ры(и) о(т)правуєтъ // ч͠лкъ правыло,
то(и) з(ъ) б͠го(м) бесѣдуєтъ. Пор.: «Всяк, иже правя пѣніє, с богом бесѣдуєть»
(«Поучения святых апостол» — Смирнов, стор. 96).
...хо(ч) не все в це(р)квѣ, но на мѣстѣ всяко(м). Пор.:
«Благословите господа вся дѣла его на всяком мѣстѣ» (Псалтир, CII, 22).
264. Не голо(д)на то єще таѧ, мовя(т), корова, // єсли
завалиласѧ где у стрѣсѣ солома (Номис, 5187, стор. 100; Чубинський,
I, стор 24). Про історичну основу цього прислів'я яскраво промовляє запис у «Гукливському
літописі» (Закарпаття) від 1660 р «Люде в недостатку соломы хыжѣ стодолѣ гет подерли
морзѣ (худобі.— *В. К.*)» (Я. Біленький, Угроруські літописні записки, ЗНТШ,
т. CIV, 1911, стор. 75).

...ч͠лвѣку не великаѧ бѣда, // єжели є(ст) у дворѣ хлѣбъ
и до него вода (Климентій, 266; Номис, 7227, стор. 139; Франко, III, 2, 267,
стор. 385).
265. ...школа всяки(м) страны(мъ) до(м) є(ст) волны(и),
// але єдна(к) же, праве, ѡ(н) не своєволны(и) Пор.: «Школа дом
вольный, а не своявольный» (Климентій, 1233, Номис, 6093, стор 119).
А що часо(м, вкраду(т) дровъ, же не мѣтъ где взя(т),
// мѣщане и селяне не хотятъ купова(т) У 1699 р. московський пат-
ріарх Адріан надіслав київському митрополиту Варлааму Ясинському листа, переказуючи
«суплику» київських міщан на «студентів» Серед інших була така скарга: «Да они ж де
студенты, многочисленно собрався, в нощах ходя, по мещанским дворам крадут дрова»
(С. Брайловский, Из быта студентов московских и киевских, «Библиограф», 1891,
СПб., 1892, стор. 42).
. не вкравъ, але доставъ. Пор · «Не вкрав, а так узяв» (Франко, III,
I, 3, стор. 236).
266. ...где, мовя(т), люде(и) купа, // та(м) не буде болѣти
праве нѣгды у пупа (Климентій, 162; Номис, 10761, стор. 210).
...у гу(р)ту те(ж), мовя(т), ѣст(ъ)сѧ спо(р)но и каша (Кли-
ментій, 1049; Номис, 10731, стор 209).

...миром(м) б͠гу сѧ м͠лимъ. Пор початок великої ектенії (молитви): «Ми-
ром господу помолимся» (Требник, I, стор. 50). Звідси народний афоризм: «Миром і богу
добре молитися» (Номис, 10734, стор. 209).
267. Ѡ дню пятничномъ... Див прим. до вірша 130.
I не то(к)мо, что пя(т) ранъ, але безчисленно. Згідно з апо-
крифічною версією біблійної легенди, Христу було нанесено ран «п'ять тисяч і сѣм сот,

крім тих п'яти ран знаків, котрі ці в руках, в ногах и по ребрах» («Пасія ... о муць Христа» — [illegible] І, стор. 245). Мотив цей варіювали, и не тільки у різних пасіях (Апокрифи [illegible], стор. 236—242), але й у духовних віршах. Пор.: «Штири [illegible] ран [illegible]» (Угорські духовні вірші, XLVII, 192, стор. 156).

269. ...ѡ сотворенiи бг(м) земли и рая земнаго. Див. прим. до вірша 188.

І не ты(л)ко ты(х) речи(н) не случило(с) читат(ъ), // але т(ж) не трафило(с) о(т) кого и слышат(ъ) // Ты(л)ко тое в памя(т) єдиному мнѣ пры(и)шло. Справді, «єретичний» висновок Климентія про третє пришестя Христа на землю — плід роздумів самого поета, хоча в цілому у вірші відчувається опосередкований вплив «Книги Єноха» (положення про друге пришестя, окремі образи та звороти).

Не можно бо, рѣм, высотъ нб(с)ны(х) измѣрити, // тако тайн(и) бжи(х) и судебъ изслѣдити. Пор. з розповіддю Єноха про те, як він «измѣрил» зірки сонячні та «судбы бжія» (Апокрифи і легенди, І, стор. 53—54). Див. ще кінцівку вірша 354 «О судбах бжи(х) мнѣ не дышкурова(т)», а також аналогічну думку у Лазаря Барановича:

> Wierzać trzeba, o Bogu nie szperać głęboko:
> Język tu nie wymowi, a nie dozry oko.
> Sama wiara z pokorą co wydołać może.
> Nie rozprawiać lecz kłaniać tobie trzeba Boże!
>
> (Баранович, стор. 71).

270. Црко(в) рече, дом бжии, та(к) сѧ называетъ // и сама о себѣ то ясно повѣдаетъ. Біблійне визначення церкви як дому божого (Псалтир, XLI, 5) увійшло у молитву, що обов'язково співається під час закладання нової церкви: «Страшно єст мѣсто сіє, нѣст сіє, но дом божій» (Требник, І, стор. 63). Пор. з образом народної думи про Івася Коновченка: «До божого дому, до церкви отхожала» (Лукашевич, стор. 38).

Самъ бо бгъ неgды(с) домомъ млитвенны(м) назва(л) и то(р)жниковъ из неѧ пре(ч) быче(м) во(н) ізгналъ. Розповідь про це див. у «Євангелії» (Матвій, XXI, 12—13).

...на всяко(м) мѣстѣ мо(л)бы при(и)ма(к). Див. прим. до вірша 262.

271. ...по писа(н)ному як ды(м) іщезаетъ. Див. Псалтир, XXXVI, 21. Пор. також з образом «Як ищезает дым — да ищезнут...» у «Каноне о втором пришествии спасителя на землю и послѣднем судѣ» Петра Могили (Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссиею для разбора древних актов, ч. 1, т. VII, К., 1887, стор. 159). Див. ще народний вираз: «Щезло, як дым від вітру» (Франко, І, 2, 3, 5, стор. 560).

На высоту бо идетъ... Пор.: «Димом догори пішло» (Номис, 1904, стор. 39).

272. ...іны(и) сосудъ єсть в че(ст), / з(ъ) ко(т)рого пити ясти, а інъ — на всяку нече(ст) (Послания Павла до римлян, VIII, 21).

...в ко(р)чма(х) честны(х) ср(д)ца бе(з)чинства ра(з)вращаютъ. Пор. з протилежною народною думкою «Доброго корчма не грішит» (Франко, II, 1, 36, стор. 12).

273. ...фо(р)телями котрыми выхожаю(т) — характерний для тогочасної книжної мови зворот. Пор.: «Приповѣст о трех младенцах, како ошукала их одна вдова своими фортелями барзо штучне» (Памятники старинной русской литературы, стор. 481—482) або вираз у байці А. Радивиловського про Лиса і Козла: «...Своим фортелем небезпеченства уйшол» (Радивиловський, стор. 134).

275. ...лихими гро(ш)ми заплачають. В кінці XVII — на початку XVIII ст. гроші в економічному житті України набули великого значення, і багаті намагалися повноцінну монету («добрі гроші») притримати у себе, пускаючи в обіг переважно неповноцінні («лихі гроші»). Див. ще прим. до вірша 31.

...же (б) было що на то(м) свѣтѣ бра(т), в землю поскривали. Пор. з подібною картиною, намальованою сучасником Климентія: «Иныи копают в землю злато, сребро, драгое каменіе, за что предаются в работу мамонѣ» (Лазар Баранович, Меч духовный..., арк. 450). Пор. з народним афоризмом: «Як немає закопаних грошей, то він — вбогий піп» (Номис, 13380, стор. 262).

Людямъ вбоги(мъ) чехи злы по чеху давают(т). // Былеби шкатулы пре(з) ве(р)хъ самы(и) напо(л)нити. Пор. з свідченням на допиті сучасника Климентія В. Кочубея: «Убогим бѣдным чеховою давалося», а він, Кочубей, з судейського уряду собі «и одного таляра в шкатулу не приспособил» (Бантиш-Каменський, стор. 142—143), а також з інвективою Вишенського: «Вы их неста мешки полны грошми золотыми, талярами, полталярки, орты, четвертаки и потройными напыхаете, сумы докладаете, в шкатулах мѣща, где бы которой особѣ с тых помененых гроное было почивати, росправуете, а тые бѣдници шелюга, за што купити соли, не мают» (Вишенський, стор. 54).

Неха(и) по-запоро(з)ки(и) бы не перебирали. Своєрідна контамінація народних виразів. Пор.: «У нас по-запорозький» (Номис, 12159, стор. 238) та: «Хто перебірає, той перемірає» (Климентій, 1097; Номис, 12165, стор. 238), «Голодному лиш прибірати, а не перебірати» (Номис, 12107, стор. 237); «Хто перебірає, той переберe» (Франко, II, 2, 1, стор. 510).

...рабо(т)ою в двора(х) сво(и х) пи(с)ки(х) мо(р)довали. Пор. з тогочасним свідченням: «Не мордовали так паны лядские своих подданых и не забивали до смерти киями, как отец п. Андрея мучил мужиков и козаков» (Лазаревский, Очерки малороссийских фамилий, стор. 253).

...по городахъ люде(м) пре(з) писма приказат(ъ). Різні урядові указн не тільки оголошувалися на торгах чи ярмарках, а й вивішувалися на спеціальних місцях.

276. Многіи Бгослову быша откровеніа. Іоанн Богослов — апостол, якому приписується авторство одного з чотирьох канонічних «Євангелій» та «Апокаліпсиса», або «Одкровення». Апокрифічна переробка останнього була поширена на Україні (див. «Слово святаго Іоанна Богослова о вознесении господа нашего Інсуса Христа» — Апокрифи і легенди, IV, стор. 258—264).

...члкъ не може(т) грому знати. Пор. з приписною до «Громника» у рукопису кінця XVII — початку XVIII ст., яка відповідає вихідним положенням вірша Климентія: «Григорій Богослов: С небеси же страсти и громи и трескания и паче естества и кометы докиде. — недоумѣет убо святыи, откуду суть таковая бывают, яже на родитель устрои своим промыслом» (Перетц, Материалы, стор. 146).

277. Члвѣкъ са(мъ) собою власти не при(и)мает, // ты(л)ко єму о(т) бга посла(н)на бываєтъ. Євангельська теза, яку постійно пропагувала церква. Пор.: «Нѣсть бо власт, аще не от бога» (1-е послання Павла до римлян, XIII, 1).

278. Ѡ радосте(х) прв(д)ныхъ и о мука(х) грѣшны(х). и яко обои(мъ) не буде(т) ко(н)ца; то е(ст) прв(д)ныхъ в нбѣ — радости, а грѣшнымъ — мучени(и). Пор. з «Люцидаріем»: «Гды человѣк умирает, душа идет до раю справедливая, а грѣшная — до мук вѣчных, а предсе конца не возмут праведныи в радости, а грѣшныи в муках» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 37). Див. Двѣ дороги, вѣмъ, на се(мъ) свѣтѣ ся обрѣтаютъ. Див. прим. до вірша 58.

...единъ пу(с)те(л)никъ явле(н)на а҃гг҃ла пыталъ //о пр(ст)віи нб(с)номъ; и о мука(х) оспыталъ. Климентій переказує один із варіантів розповіді Макарія Єгипетського. Пор. Апокрифи і легенди, IV, стор. 213—227, 400—409.

...по смер(т)ти нѣ(ст) ю(ж) покаяніA. Пор. з апокрифічною розповіддю «О согонавлѣ» (з «Толкової Палеї»): «Ангелом тѣм нѣст уже покаанiа, також и человѣком по смерти» (Апокрифи і легенди, I, стор. 12). Пор. крилатий вираз: «По смерті нема покаяния» (Номис, 2237, стор. 45).

...премѣни декре(т) сво(н). Див. прим. до вірша 25.

280. Ω кладущи(х) сA в поляхъ на могилахъ, а не с҃щє(к)ныхъ мѣсцахъ. Тема вірша навіяна «Указом у чинном погребѣнiи тѣл правовѣрных християн», вміщеним у «Требнику». Пор. першу половину твору Климентія з текстом указу: «Понеже благочестивый и древний хрістiянскiй єст обычай при церквах на кимитерiях, сiест на цимитарах, тѣлесем правовѣрных погребенном быти, идеже всегдашняя молитва «О здѣ лежащих усопших» бывает и божественная бескровная жертва от них часто съвершается, а не на поли, или на стогнах, или в вертоградѣх...» (Требник, I, стор. 542).

Zвычаи козацкiє. Вираз характерний для українських дум — про Козака Голоту (П. Кулиш, Записки о Южной Руси, т. I, стор. 16); про отамана Матяша Старого (П. И. Житецкий. Мысли о народных малорусских думах, К., 1893, стор. 239); про Івася Удовиченка Коновченка (Лукашевич, стор. 38), — та для народних пісень (Метлинський, стор. 420; Грінченко, III, 436, стор. 212).

...в поляхъ кладу(т)сA и могилы высыпаютъ... // Же(б) и по сме(р)техъ щыро(ст) ихъ незапоминанна. Поховання у полі було виявом пошани до захисників вітчизни. Як зафіксував літописець — сучасник Климентія — славнозвісного кошового отамана Івана Сірка поховали у полі, хоча він помер на власній пасіці: «...значну могилу висипали» (Величко, II, стор. 497—498). Пор. з історичною піснею про іншого видатного діяча:

...хоч найславного гетьмана Хмельницького Богдана у могилі поховали,
Але його славу найкращу у пам'яті на вічні роки задержали

(Литературное наследство. Песни, собранные писателями. Новые материалы из архива П. В. Киреевского, «Наука», М., 1968, стор. 267).

...мужыкамъ не треба в козацку славу втручат(ъ). Пор. протиставлення козаків-воїнів селянам-ратаям, окремі образи, фразеологічні звороти та кінцівку вірша з думою про Івася Коновченка (Лукашевич, стор. 36—47).

282. ...що сA в се(н) книзѣ писало, то писано. Переказ біблійного фразеологізму. «Еже писах, писах» (Іоанн, XIX, 22), який Климентій дослівно цитує у наступних рядках.

...не всюда трефности пра(вд)а, а не(н) писалемъ, // ле(ч) и о сп(с)нiи иное вкладалемъ. У Беринди читаємо: «Кощунство — жарт, блазенство, трефництво» (стор. 254). «Трефництво — кощунство, гражданство», — повторює «Синонима славенороссkая», анонімний рукописний словник середини або другої половини XVII ст. (Зизаний, стор. 162). Отже, ієромонах Климентій виправдовується перед читачем: він писав не тільки про буденне («гріховне»), а й дещо про духовне (¹). Пор. вираз з «Духовних бесід Макарія»: «...Котр й нѣшто в розмовѣ был трефным» (Макарій Єгипетський, стор. 7).

...побо(ж)ны(и) читє(л)нику, рачъ мене прощати. Типова кінцівка-формула, якою закінчувалися твори староруської і давньоукраїнської літератури. Див. наступний «Вѣршъ, прощенiA просящы(н) до всяко(г)[о] чина ласкавыхъ чителниковъ». Пор. з післямовою до «Руна орошенного» Дмитра Туптала: «...прости, аще в чем согрубил єсмь и недобрѣ написа, невѣжа бо прост и ненаучен» («Руно орошенное, пречистая и преблагословенная дѣва Марiя, или чудеса образа пресвятыя богородицы, бывшая в монастырѣ

Ильинском черниговском...», Чернігів, друкарня Свято Троїцького монастиря, 1683. Ци-
тується за кн.: И. А. Шляпкин. Св. Димитрий Ростовский и его время (1651—1709).
С 16., 1891, стор. .9).

283 Кому вподобле(т) та книга — бл҃гословѣт(ъ), // а кому
зла(ст)сѧ злаѧ - то, прошу, не клєнѣт(ъ). Пор. з кінцівкою «Остроми-
рового євангелія» 1057 р.: «Молю же вьсѣх почитающих: не мозѣте кляти, нъ исправль не
почитайте. Тако бо и святы Павлъ апостол глаголеть: і благословите, а не кльнѣте» (А. И. Со-
боленский. Славяно-русская палеография, вид 2, СПб., 1908, стор. 32—33).

284. ...інде и не равно сы(л)лябъ докладалемъ. // Може(т)
исызора где знайти розе(р)ванна. // та(к)же и катє(н)ціѧ
где ко(л)век і єравна. Климентій говорить про можливі порушення ним
основних законів силабічної версифікації, які полягають: 1) у рівній кількості складів —
«силлябѣ»; 2) у постійному місці цезури — у 13-складовому вірші — після 7-го складу;
у 12-складнику — після 6-го, у 11-складнику — після 5-го; 3) у римуванні — «рівній
каденції».

А жъ поку(л) ѡскудѣвши(н) смы(с)лъ мо(г)лъ то ко(н)чити
формула авторського самоприниження. Пор.: «А тую мою подлую працу, яко два пѣняжки
з убогого довтѣпу смыслу моею, прошу, ласкаве прійми» (Тестамент, I, стор. 180).

286. . авто(р) докладаетъ: хочъ не годе(н), паки имѧ по-
кладаеть. Виділені в середині віршових рядків великі літери складають ім'я та духов-
ний чин автора збірки: иеромонах Климентій Зѣнозієв сын. Такий
акростихографічний спосіб повідомлення про авторство характерний для доби Климентія.
Пор. з передмовою до «Руна орошенного» Дмитра Туптала:

IжЕ в Руне иногДа прообразованна
Мати сОтворянаго НАс всеХ зде написанна.
ДушеЮ и МыслИю Ту книжицу пРИмите
САми ВнимающЕ И другим проЧтите.

Великі літери складають «Іеромонах Дмитри Савич» (И. А. Шляпкин,
Св. Димитрий Ростовский..., стор. 19).

291. ...сторицею може(т) бг҃ъ нагородити. Біблійна теза (див.
прим. до вірша 65), що стала крилатою. Пор.: «Біг вам стократне надгородить» (Франко, I,
1, 15, стор. 64).

293. Котры(й), мовя(т), чл҃вѣк(ъ) добре выпиваетъ, // тѣды
такому пнъ бгъ на пиво даваетъ. (Климентій, 1153; Номис, 11672,
стор. 228).

Zачимъ, пн҃ове, собѣ здоровы бува(й)те. Типове звертання
мандрівних віршів-орацій. Пор.: «Просим вас, панове, ласкавы на нас бувайте» (Матеріали
до історії української пісні і вірш..., стор. 49).

..в жорни а добрые що вкин(ъ), мовя(т), то змеле (Франко,
II, 1, стор. 135 варіант — Номис, 12016, стор. 235).

хоч(ъ) штаны заставъ иди у кор(ъ)ч(ъ)му напиєѧ. Пор.
у народних піснях:

Ой пропив штани і сорочку,
Сидить голий у куточку

(Чубинський, V, 191, стор. 583).

Див. також народні прислів'я: «Чаркує, поки штани на очкурі» (Рудченко, стор. 256);
«П'яниця — пропив штани та й хвалиться» (Грінченко, I, 175, стор. 242).

296. ...голова мѣсца іще(т) умирати. Див. прим. до вірша 15.

297. ...козацкому роду /, мало ко(г)да або те(ж) не машъ
переводу (Номис, 771, стор. 17, Чубинський, I, стор. 288).

...тяпеся бо жа(д)ною мѣрою не шкодятъ (Климентій, 318; Номис, 9425, стор. 193; Чубинський, I, стор. [illegible]).

...ко(з)ака(м) друзя(м) ... славу. Зворот суголосний поетиці українських народних дум. Пор. з кінцевою формулою дум про Самійла Кішку та Івася Коновченка:

Слава не умре, не поляже:
Буде слава славна
помеж козаками,
помеж друзями...
(Лукашевич, стор. 27, 46)

298. Ω попадяхъ, ꙁаму(ж) идучи(х) по смε(р)тεхъ попо(в) свои(х). Як священники-вдівці не мали права вдруге одружуватись, згідно з положенням православної церкви (див. прим. до вірша 152), так вдови-попаді не могли вдруге виходити заміж. Про заміжніх вдовиць у «Ходінні богородиці по муках» сповіщалось: «Тіи то суть жени попадь, блуд творят из за мужа своего и по смерти мужей своих попов. За тое мучатся» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 138).

В Каневѣ оцъ Андре(и) в четвероп(с)толны(х) // патріярхъ бывши(х), принеслъ патентъ о(т) ве(р)хо(в)ныхъ. Йдеться про те, що канівський піп удівець оженився вдруге .. щоб мати право і далі служити у церкві, вимолив у чотирьох верховних патронів православної церкви прощення. Спираючись на листи патріархів київський митрополит Варлаам Ясинський дозволив отцю Андрію продовжувати священство.

299. Ω грѣхахъ розных. Християнська епітимійна (покаянна) література детально розробила класифікацію гріхів. Див., наприклад, довжелезний перелік найрізноманітніших гріхів у пам'ятці початку XVI ст. «А се грѣхи» (Смирнов, VII, стор. 45—50). У градації гріхів сім вважалися «смертельними головними»: пиха, скупість, блуд, заздрість, обжерливість, гнів, лінощі (Требник, I, стор. 909). Пор. розвиток теми про «гріхи різні» у передмові до «Лѣкарства на оспалый умысел чоловѣчій»: «Кождый грѣх не еднако, але розмаите серца и умыслы чоловѣчіе заражает», арк. 3.

...обычаями люде розны бываютъ. Пор.: «Що чоловѣк, то обычай» (Климентій, 1251. Див. ще прим. до вірша 354).

. Кожды(й) члкъ свою бѣду вѣмъ, маєтъ. Пор.: «Кождий свою біду знає» (Франко, I, I, 123, стор. 46).

306. ...мусѣтъ косаровѣ затягати. Пор. з «Думою про Івася Коновченка»: «Козаків на хлѣб, на соль затягати» (Лукашевич, стор. 38).

307. ...гребцо(в) — добры(х) моло(д)цовъ похваляємъ. Пор. з рефреном народної пісні про гребців, записаної в с. Олександрівці кол. Сосницького повіту на Чернігівщині під час «гребовиці»:

Ой чиї то гребці
Дівки, молодці?
Греби, погрібай, боже, помагай!
(«Черниговские губернские ведомости», 1854, № 14, стор. 93)

309. Ω молотникахъ.. А хоча(и) и ꙁа грошы будутъ поєднаны. Пор.: «Три дні молотили — шеляг заробили» (Номис, 10365, стор. 202).

312. ...рѣдко хто на свѣтѣ мыло(м) сѧ вымываєтъ // але бо(л)ше(й) водою тва(р) собѣ омываєтъ. Пор. з рядками вірша Онуфрія «О женской природѣ»:

Которая в природѣ некрасна в лицѣ,
Заживает мила, води с криницѣ.
Тым, еднак, тоей шпетности не скріє:
Не буде ворона бѣла, хоч ся миє
(стор. 159).

...в мыла(х) матеріи скве(р)ные обрѣтают. Пор. пораду протоієрея з п'єси Сави Стрілецького «Komedya unitow z prawoslawnemi» (кінець XVIII ст.):

Wysn y brody nie smaruy mydłem,
Wszak to brzydota,— znay skąd się robi

(В. І. Резанов, Драма українська, вип. 6, К., 1929, стор. 221).

313 Ω папѣрникахъ... Пор. з віршем-підписом Йоста Аммана під гравюрою з зображенням папірників за роботою:

Der Papyrer

Ich brauch Hadern zu meiner Mul
Dran treibt mir Rad deß Wassers viel,
Daß mir die Zschnittn Hadern nelt,
Das Zeug wirt in Wasser einquelt,
Drauß mach ich Pogn auss de[m] Filß bring
Durch Preß das Wasser darauß zwing.
Denn hench ich's auff, laß drucken wern
Schneweiß ond glatt, so hat mans gern

(F. Geck, Iohannes Gutenberg, стор. 41).

317 Ω довбышахъ, що в бубны бубня(т)... Видимо, довбишами називали на Україні не тільки литавристів, а й тих музик, як. грали на бубнах — теж мембранному ударному інструменті.

...в Запоро(з)ко(и) Сѣчи во(и)скъ сла(в)ныхъ и побожныхъ. Бубня(т) в Сѣчи у вечо(р), во(и)ску на похвалу. Без сумнівно, що Климентій написав вірш ще до весни 1709 р — часу, коли Запорізька Січ перестала існувати і «зостало Загорожье пусто» (див. В. А. Голобуцкий, Запорожское козачество, Госполитиздат УССР, К., 1957, стор. 337).

326. Богаты(и) же не хоче(т) з(ъ) ска(р)бомъ разлучити. Див прим до вірша 51. Пор аналогічну розробку цієї теми Стаьровецьким в «Лѣкарствѣ роскошником» з «Перла многоцѣнного» («Хрестоматія давньої української літератури». Упорядкував О. І. Білецький, вид. 3, «Радянська школа», К., 1967, стор. 197—199).

327 Ω покаяніи; пѣсн(ъ). Поширений у рукописних співанках жанр духовної лірики. Див. «Пѣснь покаянная» Угроруські духовні вірші, XLVII, 65, стор. 77; XLIX, 211—223, стор. 252—265).

328 Мл̃тва къ пр(с)тѣи бц̃и. Один з найпоширеніших жанрів духовної лірики. Див. Угроруські духовні вірші, XLIX, 155—202, стор. 195—244.

Подобе(н): «Бц̃е вѣрным оборона». Текст цієї дуже популярної в XVII та XVIII ст. пісні див. у публікації В. Гнатюка: Угроруські духовні вірші, XLIX, 180, стор. 220—222, а також М. Возняк, Старе українське письменство, Львів, 1922, стор. 445.

329 ...е(ст) то о(т) седми дѣлъ мл(с)рдныхъ дѣло. За християнським вченням, є сім милосердних вчинків: голодного нагодувати, спраглого напоїти, голого одягти, ув'язненого визволити, хворого відвідати, мандруючого («странного») гостинно прийняти в свій дім, мертвого проводжати на кладовище.

331. Ω о(т)сылаючи(х) наемниковъ прежде времене, не дослуживших(ъ) року... Історик В. М'якотін наводить яскравий факт, що підтверджує животрепетність для феодально-кріпосницької України порушеного Климентієм питання: Семена Мартиновича, який відпаймитував у пана Федора Марковича 16 років, було «в два кія смертно бито», вигнано без платні (М'якотін, стор. 49).

...судіи и власти: Хр(с)ту по(д)ража(и)те. Пор з віршем 91.

333. ...достато(к), чини(т) всяки(и) стато(к). Див. прим. до вірша 67.

Іжъ бы в тыхости зли хлѣбъ да п̃иовали... // Да тыхо. ми(р)но и лаго(д)но посидѣли. Пор. з аналогічними образами в інших тогочасних віршових творах про мир і війну:

Аби в тихости, в мирности жити і сидіти,
А спокойне всі прожили козацькії діти

(І. Франко, Студії над українськими народними піснями, т. I, Львів, 1913, стор. 144)

або

Не сідвл тіхо —
Отже, тобв лихо

(І. Панькевич, Новонайдені старинні світські пісні в підкарпатськім пісеннику А. Сабова, «Підкарпатська Русь», Ужгород, 1934, річн. XI, число 1—10, стор. 52).

Див. також молитву «Требника»: ...«яко да в тишинѣ их тихое и безмолвное житіе поживем» (Требник, III, стор. 86).

335, 336. Пѣснь нова... Типова форма означення твору духовної лірики. Пор.: «Воспойте согласно пѣснь нову прекрасно» (Угроруські духовні вірші, XLIX, 177, стор. 217). Пор. також образи цієї пісні з аналогічними творами (Угроруські духовні вірші, XLIX, 175, 178, 183, стор. 215—226).

337. Приближае(т)сѧ конецъ, ах, д̃ше, пока(и)сѧ. Див. прим. до вірша 327. Пор. з подібним заголовком: «Ах, пора приходит, треба умирати» (Угроруські духовні вірші, XLVII, 72, стор. 86).

338. Пѣсн(ь) нова б̃ци на по(д) дре(в)ны(и): «Ѡ м̃ти д̃во с̃таѧ», іли: «Ѡ м̃ти д̃во краснаѧ», іли: «Ѡ м̃ти д̃во ч(с)таѧ». Див. тексти вказаних творів в угроруських духовних віршах (XLVI, 40, стор. 57, XLIX, 185, стор. 227).

340. Ѡ велетня(х). Властиве багатьом народам уявлення про те, що першими на землі людьми були велетні, склалося під впливом міфів, «Біблії» (Книга Буття, VI, 4), апокрифічної (див. прим. до вірша 10) та казково-повістевої літератури, а також археологічних і палеонтологічних даних (Сумцов, стор. 37—38).

І хо(ч) бы то г(с)дъ б̃гъ мо(г)лъ и тыхъ преко(р)мити, // една(к) же зхотѣлъ о(т)ч(х) z свѣта скоренити. Пор. з подібним твердженням народного оповідання про велетнів, посталого під впливом «Книга Єноха» (Сумцов, стор. 38—39).

Адама великого створилъ // и Еѵву таковую (ж) ему постановилъ. Пор. з апокрифічною «Бесідою трьох святителів». «Вопрос: як Адам велик тѣлом был? — Отвѣт: В висоту ѯ̃ (60) лактий а в широту л̃ (30) лактий.— Вопрос: А Єва як велика тѣлом была? — Отвѣт: Во висоту м̃ (40), лак. а в широту к̃ (20) (Апокрифи і легенди, IV, стор. 5).

343. Ѡ па(р)теса(х).. «Партес» — хоровий поліфонічний спів (з поділом на вищі і нижчі голоси) на противагу «ірмолою» — церковному унісонному співу. На Україні партесний спів набув особливого поширення наприкінці XVII ст.

..при велики(х) власте(х) zа спѣваковъ бываютъ // и zа то пу(д)часъ лю(д)ми на свѣтѣ ставаютъ. Україна славилась голосами своїх співаків, якими постійно поповнювалися придворні хори (див., наприклад, В. Д. Модзалевський, Матеріали для історії Полтавського полка, Полтава, 1905, стор. 38). О. Лазаревський розповідає, що сучасник Климентія срібрянський сотник Трохим Троцина висунувся з рядових козаків саме завдяки таланту свого сина Антона, якого взяли до Москви співаком до хору царівни Софії. Син випросив для батька чин сотника в Прилуччині (Лазаревський, Описание старой Малороссии, III, стор. 321).

Хо(ч) бы поеты(к) кто бы(л). «Поетиками» на Україні колись звичайно казі вали учнів класу поетики Києво-Могилянської колегії (академії) та інших «середніх» училищ як «граматиками», «риторами», «богословами» — учнів відповідних класів.

344. Ω ницыхъ школьныхъ. Див. прим. до вірша 61.

345. Ω рандаряхъ. Пор зміст вірша з грамотою Мазепи від 1704 р., яка надавала козацькій старшині м. Конотопа в «арендное заведывание» горілчані, тютюнові і дьогтярні шинки (Нариси з історії України, вип. VI. Україна в кінці XVII — в першій половині XVIII ст., Вид-во АН УРСР, К., 1941, стор 39). Пор. ще з гетьманським універсалом від 1690 р, в якому читаємо, що «дегет не єст в арендѣ» (И. Лучицкий, К истории финансов и финансового управления в Малороссии XVII и XVIII в., «Чтения в историческом обществе Нестора летописца», кн. 15, вып 1, К., 1901, стор. 23).

346. Ω шафаряхъ. Див. прим. до вірша 227.

347. Ω писарахъ розны(х)... Пор. з віршем Величковського «Пишущему стихи»:

Труда сущаго в писанія знати
  Не может, иже сам не вѣсть писати.
Мнищ быти легко писанія дѣло:
  три перста пишут, а все болит тѣло
      (Величковський, стор. 105).

Писа(р)ское дѣло хо(ч)—то не цѣпомъ махат(ъ) (Франко, III, 1, 5, стор. 296; варіанти — Номис, 6815, стор. 132; Чубинський, I, стор. 236).

...до писа(р)ства хо(ч) не треба булавы, // ты(л)ко жъ единакъ потреба добро(и) и головы Переосмислена Климентієм народна приказка: «До булави треба голови» (Номис, 753, стор. 17). Пор. вживання цієї приказки у вірші 62.

353. Инокин(ъ)я(мъ) в(ъ) ωлта(р) вхо(д) е(ст) бл(с)венъ. // а жена(м) и дѣвица(м) свѣтовы(м) во(з)браненъ. «Никто же от несвященных и святой алтар да входит», - вимагав «Требник». — «Жены же никакоже николиже» (I, стор. 276).

354. Ω неравностяхъ людзскихъ, яко іны(и) високъ чл̃овѣхъ в(ъ)зросто(м), а іны(и) низокъ. Пор. з віршем Онуфрія на цю ж тему:

Великіє люди єст нездорови,
  к работѣ тяжки а млявои крови,
Не смѣли бывают, а злости не мают.
Средніє люде сердити бывают,
  тилко мудріє з них много ставают
Але маліє зростом єст сердити,
  тилко не страшни тым, хто схочет быти
      (Онуфрій, стор. 150).

..хо(ч) и едноє(и) м̃тки, то і іаки. Пор: «Однієї матки не однакові дітки» (Номис, 9223, стор. 177).

..не единъ обыча(и) Пор.: «Одна мати рожаєт, та не один обичай даєт» (Климентій, 712; Номис, 7917, стор. 152). Див. ще прим. до вірша 299

Б̃гъ все знає(т), что твори(т). Пор.: «Бог знає, що робить» (Номис, 33, стор. 1; Франко, I, 1. 66, стор. 68)

356. ...не таковъ вра(г), я(к) єго малюю(т). (Чубинський, I, стор. 302, Франко, III. 2. 36, стор 322) Пор ідею цього вірша з подібним апокрифічним визначенням «Повѣсти святого Андрѣя с Єпифанием о вопросѣх і отвѣтех» у рукопису XVII ст.: «Не тацы же суть бѣси, яко их пишут, — черни, огнеомраченніи суть»

[illegible] Апокрифическия сказания о [illegible] и [illegible] (Н. Ч. [illegible], Сборник ОРЯС, т. XVII, 1867, № 1, стор. [illegible]) [illegible] са перележ [illegible] [illegible]
[illegible] не принять Климентиче [illegible] [illegible] [illegible] Ивана [illegible] [illegible] [illegible] «Києво [illegible] паломника» ([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] 147—148).

[illegible] ... читатели книжесми. «Книжне почитание» проходить [illegible] [illegible] [illegible] книжних [illegible], які з'явилися в Київській Русі [illegible] «Ізборник Святослава», 1076 р., «Повість [illegible]» [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] у [illegible] українському [illegible] XVI—XVIII ст. [illegible], наприклад, дифірамб книгам у «Загоровському збірнику» (кінець XVI ст.):

Книги [illegible] солнце душам, мысли освещают
Книги [illegible] [illegible] в людех объявляют.
Книги [illegible] премудрыми творят
[illegible] [illegible] риторы сотворят
(Загоровський збірник, стор. 107).

358. Бгъ хо[illegible] [illegible] да [illegible] (Климентій, 22; Номис, 47, стор. 2, Франко, I, 1, 86, стор. 66).

360. ...будет(т) с[illegible]то(г)[о] Антипы [illegible] помощь просити Св. мученика Антипу вважали лікарем від зубного болю [illegible], молилися йому (Чубинський, I, стор. 172).

[illegible] торба не бываеть на свѣтѣ человѣку озлоба. Пор.: «Хвороба [illegible]» (Номис, 8149, стор. 157).

[illegible] Бгъ ударяет. Пор.: «Лихом о землю вдарити» (Франко, II, 2, 36, стор. [illegible]; [illegible], 22).

361. ... [illegible] высколи(т) око. Пор. народну ідіому «Очі вилазять» (Номис, 6757, стор. 117; Франко, III, 1, 10, стор. 64).

[illegible] голова голова. Пор. народну приказку: «Голова [illegible]» (Франко, I, 2, 80, стор. 381).

363. [illegible] ([illegible]) заражен(н)ы(х) [illegible] Пор. [illegible] як хвороби [illegible] XVII ст. [illegible], хоч не відразу по[illegible] [illegible], болючих і [illegible] (Б[illegible], стор. 367). [illegible] заражаеть. [illegible] [illegible] Пор.: «Холод охоплює [illegible] [illegible] [illegible] не може [illegible] (Б[illegible], стор. 36).

364. ...Гдыбы [illegible] [illegible] могли бы з свѣта зступи(ти). Див. прим. до в[illegible] 11.

365. ...костьрнх [illegible] [illegible] на Україні. Ще Касіян Сакович, [illegible] [illegible], до тої [illegible] Сагайдачного, [illegible] не на костки, а карти, и [illegible] (Вірші на погреб Сагайдачного, стор. 50).

[illegible] Бгъ допомагаеть, [illegible] будеть [illegible]. Пор.: «Має щастя в бозі» (Франко, III, 2, 25, стор. 350).

367. Хто не [illegible] Бгу молитися, треба на море тому пустити(ся) (Климентій, 1137, Номис, 145, стор. 3). Про силу молитви на морі розповідалося у неодноразово друкованих з XVII та XVIII ст. у Києві та Москві популярних збір[illegible]

ках присвячених житію, чудам та відправам чудотворця Миколи Мирликійського, а також у відомих думах про Олексія Поповича та бурю на Чорному морі.

368. ...в каме(н) воску осмъ ко(п) потре(б)но вложити, а тою камени(в) семъ за то мощно купити. Тобто за вісім кіп можна купити один камінь (міра ваги) воску або сім каменів лою.

370. ...для добро(г)[о], мовятъ, замо(к) чл̃вька. Пор. «Замок для доброго чоловіка» (Климентій, 306; Номис, 11103, стор. 216).

...злыи... и чрез(з) за(м)ки про(и)де(т). Пор.: «Для злодія нема замка» (Франко, II, I, 4, стор. 194).

...жебы злы(м) спрято(м) добры(х) не псова(т)... // Жебы часо(м) и добры(й) хто не спокусы(л) ся. Пор.: «Лихий сприт та й доброго спокусить» (Номис, 9977, стор. 194; варіант — Чубинський, I, стор. 225).

...в дому враг(г) дома(ш)ны(и) бываетъ. Пор. «Домашнего злодея не встережется» (Климентій, 191); «Хатнього злодія не встережешся» (Номис, 11096, стор. 216). «Домового злодія не встережешся» (Франко, II, 1, 6, стор. 194).

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Апокрифи і легенди, I, II, III, IV, V — Апокрифи і легенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив д-р Ів. Франко, т. I—V, Львів, 1896—1910, «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури». Видає Комісія археографічна Наукового товариства імені Шевченка», Т. I—IV, VI.

Бантиш-Каменський, II — Источники малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским и изданные О. Бодянским, ч. II (1691—1722), «Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. Повременное издание», кн. 1, М., 1859.

Баранович — В. Перетц, «Filar Wiary», вновь найденное сочинение Лазаря Барановича, «Киевская старина», т. LXII, 1898, липень — вересень.

Батюк — Н. О. Батюк, Фразеологічний словник. На допомогу вчителеві, К., «Радянська школа», 1966.

Бесіда отця з сином — Притча о женской злобѣ. Сказание и бѣседа премудра и чадолюбива отца, предание ї поучение к сыну, снискателна от различных пясаниї богомудрых отец... о женстеї злобѣ, «Памятники старинной русской литературы, издаваемые графом Гр. Кушелевым-Безбородко под ред. Н. Костомарова», вип. II, СПб., 1860.

Беринда — Лексикон словеноросський Памви Беринди. Підготовка тексту і вступна стаття В. В. Німчука, К., Вид-во АН УРСР, 1961.

Беленькова — Пословица не мимо молвится. Нема приповідки без правди, вид. 2-е. Укладачка Н. Беленькова, К., «Дніпро», 1969.

Богогласник — Богогласник, пѣсни благоговѣйныя празником господьским, богородичным и нарочитых святых чрез весь год приключающымся, к сим же нѣкоторым чудотворным иконам служащыя, также различныя покаянныя и умилительныя содержащ. Собран, по силѣ исправлен, четырми частми опредѣлен. Типом и чертами мусикійськими напечатася и изобразися. Почаїв, лаврська друкарня, 1790 (фактично — 1791).

Боплан — Описание Украины Боплана. Мемуары, относящиеся к истории Южной России, К., 1896.

Вацлав з Олеська — Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego. Z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego. Zebrał i wydał Wacław z Oleska, Lwów, 1833.

Величко II, III — Летопись событий в Юго-Западной России в XVII в. Составил Самоил Величко, бывший канцелярист войска запорожского, 1720. Издана временною комиссиею для разбора древних актов, т. II, К., 1851; т. III, К., 1855.

Величковський — В. Н. Перетц, Украинская антология 1670—1680-х годов. У кн.: «Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI—XVIII веков», III, Л., 1929.

Вишенський — Иван Вишенский, Сочинения. Подготовка текста, статья и комментарии И. П. Еремина, М. — Л., Изд-во АН СССР, 1955.

Вірші єром. Климентія — Вірші єром. Климентія Зиновієва сина. Видав з передмовою Володимир Перетц, «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. Видає Археографічна комісія Наукового товариства ім. Шевченка», т. VII, Львів, 1912.

Вірші на погреб Сагайдачного — Вѣршѣ на жалосный погреб зацного рыцера Петра Конашевича Сагайдачного... Зложоныи през инока Касіана Саковича (1622 р.), в кн.: С. Голубев, История Киевской духовной академии, вып. 1, К., 1886 (Приложения).

Галицько-руські народні легенди, II — Галицько-руські народні легенди, т. II. Зібрав Володимир Гнатюк, «Етнографічний збірник», т. XIII, Львів, 1902.

Головацький, I, II, III — Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким, ч. I, II, III, М., 1878.

Гординський — З української драматичної літератури XVII—XVIII ст. Тексти й замітки. Подав Ярослав Гординський, «Пам'ятки української мови і літератури. Видає Археографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка», т. VIII, Львів, 1930.

Грінченко, I, II, III, — Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседней с ней губерниях, вип. 1—2, Чернігів, 1895, т. III, Чернігів, 1899.

Давній український гумор і сатира — Давній український гумор і сатира. Упорядкування текстів, вступна стаття і примітки Л. Є. Махновця. Держлітвидав України, К., 1959.

Даль — Пословицы русского народа. М., 1957.

Два співаники половини й третьої четвертини XVIII в. — М. Возняк, Два співаники половини й третьої четвертини XVIII в., ЗНТШ, т. CXXXIII, 1922.

Думи — Думи. Упорядкування текстів, вступна стаття, примітки та коментарі Г. А. Нудьги, «Радянський письменник», К., 1969.

Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии, I. — Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края, под ред. В. А. Иванова, т. I, Харків, 1898.

Загоровський збірник — А. Добротворский, Загоровский монастырь, его библиотека и сохранившийся в ней западнорусский литературный памятник XVII ст., «Вестник Юго-Западной и Западной России», 1863, т. I, серпень.

Зизаній — Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская. Підготовка текстів пам'яток і вступні статті В. В. Німчука, «Наукова думка», К., 1964.

ЗНТШ — Записки Наукового товариства імені Шевченка.

Києво-Печерський патерик — Патерик или отечник печерскій, содержащ житія святых преподобных и богоносных отец наших, просіявших в пещерах. Составлен прежде тремя списателми, печерскими святыми, Нестором лѣтописцем печерским, Симоном епископом владимирским и суждальским, и Поликарпом архимандритом печерским..., К., друкарня Києво-Печерської лаври, червень, 1702.

Кирило Туровський — И. П. Еремин, Литературное наследие Кирилла Туровского, «Труды Отдела древнерусской литературы», т. XIII, 1957.

Кілька духовних віршів з Галичини — М. Грушевський, Кілька духовних віршів з Галичини, ЗНТШ, т. XIV, 1896.

Климентій — Збірка народних афоризмів, упорядкована Климентієм (подаємо в цій книзі).

Книга житій, I, II, III, IV — Туптало Дмитро (Дмитрій Ростовський). Книга житій святых в славу святыя животворящыя троицы бога хвалимаго в святых своих. На три мѣсяцы первыя: септемврій, октоврій и ноемврій..., К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1689; На три мѣсяцы вторыя: декемврій, іануарій и февруарій, К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1695; На три мѣсяцы третіи: март, априль, май, К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1700; На три мѣсяцы четвертыи: іюнь, іюль, август, К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1705.

Козма Пресвітер — Св. Козмы пресвитера Слово на еретики и поучение от божественных книг, с вступ. М. Г. Попруженко. «Памятники древней письменности и искусства», вып. 167, СПб., 1907.
Компан. Міста України — О. С. Компан. Міста України в другій половині XVII ст. Вид-во АН УРСР, К., 1963.
Костомаров — Н. И. Костомаров. Очерк домашней жизни и нравов великорусского народа в XVI и XVII столетиях. СПб., 1860.
Крестьянские и национальные движения — Крестьянские и национальные движения накануне образования Российской империи. Булавинское восстание (1707—1708). Документы. «Труды историко-археографического института АН СССР», вып. XII, М., 1935.
Лазаревский. Люди старой Малороссии — А. М. Лазаревский. Люди старой Малороссии. Лизогубы, Милорадовичи, Миклашевские и Свечки. К., 1882.
Лазаревский. Описание старой Малороссии, I, II, III — А. Лазаревский. Описание старой Малороссии, т. I. Полк Стародубский. К., 1888; т. II. Полк Нежинский. К., 1893; т. III. Полк Прилуцкий. К., 1902.
Лазаревский. Очерки малороссийских фамилий — А. М. Лазаревский. Очерки малороссийских фамилий. «Русский архив», кн. 8. М., 1875.
Легенди з Хитарського збірника — В. Гнатюк. Легенди з Хитарського збірника (I пол. XVIII в.). ЗНТШ, т. XVI, 1897.
Лукашевич — П. А. Лукашевич. Малороссийские и червонорусские народные думы и песни. СПб., 1836.
Людові вірування на Підгір'ю — Людові вірування на Підгір'ю. Зібрав д-р Іван Франко. «Етнографічний збірник», т. V, Львів, 1898.
Макарій Єгипетський — Духовныи беседы святого отца нашего Макария, пустельника египетского, о досконалстве христіан православных... Вильно, 1627.
Максимович, I, II — М. А. Максимович. Собрание сочинений. т. I, К., 1876; т. II, 1877; т. III, 1880.
Максимович — Украинські пісні, видані М. Максимовичем. Фотокопія видання 1827 р. Підготовка видання і розвідка чл.-кор. АН УРСР П. М. Попова. Вид-во АН УРСР, К., 1962.
Матеріали до історії української пісні і вірші, I, II, III — Матеріали до історії української пісні і вірші. Тексти й замітки. Видає Михайло Возняк, т. I—III, Львів, 1913—1925. «Українсько-руський архів. Видає Історично-філософічна секція Наукового товариства ім. Шевченка», т. IX—XI.
Метлинський — Народные южнорусские песни. Издание Амвросия Метлинского. К., 1854.
М'якотін — В. Мякотин. Прикрепление крестьянства левобережной Малороссии в XVIII столетии. «Русское богатство», 1894, № 2.
Некрашевич — Н. Кистяківська. Твори Івана Некрашевича, українського письменника XVIII в., К., 1929.
Номис. Українські приказки, прислів'я і таке инше. Збірники О. В. Марковича і других. Спорудив М. Номис, СПб., 1864.
Носович — Сборник белорусских пословиц, составленный И. И. Носовичем. Сборник ОРЯС, т. XII, № 2. СПб., 1874.
Онуфрій — В. Н. Перетц. Вирши харьковского архимандрита Онуфрия. «Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI—XVIII веков», т. I, Л., 1926.
Памятники старинной русской литературы — Памятники старинной русской литературы, издаваемые графом Григорием Кушелевым-Безбородько под редакцией Н. Костомарова, вып. II, СПб., 1860.
Перетц. Исследования и материалы, т. 1, 2 — В. Н. Перетц. Историко-литературные исследования и материалы, т. I, ч. 1, 2, СПб., 1900.

Перетц, Материалы — В. Н. Перетц, Материалы к истории апокрифа и легенды, II, СПб., 1901.

Петрушевич — Дополнения ко сводной Галицко-русской летописи с 1600 по 1700 год, изданной в Львове 1874 года. Составил А. С. Петрушевич, Львів, 1891.

Пісня про покритку — В. Гнатюк, Пісня про покритку, що втопила дитину, Львів, 1919.

Полоцький — Симеон Полоцкий, Избранные сочинения. Подготовка текста, статья и комментарии И. П. Еремина, М.— Л., Изд-во АН СССР, 1953.

Протокул до записання справ поточних на рок 1683 — «Черниговские губернские ведомости», 1852, № 25—30.

Протокул до записання справ поточних на рок 1690 — «Черниговские губернские ведомости», 1852, № 36—44.

Радивиловський — Байки в українській літературі XVII—XVIII ст. Розвідка, підготовка текстів та примітки В. І. Крекотня, Вид-во АН УРСР, К., 1963.

Розмова во кратцѣ о души грѣшной — Ц. Г. Нейман, Суд божий над душой грешника, «Киевская старина», т. IX, 1884, червень.

Рудченко — И. Я. Рудченко, Чумацкие народные песни, К., 1874.

Свєнціцький — Опис рукописів Народного дому з колекції Ант. Петрушевича, ч. I. Зладив д-р Іларіон Свєнціцький, «Українсько-руський архів. Видає Історично-філософічна секція Наукового товариства ім. Шевченка», т. I, вип. 1. Рукописи львівських збірок, Львів, 1906.

Симоні — Старинные сборники русских пословиц, поговорок, загадок и проч. XVII—XIX ст. Собрал и приготовил к печати Павел Симони, вып. I, СПб., 1899.

Синодик — Е. В. Петухов, Очерки из литературной истории Синодика, СПб., 1895.

Сковорода, I, II — Григорій Сковорода, Твори у двох томах, т. I, II, Вид-во АН УРСР, К., 1961.

Слово о милости — Н. Г. Высоцкий, Слово о милости по рукописи Киево-Печерской лавры, № 145, «Записки московского археологического института, издаваемые под редакцией А. И. Успенского», т. XV, М., 1912.

Служебник — Литургіаріон, си єст служебник от литургій св. Василіа, Іоанна Златоуста и преждесвященных, и служеній іерейских и діаконских повседневных нощных же и дневных в себѣ съдръжимых, реченный. Благословеніем и исправленіем преподобнѣйшаго господина и отца кѵр Петра Могилы ... архимандрита сея св. Лавры Печерскія..., К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1629.

Смирнов — С. И. Смирнов, Материалы для истории древнерусской покаянной дисциплины, «Чтения в обществе истории и древностей российских при Московском университете», кн. 3, 1912.

Соболевський — А. И. Соболевский, Переводная литература Московской Руси XIV—XVII веков, СПб., 1903.

Співаник з Грушова — В. Гнатюк, Кілька духовних віршів (Співаник з Грушова), ЗНТШ, т. LVI, 1903.

Співаник з початку XVIII в. — М. Грушевський, Співаник з початку XVIII в., ЗНТШ, т. XV, Львів, 1897.

Стоглав — Стоглав. Издание Д. Е. Кожанчикова, СПб., 1863.

Сумцов — Н. Ф. Сумцов, Очерки истории южнорусских апокрифических сказаний и песен, К., 1888.

Тестамент — Тестамент в Христѣ побожного и славного монархи свѣта Василія, цесаря грецкого, до сына своєго, юж коронованого Льва Философа... у кн. «Лѣкарство на оспалый умысл чоловѣчій, а особливе на затвердѣлые сердца людскіе, заведеные свѣтом альбо якими грѣхами...», Острог, 1607.

Тихонравов, II — Памятники отреченной русской литературы. Собраны и изданы Николаем Тихонравовым, т. II, М., 1863.

Требник, I, II, III — Евхологіон, албо молитвослов, или требник. Имѣяй в

себѣ церковная различная последованія, іереом. подобающая. От святых апостол прежде, потом же от святых и богоносных отец в различных временах преданая. Нынѣ же благословеніем и повеленіем ясне превелеб в бозѣ его милости господина отца Петра Могилы, митрополиты кіевскаго и проч., ч. I, II, III, К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1646.
Угроруські духовні вірші, XLVI, XLVII, XLIX,— В. Гнатюк, Угроруські духовні вірші, ЗНТШ, тт XLVI, XLII, XLIX, 1902.
Удовиченко — Словник українських ідіом Уклав Г. М. Удовиченко, К., «Радянський письменник», 1968.
Українські інтермедії — Українські інтермедії XVII—XVIII ст. Вступна стаття і відповідальна редакція М. К Гудзія. Підготовка тексту Л. Є. Махновця, Вид во АН УРСР, К., 1960.
Франко, I, 1; I, 2; II, 1; II, 2; III, 1; III, 2 — Галицько руські народні приповідки. Зібрав, упорядкував і пояснив Іван Франко, т. 1, вип 1, 2; т. 2, вип. 1, 2; т. 3, вип. 1, 2. Львів, 1901—1910. «Етнографічний збірник. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства ім Шевченка», т. X, XVI, XXIII, XXIV, XXVII, XXVIII.
Франко, Карпаторуська література, XXXVII, XXXVIII — І Франко, Карпаторуська література XVII—XVIII віків, ЗНТШ, т. XXXVII, XXXVIII, 1900.
Чубинський, I, V — Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край..., «Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским», т. I, СПб., 1872; т. V, СПб., 1874.
Шевченко, I, II — Тарас Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, Вид-во АН УРСР, т. I, II, К., 1963.
Яковлев — В. А. Яковлев, К литературной истории древнерусских сборников. Опыт исследования «Измарагда», Одесса, 1893.
E. Geck, Iohannes Gutenberg — E. Geck, Iohannes Gutenberg, Vom Bleibuchstaben zum Computer. Inter Nationes. Bad Godesberg, 1968.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

Возняк М., Старе українське письменство. Вибір для середніх шкіл, Львів, 1922, стор. 401—408.

Возняк М., Історія української літератури. Т. III Віки XVI—XVIII, ч. 2, Львів, 1924, стор. 28—38.

Возняк М., Чернець Климентій про вагу ремесел у старій Україні, «Ювілейний збірник товариства «Зоря», Львів, 1934

Горленко В. Ф., Нариси з історії української етнографії, «Наукова думка», К., 1964, стор 85—90.

Гуслистый К. Г., Горленко В. Ф., О периодизации истории украинской этнографии.— «Советская этнография», 1961, № 1, стор 135.

Доманицький В., Невідомі вірші єромонаха Климентія (з початку XVIII віку), ЗНТШ, т. LXXXI, 1908, стор. 51—126

Історія української літератури, т. I, Вид-во АН УРСР, К., 1954, стор. 106

Історія української літератури. Т. I. Давня література (XI — перша половина XVIII ст.), «Наукова думка», К., 1967, стор. 375—376, 438—442, 460—462

Колосова В. П., Прислів'я і приказки у віршах Климентія Зіновієва — «Народна творчість та етнографія», 1962, № 2, стор. 112–116.

Колосова В. П., Жанрова природа віршів Климентія Зіновієва.— «Радянське літературознавство», 1962, № 5

Колосова В. П. Поетика творів Климентія Зіновієва, у кн.: «Питання літератури. Статті», Вид-во АН УРСР, К., 1962, стор. 88—131.

Колосова В. П., Климентій Зіновієв Життя і творчість, «Наукова думка», К., 1964.

Компан О. С., Творчість Климентія Зіновієва як одне з джерел вивчення історії Лівобережної України другої половини XVII і початку XVIII ст.— «Наукові записки Інституту історії», Вид-во АН УРСР, К., 1957, № 9, стор 251—277.

Компан О., Перша збірка українських приказок.— «Вітчизна», 1958, № 12, стор. 183–190.

Компан О. С., Міста України в другій половині XVII ст., Вид-во АН УРСР, К., 1963.

Кулиш П., Климентий, украинский стихотворец времен гетмана Мазепы — «Русская беседа», т. V, кн. 17, 1859, стор. 79—140.

Кулиш П. А., Обзор украинской словесности. I. Климентий. «Основа», 1861, січень, стор. 159—234.

Маслов С. И., Обзор рукописей библиотеки Императорского университета св. Владимира, К., 1910, стор. 5—6.

Махновець Л. Є., Давній український гумор і сатира. Упорядкування текстів, вступна стаття і примітки Л. Є. Махновця, Держлітвидав, К., 1959, стор. 208—209, 469.

Махновець Л. Є., Сатира і гумор української прози XVI—XVIII ст., «Наукова думка», К., 1964, стор. 37, 164—165.

«Нариси історії філософії на Україні», «Наукова думка», К., 1966, стор. 71.

[Номис М.] Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича і других. Спорудив М. Номис. СПб., 1864, а також — видання А. Лободи (на склографі). Харків, 1928.

Огоновський О., Історія літератури руської. Написав Омелян Огоновський, ч. І, Львів, 1887, стор. 407—410.

Перетц В., Вірші єром. Климентія Зиновієва сина. Видав з передмовою Володимир Перетц. «Пам'ятки української мови і літератури. Видає археографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка», т. VII, Львів, 1912.

Перетц В. Н., Очерки старинной малорусской поэзии.— «Известия Отделения русского языка и словесности АН», т. VIII, кн. I, 1903, стор. 95—96.

Перетц В. Н., Отчет об экскурсии Семинария русской филологии в С.-Петербург 13—28 февраля 1911 года. — «Университетские известия», 1912, июль, стор. 14.

Петров Н. И., О словесных науках и литературных занятиях в Киевской академии от начала ее до преобразования в 1819 г., «Труды Киевской духовной академии», т. I, січень, 1867, стор. 114.

Попов П. М., Програма з історії давньої української літератури до кінця XVIII ст., К., 1938, стор. 19 та пізніші видання.

Попов П. М., Розвиток української фольклористики, у кн.: «Українська народна поетична творчість», т. I, «Радянська школа», К., 1958, стор. 78.

Приповідки Климентія Зіновієва. Розвідка та коментарі В. Білого, ред. С. Маслова. К., 1932. Машинопис зберігається у Відділі рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР, ф. 1—6, од. зб. 464.

Рыжук Д. А., О творчестве Климентия Зиновиева.— «Ученые записки». IV. Серия гуманитарных наук», вып. 3, Даугавпилс, 1959, стор. 113—133.

Рыжук Д. А., Пословицы и поговорки, собранные Климентием Зиновьевым — «Научные доклады высшей школы. Филологические науки», № 3 (23), «Высшая школа», 1963, стор. 200.

Франко І., Нарис історії українсько-руської літератури. Написав Іван Франко, Львів, 1910, стор. 80—81.

Франко І., Климентій Трястя і Григорій Сковорода. «Історія української літератури, ч. І. Від початків українського письменства до Івана Котляревського». Кінець 1907 р. Розділ XVI. Рукопис зберігається у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, фонд Івана Франка, № 728, III, стор. 561—621.

Франко І., Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка за 1908 р., № 34, стор. 10—11.

Франко І., Лист до В. Доманицького — «За сто літ», кн. 5, 1930.

«Хрестоматія давньої української літератури (до кінця XVIII ст.)». Упорядкував акад. О. І. Білецький, вид. 3-є доповнене. «Радянська школа», К., 1967, стор. 242—254.

Чернышевский Н. Г., Полное собрание сочинений в 15 томах, т. VII, Гослитиздат, М., 1950, стор. 942—943.

Шишацкий А. В. (Шишацкий-Ильич). К истории края. Старинные малороссийские стихотворения. — «Киевская старина», т. XXIII, 1888, грудень, стор. 53—54.

Шолом Ф. Я., Общественно-политическая поэзия XVIII века на Украине. Автореф. канд. дисс., К., 1950, стор. 8—9.

Шолом Ф. Я., Соціальні моменти у віршах Климентія Зиновієва, у кн.: «Матеріали до вивчення історії української літератури», т. І. Давня українська література. «Радянська школа», К., 1959, стор. 363—366.

СЛОВНИК МАЛОЗРОЗУМІЛИХ СЛІВ

адали або ж, чи
алькиръ, альків, кімната, відокремлена від великої світлиці
анимушъ дух, душа, характер (пор. лат. animus)
бадати досліджувати, вивчати (пор. польськ. badać)
ба(и)дакъ великий човен
баляси поручні, перила
банка(р)т незаконна дитина
барбара батіг, канчук
ба(р)дачникъ той, хто виготовляє кальяни
барма у XVI—XVII ст. плата підлеглим, яку давали грішми і речами
бѣлехъ чинбарський інструмент, яким обробляють мездру
брашно їжа
бѣта буряк
ваковати бути бездіяльним, порожнім
валечны(и) хоробрий, відважний
ватовати мати на мірі, розраховувати
вельбны(и) преподобний
ве(р)тоградъ сад
властелъ володар
вле(г)цѣ легко
вонпливо з сумнівом
всуе дарма, даремно, марно
в(ъ)ставично безупинно, постійно
вшетечнство розпуста, блуд, хтивість
выха(и)дожати вичищати, прикрашати
вы(ш)мениты(и) вищезгадані
вѣкунсты(и) вічний, столітній
габелокъ шкура телиці, шкура з шиї коня чи вола
га(р)бовка дубильна справа (пор. польськ. garbowka)

Гемба вид судна
Ґисаръ той, хто з металу виливає різні вироби
глаблясты(и) обшитий дубом (наприклад, віз)
Ґинпъ короткий шевський ніж
ґуска сіль у формі стовпчика
де(и)сусъ іконописний триптих із зображенням Христа, богоматері та Івана Хрестителя
деревня дерево, ліс
десница правиця, права рука
довципъ, довтипъ здібність, дотеп
до(п)држе аж поки, поки аж
дыскосъ блюдо на підставці з зображенням немовляти Ісуса, що лежить у яслах
едали або ж, чи
жеґнати проводжати, прощатися, благословляти
затырачъ інструмент, яким прорізують заглиблення в дереві
зволаща зокрема
зголя зовсім, повністю, цілком
кадукъ диявол, чорт
какабатъ куртка, солдатський мундир
каланство бідність
ка(и)лі(и)ка миска з угнутими вінцями
кантаръ вуздечка
кана(р)хистръ церковний співак
капитула колегія духовних осіб, що була при єпископі і його кафедрі
като(р)га веслярське турецьке судно, галера
келаръ чернець, який відає монастирським господарством

крна, конь [illegible] **ковдра**
клесачка шевський інструмент для розглажування швів
клєть комора
кобылица дерев'яна колодка, на яку натягують шкуру для очищення від мездри
ковола линва, канат
ко(л)векъ -небудь, -сь, -будь, будь-
комысаръ, комісар, **конвисаръ** — ремісник, що займався відливанням з олова речей домашнього і церковного вжитку
ко(н)тентъ прожиток, задоволення
кошуля сорочка
ку(л)бака сідло
лазєбникъ людина, що використовувала борті в чужих лісах
латво, латно легко
ле(и)цы віжки
лембикъ алембик, перегінний куб
липа вид човна
локіть міра довжини, що дорівнювала 2/3 аршина
луза(н) чорт, диявол, дідько
лукъ пристрій, яким шаповал розбиває вовну
лунути вмерти, згинути, пропасти
лю(б) або, хоч
лямцы валянки
ма(р)котно невесело, марудно, моторошно, скучно
мездра, міздра лівий бік шкіри, шкіра з вивороту
меновито а саме
молко(м) мовчки
молот бурякова маса після видавлювання цукрового соку, гуща з пива
нава труна
надра пазуха, лоно
назбытъ занадто, через міру
натагачъ пристрій для натягування чогось (у шевців, бондарів, колесників і т. ін.)
нендза бідність
нищовати знищувати, зневажати
обаче(я)е увага
обе(л) цілком, зовсім, повністю
обликъ вексель, позиковий папір, зобов'язання
оболо(н)никъ ремісник, що робить вікна
овшемъ проте, однак
огон(ъ) хвіст
окрентъ, окрутъ корабель, ковчег
опатрно охайно
опілкъ п'яниця
озд(н)обжене начиння, прикраса, оздоба
оцирклевати окреслити, оточити
пакати курити, палити
палуба критий віз, будка
пахати нюхати
пахолокъ хлопець, челядник
пенякоsати(и) крутій, наклепник
писачка шевський інструмент, загострена паличка для розписування підошви візерунками
повстягнути відступити, стримати
подлугъ згідно з, відповідно до, з огляду на
покошованы(и) лакований
полѣтика наука, вміння, чемність, грецність, ввічливість
полѣти(ч)ны(и) навчений, чемний, грецький, ввічливий
поражати ранити
порплиця залізний підшипник для веретена, залізна планка у верхньому жорні млина
портъ пряжа з сурових ниток, яка служила пітканням у саморобному сукні, одяг
похлѣбство лестощі, підлесливість
поче(ст)ки дарунок, жертвування
правило частина шевського копила, яка вставляється в халяву
прето тому, отже, таким чином
прочвара потвора, виродок
прысокъ попіл з дрібним жевріючим вугіллям
пуга батіг
пу(л)сула хабар
рата термін і частина орендної плати, що припадає на певний строк
рачити благоволити, старатися, піклуватися (про кого, що)
рихло швидко
ронзики [illegible]
рострухатъ [illegible] (пор. польськ. [illegible])
рохманы(и) смирний, тихий, покірний
своєволя безвладдя, непокора
сило сильце
сице так, подібно
скобе.л(ъ) [illegible] струг
скуте(ч)ны(и) успішний, певний, дійовий, заключений (пор. польськ. skuteczny)
совито повноважно
срящати зустрічати
стомаха шлунок

стрелица шевське начиння, модель ступні ноги
стрыховати розтягувати
стрыхоль пристрій для розтягування шкіри
сугакъ сайга
сызора цезура
тахлевати тасувати (карти)
те(р)тичникъ пильщик дощок
тыбе(л) дерев'яний паях
упра(ж)не(н)ны(и) випорожнений, порожній
утокъ нитка піткання
уханіе нюх, нюхання
фарисейство лицемірство
фо(л)га пільга, полегкість, потурання
фрасунокъ турбота, клопіт
фрука(л)це іграшка
ха(н)доГи(и) чистий, прикрашений
хваҐовати шкребти шкуру (один із чинбарських процесів)
хвалевати перетирати, перемипати товчене сім'я перед вичавлюванням з нього олії
хлюбити хвалити
худоба майно, добро
обшывен(ъ) човен, обшитий шалівкою
окрутне люто, жорстоко
чи(р)стви(и) свіжий, здоровий (пор. польськ. czerstwy)
ша(н)ностъ шанування, почесть
ша(л)веровати шахраювати
шафа(р) ключник, економ
шванковати нездужати, слабувати (пор. польськ. szwankować)
шкута велике річкове судно для перевезення зерна
шпова(н)е бризкання
штихаръ гравер
штыхъ лінія, стежка
шуйца ліва рука
шуталбя великий човен
ялму(ж)на милостиня
янполка, ямпу́лка посудина малої місткості (мірка, чарка і т. п.).

ЗМІСТ

КЛИМЕНТИЙ ЗИНОВИЕВ

Стихотворения. Приповести посполитые

(На украинском языке)

Друкується за постановою вченої ради Інституту мовознавства імені О. О. Потебні АН УРСР

Редактор *О. А. Дітель*
Художній редактор *В. М. Теплякoв*
Технічні редактори *Н. І. Родько, Д. В. Вірич*
Коректор *Л. К. Артем'єва*

Здано до набору 5.Х 1970 р. Підписано до друку 27.IX 1971 р. Зам. № 2234. Вид. № 245. Тираж 12 000. Папір № 1, $70\times90^{1}/_{16}$. Друк. фізичн. арк. 24,5. Умовн. друк. арк. 28,66. Обліково-видавн. арк. 26,95.
Ціна 2 крб. 10 коп.

Видавництво «Наукова думка», Київ, Рєпіна, 3.

Київський поліграфічний комбінат Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, вул. Довженка, 3.

Вшанування на організ[illegible]

нашого народу

(З.[illegible])